

National Library
of Sweden

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

UNGL.
13 JUL 1957
STOCK...

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1957:22

Finansdepartementet

REMISSYTTRANDEN

ÖVER

1955 ÅRS LÅNGTIDSUTREDNINGS BETÄNKANDE

BALANSERAD EXPANSION

Stockholm 1957

Statens offentliga utredningar 1957

Kronologisk förteckning

1. Nordiskt samarbete inom näringsforskningen. Statsrådets tryckeri, Helsingfors. 28 s. H.
2. JO och kommunerna. Kihlström 80 s. Ju.
3. Fulliöljdsbegränsning i skattemål. Idun. 146 s. Fi.
4. Oljelagring Kihlström. 117 s. H.
5. Krigsskadad egendom. Idun. 188 s. H.
6. Statens institut för folkhälsan arbetsuppgifter och organisation. Victor Pettrson. 191 s. I.
7. Förbättrad pensionering. Idun. 260 s. S.
8. Jordbruks förstärkande med skog. Kihlström. 416 s. Jo.
9. Örlogsvarvens organisation m. m. Victor Petterson. 320 s. Fö.
10. Balanserad expansion. Bilagor. Marcus. 197 s. Fi.
11. Fordringsbeskription m. m. Idun. 198 s. Ju.
12. Stommaterial från jord- och stenindustrin. Idun. 234 s.
13. Den statlig indirekta beskattningen. Kihlström. 423 s. Fi.
14. Beroende uppdragstagare. Beckman. 139 s. S.
15. Församlinglag. Idun. 413 s. E.
16. Remissyttranden över allmänna pensionsberedningens betänkande om förbättad pensionering. Esselte. 424 s. S.
17. Markvård och erosionsskydd. Esselte. 82 s. Jo.
18. Trafiksäkerhet. II. Esselte. 493 s. K.
19. Biskopsval Gummesson. 132 s. E.
20. Utredning med förslag till ny veterinärtaxa m. m. Statens reproduktionsanstalt. 80 s. Jo.
21. Förenklad byggnadslagstiftning. Kihlström. 292 s. K.
22. Remissyttranden. — Balanserad expansion. Marcus. 331 s. Fi.

Anm. Om särskild tryckort ej angives, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. E. = ecklesiastikdepartementet, Jo. = jordbruksdepartementet.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1957: 22

Finansdepartementet

REMISSYTTRANDEN

ÖVER

1955 ÅRS LÅNGTIDSUTREDNINGS BETÄNKANDE

BALANSERAD EXPANSION

STOCKHOLM 1957
ISAAC MARCUS BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG

INNEHÅLL

Inledning 5
Yttranden:
Överbefälhavaren 7
Socialstyrelsen 11
Pensionsstyrelsen 13
Arbetsmarknadsstyrelsen 14
Bostadsstyrelsen 21
Medicinalstyrelsen 30
Generalpoststyrelsen 33
Telestyrelsen 34
Järnvägsstyrelsen 35
Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen 38
Vattenfallsstyrelsen 44
Byggnadsstyrelsen 51
Luftfartsstyrelsen 54
Statskontoret 54
Statistiska centralbyrån 55
Konjunkturinstitutet 62
Kanslern för rikets universitet 78
Skolöverstyrelsen 79
Överstyrelsen för yrkesutbildning 80
Domänstyrelsen 84
Skogsstyrelsen 85
Kommerskollegium 89
Sjöfartsstyrelsen 95
Riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap 96
Statens pris- och kartellnämnd 98
Fullmäktige i riksbanken 101
Fullmäktige i riksgäldskontoret 104
Överståthållarämbetet 106
Stockholms stadskollegium 108
Länsstyrelsen i Stockholms län 117
Stockholms förorters planeringsdelegation 121
Stockholms läns landstings förvaltningsutskott 122
Distriktsingenjören för vatten och avlopp i Stockholms, Södermanlands och Gotlands län 123
Vägförvaltningen i Stockholms län 124
Länsstyrelsen i Norrbottens län 125
Länsarbetsnämnden i Norrbottens län 128
Vägförvaltningen i Norrbottens län 133
Norrbottens och Västerbottens läns Handelskammare 134
Norrbottens länsavdelning av Svenska Landskommunernas förbund 137

Drätselkammaren i Luleå ... 138
Drätselkammaren i Kiruna ... 139
Kommittén för översyn av hälso- och sjukvården i riket 140
1955 års universitetsutredning ... 159
Distriktsingenjörers förening ... 160
Stockholms Handelskammare ... 163
Näringslivets trafikdelegation ... 171
Östergötlands och Södermanlands Handelskammare ... 175
Gotlands Handelskammare ... 177
Handelskammaren i Göteborg ... 179
Handelskammaren i Karlstad ... 185
Norrbottens och Västerbottens läns Handelskammare .. 188
Industriens Utredningsinstitut ... 188
Jernkontoret ... 194
Kooperativa Förbundet ... 196
Landsorganisationen i Sverige ... 206
Riksförbundet Landsbygdens Folk (gemensamt med Sveriges Lantbruksförbund) ... 212
Svensk Industriförening ... 222
Svenska Arbetsgivareföreningen ... 226
Svenska Bankföreningen ... 228
Svenska Cellulosaföreningen ... 231
Svenska Företagares Riksförbund ... 240
Svenska Försäkringsbolags Riksförbund ... 244
Svenska Jordbrukskreditkassan ... 249
Svenska Landstingsförbundet ... 249
Svenska Pappersbruksföreningen ... 252
Svenska Sparbanksföreningen ... 253
Svenska Stadsförbundet ... 254
Svenska Trävaruexportföreningen ... 259
Svenska Vattenkraftföreningen ... 259
Svenska Vägföreningen ... 262
Sveriges Akademikers Centralorganisation ... 274
Sveriges Allmänna Exportförening ... 279
Sveriges Automobilhandlareförbund ... 282
Sveriges Automobilindustriförening ... 286
Sveriges Grossistförbund ... 290
Sveriges Hantverks- och Småindustriorganisation ... 298
Sveriges Industriförbund ... 302
Sveriges Köpmannaförbund ... 320
Sveriges Redareförening ... 322
Sveriges Varvsindustriförening ... 325
Tjänstemännens Centralorganisation ... 326
Svensk Sjuksköterskeförening ... 329

INLEDNING

För att verkställa utredning rörande den ekonomiska utvecklingen under 1956—1960 tillkallade den 12 september 1955 chefen för finansdepartementet enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande följande fem sakkunniga, nämligen professorn Ingvar Svennilson (ordf.), numera statssekreteraren i handelsdepartementet, Gustav Cederwall, sekreteraren i landsorganisationen Per Holmberg, numera byråchefen i finansdepartementet Ingvar Ohlsson och direktören i jernkontoret, f. d. statssekreteraren Ragnar Sundén. De sakkunniga antog benämningen 1955 års långtidsutredning.

1955 års långtidsutredning har den 11 december 1956 avlämnat sitt huvudbetänkande »Balanserad expansion» (SOU 1956: 53). Till betänkandet hörande särskild bilagedel (SOU 1957: 10) har av utredningen avgivits den 20 mars 1957.

Det avgivna huvudbetänkandet remitterades den 12 januari 1957 till 85 myndigheter och sammanslutningar. Remisstiden utgick den 20 mars 1957. Yttranden har inkommit från följande remissorgan:

Överbefälhavaren, socialstyrelsen, pensionsstyrelsen, arbetsmarknadsstyrelsen, bostadsstyrelsen, medicinalstyrelsen, generalpoststyrelsen, telestyrelsen, järnvägsstyrelsen, väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, vattenfallsstyrelsen, byggnadsstyrelsen, luftfartsstyrelsen, statskontoret, statistiska centralbyrån, konjunkturinstitutet, kanslern för rikets universitet, skolöverstyrelsen, överstyrelsen för yrkesutbildning, domänstyrelsen, skogsstyrelsen, kommerskollegium, sjöfartsstyrelsen, riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap, statens pris- och kartellnämnd, fullmäktige i riksbanken, fullmäktige i riksgäldskontoret, överståthållarämbetet, länsstyrelserna i Stockholms och Norrbottens län, kommittén för översyn av hälso- och sjukvården i riket samt 1955 års universitetsutredning, vidare

Handelskamrarnas Nämnd med överlämnande av yttranden från handelskamrarna i Stockholm, Östergötland och Södermanland, Gotland, Göteborg, Karlstad samt Norrbotten och Västerbotten, Industriens Utredningsinstitut, Jernkontoret, Kooperativa Förbundet, Landsorganisationen i Sverige, Riksförbundet Landsbygdens Folk (gemensamt med Sveriges Lantbruksförbund), Svensk Industriförening, Svenska Arbetsgivareföreningen, Svenska Bankföreningen, Svenska Cellulosaföreningen, Svenska Företagares Riksförbund, Svenska Försäkringsbolags Riksförbund, Svenska Jordbrukskreditkassan, Svenska Landstingsförbundet, Svenska Pappersbruksföreningen, Svenska Sparbanksföreningen, Svenska Stadsförbundet, Svenska Trävaruexportföreningen, Svenska Vattenkraftföreningen, Svenska Vägföreningen, Sveriges Akademikers Centralorganisation, Sveriges Allmänna Exportförening, Sveriges Automobilhandlareförbund, Sveriges Automobilindustriförening, Sveriges Grossistförbund, Sveriges Hantverks- och Småindustriorganisation, Sveriges Industriförbund, Sveriges Köpmannaförbund, Sveriges Lantbruksförbund (ge-

mensamt med Riksförbundet Landsbygdens Folk), Sveriges Redareförening, Sveriges Varvsindustriförening samt Tjänstemännens Centralorganisation.

Vidare har Distriktsingenjörers Förening avgivit yttrande över betänkandet.

Vissa remissorgan har från underlydande organ och andra infordrat utlåtanden, vilka fogats vid vederbörande remissorgans yttrande. Så har skett i följande fall, nämligen:

länsstyrelsen i Stockholms län: yttranden från Stockholms förorters samarbetsnämnds planeringsdelegation, Stockholms läns landstings förvaltningsutskott, distriktsingenjören för vatten och avlopp samt vägdirektören i länet,

länsstyrelsen i Norrbottens län: yttranden från länsarbetsnämnden och vägförvaltningen i länet, Norrbottens och Västerbottens läns handelskammare, Norrbottens länsavdelning av Svenska Landskommunernas Förbund samt drätselkamrarna i Luleå och Kiruna.

Vidare har överståthållarämbetet överlämnat yttrande av Stockholms stadskollegium.

Därjämte har Stockholms handelskammare bilagt en inom Näringslivets Trafikdelegation upprättad promemoria samt Tjänstemännens Centralorganisation bifogat yttrande från Svensk Sjuksköterskeförening.

Vid remissbehandlingen har en rad synpunkter framförts, ägnade att ytterligare belysa de problem som 1955 års långtidsutredning behandlat. Det har därför ansetts vara av värde att delge en större allmänhet dessa synpunkter genom att i föreliggande volym publicera remissyttrandena.

YTTRANDEN

Överbefälhavaren

1. Allmänt om de militära utgifterna

De militära utgifterna är numera av den storleksordningen — vilket även framhålles i betänkandet — att avvägningen mellan dessa och andra utgifter är en väsentlig fråga för samhällsekonomin. De sakkunniga hävdar emellertid, att utvecklingen av de militära kostnaderna är ett utpräglat politiskt problem och att man av den anledningen fört dem åt sidan i utredningen. Jag biträder uppfattningen, att försvarsutgifterna bör behandlas isolerade från andra utgiftsgrupper på grund av deras speciella karaktär. Motiven härför framgår av det följande.

De sakkunnigas schematisering och förenkling av problemställningen beträffande de militära utgifterna bör ses mot bakgrund av det viktiga förbehåll, som de i betänkandet icke kunnat undgå att göra ifråga om utvecklingen på det utrikespolitiska området. Där har man utgått från förutsättningen, att några plötsliga omkastningar i det internationella läget icke skall inträda under den period, som behandlas, men det deklareras samtidigt, att den utrikespolitiska utvecklingen kan komma att helt omkasta betingelserna för utredningsarbetet.

Här måste framhållas, att genom den tekniska utvecklingen försvaret blir alltmer komplicerat och materielen får en allt större betydelse. Den tid, som erfordras för att få fram krigsmateriel, tenderar att öka. Man tvingas till planering på allt längre sikt. Vårt försvar måste därför byggas upp metodiskt och utvecklas kontinuerligt. Försvarskostnaderna måste beräknas härefter oberoende av tillfälliga ekonomiska rubbningar eller skiftningar i det utrikespolitiska läget på sätt som gjorts i utredningens prognosmodeller (s. 51).

Möjligheterna till att i stora drag bedöma utvecklingen av försvarskostnaderna torde vara minst lika stora som beträffande andra i betänkandet behandlade kostnadsgrupper för den femårsperiod utredningen i första hand koncentrerat sig på. Statsmakterna har ifråga om den viktigare mera kostnadskrävande materielen antagit långsiktiga anskaffningsplaner, efter vilka förvaltningsmyndigheterna äskar anslag och bemyndiganden, vilka äskanden rimligen måste tillgodoses då statsmakterna genom tidigare fattade beslut bundit sig härför. Sådana planer är tygmaterielplan för armén, fartygsbyggnadsplaner och vapenmaterielplan för marinen samt flygmaterielplan för flygvapnet. Anskaffningsplanernas innehåll bestämmer i allt väsentligt organisationens utformning och storlek, varför medelsbehoven på övriga försvarsanslag — på såväl drift- som kapitalsidan — gör sig mer eller mindre automatiskt gällande. Sett mot denna bakgrund är vad som anföres i betänkandet om de militära investeringarna (s. 183) knappast riktigt: »Beträffande försvarets framtida investeringar finns emellertid för närvarande inga konkreta uppgifter tillgängliga».

Mitt förslag hösten 1954 till riktlinjer för krigsmaktens fortsatta utveckling

(benämnes i fortsättningen riktlinjerna), som tog sikte på tioårsperioden 1955/56—1964/65, innehöll bl. a. beräkningar av årskostnaderna. Där framhölls att om försvaret blir delaktigt i produktionsstegringen, som då förutsattes till 2 1/2 % per år (medeltalet av utredningens alternativ A och B), skulle om försvarsmyndigheternas äskanden för 1955/56 lades till grund det vara möjligt åstadkomma en krigsmakt, som kvalitativt och kvantitativt svarade mot då fastställd och fortfarande gällande målsättning för det militära försvaret. De ledande idéerna, som redovisades, bl. a. ifråga om försvarskostnadernas stegring år från år, är alltjämt aktuella. Riktlinjernas kostnadsserie synes vid tidpunkten för utredningen ha erbjudit den sakligt sett lämpligaste grunden för en prognos beträffande försvarskostnadernas utveckling. Det är beklagligt, att man här icke tagit tillfället i akt att klarlägga, hur de från militärt håll föreslagna kostnaderna för försvaret beräknas komma att inverka på samhällsekonomin. Ett dylikt klarläggande skulle säkerligen ha underlättat 1955 års försvarsberednings alltjämt pågående översyn av riktlinjerna.

2. *Rullande framtidsbedömning*

Systemet med långsiktiga rullande anskaffningsplaner har under en följd av år tillämpats av de materielanskaffande centrala myndigheterna. Av skäl, som anföres i betänkandet (s. 18), föreligger uppenbarligen behov av en rullande framtidsbedömning och planering i vår marknadsekonomi. Om den långsiktsplanering, som fortlöpande bedrives inom försvaret, beaktas i de föreslagna kontinuerliga studierna av långsiktstendenserna, kunna dessa göras fullständigare. När frågan på nytt aktualiseras, kan erforderligt grundmaterial ställas till förfogande av försvarsstaben.

3. *Försvarsutgifternas stegring*

Det gjorda antagandet, att försvarsutgifterna kommer att stiga i proportion till nationalprodukten och försvaret sålunda få sin andel i dennas ökning (s. 57), överensstämmer i princip med de i riktlinjerna förutsatta grunderna för de framtida försvarskostnaderna. Där räknades emellertid med en jämn årlig stegring av försvarskostnaderna oberoende av om nationalproduktens ökning kan komma att ske i steg, som variera under olika år. Såsom de sakkunniga även framhåller, är det naturligt, att på samma sätt som man relativt snabbt bygger ut kapitalutrustningen i samhället, eftersträvar man en motsvarande utveckling på det militära området. Endast härigenom är det möjligt att tillgodogöra sig resultaten av den tekniska utvecklingen. Vad som då står att vinna är främst en höjning av krigsmaktens effektivitet.

I samband härmed måste påpekas, att det utgångsvärde för de militära utgifterna, som använts i prognosmodellerna för försörjningsbalansen åren 1955—1960, icke kan läggas till grund för bedömning av de framtida försvarsutgifterna. De sakkunniga torde ha utgått från att summan av de kassamässiga utbetalningarna på försvarsanslagen på såväl drift- som kapitalbudgeten under år 1955 är det värde, på vilket en framtidsprognos kan baseras. Med detta belopp som utgångsvärde är det icke möjligt att på längre sikt ens bibehålla nuvarande organisation och än mindre utveckla krigsmakten till den styrka, som avses i riktlinjerna. Jag har närmare utvecklat mina synpunkter

härpå i underdånig skrivelse 14/1 1957 (försvarsdepartementet). Av nu anförda skäl måste från min sida hävdas att ovannämnda prognosmodeller är missvisande.

4. Värnpliktstjänstgöringens kostnader och omfattning

De sakkunniga uttalar att den stigande relativa arbetskostnaden bör komma till fullt uttryck i planeringen av försvarets utveckling (s. 58). De relativt låga värnpliktsavlöningarna säges kunna ge upphov till en från ekonomisk synpunkt oriktig avvägning inom försvaret mellan män och materiel. I stället borde man kalkylera med den högre lön, som samma arbetskraft skulle kunna erhålla ute i näringslivet.

Ur ekonomisk synpunkt är resonemanget principiellt riktigt. Räknar man emellertid samman kontantavlöning, i förekommande fall familjebidrag samt naturaförmåner (bostad, kläder, mat m. m.), finner man, att skillnaden mellan en beräknad högre lön enligt ovan och den värnpliktiges lön är av den storleksordningen, att den icke torde ha någon betydelse i det större sammanhanget.

Praktiskt taget all värnpliktstjänstgöring i fred syftar till att ge erforderligt antal man den utbildning, som är nödvändig för att krigsorganisationens minimibehov av personal skall kunna tillgodoses. Antalet värnpliktiga under utbildning är därför i allt väsentligt ett fast värde i förhållande till krigsorganisationens omfattning och en förutsättning för att största möjliga effekt i krig skall kunna nås för minsta möjliga kostnad i fred. Därför finns det ingen anledning att räkna med något bortfall eller tillskott i den för militärtjänstgöring hittills ianspråktagna arbetsvolymen (s. 101) i annan mån än vad som kan betingas av förändringar i värnpliktskullarnas storlek.

5. Den tekniska utvecklingen

I betänkandet framförda allmänna synpunkter på lönsamheten att investera i forskning, tekniskt utvecklingsarbete och utbildning av tekniker (s. 23) gäller i hög grad för försvarets del. Försvaret måste disponera över ett betydande och växande antal tekniker. Möjligheterna härtill bör vidgas. Bl. a. är en bättre anpassning av lönerna för i försvarets tjänst anställda högkvalificerade tekniker erforderlig med hänsyn till löneläget på den enskilda sektorn av arbetsmarknaden.

6. Arbetstidsförkortningen

I mitt yttrande över utredningen om kortare arbetstid framhöll jag bl. a., att den föreslagna reformens genomförande sannolikt kommer att medföra en ökning av försvarets personalkostnader, överslagsvis beräknad till 5 à 7 milj. kronor per år. Härvid hade icke något försök gjorts att bedöma i vad mån kostnadsökningen kan komma att neutraliseras av andra element i lönebildningsprocessen.

Den utredning, som för närvarande prövar på vilka vägar det kan vara möjligt att — utan men för tjänsten — nå fram till en mera tillfredsställande ordning i fråga om bestämmandet av den militära och civilmilitära personalens arbetstid, skall även undersöka och redovisa de ekonomiska konsekvenserna i olika hänseenden av de lösningar, som komma att föreslås. Detta torde vara att beakta vid de fortsatta långsiktsstudierna.

7. Militära investeringar och konsumtionsutgifter

I betänkandet framhålles (s. 57) att det med hänsyn till den allmänna ekonomiska balansen är av underordnad betydelse hur de militära utgifterna fördelar sig på investeringar och konsumtion.

I den officiella statistiken hänförs emellertid till militära investeringar icke endast den förhållandevis blygsamma del, som utgörs av byggnads- och anläggningsverksamhet, utan också försvarets materielanskaffning (exempelvis vapen, fartyg, flygplan). Då medlen härför anvisas på driftbudgeten, synes det av denna anledning vara diskutabelt, om inte försvarets materielanskaffning borde hänföras till offentlig konsumtion. Investeringsutgifterna för försvaret skulle med en sådan redovisningsgrund — i stället för att uppvisa en stigande tendens efter år 1948 (s. 154) — kännetecknas av en fortlöpande nedgång. Man frestas icke då draga den vanliga slutsatsen, att försvarets investeringsutgifter ökat på bekostnad av andra angelägna investeringsbehov t. ex. bostadsbyggandet. Vidare skulle den bristande balans, som för närvarande råder mellan drift- och kapitalsidan och som allvarligt begränsar vår förmåga att omedelbart utveckla eftersträvad försvarseffekt, framträda klarare.

De militära konsumtionsutgifterna framstår också av redovisningstekniska skäl såsom de mest betydande i den statliga konsumtionen. Anledningen till denna skenbara dominans är att de offentliga utgifter, som innebär inkomstöverföringar, såsom folkpensioner, barnbidrag, bidrag till sjukkassor, fattigvårdsunderstöd o. d., icke inräknas i den offentliga utan i den privata konsumtionen.

Av vad som ovan framförts framgår, att sättet för investerings- och konsumtionsutgifters beräknande, ställer försvarsutgifterna i en ofördelaktig dager i förhållande till andra utgiftsområden.

Frågan om decentralisering av den militära verksamheten genom utflyttning av militära enheter från storstäderna framförallt Stockholm hänger nära samman med investeringsverksamheten. Jag biträder de sakkunnigas synpunkter, att staten bör medverka till en decentralisering (s. 36). De militära förbanden har också i mycket stor utsträckning dragits bort från Stockholm. Planer föreligger på ytterligare utflyttning av i första hand marina förband från Stockholm och Göteborg. Bristande medelstilldelning för anläggningar på utflyttningsorterna ställer dock de nu antydda åtgärderna på framtiden.

I anslutning härtill bör också framhållas behovet av att försvaret erhåller ekonomiska möjligheter till att följa med i den allmänna standardökningen, framförallt beträffande kaserner. Den eftersläpning, som blivit en följd av alltför låga anslag under gångna år, gör att militär inkvarteringsstandard för närvarande icke ligger i nivå med allmän bostadsstandard. På detta område krävs ökade investeringar.

8. Industrins investeringsverksamhet

De sakkunniga påvisar, att en betydande utvidgning av industrins investeringsverksamhet är en nödvändighet för att vi bl. a. skall kunna göra oss gällande på den internationella marknaden, något som i sin tur är en väsentlig förutsättning för en ekonomisk expansion. Understrykas bör, att detta är

av avgörande betydelse för våra möjligheter att hävda oss även på försvarets område. Stockholm den 20 mars 1957.

N. Swedlund

Richard Åkerman

Socialstyrelsen

Socialstyrelsen finner sig sakna förutsättningar att gå in på någon bedömning ur ekonomiska synpunkter av utredningens målsättning, prognoser och rekommendationer. Emellertid blir den ekonomiska politiken i avsevärd grad bestämmande för utvecklingstakten på flertalet områden av samhällelig verksamhet och icke minst på det sociala området. I detta sammanhang finner styrelsen anledning framföra några synpunkter. Det kan anmärkas att de ekonomiska konsekvenserna av allmänna pensionsberedningens förslag om förbättrad pensionering (SOU 1957: 7) har berörts av socialstyrelsen i ett samtidigt med detta utlåtande avgivet yttrande över förslaget.

Långtidsutredningen har funnit, att stegringstakten inom såväl den offentliga som den privata konsumtionen måste begränsas under den närmaste framtiden om penningvärdet skall kunna hållas stabilt. Det är särskilt löntagarnas privata utgiftsökning som måste begränsas. Särskild prioritet ges investeringsbehoven på områden där exceptionell köbildning har uppstått. Det är härvidlag främst fråga om bostäder, skolor och vissa delar av sjukhusväsendet. De investeringsändamål som sammanhänger med en standardförbättring utanför de akuta bristområdena får å andra sidan förverkligas på något längre sikt än vad som skulle vara önskvärt.

Det framgår icke klart av betänkandet, huruvida sådan social verksamhet som faller under socialstyrelsens arbetsområde skall hänföras till standardförbättring och därmed tillerkännas sämre prioritet än exempelvis bostadsbyggandet. I annat sammanhang framhåller utredningen emellertid, att den snabbaste ansvällningen hittills av den offentliga konsumtionen har ägt rum på det kommunala området och att staten utan tvivel har medel i sin hand att hålla tillbaka denna. Till statliga ingripanden, som härvidlag kan komma ifråga, hör enligt utredningen bland annat skärpning av reglerna för statsbidrag till särskilda ändamål och av reglerna för skattefinansiering av investeringar. Dessutom kan staten skärpa kontrollen av den kommunala upplåningen samt i sista hand iakttaga återhållsamhet vid tilldelning av byggnadstillstånd.

Den sociala verksamhet som närmast skulle beröras av sådana åtgärder hänför sig i främsta rummet till åldringsvården och barnavården. Socialstyrelsen finner därför anledning att närmare uppehålla sig vid sådana verksamhetsgrenar inom dessa områden som kräver ökat investeringsutrymme, exempelvis ålderdomshem, daghem och lekskolor.

Till en början må framhållas, att det givetvis kan vara svårt att i ett ansträngt ekonomiskt läge ange vilken offentlig verksamhet, som bör ges prioritet framför annan sådan verksamhet. Styrelsen vill emellertid understryka, att exempelvis sådan verksamhet som uppförande av tidsenliga ålderdomshem måste anses vara en väl så angelägen uppgift som anskaffningen av bostäder på den allmänna marknaden. Ålderdomshemsvården fullföljer — förutom den primära vårduppgiften — även uppgiften att

ordna ändamålsenliga bostäder för de gamla. Genom denna verksamhet lättas även trycket på den allmänna bostadsmarknaden. Även utbyggnaden av daghems- och förskoleverksamheten är i hög grad angelägen.

Den sociala verksamheten — såväl den som direkt faller under styrelsens arbetsområde som annan närliggande verksamhet, exempelvis sjukvård och skolsocial verksamhet — handhas till övervägande delen av landstingen och primärkommunerna. Utvecklingen av denna verksamhet är i första hand beroende av huvudmännens insatser, men även staten lämnar sin medverkan till denna genom bidrag av olika slag.

Större delen av de statsbidrag, som faller under socialstyrelsens bedömande, är så kallade stimulansbidrag, d. v. s. de har tillkommit för att stimulera kommunerna till att i önskvärd utsträckning förbättra och utbygga olika verksamhetsgrenar. Typiska exempel på sådana statsbidrag är anläggningsbidragen till ålderdomshem och statsbidragen till daghem och förskolor. Intresset inom kommunerna för denna verksamhet har under det senaste decenniet successivt ökat, och utsikterna för en fortsatt gynnsam utveckling på området är goda. I fråga om ålderdomshem har socialstyrelsen räknat med ett ny-, om- eller tillbyggnadsbehov för i runt tal 2 000 vårdplatser per år under de närmaste tio åren. I fråga om förskolor och daghem innebär socialstyrelsens målsättning för verksamheten att platsantalet fram till år 1965 bör ökas med 25 000—30 000. För fullföljandet av denna målsättning räcker det emellertid inte med att statsbidrag i erforderlig utsträckning ställes till förfogande och att kommunerna visar intresse för verksamheten. Kommunerna måste också ha möjlighet att med egna medel eller lånevägen finansiera de tämligen kapitalkrävande anläggningar varom här är fråga.

Det kan i anslutning till vad som ovan anförts rörande saneringen av ålderdomshemmen anmärkas, att denna sanering i hög grad är beroende av att landstingen i erforderlig utsträckning får möjlighet att utbygga anstaltsvården för sinnessjuka och kroniskt sjuka.

För flertalet kommuner — primärkommuner såväl som landsting — torde i nuvarande skatteläge möjligheterna att genom skärpt beskattning finansiera anläggningsverksamhet av här ifrågavarande slag vara tämligen ringa. I realiteten torde därför i många fall möjligheterna till kommunal upplåning bli utslagsgivande för det sociala programmets fullföljande. Man torde ännu ej i full utsträckning kunna bedöma verkningarna på ifrågavarande område av de under senare år genomförda kreditrestriktionerna. Enligt styrelsens uppfattning måste man emellertid räkna med att redan gällande kreditrestriktioner kommer att i avsevärd grad minska takten i den önskvärda utbyggnaden av primärkommunernas och landstingens sociala verksamhet.

Mot bakgrunden av det anförda vill socialstyrelsen erinra om att utredningen i inledningen till betänkandet framhållit, att möjligheterna att överblicka utvecklingen under de närmaste fem à tio åren är starkt begränsade. Det kan, framhåller utredningen, synas vara en orimlig uppgift att ens skissartat försöka teckna de möjligheter som landets ekonomiska utveckling kan erbjuda på något längre sikt. Under sådana omständigheter synes det socialstyrelsen motiverat att endast med stor försiktighet tillämpa åtgärder som i mera avse-

värd grad kan verka återhållande på det fortgående sociala omdaningsarbetet ute i kommunerna.

Utredningen har i samband med redovisningen av tillgången på arbetskraft framhållit, att den existerande statistiken över yrkesverksamheten i Sverige är mycket bristfällig. Socialstyrelsen vill i anslutning härtill vitsorda, att det möter stora svårigheter — bland annat med hänsyn till förekomsten av deltids-, säsong- och tillfällighetsarbeten — att med någon högre grad av säkerhet bedöma i vilken utsträckning befintliga arbetskraftstillgångar har tagits i bruk. Styrelsen finner det därför önskvärt att en förbättring av statistiken över yrkesverksamheten kommer till stånd.

Styrelsen får i detta sammanhang fästa uppmärksamheten på möjligheten att belysa hithörande problem genom stickprovsundersökningar rörande befolkningens sysselsättningsförhållanden. I sitt den 15 januari 1953 avgivna remissutlåtande över arbetsmarknadsstatistikkommitténs betänkande (SOU 1952: 34) uttalade styrelsen i denna fråga bland annat:

»De stickprovsundersökningar rörande sysselsättningen (labor-force-undersökningar), som kommittén föreslagit, möjliggöra beräkningar av den totala sysselsättningens förändringar, framför allt på kort sikt, och måste följaktligen anses utgöra en viktig beståndsdel i en moderniserad sysselsättningsstatistik. Särskilt betydelsefulla bli dessa undersökningar i fråga om sådana näringsgrenar, där förändringarna i sysselsättningen till väsentlig del ske genom nybildning eller nedläggande av företag. Labor-force-undersökningar kunna emellertid av kostnadsskäl endast ges en begränsad omfattning och medge därför icke långtgående uppdelningar på näringsgrenar, yrken, mindre geografiska områden etc.»

Styrelsen vill även erinra om sitt den 26 februari 1954 till chefen för socialdepartementet avgivna utlåtande över en inom statistiska centralbyrån utarbetad »VPM angående arbetskraftsundersökningar». I detta utlåtande föreslog socialstyrelsen, att det skulle uppdragas åt särskilda sakkunniga att utreda förutsättningarna för kommande intervjuundersökningar av befolkningens sysselsättningsförhållanden och på grundval av denna utredning framlägga förslag om sådana undersökningar.

I detta ärendes handläggning har deltagit generaldirektören Bexelius, generaldirektörens ställföreträdare, byråchefen Rosén, byråchefen Ryman, föredragande, byråcheferna Berggren och von Hofsten samt tf. byråchefen Björk.

Stockholm den 20 mars 1957.

Ernst Bexelius

S. H. Ryman

Pensionsstyrelsen

Utredningen framhåller att den svenska ekonomien under den efter 1955 närmast följande femårsperioden kommer att belastas i olika avseenden på ett sätt som begränsar möjligheterna att öka produktion och konsumtion i den grad som annars vore möjlig. Som exempel på sådan belastning nämnes investeringar i bostäder, kommunala anläggningar, vägar m. m., vars avkastning fördelar sig över en relativt lång framtida period, samt åtgärder för en relativt betydande förkortning av arbetstiden. Utredningen räknar på grund härav med ett ansträngt försörjningsläge för tiden fram till 1960.

Då resursernas tillväxt även under

gynnsamma betingelser är begränsad, är det enligt utredningen nödvändigt att en avvägning mellan olika önskemål och behov kommer till stånd. Den ekonomiska politikens uppgift blir därför under nyssnämnda period utomordentligt svår. Utredningen diskuterar något en ökning av folkpensionerna av ungefär den omfattning allmänna pensionsberedningen sedermera föreslagit i sitt betänkande »Förbättrad pensionering» (SOU 1957: 7) och framhåller därvid, att en sådan ökning vid sidan av bl. a. en arbetstidsförkortning med tre timmar per vecka skulle komma att representera en betydande belastning.

Långtidsutredningens i betänkandet framlagda resonemang och prognoser är mycket intressanta ur bl. a. den synpunkten, att de ställer i blickpunkten inte bara den eljest ofta dominerande frågan vilka utbyggnader av konsumtionsfrämjande natur som på olika områden är önskvärda utan även den kostnadsram, inom vilken dessa utbyggnader måste inpassas utan uppenbar fara för inflation. Enligt styrelsens mening vore det värdefullt om kostnadskrävande sådana reformer mer än som hittills skett kunde redan på ett tidigt stadium ställas i en allmän ekonomisk belysning, så att finansieringsfrågan bleve till fullo beaktad dels vid valet mellan reformer av olika slag, dels vid de valda alternativens närmare utformning.

I ärendets behandling har — förutom undertecknade — deltagit byråcheferna Rosenquist af Åkershult, Parenius och Wingborg samt t. f. byråchefen Leijonhufvud. Stockholm den 20 mars 1957.

K. Persson

I. Holmquist

Arbetsmarknadsstyrelsen

Enligt utredningen kommer det totala utrymmet för ny- och reinvesteringar under perioden 1956—1960 att ligga i genomsnitt ca 750 milj. kr. per år — eller 1 000 milj. kr. per år om produktionen skulle utvecklas enligt ett gynnsammare alternativ — över 1955 års investeringsnivå. En hård nedskärning av framförda investeringsönskemål inom olika områden kommer därför att bli nödvändig. Investeringsområden, för vilka utredningen vill lämna prioritet, är inom den samhälleliga sektorn bl. a. bostäder, skolor och vissa delar av sjukhusväsendet och inom industrin främst järnmalmsgruvorna, skogs- och järnindustrin samt vissa delar av verkstadsindustrin. Då byggandet av bostäder och skollokaler enligt utredningen bör ha företräde framför väginvesteringarna, kan någon snabbare ökning av de senare därför icke ske under tiden fram till 1961.

Förutsättningarna på arbetsmarknaden för en produktionsökning betraktas som gynnsamma. Förutom den väntade ökningen av arbetskraftstillgången, som åstadkommes då de stora barnkullarna från 1940-talet börjar uppnå produktiv ålder, räknar utredningen med dels en viss ökning av yrkesverksamheten bland kvinnorna och dels en fortsatt invandring av utländsk arbetskraft med 10 000 personer per år. Härigenom beräknas rikets arbetsstyrka komma att öka med 125 000 åren 1961—1965. Under perioden fram till 1960 kommer emellertid ett förverkligande av förslaget om förkortning av arbetstiden med 3 timmar per vecka att uppväga arbetsstyrkans tillväxt. Arbetsmarknadspolitiska åtgärder, som kan åstadkomma ett effektivare utnyttjande av rikets ar-

betskraftsresurser och därmed säkra den önskade produktionsökningen, bör därför diskuteras, anser utredningen. Särskilt bör arbetskraftens rörlighet och yrkesutbildningen därvid uppmärksammas.

Styrelsen vill understryka nödvändigheten av att arbetskraftens rörlighet underlättas, så att större möjligheter för arbetsförmedlande åtgärder skapas i områden av riket, där arbetslösheten orsakar betydande samhälleliga kostnader. Svårigheterna att överföra arbetskraft från områden med undersysselsättning och arbetslöshet till områden med starkt expanderande näringsliv och med brist på arbetskraft sammanhänger med att bostadsbyggandet ej kunnat hålla jämna steg med den industriella expansionen. För strävandena att underlätta arbetskraftens rörlighet är en avveckling av bostadsbristen en grundläggande förutsättning. I den mån samhällsplaneringen eller andra faktorer på vissa orter ej medger en snabbt ökad bostadsproduktion, bör byggande av provisoriska bostäder övervägas. Upplysningsvis kan här nämnas, att dylika bostäder under innevarande vinter uppförts på en del industriorter för att snabbt kunna bereda bostad och sysselsättning åt flyktingar. Betingelser har därvid samtidigt skapats för att de provisoriska bostäderna ej kommer att förfalla till slumbebyggelse.

De betydande kostnader, som flyttningen till ny bostadsort innebär för arbetstagare med försörjningsplikt, utgör ett annat hinder för arbetskraftens rörlighet. Resebidrag och bidrag till flyttning av familj och bohag kan under vissa villkor lämnas av offentlig arbetsförmedling, medan däremot ekonomiskt bistånd till arbetstagare under de första arbetsveckorna på den nya orten endast kan utgå vid arbetsplacering i samband med viss omskolning. Försörjningspliktiga, vilkas ekonomi på grund av långvarig arbetslöshet blivit undergrävd, ställs inför stora svårigheter, om tillträdandet av anställning långt från hemorten ej är förenat med möjlighet att få familjebostad. Den stora avgången bland sådana nyanställda har medfört, att företagen ofta vägrar anställa gifta arbetssökande, som saknar familjebostad på anställningsorten eller i dess närhet. Om möjligheter att lämna starthjälp till tillfälligt bostadslösa arbetstagare från områden med arbetslöshet skapades, skulle förmodligen sådana hinder undanröjas. En liknande hjälpform har av en del företag tillämpats för nyanställda arbetare, tillhörande från utlandet kollektivt överförda arbetarkontingenter. Frågan om olika åtgärder för att ytterligare underlätta arbetskraftens rörlighet undersökes f. n. inom arbetsmarknadsstyrelsen.

Kommunikationsmedlens utveckling under efterkrigstiden har skapat nya betingelser för arbetskraftsrekryteringen, därigenom att motorfordonens spridning till allt bredare folklager avsevärt förbättrat möjligheterna för landsbygdens arbetskraft att taga arbete inom tätorterna utan att behöva avflytta från hemorten. Undersökningar, som utförts vid vissa mellansvenska industrier har visat, att en avsevärd del — i vissa fall ända upp till en fjärdedel — av dessas arbetarpersonal är bosatt utanför den kommun, där industrierna är belägna. Åtskilliga av dessa arbetare är genom innehav av fastigheter eller småbruk knutna till hemorten. Då denna arbetskraft i stor utsträckning är bosatt på småorter eller i glesbebyggelse, är dess möjligheter att komma

fram till arbetsplatsen icke blott beroende av huvudvägarnas utan även av bygdevägarnas skötsel.

Långtidsutredningen har i sina beräkningar av arbetskraftstillgången under perioden 1956—1963 utgått ifrån en nettoinvandring av 100 000 personer eller samma nettoimmigration per år som under åren 1951—1955. Antalet arbetsanmälda utlänningar under efterkrigstiden framgår av följande tablå.

Tidpunkt	Danskar	Finl.	Norrmän	Tyskar	Övriga utl.	Hela antalet
1 juli 1947	14 790	6 992	8 925	2 557	31 047	64 311
1 » 1950	17 357	17 885	12 433	7 373	34 831	89 879
1 » 1953	19 994	33 130	12 247	17 825	30 676	113 872
1 » 1956	24 504	47 305	12 611	20 317	25 156	129 693
1 jan. 1957	25 779	50 032	13 200	20 760	25 316	135 087

Som synes har finländarna och tyskarna ökat mycket kraftigt i antal. Danskarnas ökning är mindre markant, medan antalet arbetsanmälda norrmän har varit tämligen oförändrat. Vid bedömning av siffrorna i tablån bör hänsyn även tagas till de förändringar, som skett på grund av naturalisation. Under åren 1951—1956 beviljades sålunda medborgarskap åt 48 436 medborgare. Av dessa var 11 331 finländare, 3 656 danskar, 3 992 norrmän och 5 545 tyskar (vartill kommer 1 311 sudettyskar). I uppgifterna om beviljade medborgarskap ingår även de förvärvsarbetandes familjemedlemmar m. fl., som vistas i riket. — Arbetstagarna från de nordiska grannländerna utgjorde vid senaste årsskifte omkring 66 % och tyskarna 15 % av hela antalet arbetsanmälda utlänningar. Mer än var tredje utlänning var finsk medborgare. Inom industri och hantverk arbetade 49 % av danskarna, 42 % av finländarna, 34 % av norrmännen och 37 % av tyskarna. Av finländarna var 21 % sysselsatta inom malmbrytning och metallindustri, medan 16 % arbetade i skogsbruket och 13 % inom hotell- och restaurangnäringen. Av hela antalet arbetsanmälda utlänningar var 37 % kvinnor. Ungefär halva antalet av dem, som arbetade inom det husliga arbetsområdet (10 200), hade tyskt medborgarskap.

Den utländska arbetskraften har främst tagits i anspråk inom branscher med lågt löneläge, såsom beklädnadsindustrin och hotell- och restaurangrörelsen, och inom starkt expanderande näringar som malmbrytning och metallindustri. Antalet arbetsanmälda utlänningar är särskilt betydande i storstäderna, i Älvsborgs län och i län med dominerande tung industri som Värmlands, Västmanlands och Kopparbergs län. För vissa järnbruk har tillgången till utländsk arbetskraft varit av central betydelse. Detta gäller även sjöfartsnäringen, som sysselsätter 8 500 utlänningar, varav drygt hälften är danskar och finländare. Det är enligt styrelsens mening svårt att bedöma huruvida antagandet att immigrationen fram till 1965 skall komma att fortsätta i samma takt som åren 1950—1955 är realistiskt. Förmodligen kommer även i fortsättningen tillströmningen av arbetskraft från Finland och Danmark att dominera immigrationen. Någon nämnvärd ökning av invandringen från Norge torde icke vara att vänta, i varje fall ej under de närmaste åren, då situationen på den norska arbetsmark-

naden företer stora likheter med förhållandena i Sverige. I Danmark ligger däremot sysselsättningen på en lägre nivå, och särskilt säsongarbetslösheten är betydande. En ytterligare invandring från detta land är därför sannolik.

Invandringen från Finland sker främst från de mera utpräglade småbrukardistrikten i landets mellersta och norra delar (norra Savolaks och Österbotten). Säsongarbetslösheten och de otillräckliga förtjänstmöjligheterna i dessa bygder jämte den svåra bostadsbristen i Finlands industridistrikt, som kraftigt bromsar landsbygdsbefolkningens inflyttning till industriorterna, torde vara den viktigaste anledningen till den stora utvandringen till Sverige. Trots denna utflyttning har det finska näringslivet haft tämligen ringa känning av arbetskraftsbrist, vilket tyder på att arbetskraftsreserverna i Finland alltjämt är betydande. En ökning av befolkningen i arbetsför ålder är att vänta i Finland. Ökningen beräknas bli särskilt kraftig i början av 1960-talet, när de stora barnkullarna från 1940-talets senare hälft träder ut i förvärvslivet.

Styrelsen vill understryka det av långtidsutredningen uttalade önskemålet om en kraftig upprustning av undervisningsanstalterna för yrkesutbildning, för att det starkt ökade behovet av yrkesutbildad arbetskraft skall kunna tillgodoses. De nuvarande knappa utbildningsresurserna utestänger ett mycket stort antal ungdomar från utbildning, icke minst gäller detta flickorna, för vilka möjligheterna att få utbildning inom industri- och hantverksyrken är ytterst begränsade, även om formella hinder för inträde vid skolor för sådana yrken ej föreligger. Med tanke på att tillskottet av kvinnlig arbetskraft till arbetsmarknaden kommer att öka med nära 60 000 personer fram till 1965 är det angeläget, att yrkesutbildningsmöjligheterna för flickorna blir betydligt mer differentierade. Det är också nödvändigt att industriföretagen ökar sina resurser för lärlingsutbildning, ehuru dock de små och medelstora företagens svårigheter att i större omfattning åtaga sig mer systematiserad utbildning bör uppmärksammas. — För underlättande av omplaceringen av arbetslösa är de omskolningskurser, som anordnas av överstyrelsen för yrkesutbildning i samråd med arbetsmarknadsstyrelsen, av betydelse. Detta gäller även i fråga om de snabbutbildningskurser för vuxna, som under senare år i ökad omfattning igångsatts av en del större industriföretag.

Om de ökade ungdomskullarna skall kunna beredas möjligheter till utbildning, måste en kraftig och snabb utbyggnad av hela vårt utbildningsväsende komma till stånd. Tillströmningen till skolväsendet är redan nu så stor, att ett mycket stort antal sökande måste avvisas. Hösten 1955 avvisades sålunda över 10 000 kompetenta sökande till realskolorna, medan antalet avvisade vid gymnasierna uppgick till något över 1 000. Dessutom måste ett mycket stort antal sökande avvisas från folkhögskolorna. Vid de yrkesutbildande skolorna (yrkesskolor, fackgymnasier, seminarier o. likn.) kunde blott ungefär hälften av de sökande antagas.

Utredningen anser, att vårt utbildningsväsende icke permanent får dimensioneras efter det behov, som de under det närmaste årtiondet kommande stora årskullarna skapar, men uttalar om det högre utbildningsväsendet, att »vågen inte kan väntas få någon baksida, utan elevantalet kan väntas stabilisera sig på en hög nivå». Enligt

styrelsens mening gäller detta även yrkesskolorna. Näringslivets utbildning har i allt större utsträckning överflyttats till yrkesskolväsendet, och denna tendens synes komma att fortsätta, samtidigt som behovet av en förbättrad yrkesutbildning gör sig starkt gällande.

Till de synpunkter utredningen framför om investeringsbehov och åtgärder för att tillgodose utbildningsbehovet vill styrelsen tillägga, att en omfattande regional planeringsverksamhet på detta område f. n. pågår ute i länen. Arbetsmarknadsstyrelsen, skolöverstyrelsen och överstyrelsen för yrkesutbildning har genom sin Samarbetsnämnd för yrkesutbildning och arbetsförmedling, vilken fått verkens uppdrag att utreda frågor, som sammanhänger med de stora ungdomskullarna, uppmanat länsarbetsnämnderna att taga initiativ till bildandet av planeringskommittéer för utbildningsväsendets utbyggnad. Planeringsarbetet pågår f. n. inom samtliga län och förslag till utbildningsväsendets utbyggnad har hittills avgivits i sex län. Eftersom planeringsverksamheten i flertalet län finansieras av landstingen, har planeringen dock i huvudsak begränsats till yrkesutbildningsväsendet.

Erfarenheterna av denna verksamhet har givit vid handen, att mycket är att vinna genom en förnuftig planering av utbildningsväsendet inom länen och genom kommunal samverkan. Styrelsen vill dock betona att möjligheterna till investeringsbegränsningar genom denna planeringsverksamhet ej får överskattas, då många skolproblem är av sådan karaktär, att de med hänsyn till avstånd och kommunikationer måste lösas lokalt.

De upplysningar om sysselsättningsmöjligheter, arbetskraftsbehov och framtidsutsikter, som genom arbetsmarknadsverkets yrkesvägledningsverksamhet lämnas allmänheten, torde bidraga till en fördelning av arbetskraftsresurserna, som står i överensstämmelse med arbetsmarknadens behov. Mindre kända yrken och utbildningsvägar kan aktualiseras, samtidigt som upplysningar om yrken och utbildningsvägar utanför hemorten kan lämnas. I särskilt hög grad torde yrkesvägledningen kunna medverka till att den kvinnliga ungdomen stimuleras till ett mindre ensidigt yrkesval.

Efter att här ha diskuterat vissa avsnitt i kapitlet om arbetsmarknaden övergår styrelsen nu till att behandla betänkandets kapitel om utvecklingstendenser på olika produktionsområden och investeringarna, i den mån dessa berör arbetsmarknadsstyrelsens verksamhetsområde.

Bland de expanderande näringar, där arbetskraftsrekryteringen kan stöta på de största hindren, nämner utredningen järnverken och verkstadsindustrin. Inom den sistnämnda industrin påtalas främst varvens rekryteringssvårigheter. I samband härmed kan nämnas, att i »Svenskt långtidsprogram 1947—1952/1953» (SOU 1948: 45) uppgavs beträffande järnindustrins arbetskraftsbehov, att en ökning av arbetarantalet med 6 700 inom denna industri var erforderlig. Fram till början av år 1955 hade emellertid personalstyrkan vid järnbruken ökat med endast 4 000 man. Trots detta begränsade sig personalbristen till 600 man, vilket tyder på att behovet av personal hade överskattats år 1948. Uppmärksammas bör dock att den omfattande rationaliseringen inom järnindustrin under efterkrigstiden haft en betydande arbetskraftsbesparande effekt. Ett minskat arbetskraftsbehov har

uppstått också därigenom att vissa mindre, omoderna anläggningar nedlagts.

Det nyanställningsbehov, som järnverken kommer att ha under åren 1955—1960, uppgives av 1955 års långtidsutredning till 2 800 man. Icke mindre än två tredjedelar av nyanställningsbehovet torde vara föranlett av den nyligen beslutade utbyggnaden av Oxelösunds järnverk. Då denna anläggning ligger i ett område med utpräglad brist på arbetskraft måste rekryteringen till stor del ske utanför det egna länet.

Varvsindustrins koncentration till storstäderna försvårar avsevärt dess rekryteringsmöjligheter på grund av den i storstäderna rådande svåra bostadsbristen. Av de större varvsindustriorterna torde Uddevalla ha de gynnsammaste rekryteringsmöjligheterna.

Inom byggnads- och anläggningsverksamheten räknar utredningen med att den rekommenderade ökningen av investeringarna kommer att kräva en personalökning med 10—15 000 man under åren 1956—1960. Rekryteringssvårigheterna torde enligt styrelsens uppfattning komma att begränsa sig till vissa yrkeskategorier och vissa geografiska områden, främst storstäderna. Den kraftiga ökningen av byggnadsarbetarkåren under de senaste åren har till övervägande del utgjorts av grovarbetare, inom vilken kår medelåldern är förhållandevis hög. Detta har varit till stor nackdel, då den påbörjade mekaniseringen inom byggnadsverksamheten ställer ökade krav på yrkesskicklighet. Förändringarna i byggmetoderna har medfört, att f. n. brist på träarbetare råder på vissa orter. Om de nya byggmetoderna mera allmänt kommer att tillämpas, är en skärpt brist på träarbetare att förutse. Antalet träarbetare minskade med ca 2 000 man under åren 1950—1953, men därefter har en återhämtning skett. En ökad lärlingsutbildning är nödvändig, om icke bristen på denna yrkeskategori skall bli lika besvärande för byggnadsverksamheten, som murarbristen tidigare varit.

Byggnadsarbetarkåren har relativt sett ökat mindre i storstäderna än inom riket i övrigt. Speciella svårigheter kan väntas uppstå vid en kraftigare ökning av byggnadsverksamheten i Stockholmsområdet. Då en ökning av byggnadsarbetarkåren där i stor utsträckning måste ske genom rekrytering från landsorten, förutsätter den av utredningen föreslagna ökade bostadsproduktionen med följdinvesteringar, att inkvarteringsmöjligheter ordnas på ett betryggande sätt för den tillfälligt inflyttade arbetskraften. Prioritet vid tilldelning av familjebostäder kan också, som utredningen påpekar, bli nödvändig. En expansion av bostadsproduktionen i Stor-Stockholm får emellertid enligt styrelsens uppfattning icke inkräkta på bostadsproduktionen i andra områden av riket med expanderande näringsliv.

Ett starkt ökat behov av vatten- och avloppsanläggningar blir en oundviklig följd av såväl den ökade bostadsproduktionen som den planerade utbyggnaden av industrin. Vatten- och avloppsanläggningar har mer än andra företag utnyttjats av kommunerna för att åstadkomma utfyllnad i sysselsättningen. Med tillvaratagande av arbetskraft, som på sådant sätt ställs till förfogande, torde vatten- och avloppsinvesteringar kunna utföras i en utsträckning, som nära svarar emot investeringsönskemålen.

Som en motivering för investeringsbegränsningarna inom bl. a. vägväsen-

det anför utredningen, att dylika investeringar först på lång sikt kan väntas ge avkastning. Mot detta uttalande kan säkerligen invändningar riktas. Arbetsmarknadsstyrelsen instämmer i utredningens uttalande, att noggranna planer för ett väsentligt vidgat byggnadsprogram för vägväsendet bör uppgöras. Detta är även ett nödvändigt villkor för att vägarbeten i större omfattning skall kunna utnyttjas i arbetslöshetsbekämpande syfte.

Med anledning av utredningens uttalande om önskvärdheten av att dämpa takten i de största städernas och speciellt Stor-Stockholms tillväxt vill styrelsen anföra följande. En begränsning av storstädernas tillväxt genom utflyttning av verksamhet till mindre orter har främst motiverats av sociala och samhällsekonomiska skäl. Dylik utflyttning kan emellertid också vara försvarlig ur företagsekonomisk synpunkt. Bl. a. gäller detta företag inom låglöneindustrier, för vilka löneläget i storstaden medför svårigheter. Men även inom andra branscher kan förhållandena på storstadens arbetsmarknad motivera en utflyttning av rörelsen till mindre orter. För företag, vars avsättning är inriktad på storstadsmarknaden, aktualiseras givetvis en utflyttning av företagsekonomiska skäl mera sällan. En prövning av möjligheterna att utflytta företag från storstäderna upptages av arbetsmarknadsstyrelsen icke enbart vid behandling av ansökningar om byggnadstillstånd utan aktualiseras också i samband med styrelsens rådgivande verksamhet i industrilokaliseringsfrågor. Upptagandet av sådana överläggningar kan exempelvis komma till stånd, när industrilokaler friställes på grund av driftsnedläggelser på orter utanför storstäderna. Initiativ till sådana kontakter tages ofta av företagen själva.

Långtidsutredningen har bland olika alternativ syftande till att dämpa expansionen i huvudstaden med förorter nämnt decentralisering av statsförvaltningen genom utflyttning av vissa delar av den centrala civila och militära verksamheten till orter utanför Stor-Stockholm. Innebörden och konsekvensen av sådana åtgärder bör emellertid, anser utredningen, klarläggas genom ingående undersökningar. Behovet av sådana undersökningar har tidigare framhållits av arbetsmarknadsstyrelsen. Sålunda föreslog styrelsen i samband med utlåtande över de likalydande motionerna n:ris I: 121 och II: 212 vid 1956 års riksdag, att frågan om ämbetsverkens lokalisering skulle prövas i ett större sammanhang. Denna prövning, ansåg styrelsen, borde företagas ur såväl allmän lokaliseringssynpunkt som med hänsyn till önskvärdheten av en rationell förvaltning och administration. Bankofullmäktige förklarade sig emellertid i sitt utlåtande (nr 25) vara tveksamma om lämpligheten av att tillkalla en särskild allmän utredning och väntade i stället, att Kungl. Maj:t fortsättningsvis i förekommande fall skulle uppmärksamma frågan om ämbetsverkens och de statliga institutionernas förläggning och vidtaga erforderliga åtgärder. I yttrande den 5 november 1956 över en framställning från byggnadsstyrelsen om lokalförhållandena för den civila statliga förvaltningen i Stockholm föreslog arbetsmarknadsstyrelsen ånyo, att de grundläggande frågorna om ämbetsverkens lokalisering skulle klarläggas. Sedermera har i statsverkspropositionen till 1957 års riksdag med anledning av framlagda förslag om förläggningsort för sjöfartssty-

relsen uttalats, att såväl statliga som enskilda institutioners förläggande till andra orter än Stockholm bör eftersträvas, men att frågan om det nämnda ämbetsverkets förläggning är av generell natur, varför ärendet bör upptagas i samband med en allmän utredning om lokaliseringen av statliga ämbetsverk. Under hänvisning till detta uttalande i statsverkspropositionen och till vad styrelsen tidigare anfört i frågan finner styrelsen det angeläget, att det av 1955 års långtidsutredning föreslagna utredningsarbetet om storstädernas begränsning omedelbart upptages.

Vid den slutliga handläggningen av detta ärende har deltagit undertecknad Vahlberg, generaldirektör och chef, överdirektören och souschefen Montell, ledamöterna Västberg, Andersson, Jönsson och Westling samt ersättarna Nordenskiöld och Gunnar Larsson. Därjämte har närvarit överingenjören Tånneryd, byråcheferna Skogh, Rudhagen, af Malmborg, Johansson och Ringenson. Ärendet har föredragits av förste byråsekreteraren Sundberg. Stockholm den 1 mars 1957.

Gust. Vahlberg

Bertil Johansson

Harry Sundberg

Bostadsstyrelsen

Det av utredningen presenterade, i vissa alternativ uppställda långtidsprogrammet, omfattande 5 à 10 år, är det tredje i ordningen, som framlagts under efterkrigstiden. I de två föregående, liksom i än högre grad i det nu föreliggande, har bostadsbyggandet, positivt eller negativt, spelat en framträdande roll, vilket är naturligt med hänsyn till dels den vikt som tillkommer bostadsbyggandet inom investeringsbudgeten, dels det förhållandet att bostadsbyggandet är relativt lätt tillgängligt för administrativa regleringar. I det första långtidsprogrammet, publicerat 1948 och avseende perioden 1947—1952, fick en begränsning av bostadsbyggandet tjäna som ett av de viktigaste medlen att nå inre och framför allt yttre balans. Denna begränsning innebar en nedskärning i förhållande till det vid 1946 års riksdag framlagda — ehuru icke av statsmakterna för mer än ett budgetår godtagna — programmet för bostadsbyggandet med omkring 25 procent.

I verkligheten kom de följande årens utveckling att medföra en ännu starkare begränsning såväl absolut — med en minskning av det årliga lägenhetstillskottet med omkring en tredjedel från år 1947 till bottenåret 1951 — som framför allt relativt. Bruttonationalprodukten ökade nämligen långt starkare än vad den första långtidsutredningen räknat med, men av denna starkare expansion fick bostadsbyggandet alls ingen del; det var främst under dessa år som bostadsbyggandets andel av investeringar och nationalprodukt pressades tillbaka. Det andra långtidsprogrammet, omspännande åren 1950—1955, räknade med en avsevärd ökning av bostadsbyggandet som ett led i en prognosticerad expansion främst på investeringsområdet. Den faktiska utvecklingen gick även under denna period bostadsbyggandet emot. Trots den ansenliga ökning av bostadsbyggandet som kom till stånd under åren 1951—1954 nåddes dock icke den nivå, som andra långtidsutredningen räknade som skälig i en välbalanserad utveckling av samhällsekonomien; såväl konsumtion som övriga investeringar ökade något

starkare än programmet räknade med, men för bostadsbyggandet förelåg ett underskott i förhållande till det rekommenderade programmet.

Det nu föreliggande tredje långtidsprogrammet ger bostadsbyggandet en hög prioritet genom att rekommendera en ökning under de följande åren i huvudsak i enlighet med de programmatiska riktlinjer som bostadsstyrelsen framställt i anslutning till sina anslagsäskanden under de senaste åren ävensom i en promemoria till utredningen. Som bakgrund till sin prioritetsbedömning konstaterar utredningen, att ett av de dominerande dragen i de senaste årtiondenas utveckling har varit den snabba tillväxten av tätorternas befolkning, som motsvarats av ett stadsbyggande (bostäder, gator, ledningar, skolor o. s. v.), uppskattningsvis representerande en tredjedel av samtliga civila ny- och reinvesteringar. Enligt de beräkningar utredningen gjort angående den yrkesverksamma befolkningens tillväxt och fördelning på olika näringar, kommer denna urbaniseringsprocess att fortsätta med ungefär samma styrka under det närmaste årtiondet. Styrelsen har intet att erinra mot utan vill tvärtom starkt framhäva denna teckning av den allmänna bakgrunden till bedömningen av bostadsbyggandets — och övriga därmed förbundna investeringars — lämpliga plats i en balanserad samhällsutveckling. Det förefaller som om man i den allmänna diskussionen av dessa frågor alltför ofta negligerat det faktum, att urbaniseringstakten här i landet under de senaste decennierna varit mer än dubbelt så hög som under tidigare skeden av den moderna samhällsutvecklingen och jämväl långt högre än i flertalet länder. Under denna forcerade urbanisering har den strukturella balansen i realkapitalbeståndets utbyggnad rubbats med »köproblem» som följd och till men inte minst för rörligheten på arbetsmarknaden.

Innan styrelsen går vidare in på utredningens behandling av frågor av betydelse för bostadsförsörjningen, vill styrelsen understryka dess synpunkter och förslag rörande behovet av och organisationen för en »rullande» framtidsbedömning, d. v. s. en successiv revidering av bedömningen av den ekonomiska långtidsutvecklingen genom fortsatta undersökningar, förslagsvis förlagda till det inom finansdepartementet arbetande nationalbudgetkansliet. Inom ramen för en sådan »rullande» framtidsbedömning bör självklart infogas en »rörlig långtidsplan» för bostadsbyggandet. En sådan framställdes som önskvärd redan av bostadssociala utredningen, men detta önskemål har icke beaktats i efterkrigstidens investeringspolitik.

Utredningens synpunkter på det allmänna avvägningsproblemet konsumtion/investeringar innebär, i likhet med vad som var fallet i fråga om föregående långtidsprogram, i stora drag att investeringarna ges ett visst företräde. Detta betyder vid den av utredningen förutsedda utvecklingen av de totala ekonomiska resurserna — i synnerhet i händelse av en successiv nedsättning av arbetstiden — att utrymmet för tillväxt i konsumtionen (vid samtidigt ökad fritid) blir skäligen begränsat under de närmaste fem åren. Styrelsen finner för sin del denna bedömning av avvägningsproblemet och därav föranledda allmänna riktlinjer för den ekonomiska politiken vara att starkt förorda.

När det gäller valutaställningen, vars stärkande utredningen med rätta be-

dömer såsom högst angeläget, vill styrelsen fästa uppmärksamheten på ett förhållande, som i allmänhet icke observerats i dessa sammanhang, nämligen att ett visst belopp, nedlagt i bostadsbyggande, föranleder endast ett relativt obetydligt importbehov (högst 10 procent av byggnadskostnaderna), medan motsvarande belopp, använt för konsumtionsökning, torde ge upphov till en flerdubbelt större efterfrågan på importvaror.

I fråga om avvägningen mellan olika investeringsområden har utredningen utgått från fem olika grunder för prioritetsbedömningen. Det mest framträdande draget i denna är benägenheten att hävda de långsiktiga intressen, främst i fråga om hembildning och utbildning, som kommit att sitta trångt i efterkrigstidens samhälle, framför sådan användning av de produktiva resurserna, som tjänar stegring av konsumtionen under de närmaste åren. I denna bedömning kan styrelsen helt instämma.

Som ett exempel på investering, som kan medföra en betydande ökning av effektiviteten respektive minskning av åtgången av arbetskraft, nämner utredningen ökad maskinanvändning inom byggnadsverksamheten. I en tabell (s. 42) redovisar utredningen beräkningar rörande förädlingsvärdet per sysselsatt (i fasta priser) inom olika produktionsområden under åren 1945—1954, vilka visar en utomordentligt kraftig stegring för byggnads- och anläggningsverksamhet under två perioder, nämligen 1945—1947 samt 1951—1954. Beräkningsresultaten torde dock kräva en viss reservation (vad särskilt angår utslaget 1945—1947 kan detsamma knappast vara riktigt utan måste bero på ofullkomligheter hos materialet eller beräkningsmetoden). Det är dock obestridligt, att produktiviteten inom byggnads- och anläggningsverksamheten har stigit mycket starkt såväl under 1940-talet, främst på grund av den i administrativ väg genomförda säsongutjämningen, som under 1950-talet då en kraftig mekanisering av arbetet på byggnadsplatserna har genomförts, till betydande del med hjälp av lån ur statens maskinlånefond. Det sagda gäller icke minst bostadsbyggandet. Enligt beräkningar, utförda inom styrelsens utredningsbyrå, ökade bruttoinvesteringsvolymen för byggnader och anläggningar per sysselsatt med omkring 10 procent från 1946 till 1947 och med omkring 20 procent åren 1951—1954. Beräkningar, som gjorts inom byggnadsfackens utredningsavdelning, ger vid handen, att antalet sysselsatta byggnadsarbetare per 100 lägenheter i flerfamiljshus under byggnad enligt arbetsmarknadsstyrelsens årliga inventeringar hade minskat från 75 i augusti 1951 till 52 i augusti 1956 eller med 30 procent. Sistnämnda procenttal skulle dock ha blivit något lägre, om hänsyn hade kunnat tagas till förlängningen i den genomsnittliga byggnadstiden.

Denna mekaniseringsprocess är ännu på full gång. Enligt styrelsens erfarenheter har just under senaste år framträtt en tendens även hos mindre och medelstora byggnadsföretagare att rationalisera byggnadsarbetet med hjälp av maskiner, vilket har tagit sig uttryck i ett ökat antal ansökningar om statliga lån för maskinanskaffning. Det är därför med hänsyn till rationaliseringsarbetets fortsatta utveckling beklagligt, att de medel som nu står till förfogande för lån ur maskinlånefonden är så starkt begränsade, att efterfrågan på sådana lån ej kan tillgodoses.

Sammanställer man de ovan nämnda beräkningarna med uppgifter om bostadsbyggandet under samma tid, kan man konstatera ett annat förhållande av stort intresse, nämligen att produktiviteten stigit under perioder, då bostadsbyggandet fått utvecklas mera fritt och varit växande men stagnerat eller gått tillbaka under år, då det pressats tillbaka eller hämmats av den ena eller andra anledningen. Enligt utredningens nyss åberopade tabell sjönk förädlingsvärdet per sysselsatt kraftigt under åren 1947—1951, d. v. s. just under den tid då bostadsbyggandet hårdast var underkastat restriktioner och gick tillbaka. Även om också här en reservation måste göras beträffande de redovisade utslagens styrka, torde dock tendensen vara obestridlig, och den bestyrkes av annat material. Enligt nyssnämnda beräkningar inom styrelsens utredningsbyrå sjönk bruttoinvesteringsvolymen per sysselsatt i hela byggnadsverksamheten med omkring 10 procent från 1947 till 1951, och enligt byggnadsfackens utredningsavdelning stagnerade nedgången i antalet sysselsatta per 100 lägenheter i flerfamiljshus dels i augusti 1951, då produktionen låg i bottenläge, dels i augusti 1955, då produktionen hade sjunkit till följd av restriktiv tillståndsgivning och kreditsvårigheter.

Såvitt styrelsen förstår bekräftar detta den uppfattning, varåt styrelsen i skilda sammanhang givit uttryck, att nämligen en viktig — kanske den viktigaste — förutsättningen för rationalisering inom byggnadsverksamheten är, att sådana villkor beredes, att produktionen kan planeras på längre sikt och drivas utan störande kastningar.

I fråga om bostadsbyggnadsprogrammets omfattning har, såsom nämnts, långtidsutredningen accepterat bostadsstyrelsens förslag i vad gäller utvecklingen av produktionen, räknad i antal lägenheter, och liksom styrelsen betecknat detta program som ett minimiprogram. Utredningen har vidare framhållit, att det är synnerligen önskvärt med en förskjutning mot större lägenheter för att felinvesteringar på bostadsområdet på längre sikt skall undvikas. Det starkt begränsade investeringsutrymmet under den närmaste femårsperioden har dock tvingat utredningen att räkna med en något långsammare förskjutning än den som styrelsen har förordat. Utredningen lägger vidare stor vikt vid att ökningen i lägenhetstillskottet under de närmaste åren till större del än hittills förläggs till de större städerna, där bostadsbristen är mest akut; i detta sammanhang har utredningen ägnat uppmärksamhet åt Stor-Stockholmsproblemet jämväl ur administrativa synpunkter.

Såsom skett vid flera föregående tillfällen vill styrelsen, liksom utredningen, understryka, att ett bostadsbyggnadsprogram, som siktar till att inom de närmaste åren bringa upp lägenhetstillskottet till 65 000 lägenheter, är ett minimiprogram. Avvecklingen av bostadsbristen kan sålunda komma att taga lång tid, även om antalet färdigställda lägenheter snabbt ökas till 65 000 årligen. Vidare ryms inom ramen för programmet endast en tämligen obetydlig sanering i tätorterna. Styrelsen räknar därför med att saneringsbehov av mycket hög angelägenhetsgrad måste skjutas på framtiden. Styrelsen har ingalunda fördolt, att både beräkningar av den behövliga ökningen av antalet lägenheter i tätorterna — ökningen av antalet hushåll och av lägenhetsreserven — och antaganden om avgången ur bostadsbeståndet måste lida av betydan-

de osäkerhet. Emellertid anser styrelsen att riskerna för att minimibehovet av nyproduktion har underskattats är väl så stora som och kanske större än riskerna för att det har överskattats.

De av styrelsen gjorda uppskattningarna av nybyggnadsbehovet bygger icke på några närmare preciserade antaganden om de relativa hyrorna i framtiden. Det synes emellertid vara en vida spridd uppfattning, att ökningen i antalet hushåll i mera betydande grad är betingad av den hyrespolitik som förts och av den faktiska hyresutvecklingen. Kungl. Maj:t har i dagarna i proposition till riksdagen föreslagit förändringar i det ekonomiska stödet för bostadsändamål, vilkas genomförande skulle betyda vissa förändringar i hyresnivån, särskilt för i fortsättningen byggda hus.

Styrelsen vill i anledning härav framhålla, att all erfarenhet av elasticitetsförhållandena på detta område tyder på, att hyresstegringar inom — såvitt nu kan bedömas — praktiskt tänkbara gränser icke kan ge sådana utslag i ökningen av antalet hushåll som kunde ge anledning till en ändring av styrelsens beräkningar.

Härvidlag intresserar främst den hushållsbildning, som kommer till stånd inom grupperna av icke-gifta inom befolkningen, d. v. s. vuxna ogifta samt förut gifta, änkor, änklingar och frånskilda; dessa grupper efterfrågar huvudsakligen de minsta lägenhetskategorierna, enkelrum, rum och kokvrå samt ett rum och kök. I styrelsens kalkyler har den efterfrågan som representeras av ökningen i hushållskvoterna för dessa grupper under perioden 1956—1965 beräknats till 90 000 lägenheter. Denna efterfrågan förutsättes till stor del motsvara den på grund av bostadsbristen nu uppdämda, icke realiserade efterfrågan, och dess tillgodoseende skulle därför inbegripa avveckling av den akuta bostadsbristen under perioden.

Det kan väl hävdas, att det bostadsbehov (d. v. s. behov av självständig lägenhet) som här ifrågavarande grupper representerar ofta icke är av samma angelägenhet som de egentliga familjehushållens bostadsbehov. Men social angelägenhetsgrad efter vedertagen värdering bestämmer icke elasticitetskoefficienterna för den bostadsefterfrågan som utgår från olika grupper inom befolkningen — för så vitt man icke är beredd att tillgripa betydligt mera långtgående regleringar av bostadsmarknaden än som hittills använts. Det finns i själva verket skäl att räkna med att efterfrågan från grupper av ickegifta är i hög grad okänslig för hyresförändringar.

Det sist sagda gäller i synnerhet hyresförändringar som endast träffar de nyaste delarna av lägenhetsbeståndet och den fortsatta nyproduktionen. En stor del av ökningen av hushåll med icke-gift hushållsföreståndare sker sålunda i det äldre bostadsbeståndet, dels därigenom att änkor, änklingar och frånskilda sitter kvar i lägenheten efter makens frånfälle eller bortflyttning, dels därigenom att familjehushåll lämnar äldre smålägenheter och, inte minst tack vare familjebostadsbidragen, flyttar över till rymligare lägenheter i det nya bostadsbeståndet, varefter de friställda äldre lägenheterna besättes med mindre hushåll och däribland sådana som har icke-gift hushållsföreståndare. Till de ensamma åldringarnas kvarboende i sina gamla lägenheter bidrar otvivelaktigt bostadstilläggen till folkpensionerna, liksom över huvud åld-

ringarnas förbättrade ekonomiska ställning på senare tid

Dessa förhållanden kan belysas av uppgifter från den senast företagna kommunala bostadsräkning, som varit tillgänglig för styrelsen, nämligen bostadsräkningen i Borås hösten 1955. Redan uppgifterna om antalet enpersonshushåll ger här vägledning. Enligt 1945 års bostadsräkning utgjorde hushåll med 1 boende 15 procent av samtliga hushåll. År 1955 var motsvarande procenttal 25 i det bostadsbestånd som byggts före 1946, men endast 13 procent i hus, byggda 1946—1955. Av hela ökningen i antalet hushåll med ogift eller förut gift hushållsföreståndare i Borås under det första efterkrigsdecenniet var ungefär hälften förlagd till det bostadsbestånd som var byggt före 1946 och sålunda i stort sett opåverkad av de nu föreslagna förändringarna i hyrespolitiken.

Det är vidare att märka, att en betydande del av den hushållsbildning av här ifrågavarande grupper som skett och sker inom det nybyggda bostadsbeståndet äger rum i lägenheter som har speciell karaktär i fråga om upplåtelseform och i stor utsträckning är undandragna den allmänna hyresbildningen: pensionärsbostäder, studentrum, smålägenheter för sjukvårdspersonal, ensamstående arbetare och tjänstemän på industriorter o. s. v. Av de år 1955 byggda enkelrummen och kokvrålägenheterna tillhörde omkring 30 procent kategorierna pensionärshem, studentbostäder samt bostäder uppförda i regi av stat och landsting samt arbetsgivare. Bostadsbyggnadsstatistiken möjliggör icke en redovisning av övriga kategorier av lägenheter av samma karaktär, såsom »insprängda» pensionärslägenheter, lägenheter som tillkommit med stöd av industrier och andra arbetsgivare utan att dessa stått som byggherrar o. s. v. Det förefaller icke överdrivet att antaga, att minst hälften av alla lägenheter i nyproduktionen, som upplåtes åt icke-gifta hushållsbildare, tillkommer på initiativ av eller med särskilt ekonomiskt stöd av det allmänna eller av arbetsgivare.

Som styrelsen i tidigare sammanhang haft anledning påpeka måste efterfrågan på självständiga smålägenheter från ogifta ses mot bakgrunden av den starka folkomflyttningen under efterkrigstiden och av det allmänna arbetsmarknadsläget och icke minst av förändringarna i kvinnornas ställning i yrkeslivet. Det finns ingen anledning att räkna med att utvecklingen i dessa hänseenden skulle komma att visa andra tendenser under närmast kommande decennium. Därtill kommer att ogifta med självständig ekonomisk ställning och med ett bostadsbehov, som i allmänhet är begränsat till de minsta lägenhetskategorierna, torde besitta en relativt hög hyresbetalningsförmåga, vilket gör deras bostadsefterfrågan tämligen okänslig för hyresförändringar inom praktiskt beaktansvärda gränser.

Styrelsen vill slutligen i frågan om bostadsbyggnadsprogrammets omfattning understryka, att det av utredningen rekommenderade programmet icke innebär en produktion av 650 000 lägenheter under närmast följande 10-årsperiod. Eftersom det kräver en viss tid, innan nivån 65 000 lägenheter kan nås, kommer årsgenomsnittet för 10-årsperioden icke att uppnå denna nivå. En viss bostadsbrist kan därför komma att bestå ännu vid periodens slut, såvitt icke årsproduktionen under periodens senare del bringas upp över nivån 65 000 lägenheter. Detta förhållande markerar

än mer programmets karaktär av minimiprogram.

Om sålunda utredningen ansett sig kunna rekommendera det av styrelsen uppställda programmet som ett minimum i vad det gäller lägenhetsproduktionens omfattning, har utredningen med hänsyn till det begränsade investeringsutrymmet gjort en viss reservation i fråga om den av styrelsen förordade förskjutningen mot större lägenhetskategorier och räknat med en något långsammare sådan förskjutning. Styrelsen vill här erinra om att den lägenhetsfördelning som nu präglar nyproduktionen — särskilt efter de förändringar däri som har inträtt under senaste år — innebär, förutsatt att den blir bestående, en fortskridande standardhöjning av betydande mått; det torde icke ha varit utredningens mening att en sådan standardhöjning borde motverkas. Enligt styrelsens mening är det viktigaste önskemålet i fråga om bostadsproduktionen under de närmaste åren, att den i högre grad än hittills inriktas på småhus. Den ökning av kostnaden per lägenhet som därvid kan bli följden hänför sig huvudsakligen till tomtkostnaden. En del av denna kostnad representerar icke realinvestering och behöver sålunda icke på samma sätt som egentliga byggnads- och anläggningsinvesteringar bindas av hänsyn till begränsningen i investeringsutrymmet. Under det senaste året har intresset för rationaliserat småhusbygge i gruppbebyggelsens form och jämväl allmänhetens intresse för målsparande i och för egnahemsanskaffning ökat på ett markant sätt. Det vore enligt styrelsens mening olyckligt om dessa tendenser skulle möta hinder, som fördröjde utvecklingen mot en sammansättning av bostadsbeståndet som otvivelaktigt bättre skulle svara mot efterfrågans struktur än den hittills gällande.

Utredningens starka framhävande av angelägenheten av att ökningen av bostadsproduktionen under de närmaste åren till en större del förläggs till de större städerna, där bostadsbristen är mest akut, förtjänar enligt styrelsens mening att understrykas. Detta är så mycket mer angeläget som den faktiska utvecklingen av bostadsbyggandets geografiska fördelning under senast förflutna år varit sådan, att bristen alltmera koncentrerats till dessa större städer och framför allt till Stor-Stockholm. Utredningen förordar på grundval av beräkningar, utförda inom bostadsstyrelsen, att bostadsproduktionen i Stor-Stockholm under återstoden av 1950-talet ökar till i genomsnitt 14 000 lägenheter om året. Samma produktionsomfattning ligger till grund för det efter utredningens publicering framlagda förslag till aktionsprogram för bostadsförsörjningen i Stor-Stockholm åren 1957—1961, som utarbetats av borgarrådet Joakim Garpe och länsbostadsdirektör Axel Granath på uppdrag av Stockholms och förorternas förhandlingsdelegerade. Ett motsvarande program för Göteborg och dess förorter torde vara under arbete.

Utredningen är icke främmande för tanken att tillväxten av Stor-Stockholms befolkning bör kunna påverkas av en ändamålsenlig lokaliseringspolitik för den offentliga administrationen och för enskilda företag. Styrelsen har nyligen i ett remissyttrande till riksdagens allmänna beredningsutskott över motion I: 138 av herr Torsten Andersson tillstyrkt en ifrågasatt utredning rörande storstädernas begränsning men därvid anfört, att åtgärder att begränsa storstä-

dernas tillväxt icke kan förväntas få nämnvärd effekt på kort sikt; även om man på längre sikt söker begränsa storstädernas tillväxt, måste deras akuta bostadsbehov tillgodoses, vilket kräver, att bostadsbyggandet kraftigt ökas i dessa städer under de närmaste åren. Dessa synpunkter sammanfaller helt med dem som anlagts av långtidsutredningen. Styrelsen vill i detta sammanhang ytterligare framhålla, att en lokaliseringspolitik med här ifrågavarande inriktning icke bör så bedrivas, att den lägger hinder i vägen för en ändamålsenlig lokalisering av arbetsplatserna *inom* storstadsregionerna.

Utredningen åberopar som ett »välbekant förhållande», att framstegen i frågor om samarbete av regional karaktär i Stor-Stockholm är långsamma och framhåller som sin uppfattning, att de aktuella frågorna endast kan lösas tillräckligt snabbt och effektivt genom ett mera aktivt ingripande från statens sida. I en motion vid årets riksdag, II: 66 av herrar Carlsson och Dahlén, har med liknande syfte yrkats på åtgärder för åstadkommande av en arbetsduglig administrativ enhet för Stor-Stockholm.

Till detta kan erinras dels att påtagliga framsteg har gjorts i fråga om svårlösta samarbetsproblem inom Stor-Stockholm under de senaste månaderna, dels att en ny utredning av frågor, som rör kommunernas administrativa befogenheter med all sannolikhet skulle kräva sådan tid, att de praktiska problemen för de närmaste åren icke tål väntan på deras definitiva lösning. Styrelsen har ingen erinran att göra mot att en sådan utredning kommer till stånd men under den uttryckliga förutsättningen, att förverkligandet av det nödvändiga handlingsprogrammet därigenom icke fördröjes. Långtidsutredningen har icke givit några mera preciserade rekommendationer i fråga om hur de administrativa problemen i sammanhanget borde lösas men förordat, »att statsmakterna i någon därför lämpad form tar ledningen i planeringen av bostadsbeståndets utbyggnad i Stor-Stockholm.»

Styrelsen vill i denna fråga hänvisa till sitt yttrande till riksdagens allmänna beredningsutskott över nyssnämnda motion om åstadkommande av en arbetsduglig administrativ enhet för Stor-Stockholm.

Den lokala planeringen av bostadsförsörjningen är en kommunal angelägenhet. Kommunernas planering och planernas realiserande förutsätter emellertid medverkan av statliga myndigheter i ett flertal hänseenden. Detta gäller t. ex. bebyggelseplaneringen, byggnadsregleringen, utbyggnaden av kommunikationerna samt vatten- och avloppsanläggningarna och finansieringen, icke blott med statliga medel utan över huvud taget. I Stor-Stockholm tillkommer det förhållandet, att staten är ägare till en stor del av den mark som måste komma att exploateras för bostadsbebyggelse. Förekomsten av ett stort antal militära och andra anläggningar medför också särskilda problem. Slutligen fattas de statliga besluten i vissa fall av Kungl. Maj:t, i andra fall av centrala ämbetsverk och i andra fall åter av länsstyrelsen eller statliga länsorgan.

Enligt styrelsens uppfattning är en nödvändig förutsättning för den behövliga ökningen av bostadsbyggandet i Stor-Stockholm under de närmaste åren, att den ofrånkomliga medverkan från ett flertal statliga myndigheters sida lämnas i god tid samt på ett planmässigt och samordnat sätt. Styrelsen ifrågasätter, om det icke kunde vara lämpligt att för ändamålet bilda ett Stor-Stockholmsutskott, sammansatt av representanter för olika statliga myndigheter, hos vilket kommunernas samarbetsorgan kunde direkt och på ett samordnat sätt anhängiggöra alla ärenden, vilkas avgörande är beroende av statliga myndigheters beslut.

I ett dylikt Stor-Stockholmsutskott torde böra ingå representanter för arbetsmarknadsstyrelsen, bostadsstyrelsen, byggnadsstyrelsen, riksbanken, väg- och vattenbyggnadsstyrelsen samt länsstyrelsen i Stockholms län.

Protokoll utvisande en vid handläggningen av detta ärende anmäld, avvikande mening bifogas. Stockholm den 14 mars 1957.

Alf Johansson

Just Gustavsson

Protokoll, hållet vid sammanträde med kungl. bostadsstyrelsen den 14 mars 1957.

Närvarande

Generaldirektören Johansson, ledamöterna byråchefen Bernhard, herr Johnsson, fru Lewén-Eliasson, herr Hansson, chefen för sociala sektionen Persson ävensom byråcheferna Bergman, Grape och Gustavsson samt t. f. byråchefen Sundberg.

§ 1.

Generaldirektören föredrog Statsrådets och chefen för finansdepartementet remiss av 1955 års långtidsutrednings betänkande Balanserad expansion (SOU 1956: 53); och beslöts yttrande enligt koncept.

Ledamoten herr *Hansson* anförde i ett särskilt yttrande följande:

Under rubriken »Storstadsproblem» framhåller utredningen, att stora svårigheter att tillräckligt snabbt anpassa en storstad som Stockholm till en snabbt växande befolkning och trafik uppenbarligen kommer att bestå för en lång tid framåt. Bristen på balans mellan kapitalutrustning och storstadens växande behov leder fram till frågan, om det inte vore önskvärt att söka dämpa takten i de största städernas och speciellt Stor-Stockholms tillväxt. Detta kan enligt utredningen ske på flera sätt. För det första kan man låta kostnaderna för expansionen i samma grad som i andra kommuner komma till uttryck i skatter och därmed i levnadskostnader. För det andra kan man understödja utvecklingen av andra städer och regioner, så att de blir mer attraktiva i förhållande till storstadsmiljön. För det tredje kan staten medverka till en decentralisering genom att flytta ut vissa delar av den centrala civila och militära verksamheten till orter utanför Stockholm. Själva flyttningen kan givetvis skapa svårigheter för personalen. Erfarenheter från andra länder och från de svenska storföretagen tyder dock på att man överskattat de organisatoriska olägenheterna av en viss decentralisering av de förvaltande, utredande och affärsdrivande organen. Utvecklingen av kommunikationerna och särskilt telekommunikationerna bör underlätta en utveckling i denna riktning, påpekar utredningen.

Till de ovan anförda synpunkterna vill jag i huvudsak ansluta mig, liksom till de sakkunnigas uppfattning att hithörande problem bör klarläggas genom ingående utredningar, som kan leda fram till konkreta förslag. Det av de sakkunniga förordade utredningsarbetet bör enligt min mening upptas snarast möjligt. Det bör i första hand syfta till att klarlägga konsekvenserna av samhällsbildningar av ena eller andra typen. Vidare bör särskilt belysas vilka verkningar storstadstillväxten har på ungdomens möjligheter till bosättning under goda sociala förhållanden. I fråga om spe-

ciellt Stor-Stockholm bör självfallet utvägar sökas för att minska eller om möjligt avhjälpa den akuta bostadsbristen. På längre sikt bör emellertid utredningsarbetet målmedvetet och med kraft inriktas på att i största möjliga utsträckning sprida företagsamhet och bebyggelse över landet och därmed begränsa storstädernas alltför ohämmade tillväxt.

I fråga om planeringen av bostadsbeståndets utbyggnad i Stor-Stockholm återger styrelsen i slutet av sitt yttrande två stycken ur dess tidigare avgivna yttrande över motion II: 66 vid årets riksdag. När beslut fattades om detta yttrande, lät jag till protokollet anteckna, att jag därutinnan hade en avvikande mening, att i det senare av de två nu återgivna styckena, som börjar med orden »Enligt styrelsens uppfattning», andra meningen hade bort utgå. Jag har i detta sammanhang här velat erinra om detta och anser i konsekvens härmed, att i det nu ifrågavarande yttrandet även det avslutande stycke, som följer omedelbart efter citatet och som börjar med orden »I ett dylikt Stor-Stockholmsutskott» även hade bort utgå.

Vid protokollet:

K. Brunell

Medicinalstyrelsen

De av långtidsutredningen framlagda beräkningarna rörande produktionsutvecklingen under de närmaste åren ger en intressant översikt över de resurser, som antagas bli tillgängliga för stegrad konsumtion och ökade investeringar och om möjligheterna att realisera de önskemål rörande de sistnämnda, som inom skilda områden uppställts. Vad som i detta sammanhang närmast berör medicinalstyrelsen är avvägningen av den till hälso- och sjukvården föreslagna andelen av det investeringsutrymme, som utredningen bedömt stå till förfogande.

Utgångsmaterialet för långtidsutredningens bedömning av den möjliga expansionstakten inom hälso- och sjukvården har varit medicinalstyrelsens investeringsplan, vilken efter samråd med kommittén för översyn av hälso- och sjukvården i riket överlämnats till utredningen.

Styrelsen har utformat denna plan mot bakgrunden av sin under den långa tidsperiod byggnadsreglering förekommit samlade erfarenhet rörande hälso- och sjukvårdens investeringskrav. Styrelsen har genom denna blivit väl förtrogen med den expansionstakt inom hälso- och sjukvården som dess huvudmän kunna prestera med hänsyn till främst arbetskraftstillgången för såväl planering som uppförande av byggnader. Vidare har styrelsen i sin plan tagit hänsyn till tillgången på medicinalpersonal — främst läkare — efter vilken expansionstakten givetvis måste anpassa sig. Beträffande de närmare överväganden som styrelsen vid planens utarbetande haft att göra hänvisas till bilaga 9 i utredningens betänkande »Balanserad expansion, Bilagor» (SOU 1957: 10).

Med skärpa måste styrelsen framhålla, att ett frångående av dess investeringsplan icke kan ske utan äventyrande av standarden inom svensk hälso- och sjukvård. Trots en i princip förstående inställning till expansionsbehovet inom sinnessjukvården och beträffande undervisningssjukhusen i samband med utvidgningen av läkarutbildningen har

utredningen dock vid sina avväganden funnit sig böra räkna med investeringar som i förhållande till medicinalstyrelsens plan äro starkt begränsade.

Utredningen behandlar tvenne alternativ för den ekonomiska utvecklingen, vilka tilldela hälso- och sjukvården en jämfört med 1955 års faktiska nivå genomsnittlig årlig ökning av 20 resp. 30 miljoner kronor (Alt. A: 2 resp. B: 2).

Utfallet av dessa två alternativ beträffande den medicinala byggnadskvoten — beräknad efter ett medeltal av förhållandet mellan erhållen byggnadskvot för hälso- och sjukvården och totalinvesteringen under de senaste 4 åren, för vilka uppgifter om investeringsbelopp finnas — samt samma kvot enligt medicinalstyrelsens investeringsplan framgår av nedanstående tabell.

Medicinal byggnadskvot

	1956	1957	1958	1959	1960
Långtidsutredning Alt. A.	94	96,5	99,1	101,6	104,1
Långtidsutredning Alt. B.	99,1	101,6	104,1	106,7	109,2
Medicinalstyrelsens investeringsplan....	120	140	150	160	170

För såväl 1956 som 1957 har den medicinala byggnadskvoten bestämts till 120 miljoner mot enligt utredningens minimala resp. maximala förslag beräknade 94—97 och 99—102 miljoner kronor. Medicinalstyrelsen och dess huvudmannaråd ha funnit 1957 års byggnadskvot med hänsyn särskilt till undervisningssjukhusens ofrånkomliga expansion vara så otillfredsställande att särskild uppvaktning hos statsministern om en till 140 miljoner höjd kvot befunnits motiverad. Hittills vunna erfarenheter av utvecklingen har alltså icke givit vid handen, att ens det av långtidsutredningen framlagda gynnsammare expansionsalternativet bär realismens prägel.

Däremot vill styrelsen hävda, att dess investeringsprogram motsvarar en försiktig och verklighetsbetonad expansion — vilket för övrigt generöst erkänts av utredningens ordförande i hans anförande vid Svenska sjukhusföreningens årsmöte i Sundsvall, maj 1956, där han yttrade följande:

»Till slut skulle jag vilja uttala min beundran för det arbete, som medicinalstyrelsen har presterat när den har utformat sin nya plan. Den förefaller mig vara mycket klokt avvägd. Den har tagit hänsyn till det faktum att man inte kan öka investeringarna språngvis. Vi får ju också komma ihåg att det inte är ökningen i investeringarna som avgör framstegen i fråga om sjukhuskapaciteten. Vi får inte bortse från att vi redan nu bygger sjukhus i ganska snabb takt och att den nivå vi redan håller är ganska hög i jämförelse med många andra länder.

För min del hoppas jag, att den plan, som medicinalstyrelsen har lagt fram, skall kunna läggas till grund för det utvecklingsarbete som pågår på sjukvårdsområdet.»

Medicinalstyrelsen erinrar om att utbildningskapaciteten beträffande läkare och sjuksköterskor med hänsyn till den långa tid utbildningen kräver med största möjliga noggrannhet måste vara anpassad till en hälso- och sjukvårdsorganisation av viss dimensionering 8 à 10 år framåt i tiden. Bryska nedskärningar av organisationen av den storleksordning långtidsutredningens båda alternativ diskuterar för återstoden av

50-talet kan, även om styrelsens investeringsplan sedermera följes under 60-talet, med hänsyn till mängden av då ackumulerade behov ej göras utan allvarliga störningar i relationen mellan organisationen och dess bemanning. Man kan givetvis ha olika meningar om önskvärdheten av ett personalöverskott, som absorberas av privat sjukvård. Styrelsen, som har ansvaret för sjukvården inom riket i dess helhet, känner detta ansvar särskilt tungt, då det gäller de glesbefolkade och nordliga delarna av landet, vilka för närvarande äro mycket svåra att förse med läkare, framförallt vad landsbygden angår. Tanken att sjukvården i dessa trakter skulle komma att övertagas av privatpraktiker, är styrelsen främmande. All hittillsvarande erfarenhet talar för att privatpraktikerna söka sig endast till de större städerna.

Sjukvården och hälsovårdens olika grenar bilda ett organiskt helt, vars delar noga måste avvägas mot varandra. Man kan endast till en viss, ganska snäv gräns expandera inom ett område på bekostnad av ett annat, vilket är ganska naturligt, då ytterst biologiska faktorer — sjukdomarnas utbredning och frekvens, demografiska förhållanden m. m. — bestämma efterfrågan. Den till följd av redan nuvarande investeringsbegränsning knappa sektorn för hälso- och sjukvården har medfört att sinnessjukvården och undervisningssjukhusen med nödtvång kommit att på ett olyckligt sätt inkräkta på kroppssjukvården vid huvudmännens sjukhus. Man talar gärna om våra utmärkta landstingssjukhus och föreställer sig, att de tåla en längre tids restriktiv investeringspolitik. Så är emellertid ej fallet. Otillfredsställande provisorier existera på flera håll, nya specialavdelningar behöva tillkomma och ytterligt omoderna och tungarbetade sjukhus existera alltjämt bl. a. i Stockholm. Huvudmännens sjukhus spela också en betydande roll för läkarnas efterutbildning och specialistutbildning. Detta gäller bl. a. tjänsteläkare och privatpraktiker, för vilka sjukhustjänstgöring utgör den viktigaste utbildningen med hänsyn till verksamheten i den öppna sjukvården. Det förtjänar framhållas, att i denna mening praktiskt taget alla sjukhus ta del i den medicinska utbildningen och sålunda i viss mån äro undervisningssjukhus.

Av betänkandet framgår, att hälso- och sjukvårdens procentuella andel av bruttonationalprodukten och särskilt av bruttoinvesteringarna under efterkrigsperioden varit anmärkningsvärt låg. Styrelsen har också starkt känt trycket av den starka efterfrågan på hälso- och sjukvårdens tjänster, som följt den sociala välfärdspolitiken och den ekonomiska standardhöjningen i spåren. Detta tryck har nu nått en sådan grad, att medicinalstyrelsen med hänsyn till sitt ansvar måste inlägga en bestämd gensaga mot utredningens »balanserade» expansion inom hälso- och sjukvårdens område. Allmänt erkännes hälso- och sjukvårdens stigande betydelse som ett mäktigt medel för socialt framåtskridande och för individens lyckomöjligheter. Det kan icke vara förenligt med våra intressen att utan ett imperativt tvångsläge hålla tillbaka detta medel. Hälso- och sjukvården bör icke betraktas som ett av de ekonomiskt lättreglerade områdena.

Medicinalstyrelsen får i övrigt i detta ärende hänvisa till kommitténs för översyn av hälso- och sjukvården i riket remissyttrande, i vars utformande generaldirektören deltagit.

I handläggningen av detta ärende ha

deltagit generaldirektören Engel, tjänsteförrättande överdirektören Rahm, medicinalråden von Zweigbergk och Åmark, t. f. byråchefen Philipson, föredragande, samt t. f. förste aktuarien Olinder. Stockholm den 23 mars 1957.

Arthur Engel

Torsten Philipson

Sanfrid Fenger

Generalpoststyrelsen

Generalpoststyrelsen, som icke funnit skäl ingå på en närmare bedömning av den av utredningen förda diskussionen om de ekonomiska principfrågorna, vill först framföra några allmänna synpunkter i fråga om den plats postverkets investeringar böra beredas inom den allmänna investeringsramen.

Utredningen har förutsatt, att produktionsutvecklingen under de närmaste åren skall kunna ske i ungefär samma takt som under den sistförflutna tioårsperioden. I detta sammanhang framhålles bl. a., att den på samfärdselns område pågående snabba utvecklingen mot högre produktivitet är relativt kapitalkrävande, varför utredningen utgått ifrån att investeringarna på detta område hållas på hög nivå. För den effektivisering av näringslivet, som torde vara ett villkor för den av utredningen förutsatta produktionsökningen, är det enligt generalpoststyrelsens uppfattning nödvändigt, att postverket som ett betydelsefullt led i produktionsapparaten ges möjligheter att tillhandahålla bästa möjliga service. Detta gäller såväl postverkets primära uppgift att befordra post som verkets från allmänt ekonomisk synpunkt synnerligen viktiga penningförmedlande verksamhet. Enligt generalpoststyrelsens mening är det därför angeläget, att styrelsen erhåller möjligheter att göra de investeringar för utbyggnad och rationalisering, som en anpassning till näringslivets ökade krav kan påfordra.

I fråga om ett avsnitt av betänkandet, som särskilt berör postverket får generalpoststyrelsen framhålla följande.

I kapitel V Utvecklingstendenser på olika produktionsområden, s. 150, har utredningen beträffande poströrelsen bl. a. anfört: »Verksamhetens rationalisering och omorganisation är för närvarande föremål för utredning och inriktar sig bl. a. på möjligheterna att införa ett mekaniskt kvitteringssystem i postkassorna. Därigenom skulle betydande personalbesparingar kunna göras.» Sistnämnda uttalande överensstämmer icke helt med generalpoststyrelsens uppfattning. I sitt den 5 april 1956 avgivna utlåtande angående 1949 års arbetskraftsutrednings betänkande har styrelsen bl. a. berört frågan om arbetskraftsbehovet efter en övergång till mekaniskt kvitteringssystem i postkassorna och i samband därmed omläggning av postgirokontorets nuvarande bokföringssystem. Beträffande behovet av kassapersonal anför styrelsen i förenämnda utlåtande följande: »Man torde överhuvud ej kunna räkna med någon reducering av kassapersonalen som en följd av en ev. mekanisering av kassaarbetet under de närmaste tio åren. Däremot kan det tänkas, att en mekanisering i viss utsträckning möjliggör en begränsning av eljest nödvändig personalökning.» Generalpoststyrelsen har i nämnda utlåtande även berört frågan om rationaliseringen av girobokföringen och anför därvid bl. a., att undersökningarna på detta område ännu befinna sig på ett förberedande stadium. Styrelsen fortsätter: »Det är icke uteslu-

tet, att en dylik rationalisering kan genomföras före år 1965. Det är naturligtvis vanskligt att nu uttala sig om storleken av en blivande personalbesparing. Man räknar emellertid med att det skall bli möjligt att i stort sett undvika den personalökning på 1 500 anställda, som arbetskraftsutredningen kalkylerat med för bankavdelningens vidkommande.» Såsom av generalpoststyrelsens ovan återgivna yttranden framgår, räknar styrelsen icke med att under de närmaste tio åren kunna göra några »betydande personalbesparingar». Möjligen kan det tänkas, att en rationalisering i här berörda avseenden kan komma att möjliggöra en begränsning av eljest nödvändig personalökning. Resultatet av andra ev. åtgärder för mekanisering av postarbetet kan i fråga om arbetskraftsbehovet icke väntas visa sig förrän efter den nu ifrågavarande tioårsperiodens utgång. Stockholm den 21 mars 1957.

Erik Swartling

Nils-Fride Antoni

Telestyrelsen

I den prognos för televerkets investeringar under tioårsperioden 1956—1965, som styrelsen avlämnat till långtidsutredningen, har styrelsen bland annat framhållit,

att investeringsbehovet i telefonanläggningar — dessa anläggningar svara för huvudparten av televerkets investeringar — i stort sett bestämmes dels av abonnent- och trafikökningen, dels av den takt i vilken automatiseringen av telefontrafiken bedrives,

att med de ständigt stigande personalkostnaderna och med de växande svårigheterna att skaffa personer, som äro villiga att sköta manuella växelstationer, fortsatt automatisering av telefondriften i så snabb takt som möjligt framstår såsom enda utvägen att säkerställa telekommunikationerna och ett gynnsamt ekonomiskt resultat av televerkets rörelse,

att automatiseringen samtidigt medför väsentliga personalbesparingar,

att televerkets investeringar emellertid under tiden efter kriget icke kunnat hålla jämna steg med abonnent- och trafikökningen, vilket har lett till att reserver i stationer och ledningsnät praktiskt taget förbrukats samtidigt som det uppdämda behovet av nyanläggningar undan för undan blivit allt större,

att den hittillsvarande investeringsbegränsningen dessutom har medfört olyckliga konsekvenser genom eftersatt utbyggnad av riks- och landskabelnäten, varigenom verkets stolplinjer blivit alltmer överbelastade med blanka ledningar och stolplinjeras vid ogynnsamma väderleksförhållanden medfört, att televerket belastas med årliga reparationskostnader till belopp, som äro större än kostnaden för amortering och förräntning av de merkostnader, som kablar dra jämfört med blanka ledningar.

Med hänsyn till dessa omständigheter finner telestyrelsen det vara tillfredsställande, att långtidsutredningen i avsnittet »utgångspunkter för en prioritetsbedömning» (s. 194) såsom exempel på ett område, där prioritet bör ges för investeringar, just omnämner automatiseringen av teleområdet. Det av utredningen anförda motivet för prioritet är i detta fall, att en begränsad insats av investering medför en betydande ökning av effektiviteten resp. minskning av åtgången av arbetskraft. Detta förhållande är alldeles särskilt påfallande i fråga om automatisering av rikstrafik, som medför

betydande rationaliseringsvinster. Denna automatisering förutsätter emellertid en utökning av fjärrförbindelsenätet, eftersom för helautomatisk trafik kräves omedelbar framkomstmöjlighet och erfarenheten visat, att trafiken efter automatisering växer mycket starkt.

Ett annat område, för vilket långtidsutredningen anser prioritet i fråga om investeringar vara befogad, är bostadsbyggandet. Något längre fram i samma avsnitt av betänkandet (s. 195) anför utredningen, att investeringar för en ytterligare standardförbättring på bostadsområdet såsom vatten och avlopp o. dyl. dock böra fördelas över en längre framtida tidsperiod men att investeringar i sådana vatten och avloppsanläggningar, som höra direkt samman med bostadsbyggandet, givetvis måste komma till utförande. Styrelsen vill i detta sammanhang endast framhålla, att till sistnämnda med bostadsbyggandet sammanhängande investeringar också hör installation av telefoner i nya bostadsområden. Det måste nämligen anses uteslutet, att sådana nya områden icke också erhålla telefonkommunikationer.

I de alternativ för disposition av investeringsutrymmet, som uppgjorts av utredningen, har utredningen räknat med en mindre ökning av investeringarna i telekommunikationer (s. 209). Med hänvisning till vad styrelsen ovan anfört finner styrelsen det vara i hög grad motiverat, att en sådan ökning kommer till stånd. Styrelsen har så mycket större anledning att understryka detta, som under senare år skett en nedpressning av den faktiska investeringsvolymen vid televerket. Såsom belysande härför får styrelsen hänvisa till efterföljande siffror för den faktiska investeringsvolymen vid televerket beräknad i 1954/55 års priser.

Budgetår	Medgiven investering milj. kr.	Motsvarande belopp i 1954/55 års priser milj. kr.	Anläggningskostnadsindex under budgetåret
1954/55	249,0	249,0	100
1955/56	245,0	230,7	106,2
1956/57	250,0	226,9	110,2[1]
1957/58	253,5		

[1] Den 1/7 1956.

Ovanstående belopp avse samtliga investeringar vid televerket med undantag av televisionsanläggningar.

Till följd av ytterligare lönestegring under år 1957 måste förutses, att beloppet i 1954/55 års priser för år 1956/57 kommer att bli ännu lägre än det i tablån upptagna och att en ytterligare nedgång kommer att inträda under budgetåret 1957/58.

Vid detta ärendes avgörande hava närvarit generaldirektören Sterky, överdirektören Billström, överingenjörerna Nordström och Esping, förrådsdirektören Svensson, verkstadsdirektören Mattsson samt byråcheferna Heimbürger (föredragande) och Roos. Stockholm den 11 mars 1957.

Harald Billström

H. Heimbürger

Sven Carlsson

Järnvägsstyrelsen

Järnvägsstyrelsen har i den investeringsplan för 10-årsperioden 1955/56—1964/65, som intagits i bilaga 9 till 1955 års långtidsutrednings betänkande (SOU 1957: 10) utförligt redogjort för investeringsbehovet inom statens järnvägar och därvid starkt framhållit angelä-

genheten av att stambanenätet upprustas och moderniseras.

Liknande synpunkter ha framhållits av 1948 års järnvägstaxekommitté, som i sitt betänkande (s. 136—137) anför följande:

»Uppdämningen av de vid SJ föreliggande investeringsbehoven har icke kunnat undgå att inverka menligt på SJ ekonomi samtidigt som den medfört en bristande balans mellan järnvägarna — en livsnerv i samhällslivet — och andra mera utbyggda delar av samhällets produktionsapparat. Denna brist på »harmoni» i samhällsekonomin synes innebära allvarliga risker för en långsammare ekonomisk framstegstakt på längre sikt. Enligt taxekommitténs mening synes det därför angeläget att SJ snarast möjligt får återhämta vad som sålunda kan anses eftersatt i fråga om investeringar för kapacitetsökning, rationalisering, mekanisering, modernisering, ombyggnad och förnyelse.

I syfte att åstadkomma en förbättring i SJ ekonomi anser taxekommittén det vidare vara av stor vikt att SJ disponibla investeringsmedel och personella resurser får inriktas på de företagsekonomiskt mest lönande rationaliseringsåtgärderna. Till dessa torde främst få räknas utbyggnaden och driften av de trafikstarka huvudlinjerna och anordningarna på de större stationerna och driftbangårdarna, förbättrandet av signalsäkerhetsanläggningar, mekaniseringen av växlingstjänsten på de större rangerbangårdarna, utökning av godsvagnparken, moderniseringen av personvagn- och godsvagnmaterielen etc. Genom ekonomisk anpassning och rationalisering med tillräckliga investeringsanslag torde på något längre sikt en väsentlig resultatförbättring i förhållande till senare år kunna uppnås för SJ. Det kan i detta sammanhang nämnas, att SJ under de senaste åren genom ett intensifierat tekniskt och kommersiellt rationaliseringsarbete uppnått en betydande förbättring i arbetskraftens produktivitet. Enligt taxekommitténs mening torde också för framtiden kunna förväntas att en gynnsam utveckling av järnvägsekonomin främst blir beroende av investeringsintensiteten vid SJ.»

Den ökning av järnvägstrafiken, som ägt rum sedan tiden före senaste världskriget, har medfört att kapaciteten i många avsnitt av järnvägsväsendet blivit helt utnyttjad. Trafiken har ökat främst på huvudlinjerna, varför flaskhalsarna ifråga om de fasta anläggningarna äro att söka på dessa linjer. De åtgärder, som vidtagits för att utöka kapaciteten på de mest belastade linjerna, ha på grund av knappheten på investeringsmedel icke kunnat hålla jämna steg med trafikökningen. Styrelsen har i 1955 års petita framfört följande:

»Den totala eftersläpningen i investeringsverksamheten från tidigare år har inte kunnat inhämtas, tvärtom har det uppdämda behovet ytterligare ökat. Bristen på godsvagnar är sålunda alltjämt akut och har på senare tid ytterligare skärpts. I praktiken har denna brist nödvändiggjort mer eller mindre långvarig, säsongmässig ransonering av tilldelningen av vagnar under en följd av år .... Kapaciteten hos vissa bansträckor och bangårdar är otillräcklig sedan trafiken bestående nått en omfattning, som mycket väsentligt överstiger den för vilken den dimensionerats.»

På bandelar med över 4 milj. bruttotonkm per bankm, d. v. s. på de stora huvudlinjerna, har trafikintensiteten (bruttotonkm) 1954 mer än fördubblats sedan de sista förkrigsåren. På olika delar av den nord-syd-gående huvudlinjen Malmö—Boden var multiplikatorn för 1937 års trafik år 1954 mellan 2,4 och 2,7. En betydligt mera omfattande utbyggnad av huvudlinjerna med dubbelspår hade för länge sedan varit nödvändig, om man inte på grund av den genom elektrifieringen vunna kapacitetsökningen kunnat uppskjuta dubbelspårsbyggandet. Ytterligare dubbelspårsbyggande kommer nu att bli nödvändigt. Därjämte fordras modernisering av signalanordningar, utvidgning och automa-

tisering av rangerbangårdar m m. Som jämförelse kan nämnas, att i exempelvis England, Tyskland, Frankrike och Belgien flertalet huvudlinjer voro två- eller flerspåriga redan vid en tidpunkt, då anläggande av dubbelspår i Sverige först tog sin början.

I förhållande till det 1949 upprättade tioårsprogrammet för statens järnvägars investeringar, som upptog ett genomsnittligt investeringsbelopp av cirka 340 milj. kronor per år i 1954 års penningvärde, uppnåddes detta program icke fullt ens under budgetåret 1953/54, då investeringsbeloppet med 317 milj. kronor nådde sitt hittillsvarande maximum. För samtliga budgetår hittills under 1950-talet föreligger således en betydande eftersläpning i förhållande till detta tioårsprogram.

Den kommande utvecklingen på transportförsörjningens område kan för järnvägarnas del väntas innebära en fortsatt koncentration till huvudlinjerna. De nu föreliggande investeringsplanerna vid statens järnvägar, vilka avse den närmaste tioårsperioden, ha med hänsyn till den sålunda förväntade utvecklingen inriktats på en upprustning och modernisering av huvudlinjerna. En eventuell ökning av exporten av lapplandsmalm i betydande omfattning, för vilken planer nu utarbetas, skulle nödvändiggöra en i tidigare planläggning endast delvis förutsedd kapacitetsökning på malmbanan, vilken även kan komma att omfatta dubbelspårsanläggningar.

De kostnadssänkande investeringarna inom statens järnvägar utgöra på något längre sikt en nödvändig förutsättning för en samhällsekonomiskt rationell utveckling inom transportförsörjningens område. Rationaliseringsinvesteringar jämte viss lättnad ifråga om den belastning, som driften på de trafiksvaga bandelarna utgör, öka nämligen möjligheterna att genom en rationellare taxesättning vid statens järnvägar åstadkomma en samhällsekonomiskt fördelaktig trafikfördelning mellan järnväg och landsväg, och äro på så sätt en betingelse för att väginvesteringarna inom den avsedda ramen i större utsträckning skola kunna inriktas på sådana områden, där den största effekten är att vänta. Detta gäller i första hand de områden inom transportväsendet, där järnvägstransport som regel icke utgör något alternativ. Här må nämnas de för skogsindustrien betydelsefulla skogsvägarna och vissa sekundärvägar i övrigt samt åtgärder för att öka framkomligheten i och omkring de större städerna, där den nuvarande trängseln förorsakar stora kostnader.

I anslutning till vad långtidsutredningen anfört angående verkningarna av en generell arbetstidsförkortning och redovisningen av personalbehovets utveckling vid järnvägarna vill styrelsen anföra följande.

Verkningarna av en arbetstidsförkortning antydas endast vad gäller persontransportbehovet (s. 35, andra stycket). Då arbetstidsförkortningen kan väntas få betydande återverkningar även på godstransportbehovets struktur (bl. a. fördelning i tiden) och på transportföretagens personalbehov och personaldispositioner (jfr betänkande av utredningen om kortare arbetstid, SOU 1956: 20 och 21) hade det varit önskvärt att långtidsutredningen mera utförligt hade uppehållit sig vid arbetstidsförkortningen. För järnvägarnas del blir det ytterligt angeläget att få tillfälle till investeringar i syfte dels att anpassa produktionsapparaten till det förändrade transportbehovet, dels att hålla tillbaka en eljest förutsebar kraftig ökning av personalantalet och driftkostnaderna.

Ifråga om arbetskraftsbehovets utveckling redovisar långtidsutredningen uppgifter härom ur 1949 års arbetskraftsutrednings betänkande (SOU 1955: 34) men framhåller att utredningen överskattat rationaliseringsmöjligheterna på kort sikt. Arbetskraftsutredningens bedömning grundas på en annan åsikt om järnvägstrafikens utveckling än den av långtidsutredningen framförda (s. 35, tredje stycket) och av järnvägsstyrelsen biträdda. Även om personalantalet 1955 i verkligheten var 1 % lägre än den av utredningen citerade prognosen, är det med hänsyn till verkningarna av en generell arbetstidsförkortning tveksamt om personalbehovet kan komma att sjunka på angivet sätt fram till 1960, i varje fall om ej järnvägar få nedläggas i rask takt. Frågan har berörts i järnvägsstyrelsens yttrande den 29 mars 1956 över arbetskraftsutredningens betänkande och i den PM angående en generell arbetstidsförkortnings problem för statens järnvägar, som den 20 mars 1956 tillställdes utredningen om kortare arbetstid och av denna publicerades i SOU 1956: 21 (s. 115—131). Från tidtabellsskiftet i början av juni 1956 ha järnvägspersonalens arbetstidsförhållanden ändrats i så hög grad, att personalbehovet enbart härigenom kan beräknas ha ökat med cirka 1 200 man. Ändringen utgör förskott på en kommande allmän arbetstidsförkortning, vilken i 45-timmarsalternativet beräknats kräva en ökning av personalantalet vid statens järnvägar med omkring 3 000 man.

Sammanfattningsvis vill styrelsen understryka angelägenheten av att, inom ramen för vad som kan anses samhällsekonomiskt möjligt under de närmaste fem à tio åren, i största möjliga utsträckning beaktas föreliggande behov av upprustning och modernisering av stambanenätet vid statens järnvägar.

I handläggningen av detta ärende hava deltagit generaldirektören Upmark, överdirektören Oredsson och ekonomidirektören Sjöberg (föredragande). Stockholm den 8 april 1957.

Erik Upmark

Arne Sjöberg

Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen

Utredningens syften ha varit att för de närmaste fem à tio åren skapa ett underlag för en diskussion av väsentliga problemställningar samt att fylla en servicefunktion i förhållande till näringslivet och olika sidor av den offentliga verksamheten genom att sammanställa utvecklingsplaner rörande planeringen på olika områden, att undersöka om dessa inbördes äro förenliga med varandra samt att så långt möjligt klargöra i vad mån de anspråk, som ställts på samhällets resurser, stå i rimligt förhållande till deras utveckling. Utredningen har emellertid också syftat till att ange vissa utgångspunkter för uppläggningen av den allmänna ekonomiska politiken.

Såsom utredningen framhåller, kan värdet av en långtidsutredning väntas bli relativt kortlivat på grund av ovissheten om framtiden. Sett mot bakgrunden av den fortgående trafikutvecklingen och med hänsyn till de behov, som i anledning härav framkomma att revidera eller vidarebearbeta uppställda prognoser, är det ur vägväsendets synpunkt nödvändigt att såsom utredningen föreslår följa upp långtidsutredningen genom *s. k. rullande framtidsbedömningar.*

Såsom bedömningsgrund för *utveck-*

lingen av det svenska bilbeståndet anger utredningen de preliminära prognoser, som redovisats i det utkast till stamvägnät, som framlagts av den inom styrelsen arbetande delegationen för översiktlig vägplanering. Styrelsen, som därför icke finner anledning att ytterligare ingå på denna fråga, vill här endast framhålla att bilbeståndets utveckling hittills legat närmare det högre av de båda redovisade alternativen.

Såsom utredningen framhåller, har bilismens genombrott utvecklats till ett stort samhällsekonomiskt problem genom de behov av omfattande investeringar inom olika områden, som den framkallar. Utredningen nämner även flera exempel på dylika investeringar.

Ur styrelsens synpunkt är det av intresse att nämna, att investeringarna inom vägväsendet endast utgöra en liten del jämfört med de samlade investeringarna inom bilindustrien, oljebranschen, den yrkesmässiga trafiken och andra områden, som beröras av bilismen. En ökning av investeringarna inom vägväsendet för att återhämta de stora eftersläpningarna inom detta speciella område skulle alltså relativt sett icke behöva åstadkomma några större rubbningar eller begränsningar av investeringarna på andra områden inom bilismens sektor.

Styrelsen övergår härefter till de problem, som mera direkt beröra *väginvesteringarna.*

De totala investeringarna i vägar och gator m. m. utgjorde enligt långtidsutredningen år 1955 610 milj. kronor. För perioden fram till och med 1960 skisserar utredningen en i det närmaste oförändrad investeringsvolym; den genomsnittliga årliga ökningen beräknas kunna uppgå till endast 40 milj. kronor. Under därpå följande 5-årsperiod förutses ett betydligt ökat utrymme för väginvesteringarna och den årliga genomsnittliga ökningen anses kunna uppgå till 450 milj. kronor över 1955 års faktiska nivå.

Utredningen anser sig kunna konstatera, att landets vägväsende efter kriget gjort stora framsteg och att dessa böra kunna fortsätta i relativt snabb takt redan vid en begränsad ökning av byggnadstakten. Därvid bör de senare årens vägpolitik kunna tjäna såsom en riktlinje, d. v. s. väginvesteringarna böra koncentreras till provisoriska förstärkningar av svagare vägbanor, vidgningar av flaskhalsar för trafiken inom och kring de större städerna samt kringgående vägar för att lätta trafikens tryck och minska trafikriskerna inom tätorterna. Sådana investeringar anser utredningen kunna åtminstone delvis bilda etapper i en långsiktig plan för ett högklassigt väg- och gatunät.

Utredningen framhåller vidare, att det begränsade investeringsprogrammet under den första perioden kan komma att skapa vissa olägenheter för trafiken i form av restriktioner i fråga om parkering, hastighet, kan orsaka bilköer m. m.

Styrelsen kan icke ansluta sig till vad utredningen nu anfört av skäl, som framgå av det följande.

Anslagsmedlen för de statliga väginvesteringarna ha under de senaste åren anvisats i enlighet med det program för 5-årsperioden 1954/55—1958/59, som låg till grund för 1954 års riksdagsbeslut rörande bilskattens storlek. Detta program, som enligt väg- och vattenbyggnadsstyrelsens i olika sammanhang uttalade mening måste anses såsom ett minimiprogram, framgår av följande sammanställning, där beloppen omräknats till 1955 års prisnivå.

Budgetår	1954/55	1955/56	1956/57	1957/58	1958/59
Arbetsår	1955	1956	1957	1958	1959
	(Belopp i milj. kronor)				
Den ordinarie statliga väg- och brobyggnadsverksamheten	[1](320)	(355)	435 (390)	475 (425)	505 (450)
Bidrag till byggande av vägar och gator	(80)	(90)	120 (110)	140 (125)	155 (140)

[1] Beloppen inom parentes utgöra det antagna investeringsprogrammet (1952 års priser) och överensstämma t. o. m. 1957 med av riksdagen anvisade anslag.

Ovanstående program har ej kunnat följas på grund av rådande investeringsbegränsningar, varför en betydande eftersläpning uppstått. Eftersläpningen uppgick vid utgången av år 1956 till ca 300 milj. kronor.

Redan vid oförändrad motorfordonstrafik hade nämnda eftersläpning kommit att framstå som mycket besvärande. Emellertid har trafiken fortsatt att öka i allt snabbare takt — vilket bort motivera en utvidgning av programmet — varför eftersläpningen härigenom ytterligare kraftigt förstorats.

Mellan de tre faktorerna vägtrafik, vägstandard och vägunderhåll föreligger ett mycket bestämt samband. Landets vägnät är för närvarande ingalunda utbyggt till den standard, som svarar mot den rådande trafikens behov. Till följd härav måste en alltför stor del av tillgängliga resurser läggas på underhållssidan.

Av de brister, som för närvarande vidlåder vägnätet, äro de årligen uppträdande tjälskadorna särskilt allvarliga. Omfattningen av dessa skador belyses av nedanstående sammanställning för de fyra senaste åren. Den nedgång, som förmärkes år 1956, sammanhängde med de ur tjälskadesynpunkt goda klimatologiska förhållandena detta år.

År	Längd i km av vägar med sammanhängande tjälskador	Längd i km av vägar under viss tid avstängda	
		För all trafik	För lastbilstrafik
1953	12 000	650	4 500
1954	13 700	230	4 500
1955	15 400	890	6 600
1956	10 700	260	6 100

Riskerna för uppkomsten av allt större skador, såväl tjälskador som andra, ökas successivt alltefter som trafiken utvecklas såväl i fråga om fordonens antal som deras ökade tyngd. Belagda vägsträckor, som tidigare praktiskt taget varit utan skador och som endast krävt normalt underhåll, brytas sönder och måste förstärkas för betydande belopp.

Vad styrelsen fäster avseende vid är alltså i första hand icke endast de olägenheter för trafiken, som utredningen nämner utan därjämte och alldeles särskilt de successivt ökande skadorna på

grusvägar, som icke kunnat beläggas, samt skador på redan belagda, men för svagt utförda vägar.

Det program för väginvesteringarna, som utredningen angivit, innebär en språngartad, mycket kraftig ökning år 1961. Enligt styrelsens uppfattning är en sådan utveckling olämplig såväl ur planerings- som byggnadssynpunkt. Det är därför nödvändigt att åstadkomma en realiserbar övergång mellan de båda perioderna.

Då i dagens läge klarhet icke föreligger om den kommande vägpolitiken, har väg- och vattenbyggnadsstyrelsen efter ingående överväganden kommit fram till att utforma de flerårsplaner, som äro under upprättande för åren 1958—1962, såsom ett minimiprogram för de åtgärder, som erfordras för att avhjälpa de största bristerna på de nuvarande vägarna ifråga om bärighet och framkomlighet. Strävan bör härvid vara att lägga utbyggnadsetapperna så, att de utgöra ett led i den kommande utbyggnad av vägnätet, som i fråga om ett stamvägnät redan preliminärt föreslagits av delegationen för översiktlig vägplanering och i fråga om sekundärvägnätet samt städernas väg- och gatunät är under prövning inom delegationen. Med utgångspunkt från den nuvarande verksamheten och under hänsynstagande till lämpligheten av en successiv stegring av investeringarna under hela flerårsperioden har styrelsen sökt giva planerna en sådan omfattning och progressivitet, att den förväntade ökade verksamheten efter år 1960 skall kunna möjliggöras. Därvid komma investeringarna att hållas tillbaka under första delen av femårsperioden och i så måtto i princip överensstämma med långtidsutredningens allmänna synpunkter på investeringsutvecklingen.

Det begränsade utrymme, som utredningen vill tilldela väginvesteringarna fram till 1960, grundas på den *prioritetsbedömning* utredningen verkställt. Utredningen anför härvid fem olika prioritetsmotiv.

Enligt det första av dessa måste man acceptera, att vissa investeringar redan bundits genom utlagda beställningar eller genom igångsättning av större projekt. Så är även fallet inom vägväsendet. I sitt utlåtande över statsrevisorernas berättelse år 1956 framhöll styrelsen, att tillgängliga resurser av tekniskt-ekonomiska skäl så långt möjligt koncentrerats till större sammanhängande arbetsobjekt. Sålunda hänförde sig ca 35 % av kostnaderna för i nuvarande riksvägsplaner upptagna företag till sådana, som vardera ha en omfattning av 10 milj. kronor eller mera. En sådan koncentration till större företag har givetvis medfört, att investeringar av betydande belopp redan äro bundna för de närmaste åren.

Som andra prioritetsmotiv anföres avlägsnande av köproblem, där behoven äro av sådan natur, att deras tillfredsställande icke kan uppskjutas utan stor skada. Av vad som tidigare utsagts framgår, att detta motiv i hög grad äger giltighet för väginvesteringarna. Styrelsen syftar härvid på vad som tidigare nämnts om avbrott i trafiken på grund av tjälskador, skador på grusvägar m. m.

I den mån dessa skador ökas måste allt större del av tillgängliga resurser avsättas för underhållet. I många fall ha underhållsåtgärderna därigenom blivit alltför omfattande. Detta måste ur nationalekonomisk synpunkt anses som slöseri med knappa resurser. Vägväsendet har härigenom råkat in i en slags »circulus vitiosus», vars brytande framstår som en tvingande nödvändighet.

Det tredje motivet för prioritet avser sådana investeringar, där en kapacitetsökning kan förväntas förstärka vår bytesbalans med utlandet. Härom vill styrelsen anföra följande.

För våra exportindustrier är ett effektivt vägnät av mycket stor betydelse. Detta gäller generellt men har särskilt framhållits och utretts i fråga om skogsindustrien. I ett nyligen av 1955 års skogsvårdsutredning avgivet betänkande angående skogsbrukets vägfrågor har ett snabbt utbyggande av det vägnät, som är av särskild betydelse för skogsbruket, bedömts såsom absolut nödvändigt ur rationaliseringssynpunkt. Detta gäller i särskilt hög grad det allmänna sekundära vägnätet, som måste utbyggas till tillräcklig bärighet och tjälsäkerhet. Kostnaderna för åtgärder på de i detta sammanhang aktuella vägarna kunna överslagsvis angivas till 2,5 miljarder kronor. Härtill kommer utbyggnad och förstärkning av det egentliga skogsvägnätet. Kostnaderna härför ha av skogsvårdsutredningen uppskattats till 900 milj. kronor.

Styrelsen vill i samband härmed framhålla att för närvarande pågå vissa undersökningar rörande det sekundära vägnätet inom delegationen för översiktlig vägplanering. Det har därvid befunnits angeläget att såvitt möjligt särskilja sådana sekundärvägar, som kunna anses vara eller bliva av särskild betydelse för näringslivet. Undersökningarna avse i huvudsak *dels* sådana vägar, som genom sin sträckning verka uppsamlande på trafiken inom ett näringsområde och till följd härav ha att uppbära omfattande tunga transporter, *dels ock* vägar till sådana industriella anläggningar, hamnar o. d., som skapa särskilt omfattande och tung trafik. Ifråga om transporternas art skiljes mellan skogstransporter, malmtransporter, tunga jordbrukstransporter samt övriga tunga transporter. Resultatet av dessa undersökningar beräknas föreligga inom 2 à 3 månader. Hittills gjorda uppskattningar visa, att den alldeles övervägande delen av de medel, som avses för det sekundära vägnätet, kommer att investeras i sådana vägar, som äro av särskild betydelse för näringslivet.

I sin diskussion av olika skäl för prioritet anför utredningen för det fjärde den omständigheten, att en begränsad insats av investeringar skall medföra en betydande ökning av effektiviteten respektive minskning av åtgången av arbetskraft. Som exempel lämnas bl. a. skogsarbetets motorisering. Enligt styrelsens uppfattning är ett väl utbyggt nät av skogliga vägar en väl så viktig förutsättning härför som exempelvis huggningsarbetets mekanisering.

För det femte slutligen framhåller utredningen, att hög investeringsverksamhet bör eftersträvas på sådana områden, där ökningen av produktionstillskotten kan väntas bli relativt stor redan på kort sikt. Enligt styrelsens uppfattning får man inte förbise, att gjorda väginvesteringar snabbt mogna ut i betydande nationalekonomiska vinster, främst genom förminskade transportkostnader för näringslivet. Som exempel på dylika snabbt lönsamma väginvesteringar vill styrelsen nämna bl. a. permanentbehandling av grusvägar, broombyggnader etc. Även den förminskade trafikolycksfallsfrekvensen bör beaktas i detta sammanhang.

Såvitt styrelsen kan finna intaga sålunda väginvesteringarna en sådan ställning, att de böra givas prioritet; samtliga fem anförda motiv synas därvid tillämpliga. I detta sammanhang må

särskilt framhållas att utredningen huvudsakligen talar om åtgärder för den växande trafiken. Styrelsen har väl grundad anledning erinra om att redan för den befintliga trafiken krävas åtgärder av helt annan omfattning än för närvarande.

Utredningen placerar *bostadsbyggandet* i förmånligare ställning än väginvesteringarna. Härvid anföres att bilköer under timmar med toppbelastning är ett mindre ont än bostadsköer och skolköer. Enligt styrelsens uppfattning är detta en alltför långt gående förenkling av problemställningarna. De brister, som för närvarande utmärka det svenska vägnätet, medföra skadeverkningar, som äro av betydligt allvarligare art än trafikanhopningar under rusningstid på vissa starkt trafikerade leder. Dessa trafikanhopningar äro i stort sett endast ett storstadsproblem. Styrelsen finner för sin del det allvarligaste problemet vara den dåliga bärigheten. Denna tvingar näringslivet att antingen utföra sina transporter med mindre motorfordon, än vad som egentligen vore ekonomiskt riktigt eller att endast delvis kunna utnyttja fordonens lastförmåga. Det svenska näringslivet pålägges härigenom kostnader av avsevärd storleksordning. Härtill kommer att under tjällossningsperioden måste tillåtna — många gånger i och för sig redan för låga — axeltryck sänkas eller vägarna helt avstängas. Dessa förhållanden komma att förvärras allteftersom förslitningen av vägnätet fortskrider, om väginvesteringarna icke kunna hållas uppe i erforderlig omfattning.

Investeringarna i bostäder och vägar kunna enligt styrelsens uppfattning icke bedömas oberoende av varandra. Vid planeringen av nya samhällen och bostadsområden måste vägfrågan framstå som en mycket viktig del, och detta gäller icke blott de med markexploateringen sammanhängande bostadsgatorna utan även de i ett större samband ingående förbindelsevägarna. Det torde därför vara omöjligt att kraftigt öka bostadsbyggandet, utan att samtidigt öka väginvesteringarna. Då bostadsbyggandet framför allt sker i städernas utkanter kommer det dessutom att framstå som trafikalstrande, varigenom behovet av samordning blir än viktigare.

Långtidsutredningen har, som den även själv framhåller, ej kunnat i detalj behandla de ekonomiska resursernas fördelning, och dess förslag häri måste betraktas som ett exempel på lösning. Styrelsen vill för sin del hemställa, att de synpunkter styrelsen nu anfört beträffande väginvesteringarna måtte beaktas vid den fördelning, som Kungl. Maj:t avser att göra, och att vägväsendet alltså icke kommer att ställas i sämre läge än medeltalet av de totala investeringarna.

Vad beträffar investeringarna i fråga om *vatten* och *avlopp* får styrelsen anföra följande.

I anslutning till sitt uttalande att investeringsönskemål, som sammanhänga med en standardförbättring utanför de akuta bristområdena, få förverkligas på något längre sikt än vad som skulle vara önskvärt (s. 195), uttalar utredningen att, bortsett från sådana arbeten som höra direkt samman med bostadsbyggandet, vatten- och avloppsinvesteringar för ombyggnad, utvidgning och förbättring samt avloppsvattenrening få komma i andra hand. Den ökning av investeringar i vatten och avlopp, som ägt rum under femårsperioden 1951—55, föranleder vidare utredningen att föreslå, att investeringarna i vatten och avlopp under åren 1956—60 bibehållas

vid samma nivå som 1955. I anslutning härtill får styrelsen understryka, att det årliga investeringsbehovet i enbart vatten- och avloppsanläggningar för tioårsperioden 1956—65 i genomsnitt enligt verkställd inventering bedömts uppgå till 410 Mkr per år (mot 329 Mkr 1955) fördelade på följande huvudgrupper, nämligen

1. Vatten- och avloppsnät för 65 000 nya lägenheter à 2 000 kronor per lägenhet i genomsnitt ..... 130 Mkr
2. Ombyggnad, utvidgning och förbättring av befintliga vatten- och avloppsanläggningar på grund av behov, som icke alls eller endast till en mindre del orsakas av nyproduktionen av bostäder.. 65 Mkr
3. Anläggande av gemensamma vatten- och avloppsanläggningar för tätare bebyggda områden, som hittills saknat sådana .... 135 Mkr
4. Byggande av avloppsreningsverk och vidtagande av andra åtgärder till motverkande av vattenförorening genom utsläppande av avloppsvatten från befintliga anläggningar ..... 80 Mkr

Summa: 410 Mkr

Beträffande detta investeringsbehov, som torde vara bedömt något i underkant och sannolikt bör bedömas uppgå till i genomsnitt ca 450 Mkr, må framhållas att såväl posterna 1 som 2 icke kunna bli föremål för nedskärning. Detta torde framstå som självklart i vad det gäller nya bostäders förseende med vatten och avlopp men gäller praktiskt taget utan inskränkning även posten nr 2. Det är nämligen knappast möjligt att exempelvis genom ransonering dämpa vattenförbrukningen i en stad eller annat större samhälle, utan åtgärder för vattenbehovets tillgodoseende i takt med dess tillväxt äro tämligen ofrånkomliga. Skall alltså investeringen på vatten- och avloppsområdet hållas på 1955 års nivå under åren 1956—60, måste en beskärning drabba endera eller båda posterna 3 och 4. Beträffande posten 3 förtjänar understrykas att densamma icke förutses bli större än i genomsnitt under åren 1951—55. En beskärning av denna post skulle medföra en minskning av den takt, i vilken befintlig tätbebyggelse erhåller behövliga gemensamma vatten- och avloppsanläggningar. En beskärning av posten 4 återigen medför, att det länge uppskjutna behovet av åtgärder till motverkande av den hastigt fortskridande föroreningen av sjöar och vattendrag ytterligare skulle skjutas på framtiden.

Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen har ansett sig böra understryka dessa förhållanden, då de icke närmare berörts i långtidsutredningens betänkande. Enligt styrelsens uppfattning måste ökat investeringsutrymme beredas vatten- och avloppsföretagen icke endast på grund av den beräknade ökningen av bostadsbyggandet och med hänsyn till eftersläpningen i utbyggandet av vattenverkens kapaciteter utan framför allt på grund av nödvändigheten av åtgärder till motverkande av vattenföroreningen.

I handläggningen av detta ärende ha, förutom undertecknade, överdirektören Hall, byråchefen Petrelius, överingenjören Klingberg, överingenjören Lyckeberg samt byråchefen Jägerbäck deltagit. Stockholm den 27 mars 1957.

K. G. Hjort

Harald Ekström

P.-E. Nyrén

Vattenfallsstyrelsen

Långtidsutredningen har haft att behandla ett betydelsefullt och vidlyftigt problemkomplex. Redan genomgången

av förutsättningarna för produktions- och konsumtionsutveckling, investeringar m. m. torde vara till stor nytta liksom att prognoserna knutits till ett fåtal konkreta alternativ. Utredningen har haft att göra flera säkerligen svåra avvägningar, och det kan givetvis föreligga tveksamhet om huruvida dessa alla varit de bästa möjliga. Vattenfallsstyrelsen anser sig emellertid icke ha anledning att mera allmänt ingå på utredningens målsättningar, arbetsmetodik och resultat utan begränsar sitt yttrande till att avse dels korrespondensen mellan utredningens utvecklingsalternativ i allmänhet och det förutsatta förloppet ifråga om tillväxten av förbrukningen av elektrisk kraft och åtföljande investeringsbehov, dels utredningens särskilda uttalanden om kraftindustrins förhållanden.

Långtidsutredningens behandling av kraftförsörjningsförhållandena bygger på en utredning rörande förväntade investeringar inom kraftindustrin, vilken utredning utarbetats av Vattenfallsstyrelsens driftbyrå i samråd med Svenska Vattenkraftföreningen. I anslutning därtill ha två överläggningar förekommit mellan långtidsutredningen och representanter för Vattenfallsstyrelsen.

De av Vattenfallsstyrelsen lämnade uppgifterna om framtida investeringar m. m. äro baserade på de prognoser rörande belastningstillväxten, som verkställts av Centrala driftledningen (CDL) och vilka bruka skildras och åberopas i Vattenfallsstyrelsens skrivelser till Kungl. Maj:t angående investeringsanslag. Närmast är det den senaste CDL-prognosen, avseende tidsperioden 1954—1961 och uppgjord våren 1955, som utnyttjats. Någon samordning med de uppgifter från industribranscher m. m., som lämnats till långtidsutredningen, med dennas bedömning av uppgifterna eller med dess urval av sannolika utvecklingsalternativ har icke förekommit.

Den av långtidsutredningen förutsatta produktionsutvecklingen inom industrin avviker i två väsentliga avseenden från den, som ligger till grund för CDL:s prognos, nämligen i vad beträffar järnindustrin och massaindustrin, medan överensstämmelsen i övrigt synes vara tämligen god. För båda de nämnda belastningsgrupperna bedömes nu utvecklingen mera optimistiskt än då CDL:s prognos utarbetades för två år sedan. På grundval härav borde tillväxten av den industriella kraftförbrukningen förutses bli icke oväsentligt större, per år räknat i stort sett 200 milj. kWh, än enligt CDL-prognosen. Såvida icke utredningen antagit, att den förutsatta allmänna konsumtionsutvecklingen skall medföra mindre ökning av kraftförbrukningen för hushållsändamål etc. än hittills förutsatts — något som icke redovisas i betänkandet — innebär avvikelsen, att belastningsnivån år 1960 skulle ligga ca 1 000 milj. kWh per år högre än enligt CDL:s prognos. För att detta skall vara möjligt erfordras investeringar om ca 80 milj. kr per år utöver de belopp, som Vattenfallsstyrelsen angivit. Först efter eventuell av här angivna anledning behövlig korrektion föreligger korrespondens mellan de erforderliga kraftinvesteringarna och de investeringar i övrigt, som långtidsutredningen förutsatt. Det sagda får emellertid icke tolkas som att CDL accepterat långtidsutredningens prognos för industrins produktionsutveckling. Det är icke osannolikt att man inom vissa industrigrenar överskattat expansionsmöjligheterna.

Vidare borde behandlingen av flera olika alternativ ifråga om de allmänna

industriinvesteringarna föranleda en motsvarande differentiering ifråga om kraftbehovens tillväxt, men detta kan anses vara överflödigt med hänsyn till de osäkerheter, som föreligga i åtskilliga avseenden.

På flera ställen i långtidsutredningens betänkande framhålles angelägenheten av att resurserna för produktion och överföring av elektrisk kraft utökas i erforderlig utsträckning, då detta är en betingelse för den förutsatta utvecklingen på andra områden. Vattenfallsstyrelsen vill understryka dessa uttalanden men måste — med fullt beaktande av att något sådant torde ha legat utanför utredningens uppdrag — beklaga att nämnda uppfattning icke föranlett mer konkreta förslag och rekommendationer. Utredningen har icke mera uttryckligt tagit ställning till de krav på den ekonomiska politiken, som den önskvärda utvecklingen av kraftförsörjningen ställer. Vattenfallsstyrelsen anser sig emellertid i detta sammanhang böra framhålla nödvändigheten av faktiska ställningstaganden och åtgärder med hänsyn till den reglering av kapitalmarknaden, som befunnits erforderlig. För kraftindustrin är behovet av sådana ställningstaganden aktuellt och angeläget omedelbart, emedan på grund av långa byggnadstider anskaffningen av åtskilliga nya kraftresurser måste påbörjas redan nu för att den av utredningen förutsatta utvecklingen skall vara möjlig. Om detta hindras av att klarhet om finansieringsmöjligheterna i fortsättningen icke erhålles, riskeras nedgång i takten för produktionsutvecklingen under det förlopp, för vilket landets ekonomiska resurser i och för sig äro tillräckliga. Överhuvudtaget saknas i betänkandet ett anknytningsled mellan förutsatta investeringar inom olika områden och dagens beträngda läge på kapitalmarknaden. Hur skall man komma från det senare till ett förverkligande av de mål, som utredningen anser vara riktiga och uppnåeliga? Det är gott och väl, att utredningen angiver en viss investeringsnivå för kraft- och belysningsverk, men realiteten är, att denna för närvarande icke kan förverkligas på grund av att anslagen till den statliga kraftverksrörelsen anses böra skäras ned och de enskilda och kommunala företagen i branschen icke erhålla mera än en del av de fasta lån, som behövas.

Även om kraftförsörjningens oumbärlighet för utvecklingen av näringsliv och personlig livsföring räcker som motiv för en särbehandling av investeringarna för dess räkning, synes det vara befogat att komplettera långtidsutredningens uttalanden något beträffande de speciella betingelser, som gälla för kraftindustrins kapitalbehov. Ifråga om de stora tekniska svårigheterna och den oproportionerliga försämringen av kraftens kvalitet, som uppkomma, om utbyggnaderna icke kunna hålla takten med behovstillväxten, samt det förhållandet, att olägenheterna av kraftbrist drabba alla kraftförbrukare eller i varje fall omfattande grupper sådana och icke endast dem, vilkas anspråk framkallat bristen, kan det räcka med ett omnämnande. Men till utredningens uttalande (s. 186), att en summering av de behov av investeringar, som meddelats till utredningen, ger ett resultat väsentligen överstigande vad som är genomförbart, och att åtskilligt alltså måste skäras bort, må framhållas, att kraftindustrin och de för den uppgivna investeringsbeloppen icke utan vidare passa in i det schemat. De senare representera investeringsbehov, som rent räknemässigt härletts av tillväxten av kundernas anspråk och näringslivets

expansion efter så noggrann bedömning som möjligt, och äro icke till någon del betingade av spontana investeringsönskemål, utgående från utsikter till god avkastning, självständiga utvidgningssträvanden o. dyl. Detta anföres icke såsom något i och för sig förtjänstfullt, ty som utredningen också angiver äro investeringsönskemål överskridande resurserna ett naturligt och förmånligt förhållande i en expansiv ekonomi, utan för att klargöra, att prioritet för kraftinvesteringarna icke innebär något otillbörligt gynnande i förhållande till annan industriell verksamhet. (Tvärtom få nämnda investeringar betraktas som nödvändig betingelse för att en väsentlig del av övriga investeringar skall komma till nytta.) Nämnda läge för kraftindustrin är föranlett av att det bereder allt större svårighet att tillgodose den utan särskild stimulans och på grundval av fullt kostnadstäckande priser uppträdande efterfrågan på ny kraft. Skulle förbrukningsökningen avsakta eller upphöra, så komma kraftindustrins investeringar att sjunka automatiskt (såvida icke statsmakterna i det läget föreskriva oförändrad byggnadsverksamhet till undvikande av arbetsmarknadssvårigheter). För alla inom branschen sysselsatta skulle en avsaktning i utvecklingstempot innebära en välkommen lättnad i den brådska och hets, vari verksamheten nu måste försiggå.

En omständighet, som bör beaktas i detta sammanhang är, att endast obetydligt utrymme finnes inom produktion och transport av elektrisk kraft för sådan rationalisering, som förmedelst viss kapitalinsats ger totalt lägre kostnader för redan pågående produktion (t. ex. järnvägselektrifiering, telefonautomatisering, om från åtföljande kapacitetsökningar bortses). Kraftförsörjningen har redan från begynnelsen legat nära botten ifråga om löpande kostnader och arbetskraftsbehov. Relationen mellan investering inom kraftförsörjningen och därmed ernått produktionsresultat är därför förhållandevis entydigt. Även investeringar för rationalisering öka produktionen genom att friställa arbetskraft, bränsle m. m. för andra uppgifter, men det torde i regel vara osäkert hur mycket ytterligare kapital, som erfordras för användningen av de friställda nyttigheterna.

Långtidsutredningen anför i det särskilda avsnittet om elkraftindustrin (s. 199—202) vissa speciella synpunkter, som böra något beröras.

Sålunda ifrågasättes, att de statliga krafttaxorna skola anpassas till en högre kalkylränta än den för statslånen verkligen betalade. Motivet skulle vara, att därmed ett riktigare uttryck erhålles för rådande knapphet på kapitalmarknaden, och som ändamål angives dels att taxenivån då skulle bättre motsvara de privata kraftföretagens kostnader, vilka utredningen förmenar ligga på en högre nivå än för den statliga kraftverksrörelsen, dels att räntabilitetskalkylerna då skulle ge till resultat mindre kapitalkrävande kombination mellan vatten- och värmekraftverk än den, som ter sig optimal på grundval av verkligt tillämpad räntefot.

För Vattenfallsstyrelsen skulle det vara möjligt att basera taxorna på en dylik speciell högre kalkylränta under förutsättning, att statsmakterna uttryckligen ställa avkastningskrav i enlighet därmed. Styrelsens taxepolitik har i stor utsträckning bestämts av synpunkten, att kraftbetalningen skall motsvara kostnaderna inklusive en rimlig förräntning av disponerat statskapital. Detta förräntningskrav har hittills anknutits till

räntenivån för statsupplåningen, och taxesänkningar ha gjorts, när avkastningen legat högt med hänsyn till nämnda nivå och haft tendens att stiga relativt sett. Skola stora överskott redovisas som konsekvens av taxornas basering på hög kalkylränta, så måste Styrelsen kunna hänvisa till ett otvetydigt avkastningskrav.

Rent principiellt ter sig emellertid utredningens resonemang tveksamt och inkonsekvent. Styrelsen har icke kännedom om att de enskilda kraftföretagens kostnader ligga högre än Vattenfallsstyrelsens. Men vare sig så är fallet eller icke, så synes en höjning av Styrelsens krafttaxor, föranledd av statligt krav på större kapitalavkastning och åtföljd av motsvarande taxehöjning hos de enskilda företagen, icke få någon verkan i här aktuellt avseende, alltså för åstadkommande av mindre kapitalkrävande utbyggnader inom den enskilda sektorn. Inom den kommer i varje fall relationen mellan vattenkraft och värmekraft att bestämmas med utgångspunkt från de räntor, som verkligen få betalas. Vad som inträffar är, att de enskilda företagen erhålla deras kraftkonsumenter belastande vinster, varpå de i och för sig icke göra anspråk. Det är sannolikt men långt ifrån säkert, att dessa vinster vid nuvarande förhållanden på kapitalmarknaden till övervägande del kvarhållas och utnyttjas för investeringar, men det torde icke vara på sådana verkningar, som långtidsutredningen baserat sitt förslag om en speciell kalkylräntenivå för statens kraftverksrörelse. Det kan även rent allmänt frågas, varför en förhöjd kalkylränta, beaktande knappheten på kapital, skall tillämpas endast vid kraftindustrins räntabilitetskalkyler. Så borde väl ske över hela fältet? Utredningen påpekar i not på s. 200, att kraftutbyggnaderna äro befriade från investeringsavgift, men den enklaste och för såväl statlig som enskild verksamhet på området effektiva motåtgärden härför vore att taga bort nämnda befrielse. (En annan sak är, att nämnda åtgärd vore olämplig med hänsyn till det förhållande, som föranlett befrielsen från investeringsavgift, nämligen svårigheten att överhuvudtaget skaffa kapital till kraftutbyggnaderna.) Metoden med förhöjd kalkylräntefot är användbar endast för statens egna investeringar. Ett fullständigt korrekt beaktande av kapitalknappheten kan ernås endast genom att verkligen tillämpad räntefot får stiga till ett värde, som ger jämvikt mellan tillgång och efterfrågan på kapital. En utredning beträffande tillämpning av speciell räntefot endast inom den statliga kraftverksrörelsen framstår som meningslös.

Långtidsutredningen har vidare förordat, att kraftutbyggnaderna inriktas på större proportion värmekraft i förhållande till vattenkraft än som motsvarar hittillsvarande målsättning. Motivet har angivits vara, att kapitalbehovet härigenom skulle bli lägre. Samtidigt ifrågasätter utredningen, under hänvisning till jämförelser med täckningen av investeringsbehoven på andra områden, en något lägre säkerhetsmarginal än den, som svarar mot de nuvarande investeringsplanerna på kraftområdet. I anslutning till nämnda föreslagna omläggningar har utredningen dragit den slutsatsen, att man borde pröva om icke investeringarna på kraftområdet skulle kunna begränsas med drygt 100 milj. kr per år i jämförelse med de planer, som framlagts av kraftindustrin. Vattenfallsstyrelsen vill med anledning härav anföra följande.

1. Av naturliga skäl strävar kraftin-

dustrin efter att uppnå den i längden mest ekonomiska fördelningen mellan vattenkraft och värmekraft. Det är på grund av de starkt varierande bränslepriserna svårt att exakt fastställa optimiläget. Med säkerhet ligger detta dock vid en större andel vattenkraft än som motsvarar en produktionsförmåga hos vattenkraftstationerna, som under medelvattenår med 10 % överstiger kraftförbrukningen för obligatoriska leveranser (benämnt 110 % utbyggnadsgrad), och det även om kalkylerna enligt vad långtidsutredningen ifrågasatt baseras på högre räntefot — rena orimligheter givetvis uteslutna — än den verkligen betalade. På grund av svårigheterna att i tid få i drift tillräckligt många vattenkraftstationer har kraftindustrin sedan länge begränsat sina önskemål till 110 % utbyggnadsgrad, trots den förbättrade ekonomi, som skulle kunnat uppnås vid ytterligare höjd vattenkraftandel. Sedan vattenkraftutbyggnadernas omfattning fastställts, bestämmes den erforderliga värmekraften av att den möjliga totalproduktionen skall räcka för de obligatoriska kraftleveranserna under torrår. Utbyggnadsgraden 110 % har emellertid icke kunnat förverkligas, bland annat på grund av att den verkliga belastningsökningen överstigit prognosvärdena, och icke heller har den utökning av värmekraftresurserna, som borde föranledas av den lägre utbyggnadsgraden, kunnat genomföras. Kraftförsörjningen kämpar därför just nu med bristförhållanden, som vid dålig vattentillgång måste medföra elkraftransonering. Utbyggnadsprogrammet, vilket legat till grund för de till utredningen meddelade uppgifterna om kapitalbehoven, har vidare måst begränsas till att avse ett tryggande av krafttillgången under torrår, »torrårssäkerhet», i början av 1960-talet med hjälp av en extra insats av värmekraftresurser och alltså fortfarande med lägre utbyggnadsgrad för vattenkraften än 110 %.

2. Utredningens synpunkt om större värmekraftandel leder till motsatsen till normal rationalisering och innebär ett underkännande av det sätt för räntabilitetskalkylering och kostnadsjämförelse, som normalt får vara avgörande vid val mellan olika alternativ för anskaffning och utformning av varaktiga nyttigheter. Det förefaller Vattenfallsstyrelsen, som om en mer ingående analys av konsekvenserna än den av utredningen framlagda vore behövlig, innan en sådan omläggning därutinnan genomföres. En primär förutsättning för riktigheten synes sålunda vara, att säkerhet föreligger för att det kapital, som kraftindustrin får undvara, erhåller lika förmånlig eller bättre användning på annat håll. Utredningen anser, att utvecklingen kommer att medföra en viss marginal ifråga om möjlig import och att därför den ytterligare bränsleförbrukning, som följer med högre värmekraftandel, kan tolereras. Men meningen är väl icke, att nämnda marginal eljest skall vara outnyttjad, utan den tillkommande bränsleimporten torde förhindra annan förmånlig import. Omläggningen blir samhällsekonomiskt lönande endast om avkastningen av det av kraftförsörjningen friställda kapitalet uppväger detta eller ger möjlighet för sådan exportökning, att det ytterligare bränslebehovet icke inkräktar på annan import. Långtidsutredningen har icke presterat någon lönsamhetskalkyl av detta slag.

3. Vattenfallsstyrelsen måste med största bekymmer se på en inriktning på låg säkerhetsmarginal för elkraftanläggningarna. Bland annat behövs det då endast en oförutsedd belastningsökning för att

ransonering skall behöva tillgripas även under år med god vattentillgång. Ett åstadkommande av önskvärd marginal från nu föreliggande läge kräver en viss engångsinsats av kapital men ökar sedan de årliga investeringarna endast obetydligt. Utredningen borde i en särskild avvägning ha jämfört ifrågavarande investeringsutgifter med de kostnadsökningar för elkraftframställning, som frånvaron av marginal medför, och olägenheterna av elransoneringar i form av produktionsbortfall inom industrin. Styrelsen är övertygad om att även med försummande av de olägenheter för andra kraftkonsumenter och de administrativa besvär som en elransonering förorsakar, en sådan samhällelig lönsamhetskalkyl skulle ge hög prioritet för ett upprättande och bibehållande av lämplig kraftmarginal. Enbart under de två senaste åren, vilka visserligen kännetecknats av dålig vattentillgång, tidvis av hotande art, men dock icke utvecklats till extrema torrår, har det dåliga kraftbalansläget medfört merutgifter för kraftindustrin på ca 200 milj. kr, ett belopp som motsvarar kostnaden för en vattenkraftstation av Harsprångets storlek.

Den angivna uppfattningen förstärkes av att långtidsutredningen synes ha överskattat den investeringsminskning, som skulle åtfölja en sänkning av utbyggnadsgraden från 110 till 100 % jämte lägre säkerhetsmarginaler, när den angives till 100 milj. kr per år. Vattenfallsstyrelsen känner icke till, hur denna siffra framräknats. Enligt Styrelsens kalkyler blir den möjliga investeringsbesparingen till följd av att de nya kraftanläggningarna inriktas på 100 % i stället för 110 % utbyggnadsgrad 12 à 13 milj. kr per år för Vattenfallsstyrelsens del och därför sannolikt 25 milj. kr per år för hela landet. Hur mycket åstadkommandet av den högre säkerhetsmarginalen betyder per år, beror dels på vilken minimimarginal som förutsättes, dels på det antal år, på vilket marginalförstärkningen blir fördelad, men merinvesteringen härför kommer näppeligen att uppgå till (100—25) 75 milj. kr per år under hela den av utredningen behandlade perioden.

Undersökes å andra sidan avkastningen för det merkapital, som erfordras för att höja utbyggnadsgraden från 100 till 110 %, så erhålles, utan beaktande av bortfallet av ransoneringsolägenheter för kunderna och räknat med moderna värmekraftverk, 15 à 20 %. (Det är att märka, att merinvesteringen avser ett rationellt utförande av nya produktionsanläggningar redan från början och icke en rationalisering av redan pågående produktion.) Även om nämnda förräntning är lägre än vad som ibland kan erhållas för andra investeringar, bör det observeras, att vinsten är synnerligen säker. Redan sett i långtidsutredningens perspektiv, dvs. inom en 10-årsperiod från igångsättningen av åtgärderna, blir investeringsökningen sannolikt helt kompenserad av minskningen i löpande kostnader för bränsle m. m. Skulle belastningsökningen överstiga prognoserat värde, växer vinsten av den högre utbyggnadsgraden snabbt.

4. Såsom långtidsutredningen påvisat medför en sänkning av utbyggnadsgraden från 110 till 100 % en ökad förbrukning av importerat bränsle. Ökningen kan för hela landet beräknas till 0,8 milj. ekvivalenta stenkolston per år. Detta är visserligen icke av avgörande betydelse för landets bränsleförsörjning, men Vattenfallsstyrelsen anser det bl. a. ur beredskapssynpunkt oförsvarligt, att man för en relativt blygsam investe-

ringsbesparing gör landet än mer beroende av osäkra importmöjligheter. En dylik åtgärd synes också stå i direkt strid mot den av bränsleutredningen rekommenderade aktiva energipolitiken, som med alla medel söker främja den inhemska energiproduktionen och begränsa bränsleimporten. Bränsleutredningen har således föreslagit en utbyggnad av den inhemska skifferoljeproduktionen, vartill erfordras ett investeringskapital, som per erhållen energienhet är väsentligt större än motsvarande specifika investeringskostnad för en höjning av vattenkraftens utbyggnadsgrad från 100 till 110 %.

5. Betänkligheterna enligt punkt 4 accentueras starkt av den i höstas påkomna Suez-konflikten och utvecklingen på bränslemarknaden därefter. Utredningen har också beaktat sistnämnda omständigheter och i betänkandet fått med en reservation, som kan tolkas som ett halvt återtagande av förordet för starkare inriktning på värmekraftverk.

Utredningen har uttryckt farhågor för att alltför omfattande kraftutbyggnader skulle medföra ojämn sysselsättning, i det att arbetsstyrkan härför måste reduceras, när landets vattenkrafttillgångar i det närmaste blivit tagna i anspråk. Enligt Vattenfallsstyrelsens mening utgör detta en felbedömning. Så länge kraftbehoven fortsätta att växa, måste produktionsanläggningar av något slag utbyggas och behovet av arbetskraft blir i det närmaste detsamma och avser arbetskraft av i huvudsak samma slag, vare sig utbyggnaderna avse vattenkraftstationer, konventionella värmekraftstationer eller atomkraftstationer.

Vattenfallsstyrelsen anser, att långtidsutredningens betänkande ger värdefulla hållpunkter för framtida ställningstaganden i olika ekonomiska hänseenden och att utredningens uppslag ifråga om kraftpris- och utbyggnadspolitik äro intressanta och väl värda att övervägas och diskuteras. Styrelsen kan dock av skäl som ovan anförts icke ansluta sig till de förslag i sistnämnda avseenden, för vilka utredningen stannat.

I handläggningen av detta ärende ha förutom undertecknade styrelseledamöterna Skoglund, Lundberg, Hemmar och Jacobsson samt driftdirektören Petri deltagit. Stockholm den 19 mars 1957.

Åke Rusck

Nils Helleberg

Byggnadsstyrelsen

Byggnadsstyrelsen, som närmast torde ha att yttra sig över investeringsbehovet för offentliga byggnader, anser sig emellertid med hänsyn till de ekonomiska problemens odelbarhet vid en långsiktig framtidsbedömning först böra lämna några allmänna synpunkter.

Utredningen har ingående belyst bristen på balans mellan tillgängliga resurser och den expansiva stegringen av konsumtionsbehoven. För att lösa detta avvägningsproblem — expansion genom investeringar utan inflation — har utredningen framlagt ett program för resursernas fördelning mellan investeringar och konsumtion efter i huvudsak två alternativ, ett lägre (A 2) och ett högre (B 2).

Utredningen är dock medveten om, att det ej finns objektiva normer för den inbördes avvägningen mellan olika investeringsbehov. I en del fall är det angelägenhetsgraden, i andra fall lönsamheten, som motiverar en hög prioritet i investeringsprogrammet. Man har bl. a. rekommenderat att koncentrera in-

vesteringarna till de områden, där produktionen kan tillväxa snabbt. Detta kan vara försvarbart i ett trängt ekonomiskt läge, men annars synes det mindre välbetänkt att stycka sönder det disponibla investeringskapitalet i småposter för tillfälliga vinster i stället för att använda detsamma till en större samlad insats. Resultatet av utredningens överväganden blir i stort sett, att cirka 2,5 miljarder kronor eller cirka 3/5 av de beräknade ökningarna i investeringarna under de närmaste fem åren måste skäras bort, om man önskar begränsa investeringarnas tillväxt inom det utrymme på 1 miljard kronor, som produktionsutvecklingen anses medge.

Det ligger i sakens natur att framräkningen av investeringsbehoven vilar på osäker grund och att vissa önskemål vid en noggrannare prövning kan skäras bort. Om emellertid hänsyn även tages till nu oförutsedda framtida investeringsbehov, vilket under vissa omständigheter innebär en ytterligare höjning av de framräknade prognosvärdena, synes klart framstå att spännvidden mellan efterfrågan och tillgång på resurser är så uppseendeväckande att utomordentliga åtgärder för framtiden torde bli nödvändiga.

Tidpunkten synes bl. a. vara inne att med beaktande av de ekonomiska konsekvenserna och med hänsyn till vad utredningen kallar för »rullande framtidsbedömning» draga upp mera bestämda långtidslinjer för planeringen än tidigare varit fallet.

Byggnadsstyrelsen vill vad gäller bebyggelseplaneringen anföra följande synpunkter.

Såvitt byggnadsstyrelsen kunnat bedöma, synes den bristande balansen mellan önskemålen om investeringar och möjligheterna till deras förverkligande kunna tillskrivas de med samhällsutvecklingen starkt stegrade anspråken samtidigt som tidigare investeringsplaner ej kunnat realiseras i den förutsatta takten. Denna eftersläpning i tiden har ackumulerat de gamla behoven och sålunda ytterligare ökat svårigheterna att realisera senare tillkomna investeringsplaner.

Utredningens redovisning av investeringarnas prioritering synes i detta sammanhang ha ställt den kortsiktiga ökningen av produktionstillskottet i förgrunden på bekostnad av långtidsplaneringen för väg- och gatuväsendet, vilket i det långa loppet måste medföra risk för en allt större spänning mellan den ökade trafiken och den bristande kapaciteten hos trafiklederna. Dessa investeringskostnader kommer att stiga i samma grad som de uppskjuts i framtiden. Vid den bedömning av kostnadsansvaret, som bl. a. torde göras inom 1953 års trafikutredning bör därför hänsyn tagas till att alla investeringar i vägväsendet — såväl nyinvesteringar som reinvesteringar — betalas kontant.

Byggnadsstyrelsen vill härtill ur bebyggelsesynpunkt framhålla behovet av en omprövning av statsbidragens fördelning mellan städer och landsbygd. Städernas gator är i sig själva mera trafikalstrande än landsbygdens vägar. Särskilt i innerstadsbebyggelsen är gatuområdet för trångt för den snabbt växande biltrafiken. Stadsplanerna måste ändras för att ge utrymme åt trafikleder och parkeringsplatser. En långsiktig bebyggelseplanering måste sålunda inriktas på en anpassning efter den starkt stigande motoriseringens anspråk på utrymme i staden. Vid statsbidragens avvägning synes städernas behov i högre grad böra beaktas för att undgå framtida, betydande ombyggnadskostnader.

Beträffande bostadsbyggandet vill byggnadsstyrelsen särskilt understryka vikten av att det byggs med hänsyn till bilarnas behov av parkeringsutrymme, vilket i praktiken innebär att belåningsmöjligheterna för garage och på tomtmark anlagda bilplatser måste säkerställas. Alternativet kan särskilt för innerstadens bebyggelse bli dyrbara provisorier med på framtiden uppskjutna kostnader.

Beträffande byggnadsbehovet för offentliga byggnader har utredningen kommit fram till ett investeringsbelopp på cirka 12 miljarder under tioårsperioden 1956—1965.

Byggnadsstyrelsen vill härtill anföra följande.

Den totala ram inom vilket hela husbyggandet för offentliga behov kan få röra sig liksom fördelningen på olika byggnadsändamål måste i första hand bestämmas. Det måste ankomma på statsmakterna att taga ställning till avvägningsproblemen och fastställa riktlinjer för fördelningen av de resurser, som kan förutses stå till buds. Som ovan anförts synes det sålunda angeläget att snarast upprätta och fastställa en långtidsram även för det offentliga husbyggandet. En dylik målmedveten investeringspolitik bör inrymma såväl fördelningen av de i dag aktuella resurserna som en planering för vilka sektorer som skall komma i första hand vid ett byggande i framtiden. Att hittills gjorda försök till långsiktig planering varit verkningslösa beror bl. a. på att planerna ej konsekvent följts av motsvarande medelstilldelning och därför ej heller kunnat realiseras i den förutsatta takten. Detta torde ytterst bottna i bristande samstämmighet mellan reformarbetet och för investeringar tillgängliga resurser. Vidare har avsaknaden av en klar överblick över vad som under den närmaste tiden är möjligt att förverkliga medfört att vissa byggnadsfrågor utretts och projekterats vilket arbete av allt att döma hunnit bli föråldrat när det är aktuellt att genomföras. Detta måste vara ytterligt betänkligt i en tid med stor brist på tekniska krafter av olika slag. För framtiden synes det därför angeläget att reformer ej beslutas utan att det samtidigt träffas principbeslut om med respektive reformer sammanhängande investeringsbehov rörande byggnader och den takt, i vilken dessa behov behöver förverkligas.

Med hänsyn till den stora disproportionen mellan förefintliga byggnadsbehov och möjligheterna till deras förverkligande, är det ytterst angeläget att tillräckliga resurser ställs till de institutioners förfogande, som har att centralt utreda de programmässiga och byggnadstekniska förutsättningarna för en inom samma kostnadsram kvalitativt ökad byggnadsverksamhet. Även om de rent byggnadstekniska besparingarna är betydelsefulla, så måste dock i detta sammanhang understrykas att de utan tvekan största besparingarna kan uppnås genom en noggrann prövning av nu gängse funktionskrav och de lokalbehov, som därur kan framräknas.

Härutöver kan framhållas, att splittringen av ansvaret för det offentliga byggandet på ett flertal olika verk och institutioner snarast är ett hinder för en ekonomiskt riktig utveckling inom detta område. Projektering, byggande och förvaltning är för närvarande fördelade på ett alltför stort antal myndigheter för att det skall föreligga en naturlig ekonomisk drivkraft till rationalisering; härtill kommer att byggnadsfrågorna handlägges på ett flertal olika departement. Slutligen tvingar i många fall

bristen på planering till dellösningar av lokalfrågorna. Resultatet blir ofta provisorier och omdispositioner som kräver mera planeringstid och högre kostnader än radikallösningar, vilket ökat i stället för att minska arbetet inom administrationen. Förutom mycket oekonomiska arbetsformer har följden blivit ytterligare en arbetsbelastning på den redan otillräckliga tekniska personalen.

Vid handläggningen av detta ärende har förutom undertecknade deltagit byggnadsråden Quiding och Snellman samt byggnadschefen Rinman. Stockholm den 19 mars 1957.

Gunnar Wejke

H. Brunnberg

Luftfartsstyrelsen

Styrelsen noterar med tillfredsställelse, att i betänkandet civilflyget upptagits bland de näringsgrenar, vilkas investeringsprojekt böra förverkligas genom en ökning av investeringsutrymmet. I anslutning härtill vill styrelsen peka på den förhållandevis mycket starka expansion, som äger rum inom den civila luftfarten jämfört med åtskilliga övriga sektorer inom transportväsendet och näringslivet. Civilflyget har i vårt land under de senaste 10—15 åren genomgått en strukturell omdaning till storindustri. Detta gäller väsentligen den internationella luftfarten, men även inrikesflyget synes nu stå inför ett nytt utvecklingsskede. Styrelsen vill också understryka vårt civilflygs stora betydelse, då det gäller att inbespara valutakostnader för den svenska allmänhetens resor till utlandet och att intjäna valutor i utrikes linjefart. I trafiken över Nordatlanten har det skandinaviska civilflyget redan nu en betydelse jämförlig med sjöfartens.

Styrelsen instämmer i betänkandets allmänna slutsats, att konsumtionsökningen de närmaste åren måste i viss mån dämpas till förmån för en investeringsökning. För flygets vidkommande kan detta komma att innebära, att trafikanterna direkt eller indirekt få bidraga till investeringskostnadernas täckande.

I övrigt föranleder betänkandet icke något särskilt uttalande från luftfartsstyrelsens sida. Stockholm den 27 mars 1957.

Henrik Winberg

Sven Sörenson

Statskontoret

Förevarande utredning avser att belysa den svenska ekonomiens utvecklingstendenser och utvecklingsmöjligheter under i första hand de närmaste fem åren eller fram till 1960. Vid sina undersökningar ha utredningsmännen utgått ifrån den förutsättningen, att några plötsliga omkastningar i det internationella läget icke skola inträda under perioden. Något mera preciserat ekonomiskt program ha de icke ansett sig kunna framlägga. Ej heller ha de velat giva uttryck för en uppfattning i politiska avvägningsfrågor. Som sin uppgift ha utredningsmännen snarare sett vara att redovisa ett material, som kan bilda utgångspunkt för utformningen av den allmänna ekonomiska politiken. På denna politiks medel ha de icke närmare ansett sig böra ingå.

Helt allmänt synes betänkandet med sin mångfald av uppgifter väl ägnat att tjäna det angivna syftet. Den bild, som

däri tecknas av förutsättningarna för den fortsatta ekonomiska utvecklingen, giver icke anledning att, under den tid utredningen avser, räkna med större utrymme för expansion. Ramen för konsumtion och investeringar skulle sålunda icke komma att vidgas i någon mer betydande utsträckning, i vart fall icke under de närmaste åren. Behoven å andra sidan ha ständigt ökats.

Om ekonomisk balans över huvud skall kunna ernås och de inflationsdrivande strömningarna hindras från att taga överhand, torde det bli ofrånkomligt, att återhållsamhet iakttages såväl i fråga om konsumtions- som investeringsutgifterna. Statskontoret anser sig starkt böra understryka detta förhållande. En sovring och gallring bland utgiftsönskemålen kan icke undvikas. Positiva åtgärder i syfte att öka sparandet bli även fortsättningsvis erforderliga. I första hand synes det frivilliga sparandet i alla läger, icke minst bland ungdomen, böra uppmuntras. En förskjutning av skattetrycket »från sparandet till konsumtionen» skulle av allt att döma stärka sparviljan. Olika vägar kunna härvid beträdas. I betänkandet angives ökning av de skattefria avdragen för i vissa institutionella former sparade belopp, förflyttning av tyngdpunkten från direkta mot indirekta skatter och ersättande helt eller delvis av den direkta skatten på inkomsten med en på särskilt sätt konstruerad skatt på konsumtionsutgifterna, vilken bättre än den indirekta beskattningen skulle taga hänsyn till de enskilda hushållens konsumtionsenheter. På denna punkt vill statskontoret utöver vad redan sagts endast erinra om att frågan om indirekta skatter gjorts till föremål för särskild utredning i en under år 1952 tillsatt kommitté. Om tvångssparande skulle visa sig nödvändigt att genomföra, böra enligt statskontorets uppfattning tvångsåtgärderna närmast inriktas på ungdomen, som i dagens arbetsmarknad lyckats uppnå förhållandevis höga inkomster och som närmast skulle komma att få njuta frukterna av en balanserad ekonomisk utveckling.

I nu förevarande sammanhang bör till sist icke heller bortses från vikten av att också de för löneutvecklingen närmast ansvariga beakta angelägenheten av att balansen på det ekonomiska området icke rubbas genom löneökningar, som överstiga de möjligheter produktionsutvecklingen medgiver.

I handläggningen av detta ärende ha, förutom undertecknade, deltagit statskommissarierna Kull och Sjönell samt t. f. statskommissarierna Lindblad och Rudhe. Stockholm den 7 februari 1957.

Elof Jerdenius

Hans Hiort

Tord Marcusson

Statistiska centralbyrån

Utredningens syfte har varit att skapa ett bättre underlag för en diskussion rörande fördelningen och utvecklingen av våra nuvarande resurser och vad som kan göras för att påskynda denna utveckling. Även om utvecklingstendenser eller utvecklingsmöjligheter har angivits i form av kvantitativt preciserade alternativ, har syftet icke varit att ställa en bestämd prognos utan endast att skapa en utgångspunkt för en diskussion av väsentliga problemställningar. Utredningen understryker att omdömet om den fortsatta utvecklingen kan komma att påverkas av händelser, som inträffar under den närmaste framtiden,

varför värdet av den långtidsutredning som framlägges kan väntas bli relativt kortlivat. Utredningen understryker därför behovet av en successiv revidering av utredningsresultaten med hänsyn till händelser och erfarenheter. Det finnes behov av en, som utredningen formulerar det, »rullande» framtidsbedömning och planering.

Vi ansluter oss till denna uppfattning om utredningens syften och om behovet av fortlöpande undersökningar för att göra den revision av förutsättningarna för framtidsbedömningen som betingas av den faktiska utvecklingen. Det vore enligt vår uppfattning angeläget att möjligheter skapades för dylika fortlöpande undersökningar, vilka lämpligen kunde anförtros åt konjunkturinstitutet. Vi vill härvid erinra om att, när konjunkturinstitutet tillskapades, det förutsattes att institutet även skulle göra undersökningar rörande utvecklingen och tendenserna på lång sikt.

Vår granskning av betänkandet har huvudsakligen koncentrerats till de delar som bygger på statistiska uppgifter, bearbetade inom centralbyrån. Vi kommer därför närmast att uppehålla oss vid utredningens analys av befolkningsutvecklingen och arbetskrafttillgången.

Befolkningsutvecklingen

Befolkningsstatistiken och på denna grundade prognoser utgör det grundläggande materialet, när det gäller bedömningen av den framtida tillgången på arbetskraft. Den osäkerhet som alltid vidlåder befolkningsprognoser får därför icke förhindra att dylika prognoser uppgöres och användes.

Den betydande osäkerhetsfaktor som ligger i ovissheten om fruktsamhetens utveckling bortfaller emellertid, om framtidsbedömningen av arbetskraftstillgången begränsas till tiden fram till år 1965, d. v. s. femton år efter den senaste prognosens basår. I detta fall har nämligen förändringarna i antalet 0—14-åringar icke något särskilt intresse. Skall prognosen användas för andra ändamål eller vill man utsträcka den längre fram i tiden blir förändringar i fruktsamheten av största betydelse och därmed ökas prognosens osäkerhet.

Ur befolkningsstatistiska synpunkter är en successiv revision av utredningens framtidsbedömning i hög grad påkallad. Som stöd härför kan man peka på vissa demografiska faktorer, som hittills under 1950-talet varit särskilt framträdande. Dödligheten har så förbättrats, att det ej längre är tillrådligt att reservationslöst bygga på den senaste officiella dödlighets- och livslängdstabellen, som omfattar åren 1946—1950. I statistiska centralbyråns senaste prognos (Folkräkningen den 31 december 1950, V, s. 40) har räknats med en fortsatt förbättring av dödligheten i vissa åldrar. Det är dock angeläget att dessa antaganden fortlöpande prövas och eventuellt revideras. I än högre grad är det angeläget att beträffande ut- och invandring fortlöpande jämföra prognosens förutsättningar med den faktiska utvecklingen. Centralbyråns nyssnämnda prognos bygger på förutsättningen att ut- och invandring fr. o. m. år 1954 skall vara av samma storlek och därför kunna lämnas åsido. I själva verket har ett invandringsöverskott uppstått, som uppgick till 7 000 år 1954 och 17 000 år 1955. Såvitt nu kan bedömas kommer siffran att för 1956 ligga något lägre än 1955. Utredningen har ansett det nödvändigt att i sin framtidsbedömning införa vissa

antaganden om ett årligt invandringsöverskott och har stannat för årssiffran 10 000. Även detta antagande är dock vanskligt.

Under en följd av år har statistiska centralbyrån årligen på begäran av arbetsmarknadsstyrelsen gjort en framräkning av befolkningens ålders- och könsfördelning ett år framåt i tiden. Med hänsyn till vad utredningen anfört synes det lämpligt att centralbyrån som en regelbundet återkommande arbetsuppgift studerar och redovisar successiva förändringar i förutsättningarna för utredningens prognos, i vad den avser befolkningsutvecklingen.

För en bedömning av framtida förändringar i arbetskraftens regionala fördelning har utredningen gjort vissa beräkningar rörande in- och utrikes omflyttning i åldrarna 15—64 år under tiden 1951—1955, länsvis. Den procentuella variationen för varje län redovisas grafiskt på sid. 87. Vidare har i bil. 4 redovisats vissa beräkningar av befolkningstillväxten riksområdesvis 1950—1965. Då någon närmare redovisning av beräkningsmetoderna ej lämnas och då bilagans författare själv betraktar resultaten som endast räkneexempel, finnes ej anledning att närmare granska dessa.

Den officiella statistiken ger årligen för varje län den totala vinsten eller förlusten genom omflyttning. Uppgifter om de inrikes flyttandes åldersfördelning har centralbyrån först under 1950-talet kunnat erhålla från befolkningsregistrets material men någon uppdelning på län har ej företagits. För riket i dess helhet har av samtliga inrikes flyttande män i runt tal 81—82 % varit i åldern 15—64 år. För kvinnorna har motsvarande tal varit 83—85 %.

För en rättvisande bild av flyttningsrörelsen fordras emellertid att man vet något om hur flyttningsströmmarna går inom landet. I de preliminära bearbetningar, som hittills verkställts på befolkningsregistrets material över inrikes omflyttning, har endast flyttningar mellan riksområden studerats. För närvarande pågår i centralbyrån en bearbetning av samma material för femårsperioden 1951—1955 avsedd att ur olika synpunkter belysa flyttningen mellan länen under denna tid. Sålunda fördelas de flyttande bl. a. efter bosättningslän vid början och vid slutet av perioden samt efter antalet flyttningar under perioden i kombination med ålder, kön och civilstånd. Det är uppenbart att man på detta sätt kan få en fylligare bild av arbetskraftens rörlighet under åren 1951—1955 än den som framlagts i betänkandet.

Tillgången på arbetskraft

Vid bedömningen av den framtida tillgången på arbetskraft har utredningen arbetat med utgångspunkt från tillgänglig statistik för perioden 1930—1955. Eftersom genom statsmakternas beslut någon folkräkning ej anordnades 1955, saknas aktuella uppgifter om antalet yrkesutövare och dessas fördelning efter näringsgren, yrkesställning, kön, ålder m. m. Det är en betydande brist att det nuvarande läget på arbetsmarknaden ej kan siffermässigt belysas och att bedömningen på längre sikt ej kan ske från ett på en gång aktuellt och tillförlitligt material.

Då någon egentlig labor force-undersökning aldrig blivit utförd i vårt land, existerar över huvud taget icke någon statistik, som ger en tillförlitligare och mera ingående belysning av yrkesverksamheten än folkräkningarna. Dessa är emellertid icke ägnade att ge en allsidig

bild av arbetskraftsläget, enär de icke ger upplysning huruvida en person verkligen är sysselsatt inom sitt yrke eller icke.

Vid varje folkräkning inhämtas uppgifter om huvudyrke. Dessutom har vid vissa folkräkningar inhämtats andra uppgifter om yrkesverksamheten, exempelvis om biyrke, säsongyrkesverksamhet och yrkesväxling.

Yrkesstatistiken har vid de senaste folkräkningarna byggts på av allmänheten vid mantalsskrivningen avgivna uppgifter. I likhet med andra självdeklarerade uppgifter är yrkesuppgifterna behäftade med vissa brister och felaktigheter. Dessa avhjälpes i stor utsträckning genom den granskning som utföres av kommunernas för detta ändamål tillsatta granskningsnämnder. I de fall där mantalsuppgift ej avgivits har yrkesbeteckning i allmänhet kunnat åsättas med ledning av andra tillgängliga uppgifter. På s. 89 i betänkandet framhåller utredningen att personer, som inte avgivit mantalsuppgift men är förvärvsarbetande i landet, ej är medtagna i 1950 års folkräkning. Med denna formulering är påståendet felaktigt. Folkräkningen baserades nämligen på mantalslängden, som ersatte de vid tidigare folkräkningar upprättade utdragen ur församlingsböckerna, och grundade sig därför på ett fullständigare material än mantalsuppgifterna. Dessa utnyttjades i främsta rummet för inhämtande av aktuella yrkesuppgifter och för avgränsning av hushåll. I många fall då mantalsuppgifter saknats har de lokala skattemyndigheterna visserligen ej infordrat dessa, men med ledning av sin personkännedom och kyrkobokföringen har de ändock infört vederbörande i längden. Innebörden av yttrandet torde vara att utlänningar, som vid folkräkningstillfället arbetade här i landet men som ej låtit kyrkobokföra sig och ej heller avlämnat mantalsuppgifter, saknas i materialet. Icke heller med denna tolkning av uttalandet är detta korrekt, enär dylika utlänningar ofta införes i längden, ehuru de ej är kyrkobokförda och ej heller avgivit mantalsuppgift. Helt fullständigt torde utlänningarna dock ej vara redovisade.

Den kritik som riktas mot folkräkningens redovisning av yrkesutövare, är närmast en kritik av den begreppsmässiga bestämningen av benämningen »förvärvsarbetande». I detta sammanhang ter sig jämförelsen med statistiken över »förvärvsarbetande inkomsttagare år 1951» orealistisk (tab. IV 7). Som framgår av redogörelsen för inkomstundersökningen (1950: VII), i betänkandet benämnd 1951 års inkomststatistik, innefattar denna ett betydande antal inkomsttagare som efter yrkesställningen betecknats som tjänstemän eller arbetare men som ej skulle ha kunnat medtagas i denna egenskap i folkräkningens yrkesstatistik. I inkomstundersökningen ställdes ej som i folkräkningen minimikrav på förvärvsarbetets omfattning. Även personer med yrkesverksamhet av ringa omfattning räknades sålunda som förvärvsarbetande. Inkomstundersökningens uppgifter hade vidare hela året som observationstid. Vad de i betänkandet anförda uppgifterna angår, är att märka att folkräkningsuppgifterna avser yrkesverksamheten vid *mantalsskrivningen år 1950*, medan inkomstundersökningen hänför sig till arbetsinkomsten under *hela nästföljande år*. Det är sålunda två skilda populationer, som utredningen tar upp till jämförelse.

Det torde dock kunna sägas att utredningen har rört vid en välbekant

och för centralbyrån aktuell problemställning. Det kan till en början erinras om att man vid inkomstundersökningen vid 1950 års folkräkning sökte göra vissa jämförelser med finansstatistiska avdelningens inkomststatistik för inkomståret 1951. Denna bygger på ett urval ur taxeringslängderna och medger ej samma möjligheter till differentiering som självdeklarationerna. Redan i centralbyråns berättelse rörande skattetaxeringarna m. m. för taxeringsåret 1952 har klart utsagts, att yrkesuppgifterna i primärmaterialet enligt taxeringslängderna icke vore jämförbara med folkräkningarnas yrkesstatistik. Orsaken härtill är främst densamma som angivits ovan för folkräkningen och den särskilda inkomstundersökningen 1951. Skillnaden torde bl. a. bero på att hustrur och andra familjemedlemmar, som i mantalsuppgifterna icke ange någon yrkesbeteckning, har inkomster av tillfällig eller mindre omfattande yrkesverksamhet, varigenom de kommer att redovisas som yrkesverksamma i den årliga inkomststatistiken. Ur samma primärmaterial som den årliga inkomststatistiken hämtar befolkningsregistret sina yrkesuppgifter om inkomst och yrke för personer födda den 15:e i varje månad. Vid planerandet av befolkningsregistret framhölls också i en av ett särskilt arbetsutskott framlagd grundläggande promemoria i ämnet att syftet icke varit att för den årliga statistikens vidkommande få till stånd ett uppgiftsmaterial, som kunde »läggas till grund för ingående fördelningar efter näringsgren, socialklass och individualyrke»; utarbetandet av en sådan statistik tillkommer andra statistikgrenar såsom folkräkningar, arbetsmarknadsstatistik, industristatistik etc.

I betänkandet (s. 101) göres gällande att folkräkningarna till följd av metodomläggningar ger sinsemellan ojämförbara data. Det torde närmast vara av denna anledning som uppgifter från 1945 års folkräkning ej medtagits. Enligt utredningen torde ej heller 1930 och 1940 års folkräkningar vara fullt jämförbara (bil. 4, s. 42). Däremot har utredningen jämfört 1940 och 1950 års folkräkningars resultat, varvid en korrigering gjorts beträffande antalet förvärvsarbetande kvinnor enligt 1940 års folkräkning. I sin kritik mot folkräkningarna citerar utredningen Rudolf Meidner, Svensk arbetsmarknad vid full sysselsättning (Stockholm 1954), där emellertid 1930 och 1940 liksom 1940 och 1945 års folkräkningar ansetts jämförbara i angivna avseende, men däremot inte 1945 och 1950 års folkräkningar.

Med anledning av de olika uppfattningarna i denna fråga må följande anföras.

En omfattande omläggning av yrkesgrupperingen verkställdes vid 1940 års folkräkning, motiverad i första hand av behovet av anpassning efter de ändrade betingelserna för näringslivets utveckling. Denna gruppering har bibehållits vid 1945 och 1950 års folkräkningar med obetydliga förändringar, som vidtagits huvudsakligen för att nå internationell jämförbarhet. Av denna orsak är 1930 och 1940 års yrkesräkningar ej direkt jämförbara.

Vidare är de förändringar i primärmaterialets omfattning och metoden för dess insamlande, som företogs vid sistnämnda folkräkning, av väsentlig betydelse. Yrkesuppgifterna vid 1930 års folkräkning hämtades från tre källor, nämligen utdragen ur församlingsböckerna, mantalsuppgifterna och självdeklarationerna. De sistnämnda betraktades som det tillförlitligaste materialet

och ägde vitsord i de fall, då församlingsboksutdrag och mantalsuppgift innehöll skiljaktiga uppgifter. Vid 1940 års folkräkning stod det sistnämnda materialet ej till förfogande, utan yrkessättningen företogs på grundval av vid mantalsskrivningen deklarerade uppgifter, som av pastorsämbetena överfördes till utdrag ur församlingsböckerna. Medan vid 1930 års folkräkning yrkessättningen sålunda avsåg det yrke, som givit den högsta inkomsten under året, har vid 1940 och senare års folkräkningar yrkesutövarna redovisats under det yrke de arbetade i vid räkningstidpunkten. Härav följer att en jämförelse mellan resultaten av 1930 och 1940 års folkräkningar ej är möjlig.

Vid yrkesklassifikationen är redovisningssvårigheterna särskilt betydande för vissa kategorier. Detta gäller i synnerhet jordbruksbefolkningen, framför allt den kvinnliga, vars arbete ofta är delat mellan hemsysslor och jordbruksarbete. Förfaringssättet vid yrkesklassifikationen har emellertid ej varit detsamma vid olika folkräkningar, vilket är nödvändigt att beakta vid en analys av folkräkningsresultaten. En grupp, som särskilt beröres härav, är de medhjälpande familjemedlemmarna. Vid 1930 års folkräkning räknades jordbruksföretagares hemmavarande vuxna barn, såväl manliga som kvinnliga, ävensom närstående släktingar såsom medhjälpande familjemedlemmar, om det ej av primärmaterialet framgick, att de utövade annat yrke. Ett försök gjordes vid 1940 års folkräkning att differentiera denna grupp genom att inhämta uppgifter vid mantalsskrivningen, huruvida vederbörande till övervägande del ägnade sig åt hemsysslor eller biträdde familjens huvudman i hans yrke; endast i sistnämnda fall räknades vederbörande såsom förvärvsarbetande. Något minimikrav på förvärvsarbetets omfattning ställdes däremot ej. Först vid de båda senaste folkräkningarna har en mera preciserad definition av begreppet förvärvsarbetande angivits: person som vid mantalsskrivningen utför inkomstgivande arbete i sådan omfattning, att det upptar större delen av en normal arbetsdag.

Utredningen framhåller att yrkesverksamhetens framtida utveckling för främst de gifta kvinnorna har intresse ur den synpunkten att man här torde ha en mycket betydande arbetskraftsreserv. Det föreligger emellertid stora svårigheter att kvantitativt bedöma utvecklingen av de gifta kvinnornas yrkesverksamhet, enär de enda uppgifter som står till buds härvidlag är folkräkningarna. Jämförelser mellan folkräkningsåren försvåras av att de förvärvsarbetande gifta kvinnorna klassificerats efter olika grunder vid 1930—1950 års folkräkningar. Övergången från deklarationsmaterialet till mantalsuppgifterna som underlag för yrkesklassifikationen berörde framförallt denna grupp. Vid 1940 års folkräkning räknades gift kvinna såsom egentlig yrkesutövare, när hennes yrkesverksamhet hade sådan omfattning, att hon hade sin huvudsakliga utkomst därav, och som medhjälpande familjemedlem, när hon regelbundet biträdde mannen i hans yrke. Undantag bildade jordbrukarhustrurna, som alltid räknades såsom ej förvärvsarbetande. Det var först vid 1950 års folkräkning som jordbrukarhustrurna uppdelades på förvärvsarbetande och ej förvärvsarbetande med ledning av mantalsuppgifterna. Av dessa skäl är en direkt jämförelse mellan de under åren 1930—1950 företagna folkräkningarnas resultat på denna punkt ej möjlig. I 1950 års folk-

räkningsredogörelse har de förvärvsarbetande kvinnorna inom jordbruket uteslutits vid jämförelsen i kommentarerna av utvecklingen under den närmast föregående femårsperioden. I betänkandet har ett försök gjorts att åstadkomma jämförbarhet genom att korrigera resultaten av 1930 och 1940 års folkräkningar. Korrigeringen omfattar endast de kvinnliga medhjälpande familjemedlemmarna inom jordbruk med binäringar och utgör därför endast en halvmesyr, eftersom den väsentliga olikheten mellan folkräkningarna kvarstår, nämligen att klassificeringen utförts på två olikartade material, där yrkesangivningen skett efter skilda grunder. Vid jämförelser som gäller de gifta kvinnornas förvärvsverksamhet vid olika tidpunkter torde det därför vara lämpligast att begränsa dessa till näringsgrenar utanför jordbruket på sätt som gjorts i kommentarerna till 1950 års folkräkning.

I sin kritik av folkräkningssiffrorna på denna punkt citerar utredningen Rudolf Meidners ovannämnda arbete. Då Meidners omdömen rörande jämförbarheten mellan 1945 och 1950 års siffror kritiskt granskats i Statistisk tidskrift 1954, häfte 10, ingår vi icke här på en närmare granskning av Meidners resultat. Det framgår emellertid av vad ovan sagts att folkräkningsmaterialet icke tillåter någon mera ingående analys av förändringar i de gifta kvinnornas yrkesverksamhet. Då någon ny folkräkning ej kom till stånd år 1955, finnes icke heller något material tillgängligt för att bedöma utvecklingen under förra hälften av 1950-talet. Centralbyrån har emellertid påbörjat en bearbetning av de uppgifter härom som finnes i befolkningsregistret; bl. a. undersökes därvid huruvida de gifta kvinnor som hade förvärvsarbete 1951 fortfarande var förvärvsarbetande 1954 eller hade lämnat arbetsmarknaden. Undersökningen gäller även hur många av de kvinnor som under denna period gift sig som fortfarande var yrkesverksamma vid periodens slut. Alla dessa uppgifter sättes i relation till barnantalet. Om denna undersökning visar sig kunna ge det tillskott till analysen på detta område som man räknat med vore det önskvärt att liknande undersökningar kunde få göras med vissa års mellanrum.

I betänkandet har ett försök gjorts att i fråga om den förvärvsarbetande jordbruksbefolkningen framskriva resultatet av 1950 års folkräkning med ledning av de årliga arealinventeringarna (s. 109). Dessa företagas i juni månad, då sysselsättningen inom jordbruket är jämförelsevis högre än vid tiden för mantalsskrivningen. Av väsentlig betydelse är vidare att vid arealinventeringarna all arbetskraft medtages, som dagen för inventeringen överhuvudtaget var sysselsatt med jordbruksarbete, medan i folkräkningen endast den under större delen av en normalarbetsdag med jordbruksarbete sysselsatta befolkningen ingår. Härav följer att uppgifterna ej kan vara jämförbara. Det kan nämnas att numera speciella undersökningar om den i jordbruket sysselsatta arbetskraften göres vid tre tillfällen, nämligen i april, juni och oktober. Härigenom kan en bättre bild av sysselsättningsutvecklingen inom jordbruket erhållas.

Utredningen uppehåller sig på s. 28 vid invandringspolitiken och de fördelar som en invandring av utländsk arbetskraft kan medföra för den svenska ekonomin. Vad mindre kvalificerad arbetskraft beträffar kan immigranterna enligt utredningens uppfattning representera en relativt rörlig befolkningsgrupp, som snabbt kan sättas in på punk-

ter, där mer arbetskraft behövs, men där detta behov inte kan fyllas tillräckligt snabbt genom inre omflyttningar mellan regionala områden och näringsgrenar. Sysselsättningsstatistiken för den utländska arbetskraften visar att en betydande del av denna arbetskraft går till sådana områden som skogsbruk, restauranger och hemarbete, vilka representerar yrkesområden dit den inhemska arbetskraften icke så gärna söker sig. Immigranterna har här utgjort ett mycket värdefullt tillskott på den svenska arbetsmarknaden. Vi vill särskilt understryka att den ökning av utbudet på det husliga området som kvinnliga immigranter representerar ökar möjligheterna för gifta kvinnor med lång utbildning att utnyttja denna sin utbildning i förvärvsarbete. Man kan förvänta en ökad tillgång av inhemsk kvalificerad arbetskraft, när de stora barnkullarna från förra hälften av 1940-talet hunnit utbilda sig. Intill dess har man att räkna med en betydande brist på dylik arbetskraft. Ett tillskott av kvalificerad utländsk arbetskraft är därför synnerligen angeläget under de närmaste tio åren. Ett område där utländsk arbetskraft kommer till särskild användning är sjöfarten. År 1955 utgjordes enligt kommerskollegii statistik närmare en tredjedel av bemanningen på svenska handelsfartyg av utlänningar. Även om det absoluta antalet, närmare 7 000, icke är så stort, utgör det dock ett marginellt tillskott, även av kvalificerad personal, som har stor betydelse för handelsflottans verksamhet och för inkomsterna från vår utrikes sjöfart. Då denna arbetskraft i regel icke torde vara bosatt och kyrkobokförd i Sverige, kommer den ej med i siffrorna för immigranter eller i folkräkningens uppgifter om utlänningar i Sverige, ehuru den ur arbetsmarknadssynpunkt har samma betydelse som de egentliga immigranterna. Den medtages dock i utlänningskommissionens statistik över utländsk arbetskraft, i den mån som inmönstring skett på svenskt fartyg i svensk hamn. Denna omständighet torde förklara den skillnad mellan denna statistik och folkräkningsuppgifterna rörande utlänningar, sysselsatta i sjöfart, som påpekas i bil. 4 s. 44.

I handläggningen av detta ärende har deltagit förutom undertecknad Kock, föredragande, byråchefen Sjöstrand, tf. byråchefen Widstam samt byrådirektören Geschwind. Stockholm den 20 mars 1957.

Karin Kock

Sten Högberg

Konjunkturinstitutet

Institutet tar i sitt yttrande huvudsakligen upp till diskussion vissa principiella problem, vilka äger samband med dels den allmänna uppläggningen av långtidsutredningen, dels de metoder som av denna tillämpats vid behandlingen av frågan om avvägningen mellan konsumtion och investering i allmänhet liksom avvägningen inbördes mellan olika konsumtions- och investeringsbehov. Institutet har däremot icke företagit någon detaljgranskning av det omfattande utredningsmaterialet. Detta skulle för övrigt icke ha låtit sig göra annat än i begränsad utsträckning. Redovisningen av det statistiska materialet har nämligen till stor del förlagts till bilagor, vilka här icke kunnat beaktas, då de först nyligen publicerats.

Utredningens syfte och metod

I den skrivelse, med vilken betänkandet överlämnats till finansministern, betonar utredningen, att den icke ansett det möjligt »att utforma ett mera preciserat program». Såsom experter (och icke politiker) har utredningsmännen icke »velat ge uttryck för en uppfattning i de politiska avvägningsfrågor, som härvid reser sig» (s. 12). Då det gäller inställningen till denna fråga föreligger en tydlig skillnad jämfört med 1950 års långtidsutredning. Redan genom titeln på dess betänkande »Ekonomiskt långtidsprogram 1951—1955» betonades det programmatiska inslaget. Visserligen var det icke heller den gången fråga om ett program som gav uttryck för uppfattningen hos någon politiskt ansvarig instans. Men 1950 års långtidsutredning synes ändå ha fattat det som sin uppgift att presentera ett program grundat på mer eller mindre utförligt redovisade värderingar. Såsom framgår av det följande synes skillnaderna i detta avseende mellan 1950 och 1955 års utredningar dock vara en fråga mera om utredningsmännens egen uppfattning om vad de presterat än om en saklig skillnad i uppläggningen.

Trots vad som sägs i missivskrivelsen och inledningen innehåller nämligen »Balanserad expansion» otvivelaktigt programmatiska inslag. Dessa skall emellertid enligt utredningen icke betraktas som bestämda politiska rekommendationer utan betecknas såsom »vissa alternativ, som kan bedömas ligga inom det möjligas gräns» (s. 17). Innebörden av detta uttalande är oklar. Det är tänkbart att utredningen härmed velat säga »vissa alternativ, som enligt vår tolkning av den dominerande politiska inställningen, ligger inom det politiskt möjligas gräns». Utgångspunkten är givetvis att detta även ligger inom det ekonomiskt möjligas gräns. Läsaren får emellertid lätt den felaktiga uppfattningen — i vilken han ytterligare invaggas genom den suggestiva ensidigheten i utredningens belysning av vissa väsentliga problem — att de presenterade avvägningsalternativen i väsentliga avseenden även utstakar gränserna för det ekonomiskt möjliga. Enligt institutets uppfattning, vilken närmare skall motiveras i det följande, har utredningen genom sitt framställningssätt och sitt val av alternativ för avvägningen mellan olika investerings- och konsumtionsbehov nämligen givit en skev bild av de ekonomiska valmöjligheter som föreligger.

Vilken avsikten än varit med det berörda uttalandet ligger det otvivelaktigt rent faktiskt till så att utredningen i sina ställningstaganden i hög grad influerats av vad *den ansett vara politiskt möjligt*. Detta är i och för sig förklarligt. Institutet vill dock starkt ifrågasätta om det är en lämplig metod för en långtidsutredning. Ett viktigt ändamål med en utredning av detta slag bör vara att skapa ett underlag för en så långt möjligt saklig prövning av den ekonomiska politikens avvägning ur långtidssynpunkt. En rationell politik i detta avseende synes bäst befrämjas av en allsidig upplysning, icke av en upplysning, som är starkt beskuren med hänsyn till förutfattade meningar om att politiken i vissa viktiga avseenden är låst.

Institutet är väl medvetet om de betydande ekonomisk-teoretiska och statistiska liksom även framställningstekniska svårigheter som föreligger att utföra en utredning mot vilken icke invändningar av ovan angivet slag kan

riktas. Såsom ett exempel kan här nämnas den metod utredningen tillämpat vid undersökning av investeringsbehoven. Denna skall något närmare beröras nedan under rubriken »Investerings- och konsumtionsbehov». Vad som emellertid ur den här betraktade synpunkten är av intresse är att uppgiftslämnarna vid besvarandet av utredningens enkäter icke synes ha fått några vägledande upplysningar beträffande utformningen av den ekonomiska politiken. Resultaten kan därför — även om man bortser från de andra problem och svårigheter, som är förknippade med en statistisk kartläggning av detta slag — icke läggas till grund för en analys som arbetar med olika alternativ för den ekonomiska politiken.

Denna synpunkt som här framförts vad beträffar uppläggningen av redovisningen av investeringsbehoven kan tillämpas på långtidsutredningens resultat i allmänhet. Skall man — såsom utredningen tydligen föreställt sig vara idealet för en långtidsutredning — gå in för att utan värderingar ge ett allsidigt underlag för den ekonomiska långtidspolitiken, måste utredningen uppläggas så att den ger besked om vad som händer på olika punkter under en hel skala av alternativ för den ekonomiska politiken. En metod härför vore att — såsom man bl. a. gjort försök med i Nederländerna — ställa upp en genom ekonometriska metoder kvantifierad modell över den ekonomiska långtidsutvecklingen. Varken en så långt driven uppdelning i alternativ, som här avsetts, eller uppställandet av en ekonometrisk långtidsmodell, är dock något som rimligen kan begäras av en utredning med den tid och de statistiska resurser till sitt förfogande, som 1955 års långtidsutredning haft. Det torde krävas ett mångårigt såväl teoretiskt som ekonomiskt-statistiskt forskningsarbete enbart för att bygga upp en stomme som kan tjäna som underlag för en långtidsbedömning av denna ambitiösa form. Det är sålunda kanske förklarligt om utredningen icke kunnat fullfölja sina intentioner att göra en fullständig och objektiv studie.

I den mån en utredning av detta slag sålunda tvingas att mer eller mindre mot sin vilja starkt inskränka alternativdiskussionen genom att explicit eller implicit införa vissa värderingsnormer måste det emellertid, enligt institutets uppfattning, vara ett oeftergivligt krav att de tillämpade värderingsnormerna liksom utgångspunkterna i övrigt klart redovisas, så att läsaren, och inte minst de för politiken ansvariga instanserna, får möjlighet att själva bedöma rimligheten i utredningens värderingar. Visserligen anger utredningen i samband med diskussionen av avvägningen mellan investeringarna inom olika områden fem värdepremisser, som den lagt till grund för denna avvägning. Det betonas också att dessa värdepremisser är subjektiva, och att de som sådana »kan accepteras, kritiseras eller förkastas» (s. 193). Dessa fem grunder är emellertid, såsom kommer att framgå av det följande, så uppställda, att det icke omedelbart framgår vilken innebörd de skall tillmätas, och läsaren ges på denna punkt icke mycket vägledning.

Typer av värderingar

Varje socialpolitisk eller ekonomiskpolitisk avvägning måste grundas på värdepremisser, och dessa är ofrånkomligt subjektiva. Ur vissa synpunkter kan man såsom två ytterlighetsformer av värderingstyper se å ena sidan en vär-

dering med utgångspunkt från fritt anpassade *marknadspriser* och å andra sidan ett system av genomgående *politiskt* bestämda värderingar. Härmed är inte sagt att inte marknadsprisstrukturen är påverkad av den ekonomiska politik som bedrives; uppenbart är att så är fallet. I det svenska samhället förekommer fri marknadsprisbildning på den övervägande mängden av varor och tjänster, men den har på vissa områden satts helt eller delvis ur spel. Utredningen anför angående den ekonomiska omvandlingsprocessen att »prisbildningens funktion att vägleda denna omvandling (är) kringskuren i ett samhälle, där en växande offentlig sektor finansieras med skatter, och där vissa marknader för varor, tjänster och produktionsfaktorer är reglerade. Vilken omvandling, som är lönsam eller önskvärd måste då bli föremål för ett omdöme, som i viss mån är oberoende av prisbildningens utslag» (s. 29). Marknadsprisbildningen är helt satt ur spel, då det gäller tjänster, som gratis tillhandahålles från det offentliga. Detta gäller bl. a. den övervägande delen av *skolutbildningen.* Det gäller också till stor del *sjukvården;* i den mån avgifter förekommer betalas de delvis av sjukkassan, till vilken anslutningen är obligatorisk. Inte heller för *vägtjänsterna* sker en direkt betalning, även om bilskatter förekommer, vilka såsom utredningen påpekar genom sin anknytning till vägväsendets utbyggnad i viss mån har karaktären av och kan begagnas som ett pris för utnyttjandet av vägarna. Även då det gäller *bostäder* är prismekanismen medvetet försatt ur spel. Hyrorna är varken ett uttryck för hushållens värderingar eller ett uttryck för byggnadskostnaderna annat än i nya hus och där ofullständigt genom förekommande subventioner. Till detta kan läggas, att, såsom utredningen i varje fall indirekt påpekar, *räntan* med nuvarande kreditpolitik icke ger uttryck för den rådande knappheten på kapital, samt att inte heller *växelkurserna* tillåtes annat än i begränsad omfattning variera med efterfrågan och tillgång på valutor.

Det är uppenbart att den fria marknadsprisbildningen är politiskt accepterad för stora grupper av varor och tjänster. Utredningen synes också bekänna sig till den fria marknadsprisbildningen, då den betonar, att det är »angeläget, att knappheten på kapital kommer till fullt uttryck i de kalkyler, som vägleder investeringarnas utformning, och att denna kapitalknapphet också avspeglas i de kostnader resp. priser, som vägleder konsumtionens inriktning, vare sig den är organiserad i kollektiva eller privata former» (s. 188). Utredningen frångår emellertid utan närmare förklaring denna till synes reservationslösa deklaration till förmån för den fria marknadsprisbildningen. I själva verket kan institutet inte finna att man vid den företagna investeringsavvägningen vägletts av denna princip mer än på ett begränsat område. Det gäller prisbildningen på elektrisk kraft, där man rekommenderar användandet av en kalkylränta, vilken uppenbarligen förutsättes vara så uppskattad, att den motsvarar »den verkliga knappheten på investeringsutrymme» (s. 200).

På vissa punkter, av vilka en del berörts ovan, är den fria marknadsprisbildningen dock icke politiskt accepterad. Utredningen har också i praktiken utgått från en värderingsstruktur, som är en blandning mellan marknadspriser och socialt betingade avvikelser från dessa. Men i stället för att låta sig

vägledas av den avvägning av investeringarna, som skulle bli följden om räntan anpassades till den (vid i övrigt given ekonomisk politik) rådande knappheten på kapital, och om samtidigt räntekostnaderna fick slå igenom i konsumtionspriserna, har utredningen uppställt fem prioritetsgrunder för sin avvägning. Såsom redan framhållits synes utredningen vid uppställandet av dessa grunder, liksom vid sina avvägningar i övrigt, vägletts av vad den ansett vara politiskt accepterat, genom att det kommit till uttryck i de under senare år fattade politiska besluten. Det betyder, att man i mycket hög grad utgått från att de nuvarande politiska värderingarna — såsom utredningen uppfattat dem — kommer att bli bestående. Bortsett från att utredningen kan ha misstolkat de politiska värderingarna, kan man, enligt institutets mening, inte utgå från att de politiskt ansvariga instanserna alltid varit tillräckligt informerade om de samhällsekonomiska konsekvenserna av olika åtgärder för att fatta ett ur deras synpunkt rationellt beslut. En viktig uppgift för en långtidsutredning måste enligt institutets uppfattning bl. a. vara att ge information om de alternativ till utformning av den ekonomiska och sociala politiken, vilka kan föreligga. Inte heller kan man utgå från att de politiska instanserna icke skulle kunna ändra mening, om problemen, med utgångspunkt från ett någorlunda allsidigt material, blir föremål för debatt och förnyad prövning.

Institutet anser, att det ur klarhetens synpunkt hade varit att föredraga, om man i stället såsom primär utgångspunkt valt en marknadsprisvärdering av det slag som föresvävat utredningen i nyss berörda uttalande (s. 188). En sådan metod leder emellertid icke till ett entydigt resultat, så länge icke den ekonomiska politiken i övrigt är känd. Man hade sålunda måst komplettera med ett antagande om utformningen av den ekonomiska politiken. Mot bakgrunden av en sådan marknadsprisvärdering kunde sedan de avvikelser, som man av sociala skäl ansett befogade, ha diskuterats och infogats.

Investering kontra konsumtion

Tyngdpunkten i utredningen ligger på diskussionen av frågan om investeringsavvägningen. Det gäller såväl en avvägning mellan total investering och total konsumtion som en avvägning mellan investeringar inom olika områden och med olika varaktighet samt därigenom indirekt även en avvägning mellan konsumtion av olika slag. Den förmodan ligger nära till hands att utredningen, då den tagit ställning till dessa problem, strävat efter en avvägning så beskaffad att den skulle leda till en utveckling, som i någon mening är optimal ur välfärdssynpunkt. Det har också föresvävat utredningen, att det kunde vara av visst intresse att för detta ändamål känna hushållens uppfattning. Det enda indicium man har på dessas inställning till den allmänna frågan om avvägningen mellan investering och konsumtion är omfattningen av det enskilda sparandet. Utredningen konstaterar på tal härom: »En fingervisning beträffande attityderna till denna fråga inom vårt samhälle är vidare svårigheten att mobilisera ett sparande, i alla olika former, som är tillräckligt stort för att balansera investeringar av den relativa storleksordning, som vi redan nu har» (s. 61). Denna »fingervisning» tar man dock icke ad

notam, och man berör icke ytterligare frågan om vilken inställning hushållen kan tänkas ha till det föreliggande avvägningsproblemet. Det kan finnas många välgrundade skäl att inte fästa avseende vid utvecklingen av hushållssparandet såsom en indikator på individernas värdering av konsumtion i dag i förhållande till konsumtion längre fram. Institutet anser emellertid, att det ändå funnits anledning för utredningen att något närmare gå in på frågan om möjligheterna att erhålla en uppfattning om hushållens preferenser i detta avseende. Institutet vill inte förneka, att möjligheterna att genom direkta intervjuer med hushållen få meningsfyllda konkreta uppgifter om deras inställning till detta problem icke förefaller stora. Utredningens uppfattning, att man »genom en upplysningsverksamhet, som belyser valsituationens innebörd» (s. 61), skulle kunna förändra allmänhetens sparandeattityd, kan dock möjligen sägas innebära, att den inte ansett det helt uteslutet, att allmänheten i varje fall skulle kunna bibringas en genomtänkt syn på dessa problem. Institutet utgår emellertid från att utredningen kommit till den slutsatsen att hushållen antingen inte har någon uppfattning om denna avvägningsfråga, eller om de exempelvis vid en intervju skulle komma att ge uttryck för en uppfattning, denna icke rimligen skulle kunna läggas till grund för en avvägning mellan konsumtion och investering. Om utredningen efter en diskussion av frågan kommit fram till denna — i och för sig sannolikt försvarbara — ståndpunkt, borde utredningen klart ha framhållit, att den icke ansett det möjligt att lägga hushållens egna värderingar till grund för denna avvägning, utan att den ansett det nödvändigt att de politiska instanserna får bära ansvaret för att avvägningen blir till hushållens bästa. Därefter borde de värderingar, som utredningen i stället utgått ifrån, ha redovisats ingående.

Någon detaljerad sådan redovisning av de värderingar, som legat till grund för avvägningen mellan konsumtion och investering har utredningen icke presenterat. Man synes ha haft till allmän riktpunkt för sin avvägning, dels att framstegstakten skall bibehållas, dels att man måste hämta in de »eftersläpningar» som uppstått i kapitalutrustningens utbyggnad. Utredningen fäster i synnerhet stor vikt vid det senare argumentet. »En realistisk analys av förhållandet mellan konsumtion och investeringar visar, att investeringar för framtiden i stor utsträckning är en förutsättning även för att omedelbart kunna öka konsumtionen» (s. 61). Detta förhållande skulle bero på att »den allmänna tillväxten av konsumtionsutgifterna och den däremot svarande inriktningen av konsumtionsefterfrågan har varit sådan att kapitalbildningen icke kunnat hålla takten. Eftersläpningar i utbyggnaden av kapitalutrustningens kapacitet, med åtföljande bristsituationer på konsumtionsområdet, har blivit följden. Detta gäller bl. a. bostäder, vatten och avlopp, skolor, vägar, sjukhus, samlingslokaler, idrottsanläggningar samt industrier, som är av betydelse för balansen i betalningarna mot utlandet» (s. 65). De här uppräknade områdena är genomgående av den karaktären att priset på de tjänster de lämnar icke tillåtes anpassa sig till marknadssituationen. Detta är för övrigt självklart, annars kunde icke en eftersläpning av det slag utredningen avser förekomma. Det faktum, att det på dessa områden icke förekommer fri

prisbildning, kan således med lika stort fog anföras såsom skäl till de förefintliga köerna som den av utredningen påtalade eftersläpningen i utbyggnaden. Att det, vid rådande priser, på dessa områden förekommer efterfrågeköer är givetvis i och för sig inget indicium på att dessa områden enligt hushållens prioritering skall lämnas företräde framför en ökning av annan konsumtion eller framför en ökning av investeringarna på andra områden. Det har utredningen inte heller avsett. Något material för att avgöra huruvida den av utredningen valda prioritetsordningen är i överensstämmelse med hushållens uppfattning finns dock, såsom påpekats, icke. Men det finns ett sätt att låta hushållens uppfattning komma till uttryck och det är genom en fri marknadsprisbildning. Detta skulle samtidigt medföra att köerna, vilka i och för sig utgör ett socialt ont, skulle försvinna. Efter ett klarläggande av detta förhållande borde utredningen område för område påvisat de alternativa möjligheterna samt mot bakgrunden härav ha motiverat sin inställning. Det är uppenbart att det finns tungt vägande skäl för att inte införa en marknadsprisbildning på skolutbildning och sjukvård. Utredningens huvudargument för prioriteringen av dessa områden synes vara att riksdagen redan fattat beslut av den art att en utbyggnad är nödvändig om intentionerna med dessa beslut skall förverkligas. Bortsett från detta, visserligen praktiskt relevanta men formella skäl, kan man exempelvis konstatera, att båda dessa typer av konsumtionsutgifter är av den karaktären, att det finns all anledning att betvivla att den enskilde individen har förutseende nog att göra en avvägning på ett för honom optimalt sätt.

Förhållandena synes emellertid väsentligt annorlunda, då det gäller bostadskonsumtionen. Visserligen är det uppenbart att en hyreshöjning bl. a. skulle få verkningar som ur vissa synpunkter skulle kunna betecknas såsom skadliga. Mot detta får man å andra sidan ställa dels bostadsbristens försvinnande, dels det faktum att hushållen i sitt konsumtionsval kommer att vägledas av ett pris, som ger uttryck för knappheten på olika slag av produktionsfaktorer, vilket senare vore i överensstämmelse med utredningens på s. 188 uttryckta uppfattning. Det skulle ju exempelvis kunna tänkas att hushållen om de vid dessa priser (som motsvarar de faktiska produktionskostnaderna) själva fick välja mellan en ökning av bostadsstandarden och en ökning av bilkonsumtionen, skulle föredraga det senare, tvärtemot utredningens prioritering. Då det gäller bostadsutgifterna synes det mycket svårare — än då det gäller utgifter för skolutbildning och sjukvård — att hävda, att man inte skall tillmäta hushållens egna preferenser någon betydelse.

En marknadsanpassning av hyrorna är endast *ett* alternativ. Det finns många mellanformer mellan det nu rådande systemet och en fullständigt fri marknadsanpassning av hyran. I den mån en hyreshöjning skulle komma i konflikt med fördelningspolitiska värderingar kan vådorna i det avseendet till stor del avhjälpas genom subventioner till behövande hushållskategorier, utan att för den skull bostadsbrist skulle behöva uppstå. Likaså kunde hyreshöjningen kombineras med en hyresskatt på gamla fastigheter, om man — likaledes av fördelningspolitiska skäl — ville undvika att vinsten tillföllo fastighetsägarna.

Institutet anser att utredningen ge-

nom sin ensidighet givit en missvisande framställning av möjligheterna att komma till rätta med de problem som efterfrågeköerna är ett indicium på och själva utgör. Speciellt anser institutet detta allvarligt vad beträffar diskussionen av bostadsbristen. Utredningen borde ha utvecklat de alternativa metoder, som kan föreligga för att avveckla bostadsbristen. Även om utredningen efter en sådan diskussion skulle ha stannat vid samma rekommendationer som den nu ger, skulle dock innebörden av utredningens värderingar ha framstått klarare. Den fullständiga avsaknaden av ens ett omnämnande av att alternativa möjligheter till lösningar föreligger gör att läsaren lätt bibringas det felaktiga intrycket, att det här icke föreligger något som helst val. Detta intryck förstärkes genom att utredningen, då det gäller bostadsbyggandet, har infört samma program i det högre som i det lägre alternativet för de totala investeringarnas ökning, liksom av det faktum att detta betecknas såsom ett minimiprogram.

Utredningen synes över huvud taget ha utgått från att de nuvarande prisrelationerna i samhället skall konserveras. En betydande del av de svårigheter, som påtalas av utredningen, har sin grund i detta; de är självskapade i den meningen, att de är ett resultat av en stelhet i prissystemet, vilken förutsättes bestå. Utredningen har således icke beaktat de möjligheter, som föreligger, att med användande av prissystemet som sådant skapa den »balanserade expansion» som utredningen efterlyser.

Investeringsavvägningen

De värdepremisser som utredningen haft såsom utgångspunkt för sin avvägning mellan olika investeringsbehov har, såsom nämnts, sammanfattats i fem grunder. Dessa grunder är emellertid så allmänt och oklart formulerade, att det icke är möjligt att med någon säkerhet avgöra vad utredningen avsett täcka med var och en av dem. Institutet har dock, såsom närmare skall visas nedan, väsentligen uppfattat dem såsom variationer på ett mera *generellt lönsamhetskriterium.*

Den *första* grunden innebär att man måste acceptera »att vissa investeringar redan är bundna genom beställningar eller igångsättning av större projekt» (s. 193). Motivet för detta kan mycket väl vara att ett fullföljande av redan påbörjade investeringar som regel är mycket lönande. I den mån kriteriet utvidgas till att omfatta fullföljandet av (t. ex. av riksdagen) redan beslutade, men icke påbörjade, investeringsåtgärder får det dock en något annan karaktär.

Den *andra* grunden innebär att utredningen vill ge prioritet åt områden »där exceptionell köbildning uppstått, där detta lett till uppenbar diskriminering mellan olika individer och där behoven är av en sådan natur, att deras tillfredsställande inte utan stor skada kan uppskjutas» (s. 194). Denna grund, vilken icke kan betraktas såsom ett marknadsmässigt lönsamhetskriterium, har redan diskuterats ovan.

Den *tredje* grunden innebär att utredningen »ansett det angeläget, att investeringarna inte hålls tillbaka på sådana områden, där en kapacitetsökning kan väntas förstärka vår bytesbalans» (s. 194). Utredningens uppfattning på denna punkt synes något oklar. Eventuellt kan man tolka det som ett rent lönsamhetskriterium. Utredningen framhåller nämligen, att det inte är fråga om

att ge företräde åt »lågräntabla företag inom exportindustrin eller den importkonkurrerande hemmamarknadsindustrin» (s. 194). Man utgår emellertid från att det på dessa områden finns ett stort antal högräntabla projekt. Det faktum att utredningen anfört bytesbalansmotivet såsom en särskild grund, gör dock att läsaren lätt får det intrycket, att den avsett, att även om investeringar av detta slag skulle vara (inte lågräntabla men) något mindre räntabla än andra investeringar, de dock skulle ges prioritet framför de senare, därför att de enligt utredningens uppfattning förbättrar bytesbalansen. Detta intryck förstärkes av framställningen i övrigt då det gäller problemen kring bytesbalansen och det sammanhänger med att utredningen utgår från att växelkurserna skall vara oförändrade. Accepterandet av fasta växelkurser, vilka framkallar en mindre lönsam inriktning av produktionen än som skulle bli fallet om växelkurserna tilläts anpassa sig, kräver enligt institutets uppfattning en motivering, vilket utredningen icke lämnat.

Den *fjärde* grunden innebär en prioritering av de fall där »en begränsad insats av investeringar medför en betydande ökning av effektiviteten resp. minskning av åtgången av arbetskraft» (s. 194). Detta synes vara ett rent lönsamhetskriterium.

Den *femte* grunden, slutligen, innebär att utredningen anser »att en hög investeringsverksamhet bör eftersträvas på sådana investeringsområden, där ökningen av produktionstillskottet i förhållande till de gjorda investeringarna kan väntas bli relativt stor redan *på kort sikt*» (s. 194). Detta är betingat av »angelägenheten av att även under de närmaste åren få en snabb ökning av vår produktion» (s. 195). Om man utgår från utredningens allmänt uttryckta uppfattning, att man till grund för investeringsavvägningen bör lägga en kalkylränta, som är »väsentligt högre än marknadsräntan» (s. 200) (den nuvarande marknadsräntan får man väl antaga att utredningen avser), kan också denna grund huvudsakligen ses som ett räntabilitetskriterium. Grunden innebär samtidigt ett indirekt erkännande av hushållens förmodade preferens för en snabb ökning av konsumtionen under den närmaste tiden, framför en på längre sikt utmognande, men då något större, konsumtionsökning.

Slutsatsen av ovanstående genomgång är att fyra av utredningens fem grunder i det väsentliga inte är något annat än specialfall av ett mer allmänt lönsamhetskriterium av det slag som utredningen givit uttryck för på s. 188. Genom formuleringen av dessa fyra grunder som ersättning för en utveckling av lönsamhetskriteriet, har utredningen enligt institutets mening onödigtvis komplicerat problemen. Den har därigenom också gjort det svårare för läsaren att bedöma rimligheten av den av utredningen gjorda investeringsavvägningen. Den andra grunden utgör ett avsteg från lönsamhetssynpunkten i marknadsmässig mening. Den skulle dock kunna tänkas inordnad under ett mera generellt lönsamhetsbegrepp, där man åsätter de ifrågavarande tjänsterna en socialpolitisk värdering. Hade utredningen gjort ett försök till en sådan värdering, är det möjligt, att den skulle ha funnit, att dess på de fem värdepremisserna grundade investeringsavvägning i själva verket icke är konsistent sedd mot bakgrunden av ett sådant mera generellt lönsamhetskriterium.

Över huvud taget är det mycket svårt att förstå hur utredningen gått tillväga för att med utgångspunkt från dessa fem grunder genomföra en avvägning av investeringarna inom olika områden. Ett allvarligt menat tillämpande av dem förutsätter bl. a. en uppfattning om lönsamheten hos olika investeringar. Med det material, som stått till dess förfogande, kan utredningen knappast antagas ha haft annat än mycket ofullständiga möjligheter att bedöma detta. Det är under sådana omständigheter tämligen uppenbart att dessa grunder i och för sig icke kunnat utgöra ett tillräckligt underlag för de avvägningar som utredningen företagit. Utredningen medger också: »Det är givetvis inte möjligt att på ett så heterogent område som investeringsverksamheten utifrån allmänna principer och överväganden komma fram till kalla siffror, som konkretiserar prioritetsbedömningen. Den definitiva avvägningen måste till slut ske mer eller mindre på känn, sedan man sökt tränga in i alla fakta i målet. Allmänna principer kan därvid endast vara vägledande» (s. 203). Det är således klart, att utredningen vägletts även av andra typer av överväganden än dem som kommer till uttryck i de fem grunderna. Det är dock för en läsare omöjligt att avgöra i vilken utsträckning utredningen därvid haft stöd av det insamlade materialet om investeringsbehovens omfattning, och i vilken utsträckning bedömanden skett på andra grunder eller bitvis rent av är av helt skönsmässig karaktär. Utredningen kommenterar nämligen sin investeringsavvägning närmare endast för områdena bostäder, utbildningsväsende, elkraftsindustri samt gator och vägar. Läsaren får sålunda inte någon klar skildring av hur avvägningen av dessa områden gentemot de här icke uppräknade gått till, liksom inte heller av hur avvägningen skett mellan dessa senare inbördes. Institutet finner det särskilt anmärkningsvärt, att utredningen icke ansett sig föranlåten att ur denna synpunkt närmare kommentera sitt förslag vad beträffar så betydelsefulla områden som exempelvis industri, samfärdsel och jordbruk. Detta omöjliggör varje ställningstagande från läsarens sida till utredningens investeringsavvägning.

Investerings- och konsumtionsbehov

För att erhålla en utgångspunkt för sin behandling av frågan om investeringsavvägningen har utredningen insamlat och sammanställt vissa uppgifter om investeringsbehoven inom olika områden. Dessa bygger till stor del på av utredningen företagna förfrågningar rörande de på olika håll föreliggande investeringsönskemålen. Uppgiftslämnarna har bl. a. »anmodats basera sina beräkningar på antagandet att bruttoinvesteringarna från 1955 till 1960 kan väntas öka med 20 procent och från 1955 till 1965 med 40 procent, eller i genomsnitt för tioårsperioden med drygt 3 procent per år» (s. 163).

Mot detta kan inledningsvis anmärkas att en sådan föreskrift kan befaras ge upphov till en tendens hos uppgiftslämnarna att »för säkerhets skull» inte underskatta sina investeringsbehov och i varje fall inte uppge mindre än 3 procents ökning per år.

Allmänt kan konstateras att innebörden i de insamlade uppgifterna om investeringsbehoven är mycket oklar, vilket utredningen också är medveten om. Till detta bidrar det faktum att, såsom tidigare påpekats, uppgiftslämnarna in-

te synes ha fått några anvisningar om vilka förutsättningar rörande utformningen av den ekonomiska politiken de skall lägga till grund för sin bedömning. Det är möjligt att en stor del av uppgiftslämnarna utgått från att den ekonomiska politiken kommer att vara i någon mening »oförändrad». Det är emellertid också möjligt att man, från de håll där närmare utformade långsiktsplaner föreligger, har uppgivit även vissa planer som icke skulle kunna komma till utförande om nuvarande ekonomiska politik bleve bestående under perioden. I *princip* skulle man kunnat tänka sig att utredningen begärt uppgift om investeringsbehoven under en skala av varierande förutsättningar beträffande såväl den ekonomiska politiken som eventuellt beträffande andra svårförutsedda exogena faktorer. Det är dock uppenbart att det är ytterst osäkert om uppgiftslämnarna skulle kunna ge meningsfyllda upplysningar av detta slag — om inte annat så redan av den anledningen att det måste vara mycket svårt att på ett lättbegripligt sätt skissera lämpliga alternativa utgångspunkter. Det skulle innebära något mindre pretentioner på uppgiftslämnarna om man inskränkte sig till *ett* alternativ för de ekonomisk-politiska förutsättningarna (sannolikt lämpligen den för tillfället rådande ekonomiska politiken). Redan detta skulle — om uppgiftslämnarna kunde följa anvisningarna — ge en mera konsistent utgångspunkt för »behovsjämförelsen» än den metod som tillämpats av utredningen. Frånkänner man uppgiftslämnarna förmågan, att på ett meningsfyllt sätt besvara en sådan förfrågan, innebär det att man också måste beteckna resultaten av den av utredningen utförda enkäten som meningslösa.

Det vill också synas som om utredningen själv betraktar dem som i det närmaste meningslösa, då den framhåller att de växlande förhållanden under vilka dessa uppgifter framkommit »gör att det möter oöverstigliga svårigheter att på ett mera definitivt sätt bearbeta materialet, så att man får fram jämförbara siffror. Vi måste i varje fall bestämt varna för att jämföra önskemålens omfattning för olika områden och därav dra ytliga slutsatser angående behovens relativa storlek» (s. 162). Trots detta får man väl utgå från att utredningen i viss utsträckning utnyttjat dessa uppgifter i samband med den investeringsavvägning som den företagit. I vilken utsträckning så är fallet, och på vilket sätt det kan ha skett, är dock, såsom påpekats, omöjligt att utläsa ur utredningens egna knapphändiga kommentarer. Det väsentliga syftet synes dock ha varit att genom ett framläggande av dessa osovrade siffror ge läsaren ett överväldigande intryck av de föreliggande investeringsbehoven och att därigenom skapa ett, enligt institutets mening missvisande, intryck av ofrånkomligheten i utredningens allmänna prioritering av investeringarna framför konsumtionen.

Det bör inte a priori tagas för givet, att det inte skulle kunna föreligga starka skäl för att öka konsumtionen även till priset av en viss minskning av framstegstakten. Valet gäller ju dock icke fortsatt framåtskridande kontra stagnation utan olika grader av framstegstakt, och dessa måste givetvis vägas mot de uppoffringar i nuet som de förutsätter. Institutet anser därför att det hade varit i hög grad befogat att företa en kartläggning av konsumtionsbehoven likaväl som av investeringsbehoven. Någon sådan kartläggning ana-

log med den som gjorts av investeringsbehoven, förekommer dock inte. Som ersättning för en redovisning av konsumtionsbehoven återger utredningen vissa resultat som framkommit i anslutning till en av Industriens utredningsinstitut utförd konsumtionsprognos. Denna bygger uttryckligen på ett antagande om oförändrad prisstruktur. Detta är visserligen i överensstämmelse med utredningens metod i övrigt, men det innebär samtidigt att man bortsett från prisförändringarnas påverkan på efterfrågestrukturen och möjligheterna till ett medvetet utnyttjande av detta i den ekonomiska politiken.

Institutet är väl medvetet om att det måste vara förknippat med betydande svårigheter att göra en sådan kartläggning av konsumtionsbehoven genom direkta intervjuer med ett urval av hushåll. Institutet vill därför icke hävda att en sådan undersökning borde ha gjorts, men anser det för den skull inte utan vidare vara självklart att det icke skulle varit utförbart eller att det skulle ha givit ett meningslöst resultat. Man kan emellertid, då det gäller konsumtionen även tänka sig en behovsdiskussion på grundval av sociala värderingar. Det kan exempelvis tänkas föreligga ett socialt behov av att förbättra inkomstläget för vissa befolkningskategorier. Det kan vara fråga om lägre inkomsttagare i allmänhet, det kan gälla pensionärer, barnfamiljer osv. Dessa behov, vilka ju spelar en avgörande roll vid utformningen av den svenska social- och skattepolitiken hade det varit i hög grad befogat att kartlägga.

De ekonomisk-politiska medlen

I direktiven till utredningen framhålles: »En bedömning av investeringsavvägningen torde knappast kunna ske utan visst beaktande av de *medel*, som kommer ifråga för att från det allmännas sida påverka investeringarnas omfång och inriktning. För en bestämd investeringsavvägning torde sålunda vissa ekonomisk-politiska medel framstå som lämpliga och andra som mindre lämpliga» (s. 14). Institutet anser att det finns all anledning att understryka detta uttalande. Innebörden av ett avvägningsprogram, av det slag som utredningen diskuterat, kan icke bedömas annat än ofullständigt så länge icke de ekonomisk-politiska medlen för dess uppnående preciserats. Dessa får nämligen konsekvenser icke endast för de faktorer som är föremål för direkt programmering (såsom i detta fall resursernas fördelning mellan investering och konsumtion liksom investeringarnas och konsumtionens fördelning på olika områden) utan även för andra samhällsekonomiska förhållanden. Dessa övriga konsekvenser har berörts endast så tillvida att utredningen vid sidan om målsättningen för avvägningen uppställt vissa supplementära mål såsom ett fast penningvärde, full sysselsättning och jämvikt i bytesbalansen. Däremot förbigås bl. a. den icke oviktiga frågan om konsekvenserna på inkomst- och förmögenhetsfördelningen. Institutet anser att det hade varit i hög grad befogat att beröra även de fördelningspolitiska synpunkterna, dels som dessa spelar en mycket stor roll för den ekonomiska och sociala politiken, dels som sådana hänsyn av allt att döma på många punkter haft en avgörande inverkan på utredningens ställningstagande, även om detta icke deklarerats explicit. Utredningens diskussion av de ekonomisk-politiska medlen har således en mindre intim anknytning till de av

utredningen diskuterade avvägningsproblemen än som enligt institutets mening hade varit önskvärt. Utredningen utgår från att ett förverkligande av den av utredningen diskuterade fördelningen av resurserna kommer att leda till uppkomsten av ett efterfrågeöverskott. Med detta följer en risk för fortsatta prisstegringar, varför »uppgiften för de ansvariga organen inom samhället framför allt (blir) att förverkliga en *utgiftsbegränsande politik*» (s. 67). Vid diskussionen av denna »utgiftsbegränsande politik» lägger utredningen tyngdpunkten på frågan om vilka ekonomisk-politiska medel, som är möjliga, och ur vissa begränsade synpunkter lämpliga, att använda, då det gäller att hålla tillbaka konsumtionen.

Utredningen understryker härvid att en politik, som syftar till att hålla tillbaka konsumtionen, borde innebära att skattepolitiken läggs upp på ett sådant sätt att stimulansen till personligt sparande ökar. Med utredningens uttrycksätt gäller det då att »*förskjuta skattetrycket från sparandet till konsumtionen*» (s. 75). Som möjliga vägar för uppnåendet av detta resultat anförs bl. a. att man kan »förskjuta tyngdpunkten från direkta mot *indirekta skatter*» liksom man kan tänka sig »den möjligheten att helt eller delvis ersätta den direkta skatten på inkomsten med en *skatt på konsumtionsutgifterna*». Utredningen föreställer sig tydligen att dessa skattereformer skulle leda till ett ökat personligt sparande (ökad sparbenägenhet). Det är anmärkningsvärt att utredningen helt slentrianmässigt upprepar denna så populära vanföreställning utan att beakta att det i en tidigare offentlig utredning (SOU 1955: 25 se spec.; kap. XIII: 8, IX: 6 och XIV: 4—5) klart påvisats att man inte har anledning att påräkna att övergång från direkt till indirekt beskattning i allmänhet skulle stimulera sparandet (annat än möjligtvis i sådana fall där inkomstfördelningen genom skatteomläggningen göres mera ojämn).

Då emellertid dessa populära föreställningar om den sparstimulerande effekten av övergång från inkomstbeskattning till någon form av konsumtionsbeskattning förefaller mycket utbredda skall institutet tillåta sig att i korthet upprepa argumenteringen i SOU 1955: 25 och utvidga den till att även ta hänsyn till en *progressiv* konsumtionsutgiftsbeskattning.

I den mån hushållen sparar med tanke på konsumtion i en närmare eller fjärmare framtid — och större delen av hushållssparandet torde vara av denna karaktär — innebär en övergång från inkomstskatt till konsumtionsbeskattning att den som sparar därigenom får ett visst uppskov i skattebetalningen; beskattningen flyttas från inkomsttillfället till konsumtionstillfället, och under denna period kan han lyfta en viss ränteinkomst härav. Omläggningen av beskattningen kommer därför att verka som en räntehöjning; effekten på sparandet blir därför densamma som av en räntehöjning. Det är emellertid välkänt att ränteförändringars verkan på sparandet är osäkra. En räntehöjning kan teoretiskt tänkas leda till sparökning eller sparminskning; empiriska upplysningar om vilken av dessa möjligheter som i verkligheten gör sig gällande finns inte. Skatteomläggningens verkan på sparandet blir då i motsvarande grad osäker, både till sin storlek och riktning.

Utredningen synes vidare vara av den uppfattningen, att speciellt en progressiv konsumtionsutgiftsskatt skulle

stimulera till sparande: »Fördelen av att spara i stället för att konsumera kan därigenom marginellt göras mycket stor» (s. 75). Inte heller denna synpunkt håller för en närmare granskning. Effekten på det löpande sparandet av progressionen i konsumtionsutgiftsbeskattningen kommer helt att bero på vilken utveckling av konsumtionsutgifterna i framtiden som hushållen påräknar. Detta kan klargöras genom ett enkelt exempel. Betrakta två hushåll, som har konstanta inkomster under två år. Antag att det ena hushållet har beräknat att spara ett visst belopp under det innevarande året och konsumera motsvarande utöver sin inkomst nästa år, och att det andra omvänt planerar att i år utöver inkomsten (kreditvägen) konsumera och nästa år amortera motsvarande belopp. Det är då uppenbart, att en progressiv konsumtionsutgiftsskatt kommer att stimulera det första hushållet till att förlägga en större del av sin samlade konsumtion till det första året — alltså att minska sitt löpande sparande — medan omvänt det andra hushållet stimuleras att förlägga en större del av sin konsumtion till det andra året — alltså att öka sitt löpande sparande. En progressiv konsumtionsutgiftsskatt kommer att ge folk ett starkt incitament till att under livstiden jämna ut sin konsumtion och söka hålla ungefär samma konsumtion varje år; huruvida detta innebär en tendens till ökat eller minskat löpande sparande kan inte avgöras a priori.

I SOU 1955: 25 har visats att effekten på det löpande sparandet av progressionen i inkomstbeskattningen helt beror på vilken utveckling av inkomsten i framtiden som hushållen räknar med. Räknar de med stigande inkomster, måste förväntningarna om stigande skattesatser innebära en tendens till dämpning av den löpande konsumtionen (jämfört med det fall där ingen progression finns) och därmed till ökning av det löpande sparandet. Som ovan visats gäller att om folk räknar med stigande konsumtionsutgifter kommer en progressiv konsumtionsutgiftsskatt att verka ökande på den löpande konsumtionen och alltså minskande på det löpande sparandet. Under inflationstider, då folk räknar med både stigande inkomster och konsumtionsutgifter, torde därför risken vara stor att en omläggning från progressiv inkomstskatt till progressiv konsumtionsskatt kommer att betyda ett incitament till ökad konsumtion och minskat löpande sparande. Uppenbart är i alla fall att man icke, som utredningen synes göra, kan ta för givet att en omläggning från direkt till indirekt beskattning skulle stimulera sparandet.

De investeringspolitiska medlen behandlas ytterst knapphändigt och schablonmässigt. Med hänsyn till den centrala roll, som i utredningen tillmätes frågan om investeringarnas inriktning, anser institutet att de borde ha blivit föremål för en avsevärt mera ingående diskussion än fallet är. Som det nu är ger utredningen så gott som ingen vägledning till lösning av frågan om hur den av utredningen föreslagna (eller om man så vill exemplifierade) fördelningen av investeringarna på olika områden skall uppnås. Man endast konstaterar att problemet föreligger, och att det är viktigt. Det gäller dels frågan om investeringarnas fördelning i större block i enlighet med utredningens i tabell VI: 14 (s. 208) genomförda avvägning, dels frågan om finfördelningen av investeringarna *inom* varje sådant

block. Redan att uppnå den avsedda fördelningen i större block är ur ekonomisk-politisk synpunkt problematiskt, såvida man vill begränsa sig till att i huvudsak använda generella medel. Vad beträffar finfördelningen anser utredningen att man i stort sett får utgå från att dessa frågor »avgörs på ett decentraliserat sätt av investeringarnas rangordning i fråga om lönsamhet, brist på arbetskraft och förhållandet mellan expansionsmöjligheter och finansiella resurser» (s. 190). Om härmed avses att man skall överlåta fördelningen inom blocken av privata och kommunala investeringar till den fria marknadens spel är oklart. Utredningen ger i varje fall inga anvisningar om hur man genom val av ekonomisk-politiska medel skulle kunna påverka dessa decentraliserade avgöranden så att de blir i överensstämmelse med utredningens prioritetsuppfattning.

Med tanke på utredningens tidigare berörda uttalande (på s. 188 och 200) till förmån för en kalkylränta, som ger uttryck för den rådande knappheten på kapital, synes det närmast förvånande att utredningen kunnat undvika att i detta sammanhang ta upp frågan huruvida icke en omläggning av kreditpolitiken borde ske, så att den av utredningen avsedda kalkylräntan blir marknadsräntan. Det ligger nära till hands att i räntan se den av utredningen efterlysta mekanismen för att leda »kapitalet till de mest lönande användningarna» (s. 76). Det gäller inte endast ett användande av räntan för att vägleda de privata investeringarna. Även frågan om grunderna för prioritetsordningen för de offentliga investeringarna, och då i första hand affärsverkens investeringar, borde ha diskuterats. Dessa har, såsom nämnts, berörts i samband med diskussionen av elkraftinvesteringarna. Men de argument, med vilka utredningen på den punkten motiverar användandet av en kalkylränta, som förutsättes ligga väsentligt högre än den nuvarande marknadsräntan, är givetvis av mera generell räckvidd. Genom att låta marknadsräntan anpassa sig så att den kommer att sammanfalla med den ifrågavarande kalkylräntan uppnår man att i varje fall den »rätta» räntan blir vägledande för stora delar av de privata investeringarna. Därmed är dock inte sagt att den också automatiskt blir avgörande för exempelvis de affärsdrivande verkens investeringsbeslut. Enligt utredningens egna tankegångar vore emellertid en sådan räntefot en rimlig utgångspunkt även för avvägningen av de offentliga investeringarna. Att man inte utan vidare kan räkna med att så blir fallet även om den av utredningen avsedda kalkylräntan blir marknadsränta, sammanhänger med det sätt, på vilket dessa investeringsbeslut kommer till stånd; först utarbetar de enskilda verken förslag, vilka sedan bearbetas inom Kungl. Maj:ts kansli för att slutligen behandlas av riksdagen. Det är uppenbart att de synpunkter, som därvid i praktiken kommer att vara avgörande för investeringsavvägningen, ofta icke är motiverade ur lönsamhetssynpunkt. Förekommande avvikelser från lönsamhetsprincipen kan givetvis i vissa — men säkerligen långt ifrån alla — fall vara socialt motiverade; det kan t. ex. vara fråga om att uppehålla järnvägstrafik på en linje som icke bär sig ekonomiskt, men som man ändå icke anser sig kunna lägga ned beroende på att det skulle leda till en isolering av befolkningen i en viss trakt. För att få kriterier för en avvägning mellan privata och offent-

liga investeringar torde det vara rimligt, att på alla punkter där så är möjligt lägga upp strikta lönsamhetskalkyler för de offentliga investeringarna, baserade på finansieringsvillkor likartade med dem som råder inom det privata näringslivet. Sådana lönsamhetskalkyler skulle ge en utgångspunkt inte bara för avvägning mellan offentliga och privata investeringar utan även för avvägningen mellan olika offentliga investeringar. Genom detta förfarande skulle också erhållas en överblick över innebörden av de avsteg från lönsamhetsprincipen som man av olika sociala skäl anser motiverade.

Det kan slutligen också konstateras, att utredningens uppfattning, att (bortsett från vissa speciellt prioriterade områden) en viss vridning från längre till kortare investeringar är önskvärd, leder till den konklusionen att en övergång från investeringsskatt till räntehöjning bör eftersträvas. En sådan omläggning av politiken skulle nämligen just leda till detta resultat.

Mot bakgrunden av utredningens här berörda principuttalanden hade det enligt institutets mening varit följdriktigast att rekommendera en omläggning av räntepolitiken. Även om utredningen med hänsyn till sina på vissa viktiga punkter från marknadsprincipen avvikande värderingar, icke ansett en sådan politik lämplig hade det dock ur klarhetens synpunkt varit önskvärt att den tagit upp denna fråga till behandling. Innebörden av en sådan politik borde därvid ha diskuterats mot bakgrunden av de alternativa möjligheter som står till buds att vägleda »kapitalet till de mest lönande användningarna».

En »rullande» framtidsbedömning

Utredningen betonar att värdet av en långtidsutredning kan väntas bli relativt kortlivat. »Det finns ett behov att ständigt revidera den med hänsyn till nya händelser och erfarenheter. Detta leder fram till den slutsatsen, att om man över huvud anser en översikt av de mera långsiktiga utvecklingsmöjligheterna vara värdefull för de löpande besluten inom näringsliv och samhällsorgan, det också finns ett behov att *successivt revidera dessa bedömningar genom fortsatta undersökningar*» (s. 17 f). Det gäller här inte endast förändringar i de utomekonomiska faktorer som påverkar den ekonomiska utvecklingen. Själva förverkligandet, liksom sättet för förverkligandet, av utredningens program kan tänkas icke oväsentligt rubba de grundvalar, som utredningens överväganden vilar på. Detta sammanhänger med att utredningen, såsom påpekats, icke med diskussionen av sitt avvägningsprogram integrerat diskussionen av medlen för dess förverkligande.

Institutet anser att behovet av en sådan »rullande» framtidsbedömning väl dokumenterats genom själva den situation, vilken 1955 års långtidsutredning haft att ta ställning till. Utredningen har måst acceptera att en mycket betydande del av den produktionsökning, som kan förutses under de närmaste fem åren, redan i utgångsläget är intecknad genom inte minst under de senaste åren fattade beslut om eller långt framskridna planer på socialpolitiska reformer. Bland dessa beslut eller planer må särskilt nämnas utvidgningen av skolutbildningen och sjukhusväsendet, genomförandet av en förkortning av arbetstiden och en ökning av folkpen-

sionerna. I viss utsträckning har de samhällspolitiska verkningarna av dessa olika projekt varit föremål för utredning innan beslut fattats. De har därvid emellertid i allmänhet setts isolerade. Först genom 1955 års långtidsutredning får man en överblick över omfattningen av deras samlade verkningar. Om en ständigt aktuell långtidsutredning funnes tillgänglig, skulle en planerad ekonomisk-politisk åtgärd eller socialpolitisk reform omedelbart kunna sättas in i sitt sammanhang och jämföras med andra beslutade eller aktuella åtgärder liksom med andra konsumtions- och investeringsbehov. De politiskt ansvariga instanserna skulle därigenom få en klarare bild av det utrymme för ytterligare standardförbättringar som föreligger, och vilka alternativa dispositioner av detta som kan komma ifråga.

Införandet av en »rullande» framtidsbedömning skulle således underlätta för de politiskt ansvariga myndigheterna att bedriva en politik som är rationell i den meningen, att den är konsistent sedd med utgångspunkt från de av dem omfattade politiska värderingarna. Samtidigt har det emellertid av det föregående framgått vilka betydande svårigheter som är förknippade med utformandet av en för sådana ändamål lämplig långtidsutredning. Då institutet tillstyrker utredningens förslag om en »rullande» framtidsbedömning är det därför med den reservationen, att institutet anser det nödvändigt, att de grundläggande principerna för de ekonomiska långtidsutredningarna samtidigt blir föremål för en grundlig utredning, och att arbetet därvid icke upplägges efter de linjer som tillämpats i »Balanserad expansion».

Institutet vill emellertid i detta sammanhang också fästa uppmärksamheten vid att det, med den nuvarande statliga lönesättningen, är mycket svårt att värva personal — samhällsekonomer och statistiker — med de kvalifikationer och erfarenheter som är nödvändiga för ett utredningsarbete av detta slag. Det är institutets erfarenhet att stelheten i den statliga lönesättningen medför svårigheter för staten att konkurrera effektivt med privata organisationer och företag om denna arbetskraft. I nuvarande läge är det därför av vikt att bristen på arbetskraft av detta slag uppmärksammas innan beslut fattas om genomförandet av större samhällsekonomiska utredningar. Stockholm den 25 mars 1957.

Bent Hansen

Lennart Fastbom

Kanslern för rikets universitet

Jag anser mig böra understryka vad utredningen anfört å s. 31 under rubriken »Utbildningen». Med anledning av vad utredningen uttalat under rubriken »Storstadsproblem» (s. 35 o. 36) vill jag för min del betona angelägenheten av att den akademiska undervisningen icke i alltför hög grad koncentreras till storstäderna utan att en spridning av densamma eftersträvas. Jag får erinra om, att jag tidigare tagit ställning till frågan om inrättandet av en medicinsk högskola i Umeå samt att i 1955 års universitetsutrednings utredningsuppdrag bland annat ingår att utreda behovet och möjligheten av en avlastning av våra nuvarande läroanstalter genom upprättandet av nya högskolor och universitet. I detta sammanhang vill jag även fram-

hålla, att åtgärder synas mig böra övervägas för att i rationaliseringssyfte sammanföra vissa nu självständiga högskolor till större enheter.

Jag har icke funnit något att invända mot det i betänkandet å s. 182 redovisade, av universitetsutredningen beräknade investeringsbehovet vid våra universitet och högskolor.

I övrigt har ifrågavarande betänkande icke givit mig anledning till uttalande. Stockholm den 6 april 1957.

A. Thomson

Georg Z. Topelius

Skolöverstyrelsen

Överstyrelsen konstaterar med tillfredsställelse, att utredningen beaktat skolväsendets beträngda läge i fråga om lokaler och med hänsyn därtill förordar, att skolbyggnadsverksamheten under den närmaste tioårsperioden får disponera en större andel av de totala investeringsresurserna än hittills. Överstyrelsen vill här för det allmänna skolväsendets del endast ytterligare understryka nödvändigheten av en stark forcering av skolbyggandet, icke minst för att skolan skall med utsikt till framgång kunna fylla uppgiften att på de högre skolstadierna mottaga den mot dessa stadier nu snabbt framvällande vågen av ungdomar ur 1940-talets stora årskullar.

I ett avsnitt angående utbildningsväsendet (s. 198 f.) har utredningen diskuterat möjligheterna att genom rationaliserings- och besparingsåtgärder av olika slag nedbringa kostnaderna för skolinvesteringarna. För egen del tillåter överstyrelsen sig hänvisa till den redogörelse beträffande arbetet för rationalisering av skolbyggnadsverksamheten, som överstyrelsen överlämnat med underdånig skrivelse den 11 oktober 1956. Såsom av redogörelsen framgår har, förutom överstyrelsen själv, den inom statens nämnd för byggnadsforskning arbetande s. k. skolhusgruppen, i vilken överstyrelsen är representerad, utredningar i gång, inriktade på åtgärder att förbilliga skolbyggandet. Även statens byggnadsbesparingsutredning, som behandlar för den offentliga byggnadsverksamheten gemensamma frågor, ägnar skolbyggnadsekonomin stor uppmärksamhet.

Vidare vill överstyrelsen hänvisa till vad överstyrelsen anfört av intresse i detta sammanhang i utlåtande den 31 januari 1957 över av sakkunniga för översyn av vissa statsbidrag på skolväsendets område avgivet betänkande angående statsbidrag till byggnader för det allmänna skolväsendet m. m. Överstyrelsen vill härvid särskilt framhålla de aktuella forskningsuppgifter rörande skolbyggandets ekonomi, som överstyrelsen närmare angivit i utlåtandet (s. 7—8). För att undersökningarna skall kunna med kortast möjliga tidsutdräkt utföras och bringa klarhet i dessa ur rationaliseringssynpunkt synnerligen betydelsefulla spörsmål framstår det som en angelägenhet av största vikt, att överstyrelsens förslag om anvisande av 150 000 kronor till kostnaderna för här avsedd forskningsverksamhet vinner bifall.

Även om det sålunda är riktigt att, såsom också långtidsutredningen gör gällande, ännu mycket återstår att vinna genom fortsatt rationaliseringsarbete inom skolbyggnadsverksamheten, är överstyrelsen dock angelägen att framhålla, att kostnadsläget för denna verksamhet icke är högre än att det väl tål en jämförelse med vad som gäller övrig byggnadsverk-

samhet. Statens byggnadsbesparingsutredning har i sitt i oktober 1956 avgivna betänkande Offentliga byggnader, översikt och byggnadsbehov (SOU 1956: 39) givit uttryck för annan uppfattning. Byggnadsbesparingsutredningens undersökningsmaterial och på detta grundade slutsatser har överstyrelsen upptagit till kritisk granskning i den 14 februari 1957 till chefen för kommunikationsdepartementet avgivet yttrande över betänkandet. Såsom av yttrandet framgår har denna granskning utmynnat i ett konstaterande från överstyrelsens sida, att byggnadsbesparingsutredningen, genom de generaliserande slutsatser den ansett sig kunna bygga på resultatet av dess undersökning rörande kostnaderna för B1-skolor, givit en oriktig bild av kostnadsutvecklingen på skolbyggnadsområdet under tiden 1924—1954. Vidare har av överstyrelsen framhållits, att vad byggnadsbesparingsutredningen anfört om möjligheten att omedelbart genomföra betydande besparingar i brist på utredning därom ej kan bedömas, förrän de förslag till kostnadsminskande åtgärder, som ställts i utsikt, föreligger.

Avslutningsvis vill överstyrelsen karakterisera situationen sålunda, att möjligheterna att snabbt och effektivt angripa skolbyggandets kostnadsproblem är i högsta grad beroende av att ett målmedvetet och intensivt forskningsarbete kan ägnas dessa frågor. Att erforderliga medel ställes till förfogande för arbetets bedrivande är därför en förutsättning för att strävandena att förbilliga skolbyggnadsverksamheten skall kunna leda till önskat resultat.

I ärendets handläggning har deltagit generaldirektörens ställföreträdare Nygren, ledamöterna C. E. Sjöstedt, Lund, Hulteberg, J. Sjöstedt och V. Engström samt förste byråsekreteraren Lindquist, föredragande. Stockholm den 15 mars 1957.

Hildur Nygren

George G. Lindquist

Överstyrelsen för yrkesutbildning

Långtidsutredningen räknar med att den inom landet presterade arbetsvolymen — varmed i detta sammanhang närmast avses storleken av den till förfogande stående arbetskraften — fram till och med 1960 sannolikt kommer att stå stilla eller långsamt sjunka. Till följd av bl. a. ökade investeringar, tekniska nyheter och en utveckling av arbetskraftens skicklighet och arbetsintensitet beräknas dock, att det sammanlagda produktionsresultatet kommer att öka. Av olika anledningar blir dock stegringen under de närmaste åren lägre än vad man på längre sikt har anledning att räkna med. I denna situation blir det betydelsefullt att ge de för investeringsändamål förefintliga resurserna den ur ekonomiska och andra synpunkter lämpligaste inriktningen. Den rationaliseringsprocess, som utredningen räknar med att näringslivet skall genomgå, förutsätter sålunda en höjning av arbetskraftens skicklighet; det förutsättes även att arbetskraften sättes i stånd att handha de problem, som skapas av en fortsatt mekanisering av produktionsprocessen.

Överstyrelsen vill i anslutning till detta långtidsutredningens grundläggande och logiska resonemang betona, att, om den framtida utvecklingen skall ge underlag för den ökning av produktionsresultatet som utredningen bedömer såsom sannolik, *yrkesutbildningen måste*

dimensioneras efter de betydligt ökade krav, som för framtiden kommer att ställas på den.

Utredningen har, då det gällt att utforma den lämpligaste investeringsinriktningen inom den förhållandevis snäva ram, som kommer att stå till buds, givit hög prioritet åt utbyggnaden av yrkesskolväsendets kapacitet. Utredningen har emellertid, då det gäller förslaget till förändrad investeringsinriktning icke skilt mellan det allmänna skolväsendet och yrkesskolväsendet. Överstyrelsen kan givetvis icke bedöma, huruvida omfattningen av de investeringar, som beräknas bli nödvändiga för »skolans» utbyggnad (se tabell s. 208), blir tillräckliga. Överstyrelsen kan dock tveklöst ansluta sig till utredningens uttalande om angelägenheten av att snabbt bygga ut yrkesskolorna.

Det förtjänar vidare framhållas, att yrkesutbildningen ständigt måste anpassas efter de förändringar, som näringslivet undergår. Under den närmaste framtiden kan utvecklingen, om föreliggande planer på en utvidgad europeisk marknad realiseras, komma att i viss grad påverka näringslivets struktur. Dessa förhållanden ökar betydelsen av att nära kontakt uppehålles mellan företrädarna för näringslivet och för yrkesutbildningen.

Överstyrelsen vill härutöver framhålla vissa synpunkter, som antingen icke alls eller ej tillräckligt starkt beaktats i betänkandet.

Betydelsen av yrkesutbildningens vidgning har i det föregående berörts. De investeringar, som erfordras för en sådan dimensionering av yrkesskolväsendet, att detta kan beräknas bli i stånd att fylla avsedda funktioner, uppgår — i jämförelse med de som övervägs inom vissa andra områden — till ganska blygsamma belopp. Trots detta intar emellertid yrkesutbildningen här faktiskt en nyckelposition. En utbyggnad av yrkesskolornas kapacitet är nämligen av avgörande betydelse för att näringslivet skall kunna förses med kvalificerad arbetskraft i tillräcklig utsträckning. Utan dylik arbetskraft finns inga förutsättningar för att investeringsbehovet inom andra områden skall kunna tillgodoses i den omfattning, som kan vara erforderlig.

Överstyrelsen vill framhålla, att det återgivna resonemanget utgår från ett tillfredsställande nuläge. I själva verket är emellertid *yrkesskolväsendet mycket otillfredsställande utbyggt* för närvarande. Det föreligger i dag ett uppdämt utbildningsbehov, som skapats under de senare åren till följd av yrkesskolväsendets hittillsvarande otillräckliga resurser. Yrkesskolorna har nämligen under en följd av år icke kunnat mottaga mer än en del av de inträdessökande. Omfattningen av den erforderliga utbyggnaden av yrkesskolorna måste sålunda bedömas med utgångspunkt från det nuvarande högst otillfredsställande läget. Vad i det föregående anförts berörs visserligen i betänkandet men det framgår icke fullt klart, om hänsyn härtill tagits jämväl vid utförandet av de återgivna kalkylerna. Överstyrelsen vill tillägga, att det måste anses som en mycket allvarlig företeelse, att näringslivet under en tid, då arbetskraftstillgången stagnerar, icke kan erhålla den tillgängliga arbetskraften skolad på sätt som svarar mot föreliggande utbildningsbehov. Yrkesutbildningens nuvarande underdimensionering och de härigenom eftersatta utbildningsbehoven ökar vikten av att avpassa yrkesutbildningen så, att i densamma även kan inrymmas något högre åldersklasser. Särskilt på lands-

bygden är det vanligt, att yrkesvalet sker sent. Den ökning, som utbildningen av kvinnlig arbetskraft måste undergå och som även kommer att beröra hittills såsom manliga ansedda yrkesområden, är ett annat förhållande som kommer att öka behovet av vidgade lokalutrymmen.

Skall en vidgning av yrkesskolverksamheten kunna komma till stånd, är det emellertid ej tillräckligt att skolornas lokaler utbygges. Lärarbristen är på sina håll mycket kännbar, något som framför allt gäller de tekniska läroverken och vissa handelsskolor. Detsamma gäller även de flesta husliga områden, där det föreligger stora svårigheter att förvärva kompetenta lärarkrafter. Även dessa förhållanden skapar ett ökat investeringsbehov.

Överstyrelsen delar helt utredningens uppfattning om det angelägna i att kraftigt öka utbildningen av ingenjörer och annan tekniskt skolad arbetskraft. Utredningen har dock enligt överstyrelsens mening alltför kortfattat behandlat behovet av en utvidgning av handelsutbildningen och utbildningen inom det husliga området samt för de egentliga vårdnadsyrkena.

Handelsgymnasier och handelsskolor utbildar arbetskraft icke bara för den egentliga handelns område utan jämväl för administrationen, industrien och andra områden. Omfattningen av handelsutbildningens utvidgning kan sålunda ej enbart bedömas med hänsyn till handelsyrkenas arbetskraftsbehov. Vidare bör handelsundervisningen dimensioneras jämväl med tanke på de omläggningar av själva arbetsprocessen och de krav, som automationen skapar.

Utredningen anför i olika sammanhang, att en betydande del av den nya arbetskraft, som marknaden kommer att tillföras, utgöres av kvinnor. Utredningen räknar med en fortsatt ökning å arbetsmarknaden av andelen förvärvsarbetande kvinnor. Skall denna utvecklingsprocess verkligen kunna äga rum, måste en fortsatt mekanisering och annan rationalisering av hemarbetet ske, enär eljest ett överförande även i framtiden av kvinnlig arbetskraft kommer att bromsas upp. En vidgning av utbildningen på detta område måste äga rum i syfte att skapa ökad förståelse för en fortsatt rationalisering av arbetet inom hemmen. Det under de närmaste åren starkt stigande antalet åldringar kommer vidare att ställa stora krav på utbildningen av personal för de gamlas omhändertagande och vård. Jämväl i övrigt måste behovet av vårdpersonal förutses komma att öka.

De i betänkandet skisserade planerna på en förändring under de två närmaste femårsperioderna av investeringsinriktningen synes syfta till en omläggning av grunderna för den nuvarande fördelningen av byggnadstillstånd. Det synes angeläget, att yrkesskolorna härvid erhåller en prioritet av minst den angelägenhetsgrad, som utredningen förutsätter.

Behovet av en utbyggnad av yrkesskolväsendet är enligt överstyrelsens bedömande av permanent karaktär. Det är icke att hänföra till den tillfälliga stegring, som blir motiverad enbart av de stora ungdomskullarna. Näringslivets fortsatta strukturella omdaning kommer nämligen att successivt vidga behovet av utbildad arbetskraft. Man kan sålunda räkna med *en stigande utbildningsfrekvens,* som kommer att skapa nya behov av yrkesutbildning även då de nuvarande ungdomskullarna passerat den ålder, i vilken yrkesutbildning företrädesvis erhålles. Med all sannolikhet har utbildningsfrekvensen då stigit i så-

dan grad, att efterfrågan på platser vid yrkesskolorna ej kommer att minska.

Överstyrelsen har velat särskilt framhålla detta, enär det ej synes fullt klart, om utredningens uttalanden på denna punkt (s. 31) avser icke endast den högre yrkesutbildningen utan även yrkesutbildningen i stort. Vad utredningen i betänkandet anfört om provisoriska lösningar av vissa lokalproblem har till följd av det anförda endast i mindre del avseende å yrkesskolorna. Däremot vill överstyrelsen tillstyrka, att alla sådana åtgärder beaktas, som kan förenkla och förbilliga byggnaderna, under förutsättning att lokalernas ändamålsenlighet härigenom icke försämras.

Överstyrelsen har i det föregående uppehållit sig vid vissa av utredningen i huvudsak endast skisserade förslag, som syftat till en ökning av yrkesskolväsendets kapacitet; några preciserade förslag framlägges icke, med undantag dock för det som berörs i det följande, vilket utan tvekan måste betecknas som mycket betydelsefullt.

Utredningen betonar vikten av att företagen i ökad omfattning anställer lärlingar och ökar samarbetet med yrkesskolorna. Utredningen är här inne på den form av yrkesutbildning, som äger rum inom industri- och hantverksföretagen och som i viss omfattning kompletteras med yrkesteoretisk utbildning inom olika yrkesskolor.

Till den av utredningen berörda utbildningen utgår bidrag av statsmedel. Utbildningen inom de egentliga industriföretagen äger rum antingen helt i företagets egen regi (företagsskolor) eller i samarbete med yrkesskolorna, varvid den teoretiska undervisningen förlagts till yrkesskolan, medan den praktiska meddelas inom företaget (inbyggd verkstadsskola). I förra fallet är det årliga statsbidraget till företaget — i den mån dylikt beviljas — 13 000 kronor per avdelning om minst 8 elever, i det senare fallet 11 500 kronor. Den egentliga lärlingsutbildningen äger rum företrädesvis inom hantverksföretag, som kan beviljas statsbidrag med 1 500 kronor per lärling för hela lärotiden, vilken i regel är fyra år. Under vissa förutsättningar, nämligen om lärlingen erhåller yrkesteoretisk undervisning i viss minsta omfattning, kan statsbidraget utgå med 2 500 kronor. Några dylika förhöjda statsbidrag har hittills icke meddelats, enär förutsättningarna härför ej förelegat.

Överstyrelsen vill understryka vikten av att näringslivets företrädare medverkar till den i nuvarande läge så betydelsefulla vidgningen av yrkesutbildningen. Detta är av så mycket större betydelse som en ökning av yrkesutbildningen många gånger kan komma till stånd utan att större investeringar i form av ökade lokalutrymmen behöver äga rum. Överstyrelsen vill icke underlåta att framhålla, att en bidragande orsak till hantverksföretagens emellanåt visade återhållsamhet, då det gäller att vidga lärlingsutbildningen, varit att tillskriva gällande statsbidragsbestämmelser, vilka i regel anses såsom otillfredsställande. Överstyrelsen kommer att till övervägande uppta denna fråga. För dagen är överstyrelsen icke beredd att på denna punkt framlägga ett detaljerat förslag. Den kommer emellertid att senare återkomma och eventuellt framlägga förslag till de åtgärder som kan befinnas nödvändiga att vidta.

I detta ärendes slutliga handläggning har deltagit överdirektören Öhman, ledamöterna Norinder, Neymark, Johansson, Holmvall, Josephson, Osvald-Jacobsson, Söderqvist, Askeberg och Högberg, ersättarna Haldén, Lund och Seregard samt byrådirektören Hessler, föredragande. Stockholm den 27 februari 1957.

Birger Öhman

T. Hessler

Domänstyrelsen

I betänkandet redovisade överväganden avse främst utvecklingstendenser och utvecklingsmöjligheter inom svensk samhällsekonomi under de närmaste fem à tio åren, dvs. fram till 1960 respektive 1965. Enär möjligheterna att ställa en säker prognos för en tidsperiod av fem à tio år äro begränsade, har i betänkandet föreslagits att utredningens bedömningar successivt måtte revideras genom fortsatta undersökningar (»rullande» framtidsbedömningar och planeringar). Utredningens syfte har varit att fylla en viss servicefunktion i förhållande till näringslivet och olika sidor av den offentliga verksamheten samt att angiva vissa utgångspunkter för uppläggningen av den allmänna ekonomiska politiken.

I betänkandet framlagda synpunkter och bedömningar utgöra enligt domänstyrelsens mening ett värdefullt underlag vid ställningstaganden även i företagsekonomiska frågor av större omfattning. För att man skall kunna kontinuerligt följa utvecklingstendenserna inom samhällsekonomin, bör det i betänkandet framlagda materialet successivt revideras och kompletteras på sätt utredningen föreslagit.

Utrymmet för kapitalinvesteringarna är under de närmaste åren enligt betänkandet starkt begränsat, även om investeringarna givas en viss prioritet i förhållande till konsumtionen. Då det sålunda gäller att kanalisera de begränsade kapitaltillgångarna till mest lönande användningsområden, torde — enligt domänstyrelsens mening — det tillgängliga kapitalet — förutom till vissa akuta bristområden — främst böra tillföras sådana områden, där en förhållandevis ringa insats av investeringsmedel relativt snabbt resulterar i en betydande effektivitetsökning, bl. a. medförande en minskning av åtgången av arbetskraft.

Utredningen har uttalat, att någon inventering av skogsbrukets framtida investeringsbehov icke kunnat företagas. Den har emellertid framhållit, att den framtida ökningen av skogsavverkningarna i förening med skogsvårdsarbetenas vidgade omfattning, byggandet av skogsvägar och mekanisering av skogsarbetet, synes medföra en väsentlig stegring av skogsbrukets investeringar. Styrelsen vill för sin del ansluta sig till denna uppfattning. Enbart motoriseringen och mekaniseringen av skogsarbetet komma att kräva omfattande investeringar. Detta sammanhänger icke blott med nödvändigheten att tillvarataga virkestillgångar, som för närvarande icke kunna utforslas med ekonomisk vinst, utan även med behovet att över huvud taget rationalisera och förbilliga avverkningskostnaderna. Styrelsen förutser, att skogsbruket under den kommande perioden måste göra betydligt större ansträngningar för rationalisering av driften, därest det skall bli möjligt att uppehålla den nuvarande räntabiliteten inom denna näringsgren. Vad särskilt skogsvägarna angår må framhållas, att utbyggnadstakten inom domänverket på senare år ökats ganska väsentligt utan att man ännu lyckats nå den årliga utbyggnadsnivå, som en rationell utveckling av domänverkets förvaltningsarbeten rätteligen kräver.

I detta sammanhang vill styrelsen också framhålla, att skogsbruket för sin utveckling i betydande omfattning även är beroende av utbyggnaden av det allmänna vägnätet, framförallt de sekundära vägarna på landsbygden. Styrelsen avser därmed såväl byggnad av nya vä-

gar som förstärkning av befintliga på sådant sätt, att de kunna bära de allt tyngre transporter, som skogsbruket för framtiden måste räkna med.

Som utredningen framhåller, äro de årliga avverkningsmöjligheterna i Sveriges skogar betydligt större än man tidigare haft anledning att antaga. De senaste årens riksskogstaxeringar visa, att skogstillgångarna komma att successivt öka under närmaste årtionden.

Den ökade virkestillgången tillåter en betydande utbyggnad av den svenska skogsindustrin, främst massa- och wallboardindustrin. Södra Sveriges Skogsindustriutredning framhåller i sitt betänkande »Skogsindustrins utbyggnad» (SOU 1956: 33), att en utbyggnad av skogsindustrin är oundgänglig, om man skall kunna utnyttja skogstillgångarna på ett rationellt sätt. Enligt långtidsutredningens betänkande torde en väsentlig utbyggnad inom denna industri även från arbetskraftsynpunkt vara möjlig under de närmaste fem à tio åren.

Domänstyrelsen finner det synnerligen angeläget — främst med tanke på de växande importbehoven och behovet av en förstärkning av bytesbalansen — att skogsindustrins utbyggnadsplaner i största möjliga utsträckning realiseras. I detta sammanhang bör understrykas att produktionsökningen inom massaindustrin nästan helt kan disponeras för export. Med hänsyn härtill anser domänstyrelsen det riktigt att skogsindustrin gives viss prioritetsställning såväl i investeringssammanhang som vid prövning av byggnadstillstånd.

Utan att framlägga konkreta förslag har utredningen även räknat med möjligheten av en begränsad kapitalimport för att påskynda utbyggnaden av valutaförtjänande eller valutabesparande svenska industrier i sådana fall, då det i utlandet upplånade kapitalet motsvaras av en snabb återinströmning av utländsk valuta. Utredningen har därvid bl. a. haft i tankarna ett snabbare förverkligande av planerna för utbyggnaden av den svenska skogsindustrin. Domänstyrelsen anser ifrågavarande spörsmål vara av så betydande intresse, att det bör bli föremål för närmare utredning och överväganden.

Vid detta ärendes avgörande ha, förutom generaldirektören, närvarit överdirektören, byråchefen Kronvall, förste byråsekreteraren Nyström och biträdande jägmästaren Tuiskvere, föredragande. Stockholm den 19 mars 1957.

För generaldirektören

K A Annell

L Carlquist

Skogsstyrelsen

Utredningen, som framlagt vissa alternativ rörande den ekonomiska utvecklingen i Sverige under närmast framförliggande tioårsperiod, har bl. a. verkställt en jämförande granskning av investeringsplaner för näringslivets olika grenar. I samband därmed har bedömts, huruvida dessa planer vore inbördes förenliga vid ett samfällt realiserande inom ramen för tillgängliga resurser.

Skogsstyrelsen, som inte varit representerad bland de statliga myndigheter vilka utredningen införskaffat uppgifter från eller haft överläggningar med under utredningsarbetet, har begränsat sitt här föreliggande yttrande till i huvudsak frågor i mera väsentligt samband med skogsbruket och skogsindustrin. Styrelsen har emellertid uppmärksammat, att utredningen vid sin analys

av alternativa utvecklingsförlopp inte närmare gått in på den ekonomiska politikens medel. De projekterade alternativen har därför fått en snävare avgränsning än som måhända varit önskvärt med hänsyn till utredningens principförklaring, att den ville ge utgångspunkter för en realistisk diskussion av väsentliga problemställningar. Styrelsens påpekande underbyggs i huvudsak av uppfattningen, att särskilt frågan om inflationen och dess bekämpande har markerade politiska aspekter.

Betänkandet har till väsentliga delar grundats på inhämtade upplysningar från landets förvaltande myndigheter och på officiell statistik rörande arbetskraft, befolkningsutveckling, kapitalutrustning m. m. I den tabellariskt presenterade statistiken ingår skogsnäringen i gruppen »Jordbruk med binäringar». Det är givet att statistiska data, innefattande totalsiffror för sinsemellan i många hänseenden så olikartade och beträffande produktionsutveckling och lönsamhet så ojämförbara näringar som jordbruk, skogsbruk och fiske, givit utredningen ett svagt utgångsmaterial vid bedömningen av skogsnäringens utvecklingsbetingelser. Uttalandet att det överhuvudtaget förelegat en betydande osäkerhet om den framtida tekniska utvecklingen och om den utsträckning, i vilken dess möjligheter skulle komma att utnyttjas av näringslivet, måste — i betraktande av bl. a. förenämnda statistiks beskaffenhet — ha stor relevans beträffande skogsbruket.

Utredningens överväganden beträffande skogsbruket och skogsindustrins expansion karaktäriseras av förhållandevis positiva ställningstaganden. Denna inställning har uppenbarligen förankring i uppfattningen, att ett avgörande kriterium på framgångsrik ekonomisk politik måste vara en tillfredsställande stabilitet i landets valutaställning. Skogsstyrelsen vill understryka, att i nämnda hänseende har skogsindustrin utslagsgivande betydelse för betalningsbalansen på grund av sin övervägande inriktning på export. Under 10-årsperioden 1946—1955, då exportpriserna stigit förhållandevis snabbare än importpriserna, har betydelsen härav framträtt särskilt kraftigt.

En utveckling på skogsindustrins område är motiverad även av att landets skogstillgångar stigit så avsevärt, att förädlingsmöjligheterna ovillkorligen måste utbyggas. Av både ekonomiska och skogsbiologiska skäl bör den nuvarande upplagringen av råvara icke fortgå; en bättre balansering bör eftersträvas genom ökat industriellt utnyttjande.

Vid bedömandet av frågan, i vilken ordningsföljd olika delar av landets ekonomiska system bör utvecklas för att möjliggöra en väl balanserad expansion, är det för den skogliga sektorns vidkommande icke enbart fråga om industrins utbyggnad. Samtidigt måste nämligen övervägas vilka åtgärder, som — i och med uttagandet av större mängder råvara — blir nödvändiga med hänsyn till ökade krav på arbetskraft i skogen, på vägar och transportmedel, energiproduktion, fack- och yrkesutbildning m. m. Enligt skogsstyrelsens mening får dessa frågor i mycket väsentlig grad karaktär av nyckelproblem, vilkas lösande utgör en förutsättning för industriexpansionen. Vid investeringsövervägandena för hela den skogliga sektorn (skogsbruket såväl som skogsindustrin) bör här ifrågakommande åtgärder ha prioritet framför annat, som icke har samma vitala betydelse för folkförsörjningen på lång sikt; säkrandet

av skogsnäringen i exporthänseende berör ju själva grundvalarna för landets ekonomi. Till problemställningen hör också att skogsbruket — trots successiv rationalisering — ställer krav på ökad manuell arbetsinsats under det framförliggande decenniet. Härvid bör ihågkommas att skogsbruket tillhör en kategori av näringar, där möjligheten att ersätta arbetskraft med maskiner i viss mån är begränsad på grund av själva skogsarbetets art. Vad särskilt virkestransportanordningarna beträffar, medför dock rationella kapitalinvesteringar i dylika synnerligen goda kapacitetsfrämjande resultat. Detsamma gäller åtgärder på bostadsområdet inom energiproduktionen, utbildningen etc.

Utredningens överblick av investeringsbehoven för skogsbruket skyms, som tidigare framhållits, av den i statistiska sammanhang olämpliga sammankopplingen av jordbruk, skogsbruk och fiske. Trots den obestridliga investeringsexpansionen inom skogsnäringen efter kriget redovisar sålunda statistikgruppen »jordbruk med binäringar» en minskad investeringsvolym. Detta torde i huvudsak förklaras med att det egentliga jordbrukets investeringar under de fem senaste åren (särskilt ifråga om ekonomibyggnader) minskat i samband med sammanläggningar av jordbruksfastigheter, driftsomläggningar och av andra orsaker.

Vid övervägandet av åtgärder för säkerställandet av skogsindustrins råvarufångst genom upprustning av skogsbruket intar arbetskraftfrågan enligt skogsstyrelsens mening en central ställning. Det gäller för skogsbruket inte bara att — i konkurrens med stadsnäringarna — behålla den hittillsvarande arbetskraften utan dessutom att förstärka densamma. Granskas problemet uteslutande med tanke på de närmast framförliggande tio åren kan man konstatera, att de arbetsföra åldrarna ökar i ganska stor omfattning medan de icke arbetsföra minskar (efter 1965 blir tendensen en annan). För att kvarhålla en del av detta arbetskrafttillskott i skogen krävs emellertid, enligt numera vunnen erfarenhet, betydande kapitalinvesteringar i trivselbefrämjande syfte. Härvid avses, förutom annat, upprustning och omlokalisering av den skogsarbetande befolkningens bostäder. Det synes skogsstyrelsen som om utredningen icke tillräckligt beaktat detta utomordentligt viktiga förhållande. I betänkandet uttalas nämligen bl. a., att den planerade investeringsfördelningen utgår från att folkminskningen på den egentliga landsbygden skall fortsätta och efterfrågan på bostäder minska. I detta resonemang har påtagligen kraven på omlokalisering och trivselbefrämjande saneringsåtgärder på bostadsområdet trängts tillbaka. Skogsstyrelsen finner stöd för sin uppfattning i den av bostadsstyrelsen uttalade åsikten, att nybyggnadsverksamheten på landsbygden måste ökas högst avsevärt om det skall vara möjligt att där inom rimlig tid uppnå en bostadsstandard jämförbar med tätorternas.

Eftersom väg- och vattenbyggnadsstyrelsen tillhör de statliga verk, från vilka utredningen införskaffat uppgifter rörande den planerade investeringsfördelningen, förmodar skogsstyrelsen, att nämnda myndighets nyligen framlagda stamvägsprogram i viss utsträckning legat till grund för utredningens överväganden. Då ett fullföljande med alltför framträdande förtursrätt av detta program framför en angelägen förbättring av sekundärvägnätet och ett ökat utbyggande av de för skogsbrukets effektivisering nödvändiga skogsbilvä-

garna knappast skulle vara i god samklang med de allmänna synpunkter beträffande ekonomisk angelägenhetsgradering av investeringsobjekten, utredningen framfört, vill skogsstyrelsen med skärpa framhålla skogsbrukets intressen i här berörda avseende. Vad skogsbilvägarna beträffar har genom styrelsens medverkan — efter kontakt med centrala organ — skogsvårdsstyrelserna i samråd med bl. a. skogsbolag, andra större skogsägare, skogsägareföreningar och flottningsföreningar utfört en kartmässig inventering av det vägbehov, som redan nu föreligger eller bedöms uppstå under den närmaste tiden. 1955 års skogsvårdsutredning har tillgodogjort sig resultaten härav och anmält ett investeringsbehov för ifrågavarande vägar om ca 900 milj. kronor. Härtill vill styrelsen foga, att skogsbilvägarna vid sidan av deras främsta syfte: att upphjälpa virkestransporterna, ur arbetskraftsynpunkt har stor betydelse även genom att förflyttningen av arbetsfolket mellan hem och arbetsplats underlättas. Härigenom undviks avsevärda gångspilltider för de mera reguljära arbetarna och aktiveras dessutom den reserv av s. k. »dold» arbetskraft, som brukar åtaga sig arbetsuppgifter i skogen om arbetsplatsen ligger någorlunda bekvämt till i förhållande till bostaden.

Utredningen gör vid behandling av väginvesteringarna bl. a. det uttalandet, att resurser avsatta för vägar ger en avkastning, som fördelar sig över en relativt lång framtida period. Uttalandet, som i viss mån kanske kan tolkas som ett underskattande av vägbyggandets betydelse på kortare sikt, kan kompletteras med att i varje fall skogsbilvägarna i regel ger snabba och omedelbara resultat både i direkt ekonomiskt och i annat hänseende.

Arbetskraftfrågans lösning påverkas av rationaliseringsåtgärder på mekaniseringens område inte bara genom att det manuella arbetet i viss utsträckning underlättas eller ersätts utan jämväl så, att maskinanvändningen i hög grad stimulerar skogsarbetarna att avstå från yrkesflykten och i stället kvarbliva i skogen. Härvid har maskinella anordningar för avverkning, barkning, körning, markberedning m. m. stor betydelse för skogsbrukets rekrytering med arbetskraft.

Yrkesutbildningen i skogsbruket bör i detta samband också uppmärksammas. Åldersgruppen 15—24 år svarar, som tidigare påpekats, för större delen av befolkningstillväxten i de arbetsföra åldrarna fram till 1965 men utgör samtidigt den grupp, som i största utsträckningen måste avstå tid för utbildning i yrket. Med hänsyn härtill kan möjligen s. k. lärlingskurser — med omväxlande kortare skolskeden och längre, övervakade praktikskeden — anses vara en särskilt lämplig utbildningsform eftersom eleverna i viss mån blir jämförbara med yrkesverksamma personer.

Ur investeringssynpunkt kan den skogliga utbildningsverksamheten komma att ställa avsevärda krav på framförallt skolbyggnationer, inte minst i samband med enhetsskolans förberedande yrkesundervisning. Yrkesskolor för skogsbrukets behov blir aktuella i en snar framtid; åldersgruppen 15—19 år ökas från 450 000 till 600 000 personer under de närmaste fem åren.

Utredningens investeringsöverväganden beträffande bränsle och energiproduktion, är i högsta grad betydelsefulla för bedömandet av möjligheterna att genomföra en expansion inom skogsnäringen. 1951 års bränsleutrednings kalkyl, att de närmaste tio åren medför en

40 %-ig ökning av energiförbrukningen i landet, belyser angelägenheten av att en väsentlig del av våra kapitalresurser reserveras för ifrågavarande investeringsbehov. Skogsstyrelsen vill helt instämma med utredningen i angelägenheten av att härvidlag föra en aktiv politik; tryggandet av energiproduktionen är liksom säkrandet av råvaruförsörjningen ofrånkomliga förutsättningar för den industriella utbyggnaden. Det gäller — för att bl. a. inte draga arbetskraft och råvara från skogsindustrin och skogsbruket — att öka den inhemska energi- och värmeproduktionen genom att i lämplig omfattning anlita landets vatten- och urantillgångar jämsides med en fortsatt oljeimport.

Sammanfattningsvis vill skogsstyrelsen understryka utredningens uppfattning, att investeringarna inte skall hållas tillbaka på områden, där en kapacitetsökning kan förväntas förstärka landets bytesbalans. Hit måste i främsta rummet räknas expansionsplaner inom skogsindustrin samt åtgärder för tryggandet av denna industris råvaruförsörjning genom upprustning av skogsbruket. Investeringarna bör vidare målmedvetet sättas in för att öka den inhemska energiproduktionen. Stockholm den 20 mars 1957.

Folke Johansson

C.-A. Axelson

Kommerskollegium

Betänkandet innehåller en bedömning av de resurser och behov, som kunna väntas föreligga under åren 1955—1960 samt en avvägning mellan konsumtion och investeringar inom det utrymme, som kan komma att stå till förfogande. Vidare återfinnes en avvägning mellan olika investeringsbehov under denna tidsperiod. I viss omfattning har utredningen utsträckt sina bedömanden till femårsperioden 1960—1965.

Utredningen betonar, att betänkandet icke får fattas som en bestämd prognos, utan som ett underlag för diskussion av väsentliga problemställningar, bl. a. frågan i vilken ordningsföljd olika områden av det ekonomiska systemet böra utvecklas för att möjliggöra en balanserad expansion. Utredningens ståndpunkt är enligt kollegii mening naturlig med hänsyn till svårigheten att göra långtidsprognoser och omöjligheten att förutse händelseutvecklingen. Utredningen har för sitt arbete uppställt vissa förutsättningar och antaganden om den allmänna ekonomiska utvecklingen, exempelvis rörande internationellt marknadsläge etc., vilka såvitt kollegium kan bedöma i stort sett äro välmotiverade. En väsentlig förutsättning för utredningens bedömningar och avvägningar har varit, att den ekonomiska politiken inriktas så att den befrämjar en balanserad långsiktig expansion vid ett fast penningvärde. Kollegium vill kraftigt understryka vikten av en sådan inriktning. Därvid bör dock erinras om att det i ett samhälle med full sysselsättning är mycket svårt att bevara ett dylikt penningvärde eftersom knapphet på arbetskraft i och för sig har en inflationsdrivande verkan och därmed också är ägnad att rubba den ekonomiska balansen. Det av utredningen angivna målet för den ekonomiska politiken kan därför ej uppnås, om icke upprätthållandet av ett fast penningvärde blir riktpunkten. Det är mot denna bakgrund som statsmakterna böra göra vad som är möjligt för att åstadkomma full sysselsättning.

Utredningen betonar vidare vikten av en viss rörlighet i resurserna. En sådan rörlighet är naturligtvis önskvärd, men enligt kollegii mening måste även beaktas att den, särskilt i fråga om arbetskraft, icke torde kunna uppnås utan kostnader. Såväl för det allmänna som för enskilda kan denna rörlighet medföra betydande utgifter, t. ex. för tillgodoseende av bostadsbehovet, för utbildning eller omskolning eller för allmänna serviceanordningar. Dessutom bör hållas i minnet att utvecklingen mot ökat egnahemsbyggande etc. är en faktor som minskar rörligheten på arbetsmarknaden.

Som exempel på önskad rörlighet med största möjliga produktionsresultat som mål anger utredningen nedläggning av marginella jordbruk och utvidgning av högräntabel exportindustri. Även om de anförda exemplen kunna förefalla slående, bör betonas att de gälla endast för närvarande och med nuvarande produktionsmetoder. Det är heller icke utan vidare säkert att investeringar i en exportindustri i och för sig i längden äro de ur allmänt ekonomisk synpunkt lämpligaste. Ett stärkande av hemmamarknadsindustrins konkurrenskraft genom rationalisering kan principiellt få samma inverkan på bytesbalansen som en ökad export.

Det av utredningen framförda förslaget om »rullande framtidsbedömning» vill kollegium biträda. För en dylik bedömning fordras emellertid uppenbarligen ett ej oväsentligt statistiskt underlag, till stor del av sådan karaktär att det för närvarande ej kan åstadkommas. En utvidgning av den statistiska verksamheten är därför ofrånkomlig.

Utredningen behandlar först tillgångssidan d. v. s. bruttonationalproduktens storlek och tänkbara utveckling under den aktuella perioden och kommer därvid fram till att denna kan beräknas växa från 48,7 miljarder kronor år 1955 till 53,8 eller 56,2 miljarder kronor år 1960, allt enligt de av utredningen antagna huvudalternativen A och B och under förutsättning att arbetstiden förkortas enligt redan föreliggande förslag. Den årliga procentuella ökningen skulle sålunda bli 2 resp. 2,9 %, vilket synes realistiskt, åtminstone sett på den längre sikt utredningen haft till utgångspunkt. Framhållas bör emellertid att utvecklingen under år 1956 synes peka på en lägre ökning än åtminstone alternativet B. Ett inhämtande under kommande år av detta underskott kan visserligen te sig möjligt, men redan nu måste betydande risker anses föreligga för att alternativ B icke kommer att kunna förverkligas. Särskilt bör beaktas att den kommande utvecklingen bygger på förhållanden under en period, då allt fler åtgärder i inflationsbekämpande syfte fått vidtagas. Därest dessa åtgärder, måhända kompletterade med andra, skulle bli verkligt effektiva, måste en allmän dämpning av utvecklingstakten bli följden. Vid bedömningen av det blivande utrymmet för konsumtion och investeringar bör man därför räkna med att endast alternativ A kan säkerställas. Utredningen har visserligen förordat att man, trots riskerna för en mindre gynnsam produktionsutveckling, från början inriktar sig på alternativ B, eftersom det är synnerligen angeläget att i den långsiktiga planeringen av investeringarna lägga upp planerna med en så högt belägen riktpunkt som möjligt, men utredningen anvisar därvid icke huru de konsumtionsbegränsningar skola genomföras som uppenbarligen äro nödvändiga för genomförandet av denna planering. Utredningen nöjer sig med att understryka

vikten av att konsumtionsökningen under de närmaste åren måste dämpas.

I betänkandet har utredningen även berört frågan om valutareserven. Den fastslår därvid att det mål som uppställdes av 1950 års långtidsutredning, nämligen att reserven skulle motsvara fyra månaders import, icke kunnat uppnås. I anslutning härtill uttalar 1955 års långtidsutredning, att den stannat för en mera anspråkslös målsättning, som innebär att man strävar efter att låta valutareserven stiga i takt med ökningen av importen. I så fall skulle valutareserven år 1960, liksom år 1955, motsvara ungefär tre månaders import, innebärande en faktisk ökning med drygt 300 miljoner kronor. Mot denna målsättning synes i och för sig icke vara något att erinra, men det bör framhållas att bedömningen av det verkliga valutaläget är vansklig. Detta sammanhänger med de s. k. förskjutningsposterna i valutabetalningarna, d. v. s. skillnaden mellan den faktiska och den teoretiska förändringen i valutareserven. Under år 1955 var denna förskjutningspost c:a 450 miljoner kronor innebärande bl. a. att vårt land detta år i stor utsträckning fått nettokredit från utlandet. Den verkliga nettokrediten är med hänsyn till statistiska fel och andra omständigheter säkerligen lägre, låt säga 200—300 miljoner kr. Därest det beaktas, att valutareserven på detta sätt var »intecknad», motsvarade valutareserven i verkligheten vid 1955 års utgång icke de närmare 3 månaders import, som utredningen anger, utan endast drygt 2 1/2 månads import. Om målet skall vara en valutareserv motsvarande 3 månaders import, borde bytesbalansen sålunda förbättras mer än utredningen antagit. Å andra sidan bör beaktas att vår valutaställning i verkligheten kan anses vara bättre än valutareservens storlek synes giva vid handen. Enligt kollegii mening bör nämligen i detta avseende hänsyn tagas till förefintligheten av lager utav vissa förnödenheter, t. ex. olja och andra viktiga importvaror.

Vidare vill kollegium i likhet med utredningen erinra om att utvecklingen av »terms of trade» blir avgörande för i vad mån det uppställda målet för valutareservens storlek kan uppnås. Enligt utredningen borde mellan år 1955 och 1960 importen öka med — i fasta priser — 12 procent och exporten med 21 procent. Under år 1956 steg exporten med ungefär 10 procent och importen med omkring 5 procent. Trots denna gynnsamma utveckling medförde försämringen av »terms of trade» att bytesbalansen utvisade ett minussaldo om cirka 200 miljoner kronor. Vid oförändrade »terms of trade» skulle bytesbalansen i stället ha visat ett överskott på 150 miljoner kronor.

Kollegium övergår härefter till den del av betänkandet som behandlar fördelningen mellan investeringar och konsumtion av tillgängliga resurser. Utredningen fastslår att inriktningen av de stigande privata och offentliga konsumtionsutgifterna varit sådan, att kapitalutrustningen på åtskilliga områden icke hunnit anpassas. Under åren efter kriget har konsumenternas köpkraft avsevärt ökats, vilket lett till en betydande höjning av levnadsstandarden. I stor utsträckning har detta medfört ökade inköp av varaktiga konsumtionsvaror såsom bilar etc., vilket i sin tur föranlett kraftigt ökade investeringskrav i fråga om vägar och andra anordningar. Delvis har denna utveckling möjliggjorts genom att konsumenterna på grund av subventioner m. m. icke behövt betala fullt pris på viktiga förnödenheter t. ex. för

bostäder. Standardhöjningen har skett för snabbt och har nått en höjd, som överstiger landets tillgängliga resurser. Det måste därför anses angeläget att under den kommande femårsperioden söka utjämna de snedvridningar som sålunda uppkommit på olika områden. Icke ens det större program eller förslag till investeringsinriktning, som utredningen framlägger, medgiver dock att dessa snedvridningar rättas till under nämnda period. Såväl beträffande bostäder som vägar och vattenvård skjutas de viktiga lösningarna av problemen fram till 1960-talet. I detta sammanhang framträder angelägenheten av att söka begränsa konsumtionen, och ur de synpunkter varom nu är fråga framstår det som föga önskvärt att främja en ökning av den privata konsumtionen, t. ex. genom alltför kraftiga höjningar av folkpensionerna.

För att erhålla vidast möjliga ram för en ökning av bruttonationalprodukten förordar utredningen företrädesrätt för sådana investeringsprojekt, som på kort sikt ger det största ekonomiska utbytet. Häremot synes i princip icke vara något att erinra; sådana projekt torde vara de som i verkligheten först komma till utförande. Svårigheten ligger i att inrikta de långsiktiga investeringarna på önskvärt sätt så att nya snedvridningar undvikas.

Vad angår fördelningen mellan investeringar och privat konsumtion delar kollegium i stort sett utredningens uppfattning. Det vore dock önskvärt om en ännu större del av de tillgängliga resurserna kunde gå till investeringar. De eftersatta behoven i landet torde endast i ringa omfattning vara att finna på konsumtionssidan, och det är därför naturligt att största möjliga andel går till investeringar. Rent allmänt böra investeringarna i ett land med full sysselsättning och begränsade nytillskott till arbetsmarknaden ligga på en hög nivå. Detta ställer även stora krav på nysparande.

Beträffande inriktningen av investeringarna har utredningen i en tabell (VI: 14, s. 208) sammanställt resultatet av sin diskussion härom. Den årliga genomsnittliga ökningen utöver 1955 års nivå anges där till 750 miljoner kronor och 1 000 miljoner kronor enligt resp. huvudalternativen A: 2 och B: 2. Som ovan anförts torde försiktigheten bjuda att icke alltför mycket räkna med att det högre alternativet kommer att kunna förverkligas. De utgångspunkter utredningen uppställt för prioritetsbedömningen av de förefintliga investeringsönskemålen kan kollegium i huvudsak dela. Även med tillämpning av samma grunder kan självfallet annan avvägning än den i tabellen upptagna erhållas. Beträffande de olika huvudgrupperna vill kollegium anföra följande synpunkter:

Varuproduktion: De siffror utredningen anför om den beräknade utvecklingen inom olika industrigrenar få betraktas som arbetshypoteser. Det ligger i sakens natur att dessa beräkningar icke på alla områden gjorts under samma förutsättningar. På olika punkter kan det därför ifrågasättas om icke andra utvecklingstendenser skulle vara mera sannolika. Kollegium har emellertid icke ansett sig, utan tillgång till mera detaljerat underlag, böra närmare dryfta dessa spörsmål. Kollegium har emellertid uppmärksammat, att utredningen behandlat materialet med försiktighet och t. ex. i fråga om exportutvecklingen räknat med mera realistiska siffror. I fråga om industrins investeringsinriktning må framhållas att denna på kort tid kan behöva ändras genom förskjutningar i in-

vesteringarna i andra länder. Sålunda torde man t. ex. för textilindustrin kunna vänta en betydande modernisering och rationalisering i de stora textilproducerande länderna i Europa under det närmaste årtiondet, vilket kan tvinga svensk textilindustri till ökade investeringar om den skall bibehålla sin konkurrenskraft. Utredningen har ej heller, såsom uttryckligen framhålles, tagit hänsyn till den utveckling som kan äga rum, om en gemensam europeisk marknad kommer till stånd. Denna utveckling torde, oavsett om Sverige ansluter sig härtill eller icke, komma att ställa stora krav på företagens planering och investeringsmöjligheter. Utvecklingen kan även härigenom bli en annan än den i utredningen antagna.

I fråga om kraftproduktionen vill kollegium ifrågasätta huruvida utredningens program är det lämpligaste. Med hänsyn till elkraftens centrala roll för produktionen måste det anses ytterst angeläget att investeringarna på detta område bli så stora som möjligt. I ljuset av erfarenheterna från Suez-krisen borde undvikas att ytterligare öka beroendet av importen av olja till ångkraftverk. Även om anläggningskostnaderna för vattenkraftverk äro högre än för ångkraftverk, torde dock produktionskostnaderna bli lägre. På längre sikt måste det därför vara mera ekonomiskt att bygga ut vattenkraften. Härtill kommer ovissheten om de framtida oljepriserna.

Samfärdsel: I fråga om vägväsendet anser kollegium att en ökning bör ske av sådana investeringar, som möjliggöra effektivare användning än för närvarande av lastfordon med större axeltryck t. ex. broförstärkningar.

Vatten och avlopp m. m.: Såvitt kollegium kunnat finna, förordas inga ökade investeringar till vattenreningsverk och liknande för vattenvården viktiga anläggningar. Så eftersatta som behoven äro på detta område måste det vara ett minimikrav att läget för vattenvården åtminstone icke blir sämre än för närvarande.

Distribution: Den av utredningen angivna ramen synes icke möjliggöra den avsevärda utbyggnad av utrymmen för oljelagring, vilken enligt kollegii mening måste anses som en angelägen investering.

Bostäder: På grundval av bostadsstyrelsens uppgifter förutses en ökning av bostadsproduktionen till genomsnittligt 65 000 lägenheter per år fram till år 1965. Genom en sådan produktion anses bostadsbristen under nämnda period kunna avvecklas. Som också betonas av utredningen vilar dock denna kalkyl delvis på osäkra beräkningar. Enligt kollegii uppfattning bör det främsta målet för bostadsbyggandet vara att snarast få bort den stora bostadskön. Vid sidan härav synas andra målsättningar såsom höjd bostadsstandard, större lägenheter etc. tillsvidare böra spela en underordnad roll. Det bör även beaktas att, så länge priset för bostäder är för lågt i förhållande till andra nödvändighetsartiklar, säkra hållpunkter saknas för bedömande av bostadsbristens verkliga omfattning.

Sjukvård, sociala ändamål, förvaltning m. m.: På dessa områden är standarden icke sällan mycket ojämn. Samtidigt med ytterst moderna anläggningar för sjukvård, fångvård etc. finnas åtskilliga eftersatta behov. Enligt förut angiven huvudprincip böra sålunda eftersatta områden nu tillgodoses, så att en utjämning åstadkommes. Särskilt på det kommunala området torde det dock kunna ifrågasättas, om icke nuvarande investeringstakt borde minskas.

Vad slutligen angår konsumtionen påvisar utredningen, att den ekonomiska politikens centrala uppgift under de närmaste åren måste bli att begränsa ökningen av konsumtionsutgifterna, samt att följderna av en sådan politik skulle drabba främst den privata konsumtionen. Kollegium delar utredningens uppfattning härutinnan; förut har kollegium understrukit vikten av att bereda väg för ytterligare ökning av investeringarna. I vad mån ett sådant program kan genomföras, blir givetvis beroende av de åtgärder som vidtages. Utvecklingen under år 1956 torde emellertid snarast ha försvårat möjligheterna att hålla sig inom den ram utredningen uppställt.

Utredningen avslutas med ett avsnitt om utrikeshandeln. Liksom beträffande utredningens uppskattningar av industriproduktionen anser sig kollegium sakna anledning att här ingå på en prövning av huruvida de angivna siffrorna äro realistiska. Kollegium vill emellertid påpeka att utredningen beträffande detta område icke behandlar olika alternativ, utan att export- och importutveckling antages vara oförändrad och alltså oberoende av om bruttonationalproduktens tillväxt sker enligt det ena eller det andra av de sex angivna alternativen.

Enligt direktiven skulle utredningen också överväga de medel som det allmänna lämpligen borde begagna för att påverka investeringarnas omfång och inriktning. Denna del av utredningsuppdraget har emellertid behandlats mycket knapphändigt, och utredningen har förklarat, att den icke ansett sig böra närmare ingå på den ekonomiska politikens medel. Dessa frågor skulle i stället behandlas inom stabiliseringsutredningen.

Under dessa omständigheter blir ett bedömande av långtidsutredningens resultat närmast en diskussion av mål utan medel. Utredningen anger vissa möjligheter i fråga om beskattning och sparande, men vilka mål man kan uppnå genom den ena eller den andra åtgärden antydes icke. Det är även uppenbart att åtgärder på ett område kunna få följdverkningar på andra områden. Ett brytande av inflationsförväntningarna bör sålunda kunna leda till ökat sparande, minskad konsumtion och minskade investeringsönskemål. Skattereglernas utformning får givetvis betydelse både för sparande och investeringsbenägenhet. En konsumtionsskatt, antingen allmän eller endast på vissa förnödenheter kan medföra minskad benägenhet att köpa bilar och minska investeringsbehoven för de med trafiken sammanhängande anordningarna. Så mycket torde emellertid vara klart, att ett genomförande av utredningens program icke kan ske enbart med generellt verkande medel. Å andra sidan är det svårt att bedöma i vilken grad ett effektivt utnyttjande av redan tillgängliga medel kan giva resultat. Åtminstone för större delen av de statliga och kommunala investeringarna torde såväl investeringarnas omfattning som inriktning kunna bestämmas genom en strängare tillämpning av gällande regler, exempelvis om statsbidrag.

Avslutningsvis må betonas att det för uppnående av stabilt penningvärde är främst på konsumtionssidan som åtgärder böra vidtagas. Härvid framträder nödvändigheten av att främja sparandet. Som utredningen framhåller äro svårigheterna att komma till rätta med problemen till stor del av psykologisk natur. Mycket vore att vinna om det inginge i allas medvetande att i dagens läge en ökning av konsumtionsutgifter icke är förenlig med kravet på ett fast penningvärde och att i längden konsumtionsut-

vecklingen måste ansluta till den ekonomiska verkligheten.

I detta ärendes behandling ha deltagit, förutom undertecknade, kommerserådet Sahlin, utnämnde kommerserådet Eriksson samt tj. f. kommerserådet Lindqvist. Stockholm den 29 mars 1957.

Nils Malmfors

Anders Lindstedt

Bo Berger

Sjöfartsstyrelsen

Centralproblemet i utredningens bedömning av de mera långsiktiga utvecklingstendenserna i den svenska ekonomien under i första hand femårsperioden 1956—1960 avser fördelningen av den förutsatta tillväxten i nationalprodukten på konsumtion och investering samt fördelningen av investeringsresurserna. Investeringarna antages under femårsperioden kunna öka i samma takt som nationalprodukten vid oförändrad arbetstid, motsvarande i ett lägre alternativ en stegring med 15 procent och i ett högre med 20 procent. I båda alternativen förutsättes valutareserven stiga i takt med importens tillväxt, vilket betyder att bytesbalansens saldo år 1960 måste bli nära 800 milj. kr. bättre än år 1955. Utredningen anser möjligheterna att nå det för valutapolitiken uppsatta målet relativt gynnsamma under förutsättning att importen inte drivs i höjden genom brist på balans i den inre ekonomien och att Sveriges konkurrensläge i förhållande till utlandet inte allvarligt försämras genom långt gående pris- och lönestegringar.

I en beräknad bytesbalans för år 1960 — byggd på 1955 års priser — upptar utredningen ett sjöfartsnetto av 1 150 milj. kr., vilket innebär att sjöfartsnettot i likhet med importen förutsättes stiga med 12 procent från 1955. För exporten förutses en ökning av 21 procent. De av rederinäringen planerade årliga investeringarna i handelsflottan under den närmaste tioårsperioden anger utredningen till 500 à 600 milj. kr. mot 450 milj. kr. år 1955 enl. konjunkturinstitutets beräkningar. Utredningen synes i och för sig beakta angelägenheten av att expansionen av handelsflottan skall fortsätta men utgår ifrån, att härför erforderliga investeringar utöver 1955 års nivå i varje fall väsentligen täckes genom krediter i utlandet. Detta gäller icke endast den första femårsperioden med en förutsatt genomsnittlig ökning av de totala investeringarna med 750 à 1 000 milj. kr. från år 1955 utan också under närmast följande femårsperiod, d. v. s. 1961—1965, för vilken det ökade investeringsutrymmet beräknas till 3 000 milj. kr. per år.

Sjöfartsstyrelsen vill till en början framhålla den stora betydelse, som handelsflottans förnyelse och utbyggnad under den senaste tioårsperioden haft för Sveriges möjligheter att balansera betalningsbalansens intäkter och kostnader. Utredningen ser optimistiskt på möjligheterna att genom en snabb stegring av varuexporten under femårsperioden nå en avsevärd förbättring av betalningsbalansen. Sjöfartsstyrelsen har ingen möjlighet att närmare granska de bakomliggande kalkylerna. Uppenbart torde emellertid vara, att stora osäkerhetsmoment föreligger; planerna på en gemensam västeuropeisk marknad skärper ytterligare dessa. Mycket talar därför för att även framdeles sjöfartsnettots storlek får central betydelse för en önskad rörelsefrihet i valutahänseende, vilket gör det angeläget att

i görligaste mån främja en ökning av denna betalningsbalanspost.

Den för svenska redare uteliggande orderstocken synes enligt sjöfartsstyrelsens beräkningar kunna skapa förutsättningar för en något större utökning av handelsflottans förtjänstmöjligheter än vad utredningen räknat med. Av tillgängliga kontraktsuppgifter m. m. att döma torde under femårsperioden 1956—1960 komma att till svenska redare levereras fartyg om sammanlagt ca 1 600 000 ton d.w., motsvarande nära 40 procent av handelsflottans dödviktstonnage ultimo 1955. Man kan vidare räkna med vissa andrahandsförvärv från utlandet. Häremot skall ställas avgången från handelsflottan genom försäljningar till utlandet, nedskrotningar och förlisningar. Vid bedömning av den möjliga ökningen i handelsflottans »earning capacity» får man därjämte ta hänsyn till ändringen av handelsflottans struktur, orsakad av den markerade övergången till mycket stora fartyg för olje-, malm- och andra bulklasttransporter. Styrelsen anser emellertid rimligt att beträffande handelsflottans bidrag till betalningsbalansen räkna med en ökningsprocent, som närmar sig den, vilken utredningen ansett sig kunna applicera på varuexporten, d. v. s. drygt 20 procent.

En dylik utveckling förutsätter dock att rederinäringens behov av krediter säkerställes. Det har i en del fall varit möjligt för svenska redare att taga upp lån i utlandet för finansiering av nybyggnader. Fortsatta försök i detta syfte bör självfallet stödjas av de ansvariga myndigheterna. Om däremot utredningen åsyftar, att möjligheterna till finansiering i utlandet skall vara ett villkor för expansion av handelsflottan utöver 1955 års investeringsnivå vill styrelsen bestämt avstyrka en sådan riktlinje för den allmänna kreditgivningen. Möjligheterna att erhålla tillräckliga krediter i utlandet för ifrågavarande ändamål under den period det här gäller får anses i hög grad osäkra. De investeringar, som här är i fråga, är såsom utredningen vid sin behandling av prioritetsbedömningen anfört högräntabla. De bör enligt styrelsens mening liksom andra av utredningen i sammanhanget nämnda valutaskapande näringsgrenar ges erforderlig förtur vad gäller ianspråktagandet av de inhemska finansieringsresurserna.

Den fortsatta expansionen av den svenska handelsflottan beror i hög grad även av andra faktorer än det ovan diskuterade utrymmet för investeringarna. Med hänsyn till att de problem styrelsen syftar på icke beröres i långtidsutredningen, anser sig emellertid styrelsen icke böra ta upp desamma i detta sammanhang.

Vid handläggningen av detta ärende har förutom generaldirektören Widell närvarit överdirektören Edman sjöfartsråden Nyman, Schaffer, Lindencrona, Borg, Fagerholm, Öberg och Iasson, kommendörkaptenen Simonsson samt byrådirektören Rickard, föredragande. Stockholm den 14 mars 1957.

C. G. Widell

Bengt O. Rickard

Gunnar Higberg

Riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap

Riksnämnden torde ha att yttra sig över förevarande betänkande allenast i den mån riksnämnden anser, att vid

fördelningen av tillgängligt investeringsutrymme särskild hänsyn bör tagas till önskemål i fråga om den ekonomisska försvarsberedskapen.

I den diskussion, som utredningen i betänkandet fört rörande utrymmen för investteringar under perioderna 1956—60 och 1961—65, har icke räknats med investteringar enbart för stärkande av den ekonomiska försvarsberedskapen. Enligtt riksnämndens mening böra under fredstid vid tillgodoseendet av olika investteringsbehov beredskapsskäl endast i undantagsfall få bli avgörande. Ett starkt och rikt förgrenat näringsliv torde vara den bästa beredskapen på det ekkonomiska området. Å andra sidan måste för vissa särskilt viktiga försörjningsområden hänsyn tagas även till beredsskapssynpunkter. Sålunda är t. ex. försörjningen med kraft och bränsle ett nödvändigt underlag för näringslivet, och denna fråga är — liksom livsmedelsberedskapen — även en av de mest betydelsefulla på den ekonomiska försvarsberedskapens område.

Utredningen har framhållit, att ökad elkrafttproduktion framstår som en angelägenhet av första ordningen, ävensom att det nu framstår som angelägnare än förut att planerna för atomkraftens utnyttjande fullföljas. Riksnämnden vill understryka vad sålunda anförts. På grund av vårt beroende av importt av bränsle böra ansträngningarna för utnyttjande av inhemska kraft- och bränsletillgångar ökas. Den av utredningen ifrågasatta begränsningen av kraftverksbyggena med drygt 100 mkr per år i förhållande till vad kraftverksindustrien räknat med liksom även den av utredningen ifrågasatta förskjutningen fram vattenkraft till ångkraft medför ökade importbehov i fråga om bränsle. Sett mot bl. a. bakgrunden av importsvårigheterna under den gångna vintern är en sådan utveckling icke önskvärd. Vår kraftpolitik bör i stället inriktas på att i större utsträckning än hittills göra oss oberoende av importerat bränsle.

Såsom långtidsutredningen erinrat om har Bränsleutredningen 1951 förordat vissa åtgärder i syfte att minska behovet av importerade bränslen. Riksnämnden kommer att på grund av remiss avgiva särskilt yttrande över sistnämnda betänkande. Långtidsutredningen torde i sina beräkningar av investeringsbehovet för den närmaste 5-årsperioden ha tagit hänsyn till bränsleutredningens förslag, ehuru några belopp icke äro angivna.

Långtidsutredningen har även beaktat 1955 års oljelagringskommittés förslag och synes ha beräknat investeringsutrymme för genomförande av detta. Riksnämnden vill framhålla angelägenheten ur beredskapssynpunkt av att detta utrymme icke minskas.

I kapitel I av betänkandet beröras vissa storstadsproblem och föreslås, att dessa närmare klargöras genom mera ingående utredningar, som skulle kunna leda fram till konkreta förslag. Vid en sådan utredning bör hänsyn även tagas till riskerna för storstäderna på grund av de moderna massförstörelsevapnens utveckling och svårigheterna att inför ett krigsutbrott genomföra tillräckligt omfattande utrymningar. Riksnämnden erinrar om att i prop. nr 185/1956 (s. 55) kraftigt framhållits försvarssynpunkternas betydelse vid bedömningen av industriens lokaliserings- och investeringsfrågor. Även riksdagen (ALU nr 52 s. 16) har understrukit vikten härav och framhållit, att det mot bakgrunden av krigsteknikens utveckling är nödvändigt att överväga möjligheterna att i en helt annan omfattning än som

varit aktuellt under andra världskriget bygga vårt civilförsvar och vår ekonomiska försvarsberedskap på en utspridning av de mest begärliga anfallsmålen. På längre sikt möter här enligt utskottet frågor om bl. a. förläggning av nytillkommande industri- och befolkningscentra till mindre tätorter eller landsbygd samt om inrättande av bergrum för särskilt krigsviktig industri eller annan i krig synnerligen viktig verksamhet. Då man för de största städerna måste räkna med mycket långt gående utrymningar vid krigsfara, innebär detta — såsom riksnämnden i olika sammanhang framhållit — att kostnadskrävande beredskapsförberedelser måste vidtagas redan i fredstid, såsom ökad och spridd lagring i inlandet av livsmedel, läkemedel och andra viktigare färdigprodukter samt utbyggnad av storstädernas trafikleder och teleförbindelserna inom inkvarteringsområdena.

I avgörandet av detta ärende hava deltagit jämte undertecknad Qvistgaard ledamöterna Edstam och Åselius. Föredragande har varit byrådirektören Lamberth. Stockholm den 19 mars 1957.

H. Qvistgaard

Carl Lamberth

Statens pris- och kartellnämnd

Den centrala frågan i långtidsutredningens betänkande har blivit investeringsavvägningens problem med dess bägge huvudaspekter, avvägningen av investeringsverksamhetens totala omfattning samt avvägningen mellan olika investeringsområden. En av utgångspunkterna för utredningens arbete har varit det kända förhållandet att köbildning uppstått på vissa betydelsefulla och kapitalkrävande verksamhetsområden. Detta måste bidraga till att göra önskemålen om en totalt sett högt uppdriven investeringsverksamhet särskilt trängande, i all synnerhet som de eftersatta behoven inom exempelvis bostadsförsörjning och skolväsende befunnits vara av sådan natur, att deras tillfredsställande enligt utredningens uppfattning inte utan stor skada kunde uppskjutas. Utredningens bedömning av speciellt investeringsavvägningens problem torde i viss mån kunna belysas av dess uttalande att prisbildningens funktion att vägleda den fortlöpande omvandling av produktionen som äger rum i en expanderande ekonomi är kringskuren i ett samhälle, där en växande offentlig sektor finansieras med skatter och där vissa marknader för varor, tjänster och produktionsfaktorer är reglerade. Vilken omvandling som är lönsam eller önskvärd måste då enligt utredningen bli föremål för ett omdöme, som i viss mån är oberoende av prisbildningens utslag.

Från sådana utgångspunkter har det blivit en självfallen uppgift för utredningen att söka uppskatta hur stor insats av produktionsfaktorer som rimligen kan disponeras för investeringsändamål under de närmaste 5 à 10 åren. Utredningen har därvid utgått från den utveckling, som skäligen kan förmodas äga rum av samhällets totala produktionsförmåga, samt beaktat de anspråk på tillgängliga resurser, som kommer att föranledas av andra angelägna behov, såsom ökad privat konsumtion, arbetstidsförkortning, pensionsreformer m. m. Genom kalkyler av detta slag har utredningen enligt pris- och kartellnämndens uppfattning på ett övertygande sätt klargjort behovet av en efterfrågebegränsande ekonomisk politik. Utrymmet måste nämligen under alla förhållanden vara

begränsat i förhållande till den efterfrågan för såväl investeringar som andra ändamål vilken eljest skulle komma att göra sig gällande under de allmänna förutsättningar i fråga om den ekonomiska politiken, som synes ligga till grund för utredningens arbete.

Med avseende på frågan om den sammanlagda investeringsvolym, som den ekonomiska planeringen för den närmast aktuella 5-årsperioden bör inriktas på, låter det sig visserligen ur de synpunkter, som pris- och kartellnämnden har att företräda, sägas att ett förhållandevis ambitiöst investeringsprogram av det slag som utredningen i första hand synes förorda vid i övrigt lika förutsättningar måste innebära större risk för prisstegringar — alternativt risk för större prisstegringar — än ett mindre ambitiöst program. Hur prisnivån i framtiden kommer att förändras blir i hög grad beroende av utvecklingen av den totala efterfrågan och därmed även av den del därav som avser investering. Nämnden finner det emellertid svårt att avge något omdöme om det av utredningen förordade investeringsprogrammet bl. a. av hänsyn till den obestämdhet som råder om förutsättningarna för och utformningen av den utgiftsbegränsande politik varigenom utredningen tydligtvis väntar sig att den totala efterfrågan skall kunna begränsas i erforderlig grad trots en förhållandevis hög investeringsnivå. Utredningen har visserligen inte underlåtit att diskutera de medel varigenom en utgiftsbegränsande ekonomisk politik skall kunna genomföras men har dock med vissa undantag avstått från att föreslå särskilda åtgärder i detta syfte.

Pris- och kartellnämnden finner det för sin del ofrånkomligt, att omfattningen av den investeringsvolym som kan åsyftas vid utformningen av den ekonomiska politiken i varje särskilt läge måste göras beroende dels av den effektivitet, varmed man är beredd att driva en återhållande politik gentemot andra utgifter än sådana som avse investeringar, dels även av det frivilliga sparandets utveckling. Återverkningarna på prisutvecklingen bör sålunda enligt nämndens uppfattning i högsta grad beaktas vid avvägningen av den totala investeringsvolymen. Dock synes det även böra framhållas att det ingalunda kan betraktas som säkert att man under alla förhållanden skulle kunna uppnå en i och för sig önskvärd ökning av utrymmet för investeringar blott och bart genom att ge avkall på kravet på prisstabilitet. Ett eventuellt försök att genom allmän prisstegring begränsa konsumtionsvolymen för att därigenom bereda utrymme för ökade investeringar skulle nämligen lätt nog kunna urarta till en kapplöpning mellan investeringsefterfrågan och konsumtionsefterfrågan. Det kan ingalunda under de förhållanden som nu är rådande tagas för givet att det i så fall genomgående bleve investeringsefterfrågan som skulle komma att ligga före i denna kapplöpning. För att exempelvis bostadsbyggandet skulle ligga väl till i en sådan dragkamp om produktionsfaktorerna torde det få förutsättas att byggherrarna kunde känna sig förvissade endera om att de framtida hyrorna bleve sådana att de medgåve täckning av uppdrivna byggnadskostnader eller också om att subventioner komme att beviljas i sådan utsträckning att en tillfredsställande kostnadstäckning under alla omständigheter vore att påräkna. Det kan starkt ifrågasättas huruvida sådana förutsättningar för närvarande är uppfyllda.

Även om diskussionen av den ekono-

miska politikens medel övervägande hållits på ett allmänt plan, har utredningsmännen dock i vissa fall framlagt ekonomisk-politiska rekommendationer av tämligen specifik innebörd. I ett principuttalande från utredningens sida framhålles det såsom angeläget att knappheten på kapital kommer till fullt uttryck i de kalkyler som vägleder investeringarnas utformning och att denna kapitalknapphet också avspeglas i de kostnader respektive priser som vägleder konsumtionens inriktning, vare sig denna är organiserad i kollektiva eller privata former. Pris- och kartellnämnden vill för sin del ifrågasätta om inte utredningen i större utsträckning med närmare förslag till ekonomisk-politiska åtgärder kunnat underbygga detta principuttalande. Fullföljt till sina yttersta konsekvenser skulle detta komma att innebära att de förutsättningar som legat till grund för utredningens behandling av investeringsavvägningens problem till väsentlig del skulle komma att upphävas såväl vad beträffar köbildningen på viktiga kapitalkrävande verksamhetsområden som vad beträffar den begränsning av prisbildningens vägledande funktioner som enligt utredningen föreligger i det nuvarande samhället. Skulle det ha så förhållit sig att utredningsmännen av olika skäl inte varit beredda att genomgående dra de praktiska slutsatserna av sitt principuttalande, borde skälen härför ha redovisats. Nämnden finner det för sin del eftersträvansvärt att prisbildningens vägledande funktioner i möjlig mån befrämjas, vilket i vissa fall kan tänkas ske genom motverkan av konkurrensbegränsningar.

I fråga om elkraftindustrin har utredningen varit beredd att ge sitt principuttalande om önskvärdheten av att kapitalknappheten avspeglas i prisbildningen en mera konkret innebörd. Sålunda uttalas att en viss anpassning av krafttaxorna till en högre kalkylränta synes vara motiverad, då den räntefot till vilken kraftverkens kapitalkostnader beräknas ej kan sägas återspegla den verkliga knappheten på kapital. Även om det befinnes skäligt att kraftkonsumenterna bör bära de »verkliga» kapitalkostnaderna, förefaller det nämnden svårt att ta ställning till detta uttalande i brist på närmare upplysningar om vem som i sista hand skall uppbära ersättningen för dessa »verkliga» kostnader. Det skulle exempelvis kunna resas starka invändningar mot att denna ersättning skulle tillfalla kraftindustrin, ifall denna alltjämt hade möjlighet att finansiera sina utbyggnader med lån till en marknadsränta understigande den ränta som skulle återspegla den verkliga knappheten på kapital. Utredningen har också varit medveten därom att enbart en stegring av krafttaxorna inte skulle ge kraftindustrin något incitament att såsom utredningen skulle ha önskat i viss utsträckning ge företräde åt mindre kapitalkrävande produktionsformer i sådana fall där kostnaderna per producerad energienhet vid rådande marknadsränta skulle ställa sig något högre än vid en mera kapitalkrävande produktionsform. Detta avvägningsproblem kan tänkas få särskild aktualitet vid framtida val mellan atomkraftverk och vattenkraftanläggningar.

Utredningen har överhuvudtaget inte berört frågan om i vad mån de »verkliga» kapitalkostnaderna bör återspeglas i de priser som förekommer på bostadsförsörjningens område d. v. s. hyrorna. Det synes dock framgå att bostadsbristens avveckling varit ett önskemål som påverkat utredningens förslag till investeringsavvägning. Bostadsefterfrågan kan

emellertid inte förutsättas vara helt oelastisk inför inträffade förändringar av hyresnivån, i all synnerhet inte om härmed avses den reala hyresnivån, som anger förhållandet mellan hyror och samtliga konsumtionspriser. Det är sålunda tydligt att balans mellan tillgång och efterfrågan på bostäder kan tänkas inträffa på olika nivåer; endera vid en högre hyresnivå och en mindre tillgång på bostadsutrymmen eller också vid en lägre hyresnivå och en större tillgång på bostadsutrymmen. Ett bostadspolitiskt program som syftar till att skapa balans mellan tillgång och efterfrågan på bostäder vid en lägre hyresnivå måste följaktligen betraktas som mera ambitiöst än ett bostadspolitiskt program som syftar till att skapa balans mellan tillgång och efterfrågan på bostäder vid en högre hyresnivå, eftersom ett framgångsrikt genomförande av det förstnämnda bostadsprogrammet förutsätter en rikligare bostadsförsörjning än det sistnämnda bostadsprogrammet. Att såsom långtidsutredningen gjort helt lämna öppen frågan om vid vilken hyresnivå den av utredningen eftersträvade balansen på bostadsmarknaden skall kunna uppnås, synes emellertid mindre välbetänkt, eftersom man svårligen kan föreställa sig att det allmänt uppkommer en sådan tillgång på bostadsutrymmen att det inte skulle vara möjligt att genom en tillräcklig sänkning av den reala hyresnivån framkalla en efterfrågan som överstege tillgången.

Utredningen har föreslagit att fortsättningsvis en kort årlig rapport bör utarbetas om de förskjutningar i betingelserna för den långsiktiga utvecklingen som ägt rum sedan närmast föregående större långtidsutredning framlades. Med hänsyn till det intima sambandet med den årliga nationalbudgeten har utredningen ansett det önskvärt att detta fortlöpande arbete på långsiktsproblemen förläggs till det inom finansdepartementet arbetande nationalbudgetkansliet. Då det synes angeläget att den ekonomiska utvecklingens långsiktsproblem i möjlig mån beaktas vid den mera kortsiktiga ekonomiska planeringen, får pris- och kartellnämnden för sin del tillstyrka att en sådan fortlöpande översyn kommer till stånd.

I handläggningen av detta ärende har deltagit överdirektören och byråchefen Lindberger, föredragande. Stockholm den 23 mars 1957.

Helmer Olsson

Lars Lindberger

Fullmäktige i riksbanken

Av direktiven för utredningen framgår, att utredningens uppgift närmast varit att analysera de sannolika utvecklingstendenserna under perioden 1955—1960, varvid den centrala uppgiften borde vara att belysa investeringsavvägningen och de medel, som det allmänna kan tänkas använda för att påverka investeringarnas omfång och inriktning. Vidare skulle de sakkunniga särskilt beakta exportens utveckling på längre sikt.

Utredningen har företagit en inventering av föreliggande investeringsplaner och investeringsbehov på olika områden och en analys av investeringarnas utveckling efter kriget. Med denna utgångspunkt göres vissa rekommendationer om den framtida kapitalbildningens omfång och fördelning. Utredningen fastlägger en nivå för investeringarna, som enligt dess mening icke utan stora

olägenheter kan underskridas, och som innebär att kapitalbildningens andel av nationalprodukten ökas något utöver 1955 års nivå.

Fullmäktige vill för sin del understryka vad utredningen framhållit om nödvändigheten av en hög investeringsnivå. Fullmäktige anser sig däremot icke böra gå in på utredningens detaljerade avvägning mellan investeringarna på olika områden, utan vill i detta sammanhang endast peka på två slag av investeringar som synes böra erhålla en hög prioritet. Det ena är sådana investeringar, som kan väntas snabbt förbättra vår bytesbalans med utlandet genom att höja kapaciteten och produktiviteten i exportindustrier eller industrier, vilkas produkter effektivt kan konkurrera med importvaror. På denna punkt ansluter sig fullmäktige helt till långtidsutredningens rekommendationer. Det andra är investeringar på energiförsörjningens område, som synes synnerligen angelägna för att undvika att knapphet på elektrisk energi äventyrar den fortsatta ekonomiska expansionen.

Den fråga som fullmäktige finner det särskilt angeläget att rikta uppmärksamheten mot är emellertid, huruvida långtidsutredningens målsättningar rörande fördelningen av våra ekonomiska resurser är förenliga med upprätthållandet av samhällsekonomisk balans, eller med andra ord ett stabilt penningvärde och en balanserad utrikeshandel.

Kapitalbildningsbehoven, arbetstidsförkortningen, en viss ökning av den offentliga konsumtionen och av valutareserven leder enligt utredningens bedömning till ett ytterst begränsat utrymme för den privata konsumtionens ökning, ett utrymme som för övrigt till stor del beräknas bli upptaget av en ökning av folkpensionärernas konsumtion som följd av folkpensioneringens utbyggnad. Mot bakgrunden av såväl den sannolika inkomstutvecklingen under åren 1955—1960 som den hittills normala årliga ökningen i den privata konsumtionen, finner fullmäktige det synnerligen problematiskt, om det kan undvikas att konsumenternas efterfrågan stiger snabbare än det av utredningen angivna utrymmet för konsumtionsökning. Det är värt att observeras, att utvecklingen under 1956, femårsperiodens första år, närmast synes vara ägnad att förstärka dessa farhågor.

Utredningen är fullt medveten om dessa problem och anmärker också, att under de givna förutsättningarna den ekonomiska politikens uppgift blir utomordentligt svår även vid en gynnsam produktionsutveckling och en oförändrad kapitalbildningsandel.

Utredningens diskussion av den ekonomiska politikens uppgift och möjligheter leder till följande slutsatser. Genomförandet av utredningens program under bevarad samhällsekonomisk balans kräver en lugn löne- och inkomstutveckling, och man måste under alla förhållanden lita till arbetsmarknadsorganisationernas aktiva medverkan, om man skall lyckas undgå alltför stora inkomstökningar. Sparandet måste på alla sätt stimuleras, och en stram kreditmarknad, krav på egen insats vid anskaffandet av konsumtionskapitalvaror samt krav på snabbare amortering av lån nämnes som faktorer som kan bidraga härtill. Utredningen riktar i detta sammanhang även uppmärksamheten mot den betydelse utformningen av ett nytt pensionssystem kan få för sparandet samt vikten av att sparandet icke bromsas upp genom förväntningar om en fortsatt inflation. Skattepolitiken bör inriktas på att förskjuta skattetrycket från

sparandet till konsumtionen, och som tänkbara vägar diskuteras en ökning av de skattefria avdragen för i vissa institutionella former sparade belopp, en förskjutning från direkta till indirekta skatter och möjligheten att helt eller delvis ersätta den direkta skatten på inkomst med en skatt på konsumtionsutgifterna.

Fullmäktige instämmer i långtidsutredningens slutsatser och rekommendationer i dessa avseenden, och önskar ytterligare framhålla följande synpunkter. För det första synes det oundgängligen nödvändigt att man, då man tager långtidsutredningens rekommendationer till intäkt för ökade utgifter på olika områden, icke glömmer bort att dessa rekommendationer förutsätter att utgifterna på andra områden hålles inom de snävt utstakade gränserna. För det andra är det önskvärt att man vid den långsiktiga planeringen upprätthåller nödvändig flexibilitet, så att t. ex. en ogynnsammare utveckling av produktion eller av export- och importpriser än som utredningen förutsett, liksom ett misslyckande när det gäller att hålla konsumtionsökningen inom det angivna utrymmet, leder till planmässiga kompenserande ekonomiskt-politiska åtgärder. För det tredje synes det nödvändigt, att den kortsiktiga ekonomiska planeringen, som bl. a. tar sig uttryck i det årliga utarbetandet av nationalbudgeten, med hänsyn till de ytterst svåra uppgifter som kan väntas föreligga för den ekonomiska politiken, utbygges och får ökade möjligheter att påverka statsbudgetens utformning och övriga delar av den ekonomiska politiken på ett sätt som effektivt bidrager till upprätthållandet av ett fast penningvärde. På samtliga dessa tre punkter förefaller den av utredningen föreslagna kontinuerliga överarbetningen av långtidsprogrammet kunna vara av värde vid utformningen av den ekonomiska politiken.

Riskerna för en inflatorisk utveckling bör, enligt fullmäktiges mening, bedömas som så mycket allvarligare med hänsyn till den verkan som redan en tämligen obetydlig balansrubbning kan väntas utöva på utrikeshandeln.

Det av utredningen uppställda målet för valutareservens ökning synes relativt blygsamt. År 1960 skulle valutareserven, liksom vid slutet av 1955, motsvara ca tre månaders import. Som jämförelse kan hänvisas till att 1950 års långtidsutredning som ett minimikrav uppställde en valutareserv motsvarande en tredjedel av årsimporten; i den mån utvecklingen av export- och importpriser blev gynnsammare än den utredningen räknade med rekommenderade den en ytterligare förstärkning av reserven. Det finnes i dagens läge i och för sig knappast anledning att sätta kraven lägre än 1950. Som utredningen själv framhåller beror den beräknade utvecklingen inom utrikeshandeln i främsta rummet på en väntad expansion inom malmbrytning, skogsindustri, verkstadsindustri och sjöfart, områden som är konjunkturkänsliga och där man står de största riskerna för längre eller kortare konjunkturbakslag. Vidare kan den ekonomiska integration på nordisk och europeisk bas, som för närvarande är aktuell, väntas leda till vissa anpassningsproblem för den svenska utrikeshandeln, samtidigt som vår handels- och valutapolitiska handlingsfrihet sannolikt skulle begränsas. Slutligen beror en viss del av de senaste årens ökning av valutareserven sannolikt på förskjutningar i betalningsterminerna, som när som helst kan upphöra eller ge utslag i motsatt riktning.

Vad man, enligt fullmäktiges mening,

också bör uppmärksamma är emellertid, att den utveckling inom utrikeshandeln som långtidsutredningen räknar med är helt beroende av en god balans i den inhemska ekonomien, och att även mindre inflatoriska rubbningar sannolikt skulle leda till en förskjutning i ogynnsam riktning. Erfarenheterna från åren 1950—55 är på denna punkt instruktiva. Det av 1950 års långtidsutredning uppställda investeringsprogrammet genomfördes i stort sett, trots att konsumtionen steg i snabbare takt än det utmätta konsumtionsutrymmet. Detta möjliggjordes genom en oväntat gynnsam utveckling av export- och importpriser och genom att valutareserven, trots detta, icke bringades upp till den nivå som 1950 års långtidsutredning angett som ett minimum.

Fullmäktige vill på anförda grunder ytterligare understryka nödvändigheten av en ekonomisk politik som håller den totala efterfrågan inom ramen för de tillgängliga resurserna, och som därvid ger högsta prioritet åt upprätthållandet av balans inom utrikeshandeln. Fullmäktige vill därutöver tillägga att den målsättning för valutapolitiken, som utredningen uppställer, nämligen att valutareserven skall öka i samma takt som importen stiger, måste betraktas som ett minimum, som icke bör underskridas. Därest utvecklingen skulle bliva gynnsammare än vad utredningen ansett sig böra räkna med, framstår det mycket angeläget att öka valutareserven utöver detta minimum. Stockholm den 4 april 1957.

Å fullmäktiges vägnar:

Per Eckerberg

Karin Winberg

Fullmäktige i riksgäldskontoret

De sakkunniga har sökt beräkna det utrymme för konsumtion och investeringar, som kommer att stå till förfogande under några år framåt och de anspråk på detta utrymme, som under vissa förutsättningar kan väntas uppkomma. Härjämte har de sakkunniga anfört synpunkter rörande den lämpliga avvägningen dels mellan konsumtion och investeringar, dels mellan olika investeringar, och även formulerat rekommendationer rörande principer för dessa avvägningar. Slutligen har de sakkunniga uppställt ett program, visserligen av delvis hypotetisk natur, för resursernas fördelning.

De sakkunnigas lösning av den först nämnda, rent tekniska uppgiften kan sägas innebära en partiell kalkyl å efterfrågeöverskott för en flerårsperiod. Den däri ingående uppskattningen av investeringsefterfrågan är baserad på vissa förutsättningar, vilka, ehuru detta icke uttryckligen angivits, torde inkludera en förutsättning om i huvudsak oförändrad prisstruktur. Det på så sätt uppskattade totala investeringsbehovet har en sådan storleksordning, att detsamma enligt de sakkunniga omöjligen kan tillgodoses. På grundval av vissa överväganden, vilka närmast torde innefatta en prognos för vad som är politiskt möjligt i fråga om begränsning av konsumtionen, har de sakkunniga kommit till den slutsatsen, att ungefär 60 procent av den redovisade ökningen i investeringsbehoven (i genomsnitt för perioden 1955—1960, jämfört med 1955) måste skäras bort. Likväl skulle detta innebära, att fördelningen mellan konsumtion och investeringar komme att förskjutas något till förmån för inves-

teringarna under 1955—1960, jämfört med 1955.

I frågan hur avvägningen inom det knappa utrymmet för investeringar skall göras, anför de sakkunniga som en allmän rekommendation, att det är angeläget, att »knappheten på kapital kommer till fullt uttryck i de kalkyler, som vägleder investeringarnas utformning, och att denna kapitalknapphet också avspeglas i de kostnader respektive priser, som vägleder konsumtionens inriktning, vare sig den är organiserad i kollektiva eller privata former». Det är dock tveksamt, huruvida de sakkunniga härmed velat förorda en så genomgripande omläggning av den ekonomiska politiken, som det skulle innebära att dels övergå till en fri marknadsränta och dels låta denna komma till fullt uttryck i prisbildningen. De sakkunniga har nämligen framfört även andra rekommendationer, vilka synes vara grundade på förutsättningen att den ekonomiska politiken icke kommer att på ett mera avgörande sätt förändras i nyssnämnda riktning. Sålunda har de sakkunniga uppställt fem särskilda grunder, som bör tillmätas en särskild vikt vid avvägningen mellan olika investeringsområden, och vilka uppges ha varit vägledande för de sakkunnigas konkreta förslag till investeringsavvägning. Vid en fullt genomförd marknadsprisbildning skulle ju behovet av sådana särskilda prioritetsgrunder i huvudsak bortfalla.

Utredningens största betydelse synes enligt fullmäktiges mening ligga däri, att den belyst de svårigheter att uppnå balans på skilda områden inom samhällsekonomien, som nu föreligger och som — om den ekonomiska politiken icke avsevärt förändras — kan väntas bestå under den närmaste framtiden. Därmed bör utredningen bliva ett värdefullt stöd för strävandena att fullfölja en efterfrågebegränsande ekonomisk politik.

Den slutsats, som fullmäktige framför allt skulle vilja draga av långtidsutredningens betänkande, är att en begränsning av såväl den offentliga som den privata konsumtionen är ofrånkomlig, om strävandena att stabilisera penningvärdet och hålla tillbaka de inflationistiska spänningarna skall ha någon utsikt till framgång. Icke minst angeläget är att besinna detta, då det gäller att taga ställning till frågor om nya kostnadskrävande och för framtiden bindande utgifter inom den offentliga sektorn. Att under rådande förhållanden investeringarna bör ges ökad andel av produktionsökningen på bekostnad av konsumtionen förefaller obestridligt. Det är därför av största vikt, att sparandet på allt sätt främjas.

Protokollsutdrag, utvisande inom fullmäktige uttalad skiljaktig mening, bifogas. Stockholm den 21 mars 1957.

Å fullmäktiges vägnar:

C.-H. Nordlander

Torsten Bjerlöw

Utdrag av protokoll vid fullmäktiges i riksgäldskontoret sammankomst den 21 mars 1957.

Närvarande

Ordföranden herr Nordlander, vice ordföranden herr Strand, herrar Hagberg, Nilsson, W. Svensson, Pettersson och P. Svensson samt riksgäldsdirektören och dennes ersättare.

§ 6.

Upptogs åter till behandling vid sammankomsten den 14 februari 1957 under

§ 14 i protokollet bordlagd remiss från statsrådet och chefen för finansdepartementet angående 1955 års långtidsutrednings betänkande om balanserad expansion.

Efter överläggning beslöt fullmäktige i ärendet avlåta yttrande enligt registraturet.

Mot beslutet anfördes reservation av herr Pettersson, som ansett att i sista stycket av fullmäktiges yttrande orden »såväl den offentliga som den privata» bort utgå.

Denna paragraf förklarades omedelbart justerad.

Enligt protokollet:

Eva Rudholm

Överståthållarämbetet

Överståthållarämbetet saknar för sin del anledning att ifrågasätta riktigheten av den bedömning av nationalproduktens sannolika utveckling, som verkställts av utredningen under olika i betänkandet angivna förutsättningar. Denna bedömning har lett till den slutsatsen, att — om angelägna investeringsbehov skola kunna tillgodoses — utrymmet för en ökning av konsumtionen under femårsperioden 1956—1960 är snävt begränsat. Med hänsyn härtill framstår det som önskvärt, att ökningen av konsumtionen, särskilt den privata, hålles tillbaka, så att investeringarnas andel av nationalprodukten kan bibehållas och helst något ökas. I betänkandet har också angivits olika möjligheter till en utgiftsbegränsande politik, däribland en förskjutning av skattetrycket från sparandet till konsumtionen. Detta kan uppnås på olika sätt; antingen genom att öka de skattefria avdragen för i vissa institutionella former sparade belopp eller genom att förskjuta tyngdpunkten från direkta mot indirekta skatter, varjämte, åtminstone i princip, den möjligheten finnes att helt eller delvis ersätta den direkta skatten på inkomst med en skatt på konsumtionsutgifterna.

Utan att närmare ingå på de olika alternativens inbördes företräden vill dock överståthållarämbetet särskilt understryka vad utredningen anfört om den fördel de indirekta skatterna erbjuda som instrument för en konsumtionsbegränsande politik genom att de kunna differentieras för olika varor alltefter den belastning dessa medföra på investeringsområdet. Vid detta uttalande har utredningen i första hand haft i tankarna konsekvenserna ur investeringssynpunkt av den snabbt växande bilismen. Utredningen har också i andra sammanhang pekat på dessa konsekvenser och framhållit, att bilskatterna endast täcka en del av de investeringar, som bilismen framkallar. Även bortsett från den rent konsumtionsbegränsande effekten, synes det därför enligt överståthållarämbetets mening rimligt, att bilismen i väsentligt större utsträckning än vad nu är fallet deltager jämväl i kostnaderna för om- och utbyggnaden av städernas trafikapparat, för ordnande av parkeringsplatser därstädes och för ombyggnad av centrala stadsdelar. Bidraget till städerna av bilskattemedel bör i enlighet härmed avsevärt höjas.

Inom ett annat område, där varje ökning av konsumtionen fordrar en relativt stor kapitalinsats, nämligen bostäderna, kan en konsumtionsbegränsande effekt erhållas enbart genom att låta de verkliga kostnaderna för konsumtionen slå igenom i priserna. Den minskning av de generella subventionerna till bostadsproduktionen, varom förslag nu

framlagts, torde visserligen med hänsyn till bostadsbristen icke i någon högre grad minska efterfrågan på bostäder, men den lärer i varje fall bidraga till att motverka en ökning av konsumtionen på andra områden genom att en något större del av inkomsten tages i anspråk för hyran. Den höjning av hyran i äldre fastigheter, som kan vara motiverad redan av höjda fastighetsomkostnader, kommer att ha en motsvarande effekt. Överståthållarämbetet ifrågasätter emellertid om icke i samband med en eventuell höjning av hyrorna i de äldre husen frågan om amorteringar på bottenlånen bör upptagas till övervägande. Dylika amorteringar förekomma numera endast i mycket begränsad omfattning, och de på viss tid bundna lånen bruka vid bindningstidens utgång förlängas utan andra ändringar i lånevillkoren än dem som kunna betingas av ränteläget. Den nuvarande hyresavkastningen torde icke heller lämna utrymme för amorteringar. Då emellertid de obligationslån, som upptagits för att finansiera exempelvis stadshypoteksföreningarnas utlåning till fastighetsägarna, själva måste amorteras, innebär friheten från skyldigheten att verkställa amorteringar på fastighetslånen att en del av den nya obligationsupplåningen måste tagas i anspråk för amorteringarna på obligationslånen. Om dessa i stället finansierades med amorteringar på de genom hypoteksföreningarna utlämnade lånen, kunde större del av den nya upplåningen utnyttjas för produktionen av nya hus. Även ur andra hänseenden synes en amortering på bottenlånen vara önskvärd. Ämbetet kan för sin del helt instämma i vad Sparbanksföreningen därom anfört i sitt över bostadspolitiska utredningens betänkande avgivna yttrande (se s. 74 i prop. nr 100 till innevarande års riksdag).

Även om ökningen av konsumtionen kan hållas tillbaka på sätt långtidsutredningen förutsatt, blir utrymmet för en ökning av investeringarna så begränsat, att en avvägning mellan olika investeringsbehov måste ske. Ämbetet kan i huvudsak ansluta sig till vad utredningen anfört om de olika grunder, som böra tillmätas särskild vikt vid en dylik avvägning. Vad angår den första grunden — hänsynen till att vissa investeringar redan äro bundna genom beställningar eller igångsättning av större projekt — torde betydelsen därav för innevarande femårsperiod ökas ju längre tid som förflyter, innan en samlad bedömning av investeringsbehoven på grundval av utredningens förslag kan komma till stånd. I övrigt får överståthållarämbetet framhålla, att enligt ämbetets mening behoven av ombyggnad, utvidgning och förbättring av befintliga vatten- och avloppsverk samt anordningar för vattenrening icke tillerkänts den prioritet, som synes erforderlig med hänsyn till angelägenhetsgraden. Ett uppskov med dylika anläggningar innebär icke enbart att en i och för sig önskvärd standardförbättring ställts på framtiden, utan i detta fall gäller det i första hand att förhindra en fortsatt förstöring av våra vattentillgångar med dess menliga följder ur trevnads- och naturskyddssynpunkt samt risker för ekonomiska skadeverkningar och sanitära olägenheter.

I övrigt får överståthållarämbetet särskilt understryka det motiv till prioritet som föreligger på sådana områden, där exceptionell köbildning uppstått, vilket lett till uppenbar diskriminering mellan olika individer. Härvid komma i första hand bostäder och skolor ifråga. Överståthållarämbetet får jämväl uttala

sin tillfredsställelse med vad utredningen anfört därom att ökningen av bostadsproduktionen under de närmaste åren till en större del än hittills bör förläggas till de större städerna, där bostadsbristen är mest akut. Utredningen har därvid särskilt upmärksammat de svårlösta kommunala planerings- och samordningsfrågor, som ytterligare aktualiseras för stockholmsområdets vidkommande genom att större delen av bostadsproduktionen inom detta område tämligen snart måste förläggas till Stockholms grannkommuner. Ämbetet får i anslutning härtill ånyo framhålla angelägenheten av att i varje fall det steget tages mot en lösning av frågan om stockholmsområdets administrativa indelning att en förnyad förutsättningslös utredning av problemkomplexet påbörjas. För närvarande synes den enda utvägen vara att det samarbete på frivillighetens grund, som redan nu äger rum mellan Stockholm och dess grannkommuner, ytterligare utbygges inom ramen för gällande lagstiftning. Stockholm den 25 mars 1957.

Martin Wahlbäck

Sten Waller

Från överståthållarämbetet har överlämnats av Stockholms stadskollegium avgivet yttrande.

Stockholms stadskollegium

Till statsrådet och chefen för Finansdepartementet.

Genom remiss den 12 sistlidne januari har Ni berett Stockholms stadsfullmäktige tillfälle att inkomma med yttrande över det av 1955 års långtidsutredning avgivna betänkandet »Balanserad expansion».

I ärendet hava yttranden avgivits av stor-stockholmsdelegationen och stadskollegiets investeringskommitté samt drätselnämnden.

Då det icke varit möjligt att inom erforderlig tid framlägga ärendet för stadsfullmäktige, har stadskollegiet beslutat att å stadens vägnar besvara remissen.

Stadskollegiet får såsom svar å remissen överlämna och åberopa de av investeringskommittén och stor-stockholmsdelegationen avgivna yttrandena.

Vid ärendets behandling i kollegiet har herr *Knut Olsson* åberopat det av honom i investeringskommittén avgivna särskilda uttalandet. Stockholm den 4 april 1957.

Å stadskollegiets vägnar:

Harald Mårtens

Erik Huss

Tor Löfquist

Stor-Stockholmsdelegationen

Såsom yttrande över betänkandet har *stor-stockholmsdelegationen* vid sammanträde den 21 februari 1957 beslutat överlämna och åberopa ett tjänsteutlåtande avgivet av *delegationens kansli* den 19 februari 1957. I utlåtandet anföres i huvudsak följande.

Bedömningen av utredningens betänkande begränsar sig till vad utredningen anfört om bostadsbyggandet i Stor-Stockholm samt om storstadsproblemet.

Vid en fördelning av det beräknade ökade investeringsutrymmet under den närmaste femårsperioden har långtidsutredningen funnit, att man bland olika angelägna investeringsområden bör i första hand koncentrera investeringsökningen till befintliga bristområden. Ut-

redningen poängterar särskilt de allvarliga sociala och ekonomiska svårigheter, som följa av den nuvarande bostadsbristen, och anser en snabb avveckling av bristen på detta område som en av de viktigaste sociala reformerna under den närmaste tiden. I fråga om bostadsinvesteringarna har utredningen i huvudsak anslutit sig till ett av bostadsstyrelsen uppgjort program och förordar en ökning av bostadsbyggandet i landet till 65 000 lägenheter om året. Härvid förutsätter utredningen, att det ökade bostadsbyggandet till större del än hittills förlägges till de större städerna, där bostadsbristen är mest akut. Särskilt fäster utredningen uppmärksamheten på behovet av en betydande ökning av bostadsproduktionen i Stor-Stockholm, dit bostadsbristen till stor del är koncentrerad. Bostadsbyggandet i Stor-Stockholm bör enligt utredningen under återstoden av 1950-talet öka till i genomsnitt 14 000 lägenheter om året.

Det är med tillfredsställelse man konstaterar, att utredningen, som haft att taga ställning till investeringsutrymmet i sin helhet, vid en avvägning mellan olika angelägna investeringar bedömt bostadsbyggandet och en avveckling av bostadsbristen vara av sådan angelägenhetsgrad. Det måste också vara riktigt att man först söker avlägsna befintliga bristsituationer, innan man utnyttjar den ökade nationalprodukten till en allmän standardstegring.

I fråga om det ökade bostadsbyggandet är det helt naturligt att man koncentrerar resurserna till sådana områden, där bostadsbristen är mest markerad. En sådan inriktning av nyproduktionen bör med alla medel befrämjas. Det är också helt i överensstämmelse härmed som utredningen fäst uppmärksamheten på behovet av ökat bostadsbyggande i Stor-Stockholm. Inom detta område ryms en sjundedel av landets befolkning, medan bostadsbristen här uppgår till omkring hälften av den totala bristen i landet. Det torde emellertid vara tveksamt, om ens den av utredningen förordade ökningen av bostadsproduktionen i Stor-Stockholm till i genomsnitt 14 000 lägenheter om året i längden är tillräcklig. En sådan ökning av bostadsbyggandet kan ej heller omedelbart komma till stånd, då härför erfordras en omställning av planering och produktion, som tager viss tid att genomföra. Man måste därför i realiteten räkna med att endast successivt kunna uppnå en omfattning av bostadsproduktionen av angiven storlek.

I ett i dagarna avlämnat, på uppdrag av stadskollegiets stor-stockholmsdelegation och Stockholms förorters planeringsdelegation utarbetat aktionsprogram för bostadsförsörjningen i Stor-Stockholm åren 1957—1961 har man i likhet med långtidsutredningen kommit fram till att bostadsproduktionen bör successivt ökas från nuvarande 10 000 till 14 000 lägenheter om året. Till grund för programmets utformning ligger en ingående inventering av stor-stockholmskommunernas reella resurser och en undersökning av de stadsbyggnadsmässiga förutsättningarna för ett ökat bostadsbyggande i Stor-Stockholm, vilket skett i nära samråd och efter överläggningar med berörda kommuner, regionplanekontoret, Stockholms stads organ för stadsbyggandet samt statliga myndigheter. Huvuddelen av den föreslagna årsproduktionen kommer enligt programmet att successivt överflyttas från Stockholms stad till förortskommunerna. Med hänsyn till Stockholms stads knappa marktillgångar måste således redan om några år 10 000 lägenheter eller drygt

70 % av den beräknade produktionen årligen byggas i förortskommunerna. För att kunna genomföra denna ökning föreslås att en viss del av nyproduktionen i förorterna koncentreras till ett begränsat antal bebyggelseområden, som utbyggas i snabb takt, såsom exempelvis vid exploateringen av Vällingby. En dylik utbyggnad skapar ett sådant ömsesidigt beroende och kräver sådana resurser, att förortskommunerna måste gå samman med Stockholm för att gemensamt planlägga och genomföra den. För detta ändamål bör enligt programmet inrättas ett samarbetsorgan, en Stor-Stockholms planeringsnämnd, som skulle få till uppgift att behandla gemensamma problem av intresse för Stor-Stockholms utbyggnad, såsom stadsplanering, bostadsbyggande, lokaliseringsfrågor och trafikproblem men däremot inte uppgifter som falla under landstingets kompetens.

Det är som långtidsutredningen också framhållit förenat med stora svårigheter att omställa bostadsproduktionen i Stor-Stockholm för att på några år genomföra en ökning med omkring 40 %. En dylik omställning kräver en samordning av stor-stockholmskommunernas ansträngningar, och samplaneringsproblemen överspänna hela det kommunala fältet. Vid utarbetandet av ifrågavarande aktionsprogram har utgångspunkten självfallet måst vara att uppbyggnaden av Stor-Stockholm grundas på ett organiserat, frivilligt samarbete mellan kommunerna inom huvudstadsregionen.

Det är alldeles uppenbart att det är svårt att få detta växande Stor-Stockholm, som är en naturlig enhet, att fungera tillfredsställande mot bakgrunden av att denna enhet i själva verket är ett konglomerat av självständiga kommuner. Formerna för de inbördes samarbets- och samordningsproblemen i Stor-Stockholm ha under årens lopp vid upprepade tillfällen diskuterats och olika förslag till lösning ha framlagts utan att man kunnat ena sig härom. Man kan emellertid inte nu avvakta tidskrävande och omfattande utredningar om en ny indelningsgrund för Stor-Stockholm, utan arbetet måste omedelbart inriktas på att så snart som möjligt komma till rätta med bostadsbristen.

Men även på den statliga sidan erfordras en samordning när det gäller handläggningen av de frågor, som beröra utbyggnaden av stor-stockholmsregionen. Vid bostadsprogrammets utarbetande ha också de statliga myndigheter, som i första hand ha att handlägga planerings- och arbetskraftsfrågor och de bostadspolitiska ärendena, förklarat sig villiga att medverka till aktionsprogrammets genomförande från utgångspunkten att Stor-Stockholm behandlas som en enhet.

Någon säker beräkning av det investeringsbehov, som en relativt snabb utbyggnad av stor-stockholmsområdet skapar, är inte nu möjlig att prestera. I aktionsprogrammet förutsättes att en samlad investeringsplan efter enhetliga principer upprättas för hela stor-stockholmsområdet. En viss uppskattning av investeringsbehovet har man emellertid sökt göra och kommit till att det ökade bostadsbyggandet i Stor-Stockholm skulle erfordra en ökning av kapitalbehovet från 400 miljoner kronor per år till 560 miljoner kronor årligen. En betydande stegring följer givetvis även av kostnaderna för de med bostadsbyggandet sammanhängande investeringarna — trafik, vatten, avlopp, skolor, sjukvård etc. Huruvida denna kommer att ske i direkt relation till en ökad bostadsproduktion är svårt att bedöma — det blir ju här i hög grad en fråga om standard, t. ex.

vilken kapacitet trafikapparaten skall ges. Å andra sidan får man givetvis räkna med att de normala investeringar, som ändå i många fall måste göras av kommunerna, komma den föreslagna utbyggnaden till godo.

Långtidsutredningen har även tagit upp till diskussion problemet med de största städernas — särskilt Stockholm och Stor-Stockholm — snabba tillväxt och den därav följande starka ansvällningen av de där lokaliserade investeringsbehoven samt frågan om möjligheterna att dämpa takten i detta växande med en ändamålsenlig lokaliseringspolitik för administration och enskilda företag. De berörda problemen, som till sin natur äro synnerligen invecklade, böra enligt utredningen till innebörd och konsekvenser klarläggas genom ingående utredningar, som skulle leda fram till konkreta förslag.

Det framstår i hög grad som önskvärt och värdefullt, om man genom en utredning kunde klarlägga de problem som sammanhänga med och de orsaker som ligga bakom storstadens tillväxt. Man saknar f. n. tillräckliga kunskaper om de faktorer, som medverka till detta växande, om de drivkrafter som i verkligheten äro avgörande för människorna, när de söka sig till storstaden. Man vet ej heller, om de höga stadsbyggnadsinvesteringar, som äro ofrånkomliga i en storstad, på lång sikt är en dålig affär eller inte. Inte minst med hänsyn till den mera känslomässiga än sakligt grundade propagandan mot storstaden, som stundom kommer till uttryck, vore det värdefullt med en utredning i dessa avseenden.

I fråga om lokaliseringspolitiken synes man som allmän regel böra eftersträva att befolkningens sociala struktur i Stockholm inte avviker mera från genomsnittet i landets tätorter än vad som ofrånkomligen följer av storstadskaraktären. Ett viktigt problem när det gäller Stor-Stockholms ändamålsenliga gestaltning är vidare arbetsplatsernas förläggning. Balansen mellan bostäder och sysselsättningsmöjligheter är f. n. delvis mycket ogynnsam i Stor-Stockholm. Både Stockholms egna förorter och flertalet förortskommuner äro underförsörjda med arbetsplatser. Här föreligger ett gemensamt intresse för alla stor-stockholmskommunerna. Strävandena måste gå ut på att de nya samhällsbildningarna i Stor-Stockholm inte bli rena sovstäder utan förses med en tillfredsställande försörjning med sysselsättningsmöjligheter. För denna uppfattning talar också nödvändigheten att i görligaste mån avlasta kommunikationslederna in mot och i Stockholms centrala delar. Om man alltså hävdar kravet på förläggning av arbetsplatser till Stockholms ytterområden och dess grannkommuner, bör detta inte uppfattas som en motsättning till de statliga lokaliseringssträvandena. Tvärtom måste det vara ett samhällsintresse i stort, att även stor-stockholmsområdet gives en tillfredsställande balans i fråga om bostäder och arbetsplatser. I första hand bör man därför gå på den linjen, att omflyttning av företag inom Stor-Stockholm inte hindras eller försvåras. Man bör inte heller ställa sig principiellt avvisande till nyetablering eller inflyttning av företag i de fall, där detta är motiverat ur företagsekonomiska eller andra synpunkter.

Stadskollegiets investeringskommitté

Investeringskommittén har den 1 april 1957 i ärendet anfört följande.

Investeringskommittén har för sin del inte funnit anledning att ingå på någon

bedömning rörande sannolikheten av de i betänkandet skisserade alternativen för produktionsutvecklingen. De gjorda antagandena äro helt naturligt beroende av en mängd olika förhållanden, som i förväg inte kunna på ett tillförlitligt sätt överblickas. Även om de siffermässiga utgångspunkterna för långtidsutredningens resonemang sålunda kunna bli ändrade kvarstå likväl de problem rörande avvägningar och prioriteter på olika områden — bland dem det kommunala — som utredningen på ett värdefullt sätt belyst.

Investeringskommittén ansluter sig helt till den av utredningen framförda uppfattningen, att en ökning av investeringsvolymen i landet under de närmaste åren är synnerligen angelägen. Det är också önskvärt att, som utredningen förutsatt, det ökade investeringsutrymme, som kan komma att stå till förfogande, i första hand kommer de investeringsändamål och de orter till godo, där den mest markanta eftersläpningen föreligger. Investeringskommittén begränsar sig i det följande till de problem som gälla stockholmsområdet.

För de beräknade kommunala investeringarna inom Stockholms stad under de närmaste åren ha i andra sammanhang upprättats vissa kalkyler, vilka redovisats av investeringskommitténs kansli i bih. nr 53 för år 1955 och nr 53 för år 1956. Resultaten härav ha sammanfattats i bilagda tablå *(bil.)*. Det torde böra påpekas, att i de där angivna beloppen inte ingå medel för själva bostadsbyggandet. Även om beräkningar av detta slag av naturliga skäl alltid äro förenade med viss osäkerhet, ge de dock en ganska god bild av storleksordningen av det investeringsbehov som framräknats för stadens del.

En sammanräkning av de olika kommunala förvaltningarnas investeringsberäkningar slutar på ett totalt investeringsbehov under perioden 1957—1960 på 1 942 miljoner kronor eller i genomsnitt 487 miljoner kronor per år. Vid den centrala genomgång av förvaltningarnas investeringsplaner, som gjorts av investeringskommitténs kansli, har man sökt att minska ned den beräknade investeringsvolymen till en nivå, som med hänsyn till föreliggande reella resurser bedömts vara realistisk. Enligt kansliets kalkyler, som förutsätta en förskjutning framåt i tiden av en mängd projekt, skulle investeringssumman under perioden 1957—1960 uppgå till i genomsnitt 371 miljoner kronor per år. För att belysa det aktuella läget ifråga om stadens investeringar må nämnas, att det vid ingången av år 1957 fanns beviljade men icke utnyttjade lånemedelsanslag om sammanlagt ca 700 miljoner kronor. Det rör sig här nästan helt om investeringar av fundamental betydelse för stadens utveckling. Under år 1955 då på grund av de finansiella svårigheterna sträng restriktivitet måste iakttas, uppgingo de verkliga investeringsutgifterna till 311 miljoner kronor. För år 1956 finnas ännu ej slutliga uppgifter om investeringarnas omfattning tillgängliga. Även under detta år har emellertid stark återhållsamhet varit nödvändig.

Av det anförda följer att det — även vid det gynnsammare utvecklingsalternativ som långtidsutredningens alternativ B representerar — alltjämt kommer att bliva nödvändigt att ingående pröva angelägenheten av de i investeringsplanerna upptagna objekten. Framförallt torde — med hänsyn till de stora projekt som redan beslutats av stadsfullmäktige men ännu icke kunnat komma till utförande — ett restriktivt bedömande böra ske vid ställningstagandet till

nya kostnadskrävande förslag. För de investeringsobjekt som befinnas ofrånkomliga är det självfallet nödvändigt att pressa kostnaderna genom noggrann planläggning av arbetena samt genom standardisering, förenkling av byggnadsmetoder etc.

Den primära orsaken till det växande investeringsbehovet är stadens fortgående utbyggnad. Av särskild betydelse är också den ändrade befolkningsstrukturen, som karakteriseras av ett relativt sett stort antal barn i skolåldern och ett ökat antal åldringar samt utsträckningen av skoltidens längd. De nu angivna förhållandena torde vara så välbekanta att någon närmare redogörelse härför icke synes erforderlig i detta sammanhang. Här bör endast starkt understrykas, att den antydda utvecklingen nödvändiggör mycket stora investeringar för stads- och bostadsbyggandet och därmed sammanhängande anläggningar såsom gator, ledningsnät m. m. samt för skolor, sjukhus, sociala inrättningar etc.

Såsom ovan antytts kommer bostadsbyggandet, som i och för sig icke belastar stadens investeringsutrymme, att medföra ofrånkomliga konsekvenser för de kommunala investeringarnas omfattning och inriktning. Det är givetvis av betydande intresse i detta sammanhang att undersöka hur stor del av stadens totala investeringar som belöper på anläggningar, som sammanhänga med bostadsbyggandet. Det ställer sig dock svårt att bestämt ange vilka investeringar som härvid böra medräknas. Vissa investeringar äro en integrerande del av bostadsbyggande, andra utgöra i mer eller mindre grad nödvändiga förutsättningar för att nya bostadsområden skall kunna fungera. Vid tidigare tillfällen har gjorts en uppdelning av stadens lånemedelsutgifter på olika huvudgrupper. Som en post ha upptagits utgifter som direkt sammanhänga med bostadsbyggande, såsom exploateringskostnader, vissa investeringar i ledningsnät och skolor i nya stadsdelar m. m. Härtill komma utgifter för trafikanordningar (tunnelbanan och vissa huvudtrafikleder m. m.) samt för Nedre Norrmalms reglering. Även dessa investeringar sammanhänga till den helt övervägande delen med bostadsbyggandet, eftersom det är nödvändigt att ordna trafiklederna för att de nya bostadsområdena skola kunna fungera. Trots de betydande insatser, som här gjorts, äro ju kommunikationerna för stora delar av befolkningen i ytterområdena mycket otillfredsställande. Gruppen övriga lånemedelsutgifter stannade för år 1955 med cirka 32 % av de totala investeringarna. Resultatet i fråga om den procentuella fördelningen av de beräknade investeringarna under de olika posterna framgår av följande sammanställning:

	1953	1955
	%	%
A. Med bostadsbyggandet direkt sammanhängande utgifter	35,0	39,0
B. Trafikanordningar	25,1	18,9
C. Nedre Norrmalms reglering	1,4	10,3
D. Övriga lånemedelsutgifter	38,5	31,8
Summa	100,0	100,0

Även om man icke med bestämdhet kan angiva vilka kostnader som måste betraktas såsom oundgängliga för bostadsproduktionen, torde av det förebragta materialet likväl framgå, att den övervägande delen av det sammanlagda investeringsbehovet är att hänföra hit.

Långtidsutredningen har — utan närmare precisering rörande storleken av de möjliga offentliga investeringarna — räknat med att investeringsutrymmet skulle komma att bliva större för tiden 1961—1964. För stadens del finnes icke

något aktuellt siffermaterial för denna period. Enligt de av förvaltningarna år 1954 lämnade uppgifterna skulle emellertid investeringsbehovet under perioden 1961—1964 uppgå till i genomsnitt 352 miljoner kronor per år, vilket i 1955 års prisläge torde motsvara 370 miljoner kronor. Det bör emellertid uppmärksammas, att de av kansliet gjorda nedräkningarna av investeringsbehovet för åren 1957—1960 i stort sett endast inneburit en förskjutning framåt i tiden av vissa av förvaltningarna beräknade investeringar, varför det för de därpå följande åren beräknade investeringsbehovet kommer att öka i motsvarande mån. Härtill komma de investeringar som finnas medtagna i kansliets beräkningar för åren 1957—1960 men som på grund av bristande utrymme eventuellt måste uppskjutas till efter år 1960. Vidare är att beakta, att efter tidpunkten för kalkylernas upprättande tillkommit önskemål om betydande ytterligare investeringar. Som exempel härpå kan särskilt nämnas, att det program för nya trafikleder som presenterats i stadsbyggnadskontorets trafikprognos för Stockholm samt genomförandet av sydvästra tunnelbanan skulle medföra investeringar med miljardbelopp, som delvis kunna komma att belasta stadens budget under den nu aktuella perioden.

Stockholms stad har under en lång följd av år gjort betydande ansträngningar för att hålla bostadsbyggandet på högsta möjliga nivå. Av olika skäl har emellertid efterfrågan på nya lägenheter icke kunnat på långt när tillgodoses, utan resultatet har i stället blivit en fortgående ökning av bostadskön.

Långtidsutredningen framhåller, att ansträngningarna böra inriktas på att avveckla den nuvarande bostadsbristen och förutsätter härvid, att den möjliga ökningen av bostadsproduktionen under de närmaste åren till en större del än hittills förlägges till de större städerna och då främst Stor-Stockholmsområdet. Utredningen anser, att detta är en ovillkorlig förutsättning även för ett genomförande av det förordade minimiprogrammet. Därest denna inriktning av nyproduktionen av olika anledningar icke kan fullföljas, borde en motsvarande minskning äga rum av den totala produktionen.

Det är med tillfredsställelse kommittén konstaterar, att långtidsutredningen räknat med en väsentlig ökning av bostadsbyggandet inom Stor-Stockholm under de närmaste åren. Den skisserade ökningen från nuvarande 10 000 till 14 000 lägenheter om året överensstämmer med det program, som nyligen redovisats i en av Stockholms stad och förortskommunerna gemensamt företagen utredning. Denna ökning av bostadsbyggandet måste av kända skäl helt förläggas till förortskommunerna. Den kommer självfallet att kräva avsevärt ökade reella och finansiella resurser. Enbart bostadsbyggandet beräknas kräva en ökad kapitalinsats av storleksordningen 160 miljoner kronor per år. Någon närmare beräkning av kostnaderna för de med bostadsbyggandet sammanhängande kommunala investeringarna föreligger ännu ej, men med de erfarenheter som föreligga från Stockholms stad är det uppenbart, att de måste komma att uppgå till mycket betydande belopp. Även om bostadsbyggandet förskjutes till stadens grannkommuner är det uppenbart, att denna utbyggnad kommer att ställa ytterligare krav på kapacitetsökningar också inom Stockholms stad bl. a. ifråga om trafikleder m. m.

Den i långtidsutredningen antagna ökningen av investeringsutrymmet under

de närmaste åren förutsätter enligt kommitténs beräkningar, att endast en relativt obetydlig ökning av konsumtionen äger rum. Detta innebär, att även utrymmet för ökning av den offentliga konsumtionen skulle bli starkt begränsat. Det synes rimligt, att även kommunerna i möjligaste mån bidraga till att hålla tillbaka ökningen av konsumtionsutgifterna i syfte att därigenom bereda ökat utrymme för investeringar. Det bör emellertid framhållas, att möjligheterna i detta avseende delvis påverkas av särskilda omständigheter, varöver kommunerna icke råda. Sålunda bestämmas löneutgifterna, som utgöra en mycket väsentlig post i den kommunala budgeten, huvudsakligen av utvecklingen på den allmänna lönemarknaden samt av den statliga lönepolitiken. I åtskilliga andra avseenden äro kommunerna beroende av statliga beslut och genom statliga myndigheter fastställda standardkrav. Befolkningens ökning och ändrade åldersstruktur verkar också höjande på kommunernas konsumtionsutgifter.

Utredningen har i betänkandet gjort ett uttalande om önskvärdheten av att söka dämpa takten i de största städernas och speciellt Stor-Stockholms tillväxt. Den nu antydda frågeställningen inrymmer en mångfald problem, och investeringskommittén biträder tanken på en ingående undersökning av de spörsmål som sammanhänga med och påverka de största städernas tillväxt. Förrän en sådan utredning gjorts kan man icke rimligen taga ställning till frågan huruvida åtgärder böra vidtagas för att motverka en fortsatt koncentration till Stor-Stockholm. Utredningens i detta sammanhang framförda tanke, att man från statlig sida skulle inrikta sig på att minska storstädernas attraktivitet bl. a. genom att lägga ökade ekonomiska bördor på dessa städers invånare, måste investeringskommittén bestämt avvisa. Redan nu intaga de större städerna en missgynnad ställning, exempelvis ifråga om en rad statsbidrag. Det är särskilt anledning att peka på den uppenbara disproportionen mellan behov och tilldelning av bilskattemedel.

Kommittén har även ovan i korthet berört de stora eftersläpningar ifråga om de kommunala investeringarna, som nu föreligga på olika områden som en följd av den nödtvungna investeringsbegränsningen. Denna eftersläpning är kanske mest framträdande i vad det gäller bostadsbyggandet och det är ytterst angeläget att en ökning härvidlag kommer till stånd. Ytterligare arbetskraft och finansiella resurser måste därför ställas till förfogande för detta ändamål. Kommittén vill emellertid sammanfattningsvis understryka vikten av att man i detta sammanhang även tar vederbörlig hänsyn till de investeringsbehov i övrigt, som följa med det ökade bostadsbyggandet — varvid framför allt en lösning av kommunikationsfrågorna kräver stora insatser och att Stor-Stockholmsområdet alltså för de närmaste åren erhåller en väsentligt större andel av de reella och finansiella resurserna än som hittills varit fallet.

Härutöver vill investeringskommittén åberopa de synpunkter, som anförts av Stor-Stockholmsdelegationen i dess uttalande.

Vid investeringskommitténs behandling av ärendet anmälde herr *Knut Olsson,* att han önskade göra ett särskilt uttalande.

Särskilt yttrande av herr Knut Olsson

Utan att i övrigt ingå på långtidsutredningens betänkande och av investerings-

Bilaga (till investeringskommitténs yttrande)

Investeringar i milj. kronor

(inklusive spårvägsbolagets investeringar m. m.)

	Bok 1955	Beräknad förbrukning										
		1956	1957	1958	1959	1960	1957—1960		1961	1962	1963	1964
							s:a	i genomsnitt per år				
1. Av förvaltningarna år 1954 beräknade investeringar (bih. 53/55)	311	465	462	443	410	393	1 708	427	378	361	340	327
2. Av förvaltningarna år 1956 beräknade investeringar (bih. 53/56)	311	—	517	499	481	445	1 942	487	—	—	—	—
3. Efter investeringskommitténs genomgång (bih. 53/56)	311	[1] 377	398	395	383	359	1 535	384	—	—	—	—
4. Efter nedrundning (bih. 53/56)	311	[1] 377	359	369	381	373	1 482	371	—	—	—	—
5. Investeringsvolym vid ökning i samma proportioner som de off. investeringarna enligt utredningens alt. B.	311	343	343	343	343	343	1 372	343	—	—	—	—
Investeringsbehov i hela riket enligt betänkandet	9 100	11 600	11 600	11 600	11 600	11 600	46 400	11 600	12 200	12 200	12 200	12 200
I betänkandet beräknad investeringsvolym (alt. B: 2)												
Totalt	9 100	10 100	10 100	10 100	10 100	10 100	40 400	10 100	12 100	12 100	12 100	12 100
Därav offentliga investeringar	3 700	4 100	4 100	4 100	4 100	4 100	16 400	4 100	—	—	—	—

[1] Bih. 53/55.

kommittén anförda synpunkter vill jag i följande anmäla avvikande mening:

Utredningen utgår ifrån en sådan ökning av investeringskvoten på konsumtionsökningens bekostnad, att det i dess lägre alternativ för produktionsökning skulle innebära att man »närmar sig ett konsumtionsstopp för den enskilde inkomsttagaren under de återstående åren fram till 1960, om man bortser från folkpensioner och därmed finansierad konsumtion».

En ekonomisk politik, som på detta sätt strävar till att medvetet hålla tillbaka konsumtionen och bidraga till en åtminstone relativt försämrad standard, kan jag icke vara med om att rekommendera.

Med allt beaktande av det inbördes förhållandet ifråga om utrymme för investeringar och konsumtion bör heller icke bortses från den omständigheten, att en ökning av konsumtionen i många fall är en förutsättning för fortsatta och ökade investeringar. En nedskärning av konsumtionskvoten kan sålunda medverka till stagnation inom vissa delar av näringslivet och bidrar enligt min mening inte till att bekämpa de inflationsdrivande krafterna.

Jag kan därför inte ansluta mig till investeringskommitténs uttalande att »det synes rimligt att även kommunerna i möjligaste mån bidraga till att hålla tillbaka ökningen av konsumtionsutgifterna». I stället anser jag att konsumtionens andel av nationalprodukten bör upprätthållas, vilket vid stigande produktion innebär ökat tillskott av konsumtionsvaror, samt att åtgärder riktade mot konsumtionen såsom allmän omsättningsskatt eller beskattning av hushållens konsumtionsutgifter på annat sätt bör avvisas.

Drätselnämnden har den 2 april 1957 till remissens besvarande överlämnat och åberopat investeringskommitténs yttrande i ärendet.

Borgarrådsberedningen har tillstyrkt, att stadskollegiet såsom svar å remissen till statsrådet och chefen för finansdepartementet överlämnar och åberopar investeringskommitténs och stor-stockholmsdelegationens yttranden.

Länsstyrelsen i Stockholms län

Länsstyrelsen har inhämtat yttranden över betänkandet från Stockholms förorters samarbetsnämnds planeringsdelegation, Stockholms läns landstings förvaltningsutskott, distriktsingenjören för vatten och avlopp samt vägdirektören i länet. De inkomna yttrandena bifogas.

Innan länsstyrelsen ingår på vad som närmast berör länets förhållanden, vill länsstyrelsen anföra följande allmänna synpunkter.

Ehuru långtidsutredningens betänkande icke innefattar vare sig en egentlig prognos av utvecklingen eller något direkt program för den ekonomiska politiken, utgör den, på grund av mångfalden redovisade upplysande fakta och väsentliga synpunkter, en i hög grad intresseväckande läsning. Utredningen söker giva svar på frågan vad vi, utifrån vissa antagna — enligt sakens natur delvis rätt osäkra — förutsättningar, under den närmaste femårsperioden kunna satsa på ökade investeringar och ökad konsumtion utan att överanstränga våra ekonomiska resurser och därigenom framkalla inflation. Därjämte har man gjort en del till synes väl underbyggda uttalanden i fråga om den lämpliga avvägningen mellan konsumtion å ena samt investeringar å andra sidan liksom ock

inbördes mellan olika investeringsbehov. Det framstår som synnerligen värdefullt, att härigenom innebörden av olika alternativ för den blivande utvecklingen klart utretts och de aktuella frågeställningarna över huvud närmare preciserats. Betänkandet lärer vara förtjänt att ingående studeras — och i görligaste mån beaktas — av dem, som i olika instanser har att taga befattning med frågor rörande fördelningen av det samlade produktionsresultatet.

I fråga om denna fördelning förordar utredningen en viss ökning av investeringarnas andel i förhållande till konsumtionen. Länsstyrelsen vill för sin del starkt understryka betydelsen av denna rekommendation. Av betänkandet framgår för övrigt, att om de mest angelägna investeringsbehoven skola kunna någorlunda väl tillgodoses, utrymmet för konsumtionsökningar i realiteten blir synnerligen begränsat under den närmaste femårsperioden. Framhållas må, att utredningens ordförande senare (i »Recept mot inflation», s. 98) än starkare än i betänkandet skett framhållit den, i allt fall såvitt för närvarande kan bedömas, ringa marginalen för ökad förbrukning.

Mot denna bakgrund framstår det som i hög grad angeläget att på olika sätt främja näringslivets utveckling. Effektivitetshindrande spärrar bör i görligaste mån avlägsnas. Länsstyrelsen har ett starkt intryck av att man i den politiska diskussionen ägnar större intresse åt fördelningsfrågorna än åt spörsmålen om ökning av det samlade produktionsresultatet.

Vad beträffar avvägningen mellan skilda investeringsområden anger långtidsutredningen (betänkandet s. 193/4) vissa grunder, vilka i rådande läge av utredningen anses böra tillmätas vikt vid prioritetsbedömningen. Utredningen framhåller särskilt angelägenheten av att de mest framträdande behoven avvecklas på de områden, där exceptionella s. k. kö-problem uppstått. Speciell betydelse tillerkännas även sådana investeringar, vilka redan på kortare sikt kunna förväntas leda till mera väsentliga produktionsökningar. Länsstyrelsen vill härutinnan helt instämma med utredningsmännen.

Länsstyrelsen övergår härefter till att något beröra sådan investeringsverksamhet, som direkt berör länets förhållanden.

Med stor tillfredsställelse har länsstyrelsen uppmärksammat vad i betänkandet uttalas om vikten av att bostadsbyggandet inom Stor-Stockholm avsevärt utökas under återstoden av 1950-talet (s. 197).

Såsom framgår av bilagda yttrande från Stockholms förorters planeringsdelegation har detta spörsmål sedan länge framstått såsom synnerligen angeläget. Det förslag till aktionsprogram för bostadsförsörjningen i Stor-Stockholm åren 1957—1961, som bilagts yttrandet[1], siktar på samma produktionsökning, som utredningen skisserat i betänkandet. Aktionsprogrammet skall nu underställas de beslutande församlingarna i de olika kommunerna. Ifråga om de statliga myndigheternas arbete beträffande stadsplanering och dylikt har länsstyrelsen tagit upp frågan om en vidgad samordning av länsorganens, byggnadsstyrelsens och bostadsstyrelsens granskningsverksamhet. Länsstyrelsen räknar med att denna samordning skall medföra ökad effektivitet bland annat genom en icke ringa tidsvinst. Länsstyrelsen får i detta sammanhang hänvisa till bilagda promemoria, som upprättats av undertecknad

[1] Här ej bilagt, se Stadskollegiets utlåtande och memorial, bihang, nr 57 år 1957.

landshövding i samråd med chefen för byggnadsstyrelsen samt regionplanedirektören.

Av den utredning, som föregått förslaget till aktionsprogram, framgår att icke blott själva bostadsbyggandet kräver investeringar utan så är även fallet med annan därmed sammanhängande verksamhet, såsom anläggandet av vatten- och avloppsanordningar, trafikleder, skolor etc.

Vad som erfordras ifråga om vatten och avlopp framgår särskilt av vad distriktsingenjören för vatten och avlopp anfört i sitt yttrande. Långtidsutredningen har uppenbarligen undervärderat behovet av åtgärder på detta område. De väsentliga insatserna inom länet krävas inom den tättbebyggda Stor-Stockholmsdelen. Kommunerna ha i denna fråga liksom beträffande bostadsbyggandet visat ett påtagligt positivt intresse.

Av landstingets bifogade yttrande framgår också vilka investeringsbehov, som förefinnas inom hälso- och sjukvården. Med den inom förortsområdet ökande folkmängden kommer detta behov att stegras. Liksom Stockholms stad och förortskommunerna såsom framgår av det ovan berörda förslaget till aktionsprogram förbereda ett samarbete ifråga om bostadsbyggandet, har staden och landstinget etablerat samarbete för lösande av sjukhusfrågorna inom Stor-Stockholmsområdet. Av landstingets yttrande framgår att förvaltningsutskottet ur investeringssynpunkt med allra största bekymmer ser framtiden an.

Beträffande vägväsendet har utredningen (s. 202) framhållit angelägenheten av att investeringarna under de närmaste åren inriktas på bland annat vidgning av flaskhalsar för trafiken omkring de större städerna. Detta gäller i allra högsta grad i Stockholmstrakten, där trafikproblemen mångenstädes redan nu äro synnerligen svårartade. Den planerade ökningen av bostadsbyggandet inom Stor-Stockholmsområdet samt det ökande bilbeståndet kommer att accentuera detta förhållande. Såsom närmare framgår av vägdirektörens bilagda yttrande torde det bli ofrånkomligt att vid en koncentration av vägmedlen till vissa områden eller orter särskilt beakta de säregna förhållandena inom Stockholms län och tilldela länet erforderliga anslagsbelopp. Länsstyrelsen delar vidare vägdirektörens uppfattning att den av utredningen redovisade ökningen av väginvesteringar efter år 1960 kräver en successiv ökning av anslagen redan under åren 1959—1960.

Länsstyrelsen vill slutligen framhålla att enligt dess mening ovan berörda behov äro synnerligen angelägna. Särskilt gäller detta bostadsbyggandet inom Stor-Stockholmsområdet och vad som därmed omedelbart sammanhänger. Investeringarna för dessa ändamål äro av sådan angelägenhetsgrad och storleksordning, att de med nödvändighet måste beaktas vid de avvägningar, som bör äga rum på grund av långtidsutredningens betänkande.

I handläggningen av detta ärende har, förutom undertecknade, deltagit jämväl landssekreteraren Åkesson. Stockholm å landskansliet den 18 mars 1957.

G. Danielson

Gösta Falk

PM angående samordning av de statliga myndigheternas granskning av stadsplaner för aktionsprogrammet inom Stor-Stockholm

För att underlätta genomförandet av det omfattande aktionsprogram med av-

seende på bostadsförsörjningen i Stor-Stockholm, som framlagts av borgarrådet Joakim Garpe och länsbostadsdirektören Axel Granath, är vissa åtgärder för att samordna de olika statliga myndigheternas granskning av för bebyggelsen erforderliga stadsplaner önskvärda. Det förutsättes att detaljplanerna för alla i programmet ingående områden utföres som stadsplaner.

Icke sällan underställs för prövning stadsplaner, som i ett eller annat viktigt avseende är behäftade med så allvarliga brister att de granskande myndigheterna icke kan förorda fastställelse av förslagen eller delar därav.

Planarbetet för den i aktionsprogrammet avsedda ökningen av bostadsbyggandet, bör, såväl med avseende på de översiktliga plansammanhangen som beträffande planens utformning i övrigt, redan från början få en lämplig inriktning och fullföljas på sådant sätt att, när planerna färdigställts, anledning till allvarligare erinringar ej skall behöva föreligga. Planerna bör då också snabbt kunna fastställas. Regionplanearbetet har nu framskridit så långt att kommunerna därigenom fått bättre underlag för upprättandet av sina generalplaner. Detta ger i sin tur förutsättningar för en bättre och snabbare bedömning av de olika frågor som behöver klarläggas före upprättande av stadsplaner. En antagen eller för bedömning av kommunens översiktliga frågor tillräckligt bearbetad generalplan underlättar handläggningen av ett stadsplaneärende och kan i vissa fall vara nödvändig för ett ställningstagande.

Följande förfaringssätt för att vinna en snabbare behandling av planärendena förordas:

1. När preliminärt planförslag upprättats översändes kopior därav till länsstyrelsen, byggnadsstyrelsen, bostadsstyrelsen, länsarkitekten, länsbostadsdirektören, vägdirektören, distriktsingenjören för vatten och avlopp, regionplanedirektören samt förorternas planeringsdelegation (ev. den ifrågasatta Stor-Stockholms planeringsnämnd). I vissa fall, beroende på ärendets art, kan även representanter för andra myndigheter behöva aviseras.

2. Länsrådet för samhällsplanering (som består av representanter för länsstyrelsen jämte länsexperterna) — förstärkt med representanter för byggnadsstyrelsen och bostadsstyrelsen, regionplanedirektören, företrädare för förorternas planeringsdelegation (ev. Stor-Stockholms planeringsnämnd) samt för den berörda kommunens kommunalnämnd (resp. drätselkammare) och för dess byggnadsnämnd — sammanträder för diskussion av planfrågan. Planförfattaren demonstrerar det preliminära förslagets huvuddrag. De närvarande framför sina synpunkter, vilka i korthet antecknas i memorial eller protokoll.

3. Med ledning av de uttalanden, som gjorts vid sammanträdet under 2, fortsättes planarbetet i erforderlig kontakt med berörda tjänstemän.

4. När planen färdigställts och den formella behandlingen på orten slutförts, inges handlingarna i vanlig ordning till länsstyrelsen samtidigt som kopior av förslaget av kommunen översändas till övriga under 1 nämnda verk, organ och tjänstemän.

Det är av stor vikt att kommunerna tillser att den formella behandlingen på orten blir fullständig. (Utställning, kallelser, bemötande av markägareanmärkningar m. m. Många planärenden fördröjs i månader på grund av brister härutinnan.)

5. Länsarkitekten granskar ärendet,

bland annat ur formell synpunkt. Med hänsyn till förarbetet torde granskningstiden kunna bliva kort. En sammanfattning upprättas över ärendets handläggning och de olika synpunkter som kan läggas på frågan.

6. Länsrådet — förstärkt på sätt angivits under 2 — sammanträder ånyo. Ärendet föredrages av planförfattaren och/eller länsarkitekten. I anslutning härtill diskuteras planen. Erinringar och väsentliga kommentarer protokollföras, och protokollet justeras av ordföranden och representanten för byggnadsstyrelsen.

7. Länsstyrelsen och byggnadsstyrelsen avger därefter sina utlåtanden till Kungl. Maj:t. Dessa utlåtanden torde i regel kunna bli ganska korta genom hänvisning till protokollet eller vissa delar av detsamma. Om samstämmighet föreligger, kan gemensamt yttrande övervägas. Handlingarna i ärendet överlämnas genom byggnadsstyrelsen till Kungl. Maj:t.

Även i vissa större planfrågor, som ej ingår i aktionsprogrammet, bör liknande förfarande komma till användning. Redan enligt nu tillämpad praxis samordnas länsexperternas insatser i viss omfattning inom ramen för länsrådets verksamhet.

Genom denna behandlingsmetod undvikas i varje fall i stor utsträckning de nuvarande tidsödande kedjeremisserna. Även om i en del fall vissa komplikationer kan uppstå, föranledande uppskov för särskild granskning, måste resultatet bli en högst betydande tidsvinst. Det förefaller också sannolikt att bedömningen blir säkrare dels genom att ärendet följes upp från början och dels genom den allsidiga diskussionen mellan berörda intressenter. Länsstyrelsen och Byggnadsstyrelsen är för sin del beredda att pröva denna ordning.

1951 års byggnadsutredning, som har till uppgift att undersöka möjligheterna att förenkla byggnadslagstiftningen och dess tillämpning, väntas avgiva sitt betänkande under den närmaste framtiden. Detta förslag kan komma att leda till betydande förenklingar, för vilka utan tvivel utrymme finnes. Stockholm i länsstyrelsen den 18 mars 1957.

G. Danielson
Landshövding

Stockholms förorters planeringsdelegation

Sedan Stockholms förorters planeringsdelegation anmodats avgiva yttrande över 1955 års betänkande »Balanserad expansion», får undertecknad, planeringsdelegationens ordförande, anföra följande.

Det framlagda betänkandet utgör ett försök att sammanfatta de långsiktiga utvecklingstendenserna i den svenska ekonomin. I de alternativ för investeringarnas fördelning under de närmaste fem åren, som utredningen framlägger, koncentreras investeringsökningen främst på vissa delar av industri, bostäder och skolor. Den efterföljande bedömningen av utredningens betänkande begränsar sig till vad utredningen anfört om bostadsbyggandet i Stor-Stockholm.

Inom området Stor-Stockholm, som rymmer en sjundedel av landets befolkning, uppgår bostadsbristen till omkring hälften av den totala bristen i landet. Utredningen förordar, med hänsyn härtill, en ökning av bostadsbyggandet i Stor-Stockholm från ca 10 000 lägenheter per år till 14 000. En sådan ökning

kan av förklarliga skäl ej omedelbart komma till stånd, härför erfordras en sådan omställning av planering och produktion, som tar viss tid att genomföra. Man måste därför i realiteten räkna med att endast successivt kunna uppnå en bostadsproduktion av angiven omfattning.

I ett i dagarna avlämnat, på uppdrag av stadskollegiets Stor-Stockholmsdelegation och Stockholms förorters planeringsdelegation utarbetat aktionsprogram (bil. 1)[1] för bostadsförsörjningen i Stor-Stockholm åren 1957—1961, har man i likhet med långtidsutredningen kommit fram till, att bostadsproduktionen bör successivt ökas från 10 000 till 14 000 lägenheter per år. Till grund för programmets utformning ligger en ingående inventering av stor-stockholmskommunernas reella resurser och en undersökning av de stadsbyggnadsmässiga förutsättningarna för ett ökat bostadsbyggande i Stor-Stockholm, vilket skett i nära samråd och efter överläggningar med berörda kommuner, regionplanekontoret, Stockholms stads organ för stadsbyggandet samt statliga myndigheter. Huvuddelen av den föreslagna årsproduktionen kommer enligt programmet att successivt överflyttas från Stockholms stad till förortskommunerna. Det är uppenbart att en påverkan av utvecklingen, enligt ovannämnda riktlinjer, kommer att ställa stora krav på kommunernas samlade resurser. Enligt programmet bör därför inrättas ett samarbetsorgan, Stockholms planeringsnämnd, som skulle få till uppgift att behandla gemensamma problem av intresse för Stor-Stockholms utbyggnad såsom stadsplanering, bostadsbyggande, lokaliseringsfrågor och trafikproblem men däremot inte uppgifter som faller under landstingets kompetens.

Vid utarbetandet av nämnda aktionsprogram har utgångspunkten varit, att uppbyggnaden av Stor-Stockholm skall vara grundad på ett organiserat, frivilligt samarbete mellan kommunerna. Det är uppenbart att detta samarbete kommer att ställas inför stora påfrestningar. En samordning av de statliga myndigheterna vid handläggningen av de frågor, som berör utbyggnaden av Stor-Stockholm, kommer härvid att ha stor betydelse. Stor-Stockholm, som ur många synpunkter är en naturlig enhet, måste tillföras bättre funktionsmässiga egenskaper. Stockholm den 11 mars 1957.

Axel Granath

Stockholms läns landstings förvaltningsutskott

Genom remiss den 16 januari 1957 har Länsstyrelsen anmodat Stockholms läns landstings förvaltningsutskott att avgiva yttrande över betänkandet »Balanserad expansion» (SOU 1956:53). Förvaltningsutskottet får i anledning härav anföra följande.

Utskottet anser sig icke böra ingå på en bedömning av alla de vitt skilda problem som berörts av utredningsmännen och som kan tänkas påverka den ekonomiska stabiliteten. Den del av utredningen, som närmast har avseende på landstinget torde huvudsakligen bestå i vad i betänkandet anförts rörande investeringsverksamheten inom hälso- och sjukvården och förvaltningsutskottet finner det därför lämpligt att med några ord för Stockholms läns landstings del kommentera utredningen på denna punkt.

Genom cirkulärskrivelse den 7 januari 1956 till bl. a. samtliga landstings hälso- och sjukvårdsstyrelser infordrade Kungl. medicinalstyrelsen, för Kungl.

[1] Här ej redovisat. Se Stadskollegiets utlåtanden och memorial, bihang, nr 51 år 1957.

inrikesdepartementets räkning, en plan för landstingets investeringar på sjukvårdens område under åren 1956—1965, eller således den längre period, som ligger till grund för det nu aktuella betänkandet.

Som svar på medicinalstyrelsens ifrågavarande cirkulärskrivelse lämnade förvaltningsutskottet en utförlig redogörelse för de under den kommande 10-årsperioden planerade investeringarna inom landstingsområdet. Utskottet framhöll vidare att de i planen ingående byggnadsobjekten m. m. voro av högsta angelägenhetsgrad och att investeringarna icke utan men för hälso- och sjukvården inom området kunde uppskjutas till en senare tidpunkt. Förvaltningsutskottet är alltjämt av denna uppfattning. I den av Industriens utredningsinstitut utförda prognosen beträffande den privata konsumtionens utveckling framhålles bland annat att konsumtionen av sjuk- och hälsovårdande tjänster mycket väl kan tänkas vara återhållen enbart av den anledningen att resurser saknas för tillgodoseendet av ett latent otillfredsställt behov av sådana tjänster. Detta är i högsta grad fallet inom Stockholms läns landstingsområde. Till följd av den kraftiga inflyttning till länet, som ägt rum under ett flertal år och som, såvitt man kan bedöma, alltjämt kommer att fortgå under en obestämd framtid, är landstingets möjligheter att betjäna allmänheten inom sjuk- och hälsovården redan nu begränsade. Det av Stockholms läns landsting tidigare framförda behovet av investeringar i sjukhusbyggnader m. m. är ett landstingets minimibehov för att något så när kunna fullgöra de lagenliga skyldigheter, som åvila landstinget i egenskap av huvudman för sjukvården inom området. Förvaltningsutskottet finner det i anledning härav uppenbart, att därest statsmyndigheterna följer det av utredningsmännen framlagda förslaget till prioritering av vissa allmänna investeringsönskemål, skulle den allmänna kroppssjukvården inom Stockholms läns landstingsområde bringas i ett läge för vilket förvaltningsutskottet icke är berett att taga ansvaret. Därest landstingets möjligheter till ny- och reinvesteringar genom statsmakternas ingripande skulle ytterligare försämras synes läget inom denna del av landstingets verksamhet bliva rent prekärt. En intensifiering av den öppna vården kan visserligen tänkas komma att i någon mån förbättra situationen men denna vårdform löser naturligen på intet sätt slutgiltigt de med sjukvården inom landstingsområdet förenade problemen.

Med det anförda vill förvaltningsutskottet sålunda framhålla att en begränsning av landstingets investeringsmöjligheter, såsom föreslagits i föreliggande betänkande, skulle, för Stockholms läns landstings del, innebära en synnerligen olycklig utveckling för den sjuk- och hälsovårdande verksamheten inom området.

Avskrift av förvaltningsutskottets svar på medicinalstyrelsens ovan nämnda cirkulärskrivelse bilägges.[1] Solna den 8 mars 1957.

Stockholms läns landstings förvaltningsutskott.

L. Franzon

Folke Holmén

Distriktsingenjören för vatten och avlopp i Stockholms, Södermanlands och Gotlands län

I yttrandet framföres synpunkter överensstämmande med dem som framförts av Distriktsingenjörers Förening (se s. 160).

[1] Redovisas ej här.

Vägförvaltningen i Stockholms län

Genom remiss den 19 januari 1957 har länsstyrelsen överlämnat rubricerade betänkande till mig för avgivande av yttrande. Med anledning härav får jag anföra följande beträffande de delar av betänkandet, som behandla väg- och gatuarbeten.

Av betänkandet framgår, att samfärdseln under de senaste två årtiondena expanderat mycket kraftigt. Den ökade varuomsättningen och den höjda levnadsstandarden ha ställt stora anspråk på transportapparatens omfattning och standard. Av allt att döma komma anspråken på kommunikationsmedel även under de närmaste åren att starkt öka.

Beträffande bilismen antages, att bilantalet under den närmaste tioårsperioden kommer att minst fördubblas samtidigt som en förskjutning mot allt större och tyngre lastbilar kan förväntas. En dylik expansion kräver fullgoda och ändamålsenliga vägar. Med hänsyn till bl. a. ovannämnda omständigheter skulle det vara önskvärt att genom ökade investeringar till vägväsendet i viss utsträckning kunna möta den kraftiga trafikexpansionen och även avhjälpa de brister, som nu finnas. På grund av *dels* det trånga utrymme för investeringar, som utredningen räknar med, *dels* behovet av investeringar för bostäder, utbildningsväsende, elkraftindustri m. m. anser utredningen det icke vara möjligt att under de närmaste åren utöka investeringarna i någon större omfattning. Först efter 1960, när de svåra bristförhållandena inom ovannämnda områden avhjälpts, blir det möjligt att öka takten i vägbyggandet.

Under åren före 1960 blir det enligt utredningen nödvändigt att koncentrera de begränsade investeringarna för att underlätta framkomligheten för den växande trafiken. De åtgärder, som böra vidtagas äro dels en provisorisk förstärkning av svagare vägbanor, dels en vidgning av flaskhalsar för trafiken inom och kring de större städerna samt kringliggande vägar för att lätta trafikens tryck och minska trafikriskerna inom tätorterna.

För att få en uppfattning om investeringsbehovet för vägar inom Stockholms län har vägförvaltningen gjort en inventering. Enligt denna beräknas kostnaden för utbyggnad av de sju stora infartsvägarna till Stockholm (rikshuvudvägarna 1, 12 och 13, länshuvudvägarna 143, 146, 152 och 275) till 370 milj. kronor. Till infartsvägarna bör även räknas vägen till storflygplatsen vid Skå-Edeby (länsväg 800), för vilken kostnaden beräknas till 60 milj. kronor. Sammanlagda kostnaden för infartsvägarna uppgår sålunda till 430 milj. kronor. Kostnaden för ombyggnad av vägar, som ingå i förslaget till stamvägnät, men som icke äro infartsvägar, kan beräknas till 100 milj. kronor. Slutligen kan kostnaden för ombyggnad av de sekundära vägarna beräknas till c:a 600 milj. kronor. I detta belopp ingår byggande av viktiga skärgårdsförbindelser med c:a 35 milj. kronor. Den sammanlagda kostnaden för byggande av vägar inom länet uppgår sålunda till (430 + 100 + 600) 1 130 milj. kronor.

Om man utgår från att länets vägar skola utbyggas inom en period av 20 år, skulle den erforderliga årliga medelstilldelningen bli c:a 50—60 milj. kronor. De senaste åren har den verkliga tilldelningen uppgått till c:a 25 milj. kronor per år, vilket är ett alltför litet belopp med hänsyn till föreliggande stora vägbyggnadsbehov. Under förutsättning att någon större ökning av väginvesteringar-

na icke får ske under åren 1956—60, torde därför enda lösningen bliva att i enlighet med utredningens förslag koncentrera de tillgängliga anslagsmedlen för utförande av oundgängligen nödvändiga arbeten. Till dessa arbeten höra i första hand tillfartsvägarna till Stockholm, där trafiksvårigheterna numera nått sådan omfattning, att ombyggnad av dessa vägar icke kan uppskjutas längre. Den planerade utökningen av bostadsbyggandet inom Stockholms förortskommuner nödvändiggör även utbyggnad av lokala vägar inom dessa kommuner.

Enligt betänkandet skola investeringarna för väg- och gatuarbeten under åren 1956—60 öka med 40 milj. kronor per år för att därefter under åren 1961—65 öka med 450 milj. kronor per år. Att år 1961 kunna genomföra en sådan avsevärd ökning av investeringarna torde knappast vara möjligt. Med nuvarande brist på tekniskt utbildad personal, som sannolikt kommer att bestå, skulle vägförvaltningarna få stora svårigheter att administrera en plötslig utökning av verksamheten. Även entreprenadfirmorna torde komma att få stora svårigheter att åtaga sig uppdrag i den omfattning, som de ökade investeringarna kommer att möjliggöra. För att den föreslagna stora höjningen av väginvesteringarna efter år 1960 skall kunna utnyttjas, torde det vara nödvändigt att låta denna ökning ske successivt genom att under åren 1959 och 1960 höja årliga investeringarna med 75—100 milj. kronor.

Under åberopande av det anförda får jag hemställa att länsstyrelsen i sitt yttrande över ifrågavarande betänkande ville förorda *dels* att under åren 1958—60 tillgängliga anslagsmedel skola koncentreras till vissa län och att därvid Stockholms län tilldelas erforderliga belopp, *dels* att investeringarna ökas successivt under åren 1959—60. Stockholm den 23 februari 1957.

Nils G. Bruzelius

Länsstyrelsen i Norrbottens län

Genom remiss den 12 januari 1957 har länsstyrelsen anmodats avgiva yttrande över 1955 års långtidsutrednings betänkande »Balanserad expansion». Med anledning härav får länsstyrelsen överlämna inkomna yttranden från länsarbetsnämnden och vägförvaltningen i länet, Norrbottens och Västerbottens läns handelskammare, Norrbottens länsavdelning av landskommunernas förbund samt drätselkamrarna i Luleå och Kiruna. För egen del får länsstyrelsen anföra följande.

Utredningen har framförallt haft till syfte att skapa underlag för en säkrare bedömning av den ekonomiska utvecklingen under den närmaste femårsperioden. De för detta ändamål verkställda inventeringarna visar att våra resurser icke tillnärmelsevis räcker till för den investeringsökning, som krävs för att tillfredsställa alla som aktuella betraktade behov under den period bedömningen avser. Den väsentligaste uppgiften måste därför — under förutsättning att man accepterar den av utredningen förutsatta totala investeringsramen — bli att åstadkomma en sådan investeringsavvägning, som möjliggör ett »balanserat framåtskridande» i den takt och med den inriktning, som ur olika synpunkter kan anses vara den mest lämpliga. En sådan avvägning måste givetvis ändå omgärdas med många reservatio-

ner för oförutsedda komplikationer i den ekonomiska utvecklingen här hemma och utomlands.

Länsstyrelsen anser sig böra begränsa sitt yttrande till att diskutera, hur denna avvägning bör ske för att länets resurser på olika områden skola bli utnyttjade på bästa möjliga sätt till fromma för länet och landet i dess helhet.

Länsstyrelsen ansluter sig till utredningens förslag till grunder för prioritering av investeringsönskemålen. Särskilt vill länsstyrelsen betona angelägenheten av att investeringarna för bostads-, skol- och sjukvårdsändamål gives en hög prioritet. Starka sociala och samhällsekonomiska skäl talar nämligen för att de investeringar, som krävs för att avhjälpa bristen inom dessa områden, måste gå före de investeringar, som syftar till allmänna standardstegringar i övrigt.

Beträffande fördelningen av återstående investeringsresurser har utredningen förordat att investeringarna icke bör hållas tillbaka på sådana områden, där en kapacitetsökning kan förväntas stärka vår bytesbalans, där en begränsad investeringsinsats medför en betydande ökning av effektiviteten respektive minskning av arbetskraften och där ökningen av produktionstillskottet kan väntas bli relativt stor redan på kort sikt. Med hänsyn härtill bör investeringsverksamheten enligt utredningen framförallt inriktas på en ökad malmbrytning och en ytterligare utveckling av järn- och skogsindustrierna.

Då dessa för länet mycket viktiga näringsgrenar prioriterats av utredningen och länet dessutom med hänsyn till tillgången på arbetskraft befinner sig i ett i förhållande till riket i övrigt synnerligen gynnsamt läge, torde man kunna hysa förhoppningar om förbättrade försörjningsmöjligheter för åtminstone en del av befolkningen.

Utredningen anser det angeläget att expansionsplanerna för järnmalmsgruvorna förverkligas genom ökade investeringar. Härom torde icke råda några delade meningar. Länsstyrelsen vill emellertid i detta sammanhang framhålla önskvärdheten av att en noggrann undersökning göres om den ökade brytningen bör helt koncentreras till de nuvarande gruvorna eller om nya malmfält bör öppnas. Vid investeringsavvägningen är vidare nödvändigt att även beakta de investeringsbehov, som till följd av den ökade driften oundgängligen måste uppstå inom andra områden och vilkas tillgodoseende utgör en nödvändig förutsättning för att den avsedda produktionsökningen överhuvud skall kunna uppnås. Länsstyrelsen åsyftar i första hand bostadsförsörjningen. Enbart för Malmbergets del medför den planerade ökade brytningen att omkring 700—800 nya lägenheter måste färdigställas fram till år 1961. Då enligt vad LKAB uppgivit huvudparten av bostäderna avses att uppföras med statliga lån, betyder detta att omkring hälften av den för länet för närvarande fastställda lägenhetsramen skulle tagas i anspråk för denna byggnation. Om härtill lägges den stora bostadsproduktion, som är erforderlig för att fullfölja expansionsprogrammet i Kiruna och utbyggnaden av skogsindustrierna i Piteå och Karlsborgsverken, kan man utan vidare fastslå, att en avsevärd utvidgning av lägenhetsramen är ofrånkomlig för länets del. Betydelsen av att finansierings- och tillståndsfrågorna samordnas framstår än klarare med tanke på vad denna verksamhet betyder ur exportsynpunkt. Vid ett av länsstyrelsen den 8 december 1956 anordnat sammanträde rörande bebyg-

gelseplaneringen i Malmberget framhöll envoyén Arne Lundberg härom bl. a. följande:

»Den här arbetskraften kommer in som en spets, som slutfas i en stor investeringsperiod, och det gör att den merproduktion, som vi får för den nyanställda arbetskraften, är osedvanligt stor. Vi kan säga, att det ökade exportvärdet per nyanställd arbetare och år är av storleksordningen 200 000 kronor. Jag tror knappast att någon annan svensk industri kan uppvisa någonting liknande för ett så stort arbetarantal, som det här är fråga om. Det vill med andra ord säga, att skulle vi misslyckas i bostadsanskaffningen och i arbetskraftförsörjningen här, så betyder det en större förlust för landet i exportvaluta än det kanske skulle göra för någon annan industri. Det betyder också, att om man någonstans skall gå in för bostadsbyggande av ekonomiska skäl så skall det vara här uppe i Malmberget.»

Länsstyrelsen ansluter sig till utredningens synpunkter på ett ökat investeringsutrymme för järnindustrin. En fortsatt utbyggnad av Norrbottens järnverk bör sålunda ligga helt i linje med utredningens rekommendationer och med de berättigade anspråk på en ökad regional utveckling av näringslivet, även när det gäller småföretag, som i olika sammanhang framförts av länsstyrelsen.

Förutsättningarna för skogsbrukets utveckling inom länet har ägnats ett ingående studium vid en under föregående år av Norrbottens läns landstings näringskommitté och Föreningen Norrbottens främjande anordnad konferens »Jorden, Skogen, Malmen och Vattenkraften i Morgondagens Norrbotten». Av de redogörelser, som under konferensen lämnades av ett flertal experter rörande skogs- och virkestillgångarna samt de framtida produktionsmöjligheterna, framgick, att ett väsentligt ökat råvaruuttag är möjligt redan i nuvarande läge och att avverkningskvantiteterna beräknas kunna höjas avsevärt genom pågående skogsvårdande åtgärder. Sålunda anförde överjägmästaren i Nedre Norrbottens distrikt, Fredrik Ebeling, bland annat följande:

»Om förutsättningar kan skapas för reproduktionsprogrammets fortsatta planenliga genomförande, bör avverkningsuttagen kunna successivt öka redan under de närmaste 10 åren för att om cirka 15 år ha stegrats med åtminstone 20 procent, varvid sortimentspridningen och medelbitens dimension samtidigt kommer att påtagligt förbättras därigenom att de stora reserverna av gammal och överårig skog successivt kan tas i anspråk. När man talar om en framtida ökning av avverkningarna vill jag emellertid i förbigående nämna, att för närvarande inte ens de fastställda avverkningsbeloppen har kunnat tas ut. Sålunda föreligger under de sex åren 1950—1955 i runt tal en eftersläpning av uttagen rå barrskog över 10 centimeter i förhållande till fastställda avverkningsbelopp med i runt tal 800 000 m³ sk.»

Någon inventering av skogsbrukets framtida investeringsbehov har enligt utredningen icke kunnat företagas. Utredningen har dock förutsatt att ökningen av skogsavverkningarna, vägbyggandet och mekaniseringen av skogsbruket kommer att medföra en väsentlig stegring av skogsbrukets investeringar. För att belysa vilka belopp det här kommer att röra sig om, må nämnas att 1956 års skogsvårdsutredning i sitt nyligen avgivna betänkande »Skogsbrukets vägfrågor» beräknat kostnaderna för en förstärkning av enbart skogsbrukets uppsamlingsvägar till 2,3 miljarder kronor. För Norrbottens del har vägförvaltningen uppskattat denna kostnad till cirka 450 miljoner kronor.

Utredningen har som skäl för en begränsning av väginvesteringarna framhållit, att det här rör sig om långsiktiga investeringar, som icke omedelbart ger

någon avkastning, att personbilstrafiken dominerar utvecklingen och att man under en övergångstid bör utnyttja järnvägarna även i sådana fall, då ett förbättrat vägnät skulle smidigare kunna lösa transportproblemen.

Häremot vill länsstyrelsen framhålla, att förhållandena inom skilda delar av landet är så olikartade att det förda resonemanget icke kan tillämpas över allt. Detta gäller bland annat Norrbottens län. Länsstyrelsen vill nämna, att länet inrymmer en tredjedel av Norrlands och en sjättedel av hela rikets skogsmarksareal men att det allmänna vägnätet fortfarande är så glest och bristen på skogsvägar så stor att i och för sig värdefulla skogsområden av betydande omfattning icke kan exploateras. Vägförvaltningen har för sin del framhållit, att de under praktiskt taget hela barmarkssäsongen svårt tjälskadade och även i övrigt synnerligen svaga vägarna utgör svåra hinder för skogstransporterna. Vägförvaltningen har drastiskt betecknat hela det norrbottniska vägnätet som en jättestor flaskhals, som hindrar en effektivisering av näringslivets transporter. Det kan vidare erinras om, att järnvägarna inom länet är så fåtaliga att de i detta sammanhang saknar praktisk betydelse.

Läget på arbetsmarknaden är trots högkonjunkturen långt ifrån tillfredsställande. Arbetslösheten är större än på annat håll i landet och säsongarbetslösheten mycket omfattande. Som exempel härpå må anföras att under senare år mellan hälften och två tredjedelar av den från skogs- och flottningsarbetarnas arbetslöshetskassa utbetalda daghjälpen och omkring 90 % av barntilläggen utgått till Norrbottens län. Någon väsentlig ändring i rådande förhållanden torde vidare — vilka åtgärder som än må vidtagas för att stimulera arbetskraftens rörlighet — icke vara att vänta under de närmaste åren. Det är därför ett samhällsekonomiskt intresse att dessa arbetare hellre tages i anspråk för allmänna arbeten (vägbyggen) än att de får gå helt sysslolösa.

Även om ovannämnda för länet särpräglade förhållanden icke skulle godtagas som motiv för en ökning av den totala investeringsramen för vägväsendet, synes det i varje fall befogat, att dessa omständigheter i största möjliga utsträckning blir beaktade vid den årliga fördelningen av väganslagen mellan länen.

De speciella och mycket svårbemästrade problem, som sammanhänger med befolkningsutvecklingen och näringslivets ensidighet inom framförallt glesbygderna har utförligt behandlats i det av länsarbetsnämnden avgivna yttrandet. Länsstyrelsen biträder nämndens synpunkter i denna del.

I ärendets handläggning har, förutom undertecknade landshövding och t. f. länsassessor, deltagit landssekreteraren Torsten Segrell. Luleå i landskansliet den 22 mars 1957.

Folke Thunborg

Börje Persson

Länsarbetsnämnden i Norrbottens län

Genom remiss den 16 februari 1957 har länsstyrelsen till länsarbetsnämnden för yttrande översänt betänkande om »Balanserad expansion» (SOU 1956: 53) avgivet av 1955 års långtidsutredning. Länsarbetsnämnden i Norrbottens län får med anledning härav anföra följande.

Den föreliggande utredningen utgör ett försök att bedöma och beräkna de

långsiktiga utvecklingstendenserna i den svenska ekonomin. Tidigare har två sådana utredningar företagits avseende perioderna mellan åren 1948 och 1955. Det nu avlämnade betänkandet behandlar i huvudsak perioden 1956—1960 men har ägnat utrymme även åt utvecklingen under perioden 1961—1965.

Efter att ha konstaterat att möjligheterna är begränsade att ställa en pålitlig prognos 5 eller 10 år framåt i tiden förordas att utredningsresultaten successivt revideras genom fortlöpande ekonomiska undersökningar. En vad man kallar »rullande» framtidsbedömning skulle därigenom bli möjlig mellan de mera fullständiga långtidsutredningarna. Med de erfarenheter länsarbetsnämnden har av svårigheterna att säkert bedöma utvecklingen på det ekonomiska området för längre perioder på grund av inträffande förändringar och förskjutningar i läget anser nämnden att förslaget om att årligen upprätta en rapport om inträffade förändringar i betingelserna för den långsiktiga utvecklingen bör beaktas.

Utredningen framhåller att dess syfte även varit att ange vissa utgångspunkter för uppläggningen av den allmänna ekonomiska politiken. Det konstateras att anspråken på nationens resurser växer både beträffande kapitalbildning och konsumtion och att dessa tillsammantagna i hög grad överstiger realiserbara möjligheter. En avvägning av vad som är möjligt att realisera av önskemålen måste tillgripas, och utredningen vill därför ange vissa utgångspunkter för en bedömning av dessa frågor. Länsarbetsnämnden anser sig emellertid i sitt yttrande i huvudsak böra uppehålla sig vid de för Norrbottens län avgörande arbetsmarknads- och arbetskraftsmässiga delarna av utredningen.

Förutsättningarna för en fortsatt gynnsam ekonomisk utveckling bedömes såsom tämligen goda. Olika exportindustrier planerar en betydande ökning av sin kapacitet. Det gäller järnmalmsgruvor, cellulosa- och pappersindustri jämte delar av verkstadsindustrin. En kapacitetsökning inom dessa produktionsgrenar skulle i hög grad öka exportmöjligheterna och bidra till en eftersträvad förbättring av vårt lands bytesbalans. Utifrån bland annat dessa synpunkter rekommenderar utredningen att utbyggnaden av hithörande industriföretag ges företrädesrätt i investeringshänseende.

En annan produktionsgren, där kapacitetsökning väntas uppkomma under prognosperioden är tillverkningen av järn och stål, varvid bland annat tillverkningen av plåt för varvsindustrin skulle avsevärt ökas. Detta skulle medverka till att importen av fartygsplåt och andra järn- och stålprodukter skulle kunna minskas i motsvarande grad. Även denna produktionsgren föreslås bli prioriterad i investeringshänseende.

Länsarbetsnämnden vill ansluta sig till av utredningen i berörda sammanhang anförda synpunkter och rekommendationer. Näringslivet i Norrbottens län är statt i stark utveckling just inom ovan berörda produktionsgrenar. Brytningstakten i järnmalmsgruvorna i Malmberget och Kiruna stiger, och om investeringarna får fortsätta kommer kapaciteten att öka avsevärt. Den genomförda utbyggnaden har fortskridit så långt, att återstående investeringsbehov före en avsevärd ökning av kapaciteten är relativt sett ej så stora. En utbyggnad av Norrbottens järnverk enligt offentliggjorda planer med en ny elektrostålugn samt med ett plåtvalsverk skulle jämväl betyda en inriktning av produktionen i

den riktning utredningen rekommenderat.

Även inom länets massa- och pappersindustri pågår en utbyggnad, som delvis färdigställts (Munksund) och delvis mindre delar återstår för att en fördubbling av kapaciteten skall ske (Karlsborgsbruk). I dessa fall är utredningens synpunkter om att kapacitetsökningen helst bör kunna genomföras utan ökade arbetskraftsbehov tillämpliga. Endast mycket ringa ökning i antalet anställda följer av utbyggnaderna av massaindustrin.

En ytterligare utvidgning av cellulosaindustrin är angelägen. Frågan om råvarutillgångarna medger detta är föremål för intensiv diskussion. Enligt senast tillgängliga uppgifter redovisade bland andra även av södra Sveriges skogsindustriutredning torde väsentligt större råvaruuttag vara möjliga i övre Norrland.

Länsarbetsnämnden delar utredningens syn på angelägenheten av en ökning av produktionen inom våra mellanfolkliga bytesindustrier dels från synpunkten om förbättrat bytesläge med andra länder, dels också emedan dessa industrier är av så stor betydelse i Norrbottens län och dels därför att en ytterligare utbyggnad av dessa industrier skulle ge sysselsättning åt arbetskraft, som i annat fall måst beredas arbete i beredskapsarbeten. Som exempel på industriinvesteringarnas betydelse i detta avseende förtjänar utvecklingen i Nederkalix kommun att nämnas. Under åren före de stora utbyggnaderna av Statens Skogsindustriers pappersbruk och sulfatfabrik i Karlsborgsbruk sysselsattes vintertid 150—200 arbetare i allmänna arbeten i Nederkalix. Under utbyggnadsperioden 1951 — och fortfarande — har behovet av sysselsättning vintertid vid allmänna arbeten i Nederkalix kommun varit nere i 25—50 personer.

Liknande erfarenheter om än i mindre grad föreligger från Piteåområdet, där sulfat- och wallboardindustrin byggts ut, och från Gällivare kommun, där investeringarna i gruvindustrin under tiden från 1950 medfört en avsevärd nedgång i behoven av allmänna arbeten vintertid.

Det synes länsarbetsnämnden angeläget, att länets arbetskraft hellre sysselsätts i viktiga exportindustriers utbyggnad och produktion än i allmänna arbeten, där huvudsyftet är att bereda arbete åt arbetslösa.

Ett område där en ökad investeringsverksamhet anses nödvändig, är kraftproduktionen. Utredningen anför i detta avsnitt att tillgången på elektrisk kraft måste ökas för att möjliggöra en ytterligare mekanisering och rationalisering av den industriella apparaten samt för att den utbyggnad skall bli möjlig, som måste genomföras för att öka produktionen. Dessutom skulle en utbyggnad av elkraftverken syfta till ej endast att övervinna föreliggande och befarade brister utan också att skapa en torrårsreserv. Mot tanken på en stark forcering av byggnadstakten för kraftverken i övre Norrland talar enligt utredningen behovet av större jämnhet i sysselsättningen för de i denna verksamhet anställda. En stark koncentration av investeringsverksamheten under det närmaste årtiondet kommer att medföra en häftigare avveckling under nästa årtionde, vilket ej kan anses tillfredsställande för de anställda. Länsarbetsnämnden ansluter sig till dessa synpunkter. Såväl för berörda anställda som för kommunerna och länet synes en väl avvägd takt i utbyggnaderna med en måttlig koncentration av arbetskraft under en längre period vara att föredra

framför en snabb utbyggnad med hög arbetsstyrka, varvid avvecklingssvårigheterna måste bli mycket större.

En ökning av investeringarna anses nödvändig i bostadsbyggandet samt för uppförandet av skolor och lokaler för yrkesutbildning. Ett årsprogram på 65 000 lägenheter bör eftersträvas för att bostadskön skall försvinna inom rimlig tid. Huvudvikten i byggandet av bostäder måste läggas på de orter, där den industriella expansionen stimulerats och till orter med stor bostadsbrist. Detta måste genomföras för att säkerställa arbetskraften till de expanderande industrierna. Om tillgången på arbetskraft för genomförandet av detta program ej är tillräcklig måste en överflyttning ske från överskottsorter eller genom en utökning av byggnadsarbetarekåren. En byggnadspolitik som endast syftar till att ge anställning utan att ta hänsyn till de sammanlagda behovens vikt kan ej anses önskvärd och leder till en mindre rationell användning av de begränsade resurserna.

Vad de sakkunniga anfört ifråga om utvecklingen inom jordbruk och skogsbruk i allmänhet synes vara tillämpligt även i Norrbottens län. Det kan dock ifrågasättas om ej rationaliseringen av jordbruket, med frigörande av arbetskraft för andra näringar, kommer att ge starkare utslag i Norrbottens län under den kommande 10-årsperioden. Om en sådan utveckling kommer till stånd torde tillgången på arbetskraft för andra näringar öka betydligt.

Betänkandet har ägnat stor uppmärksamhet åt arbetskraftsproblemet. Det konstateras, att tillgången på arbetskraft kommer att förbättras över hela landet till följd av de stora årskullarnas inträde på arbetsmarknaden under 50-talets sista år.

Visserligen torde fördröjd skolgång och yrkesutbildning minska tillgången, men årskullarna är ändå så stora att de jämte en rimlig inflyttning från andra länder — det nämns 10 000 personer årligen — kan förväntas tillgodose näringslivets behov av arbetskraft. Utredningen räknar därvid med att den föreslagna arbetstidsförkortningen kommer att genomföras och att det till följd därav uppkomna bortfallet av arbetstimmar icke skall förändra den gynnsamma arbetskraftsbilden.

Beträffande Norrbottens län konstateras i betänkandet att länet hör till de områden i landet, som kommer att öka sin befolkning kraftigt i de arbetsföra åldrarna under prognosperioden men även efter densamma.

Med understrykande av dessa utredningens uppgifter vill länsarbetsnämnden framhålla, att befolkningsutvecklingen och arbetskraftsläget i länet medger en betydande utbyggnad av länets näringsliv. De senaste årtiondena har årligen tusentals personer från Norrbottens län sökt anställning i andra delar av landet. Det torde ej vara orimligt anta, att de stora årskullarna i dessa delar av landet även under antagande av fortsatt högkonjunktur kommer att fylla behovet av nytillskott till näringslivet, varför möjligheterna att mottaga arbetskraft från Norrbotten åtminstone tillfälligtvis kan tänkas nedgå.

Även med en mycket kraftig expansion av länets näringar torde nettoökningen av antalet personer i länet i de arbetsföra åldrarna — under perioden 1950—1965 mellan 15 och 20 000 manliga och kvinnliga vardera — kräva särskild uppmärksamhet. Utredningens rekommendationer om åtgärder för att öka möjligheterna till längre skolutbildning samt ökning av yrkesutbildningen delas av läns-

arbetsnämnden. Intresset för yrkesutbildningens utbyggnad är också mycket stort i länet, och både primärkommunerna och landstinget har vidtagit och planerar ytterligare åtgärder för att öka yrkesutbildningskapaciteten i Norrbottens län.

Det torde emellertid enligt länsarbetsnämndens mening vara nödvändigt att öka det samhälleliga stödet till yrkesutbildningen även i form av statliga och kommunala stipendier till elever, som ej kan erhålla sin utbildning på hemorten. Kostnaderna för yrkesutbildning, där ej internat förekommer, blir eljest många gånger alltför betungande för föräldrarna. Framförallt gäller detta i Norrbottens län med ett stort antal barnrika familjer.

Utredningen har starkt understrukit angelägenheten av att arbetskraftens rörlighet på allt sätt stimuleras. Länsarbetsnämnden är väl medveten om att i ett samhälle med ett dynamiskt näringsliv en av de viktigaste förutsättningarna för en fortsatt utveckling är en god geografisk och yrkesmässig anpassning av arbetskraftstillgångarna. Med de särpräglade förhållanden som råder ifråga om befolkningsutveckling och ifråga om näringslivets struktur i Norrbottens län kan länsarbetsnämnden emellertid icke underlåta att framhålla att denna i och för sig fullt riktiga slutsats icke reservationslöst och med uteslutande av alla andra metoder för åstadkommande av fullt utnyttjande av tillgängliga resurser kan tillämpas i länet. I den offentliga debatten framhålles ofta angelägenheten av en sådan lokalisering av näringslivet att en viss dämpning sker av de största städernas tillväxt och att landsbygden får behålla ett visst befolkningsunderlag. Även för Norrbottens län torde man få räkna med en fortsatt och sannolikt stegrad utflyttningstakt från landsbygden. Vad som i detta sammanhang emellertid med synnerlig skärpa måste understrykas är angelägenheten av att för övre Norrlands fortsatta kulturella och ekonomiska utveckling kräves en utbyggnad av dess tätorter. En folkminskning i denna landsända torde icke vara förenlig med riksintresset. Förutsättningarna för att en befolkning skall trivas och bo kvar är emellertid att befolkningsunderlaget är tillräckligt stort för att bära upp olika kollektiva sociala och kulturella anordningar i samhället samt tillfredsställande kommunikationer. Sker icke en stegrad takt i utbyggnaden av stadsnäringarna i länet under de närmaste åren torde med rationaliseringen i jord- och skogsbruket en folkminskning i denna landsända genom utflyttning vara ofrånkomlig. Underlaget för järnvägs-, landsvägs- och flygkommunikationer torde då efterhand avtaga. Likaså för kulturella inslag av olika art såsom radio — television och teater. Från dessa allmänt synnerligen betydelsefulla synpunkter finner länsarbetsnämnden en fortsatt utbyggnad av stadsnäringarna i länet ofrånkomlig.

Länsarbetsnämnden vill emellertid i detta sammanhang framhålla att möjligheterna att omflytta arbetskraft antingen inom länet eller mellan länen — i synnerhet familjeförsörjare — är mycket begränsade med hänsyn till de ekonomiska svårigheter som är förenade med hushåll på två orter. Det synes därför angeläget att utöver nu utgående reseoch flyttningsbidrag sådana åtgärder vidtagas att en omflyttning underlättas. Frågan härom torde för närvarande vara föremål för utredning inom Arbetsmarknadsstyrelsen.

Utredningen förordar att sådana investeringar ges prioritet, som relativt

snabbt kan medföra en utökning av produktionen. Enligt länsarbetsnämndens uppfattning skulle en ytterligare utbyggnad av malmbrytningen — eventuellt också genom att hittills icke exploaterade fyndplatser ianspråktagas — av järnförädlingen och av skogsindustrierna i länet synas ligga helt i linje med dessa utredningens synpunkter. I nuvarande läge torde den starkast återhållande faktorn för en utbyggnad vara bristen på kapital. Järnmalmsbrytningen och järnförädlingen i länet bedrives helt av statliga företag. Skogsbruket och skogsindustrin domineras av statlig företagsamhet. Nyinvesteringar i mellansvenska malmgruvor liksom i det planerade järnverket i Oxelösund sker med kapital som bildats på grundval av den norrbottniska malmbrytningen. Dessa investeringar komma att ställa mycket stora krav på omflyttning av arbetskraft från andra områden. Därom är i och för sig ingenting att säga. Med hänvisning till den befolkningsutveckling i övre Norrland som kan uppkomma om icke särskilda insatser göres för utbyggnad av stadsnäringarna och med de naturliga resurser för en ytterligare utbyggnad av skogsindustrin och malmförädlingen som enligt länsarbetsnämndens uppfattning finnes i länet synes därför särskilda åtgärder från statsmakternas sida ifråga om kapitaltillskott för en dylik utbyggnad vara icke bara mycket angelägna utan också ekonomiskt motiverade. Den åtstramning i olika avseenden som förordas av utredningen främst ifråga om konsumtionen bör sålunda enligt länsarbetsnämndens uppfattning inte bara syfta till att medge generell prioritet i andra avseenden (investeringarna) utan också medge en sådan dispositionsfrihet ifråga om de totala resurserna att samhället kan aktivisera sina insatser på sådana områden som här antytts.

De överväganden i skattefrågor och eventuella metoder att nå de uppsatta målen att begränsa utgifterna, som de sakkunniga framfört, saknar länsarbetsnämnden anledning att uppta till prövning.

Beslut i detta ärende har fattats vid länsarbetsnämndens sammanträde den 18 mars 1957 av vice ordföranden K. G. Viklund samt ledamöterna Harry Blomqvist, B. A. Clausén och Östen Johansson. I ärendets handläggning har deltagit länsarbetsdirektör Gunnar Karlsson och förste inspektör Herbert Nordin, den senare föredragande. Luleå den 19 mars 1957.

K. G. Viklund

Gunnar Karlsson *H. Nordin*

Vägförvaltningen i Norrbottens län

Med anledning av länsstyrelsens hemställan om yttrande över 1955 års långtidsutrednings betänkande »Balanserad expansion» får vägförvaltningen härmed meddela följande.

Utredningen framhåller inledningsvis svårigheterna att ens skissartat på något längre sikt teckna möjligheterna för den ekonomiska utvecklingen, men att det samtidigt finnes ett klart behov att planera för framtiden och att åstadkomma en kapacitetsökning inom vissa områden. Härigenom skulle det dock bli nödvändigt att på grund av de begränsade resurserna uppskjuta andra angelägna investeringar till en senare tidpunkt.

Det synes som om utredningen ganska motvilligt tvingas att acceptera vägnätets utbyggnad såsom ett dylikt angeläget investeringsbehov på grund av bilismens

utomordentligt snabba tillväxt under senare år. Med hänsyn till det starka tryck på våra resurser, som såväl bostadsbyggandets som skolornas utbyggnad utövar, och med hänsyn dessutom till att de flesta väginvesteringar icke omedelbart ger en hög avkastning i förhållande till investeringskostnaden, anser sig dock utredningen böra föreslå, att en ökning av väginvesteringarna skjutes på framtiden.

Vägväsendets betydelse för näringslivet avfärdas därvid med att det är personbilstrafiken, som dominerar utvecklingen, och att näringslivet i stor utsträckning bör kunna utnyttja sig av järnvägstransporter, även om landsvägstransporter skulle ge bättre ekonomiskt resultat för de berörda industrierna.

Detta kan kanske vara tillämpligt å de delar av landet, där man har ett rikt förgrenat och finmaskigt järnvägsnät, men man torde få avsevärda svårigheter, om man vill försöka följa denna rekommendation i Norrbottens län. Här är landsvägstransporter ett absolut livsvillkor för mycket stora områden. Samtidigt utgör de under praktiskt taget hela barmarkssäsongen svårt tjälskadade och även i övrigt synnerligen svaga vägarna svåra hinder för genomförande av dessa transporter. Man kan säga, att nästan hela det norrbottniska vägnätet utgör en jättestor flaskhals, som hindrar en effektivering av näringslivets transporter.

Samtidigt ger arbetsmarknaden i Norrbottens län en helt annan bild än det övriga landets. För att minska säsongarbetslösheten föreslås i olika sammanhang omflyttning av den fristående arbetskraften från länet till bristområden söderut. Denna omflyttning hindras av brist på bostäder inom de områden, där behov av arbetskraft föreligger. Alldeles oavsett de åsikter man kan ha om lämpligheten av en dylik omflyttning, är det dock uppenbart, att de härför erforderliga bostäderna inte kan ställas till förfogande förrän den nuvarande bristsituationen hävts. Även om de i utredningen angivna 65 000 lägenheterna per år kan färdigställas, torde det dröja åtminstone till mitten av 1960-talet, innan bostäder i någon större omfattning kan ställas till förfogande för denna befolkningsomflyttning. Under de närmaste tio åren måste man därför räkna med i stort sett nuvarande eller ytterligare försämrade förhållanden på arbetsmarknaden, såvida inte motåtgärder vidtages.

Härigenom synes det inte verklighetsfrämmande att inom Norrbottens län tänka sig en från det övriga landet något avvikande investeringspolitik. Länet är i mycket stort behov av en förstärkning och förbättring av vägnätet för att förbilliga industriens transporter och öka dess konkurrenskraft. Vägförvaltningen vill därför föreslå, att dessa utomordentligt viktiga investeringar påbörjas något tidigare i Norrbottens län än i landet i övrigt. Härigenom skulle man skapa sysselsättning åt det existerande arbetskraftsöverskottet och samtidigt förutsättningar för ett mera blomstrande näringsliv inom länet. Luleå den 9 mars 1957.

Nils G. Lenas

Norrbottens och Västerbottens läns handelskammare

Genom remiss den 16 februari 1957 har Länsstyrelsen anhållit om Norrbottens och Västerbottens läns handelskammares yttrande över 1955 års långtidsutrednings betänkande »Balanserad expansion».

Med anledning därav får Handelskammaren vördsamt anföra följande:

Det synes såväl för staten som nä-

ringslivet vara ur många synpunkter av utomordentligt stort värde att en utredning som den föreliggande blivit verkställd.

Även om utredningen i många fall varit tvungen till antaganden och i andra att förenkla frågeställningarna så har utredningen kunnat i ett par alternativ forma en bild av de utvecklingsmöjligheter, som bedömas föreligga under den närmaste femårsperioden. Handelskammaren vill med hänsyn till det anförda även instämma i utredningens uttalanden om behovet av en »rullande framtidsbedömning».

Handelskammaren vill här påpeka att utredningen utgått från antagandet, att någon djupare kris ej skall inträffa under perioden och med den motiveringen, att en dylik situation legat utom utredningsuppdraget, underlåtit att behandla den.

Det kunde dock ur flera synpunkter ha varit betydelsefullt om man på förhand utrett vilka inskränkningar och andra åtgärder, som böra vidtagas, när en kris inträffar. Sålunda borde man veta hur man i ett dylikt fall skall begränsa importen och hur man då skall förfara med ex.vis importerad utländsk arbetskraft i den mån individen icke blivit svensk medborgare.

Den analys som utredningen gjort av våra resurser visar att man fram till 1960 kan räkna med att nationalprodukten stiger med högst 20 %. Ett lägre alternativ anger tillväxten till allenast 15 %. Detta är alltså det utrymme som står till buds för kapitalbildning och konsumtion. Utredningen visar emellertid på ett övertygande sätt hur detta utrymme beskäres av flera — till synes oundvikliga — faktorer.

Av dessa faktorer tager den föreslagna förkortningen av arbetstiden från 48 till 45 timmar per vecka icke mindre än 4 %. Utredningen har icke vågat räkna med att arbetstidsförkortningen kommer att uppvägas av en ökad arbetsinsats per timme.

Handelskammaren skulle för sin del på den punkten vilja vara mera optimistisk. Om nämligen arbetstagarna i regel icke få kompensation för den genom arbetstidsförkortningen minskade totala förtjänsten genom ökad avlöning per timme torde man få förutsätta, att arbetstagaren genom högre arbetsintensitet söker kompensera den minskade förtjänsten.

En kampanj för ökad arbetsintensitet inte bara inom det enskilda näringslivet utan även inom statlig och kommunal verksamhet borde därför genomföras samtidigt med arbetstidsförkortningen och ha stora utsikter till framgång.

Det är emellertid självfallet att frågan, såsom utredningen framhåller, bort föranleda mera ingående utredningar.

Utredningen har vidare i sina kalkyler antagit att valutareserven skulle stiga i takt med importens ökning. Denna målsättning är, som utredningen uttalar, anspråkslös och det förefaller Handelskammaren som om man av olika skäl borde eftersträva en valutareserv motsvarande åtminstone fyra månaders import. En dylik ökning skulle givetvis ytterligare beskära de återstående resurserna.

Dessa resurser skola därefter fördelas på konsumtion och investeringar. Härvidlag anför utredningen bl. a. att vår utbyggnad av kapitalutrustningen släpar efter på ett flertal områden, vilket aktualiserat en mängd nybyggnadsbehov.

Handelskammaren kan för sin del icke finna annat än att utredningen dragit rätt konsekvens härav då den uttalar, att den löpande konsumtionen måste begränsas till förmån för investeringsverk-

samheten. Man kan icke nog stryka under, att det är genom ökade investeringar som underlag skapas för ökad konsumtion. Som ett talande exempel på de svårigheter, som uppstå i fall av otillräckliga investeringar, må nämnas kraftindustrien, där tillgänglig kraft effektivt håller industrins utbyggnad inom bestämda gränser. På samma sätt nedsätter vår dåliga vägstandard exempelvis skogsindustriernas kapacitet och är dessutom kostnadsfördyrande.

Handelskammaren vill således kraftigt framhålla nödvändigheten av en investeringsvänlig politik gentemot näringslivet. Detta gäller icke minst Övre Norrland, där fortfarande utomordentliga möjligheter till en ökad industrialisering föreligga.

Den under senare år förda politiken har däremot i olika hänseenden motarbetat investeringar genom investeringsavgift, byggnadstillståndsbegränsningar m. m.

Handelskammaren kan icke finna annat än att långtidsutredningen på ett slående sätt visat nödvändigheten av en ändring härvidlag och det är med tillfredsställelse Handelskammaren konstaterar att utredningen bland de industrier, där investeringarna av olika skäl böra gynnas, nämner skogs- och järnindustrin.

Om emellertid investeringarna skola ökas måste som ovan sagts konsumtionen beskäras, därest inflation skall kunna undvikas. Handelskammaren finner liksom utredningen det naturligt, att detta måste vara målet. Konsumtionsutgifternas begränsning är av utomordentlig vikt såväl beträffande den offentliga som den privata konsumtionen.

I fråga om den offentliga konsumtionen borde enligt Handelskammarens mening det vara möjligt att pressa utgifterna i åtskilliga hänseenden trots att redan fattade principbeslut medför en stark stegring. En standardisering och förenkling i fråga om byggnadsverksamheten i statlig och kommunal regi synes bl. a. kunna ske.

Beträffande den privata konsumtionen ifrågasätter utredningen bl. a. en höjning av beskattningen av motorfordon och drivmedel i syfte att begränsa bilismens utveckling och tillväxt. Även om en bromsning av bilismens utveckling vore önskvärd kan Handelskammaren ej tillstyrka att detta sker genom en höjning av bilbeskattningen. En särbeskattning av ett trafikmedel strider nämligen mot principen att varje trafikmedel bör bära sina kostnader.

Den privata konsumtionen är beroende främst av löneutvecklingen och sparandet.

Utredningen diskuterar ingående sparandets förutsättningar i framtiden och de åtgärder, som kunna vidtagas för en ökning av sparandet. Handelskammaren vill betona vikten av att åtgärder för ökat sparande vidtagas och att ett sparvänligt klimat tillskapas. Den enskilde spararen måste erhålla garanti mot värdeförstörelse genom inflation. Beskattningen måste också uppmuntra sparande i olika former. Såsom utredningen antytt skulle en förskjutning av tyngdpunkten från direkta mot indirekta skatter uppmuntra sparandet. En utredning av verkningarna av en brett lagd och väl avvägd konsumtionsskatt borde därför ske. Antagligen skulle konsumtionen minska, men om så icke skedde skulle en konsumtionsskatt eliminera de risker, som äro förbundna med alltför hög konsumtion.

Den slutsats, till vilken långtidsutredningen kommer, är att den totala privata konsumtionen kan tillåtas växa med

1 1/2—2 1/2 % per år. Detta är en liten ökning. Enligt Handelskammarens åsikt bör det dock vara bättre att ställa en dylik ökning som norm för löneutvecklingen än att medvetet sträva efter högre löneökningar och därigenom förorsaka en ny inflation.

Handelskammaren vill till slut i korthet beröra ett problem i fråga om olika investeringars prioritet.

Utredningen har uttalat, att vägbyggandet kortsiktigt bör begränsas till förmån för andra angelägna investeringar.

Handelskammaren som i andra sammanhang betonat betydelsen av ett utökat vägbyggande kan icke instämma i utredningens åsikt på denna punkt, vilken för det första synes strida mot den av utredningen själv angivna första prioriteringsgrunden nämligen att man måste acceptera, att vissa investeringar äro bundna genom beställningar eller igångsättande av större projekt. Denna prioritetsgrund synes med skäl kunna åberopas av vägväsendet, då en mycket stor del av anvisade medel för 1957 äro bundna i pågående arbeten.

Med hänsyn vidare till att vägbyggandet finansieras av bilskatterna, vilka ha direkt konsumtionsbegränsande effekt, bör vägbyggandet i stället få mycket hög prioritet. Det bör dock främst inriktas på vägar, som ha övervägande betydelse för nyttotrafiken. I fråga om vägar, som ha betydelse främst som turiststråk eller för nöjes- eller rekreationsfärder kan Handelskammaren instämma i utredningens åsikt att dessa kunna stå tillbaka för byggandet av bostäder och skolor.

Inom vägväsendet kan man å andra sidan finna projekt, där investeringarna lett till och i framtiden kunna väntas medföra stort produktionstillskott på kort sikt.

Överhuvud taget måste vid bestämmandet av storleksordning och förtursrätt vid investering, statlig såväl som privat, hänsyn tagas till det värde som resp. investeringsobjekt har för landets produktion och export.

Handelskammaren får slutligen bestämt bestrida utredningens uttalande när den framhåller, att landets vägväsende efter kriget gjort stora framsteg och att dessa lätt skulle fortsätta även vid en begränsad ökning av byggnadstakten.

Med hänsyn till den starka trafikutvecklingen har tvärtom det svenska vägnätet råkat in i ett tillstånd, där underhållskostnaderna äro orimligt höga och där näringslivets lastfordon kunna utnyttjas endast delvis på grund av låg bärighetsstandard på vägar och broar. Detta gäller inte minst Övre Norrland.

Handelskammaren kan således *icke* tillstyrka utredningens förslag om ett begränsat vägbyggnadsprogram för de närmaste åren. Luleå den 14 mars 1957.

Gunnar Thurfjell

Birger Rothelius

Norrbottens länsavdelning av Svenska Landskommunernas förbund

Sedan Norrbottens länsavdelning av Svenska Landskommunernas förbund beretts tillfälle att avgiva yttrande över 1955 års långtidsutrednings betänkande, betitlat »Balanserad expansion» få undertecknade på styrelsens uppdrag härmed vördsamt anföra följande:

I avsnittet angående bostadsbyggandet har utredningen i allt för hög grad låst sig för att ökningen av bostadsproduktionen förläggs till de stora konsumtionsorterna (storstäderna) under de

närmaste åren. Detta förslag kan icke accepteras ur norrbottnisk synpunkt.

Vad beträffar Norrbottens län kan framhållas att den allmänna bostadskvoten för länet ej på långa vägar är tillräcklig för att tillgodose efterfrågan på nya bostäder. Det kan därför ej få ifrågakomma någon minskning av nuvarande bostadsproduktion för detta läns vidkommande och ej heller att det mycket starkt ökade kravet på industribostäder — exempelvis i Kiruna 700, Gällivare-Malmberget 500, Karlsborgsverken och Piteåområdet vardera ca 300 lägenheter — skall eftersättas.

För att dessa akuta behov skola kunna tillgodoses måste till den nuvarande bostadstilldelningen läggas en särskild industrikvot som svarar mot det årliga utbyggnadsbehovet. Vi anhålla att länsstyrelsen i sitt yttrande starkt understryker detta.

De i utredningen i övrigt uppskisserade riktlinjerna kunna i stort sett accepteras utifrån de intressen länsavdelningen har att bevaka. Kalix den 19 mars 1957.

Ivar Jansson
Ordförande
E. A. Pettersson

Drätselkammaren i Luleå

Genom remiss den 16 februari 1957 har länsstyrelsen hemställt om stadens yttrande över 1955 års långtidsutrednings betänkande angående balanserad expansion. Med anledning härav få vi på drätselkammarens vägnar anföra följande.

Låt vara att man delvis rör sig på gissningarnas område, vill dock staden uttrycka sin tillfredsställelse över att en utredning av detta slag kommit till stånd, då den kan fylla en stor uppgift under så att säga normala förhållanden d. v. s. om penningvärdet bevaras stabilt. Än mer användbar hade dock utredningen blivit, om åtminstone antydningsvis dragits upp riktlinjer för lämpliga åtgärder i ett krisläge.

Utredningsmännen framhålla, att man bör eftersträva en relativt betydande ökning av investeringarna såväl på det offentliga området som inom det privata näringslivet. Detta stämmer rätt väl med den kommunala situationen i Luleå. Här ha vi under många år nödgats koncentrera oss på en sorts djupa investeringar, nämligen bostadsbyggandet. Just mer än detta har icke medhunnits annat än på sistone. Det blir därför nödvändigt, att den offentliga sektorn av det kommunala livet också upprustas. Här är det frågan om betydande belopp och det kan möjligen bli svårt att hålla sig inom den ram utredningen kan tänkas ha utgått från.

Utredningen diskuterar arbetskraftsresursernas rörlighet och vissa olägenheter, som kunna vara förenade härmed. Några nackdelar av den invandrade arbetskraften ha vi icke haft, men dessmera av förskjutningen av arbetskraften inom landet. Som så många gånger förr måste här påpekas önskvärdheten och nödvändigheten av att investeringar göras här uppe i Övre Norrland, där industrialiseringen fortfarande är relativt ringa i förhållande till den arbetskraft, som nu erhåller sin försörjning från icke bärkraftiga jordbruk, så att icke Norrbotten fortsättningsvis avtappas på arbetskraft i de bästa åldrarna.

De sakkunniga utgå ifrån att ökningen av väginvesteringarna fram till år 1960 skall bli relativt långsam och att först under 1960-talet takten skall öka. I prin-

cip kan detta vara riktigt då, som de sakkunniga även framhålla, bostadsköer och skolköer måste krympa, innan man börjar med bilköerna. Detta är ett betraktelsesätt, som kan gälla nybyggnad av vägar men icke vägunderhåll. Vi ha en känsla av att åtminstone vägunderhållet måste väsentligen förbättras för att icke nedslitningen av bilparken skall bli en kapitalförstöring av sådan omfattning, att det blir ett betydande hinder för framtida investering och konsumtion. Luleå den 19 mars 1957.

Ö. F. Johansson

B. Rothelius *S. Thurfjell*

Drätselkammaren i Kiruna

En prognos över den ekonomiska utvecklingen av den art som långtidsutredningen uppgjort måste självfallet i många avseenden vila på faktorer som kunna vara tämligen osäkra och svårbedömbara. Långtidsutredningen har även påtalat denna osäkerhet och avgivit förslag rörande en successiv revision av de uppdragna riktlinjerna under den tid som dessa skola omfatta. Det måste anses vara angeläget att förslaget om en dylik »rullande framtidsbedömning» blir tillgodosett, varigenom framtidsbedömningen under tidsperioden blir mera realistisk än vad som varit fallet med tidigare uppgjorda långtidsplaner. Trots de många osäkerhetsfaktorer som vidlåder prognoserna ger utredningens betänkande en värdefull ledning för bedömningen av de problem som en långsiktig ekonomisk planering innesluter.

Bland de riktlinjer som utredningen uppdragit rörande det framtida investeringsutrymmets utnyttjande torde ur kommunal synpunkt frågan om bostadsinvesteringarna ha det största intresset. Den av utredningen föreslagna ökningen av bostadsproduktionen får utan tvivel anses vara synnerligen angelägen, varför en mycket väsentlig del av den förutsatta investeringsramen bör ägnas strävandena att snarast möjligt avveckla den nu rådande bostadsbristen. Långtidsutredningen har i detta hänseende förutsatt att ökningen av nytillskottet av bostäder till en större del än hittills förlägges till de större städerna som f. n. ha den mest påtagliga bostadsbristen. Även om bristen på bostäder kan anses vara mest påtaglig i de större städerna, bör det dock i detta sammanhang beaktas, att bostadssituationen i vissa ur nationalhushållets synpunkter viktiga orter inom landsorten är synnerligen allvarlig. Ett exempel härpå utgöra malmfältskommunerna i Norrbotten. Utredningen har i sina produktionsprognoser bl. a. utgått ifrån att en avsevärd ökning av malmbrytningen där kommer att ske. En förutsättning härför är dock att arbetskraftsrekryteringen för dessa industrier tryggas, vilket säkerligen av många orsaker kommer att möta stora svårigheter. Det är därför av synnerlig vikt att bostadsfrågan inom dessa orter ägnas särskild uppmärksamhet på sådant sätt att denna ej hindrar den planerade produktionsökningen. Det förhållandet att utredningen tänkt sig en viss ökad koncentration av bostadsbyggandet inom de större städerna bör därför under inga förhållanden medföra att en ökning av bostadsproduktionen i andra för samhällsekonomin synnerligen viktiga centra, till vilka de norrbottniska malmfälten äro att hänföra, blir äventyrad. I sistnämnda orter torde en väsentlig ökning av bostadsproduktionen vara nöd-

vändig för att de av utredningen angivna produktionssiffrorna på järnmalmsbrytningens område skola kunna uppnås.

Vid avvägningen i övrigt mellan de olika investeringsföremålen synes några erinringar mot de av kommittén uppdragna riktlinjerna icke vara att anföra. Den aktuella bostadssituationen är sådan att bostadsinvesteringarna böra givas en framskjuten plats vid en sådan avvägning, även om i och för sig angelägna investeringar av annan art få uppskjutas. Ävenså böra investeringar inom nu eftersatta områden, såsom t. ex. skolor och sjukvårdsinrättningar, givas en mycket framskjuten plats.

I övrigt har staden intet att erinra emot utredningens förslag. Kiruna den 19 mars 1957.

Ragnar Malmström
Drätselkammarens ordf.

Folke Granström
Stadsombudsman

Kommittén för översyn av hälso- och sjukvården i riket

Långtidsutredningen har verkställt en omfattande och, såvitt vi kan döma, värdefull och inträngande analys, som är ägnad att underlätta förståelsen av förhållandet mellan behov och resurser i vårt folkhushåll och av vissa grundvillkor för en balanserad expansion som utan att leda till inflation tillgodoser angelägna krav så långt detta, på grundval av förutsättningar, som utformats i anslutning till nu kända förhållanden, framstår såsom möjligt i en relativt nära framtid. Framställningen är underbyggd av en mängd relevanta sakuppgifter, låt vara att en del av beräkningarna, beroende på svagheter och luckor i den statistik, som stått till utredningens förfogande, endast kunnat bli grova och ungefärliga. Trots att utredningen utförts av framstående experter, är det emellertid självklart, att den faktiska utvecklingen kan komma att avvika från den här framlagda bedömningen, och detta förhållande har också understrukits av långtidsutredningen. Dessutom har utredningen visat sig vara klart medveten om att den avvägning som presenterats mellan investeringar och konsumtion och (s. 208) mellan olika investeringsområden, med nödvändighet måste vara grundad på delvis subjektiva värderingar.

Till stor del kan vi emellertid uttala vår anslutning till dessa värderingar. Utredningens strävan har varit att reservera utrymme dels för vissa angelägna investeringsbehov inom näringslivet och dels bl. a. för en del av de samhälleliga områden där det framträder köbildningar, t. ex. på skolväsendets och bostadsförsörjningens område. Vi delar uppfattningen att dessa behov måste tillerkännas hög prioritetsgrad. Omfattande investeringar i näringslivet är nödvändiga för att skapa underlag för nya standardhöjningar för att bevara vår konkurrenskraft gentemot utlandet. Det vore ett slöseri att inte i tillräcklig grad sörja för de stora ungdomskullarnas utbildning. Behovet att motverka bostadsbristen framstår såsom desto större, eftersom dessa stora ungdomskullar på 60-talet träder in i familjebildande ålder.

Samtidigt måste vi dock uttala vår stora besvikelse över att hälso- och sjukvården, där det också framträder allvarliga köbildningar och andra bristfenomen, blivit i hög grad tillbakasatt i utredningens avvägningar — och detta t. o. m. i högre grad än vad utredningen

tycks vara medveten om. Vi vill för det första ifrågasätta huruvida avvägningen för vatten och avlopp, som ju representerar en viktig hygienisk miljöfaktor, verkligen är rimlig. Utredningen har här icke alls räknat med någon höjning utöver 1955 års nivå förrän efter 1960. Motiveringen är den att området redan 1955 erhållit starkt ökat utrymme. Då det emellertid samtidigt förutsättes, att bostadsinvesteringarna i icke ringa mån skall öka under resten av 50-talet och det dessutom föreligger trängande behov att intensifiera åtgärder mot vattensnusket, vill det förefalla som om det skulle föreligga starka skäl att här företa en omprövning på grundval av den granskning som utföres av på området sakkunniga organ.

Vår egen granskning vill vi av naturliga skäl begränsa till den egentliga hälso- och sjukvårdsposten. Denna granskning har vi dock nödgats göra relativt utförlig. Eftersom långtidsutredningen i flera avseenden uträttat ett mycket gott arbete, talar den onekligen med auktoritet och dess avvägningar kan därför — även om de inte blir antagna såsom något officiellt rättesnöre för en samhällelig planering — komma att utöva ett inflytande på myndigheternas praktiska handlande. I många fall skulle ett sådant inflytande vara till fördel, men vi tror det skulle vara utomordentligt olyckligt om hälso- och sjukvårdens utveckling skulle komma att klavbindas på det sätt som utredningen tänkt sig. Vi finner det därför angeläget att framlägga alla de viktiga sakargument, som icke funnit tillräckligt beaktande vare sig i den avvägning som hittills praktiserats eller i långtidsutredningens bedömning.

Vi inleder vår framställning med en återblick som visar att hälso- och sjukvårdens investeringsbehov sedan mycket lång tid tillbaka blivit allvarligt tillbakasatta. Det är ett förhållande som i sig självt är allvarligt. Det ter sig om möjligt ännu mer anmärkningsvärt, när man betraktar det mot bakgrunden av hälso- och sjukvårdskonsumtionens snabbt växande betydelse i folkhushållet.

Sjukvårdens växande betydelse i folkhushållet

Efterfrågan på hälso- och sjukvårdsorganisationens tjänster har undergått en mycket snabb expansion. Det ger sig till känna däri, att behoven inte kunnat tillgodoses, trots att »produktionen» av dessa tjänster måste ha ökat avsevärt. Från 1920 till 1940 och från 1950 till 1955 ökade antalet läkare i en takt motsvarande 35—37 procent per årtionde. Under 40-talet var ökningen ännu starkare: drygt 50 procent. Den totala ökningen under de femton åren 1940—55 utgjorde ca 75 procent. För sjuksköterskor var motsvarande tal 90 procent. Trots dessa höga stegringstal föreligger fortfarande allvarliga bristsituationer. Paradoxalt nog var det under 40-talet, då den procentuella ökningen i läkarantalet var särskilt stark, som förekomsten av läkarbrist mera allmänt började erkännas.

Däremot skulle hela antalet yrkesutövare i landet, att döma av utredningens material (s. 41), icke ha ökat med mer än 7 procent under de femton åren 1940—55. Det är sålunda tydligt att hälso- och sjukvården fått starkt ökad relativ betydelse inom folkhushållet. En sådan utveckling har i själva verket pågått länge. Vad avser perioden 1939—1954 återspeglas den i följande uppgifter, som utarbetats av konjunkturinstitutet på grundval av finansstatistiken och som anger de offentliga konsumtionsutgifter-

na för hälso- och sjukvård jämförda med dels hela den offentliga statliga och kommunala konsumtionen och dels med bruttonationalprodukten (löpande priser):

	1938/39	1946	1954
A. Offentliga konsumtionsutgifter för hälso- och sjukvård, milj. kr.			
Statliga	47	100	230
Kommunala	126	271	814
Totalt	173	371	1 044
B. Hela den offentliga konsumtionen, milj. kr.			
Statlig	414	1 123	2 280
Kommunal	584	1 102	2 909
Totalt	998	2 225	5 189
C. A. i procent av B.			
Statlig	11,3	8,9	10,1
Kommunal	21,6	24,6	28,0
Totalt	17,3	16,7	20,1
D. A. i procent av bruttonationalprodukten (totalt)	1,36	1,60	2,31

Den andel av bruttonationalprodukten, som representeras av offentliga konsumtionsutgifter för hälso- och sjukvård, har sålunda ökat med drygt två tredjedelar mellan 1938/39 och 1954. Denna ökning gick förhållandevis långsamt mellan 1938/39 och 1946 och höll då icke fullt takten med motsvarande stegring inom den offentliga konsumtionen i övrigt, men sedermera har den gått desto snabbare och t. o. m. snabbare än den totala offentliga konsumtionsstegringen. Att märka är vidare, att det endast är i de kommunala konsumtionsutgifterna, som hälso- och sjukvården fått ett ökat relativt utrymme.

Det är, som vi framhållit i ett tidigare yttrande, en rad faktorer, som ligger bakom denna utveckling. Hit hör befolkningsutvecklingen, d. v. s. folkökningen och »förgubbningen» inom befolkningen. Den faktorn torde emellertid endast svara för en mindre del av efterfrågestegringen. Beträffande sluten kroppssjukvård har vi i varje fall genom särskild undersökning konstaterat, att den ökar behovet med bara 1 procent per år eller obetydligt mer. Väsentligt viktigare för efterfrågestegringen är tillsammantaget sådana faktorer som dessa: kommunikationernas utveckling och urbaniseringen, som gör sjukvårdsresurserna mera lättillgängliga; den fulla sysselsättningen och levnadsstandardsstegringen i övrigt; den socialpolitiska upprustningen; den medicinska forskningen, som starkt medverkar till att vidga marknaden för hälso- och sjukvårdsorganisationens tjänster; den stigande upplysningen; den tillväxt i förtroendet till sjukvårdsresurserna som kommer till stånd, när tillgången på goda sådana resurser ökas.

Huruvida de löpande hälso- och sjukvårdsutgifternas stegring i förhållande till nationalprodukten dessutom kan bero på att kostnadsökningen per prestation skulle ha varit större inom hälso- och sjukvården än inom hushållningen i övrigt, kan inte avgöras. Arbetsvillkoren har blivit mera marknadsmässiga för vissa grupper, för vilka uppfattningen om sjukvården såsom ett kall förr spelade större roll i fråga om löner och andra anställningsförhållanden, men även efter ingående jämförande lönesta-

tistiska analyser, som skulle belysa, i vad mån en sådan faktor har eller inte har större betydelse, lär frågan ändå inte kunna fullständigt besvaras. Ty man har endast partiella uppgifter om förändringarna i sjukvårdsprestationernas kvantitet, och de viktiga kvalitativa förändringarna är i princip helt omätbara.

Det kan dock utan vidare sägas, att ökningen i hälso- och sjukvårdsprestationernas kvantitet varit betydande och att även en avsevärd kvalitativ förbättring kommit till stånd. Vad gäller den förra förändringen skall ett par exempel anföras i senare sammanhang. Det är också uppenbart att denna utveckling varit av avgörande betydelse för den märkbara nedgången i spädbarns- och mödradödligheten liksom i den allmänna dödligheten, och att den även medfört väsentligt ökade möjligheter att göra sjuka människor friska och att motverka invaliditet, låt vara att dessa senare förändringars kvantitativa betydelse endast låter sig beräknas i enskilda fall — t. ex. i fråga om tuberkulosens och de övriga bakteriella infektionssjukdomarnas starka tillbakagång — och icke i stort.

Samtidigt måste konstateras, att viktiga områden är starkt underutvecklade trots att de löpande utgifterna för hälso- och sjukvård ökat även i förhållande till nationalprodukten. Det börjar numera bli allmänt bekant, att mentalsjukvården, den psykiska ungdomsvården och alkoholistvården starkt släpar efter. Flertalet av de egentliga sinnessjukhusen administreras av staten och där finns bara en läkarbefattning (inte sällan dessutom vakant eller uppehållen av mindre väl kvalificerad vikarie) per 150 patienter. Också i övrigt är personaltätheten otillräcklig, vilket ytterligare bidrar till att minska möjligheterna till hög behandlingsintensitet. Även i andra avseenden är standarden relativt låg. Sålunda var t. ex. år 1955 utgifterna för kosthållet vid de statliga primärsjukhusen för sinnessjuka endast 2 kronor 2 öre per dag och patient, medan motsvarande utgift vid lasaretten uppgick till 2 kronor 94 öre. Till de viktiga underutvecklade områdena hör vidare omgivningshygienen, vissa delar av den personliga förebyggande vården, yrkesmedicinen, rehabiliteringen, vården av långvarigt kroppssjuka, åldringsvården, den öppna vården utanför sjukhus. Och även på det huvudområde, som är mest utvecklat, nämligen den vanliga somatiska sjukhusvården, förekommer kvantitativa bristsituationer, som flerstädes tar sig uttryck i köbildningar.

Ett av de avgörande hindren för en utveckling, som inom rimlig tid skulle undanröja sådana brister, ligger i investeringsbegränsningen.

De eftersatta investeringsbehoven inom hälso- och sjukvården

Det har sålunda konstaterats, att den allmänna ekonomiska och sociala utvecklingen, jämte medvetna socialpolitiska och andra åtgärder, starkt medverkat till att öka efterfrågan på hälso- och sjukvårdsorganisationens tjänster i sådan grad, att de fått en växande relativ betydelse i folkhushållet. Man hade då kunnat vänta, att detta område också skulle ha fått en ökad andel av investeringsmarknaden. Så har icke blivit fallet. Under flertalet efterkrigsår har hälso- och sjukvården tvärtom fått en mindre andel av investeringsmarknaden än före kriget. Det framgår av följande av långtidsutredningen (s. 154) framlagda uppgifter om den andel (i procent) av brut-

toinvesteringarna (d. v. s. av ny- och ersättningsinvestering samt underhåll), som kommit hälso- och sjukvården tillgodo:

1938/39	1,7	1950	1,4
		1951	1,2
1946	1,1	1952	1,4
1947	1,2	1953	1,4
1948	1,5	1954	1,7
1949	1,6	1955	1,5

Endast under ett av dessa tio efterkrigsår nåddes samma andel som i slutet av 30-talet. Under de övriga nio åren var andelen lägre — under tre år så mycket som en tredjedel lägre.

Eftersom huvudintresset knyter sig till ny- (och ersättnings-)investeringarna, återges i följande tablå vissa uppgifter härom:

1	2	3	4	5
År	Investeringsbelopp för hälso- o. sjukvård, milj. kr		Kolumn 3 i procent av	
	Nyanläggning o. nyanskaffning enl. Allm. H. o. Sj.	Ny- o. ersättningsinvestering enl. långtidsutredningen	All ny- o. ersättningsinvestering	Bruttonationalprodukten
1938/39	..	45	2,10	0,35
1946	..	50	1,20	0,21
1947	73	69	1,37	0,28
1948	84	82	1,65	0,29
1949	80	89	1,82	0,31
1950	85	88	1,54	0,28
1951	118	100	1,45	0,26
1952	127	128	1,61	0,30
1953	160	143	1,59	0,33
1954	170	192	1,98	0,43
1955	194	175	1,74	0,36

Kolumn 2 återger kostnaderna för nyanläggning och nyanskaffning enligt medicinalstyrelsens årliga publikation Allmän Hälso- och Sjukvård, medan uppgifterna i kolumn 3 ställts till förfogande av långtidsutredningen. De skiljer sig något för enstaka år, men detta måste väsentligen bero på olika periodisering av här ifrågavarande utgifter. För perioden 1947—55 i dess helhet är avvikelsen obetydlig (ca 2 %).

I ännu något högre grad än föregående redovisning ger kolumn 3 belägg för att hälso- och sjukvården under efterkrigstiden haft mindre relativt utrymme på investeringsmarknaden än i slutet av 30-talet. Nu hör det till saken, att den totala investeringsvolymen efter kriget stigit mer än bruttonationalprodukten. Sålunda motsvarade bruttoinvesteringarna 1938/39 och 1946 24—25 procent av bruttonationalprodukten och 1955 hade denna andel ökat till 30 procent (se s. 152 i betänkandet). Räknas endast med ny- och ersättningsinvesteringar, blir motsvarande andelar 17—18 respektive 21 procent. Till följd härav visar kolumn 5 i tablån en något mindre oförmånlig bild. Under 1952—55 har hälso- och sjukvårdens investeringar faktiskt återvunnit ungefär samma relativa position i förhållande till produktionen i dess helhet som uppnåtts 1938/39. Men det hindrar inte att den relativa eftersläpningen på investeringsmarknaden ter sig anmärkningsvärd, särskilt när hänsyn tages till att hälso- och sjukvårdskonsumtionen fått ökad betydelse inom folkhushållet i dess helhet.

Att den kvantitativa utvecklingen på

detta investeringsområde varit förhållandevis svag sedan slutet av 30-talet bekräftas av uppgifterna om sjukhusens platsantal. Dessa ger visserligen i så måtto en överdriven bild av tillbakagången, att de inte mäter den kvalitativa förbättring i fråga om utrustning och byggnader, som samtidigt ägt rum, men de är ändå av betydande intresse i sammanhanget. Följande siffror avser *antalet platser å kroppssjukhus:*

1930	42 104
1940	51 480
1950	58 634
1955	62 390

Ökningstalen framgår av följande serier:

	Antal per år	Procent per år	Procent per årtionde
1930—40	938	2,0	22
1940—50	715	1,3	14
1950—55	751	1,2	13

Under 1940—55 var det absoluta årliga nettotillskottet av platser mellan en fjärdedel och en femtedel (22,5 %) lägre än under 30-talet. I betraktande av att en stor del av 40-talet direkt påverkades av förhållandena under kriget, framstår återhämtningen under första hälften av 50-talet såsom svag. Räknar man i procent framträder inte alls någon återhämtning i expansionstakten före 1956 utan snarare en obetydlig ytterligare nedgång.

Det finns inget som tyder på att denna utveckling alls skulle vara betingad av någon försvagning i efterfrågans tillväxtbenägenhet. Under 30-talet ökade antalet per år i sluten kroppssjukvård intagna patienter med 50 procent, sålunda mer än dubbelt så snabbt som platsantalet. Under 40-talet steg motsvarande procenttal till 56 procent, trots att ökningen i platsantalet samtidigt minskade. Stegringen i patientintaget var då sålunda fyra eller fem gånger snabbare än ökningen i platsantalet. Förklaringen till detta förhållande ligger, såsom vi i olika sammanhang framhållit, i att medelvårdtiden undergått en högst avsevärd sänkning. Incitamentet till denna utveckling låg i ett flertal faktorer. Medicinska faktorer såsom kemoterapi, trombosprofylax och antibioticas användande samt kanske även en förändrad inställning från sjukhusläkarnas sida om den slutna vårdens uppgifter. Härtill kom platsbristen på sjukhusen och det trånga utrymmet på byggnadsmarknaden som bidrog till en tidigare utskrivning från sjukhusen. Emellertid har denna senare utveckling nu gått så långt att man understundom utskriver patienter tidigare än vad som i vissa fall kanske är medicinskt önskvärt. Man kan sålunda tills vidare icke räkna med en ytterligare sänkning av medelvårdtiden. Tvärtom talar en del faktiska förhållanden för att man gör klokt i att under den närmaste perioden räkna med en viss stegring av densamma. De möjligheter till ytterligare sänkning av medelvårdtiden som ändå kan föreligga, är i varje fall svårare att förverkliga och torde alltmer ha motvägts av andra faktorer, bl. a. befolkningens »förgubbning»; de bättre möjligheterna att behandla fall som förut varit terapeutiskt opåverkbara; ökad frekvens av åldringar som bor för sig själva och av kvinnligt förvärvsarbete samt därav följande svårigheter att få patienter omskötta i hemmen. Resultatet av de motverkande tendenser, som härvidlag kan ha gjort sig gällande, har varit att medelvårdtiden i kroppssjukhusvården hållit sig i det närmaste oförändrad sedan 1950. Som en följd därav har ökningen i antalet årligen i sluten kroppssjukvård intagna patienter reducerats till en bråkdel av den tidigare ök-

ningen. Under 1950—55 har den sålunda utgjort endast 1,4 procent per år, motsvarande 15 procent per årtionde. Det betyder att expansionstakten härvidlag minskat med nära tre fjärdedelar sedan 40-talet och numera praktiskt taget helt bestämmes av ökningen i platstillgången.

Här har sålunda en helt ny situation inträtt. Begränsningen i byggnadsutrymmet under 40-talet var visserligen till skada även för kroppssjukvården, men tack vare den historiska tillfälligheten att det fanns nya behandlingsmetoder, som möjliggjorde en radikal och snabb nedskärning av medelvårdtiden kunde dessa skadeverkningar i avsevärd mån begränsas. Men i och med att medelvårdtiden från 1950 ej kunnat ytterligare sänkas, har det alltför trånga byggnadsutrymmet blivit ett väsentligt mer avgörande hinder än förut.

Det bör dessutom ihågkommas, att en stor del av byggnadsbeståndet är så gammalt att efterhand ett allt större reproduktionsbehov kommer att göra sig gällande.

De områden, som här räknats till kroppssjukhusvården, svarar för knappt 60 procent av platsantalet. Vad gäller *mentalsjukvård* m. m. — på vilket område redan nu ett särskilt stort reproduktionsbehov gör sig gällande — hänvisas till följande siffror angående antalet platser i sluten vård:

	1930	1940	1950	1955
Egentliga sinnessjukhus tillhörande staten o. 3 storstäder	14 067	20 252	22 733	23 692
Vårdhem för sinnessjuka m. m.[1]	..	4 014	5 495	6 087
Vård av psykiskt efterblivna och epileptiker	..	..	12 370	12 939
Summa	..	..	40 598	42 718

[1] Inkl. mindre kommunala och enskilda sinnessjukhus samt anstalter för psykopatiska och nervösa barn.

Ökningen i platsantalet har sammanställts i följande tablå:

	1930—40	1940—50	1950—55
Ökning i antal per år			
egentliga sinnessjukhus	619	248	192
vårdhem för sinnessjuka m. m.	..	148	118
vård av psykiskt efterblivna m. m.	..	..	114
Summa	..	..	424
Ökning i % per år			
egentliga sinnessjukhus	3,7	1,2	0,8
vårdhem för sinnessjuka m. m.	..	3,2	2,1
vård av psykiskt efterblivna m. m.	..	..	0,9
All mentalsjukvård o. d.	..	..	1,0
Ökning i % per årtionde			
egentliga sinnessjukhus	44	12	9
vårdhem för sinnessjuka m. m.	..	37	23
vård av psykiskt efterblivna m. m.	..	..	9
All mentalsjukvård o. d.	..	..	11

Den absoluta ökningen i platstillgång enbart på egentliga sinnessjukhus uppgick under 30-talet (619 per år) till ungefär två tredjedelar av motsvarande ökning inom hela kroppssjukvården (938). Men under 40-talet uppnåddes vid de egentliga sinnessjukhusen bara 40 procent och under 50-talets första hälft föga mer än 30 procent av den absoluta ökning, som dessa sjukhus redovisat under 30-talet. Försvagningen i expansionen var sålunda avsevärt större och me-

ra ihållande än i fråga om kroppssjukhusvården. Denna tendens i utvecklingen av kapaciteten å egentliga sinnessjukhus kan endast till en del ha uppvägts av att gruppen vårdhem för sinnessjuka o. d. torde ha företett en kraftigare utbyggnad under 40-talet än under 30-talet; f. ö. försvagades även den expansionen under 50-talet. Den procentuella ökningen under 1950—55 uppgick inom mentalsjukvården i dess helhet till 1,0 procent per år, motsvarande 11 procent per årtionde. Dessa tal är märkbart lägre än motsvarande för kroppssjukhusvården (resp. 1,2 och 13 procent).

Och dock är att märka, att mentalsjukvården företer en ännu mycket allvarligare kvalitativ och kvantitativ bristsituation än kroppssjukhusvården. I själva verket rör det sig här om ett av de områden i samhället, där förhållandena är mest otillfredsställande, och dessa otillfredsställande förhållanden är av betydelse för avsevärda befolkningsgrupper. Sålunda har medicinalstyrelsen beräknat att 9 av 100 personer, som nu föds och uppnår medellivslängden 70 år, minst en gång i livet kommer att bli intagna på egentliga sinnessjukhus — detta förutsatt att frekvensen av förstagångsintagna per åldersgrupp av befolkningen förblir densamma som under 1955. Härtill får så adderas det obekanta antal personer, som kan förväntas komma i behov av psykiatrisk vård i andra former (öppen vård, intagning å psykiatrisk lasarettsklinik, vårdhem etc.) men icke behöver komma in på egentliga sinnessjukhus.

Det är inte bara i fråga om tillgången på läkare och annan kvalificerad personal utan även — vad som här är relevant — beträffande byggnader och utrustning som kvaliteten i mentalsjukvården är avsevärt lägre än i kroppssjukvården. Sistnämnda förhållande är säkerligen en väsentlig orsak till svårigheterna att rekrytera läkare till mentalsjukvården. Det råder omfattande köbildning. Överbeläggningen å de egentliga sinnessjukhusen motsvarade 1955 ca 15 procent av det fastställda platsantalet, och tar man hänsyn till behovet av platsreserv uppgår den till minst 25 procent. Det föreligger starkt tvång till för tidig utskrivning av patienter. Medan kroppssjukhusen även utvecklat en omfattande öppen vård, vartill kommer en viss expansion av öppen somatisk vård utanför sjukhus, är den öppna mentalsjukvården svagt utbyggd. Den utbyggnad av de statliga sinnessjukhusen, som nu pågår enligt den s. k. reviderade generalplanen, åsyftar till väsentlig del en nödvändig kvalitetsförbättring, som dock behöver göras mer genomgripande än som tidigare förutsatts. Det platsantal å statliga sinnessjukhus, som enligt detta utbyggnadsprogram kommer att erhållas vid slutet av 1960-talet (knappt 21 000) är lägre än vad som svarar mot den faktiska medelbeläggningen å sådana sjukhus 1955 (21 600). Med hänsyn till behovet av platsreserv kan denna utbyggnad bli kvantitativt tillräcklig endast om medelbeläggningsbehovet skulle sjunka till under 20 000 och detta trots att det redan nu finns stora behov som inte alls blir tillgodosedda och trots att man kan förvänta en ytterligare behovstillväxt genom folkökning och »förgubbning».

För att de föreliggande utbyggnadsplanerna skall kunna framstå såsom realistiska ur behovssynpunkt, måste följaktligen bl. a. förutsättas en väsentlig intensifiering i behandlingen som leder till starkt ökad omsättning och sänkt medelvårdtid. I någon mån har en utveckling i sådan riktning också börjat.

även om den är svår att statistiskt belysa beroende på vissa svagheter i materialet. En ganska tydlig fingervisning ger emellertid de relativt hållfasta uppgifterna om antalet *förstagångsintagna* patienter å egentliga sinnessjukhus tillhörande staten och de tre storstäderna. Under 30-talet ökade detta antal i en takt (50 procent eller något mera), som icke var mycket högre än stegringen i platsantalet (44 procent). Ökningen i antalet förstagångsintagna fortsatte emellertid under 40-talet (63 procent) och 50-talet (51 procent per årtionde), trots att ökningen i platsantalet (resp. 12 och 9 procent per årtionde) då var avsevärt lägre.

Att tempot i ökningen i antalet förstagångsintagna avsaktade under 1950—55 kan ha berott på att platstillskotten då blev ännu mindre. Det förefaller rimligt att fatta detta som ett varningstecken. Och till en del har höjningen i omsättningen under hela tiden efter 30-talet säkerligen varit betingad av att patienttrycket på sinnessjukhusen icke upphört att öka. I stor utsträckning har patienter fått utskrivas i förtid för att lämna plats åt andra patienter med ännu större vårdbehov. Det är dessutom att märka, att en sådan omsättningsökning, som beror på kvalitetshöjning, till stor del förutsätter att utrymmet blir tillräckligt för att undanröja överbeläggning, åstadkomma platsreserv, möjliggöra en rationell differentiering mellan olika patientgrupper och i byggnaderna inrymma all erforderlig behandlingsutrustning, lokaler för samtalsterapi, arbetsterapi, kuratorsverksamhet och andra uppgifter som hör till en högvärdig psykiatrisk vård och behandling. Det måste dessutom förutsättas att utbyggnaden av psykiatriska lasarettskliniker, vårdhem, lokaler för öppen vård m. m. icke hämmas genom alltför stark begränsning i investeringsutrymmet. Och enligt all erfarenhet brukar nya latenta behov uppenbara sig i den mån som ökade och bättre resurser ställs till förfogande.

För att sammanfatta: Beträffande kroppssjukvården har här konstaterats att begränsningen i byggnadsutrymmet blivit ett ännu mer allvarligt hinder under 50-talet, än vad fallet var tidigare. I fråga om mentalsjukvården gäller följande: Tillbakagången i platstillskotten sedan 30-talet har t. o. m. 1955 varit mer utpräglad och ihållande än i fråga om kroppssjukvården. Den kvantitativa bristen och den kvalitativa standarden är på detta område särskilt starkt eftersläpande. Likväl är de nu föreliggande byggnadsplanerna så begränsade, att de icke kan anses såsom realistiska ur behovssynpunkt annat än om man räknar med en avsevärd fortsatt kvalitetshöjning, som i sin tur ställer krav bl. a. just på byggnadsutrymme, och som även i övrigt kan bli svår att i tillräcklig grad förverkliga.

Även en »inventeringsekonomisk» sjukvårdsorganisation kräver resurser

Innan vi övergår till att närmare granska resultatet för hälso- och sjukvården av den »investeringsavvägning», som långtidsutredningen företagit, vill vi understryka, att vi vad gäller de investeringsanspråk som vi i ett följande avsnitt ger vårt stöd åt, utgår från den synpunkten, att organisationen av hälso- och sjukvårdsorganisationen bör utvecklas på sådant sätt, att så långt det låter sig göra kraven på rimlig »investeringsekonomi» blir tillgodosedda.

I flera hänseenden återstår mycket att göra i detta hänseende. Det har redan

framgått, att den öppna vården inom psykiatrin är starkt underutvecklad. Provinsialläkarkåren ökade — även när hänsyn tages till vakanserna — under 40-talet med omkring 50 procent, men från 1950 har denna utveckling, trots en viss ökning i antalet tjänster, praktiskt taget helt avstannat beroende på stegrade rekryteringssvårigheter. Som vi i olika sammanhang framhållit har denna del av tjänsteläkarorganisationen kommit in i en ond cirkel. Den ofta mycket tunga arbetsbelastningen blir ytterligare skärpt på grund av svårigheten att skaffa vikarier vid semester eller andra förfall, vartill inte sällan kommer dubbelförordnanden, vilket allt bidrar till att binda läkaren hårdare, ger honom en känsla av isolering och minskar provinsialläkarbanans attraktionskraft. Någon lättnad har dock inträtt på den allra senaste tiden tack vare den nya reservläkarinstitutionen.

Samtidigt gäller, att på kroppssjukhusens öppna avdelningar behandlas åtskilliga fall, som icke kräver den specialistbehandling, som dessa avdelningar i första hand är avsedda för. Patienterna värderar och t. o. m. övervärderar den utrustning och den specialistservice, som kroppssjukhusen kan erbjuda. Sjukhusen har också lättare än den öppna vården utanför sjukhus att dra till sig läkare. Och det starka efterfrågetryck på sjukhusens öppna avdelningar, som till stor del sammanhänger med svårigheterna att stärka den öppna vården utanför sjukhus, medverkar till att ständigt öka behovet av nya kroppssjukhusläkartjänster. Under 1950—55 ökade det totala antalet yrkesverksamma läkare med 163 per år, och därav gick 95 till lasaretten, där läkarkadern växte med icke mindre än 5 procent per år, och detta trots att medicinalstyrelsen söker begränsa antalet nya läkartjänster vid kroppssjukhusen.

Även på de somatiska akutsjukhusens slutna avdelningar behandlas åtskilliga fall, som borde kunna tagas hand om med enklare anordningar. Som vi framhöll i en VPM avgiven den 3 november 1955, skulle enligt en på vårt föranstaltande företagen patienträkning den 8 december 1954 ca 18 procent av de å lasarett, sjukstugor o. d. anstalter inneliggande patienterna böra hänföras till hem för mera långvarigt sjuka eller till konvalescenthem o. d. eller utgöras av s. k. utredningsfall m. fl. Möjligheterna att åstadkomma sådan avlastning är emellertid för närvarande starkt begränsade, särskilt på grund av knappheten på kroniker- och konvalescentplatser. För att övervinna denna knapphet behövs betydande insatser, bl. a. därför att medelvårdtiden å kronikerhemmen visar stark stegring — i motsats till vad fallet varit i kroppssjukvården i övrigt — något som i sin tur sammanhänger bl. a. med att andelen intagna patienter med hög omedelbar dödsrisk sjunkit. Insatserna bör emellertid inte endast avse anskaffning av kroniker- och konvalescenthemsplatser utan dessutom hemsjukvården.

I alla sådana strävanden möter emellertid bl. a. den svårighet som ligger i knappheten på kvalificerad medicinalpersonal. Vid sidan av trängseln på byggnadsmarknaden representerar denna faktor det allvarligaste hindret för sjukvårdens sunda utveckling. Den gör sig gällande på många sätt. Utbyggnader av de fysiska anläggningarna, som annars skulle vara nödvändiga, kan ofta framstå som irrationella, när de föranleder personalanspråk, som inte kan tillgodoses. Men samtidigt gäller, såsom här getts exempel på, att just bristen på

kvalificerad personal starkt bidrager till att öka anspråken på sjukhusbyggnader. Om det vore möjligt att häva läkarbristen skulle det, enligt vad som nyss antyddes, gå lättare att bygga ut den öppna vården utanför sjukhus och därigenom minska ökningen i efterfrågetryck på sjukhusen. På samma sätt bör bättre tillgång på kvalificerad personal ge större möjligheter att stärka hemsjukvården och vidare att höja personaltätheten och därmed patientomsättningen på sinnessjukhusen och likaledes att förbättra omgivningshygien och annan förebyggande verksamhet och därmed minska stegringen i efterfrågan på kurativ vård. Även forskningens personalbehov är av betydelse i sammanhanget. Förhoppningarna om bättre »investeringsekonomi» på t. ex. det psykiatriska området knyter sig till icke ringa del just till forskningen, som redan synes ha gett vissa lovande resultat.

Svårigheterna att snabbt undanröja knappheten på kvalificerad medicinalpersonal är emellertid betydande, särskilt i betraktande av dels den stora omfattningen av de eftersatta behoven och dels den snabba ökningen i efterfrågan på hälso- och sjukvårdsorganisationens tjänster. Denna efterfrågeökning har sedan förkrigstiden visat benägenhet att bli allt större.

Vad gäller antalet *läkare* kan tillgångsökningen studeras i följande tablå:

Ökning i	1920—30	1930—40	1940—50	1950—55	[1]1955—70
Antal per år	61	84	164	163	217
Procent per årtionde	37	35	51	36	37

[1] Enligt arbetskraftsutredningen. Avser samtliga läkare under 67,5 år. Förutsättning: att det årligen nyintages 408 studenter vid de medicinska läroanstalterna och att ingen ytterligare immigration av utländska läkare äger rum.

Totalt har läkarkåren från 1920 till 1955 ökat i proportionen 1: 3.4, och har sålunda mer än tredubblats. De *absoluta* nettotillskotten steg särskilt kraftigt från 30-talet till 40-talet men höll sig sedan oförändrade under första hälften av 50-talet. Men tillgången blev allt mer otillräcklig vilket visar att efterfrågan steg allt snabbare. Såsom nämnts var det dock under 40-talet möjligt att öka provinsialläkarkåren med 50 procent. Då lyckades det även att öka antalet läkare i mentalsjukvården. Under första hälften av 50-talet däremot har det icke varit möjligt att fortsätta att öka provinsialläkarkåren; visserligen har antalet tjänster ökat något, men det har helt kompenserats av att det blivit allt fler vakanser. Även ökningen i antalet psykiater har starkt nedgått. Det tyder på att den totala efterfrågestegringen blivit ännu starkare, så att bristen — trots oförändrat höga absoluta nettotillskott — förvärrats.

Under 1955—70 skulle det absoluta nettotillskottet per år, under angivna förutsättningar, bli en tredjedel större och nå en siffra av ca 220. Därest den sedan lång tid tillbaka framträdande *stegringen* i efterfrågeökningen skulle upphöra eller åtminstone bli svagare än förut, bör det därmed efterhand bli lättare att täcka behoven även inom sådana svårrekryterade bristområden som mentalsjukvård och tjänsteläkarverksamhet. Man vet icke i vad mån detta villkor kommer att bli uppfyllt. Ännu har icke kunnat skönjas något tecken på att utvecklingstrendens karaktär skulle vara på väg att förändras på det sätt som nyss

antyddes. Det är i alla händelser klart, att det under angivna förutsättningar — att 408 studenter per år nyintages vid de medicinska läroanstalterna och att ingen ytterligare immigration av utländska läkare äger rum — kommer att ta avsevärd tid, innan läkarbristen blir hävd. Det är också klart, att det krävs särskilda organisatoriska föranstaltningar för att göra psykiater- och tjänsteläkarkarriärerna mera konkurrenskraftiga, och att det likaså, åtminstone under en övergångstid, erfordras starka restriktioner avseende ökningen i lasarettsläkarkåren. Allt detta är frågor som vi har anledning att ägna uppmärksamhet åt i vårt fortsatta utredningsarbete.

Knappheten på andra grupper av kvalificerad medicinalpersonal har bl. a. i så måtto framstått såsom mindre svåröverkomlig, att utbildningstiderna för dessa andra kategorier är kortare. Vad gäller t. ex. sjuksköterskor har också utbildningsresurserna blivit väsentligt förstärkta. Tack vare denna utveckling har det årliga nettotillskottet av aktiva sjuksköterskor ökat från 177 under 30-talet till 397 under 40-talet och till 809 under 1950—55. För sjuksköterskor liksom för andra grupper av kvinnliga befattningshavare, föreligger dock den svårighet som ligger i att avgången på grund av giftermål är synnerligen betydande. Nu tillkommer dessutom det ytterligare problem, som vållas av arbetstidsförkortningen.

Visserligen är det möjligt att arbetstidsförkortningen efterhand kan något minska den kvinnliga medicinalpersonalens avgång i samband med familjebildning. Men det förtjänar likväl övervägas, om icke därutöver en sådan verkan i ännu högre grad kan nås genom mera utbredd övergång till deltidstjänstsystem och genom lämpligare fördelning av arbetstiden. Dessutom aktualiserar de här nämnda problemen frågan om icke utbildningsresurserna behöver förstärkas för olika personalgrupper utöver vad man hittills ansett sig böra räkna med. Även dessa viktiga frågor räknar vi med att i vårt fortsatta arbete kunna ägna oss åt.

Det bör vidare observeras, att de ökade resurser, som krävs för en mera »investeringsekonomisk» sjukvårdsorganisation till god del måste belasta just investeringskontot — samtidigt som dock efterhand en besparing i fråga om andra investeringsbehov kan förväntas komma till stånd. Det gäller här t. ex. sådana saker som psykiatriska lasarettskliniker; en-, två- och flerläkarstationer med utrustning och arbetshjälp tillräcklig för att i fråga om andra än rena specialistfall mera framgångsrikt kunna konkurrera med sjukhusen; kronikerhem; konvalescenthem; utbildningsanstalter. Det sista är det icke minst viktiga. Som strax skall närmare åskådliggöras, har strävandena att övervinna läkarbristen medfört behov av nya undervisningssjukhus, och det har under senare år haft till följd att en mycket väsentlig del av det för hälso- och sjukvården tillmätta byggnadsutrymmet fått reserveras för detta ändamål. Detsamma kommer att bli fallet under ytterligare flera år. Det är i alla händelser tydligt, att en »investeringsbesparande» hälso- och sjukvårdsorganisation inte kan komma till stånd, om investeringsutrymmet blir så knappt, att den rationalisering det här gäller just därigenom hindras.

Till sist måste ånyo understrykas, att det trånga utrymmet på byggnadsmarknaden dock i väsentliga avseenden redan framtvingat mycket drastiska investeringsbesparande åtgärder inom hälso- och sjukvårdens område. Denna lång-

variga begränsning har vållat en avsevärd ackumulation av otillfredsställda investeringsbehov. Den följande framställningen kommer att ge ytterligare belägg på hur allvarligt hindersam den numera blivit.

Långtidsutredningen förordar ingen ökning i investeringsutrymmet för hälso- och sjukvård förrän efter 1960 och alternativt t. o. m. en minskning under de närmaste åren

Vi har funnit, att en ökad andel av en ökad nationalprodukt numera går till investeringar. Men vi har också funnit, att hälso- och sjukvården, som sålunda har en större relativ betydelse i hushållningen än förut, likväl under efterkrigstiden kommit i efterhand vid fördelningen av detta ökade investeringsutrymme.

Detta får ses mot bakgrunden av det förhållandet, att den totala investeringsbenägenheten under de uppdrivna högkonjunkturförhållanden som rått efter kriget väsentligt överstigit det tillgängliga investeringsutrymmet och det trots att detta investeringsutrymme väsentligt vidgats. I den hårda konkurrens om investeringsresurserna, som sålunda kommit till stånd, har de åtgärder som varit nödvändiga att vidtaga i stabiliseringssyfte kommit att leda till att vissa av de mera lättreglerade investeringsområdena inte sällan fått träda tillbaka i förhållande till andra behov.

Vi hade hoppats, att långtidsutredningen i sina investeringsavvägningar sökt ta större hänsyn till de behov, som medicinalstyrelsen, efter samråd med oss, redovisat i skrivelse till långtidsutredningen av den 24/2 1956. Detta gäller i desto högre grad, eftersom det investeringsutrymme, som medicinalstyrelsen yrkade på i nämnda skrivelse, avsevärt nedprutats i förhållande till de önskemål, som till en av styrelsen företagen undersökning anmälts av huvudmän och andra ansvariga organ för olika delområden.

Nu var denna nedprutning i hög grad motiverad med hänsyn till bl. a. läkarbristen. Men detta bestyrker bara ytterligare att den av medicinalstyrelsen föreslagna investeringsavvägningen var grundad på omsorgsfull prövning.

Medan det enligt de ursprungligen framlagda önskemålen skulle ha krävts, att den årliga genomsnittsnivån under 1956—60 skulle ligga nära 190 miljoner kronor per år högre än under 1955, begärde medicinalstyrelsen en höjning av den årliga medelnivån för samma period av endast 60 miljoner i förhållande till 1955 (jfr s. 184). Och denna ökning skulle komma successivt, på så sätt att man dels givetvis inbegripit den ökning å drygt 30 miljoner som redan erhållits för 1956 och därtill föreslagit en ytterligare höjning med 20 miljoner för 1957 och med 10 miljoner under vart och ett av åren 1958—60. Men av detta blygsamma krav, som sålunda innebar en nedprutning med mer än två tredjedelar av den ursprungligen redovisade behovsökningen, har långtidsutredningen i sina två alternativa »avvägningar» endast velat tillgodose en tredjedel respektive hälften. Enligt det ena alternativet skulle nivån under 1956—60 sålunda komma att i genomsnitt ligga endast 20 miljoner högre än 1955 och enligt det andra 30 miljoner över samma utgångsläge (jfr s. 208). Av den ursprungligen redovisade behovsökningen skulle sålunda knappt en niondel resp. knappt en sjättedel få plats i denna investeringsavvägning för 1956—60.

Jämfört med 1956 blir det i själva verket ingen ökning alls, om denna inves-

teringsavvägning skulle följas. Enligt det lägre alternativet skulle investeringsutrymmet för hälso- och sjukvården under 1958—60 t. o. m. få pressas ned till en nivå, som skulle ligga 15—20 miljoner lägre än den som uppnåtts i byggnadsbudgeterna för 1956 och 1957. Det högre alternativet innebär däremot ungefär ett godtagande — dock kanske inte fullt — av den helt otillräckliga nivå som redan uppnåtts.

För perioden 1961—65 är långtidsutredningen däremot beredd att helt tillgodose medicinalstyrelsens även i detta fall starkt nedprutade anspråk på investeringsutrymme. Det är bara det, att skulle något av långtidsutredningens alternativ följas under 1956—60, kommer därmed att föreligga en stor ytterligare ackumulation av otillfredsställda behov i början av 60-talet. Under den förutsättningen, som man förut icke haft anledning att alls räkna med, skulle givetvis medicinalstyrelsens behovskalkyl för 1961—65 behöva avsevärt revideras uppåt för att bli någorlunda realistisk. Dessutom har erfarenheten under en lång efterkrigstid lärt oss att förhoppningar om att i en något mer avlägsen framtid ett väsentligt ökat investeringsutrymme kommer att stå till förfogande för hälso- och sjukvården, ofta blir svikna. Fast det brukar bli ett ökat totalt investeringsutrymme, har det hittills alltid visat sig, att andra behov har fått stora inteckningar i detta ökade utrymme, när den tiden närmar sig, då förhoppningarna skulle bli infriade, eller att det blivit nödvändigt att vidta extra stabiliseringsåtgärder, därför att annan efterfrågan på produktionsresurser redan stigit för mycket. Sådana stabiliseringsåtgärder tar sig då gärna uttryck i sträng återhållsamhet bl. a. gentemot hälso- och sjukvårdens investeringsbehov.

Några konsekvenser av det trånga byggnadsutrymmet

I efterföljande tabell återges dels den ordinarie medicinalkvoten under åren 1949—57 med fördelning på vissa specialkvoter och dels uppgifterna om de olika statliga och kommunala huvudmännens kvotönskemål för åren 1957—59 med motsvarande fördelning. Man ser där bl. a. hur kvoten för lasarett m. m. (andra än undervisningssjukhus) fick ta större delen av stöten, när den totala medicinalkvoten skars ned 1955. Skälet var naturligtvis det, att hänsynen till behovet av ett ökat läkarantal gjorde det omöjligt att i större utsträckning minska på delkvoten för undervisningssjukhus och att likaså mentalsjukvården fått tillerkännas en prioritetsställning. När nu delkvoten för undervisningssjukhus måste ökas under 1957, får övriga lasarett m. m. återigen träda i bakgrunden. Med hänsyn till att undervisningssjukhusen och mentalsjukvården kommer att kräva avsevärt kvotutrymme även under följande år, ter det sig omöjligt att utan kvotökning i ens tillnärmelsevis rimlig utsträckning tillgodose behovet av investeringar för kroppssjukvården i de landsting, som icke har undervisningssjukhus. Då har i det föregående ändå konstaterats att byggnadsbegränsningarna på det somatiska området blivit ett ännu mera allvarligt hinder än förut. Vid en av oss nyligen företagen enkät har 17 landsting meddelat, att antalet platser i somatisk vård enligt deras planer och prognoser behöver ökas med en tredjedel från 1956 till 1966. En sådan ökning torde vara omöjlig att åstadkomma även vid väsentligt högre byggnadskvot. Men eljest ter sig denna beräkning icke orimlig, när man beaktar att antalet platser å kroppssjukhus på

Ordinarie medicinalkvot 1949—57 samt de statliga och kommunala huvudmännens kvotönskemål 1957—59. Mkr.

År	Undervisningssjukhus	Andra lasarett, kronikerhem, sköterskeskolor m. m.	Sinnessjukhus o. sinnesslövård o. d.	Psykiatriska lasarettskliniker	Öppen vård o. apotek	Reserv	Summa
Medicinalkvot							
1949	7,5	15,3	10,3	—	3,0	0,4	36,5
1950	6,9	19,6	10,0	—	5,6	0,9	43,0
1951	5,5	21,3	13,0	—	5,8	0,4	46,0
1952	10,8	33,2	20,8	—	4,0	1,2	70,0
1953	12,7	39,7	30,0	—	4,5	3,1	90,0
1954	13,1	41,0	30,0	—	3,5	2,4	90,0
1955	10,4	30,9	29,5	—	3,3	1,8	75,9
1956	17,5	52,2	30,8	11,5	6,1	1,9	120,0
1957	28,0	29,2	32,0	6,1	4,0	20,7	120,0
Kvotönskemål							
1957	59,1	202,6	95,5	11,8	10,0	—	379,0
1958	71,5	143,0	70,1	8,0	9,9	—	302,5
1959	56,0	116,9	101,6	9,1	8,4	—	292,0

Anm. Att den ordinarie medicinalkvotens värde starkt understiger de investeringstal, som återgetts i tabellen å s. 144, beror framför allt på att de senare representerar en efterhandsredovisning, vilken inbegriper kostnadsstegringar, på grund av inflation eller eljest, som höjt värdena i förhållande till vad man räknade med i byggnadskvoteringen. Dessutom inbegriper siffrorna å s. 144 utrustning samt, i förekommande fall, byggnader, som tillkommit utanför den ordinarie kvoten. Även kostnadernas periodisering är avvikande; ett byggnadstillstånd givet visst år kan ofta till större delen belasta följande år.

Att kvotönskemålen visar sjunkande tal, beror på att planeringen är mer fullständig i fråga om de mest närliggande åren. Dessutom belastas det mest närliggande året med byggnadsprojekt, som tidigare kommit utanför kvoteringen. Av båda dessa skäl kan man förvänta, att kvotönskemålen för år 1959 kommer att väsentligt stiga, när det året närmar sig.

30-talet ökade med 34 procent, och att det sedan dess, till följd av byggnadsbegränsningarna, måste ha uppstått en avsevärd ackumulation av icke tillgodosedda byggnadsbehov; som förut anförts ökade antalet i sluten kroppssjukvård intagna patienter med 56 procent under 40-talet, medan numera, sedan medelvårdtiden upphört att sjunka, endast en bråkdel av denna efterfrågestegring kan tillgodoses vid rådande byggnadsrestriktioner. Den fara som nu allvarligt hotar, är emellertid, att platsantalet vid kroppssjukhus belägna utanför medicinska undervisningscentra inte ens kan stiga i samma takt som under 1940—55 då ökningstakten — för kroppssjukvården i hela landet — icke motsvarade mer än 13—14 procent per årtionde. Det är att märka, att åtskilliga av byggnadsbehoven på det somatiska området måste tillerkännas en mycket hög angelägenhetsgrad. Det har bl. a. redan framgått att det för en rationell sjukhusorganisation krävs ett avsevärt ökat antal kroniker- och konvalescentplatser. Härtill kommer en rad andra viktiga krav, t. ex. för regionsjukhus. Det är dessutom att märka, att den öppna vården framdeles måste tillgodoses med en viss mindre kvotökning, som ävenledes måste ges prioritet med hänsyn till de starka rationaliseringsbehov, som tidigare berörts.

Men inte ens prioriterade anspråk kan

utan kvotökning tillgodoses i den utsträckning som varit avsedd. I den reviderade generalplanen för mentalsjukvården åsyftas en upprustning och utbyggnad av de statliga sinnessjukhusen och av den statliga sinnesslövården som skulle vara avslutad i slutet av 60-talet. Den belastning som enligt planen skulle bli aktuell nu och framdeles framgår av följande siffror (i mkr.):

1956/57	41	1962/63	47
1957/58	44	1963/64	44
1958/59	45	1964/65	44
1959/60	47	1965/66	34
1960/61	47	1966/67	13
1961/62	47		

Det är att märka, att planen icke inbegriper egentliga sinnessjukhus i de större städer, som helt övertagit sin sinnessjukvård, icke heller vårdhem för lättskötta sinnessjuka och icke psykiatriska lasarettskliniker, som nu planeras i nästan alla landsting — liksom inte heller den byggnadsverksamhet för vård och undervisning av psykiskt efterblivna eller utvecklingsstörda, som ankommer på landsting och som bedrives enligt speciella av Kungl. Maj:t år 1955 fastställda planer. Likväl överstiger enbart siffrorna enligt den förut berörda generalplanen det byggnadsutrymme som sammanlagt kunnat reserveras åt mentalsjukvården. Nu har i det fortsatta planeringsarbetet redan vissa tidsförskjutningar inträtt. För 1957 hade man räknat med att få bygga för 30 mkr. enligt den reviderade generalplanen, men detta belopp har med hänsyn till kvotbegränsningen fått nedskäras till 20 mkr. För 1958 har hittills färdigplanerats byggen enligt samma plan för 40 mkr. och för 1959 byggen för 56 mkr., och dessa siffror väntas stiga än mer. Endast en del av dessa enligt riksdagsbeslut planerade byggen kan beredas plats inom en oförändrad medicinalkvot. Ökas icke det totala kvotutrymmet för hälso- och sjukvården, blir det sålunda ytterligare stark försening i slutförandet av den reviderade generalplanen — trots att denna bereder ett platsutrymme som icke är fullt tillräckligt för det antal patienter, som redan nu vårdas på de statliga sinnessjukhusen — liksom även annan angelägen byggnadsverksamhet för sinnessjuk- och sinnesslövård uppskjutes. Eller också måste byggnader för somatisk sjukvård i landsting som icke har undervisningssjukhus ännu mer träda i bakgrunden med alla de allvarliga konsekvenser som därav måste följa.

Investeringsplaneringen för hälso- och sjukvården får icke bindas till långtidsutredningens avvägning

Vi anser att det investeringsökningsstopp eller alternativt den investeringsminskning, som långtidsutredningen sålunda för de närmaste åren räknar med för hälso- och sjukvårdens del, föga motsvarar betänkandets titel »Balanserad expansion». Samtidigt vill vi ånyo understryka att långtidsutredningen i många andra avseenden är värd stort erkännande. Den har bl. a. på ett utmärkt sätt klargjort att det nya och icke redan intecknade utrymme man kan räkna med vid rimliga antaganden om produktionsutvecklingen under den närmaste framtiden, på kort sikt framstår såsom starkt begränsat i förhållande till de stora anspråk som ställs, och att därför en drastisk nedprutning i de stora totalanspråken är nödvändig, om en inflationistisk utveckling skall kunna undgås. Kan en mera balanserad utveckling komma till stånd, skulle det i varje fall vara ägnat att minska risken för opåräknade bakslag i fråga om möjligheterna att tillgodose behov inom hälso- och sjukvår-

den. Ty, som redan antytts, är det väsentligen det förhållandet, att den allmänna ekonomiska utvecklingen efter kriget ofta varit mindre väl balanserad och konkurrensen om de reala resurserna i folkhushållet sålunda onormalt uppdriven som förklarar, varför bl. a. hälso- och sjukvården efter kriget haft svårt att med framgång hävda sina intressen på investeringsmarknaden.

Nu är att märka, att de två alternativa investeringsavvägningar, som långtidsutredningen till sist kommer fram till (s. 208), närmast har karaktär av ett åskådliggörande i konkret form av konsekvenserna av de förutsättningar, som utredningen arbetat med och som i huvudsak avser den sannolika produktionsökningen och fördelningen av det tillgängliga utrymmet mellan konsumtion och investeringar. Även om dessa förutsättningar accepteras, kan givetvis investeringsutrymmet fördelas på ett annat och för hälso- och sjukvården mindre oförmånligt sätt mellan olika ändamål. Vi utgår också från att så skall ske. Men eftersom utrymmet för investeringsökningar enligt de antagna förutsättningarna blir synnerligen ringa på alla områden, är en ännu viktigare fråga den, om icke totalutrymmet för investeringar kan bli större, än vad långtidsutredningen räknat med.

Det måste emellertid medges, att långtidsutredningen har starka skäl för sin pessimistiska bedömning. En tredjedel eller en fjärdedel av den eljest sannolika produktionsökningen fram t. o. m. 1960 antages komma att bortfalla på grund av arbetstidsförkortningen. Med hänsyn till detta förhållande räknar långtidsutredningen vidare med att investeringsandelen av bruttonationalprodukten skall öka i svagare takt än tidigare. Ändå skulle den privata konsumtionen endast kunna stiga med 1,3 resp. 2,3 procent per år. Beaktas så det ökade antalet pensionärer och utfästelserna om höjd standard för dessa, blir det i det förra fallet inget och i det senare ytterst obetydligt utrymme för någon standardhöjning för de aktivt arbetande (s. 70). Trots detta skulle bruttoinvesteringarna bara kunna öka med 2,8 resp. 3,7 procent per år.

Nu är det givet att den faktiska utvecklingen på många olika sätt kan komma att avvika från den som man med utgångspunkt från nu kända förhållanden sökt räkna sig fram till. Erfarenheten visar, att produktions- och investeringsökningen varierar mycket starkt från det ena året till det andra. I sistnämnda avseende förtjänar erinras om att bruttoinvesteringarnas volym under tvåårsperioden 1953/54 ökade med icke mindre än 20 procent (Bilaga 1, bihang 2 till Statsverkspropositionen 1957, s. 92). Det är minst lika mycket som den ökning, som enligt långtidsutredningens här nämnda alternativ skulle uppnås på fem år (resp. 15 och 20 procent). Nu berördes ju 1953/54 inte av någon arbetstidsförkortning. Dessutom är att märka, att den stora investeringsökningen under dessa år torde ha medverkat till att skapa grunden för den skärpning av inflationstendenserna som särskilt framträdde under 1955, då medicinalkvoten på ett kännbart sätt skars ned. Men iakttagelsen bekräftar ändå att starka och oförutsebara variationer kan komma att spela en stor roll.

Dessa observationer har emellertid icke gjorts för att bygga upp en annan bedömning än den som långtidsutredningen efter omfattande och omsorgsfulla undersökningar kommit fram till. Vi har endast velat ytterligare understryka det förhållandet att den faktiska utvecklingen kan bli en annan än den

beräknade, och det trots att beräkningarna utförts av framstående experter.

Vi menar nämligen, att denna synpunkt är av vikt i sammanhanget. Det ligger en fara i att ett område där det är lätt att driva igenom en stark återhållsamhet, vilket är fallet i fråga om hälso- och sjukvården, genom en förhandsbedömning blir låst inom en ram, som sedan eventuellt visar sig vara trängre än som hade varit nödvändigt. Det är angeläget att det inte blir en »låsning» på sådant sätt, att ett eventuellt ytterligare utrymme reserveras åt mindre lättreglerade behov och hälso- och sjukvården sålunda hindras från att få rimlig del av det.

Det behöver skapas utrymme åt eftersatta investeringsbehov

Som långtidsutredningen framhåller, ställer det trånga byggnadsutrymmet under de närmaste åren mycket stora krav på den allmänna ekonomiska politiken. Utredningen inskärper härvid bl. a. den grundläggande betydelsen av att inflationsförväntningarna bryts, eftersom dessa skapar en extra lockelse att ta kapitaltillgångar i anspråk. Vi vill här ånyo understryka, att hälso- och sjukvården hör till de områden, som lätt blir lidande, när en inflationistisk högkonjunktur driver andra investeringsanspråk i höjden och en därpå följande stabilisering särskilt hårt träffar de mera lättreglerade investeringsområdena.

Men även i övrigt krävs det en sådan inriktning av den ekonomiska politiken, att eftersatta investeringsbehov, däribland sjukvårdens, får ett väsentligt bredare utrymme. Vi har ingen anledning att diskutera statsmakternas önskemål att tillgodose mycket starkt motiverade krav på bl. a. arbetstidsbegränsning och höjd standard åt pensionärer. Vi understryker emellertid angelägenheten av att avvägningen i den samhälleliga reformpolitiken i fortsättningen blir sådan, att eftersläpande investeringsbehov inom sjukvård och vissa andra områden, som direkt och indirekt är av avgörande betydelse för människornas levnadsförhållanden och trivsel, inte får komma i efterhand. I en fortsatt planering av reformpolitiken måste nämligen just dessa behov tvärtom tillerkännas högsta prioritetsklass.

Det tillkommer icke oss att närmare diskutera utformningen och tekniken i en sådan ekonomisk politik som krävs för att tillgodose sådana syften. Vi åtnöjer oss med att i första hand hänvisa till det enkla faktum att en sträng återhållsamhet i fråga om andra standardkrav måste accepteras såsom en konsekvens av ett beslut att ta ut en standardstegring i form av arbetstidsförkortning och förbättrad försörjning åt pensionärer. Går det inte att få till stånd denna återhållsamhet på annat sätt, kan det bl. a. bli nödvändigt att överväga en konsumtions- eller utgiftsbeskattning. Under alla förhållanden krävs energiska åtgärder ägnade att främja kapitalbildningen, särskilt ungdomssparandet. Ett stabilt penningvärde är en grundläggande förutsättning för bättre balans mellan sparande och investeringsbehov.

Slutyrkande

I byggnadsbudgeten för 1957 har hälso- och sjukvården icke erhållit den utrymmesökning å 20 miljoner, som medicinalstyrelsen begärt, och enligt långtidsutredningen skulle överhuvud taget ingen ökning kunna komma i åtanke förrän efter 1960. Medicinalstyrelsens förslag för åren 1958—60 innebar att me-

dicinalväsendets byggnadskvot för dessa år skulle ligga resp. 30, 40 och 50 miljoner högre än 1956.

Det vill synas som om det borde ligga inom möjligheterna för en ekonomisk politik, som syftar till både balans och utrymme för angelägna investeringar, att för 1958 åstadkomma en utrymmesökning för hälso- och sjukvårdens byggnadsbehov av den storlek som begärts. Det borde likaledes vara möjligt att under följande år skapa underlag för ytterligare successiv breddning av detta byggnadsutrymme, så att medicinalstyrelsens ytterst måttfulla förslag skulle kunna förverkligas, och den redan inträdda förseningen efterhand inhämtas.

Vid tillgodoseende av detta önskemål, vars starka motivering framgår av förut anförda sakuppgifter, behöver förvisso icke befaras att tvånget att eftersträva en investeringsbesparande hälso- och sjukvårdsorganisation skulle komma att försvagas. Vad som kan befaras är i stället att det, även under denna förutsättning, blir omöjligt att undgå uppskov i fråga om åtskilliga angelägna byggnadsföretag, bl. a. avseende den starkt eftersatta mentalsjukvården. Men sådana uppskov blir åtminstone något mindre ödesdigra, än om byggnadsutrymmet för hälso- och sjukvården skulle komma att låsas fast vid långtidsutredningens avvägning.

Vi är medvetna om att liknande anspråk kan ställas även för andra investeringsområden. Vi har själva pekat på angelägenheten av ökade investeringar för bekämpande av vattensnusket, som utvecklat sig till en alltmer allvarlig fara för folkhälsan. Vi har erkänt det trängande behovet av ökat bostads- och skolbygge och kraftigare upprustning inom näringslivet. I den mån problemet på det sättet vidgar sig, ter det sig onekligen svårare. Men i samma mån framstår också det samfällda intresset av ett ökat totalt investeringsutrymme såsom desto starkare. Den ekonomiska politiken borde kunna finna stöd i detta starka mänskliga intresse av resurser för att motverka köbildningar och skapa underlag för bättre trivsel och gynnsammare hälsobetingelser. I alla händelser får man räkna med att en tillämpning av långtidsutredningens investeringsavvägning för hälso- och sjukvård skulle ge anledning till ett starkt växande missnöje, som efterhand måste framtvinga åtgärder ägnade att ge mer plats i samhällsekonomin för dessa byggnadsanspråk.

I kommande betänkanden kommer vi att utförligt redovisa de brister, som alltjämt vidlåder hälso- och sjukvården. I detta sammanhang kan vi därför nöja oss med att påpeka att stora grupper alltjämt lever under ytterst svåra förhållanden. Det gäller t. ex. många psykiskt sjuka, som för en halvt bortglömd tillvaro i överfyllda asyler, som ofta dessutom är ohygieniska, mörka och förfallna. Det gäller också åtskilliga vårdbehövande långvarigt sjuka, som är hänvisade till en tillsyn av släktingar, vilken i många fall inte kan bli tillfredsställande. Det gäller likaledes talrika nervösa och plågade människor, som trots allvarliga sjukdomar nödgas vänta i veckor eller månader på sjukhusplatser. I brist på adekvata rehabiliteringsresurser uppkommer i onödan fall av social invaliditet, som kan döma den partiellt arbetsoförmögne till livslång overksamhet och fattigdom. Det bör också påpekas, att i våra dagar är majoriteten av de fattiga och medellösa långvarigt sjuka personer, som utöver sina ofta svåra lidanden också drabbats av ekonomisk misär. Det är de sjuka som företrädesvis befolkar de sämsta lägenheterna, den kvarvarande bostadsslummen. I den fortsatta plane-

ringen av reformpolitiken måste därför dessa eftersatta gruppers behov tillerkännas prioritet. Om resurser frigöres genom att den allmänna konsumtionsökningen begränsas kan mycket onödigt lidande undanröjas

Det skulle antecknas att generaldirektör Arthur Engel — som ansluter sig till detta yttrande — därjämte hänvisar till det yttrande han såsom chef för medicinalstyrelsen kommer att avge. Stockholm den 22 mars 1957.

Richard Sterner

Bo Adin

1955 års universitetsutredning

Universitetsutredningen har tidigare haft tillfälle att i anledning av långtidsutredningen till ecklesiastikdepartementet yttra sig över frågan om behovet av investeringar på universitetsområdet under de närmaste 10 åren. Detta yttrande återges som bilaga i andra delen av långtidsutredningen. I övrigt har universitetsutredningen endast anledning att understryka vissa av de slutsatser, som dragits av långtidsutredningen. Den framhåller att vågen av stora årskullar, födda under 1940-talet, nu närmar sig den ålder då studier vid högskolor och universitet påbörjas. Samtidigt växer frekvensen av studentexamen i snabb takt. Mot denna bakgrund drar långtidsutredningen följande slutsatser (s. 21):

»Möjligheterna att ge dessa ungdomar en högre utbildning och att i större utsträckning kunna ta till vara studiebegåvningarna svarar såväl mot kulturella målsättningar som mot samhällets behov av högre utbildad arbetskraft. Bristen på och de växande behoven av yrkesarbetare och tekniker har berörts i andra sammanhang. Ett motsvarande förhållande mellan tillgång och behov finner man även beträffande exempelvis läkare och lärare. Det föreligger därför ett starkt motiverat behov att utvidga undervisningsväsendet och att göra det snabbt, innan vågen har rullat förbi. Den situation, som här kommer att uppstå, ger ett starkt motiv för att låta sådana åtgärder gå före andra, som lättare kan ställas på framtiden.»

Universitetsutredningen vill till detta uttalande endast foga det påpekandet, att det just är under de närmaste 5 à 10 åren, som en snabb utbyggnad av lokalerna för högskolor och universitet blir nödvändig. Därefter bör man på längre sikt kunna räkna med en lugnare rytm i utvecklingen.

Långtidsutredningen har i anslutning till universitetsutredningen beräknat investeringsbehovet (exklusive studentbostäder) vid universitet och högskolor till i genomsnitt 35 à 40 miljoner kronor per år under den närmaste 10-årsperioden. Det framgår av långtidsutredningens kalkyler för det samlade investeringsutrymmet att detta relativt sett är ett mycket blygsamt belopp, närmare bestämt 0,3 à 0,4 procent av de samlade investeringarna. Det torde vara alldeles uppenbart att dessa investeringar mycket väl kan hävda sin prioritet även i ett skede, då mycket höga krav måste ställas på deras avkastning i form av ett bidrag till utvecklingen av näringslivet och samhällslivet i stort.

Universitetsutredningen vill i övrigt endast instämma i långtidsutredningens slutsats beträffande investeringarna på här berörda område (s. 199):

»Även kostnaderna för utbyggnaden av universitet och högskolor kan givetvis begränsas genom en noggrann prognos- och planeringsverksamhet, sådan som nu påbörjats genom universitetsutredningen. Standarden i fråga om undervisningens intensitet är emellertid i utgångsläget så låg, loka-

lerna på många håll så otillräckliga och ansvällningen av antalet studerande under det närmaste årtiondet så kraftig, att en mycket betydande ökning av de årliga investeringarna är ofrånkomlig. Årskostnaden för investeringarna på detta område är emellertid för närvarande så låga att de bör kunna fördubblas, även vid en relativt begränsad ökning av ramen för alla slags skolbyggnader.»

Stockholm den 23 mars 1957.

Ragnar Edenman
Ordförande

Sven Moberg
Sekreterare

Distriktsingenjörers Förening

1955 års långtidsutredning har i sitt betänkande »Balanserad expansion» (SOU 1956:53) bland annat upptagit frågor angående investeringar i allmänna vatten- och avloppsanläggningar under närmaste tioårsperiod. Med anledning därav får Distriktsingenjörers Förening som representerar samtliga distriktsingenjörer för vatten och avlopp inom väg- och vattenbyggnadsverket, vilka som experter stå till länsstyrelsernas förfogande, vördsamt framföra följande synpunkter.

För att bostadsförsörjningen skall kunna tryggas anser utredningen att bostadsbyggandet successivt bör ökas till 65 000 lägenheter per år. Däremot har utredningen icke föreslagit någon ökning av vatten- och avloppsanläggningar förrän efter år 1960 och därefter endast en blygsam ökning. Utredningen har redovisat en utbyggnad under 1955 av 365 milj. kronor för vatten och avlopp m. m., medan den inventering som för utredningens räkning väg- och vattenbyggnadsstyrelsen gjort, visar en faktisk utbyggnad på 328,5 milj. kronor under år 1955. Skillnaden på 36 milj. torde bestå av vissa gatuarbeten som utredningen inräknat.

Vatten- och avloppsfrågan har emellertid ett direkt samband med bostadsbyggandet. Redan nu hindras bostadsbyggandet i mycket stor omfattning av otillräckliga vatten- och avloppskvoter. Det kan därför icke råda något tvivel om att det mål, som utredningen uppsatt för bostadsbyggandet icke kan uppnås om icke samtidigt en väsentlig ökning av investeringsvolymen för vatten och avlopp medgives. Detta faktum är väl känt inom kommunerna landet runt och framgår även av den inventering, som väg- och vattenbyggnadsstyrelsen gjort för utredningens räkning, varvid från kommunernas sida ett önskemål om vatten- och avloppsinvesteringar uppgår för 1956 till ca 433 milj. och för 1957 ca 524 milj. kronor. För femårsperioden 1956 t. o. m. 1960 har kommunerna anfört ett behov av 2 255 milj. kronor i vatten- och avloppsanläggningar.

Av dessa investeringar framgå tydligt att kommunerna för att trygga bostadsförsörjningen anser det nödvändigt med väsentligt ökade investeringar i vatten och avlopp. Tillgängliga byggnadskvoter för vatten och avlopp ha visat sig hittills icke tillnärmelsevis vara tillräckliga för behovet. Detta bekräftas av balanserna hos länsarbetsnämnderna avseende inneliggande ansökningar om byggnadstillstånd för vatten och avlopp, vilka skulle vara av värde för utredningen att införskaffa. I Stockholms län exempelvis fanns den 1 mars 1957 inneliggande ansökningar till en kostnad av ca 40 milj. kronor, varvid den återstående kvoten för 1957 var 8,4 milj. kronor. Därtill kommer ansökningar för ca 53 milj. kronor som skola

beviljas centralt av arbetsmarknadsstyrelsen I sistnämnda belopp ingår en ansökan om en gemensam avloppsanläggning för Stockholms nordöstra förorter på 41,4 milj. kronor avsedd att utbyggas under 7 år. I Södermanlands län ligger hos länsarbetsnämnden ansökningar för 11,2 milj. kronor med en återstående kvot av 2,4 milj. kronor för 1957. Därtill kommer ansökningar för 7 milj. kronor på den centrala kvoten.

Behovet av vatten och avlopp gäller ej enbart nybebyggelse av bostäder. I och med att statliga anslag årligen beviljas för förbättring och modernisering av äldre bostäder inträder också ett liknande behov av vatten och avlopp i samband härmed. Likaså måste förbättringar och dimensionsökningar av äldre ledningsnät, vattenverk och avloppsreningsverk med nödvändighet utföras för att vattenförsörjning och avloppsanordningar skall kunna fylla sin uppgift.

Det kan icke nog understrykas att *vattenförsörjningen* är en livsfråga för varje samhälle och därför måste sättas i högsta angelägenhetsklassen. Med de oerhört ökade vattenbehov som uppstått genom modernisering av bostäder och rationalisering av industrier har vattenförbrukningen närmare tiodubblats på de senaste trettio åren. Då det icke är möjligt att bibehålla det gamla systemet med enskilda brunnar inom samhällena, enär grundvattnet inom samhällenas gränser numera regelmässigt är förorenat och otillräckligt, måste vattenförsörjningen numera ordnas genom gemensamma anläggningar, varvid ofta lämplig vattentäkt kan erhållas först på tämligen långt avstånd från samhällen med stora kostnader som följd. De befintliga kommunala vattenverken måste genom den ökade förbrukningen ovillkorligen tillbyggas så att vattenförsörjningen tryggas.

Genom den ökade vattenförbrukningen, wc-installationer i bostäder samt industriens rationalisering har avloppsvattnet både beträffande mängden och beskaffenheten blivit ett av de allvarligaste problemen för samhällena och som måste lösas snarast om icke skador skall uppstå, som ej kunna repareras i framtiden. Frågan kommer säkerligen att ytterligare förvärras genom att rationaliseringen av hushållsarbetet medfört att tvättmaskiner i större utsträckning användes i hushållen och dessutom avfallskvarnar för köksavfall kan förväntas komma till allmän användning inom en snar framtid. Detta sistnämnda medför i princip att huvudparten av de sopor som nu borttransporteras per bil i stället kommer att föras bort genom avloppssystemet. Transporten förbilligas därigenom avsevärt, men väsentliga utbyggnader av ledningsnät, pumpstationer och reningsanläggningar måste därvid utföras.

Dricksvattenfrågan är förutom en teknisk fråga i hög grad en fråga om hygien och hälsovård. För att belysa detta vill föreningen erinra om de epidemier som ideligen uppstå på grund av förorenat dricksvatten och om de resultat som uppnåtts beträffande tandvården genom tillsättning av fluor till dricksvattnet. Undersökningar visa att fluortillsats för en obetydlig kostnad minskar tandröta med omkring 50 %, vilket i sin tur väsentligt nedbringar kostnaderna för den allmänna tandvården. Föreningen är övertygad om att stora vinster kan göras genom en fullgod dricksvattenbehandling genom minskad sjukdomsfrekvens och därmed minskade allmänna omkostnader.

Anslag till forskning på vattenförsörjningsområdet skulle säkerligen betala sig väl. Kan fluortillsats ge så goda resultat och ett friskt dricksvatten minska epidemierna med minskad frånvaro på arbetsplatserna som resultat, kan även mycket väl tänkas att tillsatser av någon form av vaccin till dricksvattnet på ett tidigt stadium kan stoppa eller förhindra epidemier som uppstå av andra orsaker. En intensiv forskning torde kunna giva svar på detta.

För civilförsvaret är vattenförsörjningen av avgörande betydelse för bl. a. de utflyttningsplaner för tätorternas befolkning som upprättas. Befolkningen från större städer med fullgott dricksvatten tål ej det mindre väl behandlade vatten, som alltjämt nästan som regel tillhandahålles i småsamhällena. Tillräckliga vattenmängder saknas dessutom genomgående för en så ökad belastning. Epidemirisken inom en utflyttad befolkning måste betraktas som ytterst allvarlig.

Det synes uppenbart att utredningen totalt felbedömt vatten- och avloppsfrågans angelägenhetsgrad, speciellt då dricksvattenförsörjningens. Denna måste stå i allra högsta angelägenhetsklass och är ett första villkor för att ett samhälle skall kunna fungera och nybebyggelse uppstå. En saklig bedömning måste klart visa att behovet av en tryggad vattenförsörjning för bostäder och industrier måste ha prioritet före varje annat investeringsbehov. En väsentlig höjning av vatten- och avloppskvoter och investeringsmöjligheter i övrigt för vatten och avlopp är sålunda nödvändig för att bostadsprogrammet skall kunna följas.

För att en höjning av vatten- och avloppsinvesteringarna skall kunna komma till stånd, måste, om en bestämd investeringsram skall hålla, utrymme enligt utredningen tagas från något annat investeringsområde. Emellertid finnas vissa andra möjligheter, som utredningen icke behandlat. För närvarande utföras praktiskt taget alla vatten- och avloppsanläggningar av arbetsmarknadsskäl under vintertid då man av någon anledning ansett att vatten och avlopp är ett lämpligt vinterarbete. Emellertid innebär detta att vatten- och avloppsanläggningarna utföras på för företaget olämplig årstid, vilket medför en väsentlig fördyring av anläggningarna. Enligt föreningens erfarenhet blir fördyringarna normalt mellan 15—25 %, variationen beroende av speciella förhållanden på olika arbetsplatser. Merkostnaderna för vinterarbete är av naturliga skäl väsentligt högre för vatten- och avloppsanläggningar än för t. ex. husbyggnader. Om vatten- och avloppsanläggningarna i stället finge utföras på för dessa anläggningar lämpligaste årstid skulle en genomsnittlig kostnadsbesparing av minst 10 % kunna uppnås för hela landet (vinterarbete torde nämligen icke helt kunna undvikas), vilket skulle innebära att ytterligare vatten- och avloppsanläggningar motsvarande ca 35 à 40 milj. kronor skulle kunna utföras. Då vatten- och avloppsanläggningar som regel bedrivas med små arbetsstyrkor ha dessa anläggningar heller icke sådan betydelse ur arbetsmarknadssynpunkt som göres gällande. Vid exploateringsarbeten är det nödvändigt för att undvika meningslösa fördyringar att arbetet får utföras enligt för det gemensamma företaget upprättade planer. I detta sammanhang bör även påtalas olägenheterna av att industrierna måste betala investeringsavgift vid utförande av vat-

ten- och avloppsanläggningar. Denna avgift bör borttagas för att stimulera tillkomsten av vatten- och avloppsanläggningar i industrisamhällen.

För ytterligare utökning av vatten- och avloppsbyggandet måste investeringsutrymme tagas från andra områden. Eftersom bostadsbyggandet icke torde kunna utfylla den därtill av utredningen beräknade ramen, förrän vatten och avlopp utförts i större utsträckning, förefaller lämpligast att ett lämpligt avvägt årligt belopp i första hand tages därifrån. En möjlighet som bör beaktas är även att sammanslå kvoterna för bostäder samt vatten och avlopp, varigenom kommunerna själva få fördela investeringarna enligt sina egna planer med större hänsyn till verkliga behovet.

Föreningen får sålunda sammanfattningsvis framföra att vatten- och avloppsfrågan måste betecknas som en fråga som måste givas högsta prioritet och en väsentlig ökning av vatten- och avloppsinvesteringarna är en förutsättning för att bostadsbyggandet skall kunna öka i den omfattning som utredningen ansett vara nödvändigt. De ökade investeringarna torde väl kunna ordnas dels genom en lämpligare anpassning av byggena till lämpligaste årstider, dels genom en lämpligare balansering med bostadsinvesteringarna. Stockholm den 27 mars 1957.

För Distriktsingenjörers Förening

Hadar Wadsten

Stockholms handelskammare

Genom remiss den 12 januari 1957 har Statsrådet och Chefen för Finansdepartementet anhållit om yttrande av Handelskamrarnas nämnd över 1955 års långtidsutrednings betänkande om balanserad expansion.

Då Handelskamrarnas nämnd i anledning härav uppdragit åt de olika handelskamrarna att var för sig framföra sina synpunkter på frågan, får Stockholms Handelskammare härmed vördsamt anföra följande.

Den nu föreliggande långtidsutredningen är den tredje i sitt slag i vårt land. Den skiljer sig från de föregående i så måtto, att den innehåller mindre av prognoser och programmatiska uttalanden än dessa. I betänkandet presenteras en objektiv och detaljrik kartläggning av resurser och utvecklingstendenser inom näringslivet med tyngdpunkten lagd på investeringsavvägningen. Den utvecklingsmodell som framlägges innehåller olika alternativa möjligheter baserade på redovisade utvecklingstendenser och antaganden. Det konstaterades också, att värdet av utredningen måste bli relativt kortlivat, eftersom förutsättningarna, särskilt i vad de bero av internationella förhållanden, snabbt kunna ändras. Därför förordar utredningen, att man genom en successiv revision söker åstadkomma en »rullande» framtidsbedömning.

Allmänna synpunkter

Som allmänt omdöme om det föreliggande betänkandet kan sägas, att det från de utgångspunkter utredningen anlagt och så långt dessa räcka ger en värdefull belysning av den mångfald problem som här möta. Utredningen har visat — säkerligen till överraskning för många — vilket utomordentligt begränsat utrymme som finnes för en fortsatt konsumtionsökning. Den har också klarlagt omfattningen av de in-

vesteringsbehov, som föreligga inom såväl den offentliga som privata sektorn.

Investeringsönskemålen uppgå för femårsperioden 1956—1960 till omkring 58 miljarder kronor och för femårsperioden 1961—1965 till omkring 64 miljarder kronor. I förhållande till 1955, då ny- och reinvesteringarna exkl. försvaret uppgingo till drygt 9 miljarder kronor, innebär detta en genomsnittlig ökning av de årliga investeringarna med ca 2,8 miljarder kronor eller 28 procent under perioden 1956—1960 och med närmare 3,7 miljarder kronor eller 40 procent under perioden 1961—1965. Utredningen har funnit, att utrymmet för ny- och reinvesteringar icke är större än att investeringarnas genomsnittsnivå under 1956—1960 icke ens i bästa fall kan ligga mycket mer än ca 11 procent, eller i kronor räknat ca 1 miljard, över 1955 års nivå. Även om det finnes åtskilligt med »luft» i de anmälda investeringsönskemålen, ge de anförda siffrorna likväl en mycket belysande bild av bristen på balans mellan behov och resurser.

En av utredningens viktigaste slutsatser är, att man under de närmaste åren bör eftersträva att begränsa tillväxten av den löpande konsumtionen i förhållande till investeringarna. Enligt det gynnsammaste av de utav utredningen framlagda produktionsalternativen skulle den konsumtion, som finansieras med andra inkomster än folkpensionen, kunna stiga med endast 5 procent under perioden t. o. m. 1960. För Handelskammaren framstår det emellertid som föga realistiskt att räkna med att de enskilda konsumenterna verkligen skulle acceptera ett, praktiskt taget, stopp för konsumtionsökningen under så pass lång tid framöver. Säkerligen komma så mäktiga krafter att pressa på att, om icke en ny inriktning av den ekonomiska politiken kommer till stånd, konsumtionen kommer att öka i en takt som icke oväsentligt överstiger den av utredningen angivna.

Detta skulle begränsa investeringsutrymmet; å andra sidan är en ökning av investeringarna en förutsättning för en höjning av konsumtionsstandarden. En tillfredsställande lösning av detta dilemma kan i längden icke nås genom en fortsatt penningvärdeförsämring.

Utredningens värde ligger enligt Handelskammarens mening främst däri, att den, även om detta icke direkt utsäges, ställer kravet på ökat sparande i förgrunden. Den ekonomiska politiken måste därför i högre grad än hittills inriktas på detta mål samtidigt som de uppsparade medlen kanaliseras till de samhällsekonomiskt mest lönsamma investeringarna. Som Handelskammaren i så många andra sammanhang anfört, bero möjligheterna att öka sparviljan ytterst på, att förtroendet till penningvärdet återställes och att viljan till extra arbetsinsatser och sparande icke hämmas genom en orimlig skatteprogression. Att närmare diskutera medlen för förverkligande av detta mål faller utom ramen för detta yttrande. Så mycket torde emellertid få framhållas, att med den betydelse som de offentliga utgifterna ha för kostnadsutvecklingen, det icke torde vara möjligt att utan sträng återhållsamhet på detta område uppnå stabilitet i penningvärdet. Standarden på byggnader för skolor och andra publika ändamål och för bostäder bör hållas på rimlig nivå och all lyx undvikas. — Vilka speciella och i och för sig vällovliga åtgärder som än vidtagas i sparpremierande syfte, lär någon väsentlig ökning av sparandet icke nås utan skattelindringar både för en-

skilda och företag. För en gynnsam investeringsutveckling fordras i första hand, att investeringsavgiften slopas och at kreditpolitiken lägges om. Handelskammaren vill i detta sammanhang understryka utredningens uttalande om betydelsen av en rörlig kapitalmarknad för at investeringarna skola erhålla önskvärd inriktning. Även om investeringarnas andel i den svenska nationalprodukten relativt sett ökat i jämförelse med förkrigsåren, ha investeringarna likväl icke fått den ur framåtskridandets synpunkt optimala fördelningen. Den främsta orsaken härtill är regleringS- och subventionspolitiken, som medfört att mera angelägna och räntabla investeringsobjekt fått stå tillbaka för mindre lönsamma. Den förda bostadspolitiken har verkat både snedvridande på produktionsinriktningen och samtidigt konsumtionsstimulerande; en förutsättning för en balanserad expansion är att hyresregleringen successivt avlyftes och att bostadssubventionerna på samma sätt avvecklas. Den förda jordbrukspolitiken med ett högt gränsskydd i förening med såväl importavgifter för att subventionera exportöverskotten som direkt utgående subventioner bidrar också till att förrycka användningen av våra knappa produktiva resurser. Av vikt synes vara, att jordbruksstödet anpassas efter utvecklingens behov och nya förutsättningar.

För att återknyta till vad som tidigare anförts om betydelsen av ett fast penningvärde och en rörlig kapitalmarknad vill Handelskammaren understryka, att högkonjunkturen i sig själv innesluter en inflationistisk tendens, som tar sig uttryck bl. a. däri, att investeringsverksamheten ökas men samtidigt blir mindre bärkraftig, mindre reellt produktiv. I en fritt fungerande ekonomi med fast penningvärde regleras en sådan utveckling automatiskt genom priset på kredit och kravet på räntabilitet, varigenom förr eller senare framtvingas ett omslag i konjunkturutvecklingen. Men om båda dessa självreglerande faktorer sättas ur kraft och investeringsverksamheten får fortsätta, förhindras ett sådant omslag och därmed den automatiska självsanering, som sker i ett tvångsfritt ekonomiskt liv. Om därför en redan förut högt uppdriven investeringskonjunktur drives vidare, måste enligt sakens natur riskerna för felinvesteringar och snedvridningar i produktionsapparaten ytterligare växa och den utgallring av mindre effektiva företag, som lågkonjunkturen eljest skulle föra med sig, mer eller mindre utebli.

Investeringsavvägningen

Med det anförda har Handelskammaren velat framhålla vikten för en balanserad expansion av en begränsning av såväl offentlig som privat konsumtion, av ett fast penningvärde, av ett ökat sparande, av en rörligare kapitalmarknad och av ekonomiskt bättre inriktade investeringar. På grund av den uppfattning som Handelskammaren har om nödvändigheten av ökad frihet för kapitalet att söka sig till de mest lönsamma investeringarna saknar Handelskammaren anledning att närmare fördjupa sig i frågan om investeringsavvägningen inom den privata sektorn. Emellertid vill Handelskammaren gärna stryka under utredningens framhävande av den höga angelägenhetsgraden av utbyggnaden av våra kraftverk. Situationen på kraftförsörjningens område förefaller närmast katastrofal, och en ransonering av elkraften inom en nära framtid bedöms som långt ifrån osan-

nolik. — Med de stora rationaliseringsvinster som handelns investeringar ge är det beklagligt, att utredningen icke ansett sig kunna räkna med någon stegring av dessa under den närmaste femårsperioden.

Vad de offentliga investeringarna angår är det, utöver vad som i det föregående anförts, främst vid väginvesteringarna som Handelskammaren vill uppehålla sig i det följande. I detta hänseende må i första hand hänvisas till bilagda, inom Näringslivets trafikdelegation upprättade promemoria. Av vad som däri anföres bör särskilt understrykas, att en höjning av beskattningen av bilismen enbart i syfte att begränsa dess tillväxt icke bör ifrågakomma. En diskriminerande beskattning på trafikområdet främjar en felaktig inriktning av såväl investeringar som konsumtion och medför således risk för misshushållning med tillgängliga resurser på både kortare och längre sikt. Mot konsumtionen riktade åtgärder böra i största utsträckning vara av generellt verkande karaktär.

Även om utredningen räknar med någon ökning av investeringarna för väg- och gatuarbeten, ger dess allmänna resonemang närmast intryck av en viss underskattning av dessa investeringars betydelse för effektivitetsutvecklingen inom näringslivet och samhället över huvud taget. Själva utgångspunkten för detta resonemang, nämligen att vårt vägväsende efter kriget gjort stora framsteg, synes för övrigt kunna ifrågasättas. Detsamma gäller antagandet, att snabba framsteg skulle kunna nås vid en begränsad ökning av byggnadstakten. Vägbyggandet måste nämligen — såsom framhålles i promemorian — ses i relation till trafikutvecklingen. Vid ett sådant betraktelsesätt framgår det, att den nuvarande nybyggnadsverksamheten, vilken vid ett ytligt betraktelsesätt kan te sig betydelsefull, i själva verket är alldeles otillräcklig och av så ringa omfattning, att det svenska vägväsendet som en del av vår produktionsapparat i dag har ett tillstånd, där underhållskostnaderna äro orimligt höga och under de närmaste åren torde komma att stiga än mera. Följden har blivit, att näringslivets lastfordon — det gäller tiotusentals lastbilar — kunnat utnyttjas endast till en ringa del, att den låga bärighetsstandarden på många broar och vägsträckor årligen vållar stora merkostnader och att svåra kapacitetsproblem uppkommit ej blott inom lastbilstrafiken utan också vid järnvägarna. Det torde icke vara någon överdrift att påstå, att den avmattning i produktionsökningen som nu inträtt influerats av det förhållandet, att investeringarna i kommunikationsmedlen varit otillräckliga. En fortsatt hård begränsning av väginvesteringarna kommer också att förhindra produktivitetsförbättringar som eljest skulle kunna uppnås, då det råder ett nära samband mellan produktionsutvecklingen inom industrien och näringslivet i övrigt å ena sidan och efterfrågan på transportmedel å den andra.

Mot bakgrunden härav framstår utredningens uttalande, att bilköer under timmar med toppbelastning är ett mindre ont än exempelvis bostadsköer och skolköer som en alltför förenklad beskrivning av problemställningen. Problemet om väginvesteringarna kan nämligen icke avfärdas som en fråga om »bilköer under timmar med toppbelastning». Det är — såsom i det föregående antytts — av mycket mera vittutseende och djupgående art, och det gäller på detta som på så många andra områden

av näringslivet, att en ökad effektivitet på dessa utgör förutsättning för en expansion — under balans — av exempelvis bostads- och skolbyggandet.

Arbetskraften

Som en röd tråd löper genom betänkandet knappheten på resurser för förverkligande av alla de önskemål, som i dagens samhälle pocka på att realiseras. Knapphet på kapital och brist på arbetskraft karakterisera vår tid, medan ännu för blott ett 20-tal år sedan läget var i stort sett det motsatta, särskilt i vad gäller arbetskraften. Det synes Handelskammaren utomordentligt allvarligt, att trots det tillskott på ungefär 180 000 man per femårsperiod, som stadsnäringarna beräknas få, arbetsvolymen i timmar räknat väntas bli ungefär oförändrad under den närmaste femårsperioden, eftersom den föreslagna förkortningen av arbetstiden med tre timmar per vecka uppväger arbetsstyrkans tillväxt. Detta förhållande kräver, att uppmärksamheten inriktas på möjligheterna att utnyttja eventuellt tillgängliga arbetskraftsreserver liksom på nödvändigheten av att produktionen länkas in på de mest lönande användningarna. Även knappheten på arbetskraft utgör alltså ett argument för en ökad rörlighet på investeringsområdet. Vad Handelskammaren i detta sammanhang också vill hävda är, att vi böra planmässigt söka införskaffa arbetskraft, särskilt kvalificerad sådan, från utlandet. Den frågan har hittills alltför litet uppmärksammats. Det bör särskilt framhållas, att en måttlig immigration i syfte att bättre tillvarataga våra naturliga resurser ligger i alla gruppers intresse.

Kapitalfrågan

Det är emellertid icke endast på arbetskraft, som våra resurser äro knappa, utan detta gäller, såsom förut sagts, även tillgången på kapital. Handelskammaren delar utredningens uppfattning om att kapitalimport från utlandet, där sådan är möjlig, i många fall kan vara till gagn för den ekonomiska utvecklingen i landet. En liberalare inställning från myndigheternas sida än den hittillsvarande är alltså påkallad. Handelskammaren är också ense med utredningen om att man på svensk sida bör inta en liberal attityd till invandring av utländska företag; denna bör emellertid icke begränsas till »tekniskt svåra områden» utan gälla även andra gebiet, där våra resurser äro knappa. I detta sammanhang anmäler sig frågan om anlitandet av utländska företags ekonomiska, tekniska och personella resurser för den omfattande och snabba utbyggnad av trafikslederna i och till Stockholm, som förefaller ofrånkomlig till undvikande av kaos i trafiken. Slutligen vill Handelskammaren i detta sammanhang uttala sin anslutning till utredningens uttalande om behovet av en vidgad exportkreditgivning. Svenska företag böra medgivas rätt att i syfte att hävda sig i konkurrensen på utlandsmarknaderna upplåna kapital i utlandet för att finansiera erforderliga krediter till sina köpare.

Vissa Stockholmsfrågor

Handelskammaren skall slutligen beröra några problem, som behandlats av långtidsutredningen och som speciellt angå Stockholm. Dessa frågor ha för övrigt gjorts till föremål för motioner vid årets riksdag, över vilka Handels-

kammaren avgivit yttranden till vederbörande riksdagsutskott. Vad som anföres i det följande innebär i huvudsak ett upprepande av innehållet i nämnda yttranden.

»Storstadsproblemet»

Den första av här aktuella frågor gäller vad som utredningen sammanfattat under rubriken »storstadsproblemet». Utredningen har sålunda i ett särskilt avsnitt uppehållit sig vid de investeringsbehov som uppkomma i tätorterna och framför allt i de största städerna Stockholm, Göteborg och Malmö. Utan att närmare ingå på därmed sammanhängande problem har långtidsutredningen anfört, att det icke funnes någon säker grund för påståendet, att på lång sikt driftkostnaden för en storstad som Stockholm, särskilt med hänsyn till kostnaderna för trafiken, bleve större än för mindre städer eller en ännu mer spridd bebyggelse; fördelarna av storstadskoncentration kunde i varje fall tänkas överväga extrakostnaderna. Avgörande för hur man bedömde storstaden som miljö bleve kanske i stället främst andra, sociala, organisatoriska och kulturella synpunkter. Bristen på balans mellan kapitalutrustning och storstadens växande behov ledde emellertid fram till frågan »om det icke vore önskvärt att söka dämpa takten i de största städernas tillväxt». Efter att ha påvisat olika möjligheter härvidlag anför långtidsutredningen, att de antydda problemen vore till sin natur synnerligen invecklade och att utredningen icke kunnat ange mycket mer än en problemställning, »vars innebörd och konsekvenser borde klarläggas genom ingående utredningar, som skulle kunna leda fram till konkreta förslag».

Frågan om samhällets möjligheter att påverka befolkningsrörelserna och om tätorternas tillväxt har efter det senaste världskriget vid upprepade tillfällen varit föremål för offentlig debatt. Åtskilliga hithörande problem ha redovisats i det betänkande angående näringslivets lokalisering, som år 1951 avgavs av den av handelsministern år 1947 tillsatta utredningen härom. Lokaliseringsutredningen behandlade även frågan om Stor-Stockholms snabba tillväxt under de senaste decennierna. I överensstämmelse med tidigare uttalanden av Handelskammaren i skilda remissyttranden kom lokaliseringsutredningen till det resultatet, att det icke vore möjligt att utan tillgång till ytterligare utredningar ange vilka faktorer som spelat den avgörande rollen för Stor-Stockholms utveckling. I själva verket är kännedomen om många av de faktorer som skapa förutsättningarna för uppkomsten och den fortsatta tillväxten av storstadskoncentrationerna bristfälliga, och det saknas också underlag för bedömande av vilka konsekvenser för individen och samhället som tätortskoncentrationerna medföra. Ett vidgat kunskapsmaterial på dessa områden är därför i och för sig att hälsa med tillfredsställelse.

Det förefaller emellertid, som om långtidsutredningen haft den uppfattningen, att det genom utredningsverksamhet vore möjligt att skaffa sig säkert underlag för åtgärder, direkt avsedda att begränsa storstädernas tillväxt. Härtill kan Handelskammaren icke ansluta sig. Avfolkningen av den svenska landsbygden och den successiva befolkningsöverflyttningen till allt större tätorter ha väsentligen sin grund i utvecklingen inom jordbruket. Koncentrationstendenserna kunna också sägas utgöra resultatet av en pågående

välstårdsutveckling, som i sin tur beror på ändrade ekonomiska och tekniska betingelser inom det svenska samhället. Även om det skulle kunna fastställas, att dessa tendenser medförde ur ekonomiska och andra synpunkter otillfredsställande konsekvenser, vore det enligt Handelskammarens mening knappast tänkbart att hejda utvecklingen. Genom statliga åtgärder av olika slag — långtidsutredningen har angivit olika exempel härpå — kan visserligen urbaniseringsprocessen påverkas och dämpas, men på lång sikt torde, i varje fall med nuvarande samhällsskick, utvecklingen icke kunna dirigeras. Alldeles oavsett hur därmed må förhålla sig, är det enligt Handelskammarens mening knappast möjligt att med vedertagna krav på vetenskaplig noggrannhet klarlägga befolkningskoncentrationens konsekvenser i skilda hänseenden. Sådana investeringar för bostäder, kulturella och sociala anläggningar samt trafikleder som befolkningstillväxten i en storstad direkt föra med sig kunna visserligen fixeras med rimliga felmarginaler. Däremot lär det vara nära nog uteslutet att siffermässigt ange och häremot väga de samhälls- och företagsmässiga fördelar som storstaden som sådan obestridligen innebär, dess stora möjligheter till arbetsfördelning och till effektivitetsbefrämjande kontakter inom administrativ och kommersiell verksamhet. Än mer komplicerad blir kalkylen, om däri införas även storstadens tillgångsposter i form av rikare tillfällen till kulturellt och socialt utbyte och till större allmän behovstillfredsställelse.

Även om alltså objektivt utförda utredningar av vissa hithörande problem i och för sig skulle kunna lämna värdefulla bidrag till debatten om befolkningsrörelserna och storstädernas ekonomi och säkerligen vara ägnade att vederlägga den på sina håll bedrivna starkt känslomässigt upplagda propagandan mot storstaden, kan Handelskammaren icke finna att sådana utredningar fylla något praktiskt syfte.

Planerings- och samordningsfrågor för Stockholmsregionen

I ett annat avsnitt anför utredningen — i anslutning till en diskussion om nödvändigheten av att mycket kraftigt öka bostadsproduktionen i Stockholm — att de allvarligaste svårigheterna att förverkliga ett sådant bostadsprogram bottna i de svårlösta kommunala planerings- och samordningsfrågorna. Även i andra hänseenden, främst i fråga om planeringen, utbyggandet och finansieringen av områdets trafiksystem, understryks behovet av en interkommunal samordning. Handelskammaren delar denna uppfattning; den näringsgeografiska och ekonomiska verksamheten har för länge sedan brutit de administrativa gränserna för Stockholms stad och kommungränserna inom Stockholmsområdet över huvud taget. Stockholm och dess närmaste grannkommuner ha alltså växt ihop till en enhet, som kräver ett samarbete över kommungränserna för att kunna fungera.

Vid behandlingen helt nyligen av den i slutet av 1955 framlagda skissen till regionplan för Stor-Stockholmsområdet har Handelskammaren framhållit vikten av att frågan om industriens lokalisering inom regionen löses icke med hänsyn till den ena eller andra kommunens särskilda önskemål utan med tanke på vad som ur helhetens och företagsekonomiska synpunkter kan anses mest tillfredsställande. Dessa liksom många andra för Stockholmsregionen

betydelsefulla problem aktualiserade — framhöll Handelskammaren — frågan om formerna för det interkommunala samarbetet inom regionen. En betydligt längre gående koordinering av de enskilda kommunernas verksamhet än den som vore möjlig inom regionplaneförbundets ram finge nämligen betraktas som en högst väsentlig förutsättning för den fortsatta utvecklingen av Stockholmsområdet. Investeringarna för de mest ofrånkomliga kommunikationslederna verkställdes för övrigt i sådant syfte och vore av sådan storlek, att de måste förutsätta en interkommunal medverkan, som med nuvarande samarbetsformer vore svår att uppnå.

Handelskammaren har alltså den uppfattningen, att det hittillsvarande interkommunala samarbetet måste intensifieras. Redan nu sker en långt ifrån oväsentlig koordinering av verksamheten på olika områden. På frivillighetens väg ha värdefulla resultat åstadkommits, och det är sannolikt, att den akuta bristen på för bebyggelse lämpad tomtmark inom det administrativa Stockholm och de omedelbart aktuella, utomordentligt kostnadskrävande trafikanordningar av olika slag, som den växande trafiken kräver, skapar ännu bättre förutsättningar för ett ytterligare utbyggt frivilligt samarbete. Utvecklingen har i själva verket gått därhän, att de i Stockholmsområdet ingående kommunerna knappast längre kunna undandra sig att i samförstånd med andra lösa samordningsfrågorna. I vilka former detta skall ske är Handelskammaren emellertid icke beredd att angiva. Regionplaneförbundet ger i varje fall icke tillräckliga möjligheter härvidlag. Att skapa ett de enskilda kommunerna överordnat organ utrustat med erforderliga befogenheter möter givetvis stora svårigheter; det kan bli vanskligt att förena strävandena efter effektivitet med principen om den kommunala självstyrelsen. Utländska exempel torde emellertid ge vid handen, att interkommunala överinstanser kunna skapas och fungera med tillfredsställande resultat utan att den kommunala självverksamheten för den skull blivit lidande därpå. Så t. ex. torde det »Metropolitan Council» som för några år sedan bildades i Toronto i Canada ha främjat Torontoregionens allmänna utveckling. Den lösning av samordningsproblemen som mycket vagt skisseras av långtidsutredningen, nämligen ett mera aktivt ingripande från statens sida närmast i den form, att statsmakterna skulle »genom anslag, byggnadstillstånd och sin allmänna planläggning» påverka »frågor rörande arbetskraft, kommunikationer, vatten, avlopp, elkraft, bostäder, skolor etc.» förefaller däremot Handelskammaren icke tilltalande. Att statsmakterna skulle, utöver vad som normalt får anses innefattas i den statliga verksamheten på berörda områden, »genom förhandling samordna de kommunala myndigheternas beslut» förefaller Handelskammaren ur principiella synpunkter betänkligt. Icke heller synes det erforderligt, att statsmakterna »i någon därför lämplig form» ta ledningen vid planering av bostadsbeståndets utbyggnad inom Stor-Stockholm. De lokala problem varom här är fråga borde kunna lösas i sådana former, att statliga organ icke skola behöva inkopplas.

Handelskammaren vill alltså — vilket också skett i ovan omförmält yttrande till vederbörande riksdagsutskott — tillstyrka en utredning av frågan om det interkommunala samarbetet inom Stockholmsregionen. Den bör syfta till att finna former för en ändamålsenlig

samverkan vid handläggandet av regionens särskilt viktiga planerings-, utbyggnads- och finansieringsfrågor med minsta möjliga ingripande i den kommunala självbestämmanderätten.

Hemställan

Handelskammaren hemställer, att vad här ovan anförts måtte beaktas vid ärendets fortsatta behandling. Stockholm den 11 mars 1957.

För Stockholms Handelskammare:
Harald Nordenson
Kurt Schalling

Näringslivets trafikdelegation

1955 års långtidsutredning har avgivit ett den 11 december 1956 daterat betänkande betitlat Balanserad expansion (SOU 1956:53). Då betänkandet innehåller bedömningar och värderingar rörande utvecklingen inom kommunikationsväsendet under den närmaste 5- à 10-årsperioden, har Näringslivets trafikdelegation upptagit betänkandet till granskning. Trafikdelegationen får i ärendet anföra följande.

I de för långtidsutredningen meddelade direktiven har anförts, att behov förefunnits av en förnyad översikt över den svenska samhällsekonomiens utvecklingstendenser under den närmaste femårsperioden, främst i fråga om investeringsavvägningen. Behoven på olika områden borde därför inventeras så att en samlad överblick skapades. I samband med denna bedömning av investeringsavvägningen finge även övervägas vilka medel som erbjöde sig att åstadkomma en önskad investeringsutveckling. Utredningen har själv konstaterat, att det icke varit möjligt för den att utforma ett detaljerat program, eftersom den icke velat ge uttryck för en uppfattning i de politiska avvägningsfrågor som härvid resa sig. Utredningen har uttryckligen betonat, att den icke ansett sig böra närmare ingå på den ekonomiska politikens medel.

Utredningen har så långt delegationen kunnat bedöma på ett synnerligen förtjänstfullt sätt redovisat data rörande det pågående utvecklingsförloppet inom olika grenar av näringslivet och samhällsekonomien i övrigt liksom beträffande de behov som bedöms föreliggа under tiden fram till 1965. Denna redovisning bör kunna tjäna till god vägledning vid planeringen inom förvaltning, organisationer och företag. Den har också sitt värde, då det gäller att taga ställning till de ekonomisk-politiska avvägningsfrågorna. Med hänsyn härtill synas även sammanställningar av liknande slag böra företagas också framdeles.

Då trafikdelegationen antar, att de allmänna förutsättningarna för utredningens bedömanden liksom den metodik som kommit till användning kommer att belysas i annan ordning från näringslivets utgångspunkter, har delegationen icke ingått härpå. Likaså har delegationen avstått från att granska den fördelning av det tillgängliga investeringsutrymmet som utredningen företagit och velat inskränka sig till att något belysa dels i vad mån utredningen vid tillämpningen av sina prioriteringsgrunder tillräckligt beaktat förhållandena inom kommunikationsväsendet, dels ock vilka konsekvenser som skulle uppkomma för näringslivet, därest den av utredningen förordade fördelningen bleve realiserad. Även om trafikdelegationen skulle kunna ge sin anslutning till det som utredningen framhållit om att kärnproblemet inom vår ekonomi under de närmaste åren är möjligheterna att dämpa konsum-

tionsutvecklingen, kan delegationen icke biträda de förslag till åtgärder som ifrågasatts i betänkandet. Sålunda bör enligt delegationens bedömande icke ifrågakomma åtgärder av det slag som av utredningen ifrågasättes å s. 35 i betänkandet, nämligen en höjning av beskattningen av motorfordonen och drivmedlen enbart i syfte att begränsa bilismens tillväxt utan mera generellt verkande konsumtionsbegränsande åtgärder. En särbeskattning av ett visst trafikmedel strider nämligen mot den princip som enligt delegationens mening bör fasthållas, nämligen att varje trafikmedel bör bära sina kostnader, varken mer eller mindre. En diskriminerande beskattning på trafikområdet främjar en felaktig inriktning av såväl investeringar som konsumtion och medför således — alldeles frånsett det principiellt betänkliga i en styrning av konsumtionsutvecklingen — allvarliga risker för misshushållning med tillgängliga resurser på både kortare och längre sikt.

Vad härefter angår investeringsavvägningen har utredningen på s. 193 ff. angivit vissa utgångspunkter för denna. Bland de grunder som utredningen utgått från böra tillmätas särskild vikt vid avvägningen mellan olika investeringsområden har trafikdelegationen funnit anledning att från sina bedömningsgrunder särskilt uppmärksamma följande. Enligt den första prioriteringsgrunden får man acceptera att vissa investeringar redan äro bundna genom beställningar eller igångsättning av större projekt. Hit torde även få räknas beslut fattade av offentlig myndighet, även om det av utredningen anses tveksamt hur dessa skola betraktas. Ett annat motiv för prioritet föreligger på områden där exceptionell köbildning uppstått, där detta lett till uppenbar diskriminering mellan olika individer och där behoven äro av den naturen, att deras tillfredsställande inte utan stor skada kan uppskjutas. Vidare har bl. a. en hög investeringsverksamhet ansetts böra eftersträvas på investeringsområden, där ökningen av produktionstillskottet i förhållande till gjorda investeringar kan väntas bli relativt stor redan på kort sikt.

För vägväsendet har den första av de här återgivna prioriteringsgrunderna sin särskilda betydelse. Såsom Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen visat i sin framställning till Kungl. Maj:t den 27 november 1956 är en väsentlig del av de medel som anvisats för år 1957 bundna genom pågående eller kontrakterade entreprenadarbeten samt pågående arbeten i egen regi. Både med hänsyn härtill och till den väntade trafikutvecklingen har långtidsutredningen självfallet icke kunnat förorda någon inskränkning i omfattningen av vägbyggandet utan tvärtom en viss ökning. Trafikdelegationen har med det anförda endast velat erinra därom att rådande förhållanden med en snäv investeringsbegränsning förhindrar att större vägbyggnadsföretag kunna påbörjas i erforderlig utsträckning och att de tekniska resurser som stå vägväsendet till buds icke längre kunna utnyttjas rationellt. Den fortgående mekaniseringen inom vägbyggandet sker i en sådan takt att en förhållandevis snabb ökning av tillgängliga medel behöver ske, om icke den arbetskraft som för närvarande sysselsättes inom vägväsendet skall behöva friställas. Det måste anses vara uttryck för en föga förutseende vägpolitik, att vägväsendet icke självt skulle få tillgodogöra sig rationaliseringsvinsterna och detta skulle även strida mot av riksdagen lämnade direktiv (statsutskottets utlåtande nr 6/1956).

I sammanhanget får också beaktas, att riksdagen 1954 fattade beslut om ett vägprogram, som hittills endast i begränsad utsträckning kunnat realiseras; eftersläpningen torde f. n. röra sig om mellan 150—200 miljoner kronor. Därest detta program icke längre skulle anses möjligt att av hänsyn till andra angelägna investeringsbehov förverkliga före utgången av 1959, skulle det i och för sig vara rimligt att en konsekvens härav bleve att en sänkning av fordons- och drivmedelsbeskattningen finge övervägas, eftersom detta av riksdagen godkända program utgjorde motivet för den av 1954 års riksdag beslutade ändringen i denna beskattning. Trafikdelegationen vill emellertid icke framställa något yrkande härom utan är av den uppfattningen, att eftersläpningen i 1954 års vägprogram så snart ske kan bör inhämtas.

I fråga om köbildningen inom trafiken vill trafikdelegationen endast framhålla, att denna visserligen icke är av den art att den kan sägas vara diskriminerande mellan olika individer, vilket den emellertid i högre grad skulle bli, om den konsumtionsbegränsande beskattningen av nya personbilar skärptes, men att den likväl särskilt i och kring storstäderna är av allvarligt produktionshämmande natur och vållar näringslivet årliga merkostnader om 10-tal miljoner kronor. Under sådana förhållanden är det icke heller förvånande att det just inom väg- och gatuväsendet går att finna projekt där investeringarna lett till och i framtiden kunna väntas medföra ett stort produktionstillskott redan på kort sikt. De trafikvinster som uppkommo genom Lundavägsbygget voro exempelvis av den storleksordningen, att wägen redan efter få år måste anses helt betald och förräntad. Exempel finnas också på vägar byggda för skogstransporter som visat en sådan förräntning, att de kunnat avskrivas på ett eller två år.

Långtidsutredningen har föreslagit, att en realistisk byggnadsplan fastställes för de närmaste åren beträffande gator och vägar, som tar hänsyn till de begränsade möjligheterna att öka byggnadstakten. Samtidigt skulle noggranna planer kunna förberedas för ett väsentligt vidgat byggnadsprogram från början av 1960-talet. Trafikdelegationen har i princip icke något att erinra häremot och vill understryka angelägenheten av att den ekonomiska och tekniska planeringen inom vägväsendet utbygges och intensifieras i likhet med vad som skett i andra länder, där kommunikationsväsendet håller på att upprustas. Däremot kan trafikdelegationen icke finna att långtidsutredningens avvägning eller de riktlinjer utredningen i övrigt angivit för investeringsverksamheten inom transportväsendet kunna tjäna som grundval för ett sådant verklighetsbetonat vägprogram.

Vårt vägväsende har nämligen icke, såsom utredningen synes förutsätta, efter kriget gjort stora framsteg. Lika litet kan det antagas att några framsteg snabbt skulle kunna nås vid en begränsad ökning av byggnadstakten. Vägbyggandet måste nämligen ses i relation till trafikutvecklingen, och vid ett sådant betraktelsesätt framgår det att den nuvarande nybyggnadsverksamheten, vilken vid ett ytligt betraktelsesätt kan te sig betydelsefull, i själva verket är alldeles otillräcklig och av så ringa omfattning, att det svenska vägväsendet som en del av vår produktionsapparat i dag har ett tillstånd där underhållskostnaderna äro orimligt höga och under de närmaste åren torde komma att stiga än mera.

Följden har blivit att näringslivets lastfordon — det gäller tiotusentals lastbilar — kunnat utnyttjas endast till en ringa del, att den låga bärighetsstandarden på många broar och vägsträckor årligen vållar stora merkostnader och att svåra kapacitetsproblem uppkommit ej blott inom lastbilstrafiken utan också vid järnvägarna. Det torde icke vara någon överdrift att påstå, att den avmattning i produktionsökningen som nu inträtt till en icke ringa del haft sin grund i att investeringarna i kommunikationsmedlen varit otillräckliga. En fortsatt hård begränsning av väginvesteringarna kommer också att förhindra produktivitetsförbättringar som eljest skulle kunna uppnås, då det råder ett nära samband mellan produktionsutvecklingen inom industrien och näringslivet i övrigt å ena sidan och efterfrågan på transportmedel å den andra.

Vid sådant förhållande kan det icke vara tillrådligt att låta de senaste årens vägpolitik vara riktlinje också för den närmaste tiden. Trafikutvecklingen går nu så snabbt, att den tid är förbi, då det är möjligt att uppnå drägliga förhållanden genom i huvudsak provisoriska förstärkningar och vidgning av flaskhalsar. Även om provisorier till en del i rådande situation måste accepteras, torde det icke längre vara möjligt att utan betydande vådor för främst näringslivets transporter av råvaror och därmed för våra exportnäringars konkurrensförmåga fortsätta såsom hittills. Det är också ofrånkomligt att provisoriska förstärkningsåtgärder innebära felinvesteringar sett på längre sikt och avsevärt fördyra vårt vägväsendes planmässiga förnyelse. Arbetet inom delegationen för översiktlig vägplanering har visat, att möjligheterna till en ekonomisering av vårt transportväsende genom kortfristiga provisoriska åtgärder äro starkt begränsade och att tiden nu är inne då åtgärder av ett helt annat slag äro påkallade för att vårt vägnät skall kunna bibehållas vid sin standard i förhållande till trafiken och om möjligt föras upp till en nivå i närheten av den som råder på kontinenten samt i Förenta staterna. Enligt Trafikdelegationens bedömande är det således av synnerlig vikt, att dessa omständigheter ägnas större uppmärksamhet vid den framtida investeringsavvägningen. Delegationen vill erinra om att den i en framställning den 8 juni 1955 till Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen angående axeltrycksbestämmelserna anförde att exempelvis på ett transportavstånd av 600 km transportkostnaden skulle nedgå med över 30 procent per ton vid en höjning av lastförmågan från 8 till 12 ton. Trafikdelegationen vill också understryka det samband som existerar mellan gatu- och vägbyggandet samt bostadsproduktionen; de pågående eller väntade förändringarna i bebyggelsen med övergång till egnahem i allt större utsträckning ställer ökade krav på vägbyggandet. Det är vidare nödvändigt att vägarna upprustas i en sådan takt att de nedläggningar av trafiksvaga bandelar som av ekonomiska skäl är motiverade icke fördröjes. Vid sidan härav sker det numera normalt varje år en övergång från godstransport med järnväg till landsvägstransporter vilket innebär en rationalisering som äger stor betydelse för produktivitetsförbättringen och därför bör underlättas genom ett ökat vägbyggande. Även om det med hänsyn till det anförda bör ges prioritet åt sådana vägarbeten som äga betydelse för näringslivets transporter och det i samband härmed kan ifrågakomma att vidtaga provisoriska förstärkningsarbeten, får samtidigt beaktas att det i allmänhet visat sig

svårt att infoga provisorier av skilda slag såsom etapper i en långsiktig plan för ett högklassigt vägnät, och detta gäller måhända särskilt leder av betydelse för näringslivets tunga transporter. Om vägmyndigheterna därför skulle nödgas i större omfattning tillämpa provisorier, finns det också betydande risk för att vårt vägbyggande komme att ske utan rimligt hänsynstagande till vad som är god ekonomi.

Det är riktigt såsom utredningen framhållit, att personbilstrafiken dominerar utvecklingen på ett sådant sätt, att utbyggnadskostnaderna för vägväsendet måste bli höga i förhållande till effektivitetsvinsterna för näringslivet. Ett sådant omdöme gäller dock icke generellt, och såsom tidigare visats ha flera vägprojekt uppvisat en mycket hög räntabilitet även om hänsyn tagits blott till effektivitetsvinsterna för varutransporterna. När utredningen slutligen hänvisar till möjligheten att under en övergångstid utnyttja järnvägens resurser för godstransporterna, kan delegationen endast göra det påpekandet, att ett sådant påstående vittnar om en tämligen ringa förtrogenhet med rådande förhållanden på transportmarkanden. Vagnsbristen inom SJ har nämligen när det gäller såväl slutna som öppna vagnar länge vållat näringslivet stora svårigheter och torde vid oförändrade konjunkturer komma att vara ett bestående inslag i bilden under den »övergångstid» varom utredningen talar.

Då långtidsutredningen icke närmare behandlat investeringarna inom Statens Järnvägar, saknar trafikdelegationen anledning att lika utförligt beröra detta investeringsområde. Delegationen vill likväl betona, att det är ett näringslivets krav att dessa investeringar icke eftersättas med hänsyn till bl. a. rådande kapacitetsbrist. Av särskild betydelse är att investeringarna inriktas på sådana projekt som äro lönsamma och kunna beräknas snabbt ge en god avkastning. Detta torde gälla bland annat anskaffningen av godsvagnar, förbättringen av rangeringsförhållandena på vissa bangårdar och införandet av nya signalsäkerhetsanordningar. Däremot är det tveksamt om nyinvesteringar böra göras på sådana linjer som redan i dag äro starkt förlustbringande och som i huvudsak tar persontrafik.

Näringslivets trafikdelegation har med det anförda velat belysa vilka återverkningar ett förverkligande av långtidsutredningens förslag i vad det avser investeringarna inom transportväsendet skulle få för vårt näringsliv och därmed för hela vårt samhälle. Delegationen vill endast tillägga, att investeringskvoten för kommunikationsmedlen i vårt land icke kan sägas vara exceptionellt hög utan snarare något lägre än i andra jämförbara länder. Det torde bl. a. böra påpekas, att lastbilstätheten här är förhållandevis låg.

Delegationen hemställer att vad ovan anförts måtte beaktas vid de fortsatta övervägandena rörande långtidsutredningens betänkande. För sin del vill delegationen bestämt avstyrka, att långtidsutredningens betänkande läggs till grund för bedömningen av vårt framtida behov av vägar och möjligheterna att tillgodose detta. Stockholm i Näringslivets trafikdelegation den 27 februari 1957.

Sven Gerentz

Östergötlands och Södermanlands Handelskammare

Handelskammaren finner utomordentligt värdefullt att en förutsättningslös utredning nu kommit till stånd, omfattan-

de en inventering av resurser och behov och möjligheterna att tillfredsställa desamma under tiden fram till år 1965. Man står inför ekonomiska avvägningsproblem av utomordentligt intrikat natur. Sitt främsta värde synes en utredning av denna natur äga såsom ett incitament till överväganden av den föreliggande ekonomiska situationen för statsmakt och myndigheter, för arbetsmarknadens organisationer lika väl som för det enskilda näringslivet. Utredningens betydelse i detta hänseende torde icke kunna överskattas.

Utmärkande för utredningar av prognos-typ är att utvecklingen givetvis icke i alla avseenden kan komma att följa gjorda antaganden varför utredningen mycket snart föråldras. Handelskammaren önskar därför ansluta sig till utredningens synpunkter ang. behovet av en »rullande» framtidsbedömning.

Vid den inventering av behoven på olika områden och möjligheterna att realisera desamma, som utredningen företagit och som nödvändiggjort avvägningar i olika hänseende, kan icke undvikas att vissa områden kommer att finna sig vara eftersatta. Behoven är i allmänhet nära nog obegränsade och en avvägning måste oundgängligen inrymma subjektiva moment. Sålunda har utredningen exempelvis förordat ett icke oväsentligt ökat bostadsbyggande med tyngdpunkten förlagd till storstäderna, i synnerhet Stockholm, vilket föranlett protester från landsbygden. Handeln har ansett sig icke erhålla ett tillräckligt stort investeringsutrymme. Utredningen har haft ett särskilt gott öga till bilismen och de investeringar i form av vägar och andra anordningar, som dess snabba expansion medför. Man säger att skolköer och bostadsköer är ett mindre ont än bilköer och att samhället inte har råd att göra de investeringar, som bilismen förutsätter. Handelskammaren finner icke utredningens ståndpunktstagande på detta område vara tillräckligt väl underbyggt. Utredningen har i annat sammanhang uttalat att de investeringar skola ges preferans, som lämna den bästa förräntningen. Trängseln på vägarna kring de större städerna utgör ett väsentligt hinder för näringslivets transporter. För vägnätet i allmänhet gäller att vägarna för närvarande äga otillräcklig bärighet och äro utsatta för ett synnerligen hårt slitage. För skogsbrukets vidkommande erfordras ett sekundärt vägnät av god beskaffenhet. Investeringar i vägar torde i varje fall i områden med ett väl utvecklat näringsliv vara att hänföra till sådana med god räntabilitet. Handelskammaren finner således utomordentligt angeläget att vägbyggnadsprogrammen icke, såsom för närvarande sker, hållas i alltför hög grad tillbaka utan att anslagen ökas något snabbare än enligt utredningens förslag så att de planer, som nu uppgöras, kunna förverkligas på avsedd tid.

I avseende å kraftförsörjningen räknar utredningen med en begränsning av investeringsökningen av 100 milj. kronor per år i förhållande till av denna industri framlagda planer. Med hänsyn till de ständigt förekommande riskerna för elkraftsbrist och kraftförsörjningens grundläggande betydelse för möjligheterna att öka produktionen på olika områden synes angeläget att denna ståndpunkt blir föremål för noggrann prövning.

Handelskammaren är givetvis medveten om att ökade investeringar för vägar och kraftverk kräver minskning av investeringarna på andra punkter om de av utredningen angivna huvudmålen skola kunna uppnås. I detta hänseende

måste framhållas nödvändigheten av att förbilligande av det offentliga byggandet av skolor, förvaltningsbyggnader, sjukhus etc. eftersträvas med alla till buds stående medel. Handelskammaren instämmer uti utredningens uppfattning att mycket mera kan göras för att nedbringa kostnaderna för dessa investeringar.

I övrigt önskar Handelskammaren endast understryka utredningens huvudkonklusion att utrymme knappast föreligger för någon som helst konsumtionsökning under de närmaste åren om de uppställda målen, syftande till en förbättring av landets ekonomiska ställning, skall kunna uppnås. Den förstärkning av valutareserven, som utredningen vill se uppnådd, är i och för sig tämligen blygsam. Med hänsyn till de riskmoment i olika hänseenden en fortgående liberalisering av handeln de europeiska länderna emellan — ev. utmynnande i ett frihandelsområde — kommer att innebära för vårt land förefinnas ytterligare skäl att använda den tid som står till buds till en förstärkning av vår ekonomi. Norrköping den 19 mars 1957.

Lars Gabrielson

Gunnar Lundén

Gotlands Handelskammare

Utredningens främsta syfte har varit att ange de premisser varpå den mera långsiktiga planeringen av samhällsutvecklingen och den inbördes avvägning mellan anspråken på nationens resurser, både i fråga om konsumtion och om kapitalbildning bör grundas. Riktigheten av vissa av de resultat vartill utredningen kommit kan därvid ifrågasättas. Sålunda synes utredningen icke tillräckligt ha beaktat de möjligheter till rationaliseringar och förenklingar utan avkall på den funktionella standarden som erbjuder sig bl. a. på den offentliga samhällssektorn. Här må endast framhållas de möjligheter till besparingar som statens byggnadsbesparingsutredning pekar på i sitt betänkande »Översikt och byggnadsbehov» (SOU 1956: 39), vari också framhålles de stora konsekvenser även små generella kostnadsminskningar på det offentliga byggandets område kan få. — Sålunda skulle en tioprocentig besparing på skolområdet medge årliga nybyggnader för ytterligare omkring 2 500 skolbarn. — Vidare må framhållas de kostnadsbesparingar, jämväl på kort sikt, som investeringar i vägbyggandet kan medföra. Handelskammaren får därvid hänvisa till Näringslivets trafikdelegations yttrande i frågan. Utöver vad av delegationen anförts om den vinst som uppstår, därest bilparken kan utnyttjas rationellt, må här även framhållas den besparing i drivmedel och därmed i importvolymen som en uträtning av vägnätet och en förbättring av framkomligheten på vägar och gator utan ideliga trafikstopp och köbildningar innebär. Därjämte borde möjligen större intresse ha ägnats den internationella utvecklingen i vad den påverkar vår konkurrenskraft, såsom ifråga om industriella investeringar på olika områden, löneutvecklingen och den tekniska utbildningen. I stort synes emellertid den analys av de samhällsekonomin påverkande faktorerna som utredningen utfört vara synnerligen vederhäftig och inträngande. Med hänsyn härtill och till de konsekvenser vartill den leder, främst behoven av ökat individuellt och samhälleligt sparande, rationalisering och ökad investeringsverksamhet bör den rekommenderas till studium av dem som syssla med mera översiktlig ekonomisk och

samhällelig planering, främst på den statliga och kommunala sidan. Utredningen visar även på behovet av fortlöpande ekonomiska långsiktsplaneringar, och torde därvid exempelvis vart femte år återkommande långsiktsutredningar böra på sätt av utredningen föreslagits kompletteras med en mera permanent arbetande, »rullande» framtidsbedömning och planering.

Vad härefter angår den av utredningen angivna allmänna målsättningen för investeringarna under de närmaste åren finner Handelskammaren den vara till sina grunder (s. 193 ff) rimlig och riktig. Handelskammaren hälsar med tillfredsställelse att bostäder, skolor och sinnessjukvård föreslås få en prioriterad ställning. Möjligen borde emellertid i detta sammanhang ha redovisats även vissa önskemål av mera allmän natur, såsom behovet av investeringar till tryggandet av en jämn och hög produktion, oberoende av det internationella läget, ex.vis för beredskapslagring av olja och byggande av atomkraftverk.

Vad angår de av utredningen anförda, mera speciella synpunkterna må här framhållas, att en viss utökning av bostadsproduktion i Stockholm torde få accepteras. Dock torde den icke böra drivas så långt, att den sker på bekostnad av landsbygdens berättigade krav. I detta hänseende synes jämväl böra beaktas de lokaliseringspolitiska förhållandena, främst att en disproportion mellan kvaliteten hos landsortens och storstadens bostäder till storstadens fördel torde inverka direkt avfolkande på landsbygden. För att motverka tillväxten av Stor-Stockholms befolkning och följaktligen även av dess behov av nya bostäder torde ett gynnande i bostadshänseende av landsortsbefolkningen vara att förorda. — Utredningen har framhållit att de synpunkter på elkraft contra olja, som framlagts, utformats före Suezkrisen och att frågan om en begränsning av ökningen på vattenkraftsområdet till förmån för ångkraft finge omprövas med hänsyn till den konstaterade labiliteten på oljemarknaden. Handelskammaren finner försiktigheten bjuda att landets beroende av olja i görligaste mån begränsas, och finner sig för den skull vilja förorda en snabb utbyggnad av vatten- och atomkraftverken. — Vidkommande vad anförts om gator och vägar må hänvisas till det ovan sagda. — Handelskammaren finner den plan för investeringsinriktningen som framlagts å s. 208 böra kunna, med de begränsningar som framgå av det förut sagda, läggas till grund vid de kommande övervägningarna rörande den ekonomiska planeringen. Utredningens påpekande, att avsikten icke varit att ställa en bestämd prognos utan endast att skapa en utgångspunkt för diskussion av väsentliga problemställningar torde emellertid därvid böra understrykas. Vidare må framhållas att vid detaljplaneringen måste beaktas skilda landsändars olika behov och förutsättningar samt skilda näringsgrenars olika förmåga till omställning. Innan en åtgärd av ekonomiskt dirigerande natur vidtages bör för den skull noga undersökas dess konsekvenser i det enskilda fallet. Därjämte bör särskild uppmärksamhet ägnas däråt, att de åtgärder som övervägs icke leder till omställningssvårigheter, arbetslöshet eller andra sysselsättningsrubbningar inom den enskilda företagsamheten, ger upphov till osund spekulation eller eljest inverkar menligt på näringsutövningen. Visby den 20 mars 1957.

För Gotlands Handelskammare
G. Kjällman
v. ordf.

Handelskammaren i Göteborg

Det föreliggande betänkandet innehåller värdefulla analyser av vårt lands ekonomiska läge och bedömningar av framtidsutsikterna. Framtidsbedömningen har närmast tagit sikte på de utvecklingstendenser och utvecklingsmöjligheter, som kunna erbjuda sig under tiden fram till 1960 resp. 1965. Givetvis blir en sådan bedömning alltid vansklig och måste åtföljas av många reservationer. Icke förty är det av stor betydelse, att försök till en prognos göres. Både för de politiska instanserna, för parterna på arbetsmarknaden och för företagarna i allmänhet har ett arbete av denna art värdefulla synpunkter till ledning för det aktuella handlandet. Särskilt om undersökningarna fullföljas genom en sådan »rullande» framtidsbedömning, som utredningen föreslagit (s. 17 och 18), kunna viktiga frågor få en mera klar och »matnyttig» belysning. Handelskammaren vill därför livligt tillstyrka, att utredningens förslag i denna del realiseras.

Det framgår otvetydigt av utredningen, att våra resurser icke på långt när äro tillräckliga i förhållande till de investeringsbehov, som beräknas föreligga. Förhållandet är betecknande för den bristande balans i samhällsekonomien, som orsakats av konsumtionens snabba utveckling och ändrade inriktning. Handelskammaren har icke haft möjlighet att i detalj ingå på alla de spörsmål utredningen behandlat men skall här nedan taga upp några av de frågor angående investeringsavvägningen, som kammaren funnit särskilt viktiga, och där kammaren har en från utredningen något avvikande mening.

Såsom framhållits i utredningen kommer försörjningsläget för *elkraft* under de närmaste åren att bliva synnerligen ansträngt. Med hänsyn till önskvärdheten att bibehålla och öka produktionskapaciteten, och då industriens försörjning med elkraft är en väsentlig förutsättning härför, finner Handelskammaren det i hög grad angeläget, att utbyggandet av kraftproduktionen sker i tillfredsställande omfattning. Produktionen av elkraft från atomverk, som också diskuteras i betänkandet, är en fråga på lång sikt, och det kan ej förväntas, att någon större del av kraftbehoven skola kunna tillgodoses med sådan kraft inom den tidsperiod, som nu är ifråga. Även om investeringskostnaderna för ångkraftverk, såsom utredningen framhållit, kunna ställa sig lägre än de kostnader, som äro förknippade med en motsvarande utbyggning av vattenkraften, anser Handelskammaren dock, att flera skäl tala för att ansträngningarna på detta område främst inriktas på vattenkraftens utnyttjande. Ångkraftverken äro ju för sin drift huvudsakligen beroende av importerat bränsle och därför lätt utsatta för störningar, vartill kommer, att importen av bränsle är valutakrävande och därför medför en belastning på våra valutareserver, som så mycket som möjligt bör undvikas. Ur dessa synpunkter förefaller det, som en något större investering än den av utredningen förutsatta borde göras i fråga om utbyggandet av tillgänglig vattenkraft.

Det av utredningen uppställda målet för *bostadsproduktionen* under den tid prognoserna omfatta kan starkt ifrågasättas. Handelskammaren kommer i andra sammanhang nedan att beröra denna fråga men vill redan här betona, att en minskning av bostadsprogrammet säkerligen vore möjlig, om efterfrågan på lägenheter finge anpassa sig till hyresnivån i en fri bostadsmarknad. Enligt

Handelskammarens uppfattning utgöra de nuvarande regleringarna och subventionsbestämmelserna på bostadsproduktionens och hyresmarknadens områden en av de viktigaste orsakerna till den felaktiga investeringsinriktning, som nu belastar samhällsekonomien. Det är därför ett primärt intresse att åstadkomma sådana förhållanden på dessa områden, att hyrorna återspegla de verkliga produktionskostnaderna för bostadshus. Utredningen har, utan att närmare gå in på frågan om förutsättningarna för den efterfrågan på bostäder, som nu föreligger, utgått ifrån det program för bostadsbyggande, som framlagts av Bostadsstyrelsen. En undersökning av hyresregleringens och de generella subventionernas inverkan på efterfrågan, som genom dessa åtgärder erhåller en konstlad stimulans, hade varit synnerligen värdefull. Utan tvivel skulle en sådan undersökning visa, att Bostadsstyrelsens beräkningar av lägenhetsbehovet äro avsevärt högre än de skulle bliva, om hänsyn tages till den hyresnivå, som kan antagas uppkomma vid en i stort sett fri hyresmarknad. Enligt Handelskammarens uppfattning är det oriktigt att grunda beräkningarna på den konstlade hyresmarknad, som man nu med alla medel borde sträva att komma bort ifrån.

Vid avvägningen av investeringsbehoven är det vidare av fundamental betydelse, att investeringarna inom den *offentliga sektorn* icke tillåtas att expandera i ohämmad grad. Självfallet måste en viss ökning av den statliga verksamheten äga rum i samma mån som samhällsutvecklingen i övrigt fortskrider. De investeringsökningar, som tillhöra den offentliga sektorn, äro sålunda i viss omfattning ofrånkomliga med hänsyn till befolkningsutvecklingen, redan beslutade sociala reformer och andra statliga investeringar samt planerade reformer. Det kan emellertid ej förnekas, att de ekonomiska konsekvenserna på lång sikt av sådana reformer ofta äro alltför ofullständigt utredda vid den tidpunkt, då s. k. principbeslut i frågorna fattas. Det vore önskvärt, att det i fortsättningen gjordes större ansträngningar att skapa klarhet om konsekvenserna av de reformförslag, som vid olika tillfällen komma under myndigheternas behandling. Utredningen har också understrukit denna synpunkt, och Handelskammaren vill instämma i dess uttalande härom. En bättre överblick över de ekonomiska följderna av ett visst förslag bör också i många fall kunna verka återhållande när det gäller nya statliga utgifter. Utgifterna inom den offentliga sektorn måste beskäras på sådana punkter, där det är möjligt och kan ske utan menliga följder för produktionen, så att produktionen kan få de investeringsresurser, som äro nödvändiga för att åstadkomma en fortsatt välståndsökning.

Den allmänna inställning, som Långtidsutredningen har när det gäller *bilismen*, är att landet kommer att ha råd att skaffa själva bilarna men inte ha råd med de investeringar av olika slag, som ett ökat bilantal kommer att kräva. Det talas om vägnät, garage och servicebyggnader samt ombyggnad av trafikleder i tätorterna. Särskilt pekar utredningen på att anpassningen till bilismen blir mycket dyrbar i storstäderna.

Där har utredningen förbisett, att bilökningen inte sker lika snabbt i de stora städerna som i landet i övrigt. Erfarenheterna från Amerika peka på att, även om storstäderna göra alla anordningar inom rimliga kostnadsgränser för att taga hand om en ökad biltrafik, så äro de faktiska svårigheterna härför

dock så stora, att bilantalet per innevånare i de äldre stora städerna tenderar att stagnera, under det att de städer, som växa till samtidigt med att bilismen växer, visa lika stor eller större biltäthet än USA i dess helhet. Sålunda redovisar exempelvis 1956 års upplaga av »Automobile Facts and Figures», att den 1/1 1956 antalet personer per personvagn i USA uppgick till 3,5. Ett lägre antal personer (således större biltäthet) hade Los Angeles, Detroit, Miami, Oakland, Portland och Denver, under det att följande hade ett större antal personer per vagn (således mindre biltäthet): New York 6,1, Chicago 3,7, Philadelphia 5,0, Baltimore 4,1, Washington 4,6, Boston 4,8 och New Orleans 4,7.

Vi ha ännu inte här i landet hunnit till den amerikanska biltätheten, men redan nu finns vissa tecken, som tyda på att ökningen av antalet personvagnar kommer att gå långsammare i Stockholm, Göteborg och Malmö än i landet i övrigt.

Utredningen anger den totala investeringskostnad, som skulle bliva följden av en naturlig utveckling av bilsmen, till 40 miljarder kronor under loppet av ett par årtionden och anger, att dessa investeringskostnader i storleksordning äro jämförbara med investeringarna i bostäder.

Långtidsutredningen har inte lämnat några detaljer om, hur detta belopp framkommit, men en sådan detaljutredning finnes naturligtvis. I den beräkningen bör då en icke obetydlig reduktion kunna göras för den tilltänkta ombyggnaden av storstäderna.

Den omständigheten, att bilarnas betydelse för produktionslivet är större på landsbygden än i städerna gör det särskilt vanskligt att hämma bilismens utveckling på grund av städernas svårigheter att anpassa sig.

En fråga av stor principiell betydelse är Långtidsutredningens ställningstagande till *prioritering av investeringar.* Handelskammaren har redan i det föregående beträffande några områden berört denna fråga.

Utgående ifrån att behovet av investeringar är större än de för dessa investeringar tillgängliga medlen framhåller utredningen, att det är nödvändigt att väga vissa investeringsbehov mot varandra och ge vissa grupper av investeringar prioritet. Man får det intrycket av utredningen, att det mest betydelsefulla valet står mellan investeringar i bostäder och de investeringar, som bliva följden av bilismens naturliga utveckling. Som utgångspunkt för beräkningen av investeringsbehovet i bostäder tar utredningen Bostadsstyrelsens uppgift om, hur många lägenheter, som behöva byggas, »såvida man önskar, att bostadsbristen skall avvecklas, och att en lägenhetsreserv skall uppbyggas till 1965». Handelskammaren har uppmärksammat, att Byggnadsstyrelsen kommit fram till ett behov, som är lika stort som det högsta bud, som något av de politiska partierna givit under det gångna årets valstrid. Det sålunda uppkomna investeringsbehovet jämföres och likställes med det, som skulle uppkomma, om folk får köpa så många bilar de vilja.

Om man inom en marknad vilken som helst säljer vissa varor under självkostnadspriset, så ökas efterfrågan på de varorna. Man får en konstlad efterfrågan, som är större än den, som skulle uppstå, om alla grupper av varor inom landet såldes till självkostnad med erforderligt pålägg. Den fördelning av efterfrågan, som man får på det viset, är, som Handelskammaren tidigare framhållit, snedvriden och kan inte utan risk för allvarliga misstag läggas till grund

för omedelbart handlande eller en planering för framtiden.

Den frågan ligger nära till hands, hur bostadsmarknaden skulle se ut, om en naturlig prisbildning fått göra sig gällande. För närvarande torde ingen i detta land kunna svara på frågan, huru läget på bostadsmarknaden då skulle ha varit, men nog kan man förutse, att de behov, som då skulle konstateras, varit mindre än de som nu redovisas.

På s. 194 berör utredningen frågan om köbildning. I ett populärt kortfattat referat av Långtidsutredningens utlåtande har professor Svennilson i det sammanhanget fällt yttrandet: »Man kan ju tänka sig att det är bättre med en bilkö än med en bostadskö.» Utan att taga ståndpunkt i den frågan vill Handelskammaren framhålla, hur mycket lättare det skulle vara att draga en riktig slutsats, om de som stå i de två köerna stode där på liknande villkor. I bostadskön står f. n. folk, som väntar på att köpa någonting under självkostnad, och i bilkön står folk, som önskar köpa till självkostnad + normalt pålägg + under de sista två åren 10 % extra tillägg.

Redan nu kan man således säga, att det inte är fråga om ett fritt val från konsumenternas sida. Den inställning, som utredningen ger uttryck åt på s. 35, och som närmast synes syfta på att ytterligare extra bilskatter borde påläggas, markerar ett ytterligare minskande av konsumentens rätt till fritt val. Här finns en åsiktsskillnad mellan två grupper i samhället. Den ena anser, att den enskilde medborgaren skall ha full valfrihet mellan olika konsumtionsmöjligheter, den andra, att medborgaren bör ledas till att köpa det som enligt de styrandes uppfattning är nyttigt för honom.

Handelskammaren har tidigare i olika sammanhang deklarerat sin ståndpunkt men finner det dock angeläget att ännu en gång framhålla värdet för folket och landet av konsumentens rätt till fritt konsumtionsval. Endast under krig eller av krig förorsakade utomordentliga omständigheter böra avsteg från denna regel få göras.

Det betänkande, som Långtidsutredningen avgivit, är ju både till sin volym och sitt innehåll så omfattande, grundligt och mångsidigt, att det knappast kan komma i fråga, att Handelskammaren skulle punkt för punkt kunna behandla detsamma eller i varje fråga avge ett omdöme i ena eller andra riktningen.

På en central punkt måste Handelskammaren emellertid anmäla en särmening.

Långtidsutredningen för ett resonemang och kommer fram till ett slutresultat, som till ytterlighet förenklat kan beskrivas på följande sätt: »Vi kunna inte öka vår produktion mer än så och så mycket, vi kunna inte minska vår konsumtion, vi kunna inte öka vårt sparande: därför få vi inte tillräckligt över till erforderliga investeringar och därför måste investeringarna på ett eller annat sätt inskränkas eller vissa av dem uppskjutas genom prioritering.»

Mot denna uppläggning skulle Handelskammaren vilja göra den invändningen, att premisserna utmärkas av en pessimism, som inte kan leda till annat än en resignerad problemlösning. Handelskammaren skulle ha välkomnat en mer positiv frågeställning, exempelvis: »Hur kunna vi öka vår produktion, så att vi utan att minska vår konsumtion ökar vårt sparande och därigenom få medel att göra de investeringar, som erfordras för bibehållande av vår internationella konkurrenskraft.»

På många ställen i betänkandet behandlar Långtidsutredningen på ett föredömligt sätt de olika faktorer, som inverka på produktionens storlek. Efter att på s. 27 ha berört de olika faktorer, som inverka på tillgången av arbetskraft och särskilt ha framhållit den minskning av produktionen, som en förkortad arbetstid kommer att medföra, gör Långtidsutredningen nederst på s. 27 en sammanställning av de viktigaste betingelserna för en ökning av produktionen under de närmaste fem åren. Det är särskilt tre faktorer, som Långtidsutredningen där fäster uppmärksamhet på:

a) De tekniska nyheter, som delvis inkorporeras i det nya realkapitalet.

b) En utveckling av arbetskraftens skicklighet och arbetsintensitet.

c) Vår förmåga att inrikta dessa resurser på de mest lönande användningarna.

Det synes Handelskammaren i detta sammanhang angeläget att särskilt trycka på de under b) anförda omständigheterna, således frågan om utvecklingen av arbetskraftens skicklighet och arbetsintensitet. Kammaren skulle där gärna vilja ersätta det sista ordet »arbetsintensitet» med »arbetseffektivitet» för att därigenom markera, att det här inte är fråga om en större insats av muskelkraft utan om dennas bättre användning.

Under tiden efter kriget har utvecklingen entydigt gått i den riktningen, att det kvantitativa muskelarbetet minskats och alltjämt tenderar att minska. Kraven på arbetstidens förkortning äro det mest synliga resultatet av denna tendens.

Företagsledarna ha då stått inför problemet: Hur skall produktionen kunna ökas samtidigt som insatsen av muskelarbete minskas? Och vad man då tagit sin tillflykt till har i första hand varit nya och mer produktiva maskiner och verktyg.

Men vid sidan därav har under tiden efter kriget — och alldeles särskilt i Amerika — vuxit fram en övertygelse om att det finns lika mycket om inte mera att vinna genom en ändring i själva sättet att arbeta.

Detta har medfört en förändring i arbetsledarens sätt att se på den arbetande och ett nytt förhållande mellan arbetsledare och arbetare på platsen. Förändringen är av en sådan betydelse, att det är väl värt att ställa det gamla åskådningssättet mot det nya. Före och — tyvärr — på många platser även efter kriget karaktäriseras det »gamla» sättet av att en arbetsledare ser som sin främsta uppgift att övervaka, att arbetarna lämna en fullgod prestation i muskelarbete. Grovt och schematiskt skulle man kunna säga, att när en arbetsledare, det må nu ha varit en förman, en verkmästare, en verkstadsingenjör, en fabrikschef eller en verkställande direktör, gick omkring i en verkstad, så tittade han mest efter om det fanns någon eller några, som inte arbetade mycket nog, och så vidtogos åtgärder för att produktionen skulle öka genom att de grupper av arbetare, som inte arbetade nog, fingo arbeta mera.

Det »nya» sättet karaktäriseras av att arbetsledaren ställes inför problemet: »Hur skall jag genom att lära den mannen att arbeta på ett rätt sätt få honom att producera lika mycket som nu med mindre ansträngning?» eller »Hur skall jag kunna lära honom att producera mera utan att anstränga sig mer än han nu gör?»

Här är inte platsen att i detalj redogöra för de många olika djupgående undersökningar av det mänskliga muskelarbetets mekanik och förutsättningar

och för den arbetsanalys, sträckande sig ner till de enklaste grundrörelserna, som möjliggjort lösandet av detta problem, ej heller för hur rörelse- och metodstudierna bedrivas och hur omskolningen sker.

Handelskammaren inskränker sig till att återge följande resultatsiffror, lämnade från ett industriföretag, som sedan 6 år tillbaka successivt infört rörelse- och metodstudier i olika avdelningar:

a) Initialkostnaderna för att införa rörelse- och metodstudier äro betydande. Så länge endast utländsk expertis förelåg, fick man räkna med att det tog 18 månader, innan besparingarna betalade initialkostnaderna. Sedan inländsk expertis föreligger, amorteras initialkostnaderna på kortare tid än ett år.

b) De löpande kostnaderna för rörelse- och metodstudier efter införandet äro lika med eller ligga möjligen 10 % högre än de tidigare kostnaderna för tidsstudier och ackordsättning.

c) Ett genomförande av rörelse- och metodstudier medför alltid en del smärre förändringar på varje arbetares lokala arbetsplats.

Om man ser på möjligheterna att öka produktionen vid en förefintlig konstant kvantitet av muskelarbete, så kan man urskilja tre olika grupper av åtgärder:

a) Man kan investera i modernare och bättre maskiner.

b) Man kan investera i modernare och bättre verktyg, fixturer och annan liknande utrustning.

c) Man kan genomföra rörelse- och metodstudier och i samband härmed göra smärre investeringar i ändringar på verktyg och arbetsplatser.

Vidtager man dessa tre olika åtgärder i ett sammanhang, får man en addering av de produktionsökande faktorerna, som kan ge förvånansvärda resultat. Det företag, som lämnat Handelskammaren de ovan relaterade uppgifterna, började för tre år sedan att bygga en ny motorfabrik. Tillverkningen i denna nya fabrik igångsattes för ett år sedan och nu kan fabriken sägas vara helt färdig och i gång. Företaget har lämnat följande uppgifter:

I den nya fabriken arbetar nu *250 man*. Om den mängd motorer, som nu tillverkas, skulle ha tillverkats i den gamla fabriken och med de gamla maskinerna och de gamla metoderna, så skulle för tillverkningen ha erfordrats en arbetsstyrka av *690 man*. Verkstadsledningen har försökt att göra en fördelning av den sålunda uppkomna besparingen på 440 man. Det är uppenbart, och framhålles också av verkstadsledningen, att en sådan uppdelning är vansklig, och att mindre fel vid uppdelningen kunna förekomma. Verkstadsledningen anser den dock vara i stort sett riktig. Resultatet blir följande:

a) Själva nyinvesteringen i byggnader och maskiner och de tekniska nyheter, »som inkorporerats i det nya realkapitalet», kostade 11,3 milj. kronor och medförde en inbesparing av 185 man. Kostnad per inbesparad man 61 000 kronor.

b) Investeringar i verktyg, fixturer och annan liknande utrustning kostade 2,5 milj. kronor och sparade 82 man. Kostnad per inbesparad man 30 000 kronor.

c) Genomförandet av rörelse- och metodstudier jämte smärre ändringar på arbetsplatserna kostade 1,2 milj. kronor och sparade 173 man. Kostnad per inbesparad man 7 000 kronor.

Handelskammaren anser dessa resultatsiffror som ett bevis för riktigheten av sitt här ovan gjorda uttalande om den avgörande betydelsen av »utvecklingen av arbetskraftens skicklighet».

Det ligger i öppen dag, att de praktiska resultat, som här ovan redovisats, ge anledning till allvarliga överväganden om sambandet och sammanhanget mellan investeringar, vilka enbart avse en ökning av produktionsvolymen som är proportionell till investeringens storlek å ena sidan, och sådana åtgärder av annan art, som med låga investerings- och initialkostnader förena en avsevärd ökning av själva produktiviteten. Den av Långtidsutredningen framkastade tanken på en prioritering av vissa slag av investeringar vill Handelskammaren i princip förkasta, men Handelskammaren kan ändå inte motstå frestelsen att som ett rent tankeexperiment framhålla önskvärdheten av att, om nu i alla fall en gardering av investeringarna skall äga rum, produktivitetssynpunkterna lämnas utslagsgivande betydelse.

Det är givet, att det system, med metodstudier, som ovan relaterats, icke är tillämpligt utan vidare på alla företag inom alla branscher. Systemet kan ha större eller mindre möjligheter att medföra resultat beroende på företagens art och arbetsformer. Handelskammaren är emellertid övertygad om att det med framgång bör kunna prövas inom ganska stora områden av vår industri och har därför i detta sammanhang velat rikta uppmärksamheten på saken.

Handelskammaren har den uppfattningen att, om vi här i landet samlade oss till ett produktionsökningsprogram, i vilket frågan om arbetskraftens omskolning sattes i främsta rummet, så skulle vi kunna uppnå en så stor produktionsökning, att de investeringar, som erfordras för den volymmässiga produktionsökningen, skulle bliva möjliga. Vi skulle då slippa ifrån någon mer eller mindre konstlad prioritet, därför att det skulle ligga i vars och ens intresse att använda det sätt till produktionsökning, som kan genomföras med de minsta utgifterna. Göteborg den 27 mars 1957.

För Handelskammaren i Göteborg:

T. O. Söderberg

R. Uddenberg

Handelskammaren i Karlstad

Under efterkrigstiden har vid ett par tillfällen verkställts långtidsutredningar. I direktiven till den föreliggande utredningen fastslår dåvarande statsrådet Sköld, att utformningen av den ekonomiska politiken under senare år stämt väl överens med 1950 års långtidsutrednings intentioner och att det »nu kan konstateras, att verkligheten mycket väl svarar mot långtidsutredningens beräkningar». Handelskammaren kan icke dela denna uppfattning. Kammaren finner i stället med fog kunna påstås, att skillnaden mellan den förra långtidsutredningens målsättning och de faktiska resultat, som uppnåddes under femårsperioden 1951—1955, är betydande. Enligt 1950 års utredning skulle man öka investeringarna, öka bostadsbyggandet, stärka valutareserven, hålla bilismen tillbaka och sist men icke minst viktigt hejda inflationen. I verkligheten har emellertid resultatet blivit en avsevärd prisstegring. Valutareserven har icke ökat och icke heller bostadsbyggandet i den omfattning, utredningen tänkt sig. Däremot har bilismen, som skulle hållas tillbaka, expanderat mycket kraftigt. Det finns sålunda otvivelaktigt anledning nog, att ställa sig en smula skeptisk till prognoser av detta slag.

1955 års långtidsutredning säger sig också vara i hög grad medveten om svårigheterna att kunna utarbeta någorlunda tillförlitliga prognoser, men anför å andra sidan enligt Kammarens mening åtskilliga skäl för fortsatt utredningsverksamhet.

Bland svårigheterna att kunna utarbeta tillförlitliga prognoser riktar utredningen särskilt uppmärksamheten på sådana osäkerhetsmoment, som de labila utrikespolitiska förhållandena utgöra, den snabba tekniska utvecklingen, allmänhetens fria konsumtionsval och oklarheten beträffande den ekonomiska politiken under de närmast följande åren. På grundval av dessa osäkerhetsmoment avstår utredningen också från alla anspråk på att kunna giva någon verklig förutsägelse av utvecklingen. Den söker i stället visa, huru mycket vi — under vissa antagna förutsättningar — kunna öka investeringarna och konsumtionen utan att överanstränga våra resurser och utan fara för ökad inflation. Målsättningen borde därför vara, att summan av investeringar och konsumtion icke får spränga ramen för, vad nationalprodukten angiver såsom möjligt.

Ett av utredningens huvudproblem har också varit att söka åstadkomma en avvägning mellan alla de mer eller mindre angelägna behov, som presenteras från skilda håll, och att söka skapa utrymme för alla de investeringar, som kunna anses motiverade och välbetänkta.

Utredningen har härvid — på basis av en sammanställning av olika myndigheters och organisationers planer och önskemål för den närmaste framtiden — skisserat ett investeringsprogram, enligt vilket investeringarna under de närmaste fem åren främst skulle komma att koncentreras på bostäder och skolor samt varuframställning och kraftproduktion. Bostadsbyggandet skulle fortast möjligt höjas till 65 000 lägenheter per år, vilket antal överstiger 1956 års siffra med 6—7 000.

En mera avsevärd ökning av de årliga investeringarna i vägar, vatten och avlopp samt sjukhus skulle däremot enligt programmet få anstå till efter år 1960. Skulle vägarnas kapacitet under de närmaste åren visa sig icke motsvara den snabbt växande biltrafikens behov, kan det — förmenar utredningen — bli nödvändigt att genom beskattning söka fördröja tillväxten av antalet personbilar.

Emot en dylik avvägning av investeringarna synas vissa erinringar kunna göras och Handelskammaren vill särskilt framhålla följande.

Redan det nuvarande bostadsbyggandet tillsammans med den omfattande statliga upplåningen har överansträngt kapitalmarknaden till stort förfång för näringslivet, som under flera år varit praktiskt taget helt utestängt från denna marknad.

Det torde vidare icke vara osannolikt, att en hyreshöjning genom borttagande av generella, icke behovsprövade subventioner skulle få en viss dämpande effekt på efterfrågan av bostäder. Om en omläggning i sådan riktning kunde ske och dessutom positiva åtgärder genomföras för en ökning av kontantinsats, bostadssparande och amortering, skulle lägenhetsbehovet sannolikt visa sig bliva mindre, än utredningens prognos anger.

Det synes Handelskammaren mindre välbetänkt, att, såsom utredningen föreslagit, uppskjuta huvuddelen av väginvesteringarna till efter år 1960. Alldeles särskilt inom Kammarens verksamhetsområde med mångfalden av skogsindustrier föreligger ett stort behov att genom förbättring av vägar och förstärkning av broar kunna öka tillåtet axeltryck för att

möjliggöra ett bättre utnyttjande av den redan befintliga lastbilsparken och ernå en minskning av driftskostnaderna.

Handelskammaren vill slutligen beträffande avvägningen av investeringarna endast ifrågasätta, om det ej borde anses mera angeläget att snabbt få till stånd en upprustning av våra sjukhus än att lämna ökade barnbidrag till familjer, som ej behöver dem.

Låter man investeringarna växa snabbare än det samlade utrymmet för ökad förbrukning, måste ju konsumtionen i motsvarande mån hållas tillbaka. När det gäller att söka hindra en alltför stark konsumtionsökning saknas ej möjligheter att bemästra problemet. Här skall endast pekas på ett bestämt motstånd mot krav på höga löneökningar liksom mot en frikostig välfärdspolitik på socialpolitikens område. Här möter dock allvarliga svårigheter att skapa politiska förutsättningar för dylika åtgärders genomförande. Utredningen nämner ett även från politiskt håll framfört förslag, nämligen en beskattning av konsumtionsutgifterna.

Det avsevärda investeringsbehov, som utredningen räknat med under femårsperioden, kommer givetvis att ställa väldiga krav på sparandet. Sparandet utgör icke blott grundförutsättningen för det ekonomiska framåtskridandet utan behövs även för att bekämpa det överhängande inflationshotet. Om sparandets nödvändighet råder numera principiell enighet. Däremot råder ingen enighet, om sparandet skall vara offentligt sparande, företagssparande eller frivilligt sparande. Det offentliga sparandet eller tvångssparandet synes åtminstone enligt det år 1955 framlagda regeringsförslaget ganska verkningslöst som anti-inflationsvapen. Möjligheten till företagssparande har bl. a. genom skärpning av bolagsbeskattningen och införandet av investeringsavgifter kraftigt beskurits. Det frivilliga sparandet svarar fortfarande för en mycket betydande del av vårt nettosparande. Önskemålet om en ytterligare ökning av det frivilliga sparandet synes allt mer och mer vinna insteg och det är att hoppas, att detta kommer att leda till en mera sparvänlig politik än den hittills förda. Utöver en ökning av det frivilliga sparandet fordras även andra i det föregående vidrörda åtgärder för en stabilisering av penningvärdet. Det gäller här att bryta allmänhetens tro på en utveckling mot ytterligare inflation.

Förutsättningarna för utrikeshandelns utveckling är enligt utredningen på väsentliga punkter relativt gynnsamma. Mot dessa gynnsamma tendenser anses dock böra vägas de snabbt växande importbehoven, särskilt av olja och andra bränslen. Utredningen rekommenderar i detta sammanhang en förstärkning av vår valutareserv men räknar endast med en ökning i takt med importens tillväxt. Det skulle sålunda endast gälla att förhindra en försämring och inte att få till stånd en förbättring av vår knappa reserv. Handelskammaren anser, att anspråken böra höjas till ett åstadkommande av en verklig förbättring av valutareserven.

Handelskammaren har redan understrukit nyttan av en prognosverksamhet såsom den föreliggande och vill instämma i utredningens mening, att minst en gång om året en revision av utredningsresultaten bör äga rum. Det vore vidare enligt Handelskammarens förmenande önskvärt, om regeringen toge ställning till de olika alternativ, som framlagts. Regeringen behöver för sin ekonomiska politik en klar, långsiktig målsättning. En ettårsplan möjliggör en alltför kortsiktig framtidsinblick för en företagsled-

ning och då i än högre grad för en regering. Karlstad den 20 mars 1957.

För Handelskammaren i Karlstad

A. Dahlin

Ordf.

Per-Olof Esping

Sekr.

Norrbottens och Västerbottens läns Handelskammare

Yttrandet återges på s. 134.

Industriens utredningsinstitut

Allmänna synpunkter

Syftet med utredningen har enligt betänkandet varit dels att fylla en servicefunktion i förhållande till näringslivet och olika sidor av den offentliga verksamheten genom att sammanställa utvecklingstendenser och planer på olika områden samt undersöka om dessa är inbördes förenliga och om de står i rimligt förhållande till utvecklingen av samhällets produktiva resurser, dels också att ange vissa utgångspunkter för uppläggningen av den ekonomiska politiken.

Utredningen har otvivelaktigt på många väsentliga punkter givit mycket värdefulla bidrag till kunskapen om de aktuella utvecklingstendenserna inom samhällsekonomin. Härigenom har skapats ökat underlag för en bedömning från statsmakternas och näringslivets sida av utformningen av den ekonomiska politiken. På liknande sätt har många företag och offentliga institutioner genom utredningen fått material av värde för produktions- och investeringsplaneringen.

Institutet vill gärna betona utredningens betydelse i sistnämnda avseende då i den aktuella debatten denna sympunkt ofta får stå tillbaka för utredningens värde som underlag för utformningen av den aktuella ekonomiska politikem. Som utredningen själv framhåller uppgörs numera inom många större företag produktions- och investeringsplaner för de närmaste fem à tio åren. Företagen måste därvid med nödvändighet utgå från vissa förutsättningar om samhällsekonomins utveckling på olika områdem. Undersökningar av den typ långtidsutredningen representerar är av största värde i dylika sammanhang.

De nedan framförda — i vissa fall kritiska — reflektionerna kring utredningen bör ses mot bakgrunden av de ovan framförda synpunkterna om utredningens allmänna värde och betydelse. Vi vill vidare inledningsvis framhålla att vi inte kommer att beröra de värderingsproblem som är förknippade med frågan om den lämpligaste fördelningen under den närmaste femårsperioden av de tillgängliga produktionsresurserna på konsumtions- resp. investeringssektorn liksom inte heller frågan om den lämpligaste avvägningen mellan olika investeringsbehov. Dylika problem faller utanför vårt verksamhetsområde.

Den faktiska ekonomiska utvecklingen och utredningens prognoser

Den tidsperiod vars ekonomiska utveckling långtidsutredningen närmast syftar till att belysa är åren 1955—1960. Som utgångspunkt för diskussionen har därför naturligen valts förhållandena under det första året i denna period d. v. s. 1955. Det material som beaktats för efterföljande år har i enlighet härmed i huvudsak plan- och prognoskaraktär.

Genom att utredningen framlades i slutet av 1956 har kort efter dess publicering framkommit material — framför allt i nationalbudgeten för 1957 — som ger en förhållandevis klar belysning av utvecklingen under 1956 och en viss uppfattning om de sannolika förändringarna under 1957. Härigenom har skapats möjligheter till jämförelser med långtidsutredningens bedömningar. Dessa jämförelser tyder på en i förhållande till utredningens förutsägelser i många avseenden skiljaktig utveckling under de första åren av den studerade perioden. Detta kan sägas bekräfta utredningens inledningsvis framförda synpunkt att värdet av en långtidsutredning endast kan väntas bli relativt kortlivat eftersom de förutsättningar den vilar på blott kan antas vara gällande under en kortare tid. Utredningen har på grund härav framfört behovet av en »rullande» framtidsbedömning där man successivt reviderar prognoserna med hänsyn till den faktiska utvecklingen på olika områden. Det är beklagligt att det inte varit möjligt för utredningen att ta hänsyn till det material som nu framkommit, varigenom behovet av en omarbetning inte hade behövt vara lika aktuellt.

Bland de förutsättningar eller bedömningar i utredningen som för närvarande förefaller orealistiska märks framför allt antagandena om den totala produktionsutvecklingen under den studerade perioden. Enligt utredningen beräknas produktionsökningen mellan åren 1955 och 1960, om hänsyn inte tas till en eventuell arbetstidsförkortning, uppgå till alternativt 15 resp. 20 procent vilket motsvarar 2,8 resp. 3,7 procents årlig ökning. Enligt nu föreliggande beräkningar tycks stegringen under åren 1956 och 57 komma att uppgå till knappt 2 procent per år, vilket är mindre än den genomsnittliga årliga produktionsökning som antas uppkomma enligt utredningens lägre alternativ. Om produktionsutvecklingen under de tre sista åren av undersökningsperioden kommer att sammanfalla med detta alternativ är det produktionsbortfall som sannolikt uppkommer under de båda första åren av sådan storleksordning, att det motsvarar cirka 20 % av det i utredningen för konsumtions- och investeringsökning mellan 1955 och 1960 avsatta utgiftsbeloppet.[1]

Den i förhållande till utredningens antaganden låga takten i produktionsökningen aktualiserar önskemål om något annorlunda beräkningar än dem utredningen genomfört. Detta gäller t. ex. behandlingen av utrikeshandelns framtida utveckling. Utredningen räknar här med en förbättring av bytesbalansens saldo mellan åren 1955 och 1960 om cirka 800 miljoner kronor eller från ett underskott om 414 miljoner kronor till ett överskott om 375 miljoner kronor. Vid beräkningen av utrikeshandelns förändringar har utredningen utgått från det mera optimistiska produktionsalternativet för produktionsutvecklingen mellan 1955 och 1960 och från den investeringsökning för den egentliga industrin som detta alternativ anses kunna medföra. Om det antagna produktionsresultatet inte uppnås och om det utbyggnads- och investeringsprogram för industrin som förutsättes inte kan genomföras, vilket utvecklingen under 1956 och 1957 ger anledning förmoda, finns det uppenbarligen betydande risk för att det uppställda målet för utrikeshandeln inte kommer att kunna förverkligas. Under sådana omständigheter hade det givetvis varit av intresse att få en analys av valuta-

[1] Hänsyn har härvid tagits till arbetstidsförkortningen. Vidare har avdrag gjorts för lagerökning, militära investeringar samt valutareservens ökning.

problemet även med utgångspunkt från det lägre produktionsalternativet.

Det kan också förtjäna nämnas att det inte bara är i fråga om produktionens storlek som utvecklingen tycks gå annorlunda än utredningen tänkt sig. Detsamma gäller även fördelningen av investeringarna på olika områden. Det förefaller sålunda som de faktiska investeringarna inom den egentliga industrin samt på bostadsområdet, om tendenserna under 1956 och 1957 blir bestående, kommer att ligga under långtidsutredningens rekommendationer medan investeringarna inom samfärdseln ligger högre än beräknat.

Om den för den egentliga industrin beräknade investeringsökningen enligt utredningens lägre produktionsalternativ skall kunna genomföras under perioden krävs en ökning av de faktiska investeringarna inom denna sektor under åren 1958—60 med cirka 300 miljoner kronor eller 10 procent per år (15 procent om hänsyn endast tas till ny- och reinvesteringar).

Möjligheterna att förverkliga utredningens målsättning

I likhet med 1950 års långtidsutredning har den nu avslutade utredningen vid genomgången av aktuella behov inom olika områden kommit till den slutsatsen att investeringsbehoven inom skilda delar av vår ekonomi är så stora att den ekonomiska politikens centrala uppgift under de närmaste åren bör vara att begränsa ökningen av konsumtionsutgifterna för att därigenom möjliggöra en snabb stegring av investeringarna. Enligt utredningens huvudalternativ för den lämpliga och realiserbara konsumtions- och investeringsfördelningen under de närmaste åren kan den totala konsumtionsökningen mellan 1955 och 1960 vid det lägre produktionsökningsalternativet, vilket för närvarande förefaller mest realistiskt, få uppgå till knappt 9 %. Med hänsyn till en enligt utredningen ofrånkomlig snabb ökning av den offentliga konsumtionen — denna ökning tycks under åren 1956 och 1957 bli snabbare än vad utredningen räknat med i genomsnitt per år — inskränker sig emellertid utrymmet för den privata konsumtionsvolymens ökning till drygt 6 procent. Eftersom befolkningen enligt utredningen kan väntas stiga med cirka 2 1/2 procent mellan 1955 och 1960 innebär det anförda alternativet för den privata konsumtionsvolymens ökning en stegring av per capitakonsumtionen med endast cirka 4 procent. Av denna ökning har redan hälften eller cirka 2 procent tagits i anspråk under 1956, varför en stegring med 1/2 procent per år är vad som återstår under de närmaste fyra åren. Om hänsyn tas dels till den standardförbättring för folkpensionärerna som är föreslagen, dels till att det finns risk för att produktionsutvecklingen fram till 1960 blir sämre än i utredningens lägre alternativ är det uppenbart, som utredningen också påpekar, att det framlagda förslaget i praktiken innebär konsumtionsstopp för de aktiva åldrarna under de närmaste åren.

Det blir tydligen under sådana omständigheter ett mycket besvärligt problem att finna medel som gör det möjligt att genomföra utredningens program utan rubbningar i den samhällsekonomiska balansen. Utredningen har helt allmänt diskuterat vilka medel som härvid kan komma till användning, men enligt vår mening hade det varit värdefullt om dessa problem fått en mera utförlig behandling.

Det är uppenbart att det är stor risk

för att även utredningens mest pessimistiska alternativ beträffande utrymmet för investeringar inte kommer att kunna förverkligas under nu rådande institutionella förhållanden och med bevarande av den samhällsekonomiska balansen. Det kan i detta sammanhang förtjäna erinras om att under åren 1950—55 blev den faktiska konsumtionsökningen i genomsnitt cirka 1 procent större per år än vad som förutsattes i det dåtida långtidsprogrammet. Under dessa år gav emellertid prisförändringarna i utrikeshandeln till resultat en »terms of trade» förbättring som gjorde det möjligt att öka investeringarna i något snabbare takt än planerat trots en både större konsumtion och mindre produktion än beräknat. Denna gång föreligger emellertid snarare risk för en motsatt utveckling av förändringarna i bytesförhållandet med utlandet.

En alternativ beräkningsmetod

Med hänsyn till ovanstående skulle vi vilja ifrågasätta om det inte hade varit motiverat att även utföra beräkningar med utgångspunkt från den sannolika konsumtionsutvecklingen under de närmaste åren under förutsättning att inga mera väsentliga konsumtionsbegränsande åtgärder vidtages. I detta fall hade alltså investeringarna och inte som nu konsumtionen blivit en restpost. En sådan uppläggning anknyter otvivelaktigt till det sätt på vilket den ekonomiska politiken hittills faktiskt bedrivits.

En uppfattning om konsumtionsutvecklingen kan man få av det avsnitt där utredningen diskuterar inkomstutvecklingen och konsumtionsutgifternas förändringar fram till 1960 under hänsynstagande dels till olika alternativ för inkomstökningen och dels till beslutade eller föreslagna skattesänkningar och folkpensionsförändringar. Om hänsyn därutöver tas till den nyligen beslutade s. k. nollställningen av statstjänstemännens löner samt det nya förslaget om höjda folkpensioner och ökade barnbidrag kommer enligt beräkningar som utförts inom institutet de privata konsumtionsutgifterna under 1960 i de olika alternativen att ligga cirka 500 miljoner kronor högre än vad som kalkylerats med i utredningens beräkningar. De kommer härigenom att uppgå till följande belopp i miljarder kronor. (Enligt alt. 1 ökas inkomstsumman med i genomsnitt 2 procent per år, enligt alt. 2 med 3,5 procent och enligt alt. 3 med 5 procent.)

	Alt. 1	Alt. 2	Alt. 3
	31,1	32,6	34,1
Index (1955 = 100)	111,5	116,8	122,2

Beräkningen av det tillgängliga investeringsutrymmet kan därefter ske enligt följande kalkyl där vi utgått från det lägre produktionsstegringsantagandet.

	(Miljarder kronor)
Bruttonationalprodukt 1960 efter arbetstidsförkortning	53,8
Offentlig konsumtion + militära utgifter	8,4
Återstår för privat konsumtion och investering	45,4
Avgår bytesbalansens saldo och lagerökning	0,7
Återstår för privat konsumtion och investering i fast kapital	44,7

	Alt. 1	Alt. 2	Alt. 3
Avgår privat konsumtion enligt ovan	31,1	32,6	34,1
Återstår för investering i fast kapital	13,6	12,1	10,6
Förändring av investeringarna från 1955 i %	+ 2,3	— 9,0	— 20,3

Det tillgängliga investeringsutrymmet blir enligt på detta sätt utförda beräkningar avsevärt mindre än vad som förutsättes i utredningen. Enligt utredningen skulle investeringarna vid detta produktionsantagande öka med lägst 8,0 och högst 17,8 %. Med hänsyn till det samband som föreligger mellan produktionsutvecklingen och inkomstsummans ökning är det troligt, vilket också synes bekräftas av utvecklingen under 1956 och av den nyligen fastställda avtalsuppgörelsen, att alternativen 1 eller 2 verkar mest sannolika för den totala reala inkomstsummans ökning fram till 1960. Detta skulle innebära en stegring av den privata konsumtionsvolymen med 11,5 till 16,8 procent eller 2 till 3 procent per år. Ökningen skulle på så sätt vara i förhållandevis god överensstämmelse med den tidigare utvecklingen under efterkrigstiden. Denna har som framgår av nedanstående tabell inneburit en genomsnittlig årlig ökning av den privata konsumtionsvolymen med knappt 3 procent. Stegringen har härvid varit något snabbare under de första efterkrigsåren än under de senare.

Den privata konsumtionsvolymens ökning under efterkrigstiden

År	Förändring i procent från föregående år
1947	+ 5,0
1948	+ 3,1
1949	+ 0,9
1950	+ 5,6
1951	— 1,0
1952	+ 2,8
1953	+ 2,5
1954	+ 4,4
1955	+ 3,3
1956	+ 2,4

Ovanstående kalkyler ger alltså till resultat en utveckling som avsevärt skiljer sig från utredningens alternativ. Det förefaller som om det skulle kunna ha varit fruktbart att från denna utgångspunkt diskutera vilka medel som skulle kunna vara lämpliga för att driva utvecklingen i en riktning, som man ansåg mera önskvärd.

Avstämningsproblemet

Ett besvärligt problem i samband med utredningar av detta slag är att »stämma av» prognoserna för olika sektorer mot varandra. Det skulle ha varit värdefullt om utredningen hade haft möjlighet att mer ingående behandla dessa problem än som nu blivit fallet. Detta gäller t. ex. prognoserna för utrikeshandelns utveckling, vilka, som nämnts, bygger på att det högre produktionsalternativet realiseras och inte beaktar det lägre alternativet. På liknande sätt tar diskussionerna i konsumtionsavsnittet endast hänsyn till ett alternativ för konsumtionsvolymens utveckling. I fråga om energibehoven och energiförsörjningen bygger utredningens prognoser på beräkningar utförda inom Vattenfallsstyrelsen och 1951 års bränsleutredning. Dessa baserar sig på antagandet om en årlig produktionsökning inom industri och hantverk om cirka 3 procent med fastställd fördelning av ökningens storlek på olika industrigrenar. Då utredningens antaganden om produktionsökningens storlek och framför allt fördelning på olika industrigrenar, så vitt vi kan finna, inte i alla avseenden stämmer överens med Vattenfallsstyrelsens och Bränsleutredningens antaganden borde en viss anpassning skett i utredningens beräkningar. Motsvarande gäller för hushållens elförbrukning, som enligt Vattenfallsstyrelsen beräknas stiga med 10 procent fram till 1961.

I fråga om bostadsbyggandet hade det

varit värdefullt med en diskussion av i vilken mån det verkligen finns resurser i form av arbetskraft och material att förverkliga den föreslagna ökningen. Inte minst gäller detta den föreslagna utökningen i Stockholm.

Det är vidare uppenbart att det föreligger ett starkt samband mellan produktionsökningen inom industrin, jordbruket och byggnadsverksamheten å ena sidan och handeln och samfärdseln å den andra. Variationer i antagandet om produktionsutvecklingen inom en av dessa grupper borde därför även påverka antagandet om produktionsutvecklingen i de andra grupperna.

Vi är medvetna om att vad man skulle behöva för att kunna belysa flera av de i detta avsnitt berörda problemen är en avsevärt större kunskap om den svenska ekonomin av den typ som en s. k. input-output-tabell representerar. I avsaknad härav är det givetvis mycket svårt komma fram till mera säkra omdömen.

Avvägningsproblemet

Som vi tidigare framhållit kommer vi inte att beröra problemen om den lämpligaste avvägningen mellan konsumtion och investeringar under innevarande femårsperiod liksom inte heller frågan om den mest lämpliga investeringsavvägningen. Däremot skulle vi något vilja beröra frågan om metoderna för denna prioritetsbedömning. Vi ställer oss härvid till att börja med en smula tveksamma till utredningens diskussion av köproblemen. Förekomsten av köer anges av utredningen som en viktig grundval vid prioriteringen av investeringarna. Frågan om överskottsefterfrågan — om köer — på ett visst område kan emellertid endast bedömas i relation till det pris som betalas för varan eller tjänsten i fråga. I en fri marknad bör detta i princip anpassa sig så att ingen överskottsefterfrågan uppkommer. Förekomsten av en kö blir därför ett motiv för investeringsprioritering endast i den mån man anser att prisbildningen på området i fråga bör bibehållas oförändrad.

Utredningen har emellertid vid sin diskussion av köproblemen utgått från prisläget under 1955 utan någon närmare diskussion. Inte minst på bostadsområdet förefaller det som om en sådan diskussion hade varit av värde. Mot bakgrunden av tidigare betydande förändringar i den relativa hyresnivån finns det så vitt vi kan se ingen anledning anta att just 1955 års hyresnivå skall vara den lämpligaste. Detta inte minst med tanke på att denna nivå är så olika för olika kategorier av bostadskonsumenter allt efter åldern på den fastighet de kommit att bo i.

Även då det gäller den allmänna investeringsavvägningen inom framför allt den privata sektorn men även för affärsverken, statliga bolag etc. hade det varit värdefullt om utredningen diskuterat prisbildningens betydelse för den lämpligaste avvägningen mellan olika investeringsprojekt och därvid räntabiliteten som prioritetsgrund. Genom den metod att inhämta planer och uttalanden från olika håll som utredningen använt sig av finns det risk för att de branscher eller myndigheter som kan uppvisa relativt detaljerade planer för den framtida produktions- och investeringsutvecklingen får en mera gynnad ställning vid investeringsavvägningen än vad en strikt tillämpning av räntabilitetsprincipen skulle resultera i. Frågan om prisbildningens och räntabilitetens betydelse vid investeringsavvägningen aktualiserar också problemet om kapitalmarknadens funk-

tionssätt i framtiden. Denna fråga berörs emellertid inte av utredningen.

Problem i samband med den offentliga sektorn

Den starka ansvällning av den offentliga sektorn som ägt rum under senare tid och som utredningen också räknar med skall fortsätta i framtiden aktualiserar vissa problem som det hade varit värdefullt om utredningen hade tagit upp till diskussion.

De tjänster som medborgarna erhåller från statliga och kommunala organ betalar de inte direkt utan via skatterna. Det offentliga bedriver inte och avser inte att bedriva någon vinstgivande rörelse. Detta gör det aktuellt att ta upp till debatt hur man inom det offentliga området skall kunna driva fram produktivitetsförbättringar. Man har ju nämligen inom denna sektor satt ur spel den mekanism som inom den privata sektorn framför allt tänkes pressa i produktivitetshöjande riktning.

Frågan om produktivitetsutvecklingen inom den offentliga sektorn är över huvud taget för ett samhälle av den svenska typen ett mycket allvarligt problem. Om vi nämligen tänker oss att den årliga produktivitetsstegringen i vårt land till huvudsaklig del bärs upp av stegringen inom vissa sektorer, exempelvis industrin, jordbruket o. d. och om samtidigt efterfrågan alltmer inriktas på offentliga tjänster, så är det tydligt att detta leder till en gradvis överflyttning av produktionsfaktorerna till områden, där det endast förekommer obetydliga produktivitetsstegringar. En sådan utveckling måste på längre sikt medföra en stagnation och avmattning i den fortskridande standardhöjningen. Vill vi på lång sikt bibehålla standardstegringstakten ställs vi ovillkorligen inför problemet att se till att en snabb produktivitetsutveckling äger rum på alla områden av det ekonomiska livet.

De synpunkter som framförts ovan har i inte ringa utsträckning den karaktären, att vi skulle önskat en mer utförlig och djupgående behandling från utredningens sida av olika problem än som nu blivit fallet. Vi är emellertid starkt medvetna om att med den korta tid och de begränsade resurser som stått till förfogande så har det inte varit möjligt för utredningen att på alla områden penetrera problemen i detalj. Mycket av det som sagts ovan har därför mindre karaktären av en kritik mot det sätt på vilket utredningen lagts upp än påpekanden av problemområden, som det enligt vår mening är viktigt att man uppmärksammar i fortsättningen. Stockholm den 20 mars 1957.

Jan Wallander

Lars Nabseth

Jernkontoret

Enligt vad fullmäktige har sig bekant, har Sveriges Industriförbund i skrivelse den 26 februari 1957 utförligt redovisat industrins mera allmänna synpunkter på betänkandet. Med hänsyn härtill kunna fullmäktige begränsa sitt yttrande till att avse Långtidsutredningens undersökningar och slutsatser i fråga om järnhanteringen. Dock vilja fullmäktige därutöver understryka Industriförbundets uttalanden om önskvärdheten av att ramen för kraftverkens investeringar vidgas i förhållande till de kalkyler, som framlagts av Långtidsutredningen. En tillfredsställande tillgång till elektrisk kraft är en fundamental förutsättning för genomförandet av de expansionsplaner, som nu

föreligga inom järnhanteringen. Fullmäktige befara, att en knapphet på elektrisk kraft kan bliva följden, därest ökningen av nyanläggningarna på kraftområdet skulle begränsas på sätt, som anges i Långtidsutredningens investeringsavvägning.

I betänkandet lämnas en fyllig och korrekt redogörelse för en genom Jernkontorets försorg på utredningens begäran företagen rundfråga rörande järn- och stålindustrins investeringsplaner *dels* för perioden 1956—1960, *dels* — i den mån så låter sig bedöma — även för perioden 1961—1965. Enligt fullmäktiges uppfattning kan en stor del av dessa investeringar komma till stånd endast under förutsättning, att hinder icke resas genom den allmänna finanspolitiken eller kreditpolitiska åtgärder. Fullmäktige vilja därjämte understryka, att den antagna produktionsökningen är betingad av vissa av Långtidsutredningen själv givna premisser i fråga om *dels* den totala investeringsvolymens utveckling, *dels* tillgången på arbetskraft, råvaror, bränsle och elkraft, varjämte tillfredsställande avsättningsförhållanden förutsättas bliva bestående. Med reservation jämväl för det ovisshetsmoment, som konjunkturfluktuationerna utgöra, vilja fullmäktige uttala, att de givna uppskattningarna icke te sig orealistiska. På grundval av de rön, som gjorts under första året av femårsperioden 1956—1960, och de numera offentliggjorda planerna på upprättandet av ett stålverk och walsverk för grovplåt i Oxelösund synes det dock påkallat att i vissa avseendem modifiera de i betänkandet framlagda beräkningarna.

Av betänkandet framgår sålunda, att totalsiumman av investeringarna inom järn- och stålindustrin för perioden 1956—1960 uppskattas till 1 100 miljoner kronor, varav 300 miljoner kronor för byggnader och 800 miljoner för maskiner. Häri ingår dock endast en del av investeringarna i Oxelösundsverket. Då det synes berättigat att till denna period hänföra hela investeringen i Oxelösundsverket, bör totalsumman för branschens investeringar höjas till ca 1 250 miljoner kronor, varav 350 miljoner för byggnader och 900 miljoner för maskiner. Om man bortser från Oxelösundsverket, skulle investeringarna för järnhanteringen i övrigt för perioden komma att belöpa sig till ca 800 miljoner kronor, som uppskattningsvis fördela sig med 200 miljoner för byggnader och 600 miljoner för maskiner, eller genomsnittligt per år 160 miljoner kronor (40 miljoner för byggnader och 120 miljoner för maskiner). För jämförelses skull kan nämnas, att enligt Kommerskollegii investeringsenkät hösten 1956 redovisade järnverken följande investeringar under 1956 och investeringsplaner för 1957 (milj. kr.):

	Byggnader	Maskiner	Totalt
1956	38	111	149
1957	50	116	166

Även om siffrorna i Kommerskollegii enkät torde inbegripa ferrolegeringsverken, synas de dock i stora drag väl ansluta sig till den i Långtidsutredningens betänkande givna prognosen.

Enligt den av Långtidsutredningen refererade enkäten erfordras under perioden 1956—1960 en ökning av arbetarantalet med cirka 4 000 man, varav 2 800 man i de egentliga järnverksavdelningarna. Av Järnbruksförbundets nu föreliggande statistik för år 1956 framgår, att arbetsstyrkan redan under sagda år steg med 1 200 man. Detta innebär, att 30 % av det beräknade tillskottet av arbetskraft fylldes redan under första året, varför det för de närmaste fyra åren erford-

ras ett tillskott med endast 2 800 man, därav 1 200 man i Oxelösundsverket. Det har upplysts, att vid sistnämnda verk ett utbildningsprogram kommer att igångsättas i god tid före 1960. — I kalkylen har hänsyn icke tagits till effekten av en förkortad arbetstid.

Den prognos, som framkom vid fjolårets enkät för produktionen, tydde på att en viss knapphet kunde befaras i fråga om försörjningen med tackjärn resp. skrot. Siffrorna pekade mot ett sammanlagt importbehov av dessa råvaror på ca 230 000 ton. Denna bild har sedan dess förändrats i gynnsam riktning. Det har nämligen upplysts, att tackjärnskapaciteten vid masugnsanläggningen i Oxelösund kommer att utvidgas i en omfattning som icke endast medger, att det nya stålverket blir fullt självförsörjande med råvaror utan även kan ställa samma kvantitet tackjärn som hittills till utomstående svenska verks förfogande. Härtill kommer, att under år 1956 en större del än tidigare av tackjärnsproduktionen gick till stålverken och en mindre del än förut till gjuterierna. Om denna proportion bibehålles under de närmaste åren, betyder detta en ytterligare minskning av råvaruunderskottet. 1956 var dock ett svagt år för gjuterierna, vilka då troligen i viss mån tärde på befintliga tackjärnslager.

Nu kända faktorer tyda på att stålverkens behov av importerat tackjärn och skrot år 1960 i gynnsammaste fall kan komma att stanna vid ca 65 000 ton, vilket får anses vara förhållandevis tillfredsställande. Stockholm den 14 mars 1957.

Å fullmäktiges i Jernkontoret vägnar:

E. Wijkander

Erik Ruist

Kooperativa förbundet

Den långtidsutredning, som nu föreligger, är den tredje i ordningen efter kriget. Den första verkställdes 1948 på begäran av OEEC, den andra utarbetades 1950—51 och tog sikte på första hälften av 1950-talet. Den nu föreliggande undersökningen gäller tidrymden fram till 1960.

1955 års långtidsutredning ser som sin uppgift att i första hand fylla en servicefunktion i förhållande till näringslivet och olika sidor av den offentliga verksamheten. Utredningen framhåller med rätta betydelsen av att prognoser skall kunna uppgöras av enskilda företag och offentliga institutioner för en period av 5 à 10 år med stöd av tillgängliga fakta beträffande strukturella tendenser i svensk och internationell ekonomi. Även om sådana prognoser bygges på realistiska förutsättningar måste de av naturliga skäl presenteras med betydande osäkerhetsmarginaler. De utgör icke desto mindre ett nödvändigt underlag för varje framtidsbedömning, som icke skall bygga på rena gissningar. Den omständigheten att långtidsutredningens prognos omfattar en period av flera år gör det emellertid, som utredningen själv framhåller, synnerligen önskvärt att en kompletterande årlig rapport lämnas för att möjliggöra vad utredningen kallar en »rullande» framtidsbedömning. Genom de successiva beslut, som statsmakterna fattar, och de förändringar i övrigt, som inträder nationellt och internationellt i de betingelser, på vilka varje långtidsbedömning vilar, är det nödvändigt att en sådan årlig korrigering av prognoserna kommer till stånd.

Utredningen diskuterar inledningsvis i sin överblick över de samhällsekono-

miska resurserna och behoven, förutsättningarna för expansionen av den svenska ekonomin. En betydande ovisshetsfaktor utgör de internationella förändringar, som kan inträda. Vid sidan om världspolitiska kriser av den typ, som inträffat i Mellersta Östern, kan strukturella förskjutningar i exempelvis det europeiska ekonomiska samarbetet få väsentlig betydelse. De diskussioner om olika planer på en närmare integration av den europeiska ekonomin, som för närvarande pågår, kan i grundläggande hänseenden ändra förutsättningarna för den ekonomiska utvecklingen i vårt land. Med reservation för sådana faktorer kan emellertid förutsättningarna i övrigt ifråga om befolkningsutvecklingen o. dyl. sägas vara tämligen väl överblickbara. Den analys, som framlagts i långtidsutredningens betänkande, ger därför ett gott underlag för diskussion av våra resurser och behov.

Långtidsutredningen har, då det gäller att göra prognoser för områden, där en stark ökning av såväl konsumtion som investeringar aktualiserats, koncentrerat sig på tre huvudfaktorer, nämligen utbildningsbehoven, tätorternas tillväxt och bostadsbyggandet samt bilismen och samhällsutvecklingen.

Utbildningsbehovens höga angelägenhetsgrad framgår av det faktum, att de stora årskullar, som föddes under 1940-talet, under de närmaste 5 åren kommer upp i åldersgruppen 15—19 år. Denna förändring medför att befolkningstalet i denna åldersgrupp från 450 000 år 1955 växer till 600 000 år 1960. Under perioden 1960—65 går denna stora åldersgrupp in i produktiv verksamhet. Redan för närvarande råder ett behov av förbättrade undervisningsmöjligheter för de mindre årskullar, som nu befinner sig i lämplig ålder för yrkesutbildning. Samtidigt med utvecklingen mot förlängd skoltid och större frekvens för deltagande i högre studier, inträder sålunda en stark ansvällning av själva elevantalet. Dessa fakta måste ge prioritet åt utbyggnaden av våra nuvarande resurser på utbildningsområdet.

Det stora ackumulerade underskottet ifråga om bostäder, speciellt i tätorterna, vilka befinner sig i snabb tillväxt, ger en mycket hög angelägenhetsgrad åt bostadsinvesteringarna. Det kan anses som sannolikt att yrkesutövarna inom stadsnäringarna ökar med i runt tal 350 000 personer under det närmaste årtiondet. Enbart för Stor-Stockholm anses en tillväxt med 150 000 personer inom denna tidrymd vara sannolik. Behovet av att »bygga ifatt bostadsbristen» före 1960-talet, då de stora årskullarna kommer upp i de familjebildande åldrarna, är därför trängande.

Bilismens snabba expansion kan förutsättas fortgå. Det anses att vi i Sverige f. n. befinner oss i ett utvecklingsskede ifråga om bilismen, som påminner om situationen i USA under åren 1916—21. En fortsatt utveckling i Sverige efter amerikansk modell ifråga om bilismens expansion reser mycket stora investeringsproblem. Bortsett från investeringarna i form av inköp av bilar anser man enligt nu tillgängliga prognoser, att de av bilismen framkallade sekundära investeringarna i bilfabriker, service- och reparationsanläggningar samt speciellt genom ombyggnaden av tätorterna skulle röra sig om en kostnad på i runt tal 40 miljarder kronor under loppet av ett par årtionden. Därmed aktualiseras enligt utredningen problemet att söka påverka särskilt privatbilismens expansion på sådant sätt, att samhällsekonomin i stort kan hållas i balans och samtidigt lämna erforderligt utrymme för andra

nödvändiga men mindre genomslagskraftiga investeringsbehov.

Det är mot bakgrunden av de här i största korthet antydda utvecklingstendenserna, som långtidsutredningen tar upp till ingående granskning frågan om det utrymme, som produktionsökningen och produktivitetsstegringen i samhället kan skapa för den ekonomiska expansion, vi har att vänta.

Utredningens analys leder fram till antagandet om en sannolik ökning av bruttonationalprodukten med lägst 2,9 och högst 3,7 % per år för perioden ifråga. Till denna ökning medverkar både en stegring av antalet sysselsatta och en produktivitetsförbättring beroende på omflyttning från mindre till mer produktiva sysselsättningar för arbetskraften. Innan utredningen ingår på en diskussion av alternativ för fördelningen mellan konsumtion och investeringar för perioden 1955—60, behandlar den bl. a. önskvärdheten av en förstärkning av valutareserven. Utredningen har i sina kalkyler därvid stannat för att man borde eftersträva att valutareserven finge stiga i takt med ökningen av importen. Detta innebär en höjning av valutareserven med ca 300 milj. kr för perioden 1955—60. Denna målsättning betecknar utredningen själv som anspråkslös och riktigheten i detta omdöme kan förvisso vitsordas. Innebörden är att vi i Sverige alltjämt skulle ha ett ytterst begränsat internationellt utrymme för vår ekonomiska politik. En valutareserv motsvarande 3 månaders import ger en på längre sikt alldeles otillräcklig marginal för att möta oförutsedda förändringar i bytesrelationerna mellan import- och exportvaror samt andra möjliga förskjutningar på utrikeshandelns område. Styrelsen vill i detta sammanhang framhålla som ytterst angeläget att en relativ förstärkning av valutareserven bör eftersträvas. — Detta gäller givetvis under förutsättning att icke beredskapshänsyn påkallar en forcering av importen av vissa varor, exempelvis bränslen och drivmedel, för att förbättra landets lagerhållning. — En i och för sig rimlig målsättning om en relativ förbättring av valutareserven skärper kravet på den konsumtionsbegränsande politik, som långtidsutredningen redan med hänsyn till önskvärdheten att öka investeringarna på konsumtionens bekostnad för sin del rekommenderat.

När utredningens betänkande utarbetades hade det definitiva avgörandet om den tilltänkta arbetstidsförkortningen ännu icke träffats. Utredningen har emellertid i sina kalkyler försiktigtvis inräknat det sannolika produktionsbortfall, som svarar mot en successiv arbetstidsförkortning från 48 ned till 45 timmar år 1960. Genom den uppgörelse, som nyligen träffats på arbetsmarknaden, kan principbeslutet om arbetstidsförkortningen anses vara fattat. Utredningens beräkningar om den sannolika produktionsökningen är därför nu mindre hypotetiska än tidigare. Utredningen uppskattar med beaktande av arbetstidsförkortningen, att nationalproduktens ökning skulle stanna vid drygt 2 % per år enligt det ogynnsammare produktionsalternativet och drygt 3 % per år enligt det gynnsammare produktionsalternativet. Genom arbetstidsförkortningen blir alltså det utrymme, inom vilket en avvägning av konsumtions- och investeringsbehoven måste äga rum under återstoden av 1950-talet, starkt begränsat. Investeringsbehoven är samtidigt mycket betydande. Redan de förut lämnade antydningarna om nödvändigheten att sörja för förbättrad utbildning och nödvändigheten att bygga i kapp bo-

stadsbristen före 1960 klargör att en konsumtionsbegränsande politik måste genomföras. Härtill kommer de investeringar inom industrin, som har särskild betydelse för en ökning av exporten, samt de stora investeringsbehov, som aktualiseras för att möjliggöra en på längre sikt ofrånkomlig förbättring av vår energiförsörjning. Utredningen sammanfattar sin syn på problemställningen med följande ord:

»Investeringarna under de närmaste fem åren borde i stor utsträckning ägnas åt att fylla ut dessa luckor i vår kapitalutrustnings kapacitet, samtidigt som man borde se till att inte nya eftersläpningar uppstår, som svarar mot utlovade reformer på det offentliga området och mot inriktningen av de växande privata konsumtionsutgifterna. Det är under dessa omständigheter uppenbart, att konsumtionsökningen under de närmaste åren måste dämpas, om man *dels* vill ge utrymme för så stora investeringar, att de möjliggör en bristavveckling samtidigt som framstegstakten i produktionen vidmakthålls genom en ökning av produktionens kapitalintensitet på enskilda områden, *dels* vill begränsa de nya investeringsbehov, som svarar mot den framtida ökningen av konsumtionen.»

För att möjliggöra en sådan avvägning ifråga om användningen av våra resurser, vilken innebär att investeringarna gynnas på konsumtionsökningens bekostnad, är två vägar tänkbara: Antingen genomför statsmakterna en kraftfull ekonomisk politik kombinerad med konsumtionsbegränsande åtgärder, eller också kommer en fortsatt inflation att sörja för framskapandet av det tvångssparande, som i så fall finansierar de ökade investeringarna. Redan titeln på långtidsutredningens betänkande »Balanserad expansion» ger besked om att långtidsutredningens ledamöter ansett, att det första alternativet, nämligen en utgiftsbegränsande politik, är det enda riktiga.

Ett centralt avsnitt i långtidsutredningens betänkande har också rubricerats »En utgiftsbegränsande politik». Utredningen tar i detta avsnitt först upp frågan om den offentliga konsumtionens begränsning. Detta avsnitt innehåller en i sak utomordentligt träffande kritik av statsmakternas politik. Det påpekas att redan fattade principbeslut om den del av konsumtionen, som finansieras av stat och kommun, innebär en snabb stegring av konsumtionsutgifterna, troligen med omkring 20 % på en 5-årsperiod. Utredningen frågar med anledning av de allvarliga köproblem, som redan finns på det offentliga området: »Måste man då inte se till att i princip den standardhöjning, som redan fastslagits, förverkligas, innan man tar nya steg mot en än högre standard? Borde inte detta vara utgångspunkten för utgiftsbegränsningen på det offentliga konsumtionsområdet? Att skapa nya köproblem vid sidan av de gamla framstår som meningslöst.

I detta sammanhang vill vi gärna understryka, att man vid reformer på den offentliga konsumtionens område i samband med principbeslutens fattande bör utarbeta planer för motsvarande anläggningar och framlägga även dem för riksdagens prövning.»

De problemställningar, som utredningen här aktualiserar är enligt styrelsens mening förtjänta av den allra största uppmärksamhet från statsmakternas sida. Inte minst det nyligen framlagda förslaget om en successiv förbättring av folkpensionerna fram till slutet av 1960-talet illustrerar den tendens, som långtidsutredningen med skärpa vänt sig emot. Styrelsen har i sitt yttrande över pensioneringsplanen starkt understrukit betydelsen av att principbeslut om denna stora reform *icke* skall fattas, innan

en ingående prövning skett av det realekonomiska utrymmet för reformen ifråga och innan en långsiktig finansieringsplan fastställts. Om dylika hänsyn icke tas i betraktande, framstår det för styrelsen som ganska meningslöst att statsmakterna överhuvud taget i fortsättningen föranstaltar om sådana i och för sig mycket värdefulla långtidsutredningar som presenteras i det nu föreliggande betänkandet.

I ett andra huvudavsnitt om den utgiftsbegränsande politiken diskuterar långtidsutredningen utrymmet för den privata konsumtionen. Utan att närmare ingå på utredningens förutsättningar för denna beräkning kan konstateras, att ett tillgodoseende av önskemålet om en något förhöjd investeringskvot endast skulle lämna kvar ett utrymme för en konsumtionsökning per capita med 1/2 % per år respektive 2 % per år fram till 1960, beroende på vilket alternativ för produktionsökningen som lägges till grund för kalkylen. Utredningen har vidare verkställt en överslagsberäkning av vad som skulle återstå för ökningar av andra inkomster än folkpensioner, därest dessa senare skulle höjas på visst angivet sätt. Efter det att konsumtionsökningen för folkpensionärerna tillgodosetts, skulle man »i det lägre produktionsalternativet närma sig ett konsumtionsstopp för den enskilde inkomsttagaren under de återstående åren fram till 1960 om man bortser från folkpensioner och därmed finansierad konsumtion». Med det förslag till höjning av folkpensionerna, som efter det att långtidsutredningens betänkande publicerats numera offentliggjorts, har långtidsutredningens slutsatser vunnit om möjligt än större aktualitet.

Som styrelsen redan ovan framhållit och närmare diskuterat i sitt remissyttrande över betänkandet om förbättrad pensionering, kan pensionsplanens verkställande icke rimligen undgå att röna inflytande av dels prognoserna om den sannolika produktionsutvecklingen, dels de investeringsönskemål, som långtidsutredningen med rätta betecknar som fundamentala för de närmaste åren. Långtidsutredningen understryker starkt, att den ekonomiska politiken kommer att ställas inför ett allvarligt folkpsykologiskt problem, eftersom det gäller att under de angivna förutsättningarna för en relativt lång period förmå inkomsttagarna att acceptera en snävt begränsad ökning av sina privata konsumtionsutgifter. Om man samtidigt avser att tillföra åldringar och barnfamiljer ökade inkomster och vill uppehålla rimliga investeringar i kraftverk, varuproduktion, transportväsende och distribution, vilka är nödvändiga för en fortsatt stegring av produktionseffektiviteten, så ställs man i vårt samhälle inför mycket svårbemästrade avvägningsproblem. Långtidsutredningen anser sig rent av böra ifrågasätta »om de uppgifter, som organisationer och statsmakt därmed ställs inför inte är övermäktiga».

Den ur alla synpunkter bästa lösningen av problemet vore givetvis, om en större produktionsökning kunde åstadkommas än långtidsutredningen ansett sig kunna räkna med. I den mån arbetsintensiteten kunde ökas och en ytterligare rationalisering kunde motväga exempelvis arbetstidsförkortningens produktionsminskande verkningar, skulle svårigheterna väsentligt mildras. Uppgiften att söka ernå en dylik »extra» produktionsstegring för att kompensera arbetstidsförkortningen borde vara ett stort gemensamt intresse både för företagsledningarna och de anställda. Detta

problem borde med fördel kunna diskuteras inom företagsnämnderna såsom ett naturligt forum för produktionsfrämjande åtgärder. Om en extraordinär produktionsökning ej kan åstadkommas föreligger otvivelaktigt mycket betydande risker för att lösningen kommer att bestå i en fortskridande inflation. Denna problemställning aktualiserar i sin tur frågan om den ekonomiska politikens utformning under de närmaste åren.

Kooperativa förbundets styrelse har i en hel serie remissyttranden och andra offentliga uttalanden under efterkrigstiden ihärdigt betonat vikten av att penning- och finanspolitiken utnyttjas med kraft i syfte att skapa och vidmakthålla samhällsekonomisk balans. Styrelsen har därvid gång på gång efterlyst en samordning av penning- och finanspolitiska hjälpmedel med andra åtgärder av generell karaktär, för att motverka en penningvärdeförsämring. Det torde för den skull vara överflödigt att i detta sammanhang i hela dess vidd ta upp frågan om den ekonomiska politikens utformning och användningen av de olika instrument, som står till statsmakternas förfogande för att skapa balans mellan sparande och investeringar. Långtidsutredningen har redan i sina direktiv erinrats om att en »bedömning av investeringsavvägningen knappast torde kunna ske utan visst beaktande av de *medel*, som kommer i fråga för att från det allmännas sida påverka investeringarnas omfång och inriktning. För en bestämd investeringsavvägning torde sålunda vissa ekonomisk-politiska medel framstå som lämpliga och andra som mindre lämpliga. I den utsträckning detta befinnes erforderligt bör därför i samband med utformandet av ett nytt långtidsprogram överväganden kunna ske rörande medlen att åstadkomma den önskade investeringsutvecklingen.»

I statsrådsdirektiven erinras emellertid samtidigt om att frågan om den fulla sysselsättningens konsekvenser är under utredning i annat sammanhang. Långtidsutredningen har inte mer ingående sysslat med den ekonomiska politikens medel. Den har visserligen framhållit, att man inte bör underskatta den betydelse stabiliteten för penningvärdet har för ett mera långsiktigt sparande, och betonat att ett brytande av inflationsförväntningarna utgör ett led i en politik, som går ut på att stimulera sparandet. Utredningen har emellertid endast mer i förbigående pekat på behovet av en stram kreditmarknad och rekommenderat, att kraven på egen insats vid anskaffningen av konsumtionskapitalvaror (bostäder, bilar) skall höjas jämsides med att snabbare amortering av lån bör påfordras. I övrigt innehåller betänkandet endast en allmän rekommendation om att man bör eftersträva att förskjuta skattetrycket från sparandet till konsumtionen. En sådan förskjutning anges kunna ske genom att man ökar de skattefria avdragen för i vissa institutionella former sparade belopp, vidare att man kan förskjuta skattetyngdpunkten från direkta mot indirekta skatter. Slutligen tar utredningen upp tanken på att helt eller delvis på längre sikt ersätta den direkta skatten på inkomsterna med en skatt på konsumtionsutgifterna.

Även om långtidsutredningen genom den nyss åberopade formuleringen av direktiven i viss mån haft ett formellt motiv för att undvika en diskussion av den ekonomiska politikens medel att främja en konsumtionsbegränsning, så framstår denna underlåtenhet som en brist i betänkandet. Det kan visserligen sägas, att denna expertutredning icke

haft en sammansättning, som gjort den ägnad att ge rekommendationer till konkreta ekonomiskt-politiska åtgärder för att realisera de syften, varom enighet vunnits i kommittén. Å andra sidan skulle det otvivelaktigt ha varit en fördel för statsmakterna och för intresseorganisationerna i vårt samhälle att ha haft tillgång till ett mer expertbetonat utlåtande om vilka ekonomiskt-politiska hjälpmedel, som bäst skulle tjäna syftet att få till stånd den erforderliga konsumtionsbegränsningen. Därmed hade diskussionen i denna centrala fråga förlänats en helt annan konkretion än vad nu är fallet.

Då emellertid långtidsutredningens betänkande tyvärr icke innehåller någon dylik analys, vill styrelsen i detta sammanhang begränsa sig till några allmänna synpunkter. Styrelsen tar härvid i likhet med långtidsutredningen som utgångspunkt för diskussionen, att en fördelning av resurserna mellan investeringar och konsumtion för de närmaste åren bör kunna förverkligas utan inflation. Styrelsen vill därvid till en början erinra om ett par gynnsamma förutsättningar.

Genom den uppgörelse, som träffats mellan representanter för olika intresseorganisationer, och som sedermera godkänts av regering och riksdag, har riskerna för inflationsdrivande tendenser på grund av den svenska jordbrukspolitiken eliminerats för en treårsperiod. Av denna återstår för närvarande i det närmaste 2 1/2 år. Under denna period kan några interna incitament till inflation på grund av åtgärder på det jordbrukspolitiska området icke uppstå.

En andra väsentlig stabiliseringsfaktor har tillkommit efter det att långtidsutredningens betänkande avgivits. Styrelsen åsyftar den uppgörelse på två år, som träffats mellan arbetsmarknadens huvudorganisationer. Det torde icke råda någon tvekan om att de överenskommelser i moderationens tecken, som ägt rum på den svenska arbetsmarknaden, bör bidraga till en stabilisering av vår samhällsekonomi.

Om man bortser från risken av att det svenska folkhushållet kan komma att under de närmaste åren importera vissa inflationsimpulser från världsmarknaden — därest valutapolitiska motåtgärder icke i ett sådant läge befinnes möjliga att vidtaga — så kvarstår som risk för en inflation väsentligen statsmakternas egna åtgärder eller underlåtenhet att vidtaga åtgärder. Det är mot denna bakgrund som styrelsen finner det utomordentligt angeläget att principbeslut — till äventyrs fattade i den partipolitiska enighetens tecken — som saknar täckning i våra realekonomiska förutsättningar, icke skall genomföras av statsmakterna. Styrelsen har mot denna bakgrund i ett tidigare avgivet remissyttrande framfört betänkligheter mot den sänkning av den kommunala beskattningen, som nu kommer att företagas genom höjning av de kommunala ortsavdragen. I sitt remissyttrande över förslaget till förbättrad pensionering har styrelsen vidare som redan nämnts förordat stark återhållsamhet i fråga om ökade statsutgifter för de närmaste åren, trots att det här rör sig om i och för sig mycket behjärtansvärda önskemål.

Styrelsen har i andra sammanhang vid olika tillfällen uttalat sig till förmån för obligatoriskt sparande eller konsumtionsbegränsande beskattning såsom alternativ till starka prisstegringar till följd av fortskridande inflation. Dessa rekommendationer har, som förut nämnts, därvid regelbundet tagit sikte på ett samordnat ekonomiskt-politiskt

program i inflationsbekämpande syfte. Styrelsen får inom den närmaste tiden anledning att i ett par sammanhang taga ståndpunkt till frågan om vidgad indirekt punktbeskattning respektive en mer allmän konsumtionsskatt. Som styrelsen betonat i yttrandet över förslaget till förbättrad folkpensionering, har genom redan träffade beslut sänkningar i den direkta beskattningen genomförts eller är under förberedande. Om under sådana förhållanden ökade utgifter för offentlig konsumtion eller utgifter för inkomsttransfereringar i stor skala beslutas av statsmakterna, måste det förutsättas att en totalbalansering av statsbudgeten icke kan genomföras på några års sikt utan någon form av nya respektive skärpta konsumtionsskatter. Det kan i detta sammanhang erinras om att uppgörelsen mellan arbetsmarknadens huvudorganisationer förutser att den prisstegrande effekten av en eventuell omsättningsskatt eller ett omfattande system av punktskatter icke skall beaktas enligt den indexklausul, som ingår i huvudavtalet. Arbetsmarknadsparterna synes sålunda icke ha varit främmande för tanken att dylika konsumtionsbegränsande åtgärder kan bli nödvändiga. Långtidsutredningens analys av våra investeringsbehov för den närmaste 5-årsperioden ger enligt styrelsens mening vägande argument för en konsumtionsbeskattning. Styrelsen har svårt att se att det överhuvud taget föreligger någon annan möjlighet att dämpa de mycket starka tendenserna till ökning i konsumtionsefterfrågan i syfte att bereda utrymme för investeringar på utbildningsområdet och andra produktiva investeringar inom näringslivet. Åtgärder av angivet slag i syfte att begränsa tendenserna till konsumtionsökning torde erfordras för att kompensera redan beslutade lättnader på den direkta beskattningens område och vissa förutsatta justeringar i fråga om företagsbeskattningen för att möjliggöra ett ökat företagssparande. Ett sådant program framstår för styrelsen som den mest framkomliga och måhända enda utvägen att förvandla långtidsutredningens mål: »en balanserad expansion» från att vara fromma önskemål till att bli praktisk-ekonomisk politik för de närmaste åren.

Styrelsen är väl medveten om att ett ekonomiskt-politiskt program av i huvudsak nu angiven innebörd i syfte att förverkliga långtidsutredningens önskemål om investeringsökning och konsumtionsbegränsning, kan ge anledning till kontroverser ur partipolitiska synpunkter. Under valrörelsen utlovade de politiska partierna olika sociala reformer av mycket kostnadskrävande art, samtidigt som veterligen alla partier tog avstånd från möjligheten att genom en skärpt konsumtionsbeskattning skaffa de för reformernas finansiering sannolikt nödvändiga medlen. Att det under sådana förhållanden kan möta svårigheter både att pruta på lämnade löften om sociala reformer respektive att ändra på utfästelser att inte skattevägen begränsa konsumtionen, är i och för sig förståeligt. Då emellertid detta dilemma i större eller mindre grad är gemensamt för samtliga politiska partier torde en omprövning av hela läget framstå som en mindre olägenhet än ett fullföljande över hela linjen av tidigare lämnade utfästelser. Därest en dylik omprövning icke kommer till stånd, kan enligt styrelsens mening innebörden härav endast vara att statsmakterna är beredda att med öppna ögon föredraga fortsatt inflation framför en utgiftsbegränsande politik. Styrelsen har svårt att föreställa sig att statsmakterna, mot bakgrunden av den

övertygande dokumentation som framlagts i långtidsutredningens betänkande, skall vara beredda att genom egna åtgärder förhindra ett vidmakthållande av den samhällsekonomiska balans, som bl. a. intresseorganisationernas uppgörelser på jordbruksområdet och arbetsmarknaden nu skapat vissa förutsättningar för.

Långtidsutredningens betänkande innehåller förutom det här behandlade centrala problemet om avvägningen mellan konsumtion och investeringar för de närmaste åren, ett utförligt material och en på detta byggd diskussion av investeringarnas inriktning och fördelning på olika områden. Styrelsen har funnit utredningens synpunkter, då det gäller frågan om avvägningen mellan olika områden inbördes av investeringarna, i stort sett välbetänkta.

I fråga om de investeringar, som erfordras på utbildningsområdet, och den ökning av den offentliga konsumtionen, som sammanhänger med en förbättrad skolundervisning på olika stadier, önskar styrelsen understryka de av utredningen uttalade önskemålen. Med den fortskridande mekanisering av produktionsprocesserna, som äger rum i vårt moderna samhälle, är det i all synnerhet angeläget att den tekniska skolningen kan vidgas i takt med de växande anspråken från näringslivets sida. Jämförelser mellan omfånget av den tekniska utbildningen i vårt land och i andra länder, framför allt i Förenta Staterna, visar att det svenska utbildningsväsendet på detta område är klart underdimensionerat.

Beträffande investeringarna för att trygga en på längre sikt förbättrad energiförsörjning vill styrelsen uttala sin anslutning till de i långtidsutredningens betänkande redovisade synpunkterna. Styrelsen kommer närmare att behandla denna frågeställning i anslutning till det i dagarna remitterade förslaget till en speciell energibeskattning.

För en fortsatt stegring av den svenska levnadsstandarden är ökade investeringar inom skogsindustrierna och andra viktigare svenska exportindustrier av grundläggande betydelse. Med den starkt ökade importbenägenhet, som fullföljandet av en ekonomisk politik med full sysselsättning innebär, är det synnerligen angeläget att vår export beredes möjligheter att expandera. Även om vissa av de nu ifrågavarande investeringarna är relativt tidskrävande och därför resultaten av den eftersträvade kapacitetsutvidgningen på ifrågavarande områden först längre fram mognar ut i form av färdiga slutprodukter, är dessa investeringar för landets ekonomi av grundläggande betydelse. De bör därför sättas högt i prioritetshänseende.

På samfärdselns område föreligger stora ackumulerade investeringsbehov. Styrelsen avser inte att i detta sammanhang närmare diskutera dessa investeringsfrågor. Beträffande den del av investeringarna, som rör nyttotrafiken, anser sig styrelsen böra hänvisa till de bedömningar, som företagits inom näringslivets trafikdelegation.

I fråga om distributionen har långtidsutredningen tänkt sig att den investeringsnivå, som uppnåddes år 1955 skall bibehållas under återstoden av 1950-talet, medan däremot en viss ökning förutses för den första 5-årsperioden på 1960-talet. Den år 1955 medgivna investeringsvolymen för distributionen är visserligen högre än den, som tidigare tillåtits under efterkrigstiden. Emelertid anser styrelsen att på distributionens område en ökad investering skulle vara av stort värde ur samhällsekonomisk

synpunkt. Vid sin avvägning i fråga om prioritetsbedömningen har långtidsutredningen angivit vissa allmänna kriterier. Dessa kan kort sammanfattas sålunda: Sådana investeringar som redan är bundna genom utlagda beställningar o. dyl. måste i allt väsentligt få fullföljas. Investeringar för att avveckla allvarliga köproblem måste få hög prioritet (hit hör bostäder, skolor och vissa delar av sjukhusväsendet). En tredje grupp omfattar investeringar, som kan leda till förbättrad bytesbalans. En fjärde grupp vid prioriteringen utgör sådana fall, där »en begränsad insats av investeringar medför en betydande ökning av effektiviteten respektive minskning av åtgången av arbetskraft». En femte prioritetsgrund avser investeringarna på sådana områden, där produktionstillskottet kan väntas bli relativt stort redan på kort sikt.

Styrelsen vill fästa uppmärksamheten på att de av utredningen under punkt 4 och 5 angivna kriterierna i hög grad är tillämpliga i fråga om investeringar inom distributionen. Det har av utredningen framhållits, att medan produktivitetsförbättringen inom industrin rör sig mellan 2 à 3 % per år och medan för jordbruket under senare perioder förbättringar av ungefär samma storleksordning kunnat uppvisas, så torde produktivitetshöjningen inom distributionen endast ha utgjort omkring 1 % per år. Beräkningar av produktivitetsförbättringar är alltid vanskliga och jämförelser mellan olika områden mycket svåra att genomföra. Den allmänna tendensen i den här angivna jämförelsen torde emellertid vara riktig. Styrelsen vill starkt framhålla att en övergång till självbetjäningsbutiker för detaljdistributionen representerar det viktigaste arbetskraftsbesparande och produktivitetshöjande elementet i efterkrigstidens utveckling i vårt land. Det framstår som mycket önskvärt att denna kan fullföljas genom att tillräckligt investeringsutrymme beredes distributionen. Resultaten av dessa investeringar får otvivelaktigt betydelse redan på kort sikt. Med tendensen till expansion av handeln — såsom en del av servicenäringarna — och därav föranledd ökad efterfrågan på arbetskraft, är alla åtgärder, som leder till en ekonomisering med arbetskraften — den dyraste produktionsfaktorn — av stor betydelse ur samhällelig synpunkt.

Samma skäl, som talar för att övergången till självbetjäningsbutiker på allt sätt bör underlättas, gäller i fråga om effektiviseringen av grosshandeln genom inrättande av lagercentraler o. dyl. Byggnadskvoterna på detta område har liksom i fråga om detaljhandeln varit alldeles otillräckliga. Utökade investeringsmöjligheter på detta område innebär arbetskraftsbesparingar, och resultaten framträder även här redan på kort sikt. Utifrån de utgångspunkter långtidsutredningen själv anlagt vill styrelsen påyrka ett ökat investeringsutrymme för distributionens räkning. Styrelsen vill härvid särskilt erinra om den utomordentligt ogynnsamma behandling, som distributionens investeringar haft i byggnadstillståndshänseende, ej blott under krigsåren utan under en lång följd av år därefter.

Med stöd av vad ovan anförts får Kooperativa förbundets styrelse hemställa

att statsmakterna vid beslut om större sociala reformer noggrant beaktar långtidsutredningens prognoser i fråga om produktionsutvecklingen och denna utrednings allmänna rekommendationer beträffande avvägningen under de närmaste åren mellan konsumtion och investeringar.

Styrelsen hemställer vidare

att Kungl. Maj:t vid den närmare beredningen av långtidsutredningens allmänna rekommendationer beträffande investeringarnas inriktning på olika områden måtte beakta de i detta remissyttrande anförda synpunkterna, särskilt med avseende på investeringarna inom distributionen. Stockholm den 28 mars 1957.

Kooperativa Förbundet

Styrelsen

Albin Johansson *Mauritz Bonow*

Landsorganisationen i Sverige

Som inledning till den efterföljande diskussionen av utredningens förslag och synpunkter vill LO återge några huvuddata beträffande 1950 års långtidsprogram och den faktiskt inträffade ekonomiska utvecklingen.

Nedanstående uppgifter synes ge vid handen att målsättningen för 1950 års långtidsutredning »realiserats» i vida större omfattning än man vanligen föreställer sig. Folkhushållets resurser ökade i den takt som långtidsutredningen förutsatte. Även två poster på användningssidan — bruttoinvesteringar och offentlig konsumtion — ökade på ungefär det sätt som utredningen tänkte sig. Ett undantag utgör bortsett från utrikeshandeln den privata konsumtionen. Denna ökade betydligt snabbare än vad utredningen trodde vara möjligt. Mot en förutsebar årlig ökning om 1,4 procent blev resultatet i stället 2,4 procent. Förklaringen till en sådan större ökning av den privata konsumtionen utan en samtidig minskning på de andra posterna är den förbättring av bytesförhållandet som skedde under åren 1950—1955, vilket möjliggjorde större import än förutsatt, medan ökningen av valutareserven inte blev så stor som långtidsutredningen ansåg önskvärt.

Det är emellertid inte tillräckligt att blott utgå ifrån totalresultatet vid bedömningen av frågan om god eller dålig överensstämmelse mellan det äldre långtidsprogrammet och verkligheten. Analysen måste gå djupare och dels ta hänsyn till förskjutningarna på detaljområdena, dels också undersöka om de problem, vilka långtidsutredningen 1950 avsåg att lösa verkligen blev lösta eller kvarstod i oförändrad eller förändrad omfattning vid periodens utgång.

Den tidigare långtidsutredningen utgick ifrån att investeringarna inom industrin och jordbruket hade gynnats under kriget och åren efter krigsslutet. Vissa trånga sektorer hade därigenom uppkommit på andra områden av nä-

Volymutvecklingen för vissa av försörjningsbalansens poster åren 1950—1955

	Milj. kr 1950 enl. senaste beräkn.	Procentuell årlig ökning i genomsnitt för perioden 1950—1955	
		Enligt 1950 års långtidsutredn.	Faktisk utveckl. enl. senaste beräkningar
Bruttonationalprodukten ..	31 220	+ 3	+ 2,9
Bruttoinvesteringarna	8 540	+ 4,5	+ 4,2
Offentliga konsumtionen ..	3 190	+ 5	+ 4,5
Privata konsumtionen	19 470	+ 1,4	+ 2,4

ringslivet. Genom att alltså öka investeringarna inom exempelvis handeln, transportväsendet samt på de samhälleliga områdena, framförallt ifråga om bostäder, skulle största marginella effekt i fråga om behovstillfredsställelse och framstegstakt erhållas. Av dessa skäl rekommenderade utredningen i fråga om investeringarna inom industri och jordbruk en i förhållande till 1950 oförändrad nivå. Av liknande skäl ansåg utredningen en svag ökning av den privata konsumtionen vara att föredra.

Ingen kan förutsätta att en långtidskalkyl av det slag det här gäller skall kunna uppvisa någon större grad av samstämmighet med verkligheten ifråga om detaljerna. Det är dock tydligt att verkligheten ifråga om bostadsbyggandet blev en helt annan än den som långtidsutredningen 1950 åsyftade. I utredningens bostadsprogram förutsattes att antalet färdigbyggda lägenheter skulle successivt höjas till 65 000 1955 och i genomsnitt under femårsperioden uppgå till 56 000 per år. Det faktiska antalet blev betydligt blygsammare. Under perioden färdigställdes i genomsnitt 50 000 lägenheter per år med en topp 1954 på drygt 58 000 lägenheter. Vidare har investeringarna inom jordbruket och industrin inte hållits på 1950 års nivå som förutsattes. Utvecklingen har i stället medfört en genomsnittlig nedgång av dessa investeringar. Beträffande skolor och sjukhus samt vatten och avlopp föreligger också en minskning i förhållande till målsättningen 1950. Bilismen har såsom ekonomisk företeelse explosionsartat påverkat investeringarna i vägar, gator och trafikanläggningar. De har på nämnda områden kraftigt ökat liksom vad gäller investeringarna i kraftverk och inom handeln.

Även om vissa huvuddrag i utvecklingen följt de riktlinjer som långtidsutredningen 1950 ansåg rekommendabla kan man knappast påstå att denna utveckling kommit till stånd som resultatet av en noggrann planläggning. Ser man nämligen till de faktiska resultaten är det tydligt att den bristande överensstämmelsen mellan målsättning 1950 och verklighet 1956 är vida större än vad totalsiffrorna ger vid handen. Detta framgår nämligen klarast när 1955 års långtidsutredning redovisar och framlägger hela sin katalog på investeringsönskemål och faktiska behov, som dessa investeringar avser att fylla. Tydligt framgår då att långtidsprogrammet av år 1950 — ehuru det förefaller ha lyckats överraskande väl — inte kunnat tillgodose medborgarbehov på en rad områden, som i dagens situation ter sig som minst lika angelägna som de gjorde för 6 à 7 år sedan. Detta gäller kanske framförallt på bostadsområdet, där bristen i förhållande till den köpkraftiga efterfrågan är betydligt större än tidigare, särskilt i storstäderna. Även på andra samhällsområden finns numera så pass utpräglade eftersatta investeringsbehov, t. ex. på undervisningens och yrkesutbildningens arbetsfält, ifråga om gatu- och stadsplanering och vatten- och vattenreningsfrågor, att investeringar här oundgängligen måste ges hög prioritet under närmaste år, om inte stor långsiktig skada skall inträffa och vantrivsel utbreda sig till fler medborgargrupper än vad som gäller i dag.

LO har ansett det nödvändigt att utgå ifrån långtidsprogrammet 1950 och se dess »realiserande» i relation till de aktuella problemen i dag. Slutsatsen blir då att långtidsproblematiken i själva verket ägnats alltför liten uppmärksamhet under tidigare år och att resultatet av bl. a. den anledningen inte blivit så bra,

som det kunnat bli, om planeringen varit bättre förberedd och genomförd. I en god planering får då också inbegripas snabba ekonomiska åtgärder för att bemästra uppkommande akuta problem. Det förefaller nämligen som sannolikt att hade de ansvariga ekonomiskt-politiska instanserna redan vid framläggandet av 1950 års långtidsutredning bundit sig för vissa huvudmål för den ekonomiska politiken, skulle den akuta bristsituationen på bostadsområdet men också på vissa övriga områden nu varit mindre. Man får nämligen utgå ifrån att tillräcklig medborgerlig enighet hade kunnat uppnås kring de uppställda målen och därmed också större enighet kring de lämpliga medlen. Det kontinuerliga utredningsarbetet hade då också blivit inriktat på att undersöka i vilken utsträckning som tillfälliga ekonomiskt-politiska åtgärder fick tillåtas störa den långsiktiga politiken.

Mot bakgrund av vad som ovan sagts vill LO därför för sin del instämma i långtidsutredningens synpunkter på behovet av en »rullande» framtidsbedömning och behovet av fortlöpande undersökningar om de förskjutningar i betingelserna för den långsiktiga utvecklingen som ständigt kan konstateras. Detta kontinuerliga utredningsarbete på långtidsproblemen bör enligt utredningens uppfattning förläggas till det inom finansdepartementet arbetande nationalbudgetkansliet.

Efter denna inledning övergår LO till att diskutera det nu framlagda långtidsprogrammet för 1956—1960. Det kan då vara fördelaktigt att diskutera frågorna under de båda avsnitten Förutsättningarna för produktionsökning och De ekonomiskt-politiska medlen.

Förutsättningarna för produktionsökning

Långtidsutredningen har funnit det realistiskt räkna med två alternativ, av vilka det ena ger en produktionsökning om 15,8 procent för perioden 1955—1960 eller 2,8 procent per år och det andra 19,9 procent eller 3,7 procent per år. De angivna siffrorna ansluter sig nära till de tendenser i produktionsutvecklingen som gällt under senare år. Det förtjänar omnämnas att utredningen utgått ifrån att jordbruksproduktionen vid normal skörd skall ligga 4 à 5 procent högre än 1955. På industrins område förutses en fortsatt expansion, om än med växlande styrka inom de olika branscherna; detsamma gäller för byggnads- och anläggningsverksamhet där utredningen förutser en produktionsökning med 3,5 procent per år. Produktionsökningen och den stigande standarden möjliggöres och betingas av fortsatt expansionstakt inom handel och samfärdsel.

Sedan långtidsutredningen ansett sig kunna fastställa de yttre ramarna för ökningen av folkhushållets resurser under perioden 1955—1960, övergår den till att diskutera hur ökningen av produktionen lämpligen kan disponeras.

Den första »avbränningen» följer av arbetstidsförkortningen. En förkortning av veckoarbetstiden med 3 timmar anses medföra ett bortfall av drygt ett års ökning av nationalprodukten. Militärutgifterna kan bedömas öka i takt med produktionens tillväxt. Utredningen räknar vidare med en ökning av valutareserven och en del utgifter av mera automatisk karaktär och kommer ganska snart fram till att utrymmet för ökning av de civila ny- och reinvesteringarna ter sig som mycket begränsat. Enligt utredningen skulle för dessa ändamål stå till förfo-

gande en produktionsökning motsvarande 8—14 procent under närmaste femårsperiod. Utredningen föreslår att huvudparten av utrymmet tas i anspråk för en ökning av ny- och reinvesteringarna medan den privata konsumtionen får resten eller den mindre delen, kanske 2 à 7 procent per capita under de kommande fyra åren inkl. förbättrade pensioner.

Det är givetvis av intresse att med utgångspunkt från en arbetsmodell av det slag som långtidsutredningen valt göra en redovisning av möjlig produktionsökning och dess teoretiska fördelning. Tveksamhet kan dock råda om det valda tillvägagångssättet är tillräckligt realistiskt med hänsyn till sannolika utvecklingstendenser och sannolik fördelning av det till förfogande stående utrymmet.

Den faktiska utvecklingen av den privata konsumtionens ökning för perioden 1950—1955 utgjorde som tidigare framhållits 2,4 procent per år medan den då tillsatta långtidsutredningen förutsatte en ökning med blott 1,4 procent per år. Med tanke härpå förefaller det rimligt att räkna med en större ökning av den privata konsumtionen än vad 1955 års långtidsutredning nu gjort. Att genomföra en oavbruten, allmän produktionsökning med ca 3 procent per år samtidigt med att den privata konsumtionen för de i produktionen sysselsatta och aktiva i sämsta fall begränsar sig till noll och i bästa fall ökar med 1—1,5 procent per år torde ställa den ekonomiska politiken inför utomordentligt svåra uppgifter. Visserligen skulle den aktiva befolkningens standard öka i form av mera fritid, större trygghet för ålderdomen, större utsikt att få bostad eller att få in sina barn i skolan, och sådan standardökning kan vid jämförelse med annan privat standardförbättring mycket väl vara att föredra. Det är sålunda inte av den anledningen att LO skulle föredra en annan fördelning av det tillgängliga utrymmet än vad långtidsutredningen ansett rimligt som gör att LO ifrågasätter det realistiska i de gjorda beräkningarna utan det är de faktiska möjligheterna att uppnå ett sådant resultat.

I själva verket torde blott två möjligheter stå till buds vid fortsatt full sysselsättning: antingen kan långtidsutredningens önskemål beträffande investeringar och annan utgiftsökning förverkligas i den föreslagna omfattningen, men detta sker då tillsammans med en större samtidig ökning av den privata konsumtionen, d. v. s. framstegstakten blir större och därmed också produktionsstegringen; eller också krymper investeringarnas tillväxt till förmån för en ökning av den personliga konsumtionen och de eftersatta icke tillgodosedda investeringsbehoven blir i bästa fall inte större vid periodens slut än vad de var vid periodens början.

Det hade därför varit av betydande intresse om långtidsutredningen diskuterat och redovisat alternativa synpunkter på ökning av den privata konsumtionen som utgångspunkt för bedömning av en viss antagen och som önskvärd betraktad produktionsökning. Det förefaller nämligen som ganska självklart att den snabba expansionstakt som kännetecknat den fulla sysselsättningens ekonomi efter kriget till väsentlig del haft sin rot i standardförbättringen för de breda folklagren. Vad som föresvävar LO är ett alternativ där den privata konsumtionen stiger i ungefär samma takt som under den tidigare femårsperioden och där man samtidigt försöker förverkliga investeringsönskemål i den omfattning som långtidsutredningen själv funnit önskvärt och ändamålsenligt. Vilka krav

på produktionsökning skulle en dylik utveckling ställa? Vore den möjlig att uppnå? I så fall på vilket sätt och på vilka områden? Hur ska en sådan konsumtionsökning förverkligas vid minsta möjliga grad av prisstegring?

Det antydda alternativet framstår nämligen enligt LO:s uppfattning som lika rimligt som något av de av utredningen själv valda. Då det förutsätter att den allmänna produktivitetsförbättringen måste hållas hög hade det varit skäl att med utgångspunkt härifrån diskutera de ekonomiskt-politiska medel som skulle möjliggöra alternativets realiserande utan alltför stark press på prisnivå och andra tecken på överansträngning av resurserna.

Att det kan finnas anledning till mera optimistiska antaganden beträffande produktionsutveckling och allmän expansion kan enligt LO:s mening anses styrkt genom utrikeshandelns utveckling under senare år. Den volymmässiga ökningen för exporten och importen från 1955 till 1956 var 10 resp. 6 procent. Även under 1957 kan en fortsatt betydande ökning väntas äga rum. Långtidsutredningens antaganden om utrikeshandelns utveckling förefaller mot bakgrunden av det redan nu faktiskt inträffade ha varit alltför pessimistiska.

Då resurserna redan är i hög grad tagna i anspråk, kan lösgörandet av nya produktiva resurser för visst område inte ske på annat sätt än genom att arbetskraft och kapital överföres från områden som är mindre expansionskraftiga och produktiva till mer expansiva delar av näringslivet. LO har i anslutning härtill enträget under senare år framfört sina synpunkter på behovet av strukturrationalisering inom jord- och skogsbruket. På samma sätt har fackföreningsrörelsen stött alla strävanden som avsett att öka konkurrenskraften inom handel och distribution och avskaffa de olika slags privatregleringar som binder arbetskraft och kapital till nu befintliga företag. På byggnadsområdet har fackföreningsrörelsen stött strävandena att utveckla nya byggmetoder och ta i anspråk den moderna tekniken, blott för att nämna några exempel, där LO och dess anslutna förbund sökt främja en större effektivitet inom näringslivet.

LO finner det nu i hög grad önskvärt att de fortsatta strävandena efter större effektivitet ges konkret form och inriktning. I dagens och framtidens anspända läge måste näringslivets strukturfrågor ägnas en alltmer ökad uppmärksamhet. Den ekonomiska politiken måste ha som målsättning att främja de näringsgrenar och ibland också de enskilda företag som kan bedömas ge det största marginella tillskottet till vår hushållning. Till medlen härför återkommer LO i fortsättningen.

De ekonomiskt-politiska hjälpmedlen

Efterkrigsperiodens ekonomiska politik kännetecknades under de första åren av åtskilliga fysiska regleringar som sedan gradvis ersattes med mera generellt verkande medel. Tyngdpunkten låg därvid först på de finanspolitiska men överflyttades senare på de penning- och kreditpolitiska medlen. Det är emellertid sannolikt att i den ekonomiska politikens arsenal finns intet vapen som isolerat från de andra kan anses överlägset. Varierande ekonomiskt-politiska medel måste komma till användning. Vilka som i varje särskilt fall skall utnyttjas blir helt beroende av de mål som den ekonomiska politiken uppsätter.

LO finner för sin del att ansträngningarna bör inriktas på att åstadkom-

ma en större produktionsstegring än vad långtidsutredningen ansett vara möjligt. En första förutsättning härför är en rimlig grad av stabilitet i den ekonomiska utvecklingen, vilket innebär att uppkomsten av betydande över- eller underskott av köpkraft måste förebyggas. Om denna uppgift företrädesvis lägges på penningpolitiken samtidigt som full sysselsättning konsekvent eftersträvas, kan en väsentlig höjning av räntenivån inte undvikas på längre sikt. Enligt LO:s mening måste basen för strävandena att hålla efterfrågan lagom hög utgöras av finanspolitiken, och det blir härvid den s. k. stabiliseringsutredningens uppgift att söka sig fram till allmänt godtagbara medel. På grundvalen av en aktivare finanspolitik än den nuvarande skulle det vidare finnas möjligheter att nå fram till en större rörlighet hos produktionsfaktorerna än som föreligger i dag, vilket är en andra förutsättning för en större produktionsstegring.

Vad då först beträffar tillgången på kapital, finns det anledning att bedriva en konsekvent ränte- och kreditpolitik som gynnar progressiva och högproduktiva företag. I ett fullsysselsättningssamhälle, där produktionsresurserna är hårt utnyttjade, måste nämligen konkurrensen bli stark om det tillgängliga kreditutrymmet och om kreditransonering tillgripes konserveras därvid gärna den gällande ekonomiska strukturen. En rörlig ränta — som vid en aktivare finanspolitik ändå kan hållas på en måttlig nivå — fastlåser däremot inte på samma sätt strukturen utan öppnar kreditmarknaden för de företag som är i stånd att betala gällande pris för krediterna. Som regel är dessa företag de mest progressiva och expansionsdugliga. Ränte- och kreditpolitiken bör således syfta till att åstadkomma en sådan större rörlighet på kapitalmarknaden. Den nuvarande kapitalbristen förefaller ha sin grund inte endast i det förhållandet att det totala sparandet är otillräckligt i förhållande till investeringsönskemålen utan också i kapitalets institutionella bundenhet till nuvarande företag och branscher. Kunde en större grad av utjämning ske till förmån för de mest produktiva företagen inom samtliga branscher är det uppenbart att kapitalbristen inte skulle bli lika framträdande.

Vad vidare gäller arbetskraftens rörlighet utgår LO ifrån att samhället ikläder sig alla de utgifter som är nödvändiga för att omskola, vidareutbilda och omplacera arbetskraft på nya, mera produktiva områden och arbetsplatser. Därvid kan arbetskraften bedömas erhålla högre ekonomisk ersättning för sin arbetsinsats och alla parter göra en vinst. Överhuvud sker de ekonomiska framstegen till stor del på det sättet att arbetskraft övergår eller överflyttar till områden med en relativt högre produktivitet än där den tidigare var sysselsatt.

Denna arbetskraftens fria övergång mellan arbetsplatser och olika branscher betraktar LO som en omistlig tillgång i vårt demokratiska samhälle. Skillnaderna i lönehänseende skulle minska om ovan antydda flyttningsrörelser ägde rum så friktionsfritt som möjligt. Vid LO-kongressen 1956 behandlades även dessa frågor, varvid kongressen var av den uppfattningen att ett fullföljande av strävandena för solidarisk lönepolitik och lönepolitisk samordning förutsatte en beslutsam stabiliseringspolitik, i vilken innefattades även en kraftig upprustning av arbetsmarknadspolitiken. Man kan anse att en solidarisk lönepolitik och en målmedveten arbetsmarknadspolitik i syfte att öka arbetskraftens rörlighet förutsätter och betingar varandra.

Av samma skäl måste det inledda arbetet på likställdhet i fråga om sjuk-, semester- och pensionsförmåner fortsätta. Nuvarande skillnader på detta område mellan olika kategorier anställda framstår mer och mer i ett samhälle med full sysselsättning och krav på anpassningsbarhet som omotiverade och som hinder för en rationell och förnuftig fördelning av arbetskraften.

Om statsmakterna avser att för medborgarnas gemensamma bästa driva en ekonomisk politik som medför en större omställning av arbetskraft och kapital till förmån för rationell och högproduktiv verksamhet än vad som skett under den hittills gångna delen av efterkrigsperioden, är LO för sin del beredd att medverka i utformningen av en sådan politik. Fackföreningsrörelsen har alltid tidigare sökt realistiskt bedöma vägarna att öka den gemensamma kakan och därmed medlemmarnas möjligheter att öka levnadsstandarden. Så måste givetvis ske även i dag och framdeles.

I sitt yttrande 1951 över det ekonomiska långtidsprogrammet 1951—1955 framhöll LO som fackföreningsrörelsens uppfattning att samhället måste planera den fulla sysselsättningen. Det framhölls också att fullsysselsättningen inte kan anses tryggad så länge den privata företagsamheten i olika former genom sina vinstdispositioner ensam förverkligar densamma. Behovet av en mera långsiktig planering och samordning av den ekonomiska politiken framstod redan då mot bakgrunden av efterkrigstidens erfarenheter som alltmer nödvändig. Enligt LO:s uppfattning har den gångna femårsperioden blott ytterligare understrukit behovet av sådan planering och samordning. Det framstod då som särskilt angeläget att en särskild *ekonomisk samordningsminister* tillsattes med uppgift att följa och bevaka den ekonomiska utvecklingen inom alla delar av näringslivet. På honom borde det också ankomma att förbereda de olika åtgärder, som blir behövliga, om ett långtidsprogram skall tjäna som målsättning för den ekonomiska politiken under en period, som man anser möjlig att med någorlunda säkerhet överblicka.

LO vidhåller sin 1951 uttalade uppfattning att en särskild ekonomisk samordningsminister tillsätts. Med hjälp av den rullande framtidsbedömning, som långtidsutredningen ansett behövlig och LO anser bör komma till stånd, skulle den ekonomiska politiken snabbare och mera konsekvent förmås arbeta för de mera långsiktiga målens förverkligande. Stockholm den 23 april 1957.

Landsorganisationen i Sverige

Arne Geijer

Nils Kjellgren

Riksförbundet Landsbygdens Folk och Sveriges Lantbruksförbund

Genom remisser den 12 januari 1957 har Sveriges Lantbruksförbund, Riksförbundet Landsbygdens Folk och Jordbrukets Utredningsinstitut var för sig beretts tillfälle att yttra sig över 1955 års långtidsutrednings betänkande. I anledning härav får förbunden, som funnit det lämpligt avge gemensamt yttrande och i ärendet även samrått med Utredningsinstitutet (vilket senare avstått från att avge yttrande) och branschorganisationerna, anföra följande.

Inledande synpunkter

Långtidsutredningens betänkande tar sikte på de utvecklingstendenser och utvecklingsmöjligheter, som kan erbjudas

i den svenska samhällsekonomien under de närmaste 5 à 10 åren, d. v. s. fram till 1960 resp. 1965. Syftet med utredningen har emellertid, framhålles i betänkandet, icke varit att ställa en bestämd prognos utan endast att skapa en utgångspunkt för diskussion av väsentliga problemställningar. Utredningen har sammanställt olika utvecklingsplaner, undersökt om dessa är inbördes förenliga med varandra samt försökt klargöra i vad mån de anspråk, som ställes på samhällets samlade resurser, står i rimligt förhållande till de senares utveckling.

Förbunden finner det ytterst värdefullt, att de samhällsekonomiska resurserna såsom nu har skett blivit belysta mot bakgrunden av de anspråk, som från olika håll ställs på desamma. Betänkandet klargör på ett förtjänstfullt sätt, att den ekonomiska politiken ställes inför många »antingen eller», där man hittills varit benägen att godtaga »både och». Förbunden understryker utredningens uttalande om det önskvärda i en målmedveten upplysningsverksamhet för att påverka de anspråk på de ekonomiska resurserna, som ställes från såväl investerings- som konsumtionssidan, samt tillstyrker förslaget om »rullande framtidsbedömning».

Resurser och behov

Utredningen ställer i sitt betänkande mot varandra de ekonomiska resurserna och behoven under senare hälften av 1950-talet. Läget karakteriseras på följande sätt:

»Inriktningen av de stigande privata och offentliga konsumtionsutgifterna har varit sådan, att kapitalutrustningen inte har hunnit anpassas. Stora sociala och kulturella reformer är endast till hälften fullgångna, och deras avrundning kräver ytterligare investeringar. Ökade inkomster åt åldringar och åt barnfamiljer och andra socialt motiverade bidrag har utlovats. Skall då inte investeringar i kraftverk, annan varuproduktion, transportväsende och distribution, som är nödvändiga för att hålla uppe stegringen i produktionseffektivitet, försummas, måste löntagarnas privata utgiftsökning relativt snabbt begränsas.»

I betänkandet redovisas vissa alternativa beräkningar av produktionsutvecklingen fram t. o. m. år 1960. Bortser man från verkningarna av arbetstidsförkortningen, uppskattas ökningen av vår nationalprodukt under 5-årsperioden till 15—20 % eller 2,8—3,7 % per år. Härav beräknas i båda alternativen 0,7 %-enheter sammanhänga med tillskottet av arbetskraft, främst genom att de stora barnkullarna från 1940-talet successivt kommer in i produktionen. Utredningen räknar emellertid med att förkortningen av arbetstiden med 3 timmar per vecka fram till 1960 ungefär uppväger arbetsstyrkans tillväxt. Härigenom kommer utredningen ned till en produktionsökning per år av 2,1—3,0 % eller 10—15 % under hela 5-årsperioden. Vissa andra avbränningar, som synes ha mindre betydelse i det stora sammanhanget, medför en reducering av de produktiva resursernas stegring till totalt 8—14 % eller 1,6—2,8 % per år.

Utredningens centrala frågeställning har varit att undersöka fördelningen av detta tillskott — år 1960 i kronor räknat 3,0—5,1 miljarder — på investeringar och konsumtion, och hur man skall kunna påverka denna fördelning i önskad riktning.

Innan Förbunden behandlar utredningens synpunkter på denna avvägning, må konstateras, att det utrymme för ökade investeringar och ökad konsumtion,

som kan förväntas under de närmaste åren, är mycket begränsat jämfört med de anspråk, som på senare tid ställts. Enligt Förbundens uppfattning utgör ett väsentligt led i en balanserad expansion att penningvärdet bevaras, då åtminstone starkare förskjutningar i detta medför en ur flera synpunkter diskutabel ekonomisk omfördelning i samhället. Eftersträvas en balanserad ekonomi i denna mening utgör beslut om nedskärning av arbetstiden fram till 1960 med 3 timmar en svår belastning. Som redan berörts medför denna arbetstidsförkortning, att man »äter upp» det icke föraktliga nytillskott av arbetskraft, som beräknas ske under senare hälften av 1950-talet.

Förbunden har i sina yttranden över betänkandet om kortare arbetstid motsatt sig en generell arbetstidsförkortning lagstiftningsvägen. Förkortning av arbetstiden borde få bli beroende av avtalsförhandlingar, därvid arbetstagarna själva fick ta ställning i valet mellan kortare arbetstid och högre lön. Med hänsyn till de stora krav, som under senare år ställts på våra produktiva resurser genom beslut, som inneburit att man dragit växlar på framtiden, måste starkt ifrågasättas, om en lagstiftningsvägen införd arbetstidsförkortning utgör en lycklig åtgärd. Förbunden sätter också i fråga, huruvida löntagarna är fullt medvetna om i hur hög grad arbetstidsförkortningen minskar deras möjligheter att få höjd reallön. I detta sammanhang vill Förbunden — fastän denna fråga icke rör ökningen av produktionen utan en omfördelning av konsumtionen — med avseende på den planerade uppbyggnaden av ett allmänt tjänstepensionssystem uttrycka sitt tvivel om att tjänstemän och arbetare kommer att betrakta de ökade förmånerna i detta hänseende som en löneförbättring, eftersom pensionen i motsats till den ökade fritiden för den aktiva befolkningen är en förmån ställd på framtiden, som i nuet innebär en omfördelning från den yrkesverksamma befolkningen till pensionärerna. Höga statliga pensioner med betungande avgifter minskar för övrigt villigheten till enskilt sparande och reducerar därmed intresset av att hindra en inflationistisk utveckling.

Utredningen har funnit, att vid det ogynnsammare av de två produktionsalternativ, som man kalkylerat med, och vid den av utredningen förutsatta investeringsvolymen, lönestopp skulle erfordras för den yrkesverksamma befolkningen samt att vid det gynnsammare alternativet utrymmet för reallöneökning skulle begränsa sig till ca 1 % per år. Även årets måttfulla lönerörelse — särskilt om man tar i betraktande förekommande löneglidning — skulle alltså medföra ett fortsatt inflationstryck. Förbunden anser det icke troligt, att löntagarna skulle begränsa anspråken på löneökning till att motsvara ett så snävt utrymme.

Utredningen framhåller, att avvägningen mellan konsumtion och investeringar kan sägas ha varit den ekonomiska politikens centrala fråga under hela efterkrigstiden. Anspråken på resurserna har nästan ständigt tenderat att överstiga tillgången. Den ekonomiska politiken har, enligt utredningen, satts in på att pressa ned efterfrågan på båda dessa områden. Ändock har, anför utredningen, icke kunnat undgås att det periodvis uppstått köpkraftsöverskott och konsumtionsstegringar, som resulterat i stegrade priser. Prisstegringarna har härigenom blivit ett icke avsett instrument för att återställa balansen mellan anspråk och resurser. I övervägande

grad har de — uttalas vidare — pressat konsumtionen tillbaka (uppenbarligen menas, att konsumtions*ökningen* hållits tillbaka), medan åtminstone lusten att investera ökats genom förväntan om fortsatta prisstegringar. Resultatet har blivit, att investeringarnas andel av nationalprodukten sakta ökats, så att den 1955 låg inte oväsentligt högre än under åren närmast före det sista världskriget. Utredningen har alltså varit väl medveten om att de senaste årens inflationistiska utveckling varit beroende icke enbart på lönetrycket utan även på industriens investeringar.

I anslutning till vad utredningen anfört härom vill Förbunden erinra om att industriens prisstegringsförväntningar främst avsett exportindustrien, som under efterkrigstiden i stort sett kunnat glädja sig åt goda konjunkturer och för övrigt till betydande del avsatt sina produkter på länder med en mer eller mindre starkt förlöpande inflationistisk utveckling. Då växelkurserna hållits oförändrade sedan 1949, har sålunda prisstegringarna utomlands — oavsett deras anledning — i sin mån bidragit till att möjliggöra utbetalandet av höga löner inom exportindustrien. På grund av den solidariska lönepolitiken har även de anställda inom hemmamarknadsnäringarna krävt och på grund av den överfulla sysselsättningen samt prisstegringar även på importerade varor också kunnat erhålla lönehöjningar, som överstigit dessa industriers rationaliseringsvinster, men som kunnat betalas genom uttagandet av högre priser på den inhemska marknaden.

Den inflationistiska utvecklingen i Sverige under efterkrigstiden synes sålunda, vid sidan av förut berörda inifrån verkande faktorer, till en del ha varit betingad av förhållandena utomlands. Till den del så varit fallet, har det uppenbarligen icke varit tillräckligt att tillgripa gängse penningpolitiska medel inom landet. Dessa medel hade behövt kompletteras med successiva justeringar av den svenska växelkursen gentemot utlandet, så att de inflationsdrivande inflytelserna utifrån dämpats. Huruvida ett frångående av det nuvarande stela växelkurssystemet, som uppenbarligen utgör ett väsentligt hinder för att åstadkomma ett stabilt penningvärde, även ur andra synpunkter kan rekommenderas, vill Förbunden i detta sammanhang icke yttra sig om. Denna fråga får förmodas bli föremål för behandling av stabiliseringsutredningen.

Offentliga och privata investeringar

Utredningen har vid sin bedömning av det framtida utrymmet för den privata konsumtionen utgått från vissa förutsättningar beträffande såväl de offentliga och privata investeringarna som den privata konsumtionen. Det framhålles, att kapitalutrustningen på många områden icke hunnit anpassa sig efter konsumtionsinriktningen med eftersläpningar i utbyggnaden av kapitalutrustningens kapacitet och bristsituationer på konsumtionsområdet som följd. Detta gäller enligt utredningen exempelvis bostads-, skol- och sjukvårdsområdena. Gator och vägar har enligt utredningen ej heller hunnit anpassas efter den växande bilismen. Inom kraftproduktionen har man icke hunnit bygga ut en reserv att tillgripa vid torrår eller vid extraordinära anspråk på kraft.

Utredningen anför, att det framförallt är dessa förhållanden, som gör att man under de närmaste åren bör eftersträva att begränsa tillväxten av den löpande konsumtionen i förhållande till investe-

ringarna. Utredningen har belastat konsumtionsutrymmet med verkningarna av arbetstidsförkortningen och sålunda fått fram ett utrymme för offentliga och privata investeringar på 14 resp. 19 % enligt de båda produktionsalternativen (10 resp. 15 % produktionsstegring), vilket innebär en höjning av kapitalbildningskvoten i samhället.

Förbunden anser det i och för sig vara önskvärt med en hög investeringskvot, då detta utgör förutsättning för den fortsatta utvecklingen av våra produktiva resurser. Emellertid anser Förbunden, att det är verklighetsfrämmande — åtminstone om man samtidigt vill bibehålla ett någorlunda stabilt penningvärde — att förutsätta en så stark ökning av investeringarna som utredningen gjort. Förbundens åsikt på denna punkt är den direkta följden av den förut uttalade uppfattningen, att det är mindre troligt, att löntagarna skulle låta sig åtnöjas med den ytterst begränsade reallöneökning, som blir den automatiska följden av de av utredningen närmast valda produktions- och investeringsalternativen.

Enligt Förbundens uppfattning är det därför angeläget, att det föres en investeringspolitik, som icke så hårt som utredningen förutsätter frestar på landets ekonomiska resurser. Utredningen har framhållit, att en hård beskärning måste ske av föreliggande investeringsönskemål och för den skull angett vissa grunder, som borde tillmätas särskild vikt vid avvägningen mellan olika investeringsområden. Utredningen anger fem »prioritetsgrunder», beträffande vilka dock inbördes ej synes anges någon rangordning.

Som *första* prioritetsgrund anger utredningen sådana investeringar, som redan är bundna genom beställningar eller igångsättning av större projekt. I likhet med utredningen finner Förbunden, att sådana beställningar eller projekt måste accepteras. Utredningen har funnit det tveksamt, hur man skall betrakta beslut, som redan fattats av offentliga myndigheter. Förbunden anser för sin del, att det med hänsyn till det ansträngda ekonomiska läget — om vilket vederbörande myndigheter måhända ej varit fullt medvetna, när beslutet fattades — finns fullgoda skäl till omprövning av omfattningen av och takten i de investeringar, som beslutet föranleder. Den offentliga investeringsverksamheten — omfattande skolor och sjukhus samt statliga och kommunala kontors- och expeditionslokaler m. m. — behöver med andra ord bli föremål för omprövning med hänsyn till det begränsade utrymmet, så mycket mera som dessa investeringar i betänkandet även i fortsättningen förutsättes öka snabbare än de privata. Vid en sådan översyn torde även böra uppdragas riktlinjer för rationalisering och förenkling av byggnationen. I många fall synes man icke ha iakttagit den sparsamhet, som även i detta hänseende betingas av läget.

Ett *andra* motiv för prioritet föreligger enligt utredningen på sådana områden, där exceptionell köbildning uppstått, där detta lett till uppenbar diskriminering mellan olika individer och där behoven är av sådan natur, att deras tillfredsställande icke utan stor skada kan uppskjutas. Denna karakteristik anser utredningen i första hand gälla bostäder och skolor samt vissa delar av sjukhusväsendet.

I vad avser offentliga investeringar i skolor och sjukhus anser Förbunden det vara av stor vikt, att man trots den i och för sig höga angelägenhetsgraden allvarligt prövar varje projekt, och att man såsom redan förut framhållits söker sig

fram till rationellare och enklare byggmetoder. Vad skolväsendet beträffar synes det ofrånkomligt att acceptera en viss lokalbrist under de år, då 1940-talets stora barnkullar befinner sig i skolåldern. Investeringar i skolor och undervisningsanstalter, som måhända ännu vid slutet av 1950-talet synes högst önskvärda, kan 5 år senare på grund av ett ånyo minskat barnantal visa sig till stor del utgöra felinvesteringar. Under en övergångstid torde man alltså enligt Förbundens uppfattning på många håll få klara sig med provisoriska arrangemang. I detta sammanhang vill Förbunden mana till varsamhet i fråga om indragningen av små- och folkskolor på landsbygden, vilken innebär en kulturell uttunning av landsbygden på många håll i landet. Centraliseringen av folkundervisningen till större läroanstalter bjuder visserligen på en hel del fördelar ur undervisningshänseende. En fortsatt snabb övergång till undervisning i sådana anstalter ställer dock ökade anspråk på redan hårt ansträngda byggnadsresurser.

Vad beträffar bostadsbristen är det visserligen sant, att det föreligger en utpräglad bristsituation, vilken till huvudsaklig del hänger samman med den pågående snabba omflyttningen från landsbygden till tätorter, icke minst till de större städerna. Bristens storlek kan mätas på olika sätt. Vanligtvis mätes den efter antalet bostadssökande vid nuvarande hyreskostnader.

Förbunden vill för sin del understryka, att detta sätt att mäta medför en utomordentlig överskattning av det ytterligare bostadsbehovet. Genom generella bostadssubventioner i det nyare byggnadsbeståndet och fastlåsande i stort sett av hyrorna i äldre hus vid en nivå, som icke mycket överskrider förkrigstidens, har skapats en konstlad efterfrågan på bostäder. Före kriget svarade bostad, bränsle och lyse för 17 % av den totala privata konsumtionen i landet, numera endast för 13 %. Förbunden finner det för sin del beklagligt, att den plan för de generella bostadssubventionernas relativt snabba avveckling, som framlagts av bostadspolitiska utredningen, i den nyligen framlagda propositionen nr 100/1957, väsentligt begränsats. Genom bibehållande av de generella bostadssubventionerna konserveras ett i längden ohållbart läge på bostadsmarknaden, som i varje fall icke synes kunna inom överskådlig framtid lösas genom ökat bostadsbyggande. Förbunden förordar för sin del en snabbare avveckling av de generella bostadssubventionerna samt i anslutning därtill en motsvarande höjning av hyresnivån i äldre hus. Endast på så sätt torde det vara möjligt att uppnå jämvikt på bostadsmarknaden, varjämte även åstadkommes minskad expansionstakt på bilismens område. Tilläggas må att Förbunden med det sagda icke har velat motsätta sig socialt betingade subventioner, t. ex. till barnfamiljer. De sociala skälen för generella bostadssubventioner är emellertid, bl. a. med hänsyn till bostadskostnadernas förhållandevis ringa andel av familjebudgeten, enligt Förbundens uppfattning ytterst svagt grundade.

Utredningen förutsätter, att det ökade bostadsbyggandet till större del än vad hittills varit fallet förlägges till de större städerna, där bostadsbristen är mest akut. Delvis skulle denna ökning ske på bekostnad av bostadsbyggandet på landsbygden. Förbunden ifrågasätter klokheten i en sådan omfördelning. Det må nämligen erinras om att på landsbygden finnes ett bostadsbestånd, som genom inflyttningen till städer och tätorter blir allt sämre utnyttjat. Visserligen behöver

detta bostadsbestånd kvalitativt förbättras, men kostnaderna härför kan icke jämföras med kostnaderna för att bygga helt nya bostäder för de omflyttade. Vid prövning av frågan om investering i nya industrier bör man enligt Förbundens mening i högre grad än hittills taga hänsyn till de följdinvesteringar i bostäder etc., som kan krävas. En aktiv lokaliseringspolitik, som i stor utsträckning tar hänsyn till bostadsläget, bör därför eftersträvas inom såväl offentlig verksamhet som inom det privata näringslivet.

Utredningen har för det *tredje* ansett det angeläget att investeringarna inte hålles tillbaka på sådana områden, där en kapacitetsökning kan väntas förstärka vår bytesbalans. Detta motiverar utredningen med bl. a. den väntade ökningen av importen och med önskemålet att vår valutaställning icke skall försvagas.

Förbunden finner det i och för sig riktigt, att expansionsplanerna vid exempelvis järnmalmsgruvorna, inom skogs- och järnindustrien samt inom vissa grenar av verkstadsindustrien förverkligas. Motiveringen härför — en utökning av valutareserverna i takt med importvolymens ökning — synes dock icke vara logiskt underbyggd. Förutsättes liknande program i andra länder, ställes man nämligen i så fall inför en orimlighet.

Som *fjärde* grund för prioritering nämner utredningen, att en begränsad insats av investeringar i vissa fall medför en betydande ökning av effektiviteten. Som exempel anges ökad maskinanvändning inom byggnads- och anläggningsverksamhet, motorisering av skogsarbetet och andra liknande åtgärder, som delvis kan betecknas med ordet automation. Några erinringar mot att sådana investeringar får prioritet har Förbunden icke, liksom ej heller mot att investeringar — i enlighet med utredningens *femte* prioritetsgrund — får företräde på områden, där produktionstillskottet i förhållande till gjorda investeringar kan väntas bli relativt stort redan på kort sikt.

Förbunden vill i detta sammanhang erinra om att förädlingen av jordbrukets produkter i allt högre utsträckning överflyttats från lanthushållen till industriella anläggningar som mejerier och slakterier. På detta område sker stegvis en ökad koncentration till större och effektivare enheter, vilkas tillkomst ger snabba ekonomiska vinster för samhället. Denna utveckling hämmas under nuvarande reglering av investeringsverksamheten, då man nämligen vid denna reglering icke synes ta den hänsyn till den nyss beskrivna samhällsutvecklingen, som man enligt Förbundens mening borde göra. De senaste årens händelser har vidare visat vikten av att man icke eftersätter sådana investeringar i livsmedelsindustrien, som är ägnade att medföra förbättrad hygien. Det måste enligt Förbundens åsikt vara mindre dyrbart att göra de investeringar, som de allt högre ställda fordringarna i nyssnämnda hänseende kräver, än att riskera de stora kostnader, frånsett andra olägenheter, för det allmänna samt för enskilda, som uppkommer vid epidemier av olika slag.

Utredningen framhåller, att tillämpningen av de prioritetsgrunder för investeringar, som angivits i betänkandet, måste innebära, att de investeringsändamål, som sammanhänger med en standardförbättring utanför de akuta bristområdena får förverkligas på något längre sikt än som skulle vara önskvärt. De investeringar det här gäller sammanhänger med bilen, fritiden, bostaden och

service i olika former. Då bostadsbyggandet av utredningen upptagits även bland de prioriterade investeringarna, kan Förbunden icke undertrycka den reflexionen, att det i själva verket är ett förhållandevis litet område, som faller utanför prioriteringsschemat. Bostadsproblemet har redan berörts. Bilismen behandlas senare.

Förbunden övergår härmed till att behandla jordbrukets investeringsfrågor. Utredningen har konstaterat, att jordbrukets investeringar under de 5 första efterkrigsåren uppvisat en successiv stegring, men att de under 1950-talet stagnerat. Enligt utredningens mening är detta till en del avhängigt av en strukturförskjutning inom jordbruksnäringen med åtföljande minskning i behovet av bl. a. ekonomibyggnader. Utredningen anför vidare, att man sammanfattningsvis torde kunna räkna med att de årliga investeringsutgifterna inom jordbruket under de närmaste åren kommer att hålla sig på den under senare år uppnådda nivån. Under utredningens utgångsår 1955 sjönk emellertid jordbrukets investeringar mer tillfälligt, som en följd av det dåliga skördeutfallet och kreditsvårigheterna. Denna nedgång kan enligt utredningen beräknas bli delvis återhämtad, och därmed skulle investeringsbehovet i genomsnitt för de närmaste 5 åren — sådant det framlagts från vissa forskningsinstitutioner på jordbrukets område — komma att ligga ca 50 milj. kronor högre än under utgångsåret.

Förbunden vill här framhålla, att storleken av investeringsvolymen inom jordbruket i hög grad är beroende av möjligheterna att erhålla krediter för investeringarna. Det synes icke osannolikt, att den redan åren före 1955 förekommande kreditbegränsningen varit en bidragande orsak till den av utredningen konstaterade stagnationen av jordbruksinvesteringarna under 1950-talet.

Beträffande utvecklingen efter utgångsåret 1955 kan konstateras, att den sålunda skärpta utlåningsbegränsningen inom kreditinrättningarna skapat ett stort ackumulerat lånebehov inom jordbruket. När utredningen diskuterat alternativen för dispositionen av investeringsutrymmet, har den emellertid ifrågasatt en årlig ökning under perioden 1956—60 i förhållande till 1955 för jordbruk, skogsbruk och fiske till alternativt endast 15—20 milj. kronor, d. v. s. en väsentlig minskning i förhållande till genomsnittet 1951—55. Utgår man från det förut angivna investeringsbehovet på 50 milj. kronor, ter sig den ifrågasatta ökningen av investeringsvolymen mycket otillräcklig. Utan att ha närmare analyserat det material, som ligger till grund för utredningens beräkningar, ifrågasätter Förbunden, huruvida icke jordbruket inom givet investeringsutrymme borde beredas möjligheter till mer omfattande investeringar än vad utredningen förutsatt. Bl. a. torde icke ha tagits tillräcklig hänsyn till det ökade behovet av reparationer och underhåll, som kräves för att hålla den starkt ökade maskinparken i gott stånd.

Offentlig och privat konsumtion

Enligt utredningens beräkningar tar den offentliga konsumtionen (genom stat och kommun) för närvarande i anspråk omkring 1/8 av de totala resurserna. I den offentliga konsumtionen inräknas värdet av det allmännas utgifter för löner och för inköp av varor samt tjänster för löpande ändamål, däremot icke de offentliga utgifter, som innebär inkomstöverföringar såsom folkpensioner, barnbidrag, bidrag till sjukkassor, soci-

alunderstöd o. d. Dessa transfereringar påverkar i stället den privata konsumtionens omfattning och inriktning. Ej heller inräknas i den offentliga konsumtionen löpande utgifter av investeringsnatur.

Såsom utredningen visar har den offentliga konsumtionen utvecklats starkt sedan förkrigstiden. Strävandena att vidmakthålla ett starkt försvar, ökad efterfrågan på utbildning, sjukvård och socialvård är några av de viktigaste faktorer, som betingat denna utveckling. Utredningen räknar med att den offentliga konsumtionen skall fortsätta att öka med ca 4 % per år under senare hälften av 1950-talet, alltså snabbare än nationalprodukten (militärutgifterna är ej inräknade i angivet procenttal).

Bortser man från försvarsutgifterna, utgör den offentliga konsumtionens ansvällning, som framgår av det anförda, huvudsakligen en automatisk följd av den utbyggnad av skolväsen, sjukvård och socialvård, som kännetecknat de senaste åren. Utan att framhålla några särskilda åtgärder förutom iakttagande av största sparsamhet inom den berörda sektorn av samhällsekonomien, vill Förbunden påpeka, att man här har en bidragande orsak till överansträngningen av den svenska ekonomien.

Undersöker man den privata konsumtionens utveckling under förra hälften av 1950-talet, finner man, att det endast är posten »fordon m. m.», som undergått någon relativ ökning av betydenhet, nämligen från 4,4 % år 1950 till 6,8 % 1956.

Det är i och för sig föga förvånande, att en ansvällning skett av bilismen under de senaste åren med den successiva ökningen av de enskildas inkomster. Såsom utredningen påpekat, ligger emellertid ett dilemma däri, att medan den enskilde har råd att hålla sig med bil, har samhället inte råd att göra de investeringar, som bilismen förutsätter. Utredningen anför, att de bidrag som utbetalas till städerna endast motsvarar en mindre del av kostnaderna för om- och utbyggnaden av deras trafikapparat, för ordnande av parkeringsplatser och för ombyggnaden av centrala stadsdelar. Kostnaden för bl. a utbyggnaden av service- och reparationsanläggningar får också finansieras på annat sätt. Utredningen anser, att om alla dessa av bilismen betingade samhällskostnader skulle täckas av bilskatterna, dessa troligen måste höjas rätt avsevärt.

Förbunden ifrågasätter för sin del, huruvida icke en omprövning av bilbeskattningen bör komma till stånd, med hänsyn till att den snabbt expanderande bilismen tar i anspråk resurser, som bättre skulle behövas på andra områden, framför allt inom bostadsbyggandet. I den mån bilen kommer till användning för andra ändamål än nyttotrafik eller ej, såsom vanligt är på landsbygden, betingat av långa avstånd och ringa kommunikationsmedel i övrigt, föreligger enligt Förbundens uppfattning skäl överväga en skärpt beskattning.

Den ekonomiska politiken

Såsom grundläggande uppgift för den ekonomiska politiken har utredningen angivit dels att förhindra en stegring av utgifterna, som är snabbare än den volymmässiga försörjningen med varor och tjänster, dels att söka påverka utgifternas fördelning i önskvärd riktning. Med hänsyn till de snabbt växande anspråken på praktiskt taget alla områden, blir det enligt utredningen en uppgift för de ansvariga myndigheterna på området att framförallt förverkliga en utgiftsbegrän-

sande politik, syftande främst till en minskning av konsumtionsutgifternas tillväxt.

Utredningen anför, att om en inflationistisk utveckling icke skulle kunna förhindras, en del av bördan att åstadkomma en konsumtionsbegränsning skulle avlastas från finanspolitiken och annan ekonomisk politik. Inkomsttagarnas möjlighet att öka sin konsumtion skulle i så fall begränsas genom prisstegringar. Men oavsett hur långt inkomststegringen går, kvarstår enligt utredningen ett behov av sparande och beskattning för att begränsa den enskildes konsumtionsutgifter i syfte att möjliggöra en viss förskjutning från konsumtion till investeringar.

Förbunden har i det föregående framhållit det orealistiska i att på sätt utredningen gjort förutsätta att man skall kunna hålla tillbaka inkomsttagarnas lönekrav för att på så sätt medge en ökning av de redan omfattande investeringarna. I stället har förordats en större återhållsamhet än vad utredningen uppenbarligen förutsatt i fråga om offentliga investeringar och offentlig konsumtion, till stor del genom att man söker sakta på takten i det sociala reformprogrammet. Beträffande bostäderna har tillstyrkts en politik, som kommer kostnaderna för desamma att direkt betalas av konsumenterna. Härigenom torde även den alltför snabba kapitalkrävande expansionen på bilismens område kunna bromsas, vilket är angeläget i den utsträckning det rör sig om icke nyttotrafik.

Bortsett från de åtgärder, som Förbunden sålunda anser böra ske för att åstadkomma större balans inom samhällsekonomien, kan vissa konsumtionsbegränsande åtgärder vara behövliga. Förbunden har tidigare framhållit, att en effektiv inflationsbekämpning knappast kan ske utan en aktiv växelkurspolitik. Utredningen har framhållit vikten av att det enskilda sparandet befrämjas men belyser svårigheten härav bl. a. med hänsyn till utbyggnaden av den kollektiva ålderdomsförsörjningen. Medel för att främja ökat privat sparande utgör enligt utredningen bl. a. större krav på ökade kontanta insatser vid anskaffning av konsumtionskapitalvaror (bilar, bostäder). Denna väg anser Förbunden väl värd att pröva.

Utredningen ifrågasätter också, om man icke, för att öka investeringsmöjligheterna och begränsa konsumtionen, borde eftersträva att förskjuta skattetrycket från sparandet till konsumtionen genom att dels öka de skattefria avdragen för i vissa institutionella former sparade belopp, dels förskjuta tyngdpunkten från direkta mot indirekta skatter samt eventuellt dels helt eller delvis ersätta den direkta skatten på inkomst med en skatt på konsumtionsutgifter. Förbunden anser, att även åtgärder i denna riktning kan övervägas. Över huvud bör icke underlåtas att pröva olika vägar för att åstadkomma ekonomisk balans. Endast med flera medel i sin hand torde statsmakterna med utsikt till framgång kunna föra en ekonomisk politik med detta mål för ögonen. Stockholm den 29 mars 1957.

Sveriges Lantbruksförbund
förening u. p. a.

Gösta Liedberg

Erik Swedborg

Riksförbundet Landsbygdens Folk

Folke Edblom

N. A. Svensson

Svensk Industriförening

Såsom av Utredningen påpekas utgör den nu sammanställda långtidsprognosen den tredje i ordningen. En eller annan i de högre samhällsekonomiska sammanhangen icke insatt medborgare frågar sig möjligen om dylika utredningar kan få något praktiskt värde, om de framanalyserade slutsatserna kan appliceras på någon praktisk-ekonomisk verksamhet, offentlig eller privat, och sålunda främja framstegstakten. Ser man på de föregående långtidsutredningarna torde väl svaret bli ganska tveksamt. 1955 års långtidsutredning har emellertid försett de flesta av sina slutsatser och prognoser med ett sådant finmaskigt nätverk av reservationer att denna Utredning i framtiden knappast kommer att kunna anklagas för att ha lämnat olyckliga råd och anvisningar. Utredningen har till och med valt att framlägga sitt betänkande i diskussionsform, vilket enligt föreningens mening är välbetänkt och även underlättar debatten i de olika av Utredningen berörda principfrågorna.

Utredningen har emellertid kommit fram till *en* central och reservationslös slutsats, nämligen att »den ekonomiska politikens uppgift under de närmaste åren blir att begränsa ökningen av konsumtionsutgifterna» ävensom att »den största bördan av en konsumtionsbegränsande politik faller därmed på den privata konsumtionen». Mot denna slutsats kan uppenbarligen icke något som helst förnuftsskäl andragas, tvärtom måste densamma understrykas så starkt som möjligt. På s. 60 diskuterar Utredningen möjligheten av att »genom en målmedveten upplysningskampanj påverka anspråken på köpkraft för att tillfredsställa konsumtions- och investeringsbehov.» Föreningen, som även för sin del tror på nyttan av en dylik kampanj, vill rekommendera dels att en sådan igångsättes, dels att dess huvudtema blir propagandan för en begränsning av konsumtionsutgifterna. Enligt föreningens mening måste numera all samhällelig planering av ekonomien koncentreras kring ett ständigt mer och mer aktuellt problem: att hejda den för starka konsumtionsstegringen såväl den offentliga som den privata och söka metoder att effektivt öka sparandet, främst det enskilda. Detta är det centrala samhällsekonomiska problemet icke bara i vårt land utan i hela den västerländska världen och utan en hygglig lösning härav kommer en mängd vitala ekonomiska element i samhället såsom kapitalmarknaden, investeringsverksamheten, byggnadsproduktionen etc. att allt framgent visa samma kaotiska och snedvridna bild som idag. Enligt föreningens mening gäller det att särskilt uppmuntra och öka det enskilda sparandet, vilket i dagens samhälle icke har samma nödtvungna stimulans som förr, när den enskilde måste söka förverkliga verkligt vitala sparmål om han och hans familj icke i en viss situation skulle nödgas lida verklig nöd. Man fick således lov att spara för sin åldersförsörjning, för sjukdomsfall inom familjen, för eventuell (och ofta förekommande) arbetslöshet, för barnens utbildning m. m. Genom de stora sociala reformer, som genomförts under de senaste trettio åren har nyssuppräknade motiv för det enskilda sparandet i stort sett fallit bort eftersom samhället i allt flera situationer inträtt i den enskildes liv med bidrag till olika behov, som enligt fastställda regler påvisas föreligga. Det gäller då att få fram nya och starkt pådrivande motiv för det enskilda sparandet och en mängd olika metoder har

föreslagits och försökts, t. ex. allmänt tvångssparande, »Strängaspel» m. m. Någon större ökning av det personliga sparandet och motsvarande konsumtionsminskning har emellertid de hittills prövade metoderna icke medfört. Uppenbarligen måste något verkligt radikalmedel insättas, något som av gemene man icke ägnas endast ett förstrött intresse, men ett medel som icke heller väcker en indignationsstorm till liv såsom t. ex. det ifrågasatta tvångssparandet gjorde. Föreningen kan för sin del icke ange något fixt och färdigt radikalmedel med dessa kännetecken, men vill återknyta till en av densamma i tidigare remissvar framförd tanke, nämligen möjligheten att lägga om skattesystemet så, att skatten beräknas på utgifterna, närmast konsumtionsutgifterna och icke såsom nu är fallet på inkomsterna. Tanken är icke ny och har vid några tillfällen i det föregående redovisats av några skatteutredningar men avförts från allvarligare diskussion därför att den ansetts omöjlig att genomföra av tekniska skäl. 1955 års långtidsutredning, vilken i samband med en diskussion av lämpliga medel för överflyttning av skattetrycket från sparandet till konsumtionen ävenledes redovisar möjligheten »åtminstone i princip» att helt eller delvis ersätta den direkta skatten på inkomst med en skatt på konsumtionsutgifterna meddelar nu, att ett detaljerat förslag om dylik beskattning framlagts i anslutning till ett engelskt skattebetänkande. I en kort kommentar uttalar sig också Utredningen påfallande positivt om en utgiftsbeskattning. Föreningen vill nu föreslå, att en utredning tillsättes, i vilken ingår ett lämpligt antal experter även från näringslivet och som får till uppgift att utreda och redovisa möjligheterna att radikalt omlägga vårt skattesystem från skatt på inkomst till en utgiftsbeskattning.

I syfte att i enlighet med den fastslagna grundpolitiken begränsa ökningen av i första hand de privata konsumtionsutgifterna ställer sig föreningen under vissa förhållanden icke avvisande inför en indirekt varubeskattning. Dylik beskattning i form av punktbeskattning av vissa varugrupper, t. ex. choklad och konfektyrer, öl och läskedrycker, drivmedel m. m. är redan sedan ett antal år genomförd. Föreningen anser emellertid att under förutsättning av att den direkta inkomstbeskattningen för *alla* inkomsttagare göres till föremål för en successiv sänkning införandet av en mera allmän indirekt varubeskattning skulle kunna vara lämpligt och försvarligt. Denna varubeskattning skulle emellertid belasta endast s. k. umbärliga varor, av vilka det efter det sista årtiondets allmänna standardhöjning ju finns ett rikhaltigt sortiment. Förnödenheter, som hör till livets nödtorft som vissa stapelvaror inom livsmedelsområdet, mjölk, bröd, specerier, m. m. skor och kläder måste lämnas fria från varubeskattningen om man vill undvika subventioner, något som måste avvisas som olämpligt och för en sund samhällsekonomisk utveckling ytterst störande. I samband med diskussionen om en dylik indirekt varuskatt vill föreningen understryka Utredningens konstaterande »att de indirekta skatterna erbjuder ... den fördelen att de kan differentieras för olika varor, alltefter den belastning de medför på investeringsområdet.» Denna synpunkt måste anses ha särskild aktualitet, något som också av Utredningen påpekas, när det gäller den snabbt växande bilismen. Det kan nämligen, enligt föreningens mening, måhända bli nödvändigt att något begränsa takten i den privata bilpar-

kens tillväxt, medan däremot nyttofordonsbeståndets ökning ur bl. a. distributionsrationaliseringssynpunkt snarast bör befrämjas.

Såsom Utredningen påpekar är det ytterst produktionens allmänna tillväxt, som utgör förutsättningen för möjligheterna att i framtiden bl. a. öka den privata konsumtionen. Den nyligen av statsmakterna beslutade arbetstidsförkortningen kommer givetvis att kraftigt bromsa upp produktionens tillväxt — Utredningens beräkningar visar på att arbetstidsförkortningen tar i anspråk minst ett års ökning av nationalprodukten under femårsperioden. I anslutning till detta konstaterande säger Utredningen att inkomsttagaren-konsumenten har det »största intresse av att dess (arbetstidsförkortningens) verkan på produktionen motvägs genom en ökad arbetsinsats och icke kapitalkrävande organisatoriska åtgärder. Skulle detta bli möjligt, vilket vi icke anser uteslutet etc.» Föreningen vill till detta endast säga, att den icke delar Utredningens optimism om ökade arbetsinsatser från den enskilde arbetstagaren som en följd av dennes övertygelse att samtliga medborgare därigenom skulle kunna få en snabbare konsumtionsökning. Det är säkerligen endast en from önskan om man räknar med att de stora samhällsekonomiska sambanden skall utgöra en så gripbar verklighet för den enskilde att kollektiva och samhälleliga önskemål om vissa strukturförändringar inom t. ex. arbetslivets område skulle kunna påverka hans arbetsinsatser i den ena eller andra riktningen. I dylika sammanhang måste en åtskilligt mera realistisk syn läggas på tingen. Skall den enskilde arbetstagaren, som genom arbetstidsförkortningen får en standardförbättring i form av ökad fritid förmås att öka sin egen högst privata arbetstakt med den minskade bekvämlighet för honom fysiskt och psykiskt, som detta medför, måste han erbjudas en omedelbar och konkret fördel härav. Det kan icke begäras av en enskild arbetstagare att han skall känna sig stimulerad till ökat arbete av en i ett dimmigt och osäkert framtidstöcken dold möjlighet att både han och den övriga delen av arbetstagarna så småningom skall få möjlighet att öka konsumtionen genom viss samhällsekonomisk utveckling. Kan en arbetstagare däremot relativt omgående få möjlighet att förbättra sin standard genom ökad penninginkomst blir viljan till ökad arbetsinsats säkerligen en helt annan. En sådan möjlighet skulle uppnås om den bestämmelsen infördes, att skatt icke skall utgå på inkomsten av övertidsarbete eller att skatten i varje fall väsentligt reduceras när det gäller dylika inkomster. Föreningen anser det ytterst nödvändigt att i vårt nuvarande läge med stagnerande produktion och produktionsbortfall på grund av en beslutad arbetstidsförkortning snabba och kraftfulla åtgärder vidtas i syfte att stimulera arbetstagarna till ökade arbetsinsatser. Ett genomförande av föreningens ovan angivna förslag skulle skapa en grund för en realistisk förväntan härom och kan förslaget på grund av tekniska svårigheter icke genomföras föreslår föreningen att en expertkommitté får i uppdrag att utreda frågan och söka få fram en tekniskt godtagbar lösning.

När det gäller att öka produktionen kan detta ske icke enbart genom stegrade arbetstagareinsatser utan även och numera kanske framförallt genom en effektivare och rationellare produktionsapparat. Mot bakgrunden, dels av det produktionsbortfall som arbetstidsförkortningen medför, dels den olycksbå-

dande stagnationstendens, som den sista tiden kunnat spåras ifråga om vår produktion dels slutligen den alltmera skärpta konkurrensen på världsmarknaden, är det angelägnare än någonsin att våra företag såväl inom produktionen som distributionen får tillfälle att rusta upp och modernisera. Utredningen fastslår i flera sammanhang att investeringarna, även de privata, måste öka under de närmaste åren, men det framgår också att utrymmet härför icke kan bli så stort som är önskvärt. Utredningen yttrar bl. a. att vi har »förutsatt att investeringarna inom det privata näringslivet successivt kommer att ökas. Detta kan i sin tur förutsätta en ökning av näringslivets möjligheter att låna i olika kreditinstitut och på kapitalmarknaden». Hur det är ställt med näringslivets och enkannerligen småföretagarnas möjligheter att låna »i olika kreditinstitut och på kapitalmarknaden» är alltför väl känt och har alltför många gånger av föreningen påtalats för att närmare behöva kommenteras. *En* åtgärd förefaller föreningen i detta läge naturligare än alla andra. I avvaktan på att statsmakterna kommer underfund med vilka åtgärder, främst i sparstimulerande syfte, som skall vidtagas för att vi åter skall få en något så när normalt fungerande kredit- och kapitalmarknad borde de produktionshämmande pålagor, som i form av olika slags straffbeskattning nu åvilar näringslivet, omgående tas bort. Investeringsavgiften, de skärpta varulagervärderingsbestämmelserna, förbudet mot en liberal avskrivningspolitik etc. har verkat såsom straffskatter och därmed också hämmat produktionsutvecklingen. Ett borttagande av dessa pålagor är en praktisk åtgärd helt i linje med de från alla håll uttalade önskemålen om en fortsatt ökning av vårt näringslivs effektivitet.

I fråga om investeringarna är det föreningens uppfattning, att åtgärder borde vidtagas i syfte att så drastiskt som möjligt nedskära de offentliga investeringarna och sålunda endast de allra angelägnaste ändamålen skulle få släppas fram. I synnerhet borde det vara möjligt — i detta stycke är föreningen helt ense med Utredningen — att dämpa stegringstakten ifråga om de kommunala investeringarna. Vill man vara förutseende är nog en sådan politik nödvändig och de för den ekonomiska politiken ansvariga måste sålunda ställa sig kallsinniga inför även relativt angelägna offentliga investeringsönskemål. Det är viktigare att näringslivet får varje krona som kan lösgöras till sina rationaliseringar och moderniseringar, då det ändå till sist alltid är produktionen och dess förmåga att hålla jämna steg med den tekniska utvecklingen som avgör både våra och våra efterkommandes definitiva standardutrymme. Ifråga om småföretagarna torde deras behov av rationaliseringar idag vara angelägnare än någonsin. Föreningen har i så många sammanhang framhållit småföretagens enorma och växande betydelse inom en fri marknadshushållning såsom konkurrensstimulerande faktor, sysselsättningsbuffert vid vikande konjunkturer, producent av ett växande antal konsumtionsartiklar etc. att argumenten här icke skall upprepas. Här skall endast fastställas denna näringsgrupps skriande investeringsbehov för rationalisering och förbättring av produktionsapparaten. Men för småföretagarna räcker det icke bara att investeringsvolymen tillåtes bli större, för dem återstår det svåraste problemet, nämligen att skaffa sig lämpliga krediter. Utredningen uttalar när det gäller investeringarna att man bör eftersträva en »ökning såväl på det offentliga områ-

det som även det privata näringslivet» och tillägger »att man samtidigt bör lägga den investeringsbegränsande politik, som under alla förhållanden blir nödvändig, så att rörligheten på kapital- och kreditmarknaden ökas». Detta är gott och väl, men även om denna politik beträffande den ökade rörligheten realiseras, så räcker detta icke för småföretagarna. Dessas svåraste problem på kreditområdet, ett problem som accentueras i intensitet för varje år, är avsaknaden av s. k. långa krediter. Om småföretagarna i vårt land skall kunna stå för sin del av den produktionsökning som Utredningen räknar med för den kommande fem- eller tioårsperioden måste nyssnämnda problem få en lösning. Därest en dylik icke kan frambringas på privat väg inom det enskilda näringslivet, kreditinstituten inkluderade, är det föreningens uppfattning att en samhällelig insats i syfte att få fram en lösning blir nödvändig.

Vad Utredningen i övrigt anfört t. ex. ifråga om valutareserven och dess ökning synes föreningen realistiskt och förnuftigt och föranleder icke några föreningens närmare kommentarer. Stockholm den 19 mars 1957.

Svensk Industriförening

Bengt Sjönell

Svenska Arbetsgivareföreningen

Det föreliggande betänkandet har enligt föreningens mening på ett utmärkt sätt visat värdet av regelbundna analyser av de långsiktiga utvecklingstendenserna i vår ekonomi. Flera ekonomisktpolitiska frågor av genomgripande betydelse — arbetstidsförkortningen och utformningen av ett framtida pensioneringssystem kunna nämnas som exempel — befinna sig för närvarande under debatt. Icke minst förloppet av pensionsberedningens arbete visar betydelsen av att en aktuell översikt av långtidsutredningens karaktär fortlöpande finnes att tillgå vid bedömningen av frågor av denna karaktär. Föreningen vill därför ansluta sig till tanken att analyser av långtidstendenserna i vår ekonomi i framtiden utföras med kortare tidsmellanrum än hittills. Detta skulle innebära, att man även på detta område inför en rullande framtidsbedömning, exempelvis på det sättet att en överarbetning av långtidsanalysen företas varje år, och att tidsperspektivet i samband därmed framflyttas med ett år för varje gång.

Värdet av en långtidsutredning ligger enligt föreningens mening främst i att den ger en fastare grund för offentliga beslut. Med hänsyn till den mycket stora ekonomiska betydelse, som statens och kommunernas verksamhet numera har, är det av vikt att långsiktiga planer på detta område kunna baseras på så realistiska grunder som möjligt. Detta gäller inte endast det offentligas ovan berörda inflytande på arbetstidens längd och inkomstöverföringarna till pensionärer och andra, som för sin försörjning äro beroende av det allmänna, utan även beträffande det offentligas insatser inom exempelvis skolväsendet, kommunikationsväsendet och stadsplaneringen. Inom många av dessa verksamhetsgrenar måste särskilt långa tidsperspektiv anläggas. Det är därför av utomordentlig betydelse att den offentliga verksamheten planeras på ett sådant sätt, att den kommer att harmoniera med den ekonomiska utvecklingen i övrigt. Utvidgningar av det offentligas sociala åtaganden måste vägas mot eventuellt möjliga standardförbättringar för dem som aktivt

deltaga i produktionslivet, mot behovet av investeringar för att trygga en framtida produktionsökning, mot kraven på en tillräcklig valutareserv och så vidare.

Även penning- och finanspolitiken bör ställas in i ett längre tidsperspektiv. Detta kan lämpligen ske inom långtidsutredningarnas ram. Med långtidsutredningarnas nuvarande uppläggning kommer behandlingen av de privata investeringarna och valutareserven att inskränka sig till en analys av aktuella utvecklingstendenser och uttalandet av allmänna önskemål exempelvis om en viss förstärkning av valutareserven. Sambanden mellan en viss önskad utveckling, t. ex. på de privata investeringarnas område, och de ekonomiskt-politiska medlen att realisera denna utveckling måste även analyseras av långtidsutredningarna. Exempelvis bör man visa, vilka förskjutningar i inkomstbildning och likviditet inom olika näringsgrenar och grupper av hushåll som realiserandet av vissa önskemål i fråga om investeringsutveckling och valutareserv förutsätter vid skilda alternativ för penning- och finanspolitiken. En analys av detta slag ökar möjligheterna att ge penning- och finanspolitiken en mer långsiktig inriktning, så att icke kortsiktssynpunkter komma att dominera denna gren av statens verksamhet på ett i längden olyckligt sätt.

Som är naturligt med hänsyn till den aktuella konjunktursituationen kommer långtidsutredningen in på köproblem av skilda slag. Bland annat diskuterar den utförligt avvägningen mellan utbyggnadstakten på undervisningsväsendets, bilismens och bostadsbyggandets områden. Utredningen konstaterar en jämviktsbrist på dessa tre områden och uppställer en prioritetsordning, enligt vilken jämviktsbristen i första hand bör avvecklas inom undervisningsväsendet och bostadsområdet, under det att bilismen kommer i andra hand.

Det ligger i den ekonomiska utvecklingens natur, att jämviktsbrist från tid till annan uppträder än på det ena, än på det andra området. En brist på jämvikt kan korrigeras dels genom prisförändringar, dels genom förändringar av produktionens inriktning. Utredningen diskuterar visserligen på flera punkter förändringar av priserna på kapitalkrävande tjänster som medel att korrigera en rådande brist på jämvikt, men visar samtidigt en påtaglig tveksamhet inför användningen av sådana medel. Särskilt gäller detta bostadsområdet. Föreningen måste vända sig mot principen att räkna fram ett visst bostadsbehov år 1965 och därefter på grundval av detta behov uppställa ett program för bostadsbyggandet under en tioårsperiod. Hyresnivån är för närvarande nedpressad under kostnaderna genom subventioner och regleringar. Detta gäller både äldre och nybyggda fastigheter. Det kan icke nu bedömas, hur stor bostadsefterfrågan skulle bli vid en hyresnivå, som motsvarar kostnaderna. Den enligt föreningens mening riktiga politiken i ett sådant läge är att inleda en avveckling av hyresregleringen genom att låta hyrorna successivt anpassa sig till kostnaderna. Först när detta skett, är det möjligt att ta ställning till frågan huruvida en ökning eller minskning av bostadsproduktionen är påkallad. Under övergångstiden bör bostadsbyggandet stabiliseras på nuvarande nivå i syfte att undvika störningar inom byggnadsindustrin.

Föreningen får vidare framhålla att den av långtidsutredningen föreslagna ramen för industrins investeringar innebär en ytterligare nedpressning av industrins de senaste åren beskurna andel av de totala investeringarna.

Enligt det gynnsammare alternativet får industrin nätt och jämnt behålla samma investeringsandel som åren 1951—1955. Under dessa år var emellertid industrins andel av de totala ny- och reinvesteringarna relativt låg, nämligen genomsnittligt 20,2 % mot 24,4 % under åren 1946—1950. Vid långtidsutredningens ogynnsammare, och förmodligen mera realistiska, alternativ, blir det fråga om en betydande nedskärning i industrins investeringsandel jämfört med den låga siffran för åren 1951—1955.

Föreningen vill instämma med utredningen i det önskvärda i att rörligheten på arbetsmarknaden i vissa riktningar ökas. Bland annat gäller detta den geografiska rörligheten. Arbetskraftsreserver finnas fortfarande på vissa platser och inom vissa regioner, under det att brist på arbetskraft råder på andra orter och inom andra delar av landet. Genom en intensivare geografisk omflyttning skulle den totala tillgången på arbetskraft kunna utnyttjas bättre.

Åvägabringandet av en ökad rörlighet på arbetsmarknaden är en komplicerad fråga. Föreningen vill i detta sammanhang endast peka på två faktorer, nämligen bostadsbristen och lönepolitiken. Återställandet av en på normalt sätt fungerande bostadsmarknad är enligt en allmän uppfattning ett första villkor för en ökad arbetskraftsrörlighet. Även lönepolitiken spelar emellertid en roll. Lönerelationerna måste avpassas så, att en flyttning från ett överskottsområde till ett underskottsområde leder till en inkomstförbättring för den enskilde.

En ökad arbetskraftsrörlighet kan väntas leda till en högre och jämnare sysselsättning och ett högre produktionsresultat. Lokala sysselsättningssvårigheter behöva vid större rörlighet inte leda till arbetslöshet. Exempel på arten av de problem, som följa av trögrörligheten, erbjudas inom byggnadsfacket, där produktionen knappast kan lokaliseras till de platser, som ha arbetskraftsöverskott.

Utredningen framhåller att invandring av utländsk arbetskraft i många situationer kan utgöra ett korrektiv mot en alltför liten rörlighet hos den inhemska arbetskraften. Föreningen vill understryka betydelsen av att hinder icke resas mot en önskvärd invandring av utländsk arbetskraft. Liksom utredningen anser föreningen att en utveckling i riktning mot en allmänt ökad internationell rörlighet på arbetsmarknaden skulle utgöra ett betydelsefullt framsteg.

Av föreningens uppfattning att lokala sysselsättningssvårigheter bäst avhjälpas genom en ökad arbetskraftsrörlighet följer en principiell tveksamhet inför en lokaliseringspolitik, som innebär att företagen tvingas förlägga sin verksamhet till orter med arbetskraftsöverskott. Samhället gagnas i längden bäst av att den ekonomiska verksamheten lokaliseras på ett sådant sätt, att produktionen kan ske till lägsta möjliga kostnader. Mer eller mindre tillfälliga sysselsättningssvårigheter böra icke föranleda avsteg från denna princip.

Slutligen vill föreningen understryka betydelsen av en mer positiv inställning till skiftarbetet med hänsyn till det begränsade investeringsutrymmet. Stockholm den 22 mars 1957.

Svenska Arbetsgivareföreningen
Curt-Steffan Giesecke
Karl-Olof Faxén

Svenska Bankföreningen

I sitt yttrande av den 21 november 1951 över 1950 års långtidsutrednings betänkande framhöll bankföreningen

bl. a., att enligt dess mening borde under inga förhållanden endast *ett* huvudalternativ för konjunkturutvecklingen och utvecklingstakten ha uppställts som underlag för långtidsprogrammet. Bankföreningen motiverade detta med den risk som förelåg att såväl det allmänna medvetandet som de ekonomisk-politiska övervägandena och åtgärderna på ett olyckligt sätt fixerades vid ifrågavarande enda alternativ, som trots utredningsmännens reservationer i verkligheten komme att uppfattas som en prognos. I detta hänseende innebär den nya långtidsutredningen ett framsteg, i det den redovisar icke mindre än sex olika alternativ för den framtida utvecklingen av bruttonationalprodukten, låt vara att den sedan i sina diskussioner huvudsakligen koncentrerar sig till två av dessa alternativ. Den nya utredningen innehåller också mindre av programmatiska uttalanden och mer av en öppen diskussion av olika avvägningsproblem än tidigare långtidsutredningar. Enligt bankföreningens mening ger detta ökat värde åt den nu framlagda utredningen.

I fråga om avvägningen mellan investeringar och konsumtion har utredningsmännen lämnat en del ganska preciserade rekommendationer. De har efter en grundlig och värdefull inventering av investeringsplaner och investeringsönskemål på olika områden kommit till den uppfattningen, att en ökning av investeringstakten bör komma till stånd. Trots att härvid många av de vid inventeringen framkomna siffrorna kraftigt räknats ned, har dock de investeringsökningar som utredningsmännen förordar blivit så stora, att utrymmet för fortsatt konsumtionsökning starkt begränsas. Vid det mera ogynnsamma av de två produktionsutvecklingsalternativ som utredningen i detta sammanhang räknar med, alternativet A 2, skulle man t. o. m. närma sig ett konsumtionsstopp för den aktiva befolkningen. Utredningen understryker därför också starkt behovet av en utgiftsbegränsande politik, avsedd att hålla nere konsumtionsökningen under de närmaste fem åren.

Bankföreningen är av den uppfattningen att den ekonomiska politiken under senare år i alltför hög grad inriktats på att hålla tillbaka investeringarna och då alldeles särskilt de privata investeringarna inom näringslivet. I princip betraktar bankföreningen därför långtidsutredningens uttalanden i avvägningsfrågan som ett välkommet försök att vrida utvecklingen i rätt riktning genom att de produktiva investeringarna beredes ökat utrymme på konsumtionens bekostnad. Om produktionen utvecklar sig i enlighet med det högre av nyssnämnda båda alternativ — alternativet B 2 — borde också utredningens program i detta avseende kunna fullföljas utan oöverstigliga svårigheter. Bankföreningen vill erinra att utredningen i detta alternativ kalkylerar med en konsumtionsökning i nästan samma takt som hittills under efterkrigstiden. I den händelse produktionsutvecklingen får den mera begränsade omfattning som angives i alternativet A 2, är det däremot enligt bankföreningens mening tveksamt, om det i praktiken verkligen blir möjligt att åstadkomma en så stark bromsning av konsumtionsökningen som utredningen förutsatt för detta fall. Man måste därför göra klart för sig att det vid denna ogynnsammare produktionsutveckling kan bli nödvändigt att avvägningen mellan investeringar och konsumtion sker på annat sätt än utredningen ansett önskvärt. Den ekonomiska politiken bör nämligen under inga omständigheter få ledas så, att man inriktar sig på att genom-

föra de av långtidsutredningen rekommenderade investeringsökningarna utan hänsyn till huruvida även det uppställda konsumtionsbegränsningsprogrammet blir förverkligat. Ett sådant förfarande skulle resultera i inflation.

Oberoende av den avvägning mellan investerings- och konsumtionsökning som i verkligheten kan komma till stånd talar åtskilligt för att det även under den kommande femårsperioden kommer att föreligga behov av en antiinflationistisk politik, avsedd att hindra överkonjunktur och bevara penningvärdet. Utredningens rekommendationer i dessa hänseenden är enligt bankföreningens mening av stort värde. Ur de synpunkter som bankföreningen har att företräda föreligger särskild anledning att dröja vid vad utredningen har att säga om sparandet och om kapitalmarknaden.

Med de mycket stora investeringsbehov som reser sig framför oss måste det bli en angelägenhet av första ordningen att söka åstadkomma ett ökat sparande i samhället. Såsom utredningsmännen anfört kommer det individuella sparandet med all säkerhet att behålla sin ställning som en viktig källa för att finansiera investeringar. Ett huvudmål för den ekonomiska politiken bör därför vara att stimulera till dylikt sparande. Det av utredningen framförda uppslaget att i sådant syfte höja kraven på egen insats vid anskaffning av konsumtionskapitalvaror, t. ex. bostäder och bilar, liksom kraven på snabbare amortering av lån finner bankföreningen beaktansvärt. Än viktigare är dock att skapa stabilitet i penningvärdet och bryta inflationsförväntningarna. Därjämte är det i hög grad önskvärt att en förskjutning av skattetrycket från sparandet till konsumtionen kommer till stånd. De metoder härför som utredningen förordat bör enligt bankföreningens mening närmare utredas. Lyckligt vore tvivelsutan också om, som utredningen önskar, sparandet i större utsträckning än nu komme att framstå som en »social dygd».

I fråga om kapitalmarknadsproblemen — vilka för övrigt behandlas mycket knapphändigt av utredningen — vill bankföreningen särskilt understryka två synpunkter, som visserligen antytts men knappast utvecklats i betänkandet.

Den ena gäller rörligheten på kapitalmarknaden och behandlas på s. 76 i betänkandet. Utredningen understryker där behovet av en sådan rörlighet på kapitalmarknaden som leder kapitalet till de mest lönande investeringarna. Detta är, såsom utredningen också framhåller, en fråga som är av den största betydelse för en balanserad expansion i snabbast möjliga takt. Endast om den löses tillfredsställande, kan man uppnå att de högproduktiva investeringsprojekten erhåller det försteg som bör tillkomma dem. För att från nuvarande fastlåsta läge komma fram till den erforderliga ökade rörligheten krävs framför allt en stram finanspolitik och en friare räntebildning.

På s. 77 snuddar utredningen vid frågan om finansieringen av den ökning av investeringarna inom det privata näringslivet som förutsättes för den kommande femårsperioden. Utredningen uttalar att denna investeringsutvidgning kan förutsätta en ökning av näringslivets möjligheter att låna i olika kreditinstitut och på kapitalmarknaden. Bankföreningen har för sin del svårt att se hur denna investeringsökning över huvud taget skall kunna komma till stånd utan ökad upplåning. Så beskurna som företagens möjligheter till självfinansiering numera blivit, kommer den förutsatta utvidgningen av investeringarna

inom varuproduktionen med all sannolikhet att ställa starkt ökade krav på kreditinstitut och kapitalmarknad. En omprövning av de nuvarande riktlinjerna för penningpolitiken är därför även av denna anledning påkallad.

Slutligen vill bankföreningen framhålla att den i stort sett kan ansluta sig till vad utredningen anfört om kapitalrörelser gentemot utlandet. Utredningsmännen anser en kapitalimport väl motiverad i sådana fall, då det i utlandet upplånade kapitalet motsvaras av en snabb återinströmning av utländsk valuta. Som exempel på vad de därvid haft i tankarna anger de en påskyndad utbyggnad av handelsflottan och flyget och ett snabbare förverkligande av utvidgningsplanerna inom svensk skogsindustri. Över huvud taget ser utredningen fram emot att Sverige i växande utsträckning blir ett på en gång kapitalimporterande och kapitalexporterande land. Det är önskvärt att vad utredningen anfört i dessa stycken beaktas av de valutavårdande myndigheterna. Stockholm den 29 mars 1957.

För Svenska Bankföreningen

Dess styrelse:

Sven Strömberg

Svenska Cellulosaföreningen

Beträffande de uttalanden av allmänt intresse för industrien, som göras i utredningen, be vi få hänvisa till det yttrande som avgives av Sveriges Industriförbund.

I fråga om skogsbruket och skogsindustrierna framlägges i kapitel 5 rörande utvecklingstendenser på olika produktionsområden å s. 137 och följande en del uppgifter, som i huvudsak torde basera sig på samma grundmaterial som Södra Sveriges Skogsindustriutrednings i oktober 1956 avgivna betänkande angående skogsindustriens utbyggnad. Det av sistnämnda utredning framlagda materialet kommenterades i ett till Statsrådet och Chefen för Kungl. Handelsdepartementet den 19 sistlidna december av oss jämte Svenska Trämasseföreningen, Svenska Pappersbruksföreningen och Svenska Trävaruexportföreningen gemensamt avgivet yttrande.

Vi be jämväl i förevarande sammanhang få hänvisa till de synpunkter som framförts i sistnämnda yttrande, varav vi närslutet ha äran översända en avskrift. Härutöver få vi i anslutning till ett i sista stycket å s. 141 i betänkandet gjort uttalande, enligt vilket den planerade utbyggnaden av cellulosaindustrien kan beräknas medföra en höjning av produktionskapaciteten med drygt 1 miljon ton från 1955 till 1960, påpeka att såsom av sammanhanget synes framgå torde ifrågavarande beräknade kapacitetsökning avse all såväl kemisk som mekanisk trämassa. Stockholm den 18 februari 1957.

Svenska Cellulosaföreningen

L. Sjunnesson

Bilaga

Genom remiss den 4 oktober 1956 har Svenska Cellulosaföreningen, Svenska Pappersbruksföreningen, Svenska Trämasseföreningen och Svenska Trävaruexportföreningen var för sig beretts tillfälle avgiva yttrande över betänkande angående Skogsindustrins utbyggnad avgivet av Södra Sveriges skogsindustriutredning den 1 oktober 1956. I anledning härav får föreningarna gemensamt vördsamt anföra följande.

Avverkningsberäkningarna

Utredningen har såsom grundval för sina överväganden godtagit de av Statens skogsforskningsinstitut för dess räkning utförda avverkningsberäkningarna. Med hänsyn bland annat till den ökning och omlagring av virkesförråden, som ägt rum under det senaste kvartsseklet i hela landet, och som alltjämt pågår, har föreningarna för sin del kommit till den uppfattningen, att de av skogsforskningsinstitutet senast framlagda bruttoavverkningssiffrorna i och för sig är rimliga. Vi förordar, att desamma tills vidare läggas till grund för de olika skogsindustriella överväganden. Föreningarna anser dock, att bruttoavverkningssiffrorna — eller med andra ord de ur skogsvårdssynpunkt möjliga uttagen — endast är uttryck för det vid tidpunkten för undersökningens verkställande aktuella läget och att de möjliga bruttoavverkningarna med hänsyn till virkeskapitalets fortgående tillväxt efter icke alltför lång tidsintervall kommer att överstiga de för dagen godtagna. Om den reella arbetskraftstillgången genom teknikens utveckling och arbetsformernas effektivisering kan ökas, innebär detta, att den för hela Norrlands vidkommande möjliga bruttoavverkningen kan beräknas enligt skogsforskningsinstitutets avverkningsalternativ b i stället för som nu (exklusive Norrbottens lappmark) skett enligt avverkningsalternativ a.

Om sålunda några invändningar icke kan göras gentemot den skogsvårdsmässigt beräknade bruttoavverkningen, anser föreningarna däremot anledning föreligga till vissa erinringar beträffande de av utredningen redovisade beräkningarna rörande den för industriens behov disponibla virkestillgången.

Föreningarna godtager i detta sammanhang de i utredningen gjorda justeringarna för dåligt avsättningsläge, lump och dylikt svinn samt för sjunkning i flottleder i vad avser gagnvirke av tall och gran. Beträffande barrklenvirke och lövved får vi framhålla följande. I ett på s. 13 återgivet uttalande erinrar skogsforskningsinstitutet om »att utfallet av lövskog ingalunda motsvarar vad som i praktiken för närvarande kan utnyttjas. Det är endast att betrakta som en kvantitet, vilken — oavsett avsättningsläge — ur skogsvårdssynpunkt är möjlig att uttaga». Även beträffande det i rundvirkesbalanserna redovisade barrklenvirket gäller uppenbarligen att detsamma icke i sin helhet kan utnyttjas för industriellt ändamål. I fråga om den industriellt utnyttjningsbara tillgången av barrklenvirke och lövved får föreningarna hänvisa till bifogade detaljundersökning (bil. 1)[1], varav framgår, att den ur såväl kvalitativ som ekonomisk synpunkt för industrien disponibla kvantiteten av dessa sortiment väsentligt understiger det av utredningen redovisade, ur skogsvårdssynpunkt möjliga virkesuttaget, trots att den genom föreningarna verkställda undersökningen baserats på för lövgagnvirke lägre minimidimensioner än de av utredningen tillämpade.

Efter omdisposition av den på basis av 1954 års förbrukning beräknade framtida brännvedsåtgången, så att till brännved åtgår minsta möjliga kvantitet av gagnvirkessortiment och efter korrigering av den för industrien disponibla barrklenvirke- och lövvedskvantiteten inklusive sågverksavfall utgör det för massa- och boardindustrien möjliga produktionsunderlaget på sätt framgår av bifogade bilagor (2—4)[1] 23 978 000 m³f

[1] Redovisas ej här.

ub mot av utredningen beräknade 26 991 000 m³f ub.[1]

Ehuru föreningarna är medvetna om att den tekniska och ekonomiska utvecklingen väl kan medföra, att viss del av det enligt föreningarna såsom i dag icke ekonomiskt åtkomligt eller för industrien utnyttjningsbart avförda barrklenvirket och lövvirket senare kan bliva underlag för massa- eller boardproduktion, synes det föreningarna riktigt att vid en aktuell bedömning av skogsindustriens expansionsmöjligheter nu godtaga de av oss framräknade tillgångssiffrorna.

Föreningarna har i olika sammanhang här ovan understrukit, att såväl bruttoavverkningskvantiteterna som de för industrien utnyttjningsbara virkeskvantiteterna är ett uttryck för virkestillgången vid en given tidpunkt, men att tillgångarna senare såväl till följd av virkeskapitalets successiva ökning som till följd av teknisk utveckling får förutsättas bliva högre. Det är med denna föreningarnas utgångspunkt angeläget att understryka önskvärdheten av att aktuella virkesbalanser från tid till annan upprättas och föreningarna tillstyrker utredningens förslag härutinnan. Föreningarna förutsätter dock härvid viss ändring i den geografiska områdesindelningen för virkesbalanserna. Vi finner det sålunda önskvärt, att det av utredningen föreslagna s. k. Dala-Hälsingeområdet uppdelas i tvenne, ett omfattande Ljusnans flodområde och ett omfattande Dalälvens flodområde. Vi anser vidare, att till sistnämnda område också måste hänföras de delar av Stockholms, Uppsala och Västmanlands län, vilka sedan många år jämte Dalälvens flodområde utgjort tredje virkesförsörjningsområdet. För att underlaget för de tid från annan upprättade virkesbalanserna skall bliva så aktuellt som möjligt tillstyrker föreningarna i detta sammanhang att riksskogstaxeringens tidsintervaller i Norrland liksom inom övriga delar av riket fastställes till 10 år.

Industriens råvarubehov

Utredningen har vid sidan av beräkningen av virkestillgången även bedömt industriproduktionen och härvid uttalat sig för en kraftig utbyggnad av massa- och boardindustrien med syfte att möjliggöra ett industriellt utnyttjande av det 1954 föreliggande virkesöverskottet. Med utredningens bedömning av den skogsvårdsmässigt tillgängliga virkeskvantiteten uppgick detta överskott till 9 256 000 m³f ub rundvirke jämte 500 000 m³f sågverksavfall eller tillsammans 9 756 000 m³f. Med de av föreningarna enligt ovan vidtagna korrigeringarna uppgick det industriellt utnyttjningsbara överskottet till 6 743 000 m³f ub.

Ehuru det föreliggande överskottet av gagnvirke till stor del belöper å sågtimmerdimensioner accepterar föreningarna utredningens uppfattning att virkesöverskottet kan utnyttjas för utvidgning av massa- och boardproduktionen, varvid i massaproduktionen i detta sammanhang ingår den integrerade pappersproduktionen. Detta blir emellertid beroende av prisrelationen mellan sågtimmer och massaved. Föreningarna har med denna utgångspunkt för sin del låtit verkställa en undersökning såväl av den från 1954

[1] Kvantiteten 26 991 000 m³f ub är baserad på »årlig tillgång» enligt utredningen samt på 1954 års virkesförbrukning för andra ändamål än massa och board (tab. 12 i betänkandet s. 130), varjämte tillagts 1954 års industriella förbrukning vid massa- och boardindustrien av sågverksavfall (1 913 000 m³f ub), ytterligare ökad med av utredningen (s. 132) angiven merkvantitet av 500 000 m³f ub, som »inom en ej avlägsen framtid» torde vara möjlig att tillföra industrierna i fråga för förädling.

till 1956 uppkomna faktiska produktionsökningen som av den till följd av kända pågående utbyggnader och andra förhållanden av industrien i november 1956 beräknade produktionen och virkesförbrukningen under 1958.

Av föreningarnas undersökning framgår, att 1956 års råvaruförbrukning för massa- och boardindustrien kommer att uppgå till 20 248 000 m³f ub. Detta innebär, att det 1954 befintliga virkesöverskottet nedgått från 6,74 milj. m³f ub till 3,73 milj. m³f ub eller på annat sätt uttryckt till cirka 45 % konsumerats genom industriens hittillsvarande anpassning till det ökade råvaruunderlaget.

Med hänsyn till faktiskt pågående utbyggnader, eliminering av trånga sektorer inom olika anläggningar samt till förutsättningarna att på ytterligare håll inom industrien kunna övergå till kontinuerlig drift kan produktionsmöjligheterna under 1958 nu bedömas motsvara en råvaruförbrukning av 23,11 milj. m³f ub. Härigenom nedgår virkesöverskottet med ytterligare 2,86 milj. m³f ub och av 1954 års överskott kvarstår 0,87 milj. m³f ub eller i runt tal 13 %.

De närmare detaljerna beträffande produktionsutvecklingen framgår av de tidigare åberopade bilagorna 2—4 samt av efterföljande avsnitt angående massa- och pappersindustriens produktion och avsättningsmöjligheter.

Vid bedömningen av det vid 1958 års utgång kvarstående överskottet har man att beakta, att i beräkningen av den för massa- och boardproduktionen tillgängliga vedkvantiteten ingår 2,35 milj. m³f ub lövvirke. År 1954 användes i massa- och boardproduktionen endast 0,53 milj. m³f ub.

Om hänsyn tages till att den faktiska virkesförsörjningen för Dala- och Värmlandsindustrien till icke oväsentlig del täckes från östra Mellansverige, kan konstateras, att det vid 1958 års utgång befintliga överskottet är att finna i Sydsverige.

Inom detta stora område är emellertid förhållandena icke ensartade. Ett studium av fig. 9 b, s. 78 i betänkandet ger vid handen att de grankonsumerande industriernas belägenhet och råvaruförsörjning är sådan, att större sammanhängande områden med överskott av granved inbjudande till nyetablering av dylika industrier helt saknas. En fortsatt utbyggnad av de redan existerande industrierna synes vara den rätta lösningen, i den mån lokala överskott av granved skulle föreligga.

Den bild av den tallvedsförbrukande industriens situation inom södra och mellersta Sverige, som framgår av fig. 10, s. 79 i betänkandet är missvisande. Utredningen har nämligen icke i bilden inarbetat det förhållandet att avsevärda kvantiteter tallved från berörda försörjningsräjonger går till industrier i närliggande områden, vartill kommer att hänsyn ej alls tagits till wallboardindustriens vedbehov. I omedelbar närhet av det aktuella områdets nord- och västgräns ligger sålunda en rad stora sulfat- och boardfabriker, vilka hämtar en så betydande del av sitt råvarubehov inom norra och västra delarna av området, att något tallvedsöverskott inom dessa räjonger icke torde föreligga.

Förhållandena inom övriga delen av området kommer också att radikalt förändras främst för Smålandslänens vidkommande efter tillkomsten av skogsägareföreningarnas sulfatfabrik i Mönsterås.

Som helhetsintryck vågar föreningarna uttala, att industrien genom sina dispositioner på anmärkningsvärt kort tid anpassat sig till den förbättrade råva-

rubasen och att ett visst virkesöverskott endast kan konstateras inom de delar av riket, där skogsindustrien icke alls eller endast till obetydlig del kan stödja kontinuiteten i sin produktion på råvaruförsörjning från egna skogar. Även inom södra Sverige måste dock skogsindustrien anses ha visat god följsamhet med hänsyn till de risker, som är förenade med en utbyggnad intill gränsen för den potentiella råvaruförsörjningen i de fall då virke från egna skogar icke kan utgöra buffert för variationerna i det av konjunkturer och skördeutfall påverkade virkesutbudet från enskilda skogsägare. Vid bedömning av frågan om skogsindustriens ytterligare utbyggnad efter 1958 bör hänsyn i första hand tagas till att denna utbyggnad på snabbaste och ur nationalekonomisk synpunkt lämpligaste sätt kan ske genom utvidgning av redan befintliga eller under byggnad varande industrier. Härför talar också den av utredningen redovisade utbyggnadsplanen för tiden 1959—1960. Föreningarna har i detta sammanhang icke ansett sig böra närmare dryfta konsekvenserna av dessa planer för 1959—1960, eftersom de verkställda justeringarna i råvaruberäkningarna kan komma att föranleda viss omläggning av investeringsinriktningen för tiden efter 1958.

Mot bakgrunden av industriens snabba anpassning till det ökade råvaruunderlaget anser föreningarna det angeläget att understryka önskvärdheten av att råvarubasen fortsättningsvis icke beskäres genom sådana handelspolitiska åtgärder som ensidigt gynnar exporten av rundvirke och försvårar importen därav.

Arbetskraftstillgången

Även med en till den potentiella virkestillgången anpassad produktionsapparat blir den faktiska produktionen slutligen beroende av arbetskraftstillgången och arbetskraftens rationella utnyttjande. Även om man med nu befintlig arbetskraft och med nuvarande arbetsmetoder kunnat täcka den ökning i efterfrågan å virke, som betingats av produktionsökningen under de senaste två åren, är det uppenbart att en ytterligare högst betydande effektivering av skogsbrukets arbetsmetoder är nödvändig för att den för de närmaste årens produktionsstegring erforderliga virkesutdrivningen skall komma till stånd. Detta förutsätter enligt föreningarnas mening en från statsmakternas sida skattemässigt välvillig inställning till skogsbrukets investeringsbehov, bland annat på sätt Skogsindustriernas Samarbetsutskott och Sveriges Skogsägareförbund framhållit i yttrande den 28 november 1956 till statsrådet och chefen för Jordbruksdepartementet i anledning av 1955 års skogsvårdsutrednings betänkande rörande skogsbrukets vägfrågor.

Skogsbrukets struktur

Genom vad ovan anförts i fråga om det kvarvarande virkesöverskottet i södra Sverige och skälen varför detta ej kunnat utnyttjas lika snabbt som på andra håll, torde klart framgå, att ett råvaruunderlag från egna skogar är av synnerlig betydelse för tryggandet av en jämn och hög produktionsutnyttjning och utbyggnadsgrad. I den mån så kan ske utan skada för de vid den för landet erforderliga jordbruksproduktionen bundna befolkningsgrupperna finner föreningarna i likhet med utredningen det därför önskvärt, att bestämmelserna om förbud för bolag m. fl. att förvärva skogsmark uppmjukas och hänvisar i detta sammanhang till de skäl, som verk-

ställande direktören i Svenska Cellulosa Aktiebolaget Ax. Enström anfört i sin av utredningen å s. 34—35 citerade reservation till 1951 års jordbruksrationaliseringsutrednings betänkande med förslag till jordrationaliseringslag.

De av utredningen rekommenderade långtidsavtalen rörande leverans av rundvirke vore enligt föreningarnas bedömande i och för sig ett önskvärt komplement till en genom innehavet av egna skogar tryggad virkesförsörjning. Föreningarna finner emellertid med stöd av tidigare erfarenheter förutsättningarna för sådana långtidsavtal starkt begränsade på grund av svårigheterna att genom avtal med organisationer, i detta fall enskilda skogsägareföreningar, ålägga enskilda skogsägare en avverkningsplikt, som icke alltid kommer att överensstämma med den enskildes intresse. Jämväl prisfrågorna försvåra uppgörelser på längre sikt. Gällande regler om taxeringsmässig nedskrivning för prisfallsrisker å kontrakt utgör ytterligare en hindrande faktor.

Massa- och pappersindustriens produktion och avsättningsmöjligheter

I kapitel 9 lämnar utredningen en redogörelse för de planer på en omfattande utbyggnad av cellulosa- och trämasseindustrien, varom uppgifter under 1955 meddelats Handelsdepartementet. Den på basis härav beräknade produktionskapaciteten för massa vid utgången av åren 1958 och 1960 redovisas i tabell 1 å s. 118 i betänkandet, vari uppgift även lämnas rörande produktionen 1954.

Utredningen anger icke huru stor del av produktionskapaciteten, som avses för tillverkning av massa för avsalu respektive för pappersbrukens egen tillverkning av papper eller papp. För en beräkning enbart av det häremot svarande ökade vedbehovet må denna förenkling i och för sig synas motiverad. Icke desto mindre torde tillvägagångssättet kunna föranleda vissa missförstånd, och det har också i betänkandet lett till uttalanden som kan giva upphov till felaktiga slutsatser. De till Handelsdepartementet 1955 meddelade utbyggnadsplanerna omfattade också uppgifter i nu nämnda hänseende. Dessa uppgifter gav vid handen att i runt tal halva den beräknade utbyggnaden av den kemiska massaindustrien och övervägande delen i fråga om den mekaniska avsåg massa för de integrerade pappersbrukens eget behov, medan resterande del beräknades för avsalu. Förhållandet bekräftas av en samtidig likaledes till Handelsdepartementet överlämnad utredning inom Svenska Pappersbruksföreningen rörande planerade utbyggnader på pappers- och pappområdet.

Utredningen framhåller, att den planerade utbyggnaden är synnerligen omfattande samt ifrågasätter, huruvida ett sådant program är möjligt att genomföra på så kort tid som fram till 1961. I detta sammanhang återges de reservationer härutinnan, som framförts av Cellulosa- och Trämasseföreningarna i en skrivelse till Handelsdepartementet. Motsvarande förbehåll gjordes även av Pappersbruksföreningen. Med hänsyn härtill torde det vara av intresse att klarlägga, hur företagen nu, då endast två år återstå, beräknar kunna fullfölja den till utgången av 1958 planerade produktionsutvidgningen.

I efterföljande sammanställning lämnas uppgifter rörande den faktiska totala cellulosaproduktionen 1954 enligt företagens uppgifter till Cellulosaföreningens produktionsstatistik samt den

beräknade produktionen för innevarande år ävensom den beräknade totala cellulosatillverkningen under år 1958, baserad på en i dagarna av föreningarna företagen undersökning. Vid produktionens beräknande för 1958 har förutsatts att konjunkturförhållandena icke lägger hinder i vägen för ett fullt utnyttjande av kapaciteten.

Totalproduktion för avsalu och eget behov	Sulfitcellulosa		Sulfatcellulosa		Summa massa
	Blekt	Oblekt	Blekt	Oblekt	
	1 000 ton torrtänkt vikt				
1954	782	773	387	895	2 837
1956, beräknad	889	867	440	1 002	3 198
1958, beräknad	976	880	565	1 093	3 514

Såsom av ovanstående sammanställning framgår beräknas produktionsökningen för kemisk massa från 1954 till 1958 utgöra 677 000 ton. Om man jämför den nu för 1958 beräknade produktionen med den produktionskapacitet, som enligt de i betänkandet redovisade utbyggnadsplanerna skulle uppnås vid 1958 års utgång, nämligen 3 679 000 ton, finner man att förstnämnda produktion är i runt tal 165 000 ton lägre än sistnämnda kapacitet. Härvid bör emellertid bemärkas att i den beräknade produktionen för 1958 icke ingår någon kvantitet för den fabrik i Mönsterås, som planeras bliva uppförd av Skogsägarnas Cellulosa AB och som tidigare torde ha beräknats bliva färdig till utgången av nämnda år. Övriga företag beräknar sålunda nu under 1958 kunna producera en kvantitet, som endast ligger ca 100 000 ton under den till 1958 års utgång beräknade kapaciteten. Då den utbyggnad, som kommer till under 1958, icke i sin helhet kan utnyttjas nämnda år, giver de nu införskaffade uppgifterna vid handen, att en utbyggnad av den kemiska massaindustrien praktiskt taget i den storleksordning som redovisades sommaren 1955 kan antagas komma till stånd till utgången av 1958. För den mekaniska massaproduktionens vidkommande har någon motsvarande undersökning icke nu verkställts, men anledning synes föreligga antaga, att även på detta område planerad expansion intill utgången av 1958 kommer att i stort sett realiseras.

Vad åter angår de för åren 1959 och 1960 redovisade utbyggnadsplanerna är det givetvis vanskligare att förutse, i vilken utsträckning dessa kan realiseras inom angiven tid. Bland de av utredningen återgivna omständigheter, som är ägnade att verka försenande på planernas genomförande må särskilt framhållas de aktuella investerings- och kreditbegränsningarna samt en eventuell knapphet på råvara och elkraft. Det kan dock icke betvivlas, att utvidgningar i planerad omfattning, om än på något längre sikt, kommer till stånd.

Vad härefter beträffar utbyggnaden av produktionen av papper och papp, torde genom en analys av utvecklingen sedan 1954 en viss ledning kunna erhållas för en bedömning av sannolikheten för att planerad utbyggnad kan komma till stånd inom angiven tid.

I detta syfte återgives nedan uppgifter rörande dels produktionen av papper och papp 1954 och 1955 enligt officiell statistik, dels en beräkning av produktionen 1956 på grundval av Pappersbruksföreningens statistik för de 10 första månaderna 1956 samt dels en beräkning av produktionen vid fullt kapacitetsutnyttjande 1957 med utgångspunkt från industriens kapacitet i november 1956, vil-

ken är känd genom viss statistik inom föreningen. Någon särskild utredning rörande den produktion, som kan beräknas för 1958, har icke verkställts för pappersindustriens del.

Totalproduktion

1954	1 417 000	ton
1955	1 515 000	»
1956, beräknad	1 560 000	»
1957, beräknad	1 640 000	»

Enligt tidigare åberopade utredning inom pappersindustrien beräknades produktionskapaciteten vid utgången av 1958 uppgå till 1 990 000 ton. För att denna kapacitet skall komma att uppnås erfordras sålunda ett tillskott i kapaciteten under åren 1957 och 1958 på 350 000 ton. Det är givetvis vanskligt att med någon större grad av säkerhet göra något uttalande om sannolikheten för att hela detta tillskott kommer inom angiven tid, men klart är att en betydande del härav kommer att effektueras. Många skäl synes emellertid tala för att planernas genomförande i vissa fall kan komma att taga något längre tid än som tidigare beräknats.

Beträffande de under åren 1959—1960 tidigare planerade investeringarna finnes för pappersindustriens del icke något att tillägga utöver vad som tidigare sagts om massaindustrien.

I betänkandet erinrar utredningen om de uttalanden rörande avsättningsmöjligheterna för en ökad massaproduktion, som utredningen gjort i sitt tidigare betänkande angående klenvirke. Utredningen hade däri förklarat sig vara av den meningen, att man måste räkna med en betydande ökning av efterfrågan på pappersmassa samt papper och papp samt att alla skäl talade för en utbyggnad av den svenska massaindustrien i den takt, som den ökade efterfrågan kunde medge. Enligt utredningens uppfattning är avsättningsmöjligheterna för en ökad produktion av massa samt av papper och papp också väsentligt större än möjligheterna att finna marknader för en ytterligare trävaruproduktion. I anslutning till dessa uttalanden får vi framhålla följande.

Det är ovedersägligt, att den under efterkrigstiden mycket starka ökningen i världens massa- och pappersproduktion utöver 1939 års nivå motsvarats av en kontinuerligt stegrad konsumtion. Beräkningar som gjorts inom olika internationella organ såsom FAO och OEEC pekar mot en fortsatt stegring i världskonsumtionen.

Erfarenheten talar dock för att konsumtionens utveckling ej kommer att fortlöpa jämnt. Fluktuationerna i denna utveckling och ändringar i avsättningsbetingelserna i övrigt kan självfallet beräknas få inverkan på takten i genomförandet av investeringsplanerna. På det hela taget måste man dock räkna med en fortsatt stegring av världskonsumtionen av papper och papp. Omfattande planer på ökning av massa- och pappersproduktionen föreligger också på olika håll i världen. Sålunda föreligger bl. a. uppgifter om en mycket stark utbyggnad av den nordamerikanska massa- och pappersindustrien inom en nära framtid. Enligt en i USA nyligen verkställd utredning av inom den nordamerikanska massaindustrien föreliggande utbyggnadsplaner skall sålunda under åren 1957 och 1958 ett kapacitetstillskott komma till stånd på över 3 milj. short ton kemisk massa. 700 000 ton av pappersmassekvantiteten beräknas bliva tillverkad för avsalu, medan resten utgöres av massa för eget behov. För 1959—1960 förutses en lika stor kapacitetsökning komma till stånd. Den totala tillväxten av massakapaciteten, inklusive jämväl slip-

massa, från sommaren 1956 till år 1960 uppges röra sig om ca 10 milj. short ton.

Förutsättningar saknas, att med någon nämnvärd grad av sannolikhet beräkna, i vad mån den planerade högst väsentliga kapacitetstillväxten i fråga om massaproduktion i Nordamerika och Skandinavien kommer att motsvaras av en lika snabb utökning av konsumtionen. När utredningen uttalar att alla skäl talar för en utbyggnad av den svenska massaindustrien i den takt, som den ökade efterfrågan kan medge, får man alltså hålla i minnet att denna takt icke kan på förhand uppskattas. Därest utbyggnaden av massaindustrien på olika håll i världen sker i snabbare tempo än konsumtionstillväxten, blir det konkurrensen mellan de olika länderna, som blir avgörande för avsättningsmöjligheterna. Anledning synes dock föreligga till antagandet, att en utökad svensk produktion av massa samt papper och papp under normala konkurrensförhållanden skall kunna finna avsättning på exportmarknaderna. En förutsättning härför är givetvis att handels- och tullpolitiska svårigheter icke lägger hinder i vägen, utan att handeln med våra huvudsakliga marknader på allt sätt kommer att underlättas genom en successiv nedrivning av existerande barriärer.

Vid bedömning av utbyggnadstakten inom skogsindustrien bör emellertid hänsyn icke endast tagas till ett ianspråktagande av råvaran för något slags förädling, oavsett vilket. Det ur samhällssynpunkt betingade intresset för skogsindustriens utbyggnad måste i minst lika hög grad vara knutet till en utveckling av förädlingsgraden. I den mån som råvaruunderlaget med hänsyn till arbetskraftstillgången eller med hänsyn till en ur skogsvårdssynpunkt motiverad begränsning av uttagens storlek vid någon tidpunkt måste medföra en återhållsamhet beträffande den kvantitativa expansionen synes det därför i minst lika hög grad angeläget att utrymme beredes för en kvalitativ utveckling. Vi dela således utredningens uppfattning att en utbyggnad av massa- och pappersindustrien är av högsta angelägenhetsgrad, även om möjligheter icke föreligger att vid varje tidpunkt anpassa utbyggnaden efter den takt, som den ökade efterfrågan kan medge. Vi finner det också desto angelägnare att erforderliga byggnadstillstånd beviljas för ett förverkligande av ifrågavarande utbyggnadsplaner som anledning föreligger befara, att om den svenska massa- och pappersindustrien icke utbygges i avsedd omfattning, kommer konkurrerande producentländer att erövra en marknad även på länder, som med hänsyn till det geografiska läget utgör naturliga avsättningsområden för den svenska massa- och papersindustrien.

Sågverksindustrien

Produktionsutvecklingen under de senaste åren i fråga om sågverksindustrien utvisar, att inom denna finnes en betydande kapacitetsreserv. Detta förhållande är en stor tillgång. Det är därför vår uppfattning, att den nuvarande sågverksindustrien i vårt land efter genomförda ytterligare moderniseringar och rationaliseringar samt eventuellt lokalt betingade utvidgningar bör utan några åtgärder i övrigt kunna anpassas till den främst i Syd- och Mellansverige ökade tillgången på sågtimmer, i den mån densamma tillföres sågverksindustrien.

Vi vill betona, att den svenska sågverksindustrien numera i betydande grad undergått rationalisering och koncentration. Detta har lett till relativt stora verk,

som krävt mycket höga anläggningskostnader. I södra Sverige, där alltjämt ca 50 procent av sågverksproduktionen sker vid cirkelsågar — motsvarande siffra i Norrland, Dalarna och Värmland är endast 20 procent — har man helt naturligt dragit sig för de stora investeringar, som de moderna verken kräver, bl. a. på grund av osäkerheten därstädes beträffande en kontinuerlig timmertillförsel. Därigenom att rationaliseringen av sågverken i denna landsdel icke genomförts i samma utsträckning som i norra Sverige och produktionen till så stor del alltjämt sker med cirkelsågar, är det svårt att i södra Sverige upprätthålla den i synnerhet vid export önskvärda standarden. Av samma orsaker försvåras också ett rationellt utnyttjande av sågverksavfallet.

Vi tillstyrker utredningens förslag om att en sågverksinventering upprepas år 1958.

Vad beträffar avsättningen av trävaror vill vi understryka, att våra exportmöjligheter i första hand är beroende av läget på världsmarknaden. Vårt land spelar i detta hänseende en visserligen betydande, ehuru ingalunda dominerande roll. Verkställda utredningar angående behovet av trävaror synes visa, att världskonsumtionen tenderar att sakta stiga. Minskningen av trävaruförbrukningen per byggnadsenhet synes bliva kompenserad av det starkt ökade antalet enheter. Befolkningsökningen och den stigande levnadsstandarden framhålles även i gjorda utredningar om trävarubehovet såsom motiv för en väntad konsumtionsökning.

Vid bedömningen av Sveriges exportmöjligheter i fråga om trävaror måste dock enligt vår mening observeras, att exportutvecklingen icke helt följer konsumtionskurvan. Man måste räkna med stora svängningar i exportkurvan, även om den långsiktiga tendensen är något uppåtriktad. Enligt Trävaruexportföreningens prognos borde landets trävaruexport 1956—1960 kunna anges till i medeltal mellan 850 000 och 900 000 standards per år. Härvid förutsättes att icke några betydande förändringar av politisk eller ekonomisk art inträffar i världsläget. Stockholm den 19 december 1956.

Svenska Cellulosaföreningen

Svenska Trämasseföreningen

Rudolf Eklund

Wilhelm Klingberg

Svenska Pappersbruksföreningen

Ewert Landberg

Svenska Trävaruexportföreningen

K. Ronge

Svenska Företagares Riksförbund

1. Allmänna synpunkter

1955 års långtidsutredning har, som framhålles i utredningens betänkande, i främsta rummet sett som sin uppgift att omsorgsfullt kartlägga och analysera ekonomiska fakta och på grundval härav söka fastställa utrymmet för konsumtion och investeringar i huvudsak under perioden t. o. m. år 1960. Utredningen har därigenom kommit att ganska markant skilja sig från den kommitté, som uppgjorde motsvarande program för tiden 1951—55, vilken kommitté lade tyngdpunkten i sitt arbete på hur samhällsekonomien enligt dess uppfattning borde gestaltas. Det torde följaktligen vara berättigat att betrakta de resultat, som den senaste långtidsutredningen

kunnat redovisa, mera som ett teoretiskt underlag för den näringspolitiska diskussionen under de närmast följande åren och mindre som några bestämda riktlinjer, efter vilka samhällsekonomien bör utformas.

På grund av ovissheten om framtiden vågar utredningen icke räkna med att dess gynnsammaste prognos beträffande den närmaste tidens utveckling kommer att förverkligas. Åtskilliga av de förutsättningar, som ligger till grund för utredningens bedömande, kan relativt snabbt förskjutas. Sålunda torde det vara helt ogörligt att förutse de förändringar på den internationella marknaden, som med största sannolikhet kommer att inträffa, och hur dessa i sin tur återverkar på svenska förhållanden. Hur snabbt premisserna för en ekonomisk prognos kan förändras må i detta sammanhang belysas av det förslag till höjda folkpensioner, som nyligen framlagts av allmänna pensionsberedningen i dess betänkande »Förbättrad pensionering». Om pensionsfrågan löses i enlighet med de riktlinjer, som där förordas, medför detta bl. a., att ett samhällsekonomiskt särskilt allvarligt läge uppstår under budgetåren 1959—1960 och 1960—1961, eftersom den största folkpensionshöjningen inträffar den 1 januari 1960 men premiehöjningen börjar verka först fr. o. m. år 1961. Ett särskilt störningsmoment uppkommer därigenom, att en dylik belastning avses skola inträffa under en period, då verkningarna av och anpassningen till den föreslagna arbetstidsförkortningen ännu ej klart låter sig överblickas.

2. Erinringar och förslag

Med rätta betonas av utredningen, att *arbetstidsförkortningen* kommer att bli av största betydelse för den ekonomiska utvecklingen under de närmaste åren. Förbundet har tidigare yttrat sig i denna fråga och då ställt sig positivt till en förkortning av arbetstiden. Vi vill dock nu liksom tidigare ifrågasätta, huruvida det icke varit att föredraga, att denna förkortning genomföres på ett något senare stadium än vad som nu är tänkt. Möjligheterna att begränsa arbetstidsförkortningens verkan på produktionen måste betecknas som synnerligen svåröverskådliga. Utredningen har fört fram tanken, att arbetsmarknadens parter i samband med arbetstidsförkortningen skulle starta en kampanj med syfte att genom ökad arbetsintensitet och genom organisatoriska åtgärder i företagen begränsa arbetstidsförkortningens verkan på produktionsresultatet. Hur vällovligt detta förslag än må vara torde det icke vara berättigat att hysa stora förhoppningar om några snabba resultat av en dylik kampanj. Värdet av en sådan torde fastmera ligga i de resultat, som kan uppnås på längre sikt. Förbundet finner alltså icke någon anledning att revidera sin tidigare framförda uppfattning, att en arbetstidsförkortning kommer att medföra allvarliga konsekvenser för produktivitetsutvecklingen.

Förbundet vill uttala sin stora tillfredsställelse över att på åtskilliga punkter finna en markant överensstämmelse mellan de resultat, som redovisas av utredningen, och de synpunkter, som tidigare vid olika tillfällen framförts av Förbundet. Det torde vidare icke råda någon tvekan om att den avgörande förutsättningen för en gynnsam samhällsekonomisk utveckling är en *stabilisering av penningvärdet.* Utredningen har visserligen icke något definitivt förslag på denna punkt men ser likväl vissa möjlig-

heter att få till stånd en expansion utan inflation. Vi delar helt utredningens uppfattning, att det är önskvärt att under de närmaste åren begränsa konsumtionen, såväl den privata som den offentliga. Olika åtgärder i sparstimulerande syfte borde kunna ha en icke oväsentlig inverkan på den privata konsumtionen. Vad angår den offentliga konsumtionen är det otvivelaktigt nödvändigt med en energisk besparingspolitik, vilket i sin tur skulle kunna ge ökat utrymme för angelägna investeringsprojekt av olika slag.

Det synes därtill ofrånkomligt, att *en upprustning under de närmaste åren kommer till stånd inom såväl skolans som åldringsvårdens, sjukvårdens, fångvårdens och bostadspolitikens områden.* Att det inför dylika kostnadskrävande företag kan bli nödvändigt att något vänta med andra i och för sig angelägna investeringsobjekt, torde vara ett realistiskt bedömande. Vi kan icke finna annat än att den gradering efter angelägenhet av olika investeringsprojekt inom den offentliga sektorn, som göres av utredningen, utgör en rimlig lösning på de problem, som härutinnan uppkommit.

Som särskilt nödvändig betraktar vi en utbyggnad på skolans område. De för närvarande otillräckliga resurserna inom olika delar av utbildningsväsendet kan komma att medföra ödesdigra konsekvenser för framtiden. Icke minst gäller detta yrkesutbildningen, som i många avseenden är i hög grad försummad. En lösning av bostadsfrågan måste även tillhöra de primära uppgifterna inom svensk politik, även om det i betraktande av de i många fall hart när oöverkomliga svårigheter, som till följd av den hittills förda politiken uppstått på detta område, kan ifrågasättas, om möjligheter för närvarande finns att komma till rätta med denna uppgift.

I detta sammanhang kan det även vara befogat att diskutera frågan om socialpolitikens utformning. Vi vill helt ansluta oss till den uppfattning, som framförts av bl. a. statsrevisorerna, och som innebär en fullständig omprövning av samhällets socialpolitiska åtgärder. De reformer inriktade på sociala konsumtionsbidrag, som på det socialpolitiska fältet genomförts under de senaste decennierna, har icke beledsagats av motsvarande insatser för att skapa de personella och materiella resurser, som krävs för att reformerna skulle få avsedd effekt. Om goda möjligheter alltså finns att erhålla samhällelig hjälp i form av ekonomiska bidrag t. ex. under sjukdom ställer det sig icke lika lätt att i tid få tillräckligt god vård. Ett annat exempel av samma typ erbjuder åldringsvården. Därtill torde det vara allmänt erkänt att förhållandena inom fångvården varken motsvarar den moderna kriminalpolitikens humanitära syftning eller elementära krav på effektivitet. Vi förordar därför, att statsmakterna till prövning upptager frågan, huruvida den nuvarande avvägningen mellan sociala konsumtionsbidrag och skapandet av sociala vårdenheter, är lämplig.

Om det sålunda enligt vår mening är nödvändigt att snarast möjligt kraftigt förstärka våra utbildningsresurser samt vidtaga åtgärder till avhjälpande av bristerna på främst bostadspolitikens, åldringsvårdens, sjukvårdens och fångvårdens områden, torde det vara otvivelaktigt, att förutsättningarna för ett effektivt fullföljande av dessa strävanden ligger i *produktivitetsutvecklingen.* Denna är avgörande för det sammanlagda ekonomiska utrymmet. Härav följer, att

den ekonomiska miljön måste vara sådan, att produktionsinsatserna göres i de mest utvecklingsfrämjande riktningarna. En ständig produktivitetsökning förutsätter vidare, att en växelverkan sker mellan kapitalbildning, forskning och ekonomisk anpassning till nya tekniska landvinningar.

En förutsättning för produktivitetsökningen är därtill, att bristen på erforderligt kapital för nyinvesteringar så långt möjligt häves. Utredningen betonar starkt vikten av ett sparvänligt klimat. I likhet med utredningen vill vi förorda olika sparstimulerande åtgärder från det allmännas sida. Av största betydelse i detta sammanhang synes oss vara ett ökat aktiesparande, som också skulle leda till att den onaturliga klyftan mellan företag och löntagare ytterligare kunde överbryggas. Härigenom skulle även löntagarna få del i det sparande och den förmögenhetsökning, som sker inom företagen.

En nödvändig förutsättning för att det över huvud skall vara möjligt att stimulera till ökat sparande är emellertid, att en kraftig sänkning av skatterna kommer till stånd, avseende såväl inkomst- som företagsbeskattningen. Utredningen framhåller i detta sammanhang att vi av allt att döma kan se fram emot en relativt lång period med stora investeringsbehov, vilka svårligen låter sig avvisas, och vilka medför begränsade möjligheter att öka konsumtionen. »Sparandet kommer», fortsätter utredningen, »i den mån denna uppfattning accepteras, att i högre grad än tidigare framstå som en 'social dygd' och en ökning av konsumtionsutgifterna som en 'odygd'. Väljer man en sådan utgångspunkt för skattepolitiken, borde man eftersträva att *förskjuta skattetrycket från sparandet till konsumtionen.*» Utredningen anvisar också olika alternativ för att främja en sådan utveckling. I första hand framhålles möjligheten att öka de skattefria avdragen »för i vissa institutionella former sparade belopp», något som enligt Förbundets uppfattning borde ske oavsett vilket skattepolitiskt system man väljer. Som andra vägar, på vilka en förskjutning av skattetrycket från sparande till konsumtion kan uppnås, nämner utredningen dels indirekta skatter i ökad omfattning, dels möjligheten att ersätta den direkta inkomstskatten med en »skatt på konsumtionsutgifterna». Vi vill icke här binda oss för ett bestämt alternativ, men det synes oss från samhällets synpunkt medföra oväsentliga fördelar, om en förskjutning kunde ske från den nuvarande orimligt hårda inkomstbeskattningen till en ökad indirekt beskattning. Beträffande möjligheten att i större eller mindre utsträckning övergå till ett system med skatt på konsumtionsutgifterna, torde detta likaledes ha åtskilliga fördelar framför nu tillämpade system. Det är dock omöjligt att för närvarande bedöma de praktiska möjligheterna till en omläggning i sådan riktning.

Vårt lands välstånd är beroende av den enskilda företagsamhetens insatser och det enskilda näringslivets möjligheter att hävda sig i konkurrensen på den internationella marknaden. Det är oss en källa till tillfredsställelse, att detta sammanhang starkt betonats av utredningen. En förutsättning för framtida expansion på den internationella marknaden är, att den hårda företagsbeskattningen mildras. Med stort intresse har vi tyckt oss kunna iakttaga en ökad förståelse för dylika synpunkter hos statsmakterna. Sålunda har bl. a. statssekreterare Gustav Cederwall beträf-

fande företagsbeskattningen i februari detta år uttalat, att han för sin del anser »hårdhetsgraden redan nu så kännbar att den kanske inte hur länge som helst kan bibehållas». Han har ävenledes påtalat det starka tryck, som utövas av de nya avskrivningsreglerna och investeringsavgiften. Det synes Förbundet ofrånkomligt, att en omläggning av skattepolitiken med det snaraste genomföres i sådan riktning, att ökat utrymme medges för företagssparandet, och att den privata kapitalbildningen över huvud taget stimuleras. Ett avskaffande av investeringsavgiften, förändrade avskrivnings- och lagervärderingsregler samt större möjligheter till förlust- och resultatutjämning utgör exempel på speciella reformer av största betydelse för en önskvärd produktivitetsutveckling.

»Den grundläggande uppgiften för den ekonomiska politiken», anför utredningen, »blir tydligen dels att förhindra en stegring av utgifterna, som är snabbare än den volymmässiga försörjning av varor och tjänster, dels att söka påverka utgifternas fördelning i önskad riktning. Med hänsyn till de snabbt växande anspråken på praktiskt taget alla områden blir uppgiften för de ansvariga organen inom samhället framför allt att förverkliga *en utgiftsbegränsande politik.*» Vi vill helt instämma i denna uppfattning. En dylik politik skulle på längre sikt medverka till att skapa större utrymme för en ökning av konsumtionen och därmed en avsevärd höjning av välståndet för vårt folk. För närvarande torde det dock vara nödvändigt att konsumtionsutgifternas tillväxt begränsas. Särskilt stor betydelse i detta hänseende har den offentliga sektorn, på vilken en betydande och enligt vår uppfattning alltför stor del av konsumtionsökningen fallit under senaste tid. Den folkpsykologiska effekten av en statlig besparingspolitik bör icke heller underskattas.

Till sist vill Förbundet uttrycka sin stora tillfredsställelse över utredningens arbete. Vi tror att dess resultat kommer att utgöra ett mycket värdefullt underlag för en saklig diskussion av de ekonomiskt-politiska spörsmålen under den närmaste framtiden. Vi vill även understryka behovet av en successiv förnyelse och bearbetning av det material och de slutsatser, som utredningen kunnat redovisa. Stockholm den 20 mars 1957.

Svenska Företagares Riksförbund.

Gösta Darlin
Förbundsordförande

Sven Öberg

Svenska Försäkringsbolags Riksförbund

Allmänna synpunkter

Det av långtidsutredningen framlagda materialet är avsett att utgöra underlag för ett handlingsprogram för den ekonomiska politiken. Betänkandet innefattar också förslag till fördelning av de beräknade resurserna under 5-årsperioden 1956—1960. Utan att närmare gå in på de premisser, som bildat utgångspunkten för utredningens arbete, vill förbundet i korthet framhålla följande.

Enligt riksförbundets mening är den av utredningen verkställda inventeringen av anspråken på de tillgängliga resurserna av betydande värde. Särskilt för utformningen av den ekonomiska politiken torde det vara av väsentlig betydelse att behov och resurser kon-

fronteras med varandra. Även den servicefunktion i förhållande till näringslivet och olika avsnitt av den offentliga verksamheten, som utredningen velat fylla, är av värde genom att planeringen inom olika delar av näringslivet och den offentliga sektorn kan anpassas till varandra.

Den fördelning av den närmaste 5-årsperiodens resurser, som verkställts av utredningen, förutsätter att det är möjligt att med hjälp av penning- och finanspolitiken åstadkomma en dirigering av produktionstillskottens användning på visst önskat sätt. Det är uppenbart, att det föreligger ett intimt samband mellan produktionens tillväxt och fördelning på konsumtions- och investeringssektorerna samt investeringarnas fördelning på olika avsnitt av näringslivet. Någon ingående kunskap om detta samband föreligger emellertid inte. Enbart på grund härav vill riksförbundet understryka önskvärdheten av den »rullande» framtidsbedömning, som utredningen förordar. En dylik återkommande undersökning är också nödvändig av det skälet, att samtliga de nu föreliggande behoven inom olika delar av samhället omöjligen kan tillgodoses inom ramen för en sannolik produktionsutveckling. De skapar därigenom ett ojämnt fördelat efterfrågetryck, som är betingat av styrkan hos de olika behoven. I den mån denna icke synliga efterfrågan realiseras i en utsträckning, som ej är förutsedd, kommer utvecklingen att avvika från den planerade. Orsaken till en sådan förskjutning kan också vara kostnadsstegringar till följd av uppkomna bristsituationer, betingade av utrikespolitiska händelser. Exempel härpå utgör den kostnadsförhöjande effekten av Suezkonflikten, till vilken utredningen inte har kunnat taga hänsyn.

Utredningen har som utgångspunkt för sin analys av de tillgängliga resurserna utgått från en framstegstakt, som på basis av erfarenheten under de senaste 10 åren antagits ligga mellan 2,8 % och 3,7 % per år. Det har dock ansetts mest sannolikt att det högre alternativet kommer att kunna förverkligas, och tyngdpunkten av resonemanget har därför huvudsakligen lagts på detta alternativ. Gentemot dessa antaganden bör dock beaktas, att produktionens ökning under 1956 endast uppgått till 2 %, medan det i årets nationalbudget framlagda prognosmaterialet för 1957 indicerar en produktionsökning, som torde understiga ökningen under 1956. Om utvecklingstakten under 1957 blir så låg, har därmed två av de av utredningen omfattade fem åren karakteriserats av en produktionsutveckling, som gör det lägre alternativet på 2,8 % ökning sannolikare än det högre. Detta förhållande medför betänkliga konsekvenser för möjligheten att bibehålla ett fast penningvärde, om hänsyn tages till den investeringsvolym, som utredningen ansett nödvändig förorda, samt dessutom de konsumtionsanspråk som framför allt den höjda folkpensionen kommer att ställa på produktionen. Riksförbundet kommer nedan att närmare utveckla sina synpunkter härpå.

Avvägningen mellan de olika anspråken på produktionsresultatet

Utredningen har på ett förtjänstfullt sätt analyserat sambandet mellan konsumtion och investeringar. Den ständiga efterfrågepressen från konsumtionssidan har sin grund i de stora inkomstökningarna under efterkrigsåren. Dessa har i sin tur framtvingat följdinvesteringar, vilka icke alltid givit de ur produktivitetssynpunkt mest gynnsamma resultaten. Härigenom har en viss snedvridning

uppstått i investeringsstrukturen, och detta har givit upphov till betänkliga bristsituationer inom olika sektorer. Denna eftersläpning har medfört, att utredningen måst giva prioritet för vissa investeringar, t. ex. i sådana fall, då beställningar redan föreligger, eller där exceptionell köbildning föreligger (skolor, sjukhus). Med hänsyn till att produktionsökningen till stor del redan är intecknad samt att andra krav på densamma av betydande storleksordning planeras, finns det grundad anledning befara, att det ej är möjligt förhindra en prisstegring orsakad av för stor inhemsk efterfrågan. Även med en nödvändig omläggning av finanspolitiken i syfte att hålla tillbaka konsumtionsökningen — riksförbundet utgår ifrån att en sådan omläggning kommer till stånd — torde det bli mycket svårt att förhindra prisstegringar.

Utredningen har beräknat utrymmet för höjd konsumtionsvolym under hela femårsperioden 1956—60 till ungefär 6 %, respektive 12 % för de förutsatta framstegsalternativen. Med hänsyn till vad ovan anförts torde den lägre siffran ha större relevans än den högre. Den möjliga ökningen av konsumtionsutrymmet per capita beräknas efter hänsynstagande till befolkningsökning och under 1956 redan skedd konsumtionsökning uppgå till ungefär 1/2 %, respektive 2 % per år. Den planerade höjningen av folkpensionen har av utredningen beräknats innebära praktiskt taget »konsumtionsstopp» (stopp för konsumtionsökning) för den aktiva delen av befolkningen fram till 1961, därest den undre gränsen för expansionstakten skulle realiseras. Även om produktionsökningen mot förmodan skulle bli större, torde den möjliga konsumtionsökningen per capita och år bli mycket obetydlig.

En sådan utgångspunkt för utvecklingen under de närmaste åren är i hög grad oroande med hänsyn till angelägenheten av att ett fast penningvärde upprätthålles. Den bristande automatiken mellan produktionens tillväxt och de samlade krav som ställes på densamma ger anledning förmoda, att de totala anspråken för konsumtion och investering kommer att överstiga tillgängliga resurser. Den erfarenhet som vunnits av tidigare liknande förlopp torde ge vid handen, att investeringarna vid inflation visserligen kan upprätthållas till sin volym men att deras inriktning blir en annan än som ur produktivitetssynpunkt skulle varit den gynnsammaste. Efterfrågan och utbud kommer att mötas på en högre prisnivå, innebärande, att »sparandet» i efterhand blir tillräckligt stort genom att delar av efterfrågan tvångsvis skäres bort. Det faktum, att den undanskjutna efterfrågan icke kunnat hävda sig, innebär icke, att de ur samhällsekonomisk synpunkt mest angelägna anspråken därigenom tillgodosetts. Motsatsen torde oftast vara fallet. Till de befolkningsgrupper, vilkas inkomster under en lång följd av år givit avtagande realiserad efterfrågan, hör framför allt spararna, av vilka försäkringsspararna utgör en betydande del. Denna utveckling är så mycket mer betänklig som det uppenbarligen är av avgörande vikt att sparviljan i fortsättningen upprätthålles, om utredningens som minimum presenterade program skall ha någon möjlighet att kunna realiseras vid bibehållet penningvärde.

Den ekonomiska politiken

En av huvuduppgifterna för den ekonomiska politiken anser förbundet vara, att en stabil prisnivå upprätthålles i för-

ening med en hög och jämn sysselsättning. Från denna utgångspunkt torde den av långtidsutredningen framlagda fördelningen av de tillgängliga produktionstillskotten ställa alltför stora krav även på en ekonomisk politik av hög ambitionsgrad. Den förutsätter dessutom betydande återhållsamhet både från den offentliga sektorn och från arbetsmarknadens parter för att de samlade anspråken skall kunna hålla sig inom det av produktionsökningen givna utrymmet.

Med utgångspunkt från produktionens begränsade tillväxt jämfört med de anspråk som uppenbarligen kommer att ställas härpå framstår det som nödvändigt att finanspolitiken ändras därhän, att den får en sparfrämjande, d. v. s. konsumtionsbegränsande inriktning.

Även om mycket positiva resultat är att förvänta av en nyorientering av skattepolitiken, är det emellertid inte möjligt att därigenom helt neutralisera kommande inkomstökningar. Det är därför nödvändigt att en kritisk översyn företages av utredningens förslag till disposition av produktionsresultatet. Motivet härför är att det ej är realistiskt att som handlingsprogram godtaga ett förslag, som förutsätter oförändrad konsumtionsvolym under ett antal år. Möjligheterna att i sådant fall förhindra prisstegringar torde vara obetydliga.

Utan att i detalj gå in på de olika investeringsområdena vill förbundet dock i korthet framhålla följande.

Som grund för utredningens förslag beträffande bostadsbyggandets storlek har använts en av Bostadsstyrelsen utarbetad promemoria. I denna beräknas ett behov av 650 000 nya lägenheter för tioårsperioden 1956—65 som ett minimiprogram. Det är ägnat att förvåna att utredningen inte analyserat bostadsbristens sammanhang med hyresnivåns höjd. Det måste uppenbarligen föreligga ett samband inte bara med kapital- och produktionsmöjligheter för bostadsbyggandet utan även med den priskänslighet som utan tvivel karakteriserar efterfrågesidan. Landsorganisationen framhåller i sitt yttrande över bostadspolitiska utredningens betänkande, att hyran för en nybyggd tvårumslägenhet (exkl. bränsletillägg) sjunkit från 35 % av den genomsnittliga industriarbetarlönen år 1939 till 17 % år 1955. Genom att hyreskostnaden på detta sätt fått avsevärt mindre tyngd i den enskildes budget har ett starkt efterfrågetryck uppkommit. Härigenom har bostadsbristen uppenbarligen i hög grad förvärrats. Enligt riksförbundets mening finns det numera inte något som helst skäl att genom subventioner och konstlad prissättning gynna en viss typ av konsumtion. De generella subventionerna bör snarast avvecklas. Samtidigt bör den ränta som tillämpas vid långivning till bostadsbyggandet anpassas till marknadsräntan. En betydande enighet torde numera råda om ändamålsenligheten i detta program, som framlagts av bostadspolitiska utredningen. Sedan en höjning av hyresnivån genomförts, finns det inte längre någon anledning att bibehålla hyresregleringen. Det finns skäl förmoda, att en hyresnivå som på detta sätt blir ett uttryck för de verkliga kostnaderna kommer att medföra ett avsevärt bättre utnyttjande av det nuvarande bostadsbeståndet och således betydligt reducera behovet att bygga nya bostadshus.

Som ovan antytts, kommer de av allmänna pensionsberedningen förordade höjda folkpensionerna att i sin föreslagna utformning innebära en betydande belastning av tillgängliga reala resurser. Speciellt gäller detta den avsevärda ök-

ning av pensionernas storlek, som enligt förslaget skulle genomföras 1960. Förbundet vill framhålla vikten av att pensionshöjningarnas storlek och fördelning i tiden bättre anpassas till de möjligheter som föreligger med hänsyn till produktionstillväxtens storlek och de anspråk som ställas härpå. I detta sammanhang vill förbundet framhäva vikten av den i olika sammanhang, senast i förbundets denna dag till Konungen avgivna remisskrivelse över allmänna pensionsberedningens betänkande (SOU 1957:7), begärda utredningen om en rationell samordning av samhällets olika hjälpformer. Behovet av en dylik utredning har även påtalats av riksdagens revisorer i deras i december 1956 avgivna berättelse. Häri efterlyses en systematisk omprövning av socialpolitiken med beaktande av de nya förutsättningar som efter hand framvuxit i takt med levnadsstandardens ökning och inkomstutjämningen. Riksförbundet instämmer i denna uppfattning och anser, att en generalplan för socialpolitiken bör utformas, där behov och resurser vägas mot varandra och där angelägenhetsgraden bör få fälla utslaget.

Beträffande nödvändigheten att undvika att den föreslagna utbyggnaden av folkpensioneringen skall fordra ökad skattefinansiering samt det angelägna i att den för produktionen skadliga inkomstprövningen utan onödigt dröjsmål avvecklas hänvisar riksförbundet till nyssnämnda remissyttrande över allmänna pensionsberedningens betänkande.

Riksförbundet vill i detta sammanhang även fästa uppmärksamheten på konsekvenserna av den förestående arbetstidsförkortningen. Med den snäva ram vi uppenbarligen har att röra oss med under de närmaste åren förefaller den sammanlagda belastningen av två så kostnadskrävande reformer som folkpensionshöjningen och arbetstidsförkortningen bli alltför betungande. Förbundet vill ifrågasätta om det inte vore möjligt att, liksom ovan föreslagits med avseende på folkpensionen, fördela tyngden över ett större antal år. Härigenom skulle bättre överensstämmelse med tillgängliga resurser vinnas.

I sin analys av den utgiftsbegränsande politik som förordas understryker utredningen betydelsen av ett stort sparande. För att uppmuntra det långsiktiga sparandet tillmätes här stabiliteten i penningvärdet stor betydelse. Vidare framhäves vikten av att som ett led i en sparstimulerande politik bryta inflationsförväntningarna. Med hänsyn till sparandets strategiska roll i konjunkturutvecklingen vill riksförbundet i allt väsentligt instämma i dessa synpunkter, vilka under en följd av år framförts av riksförbundet i yttranden över motioner med förslag till sparfrämjande åtgärder. Enligt riksförbundets mening är det sålunda synnerligen angeläget att en ökning av det enskilda frivilliga sparandet kommer till stånd. En förutsättning för ett ökat sparande och framför allt för vidmakthållande av ett tillräckligt stort långsiktigt sparande är — som riksförbundet vid upprepade tillfällen understrukit — ett någorlunda stabilt penningvärde. I detta sammanhang må ånyo framhållas, att livförsäkringssparandet är det ur inflationsmotverkande synpunkt mest värdefulla sparandet, eftersom detta sparande är systematiskt och bundet på mycket lång sikt beträffande såväl kapital som ränta. Riksförbundet vill särskilt betona den positiva inverkan på det frivilliga sparandets volym, som en förhöjning av maximibeloppen för försäkringsavdragen skulle få. Senast har förbundet efter remiss från riksda-

gens bankoutskott i sitt bilagda yttrande[1] av den 4 mars 1957 över de likalydande motionerna I:379 och II:465 angående riktlinjerna för den ekonomiska politiken samt om vissa sparfrämjande åtgärder förordat en förhöjning av försäkringsavdragets maximibelopp. Höjningen föreslås ske från nuvarande 300 kronor för ensamstående och 600 kronor för äkta makar till 400 respektive 800 kronor. Någon höjning av de s. k. schablonavdragen för försäkringspremier bör däremot icke äga rum. Stockholm den 20 mars 1957.

För
Svenska Försäkringsbolags Riksförbund

Tage Wärn *Erik Bendz*
Styrelsens ordförande Verkställande direktör

Svenska Jordbrukskreditkassan

De i betänkandet framlagda beräkningarna ger vid handen, att produktionsutvecklingen under 1950-talets senare del kan väntas bli ganska blygsam. Det mindre gynnsamma resultatet sammanhänger till ej ringa del med den planerade allmänna arbetstidsförkortningen. I syfte att på något längre sikt mera avsevärt förbättra produktionsbetingelserna föreslår utredningen, att utbyggandet av kapitalutrustningens kapacitet sker i något snabbare tempo än för närvarande är fallet, att med andra ord tillväxten av den löpande konsumtionen begränsas något i förhållande till investeringarna.

Jordbrukskreditkassan delar denna uppfattning. Betydelsen av en tillfredsställande välståndsökning i framtiden synes väl motivera, att kraven på en omedelbart ökad levnadsstandard dämpas, helst som denna standard redan torde vara åtskilligt högre i vårt land än i de flesta andra jämförbara länder. Ett förverkligande av en målsättning som syftar till att begränsa konsumtionen kräver enligt utredningen vissa ekonomisk-politiska åtgärder. Jordbrukskreditkassan vill i detta sammanhang särskilt understryka betydelsen av att sådana åtgärder vidtages, som kan utgöra ett verksamt stöd åt det enskilda sparandet.

Utredningens antagande om den framtida produktionsutvecklingen inom jordbruket innebär i huvudsak, att näringen skall kunna upprätthålla en praktiskt taget stabil produktionsvolym samtidigt som ca 70 000 respektive 55 000 yrkesverksamma personer väntas lämna jordbruket under de två närmaste femårsperioderna. Jordbrukskreditkassan är tveksam, om denna beräkning är realistisk. Mekaniseringen och rationaliseringen inom växtodlingen har redan nått ett framskridet stadium, och en jämförbar utveckling inom animalieproduktionen synes knappast möjlig, i varje fall inte inom den tidrymd som långtidsbetänkandet omfattar. Härtill kommer, att de betydande investeringar, som är förknippade med en så avsevärd produktivitetshöjning, till mycket stor del måste bygga på skuldsättning. Med nu gällande kreditrestriktioner är emellertid den vägen föga framkomlig. Stockholm den 14 mars 1957.

Svenska Jordbrukskreditkassan

Hj. R. Nilson

Sven Lindquist

Svenska landstingsförbundet

Styrelsen anser sig icke böra ingå på en bedömning av utredningens överväganden i olika hänseenden utan kommer

[1] Yttrandet redovisas ej här.

i det följande att uppehålla sig vid de förslag, som närmast ha avseende på landstingen och den av dem bedrivna verksamheten, i första hand hälso- och sjukvården.

För att utröna förefintliga önskemål om investeringar och reinvesteringar under den kommande tioårsperioden har utredningen gjort förfrågan hos ett stort antal myndigheter m. fl. Vad angår hälso- och sjukvården bygga de redovisade behoven på uppgifter, som medicinalstyrelsen inhämtat från huvudmännen för denna vård. Att märka är emellertid, att medicinalstyrelsen därvid reducerat de av huvudmännen uppgivna byggnadsbehoven med cirka en tredjedel. Ändock upptar ämbetsverkets förslag investeringar om cirka två miljarder kronor för tioårsperioden, innebärande en ökning under de närmaste två femårsperioderna med 60 respektive 100 miljoner kronor per år i jämförelse med 1955 års siffror.

Vid den avvägning av investeringsbehoven, som utredningen företagit, har hälso- och sjukvården under åren 1956—1960 ansetts i genomsnitt kunna erhålla ett med 10 miljoner kronor per år ökat investeringsutrymme, medan för åren 1961—1965 räknats med en investeringsökning om 20 eller i bästa fall 30 miljoner kronor per år. Den knappa ökningen under första femårsperioden anser utredningen, vad angår kroppssjukvården, kunna kompenseras genom en utbyggnad av den öppna vården. Ökningen i investeringssumman anses därför i första hand böra komma mentalsjukvården tillgodo med hänsyn till dess eftersatta behov.

Vid bedömande av dessa siffror bör hållas i minne, att 1950 års långtidsutredning kunde konstatera en avsevärd eftersläpning av investeringarna på det offentliga området, varför en ökning av dessa investeringar förordades. Av en av 1955 års utredning publicerad tabell, utvisande bruttoinvesteringarnas procentuella fördelning år 1938/39 och åren 1946/1955, framgår, att bruttoinvesteringarna för hälso- och sjukvård under nämnda tioårsperiod ej något år överstigit 1938/39 års procentuella nivå utan flertalet år ej oväsentligt understigit denna. Detta tyder knappast på att hälso- och sjukvården fått sin del av den förordade höjningen av investeringskvoten för offentliga byggnader. Eftersläpningen på sjukvårdsområdet är sålunda alltjämt besvärande. Med det i förhållande till medicinalstyrelsens förslag starkt nedskurna investeringsutrymme, som utredningen förordat, kommer denna eftersläpning att bestå och ytterligare accentueras.

I första hand kommer detta att gå ut över kroppssjukvården. Detta är desto mera beklagligt, som de uppgjorda byggnadsplanerna i första hand syfta till en nödvändig och länge planerad utbyggnad av specialvården inom landstingsområdena. På grund av den starka investeringsbegränsningen släpar denna nu betydligt efter. Härtill har bidragit även den omständigheten, att en avsevärd del av sjukhusbyggnadskvoten tagits i anspråk för universitetssjukhusen, varigenom det för landstingens sjukvård anvisade investeringsbeloppet i motsvarande grad minskats. Med hänsyn till det trängande behovet av läkare är det naturligt, att undervisningssjukhusen byggas ut i erforderlig omfattning, men det synes knappast rättvist, att detta skall ske genom eftersättande av landstingens sjukhusbyggnadsbehov.

Med hänsyn till att landstingens byggnadskrav i stor utsträckning avser specialvården framstår utredningens rekom-

mendation att i stället bygga ut den öppna vården som verklighetsfrämmande, särskilt när man tar i betraktande hur personalkrävande denna vård är och att stor brist råder på såväl läkare som sjuksköterskor. Att krafttag måste göras under de närmaste åren att bygga upp en modern mentalsjukvård äro alla ense om.

Framhållas må vidare, att de planerade företagen på sjukvårdens, icke minst kroppssjukvårdens område, äro avsedda att undanröja köproblem, något som utredningen ansett böra motivera viss prioritet. Icke minst på kroppssjukvårdens område finnas flaskhalsar, som stoppa upp eller försena verksamheten. De planerade byggnadsföretagen avse i betydande grad just att operera bort dessa, en åtgärd som är av stor allmänekonomisk vikt. Det kan tilläggas, att ritnings- och konstruktionsarbetena i många fall äro färdiga eller långt framskridna. Den fördröjning i arbetenas utförande, som skulle följa, om icke sjukhusen tillerkännas ett större investeringsutrymme än utredningen tänkt sig, kommer med hänsyn till den takt, i vilken den tekniska utvecklingen sker, att nödvändiggöra kostsamma omarbetningar.

Styrelsen vill i detta sammanhang peka på ytterligare en omständighet, som enligt dess mening förtjänar beaktande, när det gäller landstingens investeringsverksamhet. Under en lång följd av år ha landstingen lämnat ett ej oväsentligt nettotillskott till kapitalmarknaden. Ett sparande för framtida investeringsuppgifter har ägt och äger alltjämt rum. Hur stort det sammanlagda beloppet är, har styrelsen ingen uppgift om, men av allt att döma torde summan ligga mellan en halv och en miljard kronor. Det synes då skäligt, att landstingen få använda sina egna sparade medel för en investeringsverksamhet, som av alla betecknas som behövlig och i hög grad önskvärd. Om så ej blir fallet, kan befaras att landstingens beredvillighet att upprätthålla den skattefinansiering av investeringarna, som nu i stor utsträckning sker, kommer att avsevärt minska.

Av vad sålunda anförts framgår, att styrelsen finner, att det utrymme för investeringar på hälso- och sjukvårdens område, som utredningen tillmätt, är allt för knappt. Önskvärt är därför, att det utökas åtminstone till den ram medicinalstyrelsen angivit i sitt förslag, som även det innebär en avsevärd nedprutning av de investeringar huvudmännen funnit nödvändiga för att en rationell och tillfredsställande sjukvård skall kunna bedrivas.

Vad därefter angår konsumtionssidan konstaterar utredningen, att den kommunala konsumtionen under den senaste femårsperioden stigit med nära 7 % per år mot en stegring om 3 % per år för den statliga konsumtionen. Det kan konstateras, att den väsentligaste orsaken till stegringen varit de ökade lönekostnaderna. Vad särskilt angår den stora konsumtionsökningen för kommunerna får man i detta sammanhang ej bortse från de konsekvenser, som av statsmakterna fattade beslut ha, då det ju ofta tillkommer kommunerna att omsätta dessa beslut i praktiken. För landstingen kommer härtill en rad av direkta kostnadsöverflyttningar från staten till landstingen, vilket ej oväsentligt bidragit till konsumtionsökningen för deras vidkommande.

Utredningen har ansett sig böra räkna med en fortsatt ökning av den offentliga konsumtionen, dock i något minskad takt. För perioden 1956—1960 har sålunda ökningen antagits bli cirka 4 % per år. Detta betyder bland annat, att den kommunala konsumtionen måste

skäras ned, trots att det här, som utredningen vitsordar, är fråga om synnerligen angelägna uppgifter, bland annat på skolans och sjukvårdens områden. Utredningen framhåller i detta sammanhang, att staten utan tvivel har medel i sin hand att, i den mån så är önskvärt, hålla tillbaka utvecklingen, t. ex. genom skärpning av reglerna för statsbidrag, av skattefinansiering av investeringar, av kontrollen av den kommunala upplåningen samt i sista hand återhållsamhet med tilldelning av byggnadstillstånd.

Utredningen har själv som nämnts konstaterat, att den väsentligaste orsaken till den ökade offentliga konsumtionen ligger på lönesidan. Här följa kommunerna i stort sett den statliga lönepolitiken. Med hänsyn till vad som under den senaste tiden skett på detta område, torde det bli svårt att hålla den kommunala konsumtionen inom den ram, som av utredningen skisserats. För landstingens del kommer härtill, att stora och kostnadskrävande uppgifter — styrelsen tänker härvid på den statliga sinnessjukvården och provinsialläkarväsendet — äro ifrågasatta till överflyttning från staten, vilket självfallet kommer att väsentligt öka deras andel av konsumtionen. Samma gäller statsmakternas beslut om yrkesutbildningens utbyggnad och effektivisering, som det till en betydande grad kommer att bli landstingens sak att verkställa. Mot denna bakgrund kan styrelsen icke se, att några möjligheter att beskära landstingens konsumtion föreligga utan att fastmera en utökning är att förutse. Solna den 27 februari 1957.

För Svenska landstingsförbundets styrelse:

Erik Fast

Ivar Dahlgren

Svenska Pappersbruksföreningen

Beträffande sådana i betänkandet behandlade frågor, som äro av allmänt intresse för industrin, bedja vi få hänvisa till det yttrande, som kommer att avgivas av Sveriges Industriförbund.

I kapitel 5 behandlas utvecklingstendenser på olika produktionsområden, bland dem skogsbruket och skogsindustrierna. De uppgifter, som där lämnas om virkestillgångar och virkesförbrukning m. m., torde basera sig på utredningar verkställda genom Södra Sveriges Skogsindustriutredning, redovisade bl. a. i dess den 1 oktober 1956 avgivna betänkande angående skogsindustrins utbyggnad. Föreningen hade under remissbehandlingen av sistnämnda betänkande tillfälle att yttra sig över detta material och därav föranledda slutsatser.

Vi bedja därför att även i nu aktuella sammanhang få hänvisa till de synpunkter, som framförts i sistnämnda yttrande, avgivet till Statsrådet och Chefen för Kungl. Handelsdepartementet den 19 december 1956 av föreningen gemensamt med Svenska Cellulosaföreningen, Svenska Trämasseföreningen och Svenska Trävaruexportföreningen. En avskrift av nämnda yttrande överlämnas härmed.[1]

I sålunda bilagda yttrande återfinnas uppgifter om den totala produktionskapaciteten för papper och papp, som med utgångspunkt från viss inom föreningen förd statistik vid mitten av november månad 1956 kunde beräknas föreligga för år 1957. Kapaciteten uppskattades då till 1 640 000 ton. Här må nämnas, att enligt motsvarande uppgifter för mitten av februari 1957 uppgår produktionskapaciteten inom den svenska pap-

[1] Yttrandet redovisas å s. 231 ff.

persindustrin till 1 670 000 ton. Stockholm den 8 mars 1957.

Svenska Pappersbruksföreningen

Ewert Landberg

Lars Thornander

Svenska Sparbanksföreningen

I betänkandets inledning erinras om de växande anspråk som ställas på nationens resurser både vad gäller konsumtion och kapitalbildning, anspråk som under kommande år tyckas sträcka sig vida utanför den sannolika produktionsökningens ram. Det material utredningen insamlat och gjort till föremål för en inträngande analys bestyrker i hög grad antagandet att anspråken komma att starkt överstiga de tillgängliga resurserna.

Genom att klart belysa den föreliggande bristen på balans i vår samhällsekonomi har långtidsutredningen åstadkommit en av förutsättningarna för en sådan näringspolitisk sanering, som de senaste årens förening av inflation och nedsatt produktionstillväxt gjort angelägen. Svenska sparbanksföreningen vill från nyss angivna utgångspunkter uttrycka sin tillfredsställelse över att den balanserade expansionens frågekomplex blivit föremål för en så grundlig och klarläggande utredning som den föreliggande. Föreningen önskar också instämma i utredningens förslag att hänsyn borde tagas till de fortlöpande förskjutningarna i det ekonomiska läget genom en successiv revision av långtidsutredningarna.

När långtidsutredningen framhäver att en stor kapitalbildning har avgörande betydelse för de fortsatta ekonomiska framstegen, förtjänar detta i och för sig allt instämmande. Också utredningens förord för en något snabbare investeringsökning under kommande femårsperiod är något som Sparbanksföreningen principiellt kan ansluta sig till. Föreningen vill emellertid inte underlåta att påpeka, att en mycket hög ambitionsgrad i fråga om investeringsvolymens storlek kan leda till att investeringarna drivas upp över det sparande, som framkommer på frivillig grund. Det i och för sig välmotiverade strävandet att ytterligare stegra investeringsverksamheten kan sålunda lätt föra in i en situation, där valet mellan inflation och tvångsregleringar blir ofrånkomligt. Enligt Svenska sparbanksföreningens mening måste därför frågan om den lämpliga investeringsvolymen ställas i relation till våra hittillsvarande erfarenheter av möjligheten att förena stora investeringar med ett stabilt penningvärde. Dessa erfarenheter äro väl knappast sådana, att de motivera en ytterligare höjning av investeringspolitikens ambitionsgrad utan väsentliga åtgärder för sparandets uppmuntran.

Vad långtidsutredningen anför om utgångspunkterna för en rationell investeringsavvägning synes i hög grad tänkvärt, både i vad gäller omöjligheten av en helt enhetlig mall och önskvärdheten att, när över huvud taget valmöjligheter föreligga, låta avvägningen främst ske med hänsyn till verkningarna på produktiviteten. När utredningen behandlar de väldiga offentliga investeringsbehov, som anmäla sig för kommande femårsperiod, når den enbart för sådana uppgifter som samlingslokaler, skolor, social-, sjukvårds- och förvaltningsanläggningar fram till ett belopp på halvannan miljard kronor per år eller omkring 15 procent av den totala önskelistan för periodens investeringar. Ett särskilt under nuvarande knapphetsförhållanden vik-

tigt krav på denna verksamhet är, att den bedrives så att de nödvändiga uppgifterna tillgodoses med minsta möjliga ekonomiska uppoffringar. På ett område som det offentliga, där de hos konkurrerande företag normala räntabilitetskalkylerna av naturliga skäl inte kunna tillämpas, måste enligt Sparbanksföreningens mening ställas särskilt starka krav på god hushållning med de använda medlen.

Sedan långtidsutredningen konstaterat, att det under kommande år tillgängliga produktionsutrymmet kommer att till allra största delen tas i anspråk av redan nu givna konsumtions- och investeringsökningar, leds den helt naturligt fram till ett allmänt önskemål om en utgiftsbegränsande ekonomisk politik. Bland de synpunkter utredningen anlägger i detta sammanhang beröra åtskilliga sparandets problem. Svenska sparbanksföreningen kan uppriktigt instämma i utredningens krav på stora egna insatser vid köp av sådana konsumtionskapitalvaror som bostäder och bilar liksom också på snabb amortering av lån, synpunkter som hävdats inom det svenska sparbanksväsendet sedan en följd av år.

Sparbanksföreningen kan lika varmt instämma i utredningens uppfattning att penningvärdets stabilitet utgör den viktigaste förutsättningen för ett stort sparande på lång sikt. Denna uppfattning har i själva verket dominerat Svenska sparbanksföreningens tidigare yttranden över inflationsfrågans skilda aspekter. Stockholm den 19 mars 1957.

Svenska sparbanksföreningen

O. Norbeck

Sten Wikander

Svenska stadsförbundet

Utredningens materialredovisning till belysande av den allmänna ekonomiska politikens problemställningar för den närmaste framtiden riktar uppmärksamheten på mycket som i hög grad berör de kommunala intressen, som stadsförbundet har att bevaka. Därtill anknutna uttalanden och bedömningar beträffande resurser och behov samt i fråga om utrymmet för fortsatt expansion är också enligt styrelsens mening i stort sett synnerligen beaktansvärda ur stadskommunal synpunkt. I dessa avseenden vill styrelsen särskilt understryka utredningens påpekanden beträffande aktuella behov — ett parti av betänkandet som till stor del berör just för stadskommunerna bekymmersamma problem.

Utredningen har i detta sammanhang bl. a. påvisat, att ett starkt motiverat behov föreligger att utvidga undervisningsväsendet och att göra det snabbt. För kommunerna, på vilka det i stor utsträckning ankommer att vidtaga härför erforderliga åtgärder, framstår ej konstaterandet av denna behovssituation såsom något överraskande nytt. Man torde utan tvekan kunna påstå, att kommunerna allmänt visat sig medvetna om detta utvidgningsbehov och beredda att söka göra sina insatser för tillgodoseendet därav. Med de möjligheter, som hittills erbjudits dem att fullgöra sina uppgifter härvidlag, har detta behov därför undan för undan gjort sig alltmera kännbart för dem.

Vidare har utredningen på tal om de aktuella behoven särskilt uppehållit sig vid tätorternas tillväxt och bostadsbyggandet. Det konstaterades att ett av de dominerande dragen i de senaste årtiondenas utveckling varit den snabba tillväxten av tätorternas inkl. städernas be-

folkning och att denna utveckling motsvarats av ett stadsbyggande, som omfattat bostäder, vatten och avlopp, gator och vägar, distributionsanläggningar, skolor, sjukhus samt andra sociala och kommunala anläggningar. Enligt utredningen har man också att räkna med att denna urbaniseringsprocess kommer att fortsätta med ungefär samma styrka under det närmaste årtiondet. Styrelsen delar helt utredningens mening härom och vill understryka dess slutsats i sammanhanget, att stora anspråk kommer att ställas på bostadsbyggandet, om bostadsbristen skall kunna avvecklas trots den relativt snabba tillväxten av tätorternas befolkning. Det synes därför även enligt styrelsens mening obestridligt, att takten i bostadsbyggandet måste ökas redan under de närmaste åren. Att det faktiska behovet skall vara bestämmande också för den lokala fördelningen av ett sålunda utvidgat bostadsbyggande ligger i sakens natur, och styrelsen ansluter sig därför till utredningens uttalande i ett senare sammanhang, att en inriktning av bostadsproduktionen enligt »minsta motståndets lag» inte kan rekommenderas. Urbaniseringsprocessen har gjort bostadsbristen mest akut i de större städerna, och kravet på en häremot svarande större andel för dem i det ökade bostadsbyggandet bör beaktas. I den mån bristsituationer av motsvarande relativa svårighet föreligger i andra tätorter som i storstäderna, bör detta givetvis också beaktas.

Beträffande den nu berörda behovsfrågan får styrelsen emellertid tillägga, att utredningen icke synes ha uttömmande belyst frågans innebörd. Såsom nyss erinrats har utredningen visserligen framhållit, att tätorternas tillväxt betyder ett stadsbyggande, som ingalunda innebär endast bostadsanskaffning. Men däremot saknas i betänkandet något översiktligt klarläggande av de mycket ansenliga investeringsbehov, som innefattas i alla övriga av utredningen nämnda moment av detta stadsbyggande och som är oskiljaktigt förbundna med bostadsanskaffningen. Det anföres i ett speciellt sammanhang mera i förbigående att dessa investeringsbehov ej brukar redovisas under enhetlig rubrik utan till större delen under sådana särskilda investeringsområden som handel, kommunikationsmedel, vägar och gator, vatten och avlopp, skolor, sjukhus och förvaltning. Behandlingen i betänkandet av dessa särskilda investeringsområden ger dock icke intryck av att utredningen där inom respektive områden ägnat just konsekvenserna av urbaniseringsprocessen den uppmärkamhet, som de faktiska förhållandena kräver.

Från stadsförbundets sida har redan förut funnits anledning att på olika sätt söka få nu berörda fråga vederbörligen beaktad vid bedömningen av kommunernas investeringsbehov. Tyvärr synes detta hittills icke ha lyckats, och styrelsen finner det därför angeläget att denna fråga icke alltjämt förbises. Huru omfattande nu avsedda investeringsbehov varit på senaste tiden ger vissa uppgifter i betänkandet åtminstone någon föreställning om, fastän exaktare statistisk belysning därav tydligen ej kunnat presteras av utredningen. Sålunda anges i betänkandet, att den samlade investeringskostnaden för hela det stadsbyggande, som varit förknippat med tätortsbefolkningens snabba tillväxt på senare tid, uppskattningsvis representerat omkring en tredjedel av samtliga civila ny- och reinvesteringar. Om denna uppskattning sammanställes med uppgifterna om investeringsandelen för enbart bostäder under de senaste åren, d. v. s. cirka

22 % av de civila investeringarna, skulle sålunda de övriga kostnaderna för ifrågavarande stadsbyggande kunna antagas ha utgjort t. o. m. mer än 10 % av samtliga civila investeringar. Ett ökat bostadsbyggande i tätorterna torde nödvändigtvis kräva ökning även av dessa övriga kostnader. Sannolikt bör man numera räkna med en relativt större stegring av dessa kostnader, eftersom just tätorternas snabba tillväxt efterhand alltmera minskat eller helt konsumerat deras från lugnare utvecklingstider kvarstående reserver av för nytt bostadsbyggande på olika sätt förberedda exploateringsområden.

Även vad utredningen anfört om de av bilismen framkallade investeringsbehoven berör i hög grad städerna. Beträffande själva utbyggnaden av trafiklederna torde de mest påträngande uppgifterna till stor del hänföra sig till städernas områden. Härtill kommer, såsom utredningen också framhållit, att anpassningen till bilismen där och särskilt i de största städerna innebär vida mer komplicerade uppgifter än annorstädes. Enligt styrelsens mening föreligger i dessa avseenden investeringsbehov, som utan vidare dröjsmål bör tillgodoses i avsevärt större omfattning än städerna hittills beretts tillfälle till.

Särskilt värdefullt finner styrelsen det vara att utredningen riktat uppmärksamheten på att en effektiv utbyggnad av kapitalutrustningen i nu omförmälda hänseenden verkligen är något väsentligt för en fortsatt ekonomisk expansion. Hittills synes detta samband alltför mycket ha förbisetts vid bedömningen av de växande investeringskraven från kommunalt håll. För prioritetsbedömningen mellan olika investeringsbehov torde detta samband t. o. m. böra tillmätas större betydelse än utredningen synes ha klargjort. Mot de »värdepremisser» som utredningen angivit som utgångspunkter för denna bedömning synes i och för sig intet vara att erinra. Men de behöver en komplettering ur kommunal synpunkt. Den första av dem anknyter till det förhållandet, att vissa investeringar redan kan vara bundna genom beställningar eller igångsättning av större projekt. Ett nära likartat förhållande kan sägas nästan alltid föreligga beträffande de kommunala investeringarna av ovan berörda slag. Det mesta av vad som projekteras eller sker i syfte att öka produktionen inom stadsnäringarna, förutsätter eller kräver som en konsekvens kommunala investeringsåtgärder. Det är inte bara den enskilde individen som är beroende av dessa åtgärder utan också i hög grad de produktionsökande stadsnäringarna som sådana — för sina anläggningar och deras drift, för sina transporter, för bostäder åt den arbetskraft, som den snabba befolkningstillväxten i städerna ger dem, och för allt det som eljest genom kommunen eller under dess medverkan skall uträttas för denna arbetskraft med familjer. I alla dessa avseenden måste man regelmässigt »helt enkelt acceptera» kommunala investeringar som en förutsättning eller konsekvens av en produktionsökande utveckling av stadsnäringarna.

I anslutning till påvisandet av de omförmälda aktuella behoven har utredningen också särskilt gått in på den ytterliga tillspetsning som hithörande problem fått i de största städerna och då givetvis mest utpräglat i Stockholm. Med utgångspunkt från de erfarenhetsmässigt konstaterade svårigheterna att för en storstad under ständig snabb tillväxt hålla balans mellan kapitalutrustning och de ökande behoven har i betänkandet framförts den ingalunda nya tanken,

att det kunde vara önskvärt att söka dämpa tillväxttakten för de allra största städerna och speciellt för Stockholm.

Styrelsen vill inte bestrida, att det kan vara av betydelse att få frågan om möjligheten och lämpligheten av åtgärder i sådant syfte närmare klarlagd. Som utredningen själv framhållit ställs man emellertid därmed inför problem, som till sin natur är synnerligen invecklade. Det bör också påpekas att samma frågeställning naturligen aktualiserats även för storstäder utanför vårt lands gränser och mera generellt dryftats vid kommunala kontakter på det internationella planet. Både i dessa sammanhang och i den inhemska diskussionen hos oss i ämnet synes oftast ha yppat sig en påtaglig benägenhet att bedöma spörsmålet ensidigt i fråga om såväl motiven som formerna för åtgärder av avsedd innebörd. T. o. m. den självklara utgångspunkten, att en fortsatt storstadsbildning trots de påtalade avigsidorna *kan* vara en ofrånkomlig konsekvens av befolkningstillväxten över huvud taget och av den allmänna samhällsutvecklingen, har sällan beaktats. För styrelsen ter det sig i allt fall angeläget att inga planeringar för lösandet av faktiskt existerande storstadsproblem grundas på antaganden om dämpning av storstädernas tillväxt så länge tillräcklig klarhet saknas om vad som i detta avseende verkligen bör och kan företagas.

Om de närmare preciserade slutsatser, som utredningen kommit fram till beträffande avvägningen mellan investeringar och konsumtion samt prioritetsbedömningen för de olika investeringsbehoven, kan styrelsen svårligen göra några bestämda uttalanden. Allmännare uttryckt följer dock givetvis av det anförda, att man enligt styrelsens mening måste i dessa sammanhang räkna med mycket stora investeringsanspråk från stadskommunernas sida, vilkas tillgodoseende är ett villkor för en balanserad ekonomi. För hithörande uppgifter synes t. o. m. större investeringsutrymme erforderligt än i betänkandet förutsatts. Härvid förbises å andra sidan icke, att samtidigt mycket utrymme krävs för sådana investeringar, som utredningen från sina angivna värdepremisser i övrigt funnit böra ges prioritet. Det framstår därför för styrelsen så mycket mera påtagligt att — såsom utredningen framhållit — en stark begränsning av konsumtionen måste eftersträvas.

I vad angår den offentliga konsumtionen säger sig utredningen ha måst acceptera det faktum att redan fattade principbeslut driver fram en relativt snabb stegring. Styrelsen kan härvid icke underlåta att hävda den meningen, att sådana principbeslut torde endast i ringa mån kunna sägas ytterst härröra från kommunerna. Kommunernas avgöranden med angivna verkan måste nästan alltid återföras på av statsmakterna fattade allmännare principbeslut eller betraktas som ofrånkomliga konsekvenser av för rikspolitiken faktiskt accepterade linjer. I detta avseende är framställningen i betänkandet farligt missvisande, då däri utan vidare förklaring av sammanhanget konstateras att den snabbaste ansvällningen av den offentliga konsumtionen äger rum på det kommunala området.

Mot bakgrunden av det nu sagda bör man också bedöma hållbarheten av utredningens antagande, att stegringstakten beträffande den kommunala konsumtionen under den närmaste femårsperioden skall kunna begränsas. Givetvis finner styrelsen det angeläget, att kommunerna själva på allt sätt söker medverka härtill. Men det får inte be-

gäras, att detta skall ske i direkt strid med gällande bestämmelser om kommunernas skyldigheter eller med statsmakternas eljest klart angivna intentioner beträffande den kommunala verksamheten.

När utredningen framhåller, att staten utan tvivel har medel i sin hand att hålla tillbaka den kommunala konsumtionsökningen och även pekar på sådana medel, synes den här nu angivna synpunkten alldeles ha förbisetts. De av utredningen anvisade åtgärderna för ändamålet — skärpning av statsbidragsreglerna, av reglerna för skattefinansiering av investeringar, av upplåningskontrollen samt i sista hand återhållsamhet vid tilldelning av byggnadstillstånd — är ur den kommunala självstyrelsens synpunkt allt annat än tillfredsställande utvägar. Att tillgripa dem för sådana fall, då kommunerna därigenom kunde bli urståndsatta att vederbörligen fullgöra vad som generellt ålagts dem eller eljest i princip uppfattas såsom deras skyldigheter, måste betecknas som uppenbart orimligt. Från utgångspunkten att staten har bättre överblick över den allmänna ekonomiska politikens krav måste styrelsen givetvis acceptera att åtgärder från statens sida kunna behövas för att begränsa stegringen av den kommunala konsumtionen. Men detta kräver enligt styrelsens mening i första hand att från statens sida överväges, i vad mån sådan begränsning är förenlig med uppställda allmänna målsättningar, som berör kommunernas verksamhet, och att eftergifter, som därvid kan finnas nödvändiga, preciseras till ledning för kommunernas ställningstaganden. Beträffande de av utredningen anvisade utvägarna med skärpta statsbidragsregler, ökade krav på skattefinansiering av investeringarna och hårdare upplåningskontroll vill styrelsen dessutom erinra, att i samtliga dessa avseenden verkan av den åsyftade påtryckningen kan bli mycket olika för skilda kommuner. Givetvis blir sådana åtgärder kännbarast för de kommuner som på grund av svag skattekraft är mest beroende av statsbidrag och lånefinansiering.

Rörande slutligen den nödvändiga begränsningen av den privata konsumtionen har utredningen väsentligen inskränkt sig till antydningar om olika tänkbara åtgärder. Från dessa utgångspunkter är styrelsen ej beredd att göra några uttalanden härom.

Påtagligt är emellertid att utredningen själv finner det mycket tveksamt, om konsumtionen över huvud taget kan hållas så tillbaka, att förutsatt utrymme för investeringarna kommer att stå till buds, särskilt om produktionsökningen blir mindre än enligt dess gynnsammare beräkningsalternativ. Härvid har man ej minst att beakta, att redan under den hittills gångna tiden av den behandlade perioden inträffat eller planerats åtskilligt som tillsammans måste få starkt konsumtionsökande verkan. Med en fortsatt liknande utveckling under perioden synes det tveksamt, om investeringsbehoven kan — utan en större produktionsökning än man f. n. vågar räkna med — få av utredningen förutsatt utrymme. Då styrelsen finner en sådan konsekvens synnerligen betänklig, krävs enligt dess mening att all möjlig uppmärksamhet ägnas åt uppgiften att begränsa konsumtionsökningen. Stockholm den 20 mars 1957.

Svenska stadsförbundets styrelse

Hj. Mehr

Sixten Humble

Svenska Trävaruexportföreningen

Beträffande frågor av mera allmänt ekonomiskt-industriellt intresse hänvisas till vad som anföres i Sveriges Industriförbunds yttrande av den 26 februari 1957 i ärendet.

På s. 140 och 141 i betänkandet har utredningen behandlat framtidsutsikterna för sågade trävaror och föreningen har intet att erinra mot vad där framförts. Enligt föreningens uppfattning är det sålunda riktigt som utredningen framhåller att behov av rationaliseringsinvesteringar kommer att föreligga under de närmaste åren. Föreningen vill i detta sammanhang betona vikten av att dessa behov tillgodoses. Några mera omfattande investeringar avseende nya sågverksanläggningar torde däremot sannolikt ej vara att förvänta under nämnda tid.

Beträffande vad utredningen i övrigt anför under rubriken »Skogsbruket och Skogsindustrierna», s. 137 och följande, tillåta vi oss åberopa det av vår förening till Handelsdepartementet avlämnade yttrandet av den 19 december 1956 över betänkandet angående skogsindustriens utbyggnad.[1] Stockholm den 15 mars 1957.

Svenska Trävaruexportföreningen

K. Ronge

Svenska Vattenkraftföreningen

Elkraftkonsumtionens utveckling

Vid sin bedömning av investeringsbehovet inom sektorn kraft- och belysningsverk utgår Långtidsutredningen dels från den sammanställning av kraftindustrins utbyggnadsprogram, som uppgjorts av Vattenfallsstyrelsen i samarbete med Vattenkraftföreningen, dels från de uppgifter beträffande Sveriges energiförsörjning som framlagts av Bränsleutredningen 1951. Gemensamt för detta material är att det, vad beträffar elkraftkonsumtionens utveckling för tiden fram till 1965, grundar sig på 1955 års CDL-prognos för den närmaste 10-årsperioden. Långtidsutredningen anger, att de förutsättningar, från vilka CDL-prognosen utgått, i huvudsak överrensstämma med dem som legat till grund för utredningens betänkande.

Även om jämförelse mellan de av Långtidsutredningen uppställda förutsättningarna och de i CDL-prognosen angivna ej kan ske i alla punkter, kan emellertid konstateras, att inom några av de viktigaste elkonsumentgrupperna såsom järn- och massaindustrin Långtidsutredningen förutsätter en snabbare produktionsutveckling än CDL-prognosens. Detta skulle innebära en större tillväxt av industrins elkonsumtion än vad som antagits i CDL-prognosen, och om utredningen ej förutsatt en långsammare utveckling inom andra områden — något uttalande härom föreligger ej — skulle detta totalt ge en större kraftkonsumtionsökning än vad kraftindustrins utbyggnadsprogram förutsätter.

Prioritetsbedömning

De av utredningen inventerade investeringsbehoven inom olika områden skulle sammantagna väsentligt överskrida vad som med hänsyn till tillgängliga resurser är möjligt att tillgodose. Utredningen har för sin avvägning av investeringarna angett ett antal prioritetsgrunder och framhåller, att ur flertalet av dessa framstår utbyggnaden av elkraftproduktionen som

[1] Jfr s. 231 ff.

en angelägenhet av första ordningen. Utredningen framhåller därför, att *de beräknade elkraftbehoven måste tillgodoses* genom fortsatt utbyggnad av elkraftindustrins kapacitet. Vattenkraftföreningen delar denna uppfattning.

Investeringarnas storlek

Långtidsutredningen har emellertid vid uppställande av sina bägge alternativa ramar för investeringarnas sammanlagda omfattning under perioden 1956—60 räknat med en reduktion av de årliga kraftverksinvesteringarna med 100 resp. 75 Mkr i förhållande till vad kraftindustrin ansett erforderligt. Detta skulle ske antingen genom att hålla en lägre säkerhetsmarginal beträffande kraftreserv vid torrår och/eller medelst en annan fördelning mellan vattenkraft och värmekraft. Mot utredningens förslag i dessa punkter vill Vattenkraftföreningen framföra följande erinringar.

Torrårssäkerhet

Med hänsyn till behoven på andra investeringsområden anser Långtidsutredningen det nödvändigt att kravet på reserv vid torrår inskränkes. Detta problem hänger visserligen samman med den senare frågan beträffande lämpligaste fördelning mellan vattenkraft och värmekraft men må dock under användande av förenklade antaganden betraktas för sig. Som framgår av det material som redovisas av utredningen kan under ett torrår nu tillgänglig produktionsapparat ej täcka elkraftbehovet. Kraftbrist med åtföljande ransonering kan riskeras ett år på 3 à 4. Även om man helt skulle bortse från det ekonomiska resultatet inom själva kraftindustrin, innebär ett dylikt år svåra ekonomiska konsekvenser för näringslivet och samhället i dess helhet. Värdet av produktionsbortfallet inom industrin, som blir följden av en ransonering under ett torrår, torde vara av storleksordningen ett par hundra miljoner kronor, en förlust som sålunda skulle uppkomma vart tredje à fjärde år. Det kan anges att norska utredningar rörande konsekvenserna av senare års elransoneringar ha gett proportionsvis liknande värden. Den investering, som skulle erfordras för att förbättra den nuvarande låga och otillfredsställande kraftillgången under torrår, är å andra sidan av storleksordningen 400 milj. kr totalt. Därav framgår, att den höjning av säkerhetsmarginalen som förutsatts i kraftindustrins utbyggnadsprogram ur allmän investeringssynpunkt är synnerligen berättigad.

Kalkylränta

Långtidsutredningen framhåller, att den marknadsränta som för närvarande betalas för kraftverkslån ej återspeglar den verkliga knappheten på investeringsutrymme och föreslår, att frågan huruvida ej de statliga krafttaxorna skulle anpassas till en kalkylränta, som låge väsentligt högre än nuvarande räntenivå för statsupplåningen, utredes. Inom den enskilda kraftindustrin, för vars taxor såsom utredningen framhållit de statliga taxorna i viss mån bli normerande, ha nuvarande kreditrestriktioner medfört, att den del av finansieringen som sker genom aktiekapital ökat relativt sett, vilket i kombination med den ökade bolagsskatten ställer avsevärt högre krav på förräntning. Vattenkraftföreningen tillstyrker en sådan utredning.

Avvägning vattenkraft—värmekraft

Mot de slutsatser, som av Långtidsutredningen dragits beträffande den inver-

kan en dylik anpassning av kraftpriset till en högre kalkylränta skulle ha på avvägningen mellan vattenkraft och värmekraft, kunna emellertid vägande invändningar göras. Man är för närvarande under den utbyggnadsgrad hos vattenkraften, som ger optimal ekonomi för kraftindustrin, och även om utbyggnadsprogrammet för den närmaste femårsperioden skulle kunna helt genomföras, skulle utbyggnadsgraden blott komma upp till ca 105 %. Även vid en väsentlig höjning av kapitalkostnadsandelen hos kraftens självkostnad skulle den optimala utbyggnadsgraden ligga högre än detta värde, vilket beror på den dominerande betydelse som bränslekostnaden har vid värmekraftproduktion.

Vinsten av en besparing i anläggningskostnad vid ett värmekraftverk blir av kort varaktighet. Vid ett oljepris av 125 kr/m³ (nuvarande notering ca 200 kr/m³) skulle merkostnaden för den producerade ångkraften i förhållande till vattenkraft inklusive överföring från Norrland redan efter 4 à 5 år uppgå till samma belopp som skillnaden mellan anläggningskostnaden för vattenkraft och ångkraft. Jämförelsen blir ännu mera till värmekraftens nackdel, om i dennas anläggningskostnad inkluderas den investering som bör ske i beredskapslager av olja och lagerutrymmen härför med hänsyn till störningar i bränsleimporten. Tages skälig hänsyn härtill, bör till den direkta anläggningskostnaden för ett värmekraftverk för bottenlast — som skulle ersätta ett motsvarande vattenkraftverk — göras ett tillägg av 25—50 %. Genom ett forcerat utbyggande av värmekraftverk på vattenkraftverkens bekostnad skulle sålunda blott en ringa minskning av kapitalbehovet uppnås och detta endast under några år, dessutom till priset av ökad bränsleimport och väsentlig fördyring av kraftens framställningskostnad. En dylik åtgärd kan därför enligt föreningens mening ej anses befogad. Utredningen har även själv tillfogat en reservation beträffande möjligheten att genomföra sitt förslag med hänsyn till det nu skärpta läget på bränslemarknaden.

Vad utredningen anför beträffande möjligheten att på längre sikt minska investeringsbehovet genom uppförande av atomkraftverk torde ej vara aktuellt under den 10-årsperiod som betraktas. Vad som nu är känt om anläggningskostnadernas utveckling ifråga om atomkraftverk, senast genom de siffror som framlagts om det brittiska programmet, ger nämligen ej stöd för utredningens förmodanden.

Frågan om arbetskraftens sysselsättning torde sakna relevans i detta sammanhang. Kommande atomkraftverk komma i Sverige att innebära anläggningsarbeten av i huvudsak samma karaktär som nuvarande kraftverksbyggen.

Sammanfattning

Vattenkraftföreningen önskar understryka vad Långtidsutredningen framhåller beträffande nödvändigheten att tillgodose de kommande elkraftbehoven, om vilkas utveckling utredningen har samma uppfattning som kraftindustrin. Kraftindustrins investeringar böra sålunda ges hög prioritet.

Föreningen tillstyrker utredningens förslag att frågan beträffande den kalkylränta som bör tillämpas vid bestämmande av de statliga krafttaxorna närmare utredes.

Föreningen delar ej utredningens uppfattning att kraftindustrins fordringar på säkerhetsmarginal ifråga om reserv vid torrår kan inskränkas.

Utredningens förslag om ersättande

av en del av planerad vattenkraftutbyggnad med ångkraft skulle enligt föreningens mening innebära ringa eller ingen minskning av kapitalbehovet, men däremot medföra ökat beroende av import samt avsevärt högre kraftpriser. Föreningen anser därför att kraftindustrins utbyggnadsprogram för vattenkraft bör genomföras. Stockholm den 28 mars 1957.

Svenska Vattenkraftföreningen

Carl Kleman

Olle Gimstedt

Svenska vägföreningen

Föreningen avger sitt yttrande efter samråd med motororganisationerna och den yrkesmässiga trafikens organisationer, som i allt väsentligt instämmer i av föreningen framförda synpunkter.

Genom utredningen har enligt direktiven närmast åsyftats att få underlag för investeringsavvägningarna under den närmaste 5-årsperioden. Med tanke på den planering på längre sikt som sker inom vissa sektorer av samhället har utredningen emellertid även tagit i betraktande den därpå följande 5-årsperioden. Utredningen har framlagt ett omfattande material, som uppenbarligen har stort värde vid bedömning av samhällsutvecklingen inom de närmaste åren.

Föreningen finner det riktigt, att utredningen icke syftat till någon bestämd prognos eller plan utan fastmer tagit fasta på alternativa möjligheter. Säkerligen är det lyckligt att, som den förmenar, vidtaga justeringar efter hand. Detta är så mycket mer angeläget som viktiga utredningar pågår och bör beaktas, allteftersom de framkommer. Det måste också ligga i sakens natur att utredningen, som endast haft en relativt kort tid till sitt förfogande, måst åtnöja sig med delvis preliminärt material. Statsmakterna har därför anledning att efter hand komplettera detta inför sina förestående avvägningar om den ekonomiska politiken.

Svenska vägföreningen begränsar i huvudsak sitt yttrande till frågor som sammanhänger med bilismens ställning i samhället och dess utveckling. För att denna icke på ett ödesdigert sätt skall hämmas erfordras ett däremot svarande väg- och gatunät. Därför diskuteras erforderliga åtgärder för att tillgodose vägtrafikbehoven. Väg- och gatuväsendet har länge eftersatts och eftersläpningarna har blivit allt större med varje år. Näringslivet har nu betydande svårigheter att få sitt vägtransportbehov tillgodosett och vägnätets brister blir alltmer uppenbara. Skulle vägnätet icke omedelbart förbättras i en snabbare takt än hitintills försämras redan nu mångenstädes svåra trafikförhållanden mycket snabbt och vägarna kan ej hållas i tillfredsställande skick. Föreningen anser att lönsamheten av vägbyggandet icke tidigare tillräckligt beaktats, och upptager också denna fråga liksom väginvesteringarnas prioritetsberättigande.

Bilismen i samhället

Enligt redogörelsen för bilismen och samhällsutvecklingen betraktar utredningen bilismens genombrott som ett stort samhälleligt problem genom de investeringar den framkallar i form av krav på omdaning av tätorterna, utbyggnad av trafikleder, parkeringsplatser m. m. Utredningen har trott sig finna en lösning i höjda bilskatter för täckning av de samhällskostnader bilismen för-

orsakar och för att sätta en hämsko på dess utveckling. Den enskilde säges ha råd med bilen, men samhället påstås icke ha det.

Den undervärdering av bilismens betydelse, som utredningen härigenom gjort sig skyldig till, finner vägföreningen anmärkningsvärd. Motorismen svarar för närvarande i fråga om persontransporter för ca 75 % av samtliga i personkilometer räknat (bussar/personbilar ca 65 % och motorcyklar/mopeder ca 10 %). Lastbilarna svarar för minst 80 % av transporterad godsmängd.

Frågeställningen synes med andra ord icke vara, om samhället har råd med utan har råd att undvara bilismen. Den industriella expansionen här som utomlands hade icke varit möjlig utan motorismen. Servicenäringarna intar en framskjutande plats i det moderna samhället och bland dem är transportväsendet avgjort främst med ett årligt transportvärde av ca 6 miljarder kronor, varav motorismen svarar för ca 1,5 miljarder kronor.

I förhållande till övriga transportmedel har bilismen långt större utvecklingsmöjligheter och kan på ett helt annat sätt än de övriga tillgodose vitt skilda transportbehov, vilket gäller såväl person- som godsbefordran. Bilen är på väg att bli var mans egendom och ungefär vart annat hushåll i landet har nu ett motorfordon. Beståndet har då räknats till 1 200 000, d. v. s. bilar, bussar och motorcyklar men ej mopeder. Bilismens omfattning framgår för övrigt av att över 200 000 arbetare nu är sysselsatta inom densamma d. v. s. i åkerier, lastbilstrafik för egen räkning, drosknäringen, övrig personbilstrafik, bilreparationsverkstäder, bensinhandeln och vägväsendet.

Bilismen får ständigt ökad betydelse för industrien och näringslivet. Bilens möjligheter att spara tid verkar höjande på produktionen. Genom snabba trafikleder kan transport- och därmed produktionskostnaderna sänkas betydligt. Bebyggelselokaliseringen kan ske på ett annat sätt än tidigare, när restiden förkortas och avståndet mellan bostad och arbetsplats kan ökas. Tack vare bussar och bilar kan näringslivet täcka sitt arbetskraftsbehov från en större räjong. Bilen medger ett bättre utnyttjande av arbetstiden, ett förhållande som kanske är särskilt framträdande på landsbygden inom hantverksyrkena.

I övrigt har bilismen en utomordentligt stor betydelse för att effektivt tillvarataga fritiden för rekreation främst under semestern men också vid kortare ledighet. Denna nytta blir större när arbetstidsförkortningen genomföres.

Föreningen vill betona vikten av ett omtänkande för att helt tillvarataga bilismens möjligheter i det moderna samhället. Bilismen blir alltmer nyttobetonad. En betydande del av personbilsbeståndet, som ägs av stat, kommun och enskilda företag, används uteslutande i nyttotjänst och för privatägda bilar är hälften av all körning arbetskörning. Detta medför att bilanskaffningen i stort sett är att betrakta som investeringsobjekt, jämfört exempelvis med industriens maskinanskaffning. Långtidsutredningen har varit alltför benägen att betrakta bilen som konsumtionsvara.

Bilismens utveckling

Den prognos som delegationen för översiktlig vägplanering presenterat betraktar utredningen såsom varande synnerligen preliminär. Efter bilismens verkliga genombrott som skett under 50-talet förefaller det nämligen sanno-

likt att vi genomgår en liknande utvecklingsprocess och omställning till bilsamhället som USA tidigare genomgått. Föreningen ansluter sig därför helt till den uppfattning delegationen haft, när den anser att fordonsbeståndet 1965 kommer att uppgå till 1,5 à 1,7 miljoner. Därefter kommer bilismen naturligtvis att ytterligare utvecklas. Det är troligt att vi omkring 1975 kommer att få en biltäthet av 1: 3. Om detta sker något år förr eller senare saknar i sammanhanget större betydelse, under förutsättning att planeringen inriktas på att minst denna biltäthet uppnås.

En framsynt planering avser då naturligtvis icke enbart trafikledsplaneringen utan bebyggelsen i sin helhet, såväl i tätorterna som på landsbygden. Icke minst viktigt är härvid att pröva, om den nuvarande höga andelen av bostäder i hyreshus kan anses vara tillfredsställande på längre sikt. En övergång till egnahemsbebyggelse i större omfattning kommer att underlättas i och med att bilinnehav blir vanligare.

Motorfordonsbeståndet kommer efter hand att få en ändrad sammansättning. Motorcyklar och mopeder används nu i stor utsträckning för resor till och från arbetet. Vinterkörning med dem medför emellertid betydande olägenheter och allmänheten har säkerligen uppfattningen att en övergång till bil är att föredraga.

Beträffande lastbilarna bör uppmärksammas, att deras årliga ökning av transportarbetet är ca 7 %, medan detta arbete överlag räknat på samtliga transportmedel endast växer med ca 4 % eller med samma takt som industriproduktionen. Mellan denna och transporterna finns därför ett samband, och ett eftersatt transportväsende verkar därför dämpande på produktivitetshöjningen. Näringslivet lider för närvarande av transportapparatens underutveckling och just vägtransporterna försvåras och fördyras, eftersom fordon av alla kategorier givetvis hindras vid trafikstockningar. En jämförelse mellan lastbilsbeståndet i Sverige och några andra länder framgår av följande tablå:

USA	1	lastbil	på	16	personer
Frankrike.....	1	»	»	36	»
Danmark	1	»	»	36	»
Norge	1	»	»	42	»
England	1	»	»	45	»
Sverige	1	»	»	65	»

Sverige har alltså ett påfallande glest lastbilsbestånd. I USA är det 4 gånger tätare än här och våra grannländer Danmark och Norge har även de ett betydligt tätare lastbilsbestånd. Förhållandet måste uppmärksammas och visar på att vi bör kunna draga betydligt större nytta av lastbilarna än vi hitintills gjort. Att utvecklingen går därhän visas av den stora årliga ökningen av lastbilarnas transportarbete under efterkrigsåren.

Bilbeskattningen m. m.

Av det föregående har framgått att föreningen med tanke på bilismens nytta icke som utredningen kan betrakta bilarna som en konsumtionsvara och därför icke heller kan finna dennas skäl för en ev. höjning av bilbeskattningen vara bärande. I den mån man under de närmaste åren behöver vidtaga konsumtionsdämpande åtgärder bör de därför ha mer allmänverkande karaktär än inriktas just på bilismen.

Motorismens intresseorganisationer har alltid hävdat att varje trafikmedel skall bära sina kostnader och inom dessa var nyttodragare sin andel. Hithörande frågor kommer i sinom tid att redovisas av 1953 års trafikutredning. Sådana indi-

rekta kostnader, som motorismen medför i form av serviceanläggningar m. m., och som betalas av motorismen själv kan givetvis icke påverka dess beskattning. Därjämte bör påpekas att motorismen för närvarande får bära icke obetydliga kostnader som den egentligen icke skulle bära. Hit hör exempelvis kostnader för gång- och cykelbanor, och sådana ökade kostnader för broar m. m. som betingats av militära skäl. Man kan sålunda icke finna det vara styrkt att bilismen icke svarar för sina kostnader.

Tvärtom har den icke blott täckt de löpande utgifterna för vägväsendet utan också därutöver inlevererat betydande överskott till automobilskattemedelsfonden, utan att dessa utnyttjats för vägbyggande. Under sådana förhållanden kan föreningen icke finna det berättigat att höja bilbeskattningen. Är man ej beredd att helt omsätta bilskatterna i vägnyttigheter är skattesatserna för höga. Nu sker icke en gång en fullständig redovisning av alla medel som genom bilbeskattningen tillföres statsverket. Fordons- och drivmedelsskatter tillföres visserligen automobilskattemedelsfonden, men investeringsavgifterna ingår i allmänna budgeten. Vid betraktande av utgifter som förorsakas av vägbyggandet m. m. bör man alltså hålla i minnet att redovisningen på inkomstsidan numera endast partiellt visar, vad bilismen i själva verket betalar.

Vägnätet och dess skick

Vägnätets upprustning har länge varit tillbakasatt. Med motorismen har följt vägbehov av ett genomgående helt annat slag än tidigare, och efter hand måste normerna för byggandet moderniseras för att fylla skäliga anspråk på trafiksäkerhet, framkomlighet och bärighet. Alltsedan början på 1930-talet hade vi ända till 1947 ständigt fallande väginvesteringar, ledande nära nog till byggstopp. Den ökning, som därefter skedde till 1950, då investeringsvolymen nådde ca 250 miljoner kronor, var ej på långt när ägnad att tillfredsställa vägbehoven. Investeringsvolymen har därefter nära nog hållits konstant. Vid riksdagsbeslutet 1954 om investeringsplanen 1955—59 konstaterades också för övrigt, att eftersatta och väntade vägbehov icke därmed skulle fyllas. För varje år har alltså dessa behov ackumulerats. Ändock har planen reducerats och omslutningen är nu endast ca 70 % av den beräknade. Vägarnas skick är ur vissa synpunkter miserabelt. Endast 2,5 % är upplåtet för 8 tons axeltryck och ca 17 % av vägnätet på landsbygden är icke tjälsäkert, vilket leder till tidvis avstängning av ca 6 000 km väg för lastbilstransporter. Den väntade trafikutvecklingen på de närmaste 10 åren medför så stora trafikmängder utmed vissa huvudstråk, att 2-filiga vägar icke har tillräcklig kapacitet.

Städerna har också behov av radikala förbättringar på gatunätet. I de största städerna behövs framför allt kapacitetsstarka och snabba leder mellan centrum och bostadsområdena i periferien. I de övriga är mångenstädes nödvändigt att genom förbifartsleder för genomgående trafik underlätta framkomligheten för den lokala stadstrafiken.

Föreningen är för sin del angelägen att framhålla, att det vägbyggnadsprogram, som presenterats av delegationen för översiktlig vägplanering, är att fatta som ett absolut minimiprogram, vilket måste utbyggas på beräknad tid, varav följer investeringar under första 10-årsperioden om ca 7,5 miljarder kronor.

Vägbyggandets lönsamhet

Enligt beräkningar av delegationen för översiktlig vägplanering skulle kostnaderna för att under 20 år genomföra det presenterade vägprogrammet (stamvägnätet, sekundärvägnätet och städernas gator) belöpa sig till ca 20 miljarder kronor. Den överslagsmässiga beräkning som gjorts av vinsterna för trafikanterna visar på att de i nuvärde räknat med 5 % räntefot uppgår till 10 miljarder kronor. Härvid har beaktats vinster av vägförkortningar, högre hastighet och nytillkommande beläggningar. Därjämte har påpekats att högre bärighet på vägarna och minskad olycksfallsfrekvens också medför vinster för trafiken.

Dessa senare bör även kunna värderas i pengar och vägföreningen har i samarbete med Allmänna Ingenjörsbyrån, Stockholm, gjort en lönsamhetskalkyl, avseende samtliga här nämnda faktorer, som redovisas i bilaga 1. För detaljuppgifter om beräkningsmetoderna hänvisas till bilagan.

Här bör endast i korthet nämnas, att kalkylen baserats på de antaganden om trafikutvecklingen som väg- och vattenbyggnadsstyrelsen använder. Det antages en fortgående trafikökning under 20 år, men att trafiken därefter ej ökar, samt att nybyggda vägar i medeltal kommer att bestå i 30 år. Fordonens kilometer- respektive timkostnader har hållits låga. I vinstkalkylen för ökad bärighet har endast beaktats svenskbyggda tyngre dieselbilar, medan det tunga fordonsbeståndet är i själva verket något större.

Den ökade trafiksäkerheten har beräknats för blivande vägar med dubbla körbanor. För vägnätet i övrigt har förutsatts att vägstandarden skall kunna höjas så att olycksantalet icke stiger i förhållande till ökat antal fordonskilometer, utan att »olycksavståndet» kan hållas konstant. Ett förbättrat vägnät är i hög grad betingat av kraven på höjd trafiksäkerhet och målsättningen bör givetvis vara högre. Vad man kan uppnå härvidlag genom bättre vägar bör uppmärksammas mer än som skett hitintills. I sammanhanget kan nämnas att det förra året beslutade interstatliga huvudvägnätet i USA beräknas medföra en nedgång i trafikolyckorna på 30—60 % beroende på om det utföres i partiell eller komplett motorvägsstandard.

En sammanfattning av lönsamhetskalkylen visar på följande:

En investering av 20 miljarder kronor under perioden 1955—1975 ger upphov till trafikvinster av olika slag, som tillhopa redan år 1977—1978 uppgår till samma belopp som totalinvesteringen eller 20 miljarder kronor.

Det investerade kapitalet kommer att förräntas efter minst 10 %.

En genomförd beräkning för enbart stamvägarna visar på en förräntning av ca 23 %.

Detta är beräknat under antagande av en successiv utbyggnad av hela vägnätet. Genom att utföra vägbyggnadsprogrammet efter en prioritetsskala kan man erhålla snabbare trafikvinsttillväxt och därmed även högre förräntning av det investerade kapitalet.

Även om vissa delposter i denna beräkning kan vara föremål för diskussion med hänsyn till en del svårbestämda faktorer anser föreningen beräkningen som helhet vara moderat hållen.

Speciellt beträffande kalkylerna för vägväsendet i sin helhet torde lönsamheten vara betydligt större än vad som ovan angivits. Beroende på att närmare utredning ännu icke föreligger så har icke tills vidare kalkylerats med vägförkortningar och hastighetsvinster på det sekundära vägnätet. Det är emellertid

uppenbart att stora sådana vinster göres vid ombyggnad av kurviga och backiga vägar, som för närvarande har en låg hastighetsstandard.

Om det investeringsprov, som här ovan angivits, ej helt kan täckas, betyder detta en minskad årlig utbyggnad och en förlängning av byggnadstiden med åtföljande mindre trafikvinster och därmed sämre förräntning. Dessutom medför denna minskade utbyggnad att en icke ringa del av investeringarna måste läggas dels på kortsiktiga vägförbättringar i avvaktan på respektive vägars permanenta ombyggnad och dels på ökat underhåll.

Föreningen hävdar alltså att väginvesteringarna är i hög grad lönsamma.

Vägbyggandet måste prioritetsberättigas

Utredningens förslag om att tillgodose vägbyggandet innebär en markant beskärning av anmälda behov. Med hänsyn till påvisad lönsamhet och vad som anförts om transportapparatens ansträngda läge och vägnätets skick finner föreningen det oundgängligen nödvändigt att genomföra delegationens vägprogram. Det är orealistiskt att som utredningen tro att järnvägarna kan övertaga någon nämnvärd del av transporterna med hänsyn till deras brist på rullande material. Enbart avhjälpande av vägnätets flaskhalsar kommer icke att bli tillfyllest. Väg- och gatunätet är alltför underdimensionerat för att kunna räddas med de begränsade resurser som för närvarande står till förfogande för väg- och gatuinvesteringar.

Föreningen anser att följande synpunkter prioritetsberättigar till ökade väginvesteringar i anslutning till de regler utredningen vill tillämpa för att komma i förtur.

Väginvesteringar enligt 1954 års plan för vilken riksdagen anvisat medel är en beställning som ej effektuerats. Som tidigare påpekats skulle den icke ha fyllt vägbehoven och utredningens förslag med obetydligt ökande investeringar under 5 år betyder därför allt större eftersläpningar i 1954 års plan, som ligger betydligt under det vägprogram som delegationen för översiktlig vägplanering anser vara nödvändigt att genomföra.

Vägväsendet är ett av områdena med exceptionell köbildning. Bostadsbyggandet är ett annat, men bristsituationen där är också avhängig av gatubyggandet, vilket ej kan begränsas till lokalgatorna utmed fastigheterna utan också kräver goda förbindelseleder med centrum.

Om industriproduktionen i görligaste mån skall inriktas på export är viktigt att skogsindustrien hjälpes med goda vägkommunikationer. Härvidlag bör framhållas att 1955 års skogsvårdsutredning i betänkande 1956 om skogsbrukets vägfrågor framhöll, att skogsbilvägnätet på en 10-årsperiod bör utbyggas för en kostnad av ca 900 miljoner kronor samtidigt som det sekundära vägnätet erfordrar förbättringsarbeten för en kostnad i storleksordning 2,5 miljarder.

Därtill prioritetsbestämmes enligt utredningen investeringar på sådana områden som avser att minska åtgången av arbetskraft. Ökad vägbyggnadsverksamhet bidrar realiter härtill. Dels berör detta själva vägbyggnadssektorn, där en övergång till större och välmekaniserade arbeten kräver mindre arbetskraft än småarbeten och reparationer, där mekaniseringsgraden är mindre. Men ett förbättrat vägnät ger därtill andra förmåner som verkar som en reducerande faktor på arbetskraften inom bilismen. Ökad bärighet på vägarna medger att färre tyngre lastbilar ersätter fler lätta-

re och reparationsbehovet minskas då fordonsförslitningen blir mindre vid körning på belagda vägar i stället för grusvägar.

Föreningen hävdar därför att väginvesteringarna är prioritetsberättigade och bättre måste tillgodoses.

Sammanfattning

Inför den förestående avvägningen om hur investeringarna skall inriktas under de närmaste åren vill Svenska vägföreningen understryka, att vägväsendet icke kan tillgodoses med den investeringsvolym som utredningen angivit.

Det måste vidare anses vara mycket svårt att rent praktiskt inrikta verksamheten enligt utredningens förslag med en kraftig höjning under senare 5-årsperioden med tanke på tidskrävande åtgärder av olika slag, såsom utbildning av teknisk personal, projektering, maskinanskaffning m. m. Förutsättningarna för att kunna genomföra vägprogrammet blir långt bättre om ökningen kan insättas omedelbart och därefter successivt öka mera jämnt utan ett stort språng. Reella möjligheter finns också för att denna ökning skulle kunna börja redan i år, eftersom vägmaskinparken icke är fullt utnyttjad och behovet av ny arbetskraft är lågt.

I den svåra situation som vägväsendet befinner sig och med hänsyn till väntad trafikutveckling är det nödvändigt att på allt sätt främja trafiksäkerheten genom goda vägar. En eftersläpande verksamhet kan med fog befaras inverka menligt på säkerheten.

Lönsamheten är tydligt påvisbar av ökat byggande och de prioritetsberättigade investeringarna är i flertalet fall ej möjliga utan betydande insatser på vägområdet. Föreningen anser därför, att vägarbetena också måste få prioritetsställning.

Delegationen för översiktlig vägplanering har ännu så länge endast presenterat ett preliminärt förslag till vägprogram och arbetar på att konkretisera sitt stamvägnätsförslag.

Föreningen har den bestämda uppfattningen att det vägprogram som presenterats av delegationen utan tidsutdräkt måste genomföras och anser därför att långtidsutredningens förslag icke måtte föranleda någon åtgärd inför de kommande investeringsavvägningarna. Stockholm den 20 mars 1957.

A. Westling

Arnold Torell

Bilaga nr 1 angående beräkning av väginvesteringarnas lönsamhet

Förutsättningar

Till grund för beräkningen av väginvesteringarnas lönsamhet har lagts »Preliminärt förslag till stamvägnät för Sverige» framlagt i mars 1956 av Delegationen för översiktlig vägplanering. Investeringsbehovet är angivet till (15 à) 20 miljarder kr på 20 år varav 6,6 miljarder kr enbart för stamvägarna. Som avskrivningstid har valts tiden 1956—1995 d. v. s. en medelavskrivningstid av 30 år.

Behandlade områden

Härnedan har lönsamheten undersökts för dels enbart stamvägarna (tabellgrupp A) och dels hela vägnätet, således även för de sekundära vägarna på landsbygden och i städerna (tabellgrupp B).

1. Vägförkortningar

Vägförkortningarna antages vid full utbyggnad uppgå till 6 % av stamväg-

nätets längd. Någon vägförkortning beträffande de sekundära vägarna har icke medräknats.

Medelkostnaden för samtliga fordon är antagen till 3,00 kr/mil.

2. Ökad hastighet

Medelhastigheten på stamvägarna antages för bussar och lastbilar kunna, efter vägarnas utbyggnad, ökas från 40 till 50 km/tim och för personbilar från 60 till 70 km/tim.

Medelkostnaden för samtliga fordon är beräknad till 5,50 kr/tim (motsvarande de olika fordonskategoriernas väntetidsersättning). Någon hastighetsökning på de sekundära vägarna är här icke medräknad.

3. Beläggningar

Beläggningarnas lönsamhet i förhållande till underhållskostnaderna är baserad på en tidigare utredning verkställd inom Kungl. väg- och vattenbyggnadsstyrelsen. Här har endast prisnivån justerats från 1952 års priser till 1956 års. Beträffande fordonens ökade driftskostnad vid körning på grusväg i förhållande till körning på belagd väg har amerikanska undersökningsresultat, som anger 23 % ökning, legat till grund.

4. Ökad bärighet

Som trafikvinst är här räknat den minskning i transportförlusterna (enl. svenska utredningar 145 milj. kr. år 1955 och 154 milj. kr. år 1956) som stamvägnätets realiserande innebär. Transportarbetet på vägarna antages öka 7 % per år. Transportarbetet antages vidare till 30 % ske utmed stamvägarna och till 70 % utmed de sekundära vägarna.

5. Minskad trafikolycksfallsfrekvens

Som trafikvinst räknas här den relativa minskning av trafikolyckorna och därmed sammanhängande kostnader, som stamvägnätets realiserande innebär. Som utgångspunkt har räknats med en olyckfallsfrekvens av 2,5 olyckor per 1 milj. fordonskm. Vid stamvägnätets fulla utbyggnad antages olyckfallsfrekvensen vara densamma, i stället för 4,5 olyckor per 1 milj. fordonskm. vilket skulle bli fallet vid oförändrat vägnät vid den tidpunkt, 1975, då stamvägnätet förutsatts fullt utbyggt.

Medelkostnaden per registrerad trafikolycka är beräknad till 10.000:— kr.

Resultat

Enbart stamvägarna (tabellgrupp A)

Totala trafikvinster 1955—1995	45,2	miljarder	kr
Nuvärde (5 % kapitalränta)	14,0	»	»
Totala investeringar 1955—1975	6,6	»	»
Nuvärde	4,3	»	»
Årlig trafikvinst efter år 1975	1,6	»	»

Avkastning (30 års medelavskrivningstid) ca 23 %.

Hela vägnätet (tabellgrupp B)

Totala trafikvinster 1955—1995	62,7	miljarder	kr
Nuvärde (5 % kapitalränta)	19,7	»	»
Totala investeringar 1955—1975	20,0	»	»
Nuvärde	13,1	»	»
Årlig trafikvinst efter år 1975	2,3	»	»

Avkastning (30 års medelavskrivningstid) ca 10 %.

Beträffande beräkningen för vägnätet i sin helhet bör observeras, att delegationen för översiktlig vägplanering icke i detalj räknat, hur förbättringarna skall ske på det sekundära vägnätet. Linjeföringen är i många fall så bristfällig, att betydande vägförkortningar måste erhållas vid ombyggnad av dessa vägar. Hänsyn har som nämnts ej tagits till dessa förkortningar eller hastighetsvinster. Avkastningen bör därför kunna bli ej obetydligt högre än 10 %.

Tabellgrupp A

1. Vägförkortningar

År	Vägförkortning	Miljard fordonskm per km väg	Minskat antal miljard fordonskm	Minskad fordonskostn. milj. kr	Nuvärde milj. kr
1955	0	0,43	0	0	0
1960	234	0,78	183	55	43
1965	468	1,14	532	160	98
1970	624	1,42	888	266	128
1975	780	1,71	1 330	399	150
1995	780	1,71	1 330	399	57
					S:a 3,7 miljarder kr.

Tidsvinst p. g. a. vägförkortningar.

Fordonskostnad 5,50 kr/tim se utredn. under A 2
Medelhastighet 56 km/tim » » » A 2

Inbesparing $\frac{5{,}50}{56} = 0{,}10$ kr/km

Total inbesparing $\frac{0{,}10}{0{,}30} \cdot 3{,}7 = 1{,}2$ miljarder kr.

Trafikvinstens nuvärde $3{,}7 + 1{,}2 = \mathit{4{,}9}$ miljarder kr.
Total trafikvinst 1955—1995 *10,2* miljarder kr.

2. Ökad hastighet

Fordonskostnad.

Lastbilar: 7,50 kr/tim motsv. väntetidsersättning
Bussar: 6,80 » » »
Personbilar, för tjänstebruk och till och från arb.pl. 6,00 kr/tim motsv. taxis väntetidsers.
Personbilar för privatkörning 2,00 kr/tim, antaget.
Fördelning av personbilskostn. enl. »Bilismen i Sverige» 1956.

Personbilar: $\frac{610}{1\,320} \cdot 6{,}00 + \frac{710}{1\,320} \cdot 2{,}00 = 3{,}90$ kr/tim.

Antal fordonskm 1954.

Bussar 8 000 · 40 000 = 320 milj. km.
Bilar 431 000 · 13 000 = 5 610 milj. km.
Lastbilar enl. prognos *8 850* — 5 610 — 320 = 2 920 milj. km.

Antal fordonstim 1954.

Bussar $\frac{320}{40}$ = 8,0 milj. tim à 6,80 = 54,4 milj. kr.

Bilar $\frac{5\,610}{60}$ = 93,5 » » » 3,90 = 364,7 » »

Lastbilar $\frac{2\,920}{40}$ = 73,0 » » » 7,50 = 547,5 » »

S:a 174,5 milj. tim S:a 966,6 milj. kr.

Medeltal 5,54 kr/tim och 0,109 kr/km.
Medelhast. 51 km/tim.

Antal fordonstim. vid ökad hastighet.

Bussar $\frac{320}{50}$ = 6,4 milj. tim à 6,80 = 43,5 milj. kr.

Bilar $\frac{5\,610}{70}$ = 80,1 » » » 3,90 = 312,4 » »

Lastbilar $\frac{2\,920}{50}$ = 58,4 » » » 7,50 = 438,0 » »

S:a 144,9 milj. tim S:a 793,9 milj. kr.

Medeltal 5,48 kr/tim och 0,090 kr/km.
Medelhast. 61 km/tim.
Trafikvinst 0,109—0,090 = 0,019 kr/km.

År	Totalt antal miljard fordons-km per år	Utbyggd stamväg %	Utbyggd stamväg för miljard fordonskm	Trafikvinst milj. kr	Nuvärde milj. kr
1955	5,6	0	0	0	0
1960	10,2	30	3,1	59	46
1965	14,8	60	8,9	170	104
1970	18,5	80	14,8	281	136
1975	22,2	100	22,2	422	160
1995	22,2	100	22,2	422	60
					S:a 3,9 miljarder kr.

Total trafikvinst 1955—1995 *12,0 miljarder kr.*

3. Beläggningar

a) *Minskad underhållskostnad.*

År	Utbyggd stamväg %	Minskat underhåll milj. kr	Nuvärde milj. kr
1955	0	0	0
1960	30	3,6	2,8
1965	60	7,2	4,4
1970	80	9,6	4,6
1975	100	10	4,5
1995	100	12	1,7
			S:a 0,1 miljarder kr.

b) *Minskade driftskostnader* för fordon har beräknats till 0,051 kr/km.

År	Miljard fordonskm per år	Utbyggd stamväg för miljard fordonskm	Minskade drifts-kostn. milj. kr	Nuvärde milj. kr
1955	1,3	0	0	0
1960	2,4	0,72	37	29
1965	3,4	2,04	104	64
1970	4,3	3,44	176	84
1975	5,2	5,2	265	100
1995	5,2	5,2	265	38
				S:a 2,4 miljarder kr.

S:a nuvärde *2,5 miljarder kr.*

Total trafikvinst 1955—1995 *7,9 miljarder kr.*

4. Axel- och boggietryck

År	Årlig förlust milj. kr	Utbyggd del av stamvägnätet %	Årlig vinst = förlustminskning milj. kr	Nuvärde milj. kr
1955	44	0	0	0
1960	62	30	18,6	14,6
1965	86	60	51,6	31,6
1970	122	80	97,6	47,8
1975	171	100	171,0	64,8
1995	171	100	171,0	24,3

S:a 1,4 miljarder kr.

Total trafikvinst 1955—1995 *3,0 miljarder kr.*

5. Minskad olycksfallsfrekvens

a) *Övergång till fyrfiliga vägar.*

Trafik på fyrfiliga vägar

1953	0,6 %	av	3 700	milj. km	=	22 milj. km	
1955	0,6 %	»	5 550	»	=	33 »	(0)
1965	11 %	»	14 800	»	=	1 630 »	(1 600)
1975	16,5 %	»	22 200	»	=	3 650 »	(3 600)

År	Antal milj. fordonskm	Utbyggd stamväg för milj. fordonskm	Minskn. i olycks.-kostn. milj. kr	Nuvärde milj. kr
1955	0	0	0	0
1960	800	240	1,8	1,4
1965	1 600	960	7,2	6,1
1970	2 600	2 080	15,6	7,5
1975	3 600	3 600	27,0	10,2
1995	3 600	3 600	27,0	3,8

S:a 0,2 miljarder kr.

b) *Förbättrad vägstandard* på stamvägarna i övrigt.

År	Totalt antal miljard fordons-km pr år	Koeff., ej utbyggt nät	Koeff., 100 % utbyggt nät	Koeff., successivt utbyggt nät	Minskning koeff.	Minskat antal olyckor	Kostnad milj. kr	Nuvärde milj. kr
1955	5,6	2,5	2,5	2,5	0	0	0	0
1960	10,2	3,0	2,5	2,93	0,07	714	7	6
1965	14,8	3,5	2,5	3,10	0,40	7 920	79	48
1970	18,5	4,0	2,5	2,94	1,06	19 600	196	94
1975	22,2	4,5	2,5	2,5	2,00	44 400	444	167
1995	22,2	4,5	2,5	2,5	2,00	44 400	444	63

S:a 3,6 miljarder kr.

30 % 1,1 miljarder kr.

S:a nuvärde *1,3 miljarder kr.*

Total trafikvinst 1955—1995 *12,1 miljarder kr.*

Tabellgrupp B

1. Vägförkortningar

S:a nuvärde *4,9 miljarder kr.*

Total trafikvinst 1955—1995 *10,2 miljarder kr.*

2. Ökad hastighet

S:a nuvärde *3,9 miljarder kr.*

Total trafikvinst 1955—1995 *12,0 miljarder kr.*

3. Beläggningar

a) *Minskad underhållskostnad* (utöver de vinster som redovisats under A 4 a).

År	Utbyggda sek. vägar %	Minskat underhåll milj. kr	Nuvärde milj. kr
1955	0	0	0
1960	15	4,7	3,7
1965	30	9,3	5,7
1970	65	20,1	10,3
1975	100	31,0	11,7
1995	100	31,0	4,4

S:a 0,3 miljarder kr.

b) *Minskade driftskostnader* (utöver de som redovisats under A 4 b).

År	Miljard fordonskm per år	Utbyggda sek. vägar för miljard fordonskm	Minskade driftskostn. milj. kr	Nuvärde milj. kr
1955	3,2	0	0	0
1960	4,2	0,63	32	25
1965	5,1	1,53	78	48
1970	6,4	4,16	213	102
1975	7,7	7,70	394	148
1995	7,7	7,70	394	56

S:a 3,2 miljarder kr.

S:a nuvärde *6,0 miljarder kr* (inkl. stamvägar).

Total trafikvinst 1955—1995 *19,3 miljarder kr* (inkl. stamvägar).

4. Axel- och boggietryck

Årlig ökning av transportarbetet 7 %.

År	Årlig förlust milj. kr	Utbyggd del av vägnätet %	Årlig vinst = förlustminskning milj. kr	Nuvärde milj. kr
1955	145	0	0	0
1960	203	20	40,6	31,8
1965	285	40	114	70,0
1970	400	70	280	134
1975	560	100	560	211
1995	560	100	560	79,5

S:a 4,4 miljarder kr.

Ca 3 miljarder kr på sek. vägar reduceras för vinteraxeltryck med $\frac{270}{365}$-delar = 2,2 miljarder kr.

S:a nuvärde *3,6 miljarder kr.*

Total trafikvinst 1955—1995 *9,1 miljarder kr.*

5. Minskad olycksfallsfrekvens

S:a nuvärde *1,3 miljarder kr.*

Total trafikvinst 1955—1995 *12,1 miljarder kr.*

Sveriges Akademikers Centralorganisation

Inledande synpunkter

Inledningsvis vill SACO uttala sin uppskattning av långtidsutredningens arbete. Svårigheten att i en demokrati föra en sund ekonomisk politik med sikte på balanserad expansion bottnar bl. a. i bristande kunskaper om ekonomiska grundförhållanden och utvecklingslinjer ej blott hos väljare utan även bland politiker. Detta gör att i en valrörelse framtvingade utfästelser med hänsyn till vad som på kort sikt och ytligt sett kan synas ligga i väljarnas, särskilt marginalväljarnas, intresse, kommer att binda den ekonomiska politiken på ett olyckligt sätt. En ökad ekonomisk upplysning är därför av största vikt. Även ur denna synpunkt har långtidsutredningarna en viktig uppgift att fylla. Sådana utredningar bör därför liksom hittills företagas vart femte år. Det vore emellertid önskvärt, om huvuddragen av långtidsutredningarnas resultat kunde populärt sammanställas i en för allmänheten avsedd broschyr.

När det gäller metodiken för dessa långtidsutredningar måste SACO emellertid i princip instämma i den kritik som redan framförts i Konjunkturinstitutets yttrande över Balanserad expansion. Utredningen har otvivelaktigt utgått från en viss ganska snäv politisk ram. Även om en utredning som denna givetvis icke kan bortse från existensen av en sådan politisk ram och icke heller kan arbeta med ett mycket stort antal olika alternativ, hade det varit önskvärt, att utredningen icke i så hög grad känt sig bunden av vad den ansett vara politiskt möjligt. Utredningens uppgift var att lämna ett underlag för en saklig prövning av den ekonomiska politiken på något längre sikt. Utredningen har också lämnat ett värdefullt bidrag för en sådan prövning, men detta bidrag hade blivit ännu mera värdefullt med en mindre politisk bundenhet hos utredningen.

SACO delar utredningens uppfattning om behovet av en rullande framtidsbedömning. Även i detta fall bör resultaten populärt sammanfattas i en för allmänheten avsedd skrift. SACO finner det emellertid tveksamt, om den årliga revisionen av långtidsutredningarna i enlighet med utredningens förslag bör förläggas till nationalbudgetkansliet. Det kan eventuellt vara lämpligare att förlägga detta arbete till Konjunkturinstitutet. I vilket fall som helst erfordras för arbetets utförande en personalförstärkning.

Ekonomiska långtidsutredningar får endast ett begränsat värde om deras resultat av s. k. politiska skäl icke beaktas vid utformningen av den praktiska ekonomiska politiken och de icke åtföljs av praktisk långsiktsplanering och praktiska åtgärder. SACO vill således understryka behovet av långtidsplanering inom vissa av samhällslivets områden, inte minst när det gäller den högre utbildningen.

Resurser och behov

SACO vill kraftigt understryka vikten av vad utredningen anfört om en sådan rörlighet i vårt näringsliv, att det snabbt kan anpassas efter och dra fördel av nya situationer. Politiska åtgärder som försvårar överflyttning av produktionsresurser från mindre lönande till mera lönande produktion måste undvikas. En långtgående inkomstutjämning kan bli grundorsaken till en sådan för den ekonomiska expansionen olycklig tröghet.

Man är numera allmänt medveten om

att välståndsproblemet i allt mindre grad blivit en fördelningsfråga och i allt högre grad en fråga om ökningen av våra totala resurser. Den kaka som alla skall dela är icke statisk. Åtgärder för att åstadkomma en mera jämn fördelning av resurserna kan leda till att »kakan» växer långsammare och att därför alla får en mindre kvantitet välstånd än vad som eljest behövt bli fallet. Om de kortsiktiga aspekterna, som ju ofta styr det politiska livet, förlänges en smula skulle man från en och samma utgångspunkt bli nödsakad att välja ett helt annat handlingsmönster. SACO vill med detta understryka vikten av att långtidsaspekterna tillmätes stor betydelse inte blott vid de grundläggande utredningarna utan i lika hög grad i det praktiska, ekonomisk-politiska handlandet.

SACO vill instämma i vad utredningen anfört beträffande betydelsen av forskning, tekniskt utvecklingsarbete och utbildning av tekniskt kvalificerad personal. De kvantitativa aspekterna får emellertid i dessa sammanhang inte överbetonas. Enligt SACO:s uppfattning måste teknikerutbildningens kvalitet ägnas ökad uppmärksamhet.

Mot bakgrund av bl. a. den arbetstidsförkortning, varom förslag framlagts till årets riksdag, kan tillgången på arbetskraft särskilt inom vissa områden komma att bli knapp. Av största vikt är då att hela den potentiella arbetskraften utnyttjas för den mest lönande produktionen. Bl. a. blir åtgärder för att bättre utnyttja den kvinnliga arbetskraften av betydelse, varvid beskattningsfrågorna och familjepolitiken träder i förgrunden. Även ur arbetskraftsynpunkt krävs en aktiv bostads- och lokaliseringspolitik. Utbildningsfrågorna beröres närmare längre fram i detta yttrande.

Utredningen behandlar särskilt frågan om invandringen av utländsk arbetskraft och påpekar dels fördelarna med en invandring särskilt när det gäller kvalificerad och specialiserad arbetskraft, dels att immigration är ett för samhället relativt kostsamt alternativ till utnyttjande av inhemsk arbetskraft när sådana möjligheter finns. Av humanitära skäl bör vårt land efter måttet av förmåga självfallet mottaga flyktingar med bortseende från ekonomiska aspekter. I andra fall blir emellertid ekonomiska skäl tungt vägande vid ställningstagandena till invandringspolitiken. Även i detta sammanhang finns det anledning att understryka de kvalitativa aspekterna. Vad som är särskilt angeläget är att kunna förvärva verkligt framstående utländska forskare och specialister för verksamhet i Sverige. Utvecklingen synes tyvärr för närvarande snarast vara den motsatta, nämligen att emigrationen av framstående specialister är större än immigrationen.

När det gäller import av större grupper av utländsk arbetskraft är det bl. a. av psykologiska skäl angeläget, att samråd äger rum med vederbörande personalorganisationer i de berörda länderna.

En ökad internationell rörlighet hos arbetskraften är ur allmänekonomiska synpunkter önskvärd. Huruvida en sådan ökad rörlighet kan skapas sammanhänger i väsentlig mån med de allmänna strävandena till ökad övernationell integration på olika områden.

Vad gäller kapitalets rörlighet vill SACO instämma i vad utredningen anfört om att det gäller att kanalisera detta till de mest lönande användningarna, oberoende av den redan existerande företagsstrukturen. Av detta skäl har SACO avstyrkt den detaljreglering

av dispositionen av fondmedlen inom en pensionsförsäkring, som föreslagits av allmänna pensionsberedningen inom ramen för det s. k. frivilligalternativet.

Som exempel på produktionsökande strukturförskjutningar inom näringslivet nämner utredningen nedläggningen av marginella jordbruk och utvidgningen av högräntabel exportindustri. SACO vill framhålla det angelägna i att jordbrukspolitiken utformas så att den icke uppmuntrar till slöseri med produktionsresurser utan framtvingar långtgående rationalisering. I detta avseende torde den nuvarande jordbrukspolitiken lämna åtskilligt övrigt att önska.

Efter den allmänna översikt över expansionens förutsättningar samt resurserna och deras rörlighet till vilken här knutits en del synpunkter övergår utredningen till en översikt över viktiga aktuella behov. Härvid behandlas utbildningen, tätorternas tillväxt och bostadsbyggandet, bilismen och samhällsutvecklingen samt storstadsproblem.

SACO vill kraftigt understryka utredningens framhävande av att den speciella situation i vilken vi nu befinner oss — karakteriserad av vågen av stora ungdomskullar — gör det starkt motiverat att låta snabba åtgärder för utvidgning av utbildningsväsendet gå före andra åtgärder, som lättare kan ställas på framtiden. De nuvarande förhållandena, inte minst när det gäller de högre utbildningsanstalterna, är så otillfredsställande, att verkligt kraftfulla åtgärder är nödvändiga. Just ur ekonomisk långtidsaspekt är insatser för forskning och utbildning av den högsta angelägenhetsgrad. Även här måste emellertid i högre grad än hittills de kvalitativa synpunkterna tillmätas beaktande.

SACO kan i huvudsak instämma i vad utredningen anfört beträffande tätorternas tillväxt och bostadsbyggandet. Det är emellertid, som nedan närmare skall beröras, beklagligt att utredningen icke diskuterat prisbildningsproblemen i anslutning till sin behandling av bostadsfrågan.

Bilismens framväxt skapar stora samhällsekonomiska problem med hänsyn till det behov av investeringar den framkallar. SACO återkommer i det följande till den angelägenhetsgradering utredningen härvidlag gjort.

En dämpning av takten i storstädernas och särskilt Storstockholms expansion kan ur många synpunkter te sig önskvärd och nödvändig. Däremot ter det sig tveksamt om det är möjligt att genomföra en decentralisering genom att flytta ut vissa delar av den centrala civila och militära administrationen. Det torde i och för sig vara mera ändamålsenligt att främja en utflyttning av större sammanhängande förvaltningsområden, eventuellt — som skett i andra länder — att förlägga hela den centrala civila och militära administrationen till en annan ort än rikets största stad.

Utrymmet för den ekonomiska expansionen

De beräkningar över utrymmet för den ekonomiska expansionen som utredningen utfört är givetvis mycket schematiska och osäkra. Produktionsutvecklingen kan bli betydligt bättre likaväl som betydligt sämre. Utredningens alternativ synes dock utgöra användbara arbetshypoteser. Härvid bör beaktas, att de uppgifter som sedermera framkommit om produktionsutvecklingen under 1956 liksom Suezkrisens inverkan pekar i riktning mot något av de lägre alternativen för produktionsutvecklingen under perioden 1955—60.

Ekonomiska avvägningsfrågor

Enligt utredningens bedömning måste vår ekonomi under de närmaste åren i ovanligt hög grad komma att kännetecknas av att resurser avsätts för investeringsändamål, vars frukter till större delen kan skördas först i en mera avlägsen framtid. Som exempel på sådana investeringsområden kan nämnas utbildningsväsendet, bostäderna, vägarna, tätorterna, sjukhusen och energikällorna. I fråga om avvägningen mellan konsumtion och investeringar anser utredningen, att investeringarnas andel av nationalprodukten måste något ökas, medan den privata konsumtionen — men icke den offentliga — måste begränsas.

Även om vår investeringskvot redan nu internationellt sett är exceptionellt hög, är det naturligtvis alltid önskvärt ur synpunkten av möjligheterna till framtida konsumtionsstegringar att kunna öka denna. Här står man emellertid inför en avvägning mellan konsumtion i nuet och konsumtion i framtiden. Om statsmakternas ekonomiska politik leder till att den aktiva generationen icke kan öka sin fria konsumtion, kan det icke vara realistiskt eller lämpligt att kräva, att den skall möjliggöra en framtida konsumtionsökning genom höjning i dagens läge av en redan förut hög investeringskvot.

Mot bakgrunden av en tänkbar utveckling som skulle innebära, att endast den privata konsumtion som härleder sig från sociala transfereringar kan ökas under de närmaste åren, medan utvecklingen av annan privat konsumtion skulle hejdas, frågar sig utredningen, om de enskilda inkomsttagarna kommer att acceptera detta. Utredningen påpekar i anslutning härtill, att stora grupper otvivelaktigt blir mindre gynnade än andra, om inte de privata utgifterna ur löneinkomst kan ges ett betydande utrymme i standardstegringen.

Enligt SACO:s bestämda uppfattning kommer den yrkesarbetande befolkningen icke att acceptera en utveckling av detta slag. Resultatet måste bli att den av utredningen upplinjerade ramen sprängs, eventuellt via en inflationsprocess.

Å andra sidan är det synnerligen önskvärt att kunna öka investeringarna i den totala kvantitativa omfattning som utredningen angivit. Detta förutsätter emellertid vissa radikala förändringar i det praktiska politiska handlandet.

Utrymmet för den svenska försörjningen skulle, som utredningen påpekar, kunna ökas genom kapitalimport från utlandet. Utredningen har emellertid inte gått närmare in på denna fråga, eftersom den inte ansett det möjligt att överblicka förutsättningarna för en mera omfattande upplåning i utlandet. Enligt SACO:s uppfattning bör möjligheterna för kapitalimport närmare undersökas.

Den utgiftsbegränsande politik, som utredningen finner nödvändig, bör i första hand inriktas på de sociala transfereringarna, i andra hand på den offentliga konsumtionen, i tredje hand på den privata konsumtionen och i sista hand på de offentliga och privata investeringarna. Som SACO framhållit i sitt remissyttrande över allmänna pensionsberedningens betänkande måste det mot den bakgrund som långtidsutredningen skisserat anses uteslutet att nu fatta beslut om folkpensionshöjningar. SACO vill vidare instämma i utredningens uttalande, att på det offentliga området bör man se till att de principer för standardhöjning, som redan fastslagits, förverkligas, innan man tar nya steg mot en än högre standard, och att detta måste vara utgångspunkten för begränsning-

en av de offentliga utgifterna. SACO vill vidare understryka utredningens uttalande, att staten har medel att hålla tillbaka den kommunala utgiftsexpansionen. Med hänsyn till angelägenheten av en sådan begränsning är det beklagligt att till årets riksdag framlagts proposition om en betydande ökning av statssubventionerna till kommunerna. I stället bör statsbidragen till kommunerna begränsas.

I detta sammanhang vill SACO beröra den angelägenhetsgradering inom investeringsområdet, som utredningen framlagt i ett särskilt kapitel.

Den undersökning utredningen gjort av investeringsbehoven på olika områden måste anses ha ett mycket begränsat värde. Det föreligger betydande sannolikhet för att »behoven» av investeringar kraftigt överdimensionerats av de instanser, som haft att ange dem.

Utredningen har uppställt fem grunder för prioritetsavvägningen på investeringsområdet. Härvid synes man i allmänhet ha utgått från rådande politiska värderingar. Det är beklagligt, att utredningen icke diskuterat i vilken mån en friare marknadsprisbildning skulle kunna komma till stånd — t. ex. när det gäller räntan — som skulle bidraga till en av marknaden själv åstadkommen angelägenhetsgradering. Utredningen har heller icke angivit genom vilka medel den av utredningen förordade angelägenhetsgraderingen skulle kunna förverkligas. När utredningen t. ex. anger som sin uppfattning, att bostads-, skol- och sjukhusköerna bör bringas att försvinna före bilköerna kan man fråga sig, hur en sådan angelägenhetsgradering i praktiken skall kunna förverkligas, om det icke går att hejda bilismens kraftiga expansion och det därigenom uppkommer ett starkt politiskt tryck för en omfattande och snabb utbyggnad av vägväsendet. I detta sammanhang vill SACO understryka utredningens uttalande, att utbyggnaden av väg- och gatuväsendet bör ta sikte på den framtid, då bilismen mera fullständigt slagit igenom i vårt land.

På vissa investeringsområden bör utan tvivel genom radikalt nya grepp betydande begränsningar kunna åstadkommas. Som exempel kan nämnas sjukhusväsendet. Här är det av största vikt att tillgodose mentalsjukvårdens utbyggnadsbehov. I övrigt föreligger emellertid en — bl. a. av den bristande marknadsprisbildningen orsakad — tendens till alltför stor dimensionering av den slutna sjukvården. Dennas utbyggnadsbehov bör kraftigt kunna minskas genom att den öppna sjukvården, inte minst den som bedrives av enskilt praktiserande läkare, i stället stimuleras.

Som nämnts måste man räkna med att investeringarna i stor utsträckning måste förläggas till områden, där investeringsresultaten mognar ut först på mycket lång sikt. Mot denna bakgrund vill SACO instämma i utredningens uttalande, att investeringarna i övrigt i stor utsträckning bör koncentreras till områden, där ökningen av produktionstillskottet i förhållande till de gjorda investeringarna kan väntas bli stor redan på kort sikt. Bortsett från att man härigenom på kort sikt möjliggör en bättre tillgång på varor och tjänster, är en sådan inriktning angelägen för att vårt land skall kunna hävda sig på exportmarknaderna.

Medan utredningen ägnat stor uppmärksamhet åt frågan om den framtida fördelningen av resurserna har den icke tagit lika allvarligt på den andra delen av den ekonomiska långtidsanalysen och långtidsplaneringen, nämligen åtgärderna för att möjliggöra en expansion

utan inflation. Utredningen har visserligen hänvisat till en annan pågående utredning, stabiliseringsutredningen. Med hänsyn till att just analysen på resursområdet pekar hän mot så betydande inflationsrisker, är det emellertid icke godtagbart, att penningvärdesproblemet och överhuvudtaget frågan om den ekonomiska politikens medel getts en så undanskymd plats i långtidsutredningens betänkande.

Här förtjänar främst att understrykas angelägenheten av att uppmuntra det långsiktiga sparandet. Bostadssparandet bör således uppmuntras. I den mån härigenom ett nysparande uppkommer, möjliggöres en ökning av den totala byggvolymen. Bostadssparandet behöver således inte medföra, att de som står i bostadskön utan att bostadsspara blir »missgynnade» genom att erhålla sina bostäder senare. Underlättande av aktieteckning för löntagare är ett annat uppslag som bör prövas.

Införande av en allmän omsättningsskatt torde, jämte en sträng begränsning av de offentliga utgifterna, vara det effektivaste och mest realistiska medlet för att hindra en fortskridande inflation, samtidigt som investeringarna gynnas på konsumtionens bekostnad. Med hänsyn till det rådande höga skattetrycket bör emellertid införandet av en sådan omsättningsskatt kombineras med en sänkning av den direkta statliga inkomstskatten samt med en begränsning av de offentliga utgifterna.

Överhuvudtaget måste hela det praktiska politiska handlandet i större utsträckning inriktas på att bryta inflationsförväntningarna. Långtidsutredningen har betonat, att en allmän utgiftsbegränsande politik utgör det bästa stödet för sitt eget förverkligande. En utgiftsbegränsande politik på ett område underlättar möjligheterna att framgångsrikt genomföra en motsvarande politik på andra områden. Det går icke att skapa samhällsekonomisk balans genom enstaka åtgärder inom ramen för det ekonomiska handlandet, när andra väsentliga åtgärder (t. ex. kommunsubventioner och folkpensionshöjningar) elimenerar effekterna av de förstnämnda åtgärderna och dessutom rubbar företags, organisationers och enskildas förtroende för statsmakternas vilja att eftersträva ekonomisk balans. Själva grundvalen för en balanserad expansion med bevarat penningvärde är just detta förtroende för statsmakternas vilja till en penningvärdesbevarande politik. Stockholm den 2 april 1957.

Sveriges Akademikers
Centralorganisation

Bertil Östergren

Sveriges allmänna exportförening

1. Exportföreningen önskar inledningsvis giva uttryck åt sin uppskattning av det grundliga och intresseväckande sätt, på vilket en rad vitala problem inom den svenska samhällsekonomien blivit belysta. Det material, som samlats i betänkandet, är av betydande värde ur informativ synpunkt och såsom grundval för en bedömning av lämplig ekonomisk politik. Att utredningen i första hand velat belysa problemställningarna på kort sikt, finner föreningen naturligt med hänsyn till de mycket betydande osäkerhetsfaktorer, som särskilt i nuvarande läge måste vidlåda varje framtidsbedömning. Till den sedvanliga svårigheten att överblicka den internationella konjunkturutvecklingen och att bedöma, vad de tekniska framstegen kunna inne-

bära, har ju nu kommit den aktuella situationen på det handels- och tullpolitiska området, vilken gör en långtidsprognos för ett land av Sveriges ekonomiska struktur än vanskligare än vanligt.

I utredningen föreslås, att efterkrigstidens långtidsprognoser följas upp med s. k. rullande framtidsbedömningar. Ej minst med tanke på de ständigt växlande förhållandena på exportmarknaderna liksom med hänsyn till inträdande förändringar i de allmänna handelspolitiska förutsättningarna för vår utrikeshandel kan detta visa sig ändamålsenligt.

2. Tacknämligt är, att utredningen allmänt understrukit angelägenheten av en *investeringsfrämjande politik*. Under en internationell högkonjunktur av det slag, som varit rådande under större delen av efterkrigstiden, stimuleras icke minst exportindustriens investeringar kraftigt. Mycket tyder emellertid på att exportindustrien i framtiden kommer att möta hårdare konkurrens på utlandsmarknaderna alldeles oavsett den skärpning, som man har att emotse som följd av det planerade marknadssamarbetet i Västeuropa. Man får därför ej räkna med att exportföretagens inkomster i längden skola medge företagen att i samma omfattning som under den hittills gångna efterkrigstiden genomföra sina investeringsprogram förmedelst självfinansiering.

3. Utredningen anför, att *investeringskvoten* (bruttoinvesteringens andel av bruttonationalprodukten) i Sverige ligger bland de högsta i världen, bortsett från diktaturstaterna. Det bör emellertid beaktas, att detta konstaterande avser summan av offentliga och enskilda investeringar och att därmed sålunda icke är sagt, att *näringslivets investeringar* skulle ligga högre i Sverige än i flertalet andra industriländer. Det kan tilläggas, att vårt land i fråga om den totala investeringskvoten ligger på åttonde plats bland de 15 länder, för vilka redovisning i sådant avseende lämnas i OEEC:s statistik, därest 1955 års siffror tagas till utgångspunkt för jämförelsen (i stället för 1954 års, såsom skett i utredningen; jfr bil. 1).

4. I direktiven heter det, att kommitterade skola ägna särskild uppmärksamhet åt *exportens utveckling* på längre sikt. Det hade därför synts naturligt, om utredningen gjort ett försök att något närmare diskutera exportens marknadsproblem. I detta avseende anföres nu så gott som endast, att utrikeshandelns länderfördelning under efterkrigstiden icke uppvisat några större förändringar i jämförelse med läget före kriget. Detta må vara i stort sett riktigt, men åtskilliga slutsatser av värde för en framtidsbedömning av våra exportmöjligheter hade otvivelaktigt kunnat dragas av ett mera ingående studium av exportens tendenser i geografiskt hänseende, särskilt sådana de kommit till uttryck under 1950-talet, liksom av avsättningsproblemen i stort. Nu har utredningen lämnat även de i dagens läge mycket aktuella regionala samarbetssträvandena i de nordiska, kontinentaleuropeiska och västeuropeiska sammanhangen utanför.

Vi ha i Sverige hittills under efterkrigstiden — såsom utredningen också påpekar — i betydande utsträckning kunnat finansiera vår växande import med stöd av en gynnsam utveckling av exportpriserna. Av OEEC-statistiken kan utläsas, att den volymmässiga ökningen av exporten mellan åren 1938 och 1955 varit svagare i Sverige än i flertalet andra västeuropeiska länder. (Enda undantagen inom OEEC-gruppen utgöra Irland, Italien, Norge och Turkiet.) Mel-

lan 1950 och 1955 har exportvolymen i Sverige stigit långsammare än i samtliga övriga OEEC-länder med undantag för Storbritannien och Turkiet. Genomsnittligt utgjorde stegringen för OEEC-länderna under nämnda perioder 74 resp. 44 %, jämfört med 51 resp. 16 % i Sverige (jfr bil. 2).

5. Vid ett marknadssamgående i Västeuropa komma förvisso ytterligare anspråk att ställas på vår industris internationella konkurrenskraft. Exportföretagen måste lägga ned ytterligare *kapital* såväl på produktionssidan (för specialisering, rationalisering och forskning) som på distributionssidan (för utbyggnad av försäljnings- och serviceorganisationer i utlandet). Vad nu sagts gäller givetvis även sådana företag, som representera typiska hemmamarknadsindustrier. Åtskilliga av dessa företag få kanske särskilt svårt att möta den stegrade utländska konkurrensen på hemmamarknaden och måste då genom stark specialisering och export skaffa sig ersättning för de delar av produktionen, vilka icke kunna bestå i det nya läget.

Den omständigheten, att vår export i stigande utsträckning inriktas på *kapitalvaror* måste, såsom utredningen påpekar, komma att medföra allt större krav på exportkreditgivning. Mot denna bakgrund vill föreningen understryka angelägenheten av att myndigheterna på allt sätt underlätta för svenska företag att finansiera exportkrediter genom upplåning i utlandet. Över huvud synes det för framtiden bli alltmer angeläget att tillvarataga alla med en sund ekonomisk politik förenliga möjligheter till enskild kapitalupplåning i utlandet.

6. Vid sin bedömning av den sannolika utrikeshandelsutvecklingen har utredningen utgått från det mera optimistiska av de bägge alternativ för produktionen, varmed den rör sig. Vidare har förutsatts, att Sveriges alltjämt relativt gynnsamma »terms of trade» skola komma att bestå oförändrade under den behandlade tiden, d. v. s. till utgången av 1960. Inför sannolikheten av ett skärpt konkurrensläge måste emellertid en framtidsbedömning på exportområdet göras med försiktighet, och vad speciellt våra bytesrelationer beträffar synes den under fjolåret framträdda tendensen till försämring knappast ge fog för ett så optimistiskt antagande, som gjorts i betänkandet.

7. Den av utredningen angivna målsättningen för utvecklingen av *valutareserven* — ökning i takt med importens tillväxt — framstår såsom alltför blygsam, så mycket mer som den till dels synes vara baserad på antagandet av en relativ minskning i vårt lands lagerhållning. En valutareserv motsvarande knappt tre månaders import måste — alldeles särskilt inför de krav, som de aktuella nordiska och västeuropeiska integrationsplanerna kunna komma att föra med sig — betecknas såsom otillfredsställande. Vårt lands rörelsefrihet på det handels- och näringspolitiska området liksom våra möjligheter att på ett någorlunda smärtfritt sätt komma till rätta med ett eventuellt arbetslöshetsläge bli ju väsentligt större, om vi ha tillgång till en mera riklig valutareserv.

8. Utredningen har särskilt understrukit exportens valutaskapande funktion. Härutöver vill föreningen för sin del peka på den utomordentligt *stimulerande effekt,* som exporten haft och alltjämt har i fråga om vårt lands samhällsekonomiska utveckling i dess helhet.

9. På ett ställe i betänkandet anföres, att Sverige såsom ett litet land i första hand får inrikta sig på att tillgodogöra

sig och till sina speciella förhållanden anpassa de *framsteg*, som göras i andra länder. Vår ekonomiska historia ger emellertid belägg för att en mycket betydande del av den svenska industrien byggts upp på svensk teknik och med svenska primärinsatser. Det merendels rutinmässiga utnyttjandet av utlandets framsteg får därför ej undanskymma behovet av att på olika vägar stimulera fortsatt utveckling av de egna svenska insatserna i fråga om forskning, teknik och distribution.

Avslutningsvis vill föreningen uttrycka förhoppningen, att långtidsutredningens betänkande — med dess enligt föreningens mening i stort sett realistiska redovisning av våra resurser och möjligheter — måtte vinna beaktande vid utformandet av vår ekonomiska politik.

Stockholm den 26 mars 1957.

Sveriges allmänna exportförening

T. Vinell

P. Zethelius

Bilaga 1. Bruttoinvesteringens andel av bruttonationalprodukten i vissa OEEC-länder 1954—55 (OEEC-statistik, 1954 års priser)

	1955	1954
1. Norge	31,3	30,8
2. Österrike	24,6	21,3
3. Nederländerna	22,8	21,7
4. Västtyskland	22,7	21,1
5. Canada[1]	22,6	22,1
6. Luxemburg	21,0	23,3
7. Italien	20,30	19,8
8. Sverige	20,28	20,7
9. Danmark	17,4	18,7
10. Förenta staterna[1]	16,6	16,4
11. Frankrike	[2]...	16,2
12. Belgien	16,5	15,9
13. Grekland	14,6	13,9
14. Storbritannien	14,2	13,6
15. Portugal	13,6	13,7
Genomsnitt för medlemsländerna i OEEC (exkl. Canada och Förenta staterna)	18,5	17,6

[1] Associerat land.
[2] Uppgift för 1955 ej tillgänglig.

Bilaga 2. Exportvolymens utveckling i OEEC-länderna (OEEC-statistik, 1953 = 100)

	Procentuell ökning 1938—1955	Procentuell ökning 1950—1955
1. Österrike	+147	+ 97
2. Island	[1]+140	[2]+ 64
3. Förenta staterna[3]	+139	+ 34
4. Nederländerna	+132	+ 78
5. Schweiz	+119	+ 51
6. Frankrike	+117	+ 37
7. Västtyskland	+110	+155
8. Canada[3]	+104	+ 25
9. Grekland	[4].....	[5]+ 92
10. Storbritannien	+ 78	+ 6
11. Danmark	+ 76	+ 42
12. Belgien-Luxemburg	+ 74	+ 53
13. Sverige	+ 51	+ 16
14. Italien	+ 48	+ 35
15. Norge	+ 36	+ 22
16. Portugal	[4].....	+ 33
17. Irland	+ 27	+ 27
18. Turkiet	+ 20	+ 4
Genomsnitt för medlemsländerna i OEEC (exkl. Canada och Förenta staterna)	+ 74	+ 44

[1] 1938—1954.
[2] 1950—1954.
[3] Associerat land.
[4] Uppgift för 1938—55 ej tillgänglig.
[5] 1951—1955.

Sveriges Automobilhandlareförbund

Allmänna synpunkter

Förbundet har icke haft möjlighet eller direkt anledning att gå in på en i och för sig mycket vansklig och krävande bedömning av utredningens beräkningar av produktionsutvecklingen och i samband därmed stående ökningar i investerings- och konsumtionsmöjligheter. Vi finna dock anledning särskilt framhålla som vår uppfattning att produktionsutvecklingen trots alla föreliggande bromsande faktorer möjligen kan bli ej oväsentligt gynnsammare än utredningen ansett under förutsättning att minskningen av den praktiskt uttagna arbetstiden bleve mindre än enligt de nya reglerna ang. arbetstid. Den ändrade konsumtionsinriktningen i samband med in-

förande av en 5-dagarsvecka torde nämligen i många fall medföra efterfrågan på arbetskraft för jourtjänst i serviceyrken och även i övrigt ett direkt produktivt yrkesarbete på sidan av den ordinarie verksamheten. En dylik utveckling skulle utan tvivel kunna säkerställas genom en gynnsammare behandling i skattehänseende av egentliga övertidsinkomster enligt de idéer som enligt uppgift tillämpats i bl. a. Västtyskland och som torde ha utgjort en av flera förklaringar till den imponerande utvecklingen inom näringslivet därstädes. Även med hänsyn till att en standardhöjning i stor utsträckning kommer att medföra ökad individuell transportkonsumtion, i första hand genom användning av motorfordon, finnas goda förutsättningar för betydande tillskott till den totala nationalprodukten genom resp. förares insatser under fritid.

Vad beträffar av utredningen diskuterade prioritetsgrunder för investeringar finns enligt vår uppfattning anledning till kritik mot tillbakasättandet av vägbyggandet. Vägväsendet synes nämligen kvalificerat för gynnsam behandling ej minst enligt de regler som utredningen själv uppställt för indelning i »prioritetsklasser». Speciellt gäller detta tanken att investeringar böra ges företräde på områden där exceptionell köbildning uppstått och där behoven ej utan stor skada kunna uppskjutas samt där ökningen av produktionstillskottet till följd av resp. investeringar kan väntas bli relativt stor på kort sikt. Vissa argument för denna ståndpunkt redovisas i särskild ordning i det följande.

Verkningar av en vidgad marknad

Innan vi övergå till en närmare diskussion av dessa argument synes vidare befogat att efterlysa en analys av konsekvenser av ett förutsatt realiserande av idéerna om en europeisk marknad. En dylik utveckling torde medföra avsevärd effekt och en viss strukturförändring inom de delar av vårt näringsliv som ej genom särskilda regleringar komma att alltjämt undantas från konsekvenserna av en vidgad fri marknad. Med tanke på vårt förhållandevis höga löneläge måste man då i första hand räkna med principiell minskning av produktionen på områden där arbetslöner utgöra en mer betydande del av omkostnaderna, medan man bör kunna hoppas på utveckling av sådan produktion som kräver relativt liten insats av mänsklig arbetskraft. Av allt att döma uppstår vid en dylik strukturändring starkt ökade och mer än hittills differentierade transportbehov. Även om man enligt långtidsutredningen från 1960-talets början tänkt sig en snabb utveckling av vägväsendet med inhämtande av tidigare eftersläpning i fråga om behövliga investeringar synes det med tanke på förenämnda ändrade förutsättningar för vårt näringsliv alltför riskfyllt att acceptera ett stillastående eller en alltför långsam utveckling på vägväsendets viktiga område, alldenstund garantier aldrig kunna ges för att den en gång noterade eftersläpningen skall kunna repareras.

Likartad behandling av trafikmedlen

Med tanke på de stora riskerna för snedvridningar av utvecklingen såväl i fråga om investeringar som konsumtion av sådana försök till styrning som skisserats i utredningen måste förbundet speciellt reagera mot utredningens tanke på höjning av beskattningen av motorfordon och drivmedel i syfte att be-

gränsa bilismens tillväxt. Särbeskattningar av visst eller vissa trafikmedel kunna under inga omständigheter accepteras, utan varje trafikmedel bör bära sina kostnader. I den mån begränsningar på trafikområdet befinnas absolut oundvikliga, bör man således i stället för utredningens idéer sätta generellt verkande konsumtionsbegränsande åtgärder. Exempel på sådana som tidigare antytts från förbundet är en trafikskatt berörande alla trafikmedel. Man har anledning reagera än hårdare i detta sammanhang med utgångspunkt från det också nyligen framlagda betänkande av 1948 års järnvägstaxekommitté som förordat direkt subvention med c:a 100 milj. kr för trafiksvaga bandelar. Det är uppenbart att en tillräcklig utveckling av vägkapaciteten inom de områden där f. n. nedläggning av trafiksvaga bandelar antingen redan diskuterats eller av ekonomiska skäl borde diskuteras på en gång skulle lösa hithörande problem genom möjligheten att överföra trafiken på motorfordon. Däremot skulle ifrågavarande subventioner enbart innebära förlängning av ett ur nationalekonomisk synpunkt otillfredsställande tillstånd, ur vilket det av olika skäl sedermera kan bli allt svårare att komma.

I sammanhanget kan erinras om att det av riksdagen 1954 fastställda vägprogrammet ej fullföljts, varför redan nu föreligger en betydande, i och för sig omotiverad eftersläpning. Den fortgående diskrimineringen av vägbyggandet medför också behov av ökat medeltillskott om t. o. m. den f. n. sysselsatta begränsade arbetskraften inom vägväsendet alltjämt skall kunna hållas i gång. Det synes vara ett rimligt krav att vägväsendet får tillgodogöra sig nådda och inom räckhåll liggande rationaliseringsvinster. Det är också uppenbart att om icke en omläggning av nuvarande vägpolitik snabbt sker, den enda logiska konsekvensen härav blir en sänkning av såväl fordons- som drivmedelsbeskattningen, alldenstund 1954 års vägprogram utgjorde förutsättning för då beslutad höjning av motorfordonsbeskattningen.

Stora produktionsvinster genom väginvesteringar

Man kan ej — som synes vara avsikten i utredningen — sära ut en speciell del av den totala *produktionsapparaten*, utan måste för att förebygga störningar eller stopp låta alla delar därtill inkl. transportmöjligheterna ge ett fullt effektivt samspel. Vad som faktiskt kan vinnas illustreras på ett tankeväckande sätt av att specialister på detta område med en viss typ av lastbil beräknat nå över 80 % produktionsökning för vägbyggnadstransporter under förutsättning att 14,5 tons boggitryck tillåts. Nämnda imponerande siffra för produktionsökning har dock ej tagit hänsyn till att ännu bättre resultat i praktiken sannolikt skulle nås med hänsyn till gynnsammare arbetsförhållanden till följd av att mindre antal fordon skulle tvingas att vänta på varandra, speciellt i samband med lossning och lastning. Även om detta exempel, taget i samband med vägproduktion, ej är fullt representativt för hela transportområdet, ger det en blixtlik belysning av frågekomplexet och understryker att långtidsutredningens idéer i vägfrågan och beträffande motorismen icke äro realistiska. Exempel finnas också på att vägar för skogstransporter visat en sådan förräntning att de kunnat avskrivas på ett eller två år. Härigenom markeras att väginvesteringarna höra till den typ av investeringar som i stäl-

let för att eftersättas enligt långtidsutredningens eget resonemang borde få prioritet.

Köbildningar inom trafiken betyda särskilt i och kring storstäderna allvarliga produktionshämningar och vålla näringslivet svåruppskattade, men under alla omständigheter mycket betydande merkostnader. Även med tanke härpå skulle vara lätt att inom vägväsendet finna utrymme för investeringar som såväl på kortare sikt som framdeles medföra stort produktionstillskott resp. minskade kostnader. För låga tillåtna axeltryck för lastfordon på vägar och broar vålla ej blott stora merkostnader, utan medföra därtill svårlösta kapacitetsproblem med räckvidd ej blott inom lastbilstrafiken utan indirekt också för järnvägarna. Därför synes befogat att här återge en inom näringslivet allt mer gängse uppfattning att den avmattning av produktionsökningen som nu inträtt till avsevärd del berott på att investeringarna i kommunikationsmedel varit otillräckliga. Fortsatt restriktivitet på transportområdet skulle således av allt att döma förhindra produktionsökning som annars skulle ligga inom räckhåll. I sammanhanget kan också erinras om den allt mer spridda uppfattningen att trafikvinsterna genom Malmö—Lundvägsbyggandet äro så stora att den i och för sig dyrbara vägen redan efter få år måste anses helt betald och förräntad, även om denna hänvisning icke innebär någon generell rekommendation att välja så hög vägstandard.

Utvecklad motorism ryggrad för näringslivet

Även om provisorier i rådande situation delvis måste accepteras, synes oss nödvändigt att finna ett alternativ till långtidsutredningens inställning, då det i annat fall med tanke på den snabba trafikutvecklingen över huvud taget blir för sent att uppnå drägliga trafikförhållanden. Genom provisorier och oekonomisk tyngdpunkt på underhåll av gamla vägar i stället för planmässig förnyelse blir ekonomin inom vårt transportväsende i stort sett allt sämre. Därför måste man under alla förhållanden eftersträva att få ett vägnät med bibehållen standard i förhållande till trafiken och helst med höjning till en standard i närheten av den kontinentala eller i USA. Det finns också ett klart samband mellan vägbyggandet och bostadsproduktionen genom ökade möjligheter att övergå till egna hem om vägkapaciteten ökar, alternativt att utnyttja redan befintliga bostäder. Med tanke på det förhållandevis korta avståndet mellan tätorterna i södra och mellersta delen av landet ges också genom förbättrade vägar större flexibilitet åt produktionslivet tack vare de ökade möjligheterna att byta arbetsplats.

Förbundet har i praktiken vid flerfaldiga tillfällen visat sitt intresse av och sin beredvillighet att bidraga till samhällets stabiliseringssträvanden på det ekonomiska området. Vi ha ej heller i detta läge någon önskan att driva fram en artificiell utveckling på den ena eller andra sidan av transportområdet. Däremot ligger det såväl i vårt som i den individuelle medborgarens och samhällets intresse att en förnuftig avvägning sker, så att verkliga behov tillgodoses och att stimulans i största möjliga utsträckning ges samhällsmedlemmarna till stora produktiva insatser. I detta sammanhang kan man ej förbise den starka sporre till ökad arbetsinsats som ett redan verkställt eller planerat bilköp alltid innebär. Hur stor effekt denna sporre haft och alltjämt kan få är svårt att exakt

veta, men dess betydelse för totalresultatet får ej undervärderas. I sammanhanget betonas också att bilanskaffning med nuvarande avbetalningsrestriktioner alltid måste medföra ett visst sparande, vilket under alla omständigheter torde vara att föredra framför bortfall av arbetsinsatser vid förenämnda möjligheter att hålla eller anskaffa bil. Därmed skulle också ett mer eller mindre beständigt eller kortsiktigt sparande utebli.

Slutsatser

Som slutsatser ur dessa våra synpunkter kvarstå:

1. Utredningens eget resonemang gör större väginvesteringar än de i utredningen förutsatta befogade;

2. En likartad och således rättvis behandling av olika trafikmedel är en nödvändighet för att förebygga snedvridningar och fortsatt underförsörjning på det för hela näringslivet och samhället viktiga transportområdet. En »trafikskatt» eller dylikt berörande samtliga trafikmedel förordas således i stället för ökad motorfordonsbeskattning i den mån transportområdet mot förmodan måste särbeskattas;

3. Särskild bedömning bör ske av konsekvenserna av en vidgad europeisk marknad;

4. Största möjliga produktiva arbetsinsats bör säkerställas genom skattelättnad för övertidsarbete genom att alltjämt medge möjligheter för genomsnittsinkomsttagaren att vara eller bli motorfordonsägare. Stockholm den 19 mars 1957.

Sveriges Automobilhandlareförbund

Hilding Forssman

B. Rosenquist

Sveriges Automobilindustriförening

Enligt de för långtidsutredningen utfärdade direktiven tillsattes utredningen därför att behov förefanns av en förnyad översikt över den svenska samhällsekonomiens utvecklingstendenser under den närmaste femårsperioden, främst i fråga om investeringsavvägningen. Utredningen hade därför till uppgift att inventera behoven på olika områden för att möjliggöra en samlad överblick. I samband med denna bedömning av investeringsavvägningen finge även övervägas, vilka medel som erbjöde sig att åstadkomma en önskad investeringsutveckling. Utredningen konstaterar själv, att den icke kunnat utforma ett detaljerat program eftersom den icke velat ge uttryck för en uppfattning i de politiska avvägningsfrågor, som härvid resa sig. Utredningen har nämligen icke ansett sig böra närmare ingå på den ekonomiska politikens medel.

Föreningen finner, att utredningen så långt föreningen kan bedöma på ett förtjänstfullt sätt redovisat data rörande det pågående utvecklingsförloppet inom samhällsekonomien liksom beträffande de behov, som ansetts föreligga under tiden fram till 1965. Redovisningen kommer otvivelaktigt att tjäna till vägledning vid kommande planeringar.

Vid sin behandling av resurserna och behoven i kap. I har långtidsutredningen särskilt uppmärksammat bilismen och samhällsutvecklingen. I anledning av vad som där uttalats rörande den framtida bilutvecklingen vill föreningen för sin del blott understryka den av utredningen uttalade uppfattningen, att bilismens genomslagskraft är så stark, att den även inom ett i stort sett oförändrat konsumtionsutrymme kommer att ex-

pandera. Det gäller härvid i främsta rummet en ökning av personbilarnas antal. Under förutsättning av en liberalare trafikpolitik än den som hittills förts torde ökningen av lastbilarnas antal komma att ske i snabbare takt än utredningen förutsatt. Härvid bör beaktas, att lastbilstätheten i vårt land är låg jämfört med i andra europeiska länder.

I sin framställning har utredningen ansett sig huvudsakligen böra redovisa de kostnader, som den växande bilismen förorsakar, liksom de stora investeringar den framkallar. Härigenom har utredningen kommit att ge en snedvriden bild av bilismen och dess betydelse för samhällsutvecklingen. Större vikt borde ha fästs vid de stora produktionstillskott som bilismen svarar för liksom vid den produktivitetsförbättring som en övergång till lastbilstransport i allmänhet medför. Utredningen har försökt reducera värdet av den vedertagna uppfattningen, att bilismen genom den höga bilbeskattningen, som måste medföra minskning av annan konsumtion, själv bereder utrymme för nödvändiga investeringar i vägar och gator. Man bör också i detta sammanhang beakta, att det enskilda sparandet förmånligt påverkas genom målsparandet för bilköp.

De uttalanden utredningen gjort angående de kostnader som böra täckas av bilskatterna vila icke på någon grundlig utredning av problemet. Skulle utredningens resonemang tillämpas på andra områden av samhällslivet skulle konsekvenserna bli minst sagt egendomliga. Vad serviceanläggningarna beträffar, vilka av utredningen berörts i detta sammanhang, måste föreningen framhäva, att dessa äro självbärande och icke grundade på donationer samt att deras kunder bilisterna betala för de tjänster de erhålla så att anläggningarna kunna förräntas och amorteras. Det måste anses uteslutet, att utredningen skulle anse att bilisterna skattevägen skulle kontantfinansiera dessa investeringar. Föreningen vill fastslå, att biltrafiken hittills svarat för de kostnader, som statsmakterna ansett åvila bilismen och att dessutom de senaste åren ett betydande överskott redovisats på bilismens specialbudget.

Utredningen framhåller, att det icke kan vara rationellt att låsa en enligt vissa regler bestämd del av de med bilismen sammanhängande investeringarna till en gång fastställda skattesatser och låta dessa investeringars tillväxande bestämmas av den automatik, som uppstår genom bilismens tillväxande. Om utredningen därmed anser, att det icke kan vara riktigt att specialredovisa inflytande bilskattemedel och deras användning, måste föreningen anmäla en avvikande mening. En sådan separat redovisning är nödvändig för att det skall kunna klarläggas i vilken utsträckning skilda trafikmedel svara för sina kostnader. Det torde för övrigt få konstateras, att ett redovisningssystem liknande det som för närvarande tillämpas i vårt land förekommer i flera stater utomlands och bl. a. infördes i Förenta Staterna så sent som 1956.

Föreningen vill framhålla, att bilskatterna böra fastställas med sikte uteslutande på att åstadkomma full täckning av de kostnader biltrafiken förorsakar. Denna princip har hittills varit obestridd och det inger stora betänkligheter, när utredningen ifrågasätter, att bilbeskattningen skall avvägas under hänsynstagande till dess inverkan på bilismens tillväxt. En sådan diskriminerande beskattning av ett visst trafikmedel kan föranleda en felaktig inriktning av så-

väl investeringar som konsumtion och leda till en uppenbar misshushållning med tillgängliga resurser.

Vad beträffar själva investeringsavvägningen har utredningen angivit vissa utgångspunkter för denna. Bland de grunder, som utredningen ansett böra tillmätas särskild vikt vid avvägningen mellan olika investeringsområden, har föreningen särskilt uppmärksammat följande. Enligt den första prioritetsgrunden accepteras, att vissa investeringar redan äro bundna genom beställningar eller igångsättning av stora projekt. Hit måste även räknas beslut fattade av offentlig myndighet, även om utredningen funnit det tveksamt, hur dessa skola betraktas. Ett annat motiv för prioritet föreligger på områden, där exceptionell köbildning uppstått och där detta lett till uppenbar diskriminering mellan olika individer samt behoven äro av den naturen, att deras tillfredsställande icke utan stor skada kan uppskjutas. En hög investeringsverksamhet har också ansetts böra eftersträvas på investeringsområden, där ökningen av produktionstillskottet i förhållande till gjorda investeringar kan väntas bli relativt stor redan på kort sikt.

För vägväsendet har den första av de här återgivna prioriteringsgrunderna sin särskilda betydelse. Såsom Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen visat i sin framställning till Kungl. Maj:t den 27 november 1956 är en väsentlig del av de medel som anvisats för år 1957 bundna genom pågående eller kontrakterade entreprenadarbeten samt pågående arbeten i egen regi. Både med hänsyn härtill och till den väntade trafikutvecklingen har långtidsutredningen självfallet icke kunnat förorda någon inskränkning i omfattningen av vägbyggandet utan tvärtom en viss ökning. Rådande förhållanden med en snäv investeringsbegränsning förhindrar dock att större vägbyggnadsföretag kunna påbörjas i erforderlig utsträckning och att de tekniska resurser som stå vägväsendet till buds numera kunna utnyttjas rationellt. Den fortgående mekaniseringen inom vägbyggandet sker i en sådan takt att en förhållandevis snabb ökning av tillgängliga medel behöver ske, om icke den arbetskraft som för närvarande sysselsättes inom vägväsendet skall behöva friställas. Det måste anses vara uttryck för en föga förutseende vägpolitik, att vägväsendet icke självt skulle få tillgodogöra sig rationaliseringsvinsterna och detta skulle även strida mot av riksdagen lämnade direktiv (statsutskottets utlåtande nr 6/1956).

I sammanhanget får också beaktas, att riksdagen 1954 fattade beslut om ett vägprogram, som hittills endast i begränsad utsträckning kunnat realiseras; eftersläpningen torde för närvarande röra sig om bortåt 200 miljoner kronor. Därest detta program icke längre skulle anses möjligt att av hänsyn till andra angelägna investeringsbehov förverkliga före utgången av 1959, skulle det i och för sig vara rimligt att en konsekvens härav bleve att en sänkning av fordons- och drivmedelsbeskattningen finge övervägas, eftersom detta av riksdagen godkända program utgjorde motivet för den av 1954 års riksdag beslutade ändringen i denna beskattning.

Det bör uppmärksammas, att köbildningen, särskilt kring storstäderna, är av allvarligt produktionshämmande natur och vållar näringslivet årliga merkostnader om 10-tal miljoner kronor. Under sådana förhållanden är det icke heller förvånande, att det just inom väg- och gatuväsendet går att finna projekt, där investeringarna lett till och i fram-

tiden kunna väntas medföra ett stort produktionstillskott redan på kort sikt. De trafikvinster, som uppkommo genom Lundavägsbygget, voro enligt vad föreningen har sig bekant av den storleksordningen, att vägen redan efter få år måste anses helt betald och förräntad. Exempel finnas också på vägar byggda för skogstransporter som visat en sådan förräntning, att de kunnat avskrivas på ett eller två år.

Långtidsutredningen har föreslagit, att en realistisk byggnadsplan fastställes för de närmaste åren beträffande gator och vägar, som tar hänsyn till de begränsade möjligheterna att öka byggnadstakten. Samtidigt skulle noggranna planer kunna förberedas för ett väsentligt vidgat byggnadsprogram från början av 1960-talet. Föreningen får understryka angelägenheten av att den ekonomiska och tekniska planeringen inom vägväsendet utbygges och intensifieras i likhet med vad som skett i andra länder, där kommunikationsväsendet håller på att upprustas. Långtidsutredningens avvägning eller de riktlinjer utredningen i övrigt angivit för investeringsverksamheten inom transportväsendet kunna dock icke tjäna som grundval för ett sådant verklighetsbetonat vägprogram.

Vårt vägväsende har nämligen icke, såsom utredningen synes förutsätta, efter kriget gjort stora framsteg. Lika litet kan det antagas, att några framsteg snabbt skulle kunna nås vid en begränsad ökning av byggnadstakten. Vägbyggandet måste nämligen ses i relation till trafikutvecklingen, och vid ett sådant betraktelsesätt framgår det att den nuvarande nybyggnadsverksamheten i själva verket är alldeles otillräcklig och av så ringa omfattning, att det svenska vägväsendet som en del av vår produktionsapparat i dag har ett tillstånd, där underhållskostnaderna äro orimligt höga och under de närmaste åren torde komma att stiga än mera. Följden har blivit att näringslivets lastfordon — det gäller tiotusentals lastbilar — kunnat utnyttjas endast till en ringa del, att den låga bärighetsstandarden på många broar och vägsträckor årligen vållar stora merkostnader och att svåra kapacitetsproblem uppkommit ej blott inom lastbilstrafiken utan också vid järnvägarna. En fortsatt hård begränsning av väginvesteringarna kommer också att förhindra produktivitetsförbättringar som eljest skulle kunna uppnås, då det råder ett nära samband mellan produktionsutvecklingen inom industrien och näringslivet i övrigt å ena sidan och efterfrågan på transportmedel å den andra. Det må erinras om att det visats, bl. a. i artiklar i tidskriften Industria, att de årliga inoptimalförlusterna på grund av vägarnas dåliga bärighet uppgå till i runt tal 150 miljoner kronor.

Vid sådant förhållande kan det icke vara tillrådligt att låta de senaste årens vägpolitik vara riktlinje också för den närmaste tiden. Trafikutvecklingen går nu så snabbt, att den tid är förbi, då det är möjligt att uppnå drägliga förhållanden genom i huvudsak provisoriska förstärkningar och vidgning av flaskhalsar. Även om provisorier till en del i rådande situation måste accepteras, torde det icke längre vara möjligt att utan betydande vådor för främst näringslivets transporter av råvaror och därmed för våra exportnäringars konkurrensförmåga fortsätta såsom hittills. Det är också ofrånkomligt att provisoriska förstärkningsåtgärder innebära felinvesteringar sett på längre sikt och avsevärt fördyra vårt vägväsendes planmässiga förnyelse. Arbetet inom delegationen för översikt-

lig vägplanering har visat, att möjligheterna till en ekonomisering av vårt transportväsende genom kortfristiga provisoriska åtgärder äro starkt begränsade och att tiden nu är inne, då åtgärder av ett helt annat slag äro påkallade om vårt vägnät skall kunna bibehållas vid sin standard i förhållande till trafiken. Det är vidare nödvändigt att vägarna upprustas i en sådan takt, att de nedläggningar av trafiksvaga bandelar, som av ekonomiska skäl är motiverade, icke fördröjas. Vid sidan härav sker det numera normalt varje år en övergång från godstransport med järnväg till landsvägstransporter, vilket innebär en rationalisering, som äger stor betydelse för produktivitetsförbättringen och därför bör underlättas genom ett ökat vägbyggande.

Föreningen hemställer att vad ovan anförts måtte beaktas vid de fortsatta övervägandena rörande långtidsutredningens betänkande. Stockholm den 20 mars 1957.

Sveriges Automobilindustriförening

Sven Gerentz

Sveriges Grossistförbund

Allmänna synpunkter

Enligt de för utredningen givna direktiven skulle uppmärksamheten i den nu föreliggande tredje långtidsutredningen förutom på investeringsavvägningen inriktas på en undersökning av exportens utveckling på längre sikt i fråga om tillgången på råvaror, dispositioner av arbetskraften och inriktningen av investeringarna. Med sin uppläggning av ämnet har utredningen otvivelaktigt åstadkommit en överskådlig och väldokumenterad framställning av de inbördes sammanhang, som råder mellan olika samhällsområden, och på så sätt skapat en god utgångspunkt för vidare överväganden inom olika organ av samhället och näringslivet. Uppenbart är emellertid att kommittén vid den ekonomiska avvägningen sedd i ett längre framtidsperspektiv tonat ned en av de huvudmålsättningar, som angavs i direktiven, d. v. s. utvecklingen av vår export och utrikeshandel. Det hade varit önskvärt om kommittén ägnat dessa viktiga frågor större uppmärksamhet. Nu har behov av andra slag, exempelvis skolor, bostäder etc. vid investeringsavvägningen kommit att inta en mera framskjuten plats på prioritetslistan.

Förbundet finner ej heller att den i och för sig målande benämningen »en rullande framtidsbedömning» är helt adekvat sedd mot bakgrunden av kommitténs övervägande i fråga om investeringars avvägning i tiden. Vi syftar härvidlag på den tankegång kommittén fört fram att uppskjuta vissa angelägna investeringar till en senare 5-årsperiod. Även om ett sådant tillvägagångssätt teoretiskt låter sig försvaras, har vi svårt att förstå hur en på så sätt »ackumulerad investering» under en senare period skall kunna avvecklas utan störningar för arbetsliv och produktion. Den troliga utvecklingen blir väl den, att den tilltänkta investeringsökningen för sådana områden ej kan utnyttjas på grund av tekniska skäl. Man kan väl också ifrågasätta, om icke en kontinuerlig samtidig utbyggnad av näringslivets olika delar är det som på längre sikt ger det bästa utbytet. Man borde så långt möjligt söka komma bort från de alltför »hoppande» investeringsplaner, som kännetecknat planeringarna under efterkrigstiden.

Investeringarna

Ett av de områden, som i nämnda hänseende utsatts för stora svårigheter är distributionen, vars problem i förvånansvärt liten omfattning behandlats av utredningen. Trots att distributionsdebatten varit mycket livlig de senaste åren har detta gett ringa utslag i utredningen. Man kan väl betrakta tillverkning och distribution tillsammans som delar av produktionen och det förefaller naturligt att man, när man diskuterar en ökning av investeringarna i tillverkningen, också tar hänsyn till den ökning av investeringsbehoven i distributionen som rent automatiskt måste bli följden.

I alla de ledande industriländerna har mer och mer kommit att uppmärksammas det nära samband, som råder mellan varuproduktion och varudistribution. Till följd härav har investeringsverksamheten, i högre grad än tidigare varit vanligt, kommit att inriktas på en modernisering icke bara av produktionen utan också av distributions- och transportväsendet. Endast genom att ha till sitt förfogande en väl utbyggd och modernt utrustad serviceverksamhet av nämnt slag kan de inneboende resurserna hos den industriella apparaten till fullo utnyttjas. Skulle däremot kapaciteten inom handeln liksom vägväsendet och kommunikationerna vara otillräcklig, för detta oundvikligen med sig en lägre produktivitetsutveckling inom själva industrin än som eljest vore möjlig.

Ser man tillbaka på utvecklingen under efterkrigstiden, kännetecknas denna otvivelaktigt av en påfallande låg investeringsverksamhet för distributionens del. Andelen bruttoinvesteringar i byggnader låg exempelvis under 8-årsperioden 1946—1953 i genomsnitt vid ca hälften av förkrigstidens investeringsandel. Utförda beräkningar visar vidare på det anmärkningsvärda förhållandet, att investeringarna i handelns byggnader år 1953 låg ca 25 % lägre i absoluta tal räknat år 1938/1939. Under motsvarande period steg produktionens volym med hela 60 %.

Till denna ogynnsamma utveckling har i avgörande grad den reglerade byggnadsverksamheten bidragit med dess ofta styvmoderliga behandling av servicenäringarna. Regleringen har också, genom sin ryckighet och många gånger dokumenterade brist på långsiktighet i bedömningarna, försvårat en planmässig anpassning från företagens sida till de krav, som ställts på distributionen i vad det gäller teknisk utbyggnad i form av investeringar i byggnader och andra anläggningar. Visserligen har under de senaste tre åren en betydande ökning av investeringarna inom den s. k. distributionssektorn inregistrerats, men i själva verket förefaller den del av investeringen som fallit på den egentliga varuhandeln ha varit ganska begränsad.

Den i betänkandet återgivna tabell VI: 2 över bruttoinvesteringarnas procentuella fördelning är nämligen missvisande vad beträffar uppgifterna om distributionens andel av totalinvesteringarna. Sålunda utvisar tabellen en relativ stegring av denna andel under åren 1953—1955, en stegring som dock till icke ringa del beror på att även andra investeringar i byggnader medtagits under denna rubrik. Dessutom påverkas siffrorna av att åtskilliga butikslokaler inrymmas i vanliga kontor och bostadshus. I de fall andelen bostäder utgör mer än 50 % erfordras inga kvottillstånd medan motsatsen gäller om denna gräns ej uppnås. Självfallet påverkas jämförelsen mellan olika år av den in-

riktning på olika hustyper, som ägt rum respektive år, utan att därför den totala volymen av byggnader för handelsändamål behöver ha undergått någon förändring.

Tyvärr är det på grund av statistikens nuvarande utformning omöjligt att renodla den egentliga distributionens andel. När utredningen på s. 171 med stöd av ovannämnda tabell säger, att det uppdämda byggnadsbehovet inom handeln i viss utsträckning torde ha nedbringats, träffar detta påstående alltså icke i så hög grad den egentliga varuhandeln. Den praktiska erfarenhet man har inom partihandeln är, att det finns ett stort behov av investeringar för lagerändamål; på några orter är det praktiskt taget omöjligt att anskaffa lagerlokaler.

Att ett betydande ackumulerat behov av lokaler alltjämt föreligger understrykes också av långtidsutredningen, som även framhåller att handelns investeringar under de tidigare efterkrigsåren hållits nere i högre grad än andra näringsgrenars.

Långtidsutredningen synes vid sina överväganden ej ha räknat med någon större ökning för handelns del av investeringsnivån över 1955 års läge. Då som vi anfört varuhandelns faktiska investeringsvolym i själva verket år 1955 låg betydligt under den av långtidsutredningen antagna, skulle ett investeringsprogram av denna innebörd betyda att den egentliga handelns andel av investeringarna år 1960 respektive 1965 i stort sett ej skulle undergå några större förändringar jämfört med perioden 1951—1955. Som bekant uttalade redan den föregående långtidsutredningen, att handelns investeringar måste börja ökas i takt med stigande varuproduktion och ett alltmera påtagligt rationaliseringsbehov.

Då vi anser att tyngdpunkten framdeles i långt högre grad måste läggas på handelns investeringar bygger vi detta på bl. a. följande faktorer:

1. Som framgått av de inom Industriens Utredningsinstitut utförda konsumtionsberäkningarna kan den privata konsumtionen under de närmaste 10 åren antas öka med 3 % per år eller med 40 % för perioden. En häremot svarande utbyggnad av handelns kapacitet blir då också nödvändig särskilt som dess kapacitet redan nu är underdimensionerad.

2. Omfördelningen av befolkningen från landsbygd och glesbygd till tätorter kommer att fortgå med ungefär samma styrka som under tidigare period. Att detta inte bara utlöser krav på tillräckligt antal bostäder utan även häremot svarande butiker, affärskontor och distributionslager är uppenbart. Förhållandena accentueras för handelns del ytterligare av den omständigheten, att också en omlokalisering inom tätorterna pågår. Nya butikscentra bildas i förortsområdena och dessas invånare kommer endast att i begränsad utsträckning återfalla på butiksbeståndet i den inre staden och i äldre centra. Omfördelningen av butikshandeln och dess ändrade struktur återverkar i sin tur på leverantörerna, vilkas distributionsanläggningar, exempelvis partihandelslager, också kan behöva omlokaliseras för uppnående av billigare transporter.

3. För partihandeln synes lagerfunktionen komma att spela en allt större roll genom fortgående förändringar i detaljhandelns organisation. De dryga hyrorna i nybyggda affärslokaler medför en strävan från detaljhandeln att utnyttja lokalerna i första hand som försäljningsytor och minska på de rena lagerutrymmena. I stället utnyttjas mer och mer

partihandelslagren. Dessa måste då vara utbyggda för att svara mot detaljhandelns krav på lagerhållning i partihandelsledet. Härvidlag föreligger i dag en påfallande underdimensionering, vilket också vitsordats av utredningen.

4. Inom varudistributionen har utvecklingen på sina håll gått mot en ökad branschspridning. Även denna utveckling återverkar på handelns struktur och medför ständiga anpassningsproblem både inom detalj- och grosshandeln. Om de former varunder handeln bedrives skall kunna anpassas till sådana utvecklingslinjer, måste uppkommande investeringsönskemål tillräckligt snabbt kunna tillgodoses. Investeringsbehov av det här slaget kan förväntas bli mycket vanliga i den kommande utvecklingen inom distributionen.

5. Förkortningen av arbetstiden, som för handelsföretagen är ett särskilt svårbemästrat problem, kan leda till ytterligare accentuering av redan nu framträdande belastningsproblem med åtföljande minskad produktivitet. Sådana verkningar kan i någon mån motverkas genom investeringar för ökad mekanisering av varuutlämnandet till allmänheten genom ändrade butiksformer.

Det som ovan berörts är en rad faktorer, som sedda i sitt sammanhang vittnar om en näringsgren stadd i hastig utveckling och dessutom utsatt för inflytande utifrån i en grad som ställer särskilda anspråk på näringsgrenens anpassbarhet och rörlighet.

Det torde råda allmän enighet om angelägenheten av att i görligaste mån begränsa handelns behov av arbetskraft och att åstadkomma en rationalisering av dess tekniska och kommersiella arbete. Men härför behövs ovillkorligen en ökad investeringsvolym genom en sådan utformning av den s. k. handelskvoten, att byggnader för varuhandeln och därmed sammanhängande verksamhet erhåller en mera gynnad behandling.

Vi vill emellertid understryka, att den betänkligt låga byggnadskvoten för särskilt partihandeln ej utgör det enda hindret för en rationalisering av distributionsapparaten. I hög grad hindrande har även under de sista åren de statliga ingripandena på kapitalmarknaden verkat. De svåraste följderna av en alltför restriktiv kreditpolitik ligger nämligen på investeringssidan, om restriktionerna utsträckes över lång tid. I det föregående har pekats på flera faktorer, som motiverar en högre investeringsvolym. Det har sålunda framhållits, att man kraftigt inriktar sina ansträngningar på att modernisera sina olika anläggningar. Konkurrensen företagen emellan gör det oundvikligen nödvändigt för företagen att gå över till nya distributionsmetoder, som kräver avsevärda investeringar av helt annan omfattning än som förr var vanligt.

För grosshandelns del kan man som exempel ta livsmedelshandeln, där under åren 1954—1955 investeringar i lagerbyggnader torde ha uppgått till ca 50 milj. kronor inklusive ombyggnader, vilket dock icke på något sätt svarade mot företagens intentioner.

Investeringar inom detaljhandeln för inredningar, kyldiskar etc. kan anses ha legat vid 100 milj. kr. För den närmaste 5-årsperioden kan man räkna med att enbart utbyggandet av självbetjäningssystemet kommer att kräva investeringar i närheten av 1/4 miljard, troligen högre.

Under sådana förhållanden inger det starka betänkligheter att kapitalmarknaden kommit att låsas vid ett bestämt tak, som hindrar en naturlig avvägning mellan krediter för olika ändamål. Med den strukturella förskjutning, som under en

lång tid framåt kommer att kännetecknа varudistributionen, får man räkna med att — om kreditrestriktionerna består i deras nuvarande form — en utbyggnad av distributionsapparaten något så när i takt med anspråken från företagen och konsumenterna inte kan genomföras. Den samtidigt med kreditrestriktionerna inträdda skärpningen i företagsbeskattningen och de för handelns vidkommande särskilt hårt verkande avskrivningsregler, som gäller för varulager, kommer att ge till resultat en minskad självfinansieringsgrad inom företagen. Härtill kommer att för handeln den långa kapitalmarknaden endast i mycket begränsad omfattning står öppen. De nu berörda förhållandena har givit till resultat, att varuhandeln måste räkna med så stora svårigheter för sin framtida kapitalbildning och finansiering, att de uppenbarligen omöjliggör en önskvärt hög investeringsvolym och ty åtföljande snabb rationaliseringstakt. Det är därför enligt förbundets uppfattning nödvändigt att återge kapitalmarknaden dess frihet, så att räntabla och angelägna investeringsanspråk från handelsföretagens sida kan tillgodoses.

Produktiviteten

Frågan om hur investeringar i distributionsföretag påverkar produktiviteten har i betänkandet berörts mycket litet. Man gör en jämförelse med produktivitetsutvecklingen inom industrin och åberopar den snabbare ökningen av omsättningen per sysselsatt inom industrin som ett uttryck för en långsam rationalisering av handeln i jämförelse med andra näringsgrenar. Enligt förbundets uppfattning har utredningen därvid uraktlåtit att ta hänsyn *dels* till flera faktorer som medför att produktivitetstalet för handeln rimligen måste komma att ligga lägre än industrins utan att detta behöver ha någon beröring med rationaliseringsgraden, *dels* att inom viktiga delsektorer av distributionen produktiviteten legat väsentligt högre än den angivna 1 %-iga produktivitetsökningen, varifrån utredningen utgått i sina beräkningar.

Förbundet kan ej dela den uppfattning, som kommit till uttryck i betänkandet, att rationaliseringsarbetet inom handeln skulle ske långsammare än inom andra näringsgrenar. Tillgängligt material visar för övrigt att för stora delar av handeln produktivitetsökningen legat närmare 2 % per år och att vidare de områden som under 20-årsperioden 1931—1951 utvecklades långsamt i produktivitetshänseende, exempelvis livsmedelshandeln, för närvarande undergår en snabb modernisering med en produktivitetsförbättring liggande betydligt över genomsnittet. Under sådana förhållanden tror vi, att det kan finnas anledning utgå från att produktiviteten inom handeln under den närmaste 5-årsperioden skall kunna hållas uppe på en nivå, som icke mera avsevärt avviker från andra näringsgrenars, detta naturligtvis förutsatt att investeringsutrymmet för rationalisering och utbyggnad blir tillräckligt stort.

I detta sammanhang vill vi särskilt betona den betydelse inköpsvanorna har för handelns produktivitet. Kostnadsbesparingar har visat sig kunna uppnås bl. a. genom övergång till större inköp per gång. Förutsättningen för en sådan rationalisering är emellertid bl. a. att partihandelns lagerhållning svarar mot industrins anspråk på att köp skall ske i stora poster, varigenom längre serier i produktionen garanteras och kostnaderna för transporterna kan hållas nere.

Förhållandet är för övrigt detsamma i leden efter grosshandeln, men där är möjligheten till lagerinvesteringar å andra sidan mindre. Partihandelsledets resurser ifråga om lagerhållning blir därför i framtiden än betydelsefullare som regulator och buffert mellan industrin och detaljhandeln.

Bostadsbyggandet och saneringen av innerstäderna

Även om utredningens överväganden ifråga om de framtida anspråken på bostadsbyggandet och möjligheten att avveckla bostadsbristen icke har något direkt samband med handelns investeringsproblem spelar de dock, med hänsyn till den relativt betydande del av investeringsvolymen som denna byggnadsverksamhet utgör, en betydande roll vid avvägningen mellan olika investeringar och får därför en motsvarande indirekt betydelse för det utrymme som kan tänkas stå till förfogande för handelns utbyggnad. Vi anser det därför angeläget att framhålla följande synpunkter.

1955 års långtidsutredning har i sin framställning utgått ifrån ett av Bostadsstyrelsen framlagt program, innebärande en avsevärt höjd bostadsproduktion per år jämfört med den genomsnittliga årsproduktionen under tiden efter kriget. Denna ökning i produktionen är givetvis avsedd som ett led i de i och för sig väl motiverade strävandena att söka avveckla den rådande bostadsbristen. Emellertid är det anmärkningsvärt, att utredningen icke berört en för den framtida bostadspolitiken mycket väsentlig fråga, nämligen den, i första hand av den nuvarande hyresregleringen orsakade, bristande balansen mellan tillgång och efterfrågan på bostäder.

Under tiden efter kriget har prisnivån på bostäder icke utformats i en fri marknad utan kommit att på ett konstlat sätt påverkas av generella subventioner och hyresregleringsbestämmelser. Från näringslivets sida har vid olika tillfällen rekommenderats, att regleringarna på hyresmarknaden måtte successivt avvecklas, så att man efter en rimlig övergångstid kommer fram till en hyresnivå, som täcker de verkliga bostadskostnaderna. Några mera betydande svårigheter torde icke föreligga att i ett sådant läge ernå en naturlig anpassning av bostadsbyggandet till konsumenternas önskemål inom ramen för tillgängliga ekonomiska resurser. Genom en anpassning av hyrorna till de verkliga bostadskostnaderna kommer nämligen konsumenternas efterfrågan på bostäder att få en naturlig avvägning gentemot andra varor och tjänster i samhället. Kravet på den framtida bostadsbyggnadsverksamheten måste sålunda, om man genomför en successiv avveckling av det nuvarande subventions- och hyresregleringssystemet, komma att bli betydligt reducerat i förhållande till det av Bostadsstyrelsen skisserade minimiprogrammet.

I utredningen har som ett dominerande drag i de senaste årtiondenas utveckling framhållits den snabba tillväxt av tätorterna som ägt rum och de betydande investeringsanspråk som till följd härav uppstått. De prognoser utredningen stöder sig på understryker i sin mån att denna utveckling mot ökad urbanisering kommer att fortgå och förmodligen ytterligare accentueras. Sålunda har beräknats, att antalet yrkesutövare inom de s. k. stadsnäringarna kommer att stiga med 350 000 personer eller med 15 % under det närmaste årtiondet.

De investeringar som redan nedlagts för att möta dessa växande anspråk har,

trots att de varit av betydande omfattning, dock inte räckt till för att skapa de tekniska anordningar i form av kommunikationsleder, terminalanläggningar och motsvarande utrustning som erfordras för planmässig utbyggnad av stadsområdena. Man kan sålunda konstatera allvarliga eftersläpningar såväl i nu nämnda investeringar som beträffande bostadsbyggandet.

De investeringsbehov som urbaniseringsprocessen framkallat förefaller emellertid i utredningen icke ha tillbörligt beaktats. Utgångspunkten för utredningens bedömande i detta hänseende synes ha varit, att man måste räkna med sådana svårigheter att anpassa de största städernas utbyggnad till en snabbt växande befolkning och trafik för så lång tid framåt, att man därför på olika vägar måste dämpa takten i städernas tillväxt. Man efterlyser här en mera positiv inställning till de investeringsanspråk, som kännetecknar den moderna stadens utveckling. Vi erinrar här om de i senaste saneringsbetänkandet diskuterade åtgärderna för en mera planmässig planering av städernas centrala delar. Bl. a. förtjänar påpekas det i saneringsbetänkandet konstaterade förhållandet, att den i nu gällande stadsplan medgivna byggnadsrätten i många stora och mindre stadssamhällens centrala områden, med den omfattning bostadsproduktionen då hade, teoretiskt skulle vara tillräcklig för ett eller flera decenniers flerfamiljshusproduktion.

Ett mera handlingskraftigt program för saneringsarbetet erfordras emellertid även för att åstadkomma en ökad funktionsduglighet för de till städerna lokaliserade företagen inom industri, handel och samfärdsel.

Genomföres icke en sådan sanering får man räkna med att kostnaderna för bl. a. distributionen av varor till och inom stadsområdena kommer att stiga undan för undan, oavsett de rationaliseringar som företagen i övriga delar av sin verksamhet kan åstadkomma. Saneringen skulle åstadkomma bättre förutsättningar för innerstadens butikshandel genom den om- och utbyggnad av trafikapparaten som blir följden. Man skulle också vinna den fördelen att en viss omlokalisering kunde ske av företag, som icke är beroende av centrala lägen men som för närvarande icke har möjlighet att genomföra en omflyttning. Dit hör exempelvis åtskilliga grossistföretag. I sammanhanget kan också förtjäna uppmärksammas de möjligheter, man på så sätt skulle få att frigöra utrymmen för garage- och parkeringsplatser.

Utbyggande av de investeringar, som lagts ned på sanering av innerstadsdelarna, är i dag på många håll sannolikt mera räntabelt än en fortsatt alltför forcerad utbyggnad i förortsstadsdelarna. Besparingar uppkommer i frågan om investeringar av gator, ledningar och kommunikationsmedel. Det är beklagligt, att långtidsutredningen visat sig så passiv vid behandlingen av detta utomordentligt betydelsefulla problemkomplex. Utredningen har på ett målande sätt beskrivit det dilemma bilismen skapat och som sägs ligga däri att den enskilde har råd att hålla bil men samhället har inte råd med att göra de investeringar som bilismen förutsätter. Denna slagordsbetonade formulering får emellertid inte undanskymma att vi lika litet har råd att låta stadskärnan förslummas. De eftersatta behoven i städerna måste därför sättas högt på prioritetslistan över angelägna investeringar. Liksom i fråga om bostadsbyggandet gäller dock att inte heller saneringsfrågan kan lösas utan

återinförande av en friare prissättning på hyresmarknaden.

Transportväsendet

Såsom vi ovan framhållit måste man ifråga om investeringsavvägningen betrakta varuproduktionen och -distributionen i deras oskiljaktiga sammanhang. Självfallet måste till detta sammanhang såsom redan ovan antytts även knytas bedömningar och värderingar rörande utvecklingen inom kommunikationsväsendet.

Näringslivets Trafikdelegation har i ett särskilt underhandsutlåtande beträffande de i betänkandet redovisade synpunkterna med rätta framhållit, att vårt vägväsende icke, såsom utredningen synes förutsätta, efter det senaste världskriget gjort några mera väsentliga framsteg. Resultatet har blivit, att det svenska vägväsendet som en del av vår produktionsapparat i dag har ett tillstånd, som gör underhållskostnaderna mycket höga. Till följd av eftersläpningen i väginvesteringarna har näringslivets lastfordon kunnat utnyttjas till alltför ringa del. Den låga bärighetsstandarden på många broar och vägsträckor har årligen vållat stora merkostnader och betydande kapacitetsproblem har uppkommit ej blott inom lastbilstrafiken utan även vid järnvägarna.

Den snabba utvecklingen på vägtrafikområdet, som kännetecknar vår tid, gör det icke möjligt att ernå en tillfredsställande lösning av problemen genom i huvudsak provisoriska och punktvis insatta åtgärder. Det är ofrånkomligt, att hittills tillämpade provisorier i stort sett på längre sikt innebär felinvesteringar och avsevärt fördyrar den planmässiga förnyelsen av vårt vägväsende. Det arbete som bedrivits inom delegationen för översiktlig vägplanering har genom att belysa dessa förhållanden visat, att åtgärder av helt annat slag nu är påkallade för att vårt vägnät skall kunna bibehållas vid sin standard i förhållande till trafiken.

Beträffande utredningens hänvisning till möjligheter att under en övergångstid utnyttja järnvägens resurser för godstransport vill vi framhålla, att en sådan utväg icke är realistisk. Dels kvarstår de problem, som sammanhänger med möjligheterna att i förekommande fall vägledes transportera varorna till närmaste järnvägsstation och dels har vagnsbristen inom SJ såväl när det gäller slutna som öppna vagnar länge vållat stora svårigheter, då de satt en gräns för järnvägens trafikkapacitet. Även om åtgärder vidtagits för att lätta vagnsbristen, torde dock järnvägens svårigheter i varje fall vid oförändrade konjunkturer komma att kvarstå en relativt lång tid framåt.

I anslutning till de av kommittén angivna preferensgrunderna kan framhållas, att det just inom väg- och gatuväsendet finnes åtskilliga projekt, där investeringarna kan väntas medföra ett betydande produktionstillskott redan på kort sikt. Särskilt gäller detta de starkt trafikerade kommunikationslederna i och i närheten av storstäderna samt sådana transportvägar på landsbygden, som har betydelse för speciella transporter av råvaror eller industrialster.

Vi ansluter oss helt till långtidsutredningens uttalande, att noggranna planer bör uppgöras för ett väsentligt vidgat vägbyggnadsprogram från början av 1960-talet. Emellertid anser vi det även påkallat, att denna planering utföres med största skyndsamhet, så att realistiska byggnadsprogram kan fastställas jämväl för de närmaste åren med hän-

syn tagen till den långsiktiga planeringen. Därvid bör rimlig hänsyn tagas till behovet av att återhämta den ur kostnadssynpunkt ofördelaktiga eftersläpning, som kännetecknar de senaste årens utveckling inom vårt vägväsende.

Vid vår granskning av det föreliggande betänkandet, som omfattar även andra väsentliga avsnitt i den svenska samhällsekonomin, har vi ansett det angeläget att koncentrera oss på de för varudistributionen särskilt betydelsefulla investeringsproblemen. Vi hemställer, att vid de överväganden, som kommer att ske med utgångspunkt från de i betänkandet redovisade utvecklingslinjerna, hänsyn måtte tagas till av oss här ovan framförda önskemål och synpunkter. Stockholm den 20 mars 1957.

Sveriges Grossistförbund

Einar Kördel

Sveriges hantverks- och småindustriorganisation

De försök till långtidsprognoser, som under senare år med vissa mellanrum framlagts av statliga utredningar, är ett värdefullt nytt inslag i det svenska utredningsväsendet. Den nu remitterade utredningen utgör en analys av dagsläget och utvecklingen under de senaste åren, på basis varav man sökt skapa en prognos av den sannolika utvecklingen under åren fram till 1965. Givet är dock — vilket även understrykes i utredningen — att betydande osäkerhetsmoment och risk för felanalyser måste föreligga på detta svåröverskådliga område.

Utredningen behandlar frågan om utrymmet för den ekonomiska expansionen i Sverige och gör vissa ekonomiska avvägningar närmast mellan konsumtion och investeringar. Vad gäller industri och hantverk anses en årlig produktionsökning av 2,5 à 3,5 % vara möjlig.

I sin uppdelning av näringslivet har de sakkunniga förutom jordbruket skilt på följande tre näringsgrupper: industri och hantverk, byggnadsverksamhet samt tjänster. Denna uppdelning må ur vissa synpunkter ha fog för sig. Vad hantverket beträffar må emellertid konstateras, att uppdelningen ej är rationell, enär betydande hantverksgrupper är att hänföra både till byggnadsverksamhet och tjänster. Den gjorda uppdelningen kan därför kritiseras, då den icke ger ett samlat uttryck för hantverkets roll inom svenskt näringsliv. I åtskilliga andra länder är det statistiska materialet bättre grupperat och anpassat efter resp. näringsgrupper. Sålunda kan man exempelvis i Västtyskland eller Danmark betydligt säkrare utläsa och avgränsa hantverksgruppen i näringslivet. En sådan avgränsning är av betydelse bl. a. i syfte att göra säkrare bedömanden rörande exempelvis produktivitetsutveckling inom den mindre företagsamheten.

Utredningen synes a priori utgå från att produktivitetsstegringen bland småföretagen alltid skulle vara låg. Det framhålles sålunda, att den av utredningen beräknade produktivitetsstegringen kan synas relativt optimistisk »med hänsyn till att 25 procent av arbetsstyrkan är sysselsatt inom småindustri och hantverk». Med hänsyn till att småföretagen under de senaste decennierna så väl lyckats hävda sig både i fråga om sysselsättning och produktionsvärde, vilket framgår bl. a. vid ett studium av 1951 års företagsräkning, är det emellertid uppenbart att produktivitets-

stegringen inom den mindre företagsamheten måste vara betydande och utredningens förmodanden på denna punkt är därför varken sannolika eller behövliga.

Bland de ekonomiska avvägningsfrågorna tilldrar sig kap. III »En utgiftsbegränsande politik» speciell uppmärksamhet. Det är skada, att utredningens synpunkter här icke tidigare redovisats, enär de i så fall kunnat beaktas av andra offentliga utredningar och över huvud taget vid planerandet av utgiftspolitiken inom den offentliga sektorn. Av detta skäl framstår det som angeläget, att prognosarbete av denna art kontinuerligt borde pågå — vad utredningen själv kallar en »rullande» framtidsbedömning och planering, vilket organisationen för sin del vill förorda. Bristen på sådana undersökningar har utan tvivel väsentligt medverkat till den snedvridning av icke minst statens och kommunernas ekonomiska politik som i så hög grad bidragit till den inflationsartade utvecklingen under senare år.

Utredningen konstaterar att redan fattade principbeslut berörande statens och kommunernas utgiftspolitik driver fram en utgiftsstegring av sannolikt cirka 20 % under närmaste femårsperiod. Samtidigt redovisas att utrymmet för offentlig plus privat konsumtion kommer att ökas väsentligt mindre. Man kan med skäl instämma i utredningens uppfattning, att de principer för standardhöjning som redan fastslagits borde förverkligas, innan man tar nya steg mot en än högre standard, och att det är meningslöst »att skapa nya köproblem vid sidan av de gamla». Detta är just vad som inte skett i efterkrigstidens offentliga planeringsverksamhet. Allt för ambitiösa målsättningar, delvis med bortseende från ekonomiska realiteter, har tvärtom i allt för många fall kommit att prägla de olika utredningar som arbetar bl. a. i fråga om olika slag av reformer.

Det förefaller för övrigt som om utredningsmännen själva delvis vore fångna i föreställningen att dessa köproblem hittills varit ofrånkomliga. Att snedbelastningen på bostadsmarknaden till väsentlig del beror på att man där icke tillåtit en mot produktionskostnader och efterfrågan svarande prisbildning, förbigås sålunda. I själva verket torde just subventioneringssystemet i fråga om bostäder, favoriseringen av s. k. allmännyttiga bostadsföretag, samt den otillräckliga förräntningen och amorteringen av bostadsinvesteringarna utgöra en väsentlig orsak till dagens situation. Då utredningen gör jämförelser mellan t. ex. bostadsköerna i våra tätorter och bilköerna på våra landsvägar och finner de sistnämnda vara de minst oroande, ligger det nära till hands att fråga sig, hur tillgång och efterfrågan på bilmarknaden skulle sett ut om myndigheterna av någon anledning skulle sedan början av kriget ha tillämpat prisstopp på bilar och statssubventioner till dem som önskat anskaffa nya vagnar — i analogi med bostadspolitiken.

Ett annat område, där långtidsutredningens prognos på ett tidigt stadium bort beaktas är det nyligen framlagda förslaget till förbättrad pensionering (SOU 1957: 7), där bristen på sakkunnig ekonomisk handledning ter sig särskilt bevärande. Långtidsutredningen konstaterar sålunda, att den föreslagna standardhöjningen för folkpensionärerna kan komma att taga i anspråk hela det återstående utrymmet för konsumtionsökning i landet, vilket knappast torde varit förslagsställarnas mening.

Långtidsutredningen anser, att den

ekonomiska politikens centrala uppgift under de närmaste åren blir att begränsa ökningen av konsumtionsutgifterna. Trots de varningar man tidigare uttalat mot en ökning av den offentliga konsumtionen anser utredningen emellertid, att en fortsatt, relativt snabb stegring där är ofrånkomlig, även om sträng återhållsamhet iakttages. Marginalen för den privata konsumtionsökningen beräknas till endast 1 à 2 procent per invånare och år. Om den föreslagna höjningen av folkpensionen genomförs, sjunker detta utrymme ned mot noll.

Arbetsmarknaden och utbildningen

Utredningen konstaterar, att det närmaste årtiondet kommer att kännetecknas av snabba växlingar i befolkningens åldersfördelning. Under de närmaste fem åren stiger antalet ungdomar i åldersgruppen 15—19 år från 450 000 år 1955 till 600 000 år 1960. Under den därpå följande femårsperioden når denna ökning åldersgruppen 20—24 år. Efter 1965 följer en vågdal på grund av de sjunkande födelsesiffrorna efter 1950. Kraven på utbildningsmöjligheter kommer under de närmaste decennierna att stiga starkt. Detta beror inte blott på de växande årskullarna utan även på tendensen till ökad tillströmning till realskolor, yrkesskolor, gymnasier och andra högre utbildningsanstalter.

Av detta skäl förordar utredningen viss prioritet för byggandet av skolor och utbildningslokaler. Enligt organisationens mening måste effektiva åtgärder härför sättas in men tonvikten framförallt läggas vid *snabbt verkande åtgärder.* Årskullarna efter 1965 minskar och med hänsyn till den framtida ålderssammansättningen hos befolkningen är det givetvis angeläget, att så stor del av det närmaste decenniets ungdomar som möjligt bereds tillfälle till god utbildning och i varje fall icke kommer i sämre läge än generationerna närmast före och efter.

Då det gäller behovet av skolbyggnader går utredningen inte i detalj utan rör sig med allmänna överslagssiffror. Organisationen vill emellertid understryka nödvändigheten av att landets yrkesskolor härvidlag åsätts hög prioritet när det gäller byggnadstillstånd. Deras utbyggnad hittills har inte hållit takt med näringslivets behov av utbildad arbetskraft.

Det är icke blott ett företagar- utan i hög grad även ett samhällsintresse, att rekryteringen till de kvalificerade hantverksyrkena hålls på en tillräckligt hög nivå. I vårt land har efter hand vuxit fram metoder för utbildning inom dessa yrken, där olika kombinationer sker mellan å ena sidan praktisk utbildning hos företagen samt teoretisk och praktisk träning i skolmässiga former, t. ex. s. k. växelutbildning, där vederbörande elever växelvis får tjänstgöra i yrkesskola och på arbetsplatsen. Inbyggda verkstadsskolor hos företagen är också en metod under utveckling. Slutligen förekommer sedan länge den traditionella lärlingsutbildningen inom de egentliga hantverksföretagen.

Det är egendomligt att konstatera, hurusom diskussionen kring ungdomens utbildningsmöjligheter i så ringa utsträckning som sker berör utbildning inom näringslivets egna företag. Särskilt påfallande är detta när det gäller hantverkets yrkesutbildning, som för övrigt den nu remitterade utredningen knappast berör. Genom de oavbrutet stigande

lönekostnaderna på lärlingsstadiet har den ordinarie lärlingsutbildningen hos hantverksmästare kommit att ställa sig ekonomiskt kostsam för företagarna. Hantverksföretagen har sedan länge utgjort en rekryteringskälla även för andra delar av vårt näringsliv, och ungdom, som utbildas inom hantverksyrkena, går efter genomgången lärotid i betydande utsträckning över till företag inom den egentliga industrin. Detta faktum är ett av motiven bakom det statsstöd till lärlingsutbildning hos hantverksmästare som under överinseende av överstyrelsen för yrkesutbildning sker i vårt land. Under innevarande budgetår finns anslag för 600 sådana bidragsrum och i proposition för nästkommande budgetår är antalet höjt till 800. Beloppen utgår med 1 500 kronor för en minst 3-årig lärotid och kan under förutsättning att lärlingen på betald arbetstid erhåller viss yrkesteoretisk undervisning utgå med 2 500 kronor. Ur samhällets synpunkt innebär denna stödform en ekonomiskt synnerligen fördelaktig metod att befrämja utbildningen av arbetskraft. Organisationen vill understryka, att antalet bidragsrum trots vissa höjningar fortfarande är alldeles otillräckligt i förhållande till det föreliggande behovet. Sålunda har under innevarande budgetår antalet ansökningar om bidrag redan vida överstigit tillgängliga bidragsrum.

Särskilt med hänsyn till utbildningsbehovets kulmination under det närmaste decenniet borde det ligga nära till hands att man från statsmakternas sida i första hand inriktade sig på åtgärder inom detta område, där man vid sidan av den tids- och kostnadskrävande uppbyggnaden av yrkesskolväsendet snabbt skulle kunna nå resultat i fråga om att bereda ett ökat antal ungdomar goda utbildningsmöjligheter. Frågan har aktualiserats genom motion vid årets riksdag av Gerhard Nilsson, Gävle, m. fl. (II: 213). Organisationen hemställer, att denna fråga ägnas speciell uppmärksamhet och är för sin del beredd medverka vid de undersökningar i ärendet som kan befinnas erforderliga. Det bör i detta sammanhang understrykas, att de nuvarande bidragsbeloppen måste betraktas såsom alltför låga i förhållande till de kostnader de avser att delvis täcka. En väsentlig höjning såväl av antalet bidragsrum som av de enskilda beloppen är därför angelägen.

Slutligen vill organisationen understryka ett förhållande, som de sakkunniga knappast uppmärksammat, nämligen behovet även för den mindre företagsamheten att i takt med den tekniska och ekonomiska utvecklingen kunna förnya sitt verkstadsbestånd och sin maskinella utrustning. Utvecklingen under tidigare decennier visar tydligt vilken inneboende stark expansionskraft hantverket och den mindre industrin i Sverige har så snart möjligheter förelegat att konkurrera om kapital, arbetskraft och marknad under någorlunda fria förhållanden. I själva verket utgör denna expansion en icke ringa faktor i den standardutveckling som ägt rum under 1900-talet. Det är nödvändigt för näringslivet att hålla jämna steg med den snabba tekniska utvecklingen i utlandet. Dessa fakta har inte tillräckligt beaktats i de senaste årens ekonomiska politik. Stockholm den 20 mars 1957.

Sveriges hantverks- och småindustriorganisation

Gerhard Nilsson

Hans Grundström

Sveriges Industriförbund

Allmänna synpunkter

Utredningens syfte har enligt betänkandet varit dels att skapa en utgångspunkt för diskussion av väsentliga problemställningar, dels att fylla en servicefunktion i förhållande till näringslivet och olika sidor av den offentliga verksamheten genom att så långt som möjligt klargöra i vad mån de anspråk, som ställs på samhällets samlade resurser, står i rimligt förhållande till deras utveckling.

Enligt Förbundets uppfattning har utredningen gjort vissa väsentliga klarläggande av aktuella tendenser inom samhällsekonomin samt redovisat värdefulla data rörande förhållandena inom olika områden. Det framlagda materialet kan och bör således i icke oväsentlig utsträckning tjäna som en utgångspunkt för myndigheternas och näringslivets bedömning av den ekonomiska politikens utformning.

Som utredningen framhåller, kan emellertid värdet av en långtidsutredning väntas bli bestående endast under en kort tid, då den snabba och differentierade utvecklingen inom skilda områden av samhällsekonomin relativt fort gör stora delar av det föreliggande grundmaterialet inaktuella. Industriförbundet får därför instämma i utredningens förslag, att långtidsutredningen successivt följes upp i form av s. k. rullande framtidsbedömningar. En årlig rapport om förskjutningarna i betingelserna för den långsiktiga utvecklingen vore otvivelaktigt av visst värde som komplement till de mera genomgripande undersökningar, som lämpligen bör företagas med vissa längre intervaller.

Utredningen har framlagt skilda alternativ för att tillgodose en avvägning mellan olika önskemål och behov. Bakom varje förslag till ekonomisk avvägning måste självfallet ligga vissa mer eller mindre politiska värderingsgrunder. Då detta inte kan undvikas, är det beklagligt, att utredningen i det i och för sig vällovliga syftet att avstå från politiska rekommendationer underlåtit att mera ingående diskutera de konkreta åtgärder, som krävs för att de olika alternativen skall förverkligas. I stället har utredningen framlagt en lång rad, i många avseenden beaktansvärda men ofta vagt formulerade antydningar om åtgärder, som tänkes verka i med hänsyn till de föreslagna avvägningarna önskvärd riktning. Följden har blivit att det är svårt att bedöma i vad mån de föreslagna avvägningarna är önskvärda som program och, i den mån så skulle vara fallet, i vilken utsträckning de är realistiska.

Industriförbundet finner icke anledning att granska grunderna för vart och ett av de många antaganden, som utgör förutsättningar för utredningens bedömning av den framtida utvecklingen. Ej heller anser Förbundet påkallat att från mera principiell synpunkt diskutera utredningens metodik. I dessa hänseenden hänvisas till vad som anföres i Industriens Utredningsinstituts yttrande i ärendet.

Investeringarnas eftersläpning

Utredningen redovisar ett samlat investeringsbehov, som i exceptionell utsträckning överstiger vad som är möjligt att realisera med hänsyn till resurserna. Detta förhållande sammanhänger, som utredningen påpekar, ytterst med konsumtionens utveckling. Investeringsbehovet är nämligen i sista hand en funktion av gällande efterfrågan på varor och tjänster för konsumtionsändamål. I

den mån investeringsönskemålen icke överensstämmer med tillgängliga investeringsresurser är detta således en följd av bristande balans mellan konsumtion och sparande. Det redovisade överskottsbehovet på investeringsområdet är alltså framför allt att betrakta som en följd av och ett kännetecken på den bristande jämvikten i samhällsekonomin.

Att eftersläpningarna blivit så stora anser utredningen bero på att varje given ökning av konsumtionen i nuvarande skede fordrar en relativt stor kapitalinsats. Denna tendens mot kapitalkrävande investeringar skulle bottna i en rad förhållanden, bland vilka demografiska faktorer, kulturella och sociala målsättningar, urbanisering samt förskjutningar i konsumtionsvalet till följd av stegringen i konsumenternas inkomster stode i förgrunden.

Enligt Industriförbundets uppfattning ger den anförda redovisningen ett klart vittnesbörd om, att efterkrigstidens sociala och ekonomiska politik icke korresponderat med utvecklingen av de ekonomiska resurserna i samhället. Den sociala reformverksamheten har delvis varit överdimensionerad och haft en snedvridande inriktning. Samtidigt som den i många fall haft en allmänt konsumtionshöjande effekt, har den i vissa hänseenden lett till en förskjutning i konsumtionsinriktningen mot mer kapitalkrävande varor, t. ex. bostäder. Inom den ekonomiska politiken har konsumtionsbegränsande åtgärder kommit till användning endast i ytterst ringa utsträckning under 1950-talet. Under hela efterkrigstiden fram till våren 1955 har man vidare — synbarligen av socialpolitiska skäl — fört en ensidig lågräntepolitik, som verkat främjande på de inflationistiska tendenserna. De senaste årens alltför sent insatta restriktiva politik har inneburit drastiska åtgärder mot den privata investeringsverksamheten, vilka snarast haft till följd, att den bristande balansen mellan tillgång och efterfrågan på varor och tjänster accentuerats. De finanspolitiska målsättningarna har de senaste åren icke kunnat upprätthållas i praktiken.

Förbundet vill starkt understryka utredningens uttalande, att kärnproblemet på investeringsområdet de närmaste åren blir frågan om möjligheten att dämpa konsumtionsutvecklingen. Därest en sådan dämpning icke snarast kommer till stånd, torde den bristande balansen i samhällsekonomin bestå även i framtiden och sannolikt förvärras undan för undan. Ju längre åtgärder i syfte att dämpa konsumtionsutvecklingen uppskjutes, desto mer drastiska och kännbara måste de sedermera bli.

Industrins investeringsverksamhet

Utredningen framhåller, att vårt land i investeringshänseende befinner sig i ett relativt gynnsamt utgångsläge. Investeringskvoten i Sverige skulle vara bland de högsta i världen utanför diktaturstaterna och låge vidare på en högre nivå än före kriget. För en bedömning av investeringsverksamheten inom varuproduktionen ger emellertid dessa förhållanden knappast någon vägledning.

Enligt Industriförbundets uppfattning kan industrins kapitalförsörjning icke anses så gynnsam som i allmänhet görs gällande, varken absolut sett eller i förhållande till utlandet. Vad beträffar det senare saknas tyvärr tillförlitliga och med våra förhållanden jämförbara uppgifter beträffande industriinvesteringarnas storlek i förhållande till bruttonationalprodukten i de stora industriländerna. Däremot kan konstateras, att indu-

striinvesteringarna under de senaste åren expanderat betydligt kraftigare i våra stora konkurrentländer än i Sverige. Om man bortser från den exceptionella utvecklingen i Västtyskland kan som exempel nämnas, att Storbritannien redovisar en ökning av investeringarna inom industrin med 21 % under de tre första kvartalen 1956 i förhållande till motsvarande period 1955 och med 50 % jämfört med 1950. I USA beräknas industrins investeringar ha stigit mellan 20 och 30 % under föregående år. I Sverige har industrins investeringsverksamhet stagnerat under 1956 och låg endast ca 8 % över genomsnittsnivån för 1951—55, vilken ju var betydligt lägre än för 1950.

Utredningen redovisar en undersökning beträffande industrins kapitalutrustning. Enligt den skulle omkring en tredjedel av byggnadsbeståndet och ca hälften av maskinbeståndet år 1954 ha tillkommit efter kriget. Utrustningens ålderssammansättning uppvisade emellertid stora olikheter inom skilda branscher. Påfallande ålderstigna anläggningar skulle sålunda återfinnas inom kvarn-, bryggeri-, bomulls- och ylleindustrierna samt pappersbruken, och även anläggningarna inom massaindustrin vore relativt gamla. I anslutning härtill får Förbundet framhålla, att den svenska industrins tekniska standard hitintills som regel kunnat hållas på en med de stora industriländerna jämförbar nivå. Detta får i viss utsträckning ses som en följd av den förmånsställning som Sverige haft genom att ha stått utanför andra världskriget, samtidigt som landet kunnat tillgodogöra sig de tekniska rön, som framkommit i utlandet. I utlandet håller man emellertid på att successivt ta in på det försprång, vi sålunda haft. I särskilt hög grad hotar en eftersläpning inom vissa hemmamarknadsindustrier, vilka numera är utsatta för en hård konkurrens från de utomlands framväxande konsumtionsvaruindustrierna. Vidare pågår en mycket snabb utveckling i fråga om den industriella tekniken såväl i utlandet som i Sverige, vilket medför, att även relativt moderna anläggningar och maskiner snart måste förnyas.

Utredningen har i sina diskussioner helt förbigått problemet om hemmamarknadsindustriernas ställning i konkurrensen med importvarorna. Förutsättningarna för en lönande utrikeshandel på hög nivå bedöms sålunda som goda enbart med utgångspunkt från tendenserna inom exportindustrierna. I anslutning till det ovan sagda vill Industriförbundet understryka, att utvecklingskraftiga hemmamarknadsindustrier är av stor vikt för balansen i den svenska utrikeshandeln. Dessa industrier har i många fall goda grundbetingelser för att vid sidan av exportnäringarna hävda sig i den internationella konkurrensen, även om de inte uppträder på världsmarknaden. En fortgående stark investeringsexpansion är alltså nödvändig lika väl för hemmamarknadsindustrierna som för exportindustrierna, om man skall kunna skapa den effektivitetsökning, som är ofrånkomlig för ett omfattande och balanserat varuutbyte med utlandet.

Utredningen framhåller, att produktionsstegringen inom industrin under de närmaste åren sannolikt i större utsträckning kommer att bli beroende av investeringsverksamhetens omfattning. Eftersom den fulla sysselsättningen medfört att arbetskraften tillvaratages alltmer intensivt, funnes det nämligen anledning räkna med ett lägre produktionstillskott som följd av ökad arbetskraftsvolym än som varit fallet under

1940-talet. Då investeringarna vidare brukar komma till uttryck i ökad produktionskapacitet först med viss eftersläpning, skulle avmattningen i investeringsverksamheten i början av 1950-talet och den dämpade expansionen under senare år sannolikt få till följd, att produktionsökningen på basis av nyligen gjorda investeringar nu bleve lägre än tidigare under efterkrigstiden. Industriförbundet kan helt dela utredningens bedömning i detta hänseende. I ett samhälle med full sysselsättning och ringa årliga nytillskott av arbetskraft måste föreligga ett starkt samband mellan investeringsverksamhetens omfattning och produktionsutvecklingen inom industrin. Redan för att upprätthålla den genomsnittligt sett icke alltför betydande produktionsökning, som förekommit under efterkrigstiden, är det nödvändigt att industrins investeringsverksamhet starkt intensifieras. Behovet härav accentueras ytterligare i den mån den nu aktuella arbetstidsreformen kommer att genomföras. Den föreslagna förkortningen av arbetstiden medför ett icke oväsentligt produktionsbortfall, vars ekonomiska följder i första hand måste motverkas genom en ökad utbyggnad av industrins kapitalutrustning.

Kraftverksinvesteringarna

Som utredningen framhåller, framstår utbyggnaden av elkraftproduktionen som en angelägenhet av första ordningen. Detta gäller inte minst ur industrins synpunkt, eftersom industrin förbrukar över 60 % av landets totala konsumtion av elkraft. Om industriproduktionen skall kunna upprätthållas i nuvarande omfattning eller ökas i önskvärd utsträckning är det självfallet nödvändigt, att industrin tillförsäkras en jämn och säker tillgång på elkraft. Detta innebär bl. a. att kraftverksinvesteringarna måste erhålla en sådan omfattning, att en betryggande kapacitetsreserv i händelse av torrår föreligger.

Elkraftförsörjningen befinner sig för närvarande i ett mycket prekärt läge. Vattenfallsstyrelsen och de privata kraftverken har i många fall ansett sig nödsakade att uppskjuta behandlingen av eller helt avvisa framställningar från industrin om ökade kraftleveranser, samtidigt som en elransonering hitintills endast med svårighet kunnat undvikas. Industriförbundet vill därför understryka nödvändigheten av en snabb utbyggnad av kraftproduktionen.

Enligt utredningens mening kan man emotse, att den allmänna tillväxten av produktion och levnadsstandard kommer att medföra en relativt stark stegring av efterfrågan på elektrisk kraft. Denna utveckling finge då som konsekvens, att investeringarna i kraftproduktion och -distribution på lång sikt droge till sig en växande andel av de samlade resurser, som är disponibla för investeringsverksamhet. Utredningen diskuterar därför vissa åtgärder, som kunde vara ägnade att möjliggöra en begränsning av investeringarna på kraftområdet.

I första hand aktualiseras frågan om en höjning av krafttaxorna i konsumtionsbegränsande syfte. Således konstaterar utredningen, att vattenfallsverkets taxor utgår från självkostnaden för de senast utbyggda vattenfallen. Frånsett om den räntefot, som ligger till grund för beräkningen av kapitalkostnaden, kan anses lämplig, vore detta en riktig princip. Utredningen gör emellertid den invändningen, att denna taxepolitik blir vägledande även för de privata kraftverken, trots att självkostnaden för de sist utbyggda verken inom denna sektor san-

nolikt ligger på en högre nivå. Detta skulle motivera högre krafttaxor över hela marknaden för elektrisk kraft, om man vill låta den marginella kostnaden bestämma tillväxten av efterfrågan. Utredningen anser därför, att en viss anpassning av krafttaxorna till en högre kalkylränta och till den »nationella» marginalkostnaden vore väl motiverad samt föreslår att frågan blir föremål för närmare utredning.

Industriförbundet delar i princip utredningens uppfattning, att krafttaxepolitiken bör baseras på marginalkostnaden för de senast byggda vattenkraftverken. Då det synes värdefullt att den nuvarande relativt enhetliga taxesättningen för råkraft bibehålles, bör alltså råkrafttaxan ej grundas enbart på vattenfallsverkets anläggningar. Förbundet ifrågasätter emellertid om självkostnaderna för den elenergi, som levereras från de sist utbyggda privata kraftverken, verkligen ligger högre än vattenfallsverkets motsvarande kostnader. Några kalkyler, som pekar i denna riktning, har veterligen icke offentliggjorts. Industriförbundet har emellertid intet att erinra mot att berörda parter tar upp frågan till utredning.

Utredningen framhåller vidare, att den marknadsränta, som betalas för kraftverkslån, icke återspeglar den verkliga knappheten på kapital. Detta knapphetsläge skulle innebära, att det kunde vara en fördel att välja en kraftpolitik, som gåve en något högre kraftkostnad än gällande marknadsränta, om man därigenom kunde överföra investeringar till andra områden med en särskilt hög avkastning. Enligt utredningen skulle detta komma till uttryck i kraftpolitiken, om man där använde en kalkylränta, som låge väsentligt högre än marknadsräntan.

I anslutning härtill får Industriförbundet framhålla, att det förefaller ovisst, om den investeringsbesparing inom kraftverkssektorn, som eventuellt kunde åstadkommas, skulle medföra en bättre användning av de sålunda friställda investeringsresurserna, så länge den gällande räntan ej utgör en marknadsmässig jämviktsränta i den meningen, att den återspeglar en balans mellan tillgång och efterfrågan på kapital. Ifrågavarande friställda investeringsresurser skulle alltså komma att användas på basis av någon värderingsnorm, som inte behövde korrespondera med kalkylräntan för kraftinvesteringar. Om den nuvarande marknadsräntan således skulle medföra en felaktig avvägning mellan olika typer av kraftverksinvesteringar, skulle en speciell kalkylränta inom kraftverkssektorn kunna få till följd en felaktig avvägning mellan kraftverkens investeringsvolym och annan investeringsverksamhet. Industriförbundet finner vidare, att införandet av en sådan kalkylränta kan komma att medföra ett visst godtycke i krafttaxepolitiken. I och med att utbudet på elektrisk kraft är monopolistiskt, och att efterfrågan är jämförelsevis oelastisk för prisförändringar, kan en frikoppling av taxan från den marginella självkostnaden lätt medföra en opåkallad extra kostnadsbelastning för konsumenterna. Härtill kommer, som närmare beröres nedan, att en kalkylränta, vilken baseras på en uppskattning av kapitalknappheten, sannolikt icke är ett effektivt instrument för avvägningen mellan olika typer av kraftverksinvesteringar.

Utredningen framhåller, att användningen av en kalkylränta som bas för investeringspolitiken inom kraftverkssektorn skulle tendera att ge företräde åt mindre kapitalkrävande alternativ, såsom ångkraftverk. Dessa skulle kräva en-

dast omkring hälften så stor investeringskostnad per enhet producerad energi som vattenkraftverk jämte överföringsledningar från Norrland till Mellansverige.

Det är uppenbart att investeringskostnaderna för ångkraftverk i förhållande till vattenkraftverk är betydligt lägre per energienhet. Däremot är driftkostnaderna avsevärt högre, varav följer, att kostnaden per kWh för ånggenererad råkraft utgör 8 à 10 öre, medan motsvarande kostnad för elenergi från vattenkraftverk utgör endast ca 3 öre. Detta innebär, att ångkraftverk endast kan utnyttjas ekonomiskt i form av reservkraftverk med mycket kort drifttid per år. Avvägningen mellan investeringarna i ångkraftverk och vattenkraftverk blir således helt beroende på förväntningarna om i vilken utsträckning kapaciteten behöver tas i anspråk, vilka i sin tur är en följd av den förutsedda konsumtionsutvecklingen för elenergi i förening med vattenkraftverkens redan befintliga kapacitet samt de i framtiden sannolika nederbördsförhållandena. Med hänsyn till dels att man vid dessa beräkningar måste arbeta med en vid säkerhetsmarginal och alltså förutsätta en relativt lång årlig drifttid för reservkraftverken, dels till att den ånggenererade kraften är omkring tre gånger dyrare än den vattenkraftgenererade, dels till att priselasticiteten för efterfrågan på elenergi är relativt låg, så att en taxehöjning medför ringa konsumtionsbegränsning, kommer en med utgångspunkt från kapitalbristen beräknad kalkylränta uppenbarligen att spela mindre roll för avvägningen mellan olika typer av kraftverksinvesteringar.

Utredningen pekar vidare på möjligheten att i framtiden driva ångkraftverken med atomvärme, vilket skulle utgöra ytterligare en anledning att lägga om investeringsplanerna inom kraftverksområdet. Såvitt Industriförbundet kan bedöma, är detta emellertid en fråga på så lång sikt, att den icke har avgörande inverkan på de nuvarande investeringsplanerna för elkraftförsörjningen.

Härtill kommer, att det med hänsyn till landets bränsleförsörjning knappast är rimligt att annat än tillfälligtvis basera en mera avsevärd del av elenergiproduktionen på ångkraftverk, eftersom ju dessa helt är beroende av utländsk olje- eller koltillförsel. 1951 års bränsleutredning beräknar i sitt nyligen avgivna betänkande »Bränsleförsörjningen i atomåldern», att ungefär 75 % av den totala energiförbrukningen i landet tillgodoses genom importerade bränslen. Det vore med hänsyn härtill alltför riskfyllt, att göra elkraftförsörjningen mera beroende av världsmarknaden, än som nu är fallet.

Som utredningen framhåller, planerar den svenska kraftindustrin att genom nybyggnader under de närmaste tio åren höja sin s. k. utbyggnadsgrad från nuvarande 100 % till 110 % i syfte att skapa en betryggande torrårsreserv. Utredningen anser emellertid, att man ur mera allmänna synpunkter med hänsyn till täckningen av behoven på andra investeringsområden bör nöja sig med en något lägre säkerhetsmarginal.

Med tanke på den vitala betydelse som en säkerställd elkraftförsörjning har för den svenska varuproduktionen, vill Industriförbundet starkt ifrågasätta lämpligheten av att man gör avkall på kraftverkssektorns framlagda investeringsprogram. Även om kraftverksinvesteringarna är i hög grad kapitalkrävande, måste de på samma sätt som industrin tillförsäkras erforderligt investeringsutrymme.

Industriförbundet är självfallet väl medvetet om, att landets för investeringsverksamhet disponibla resurser är synnerligen begränsade i förhållande till investeringsönskemålen. Därest kraftverkssektorn icke kan beredas tillräckligt utrymme inom ramen för dessa resurser utan detta måste ske på bekostnad av industrins investeringsverksamhet bör därför allvarligt övervägas, om kapitalupplåning i utlandet ej bör ske i syfte att säkerställa landets elkraftförsörjning. Förbundet anser, att en utländsk kapitalupplåning för detta ändamål är väl förenlig med den i annat sammanhang berörda målsättningen för kapitalimport, som utredningen uppställer. I den mån en sådan kapitalupplåning är ägnad att påskynda utbyggnaden av vattenkraftverken, så att ångkraftverken behöver anlitas endast i ringa utsträckning, kan avsevärda valutabelopp sparas i form av minskad oljeimport. Samtidigt minskas riskerna för produktionsstörningar inom exportindustrierna, särskilt inom massa- och pappersindustrin samt metall- och verkstadsindustrin, som vardera svarar för över 30 % av industrins totala förbrukning av elkraft.

Väginvesteringarna

Utredningen har vid sin bedömning av väginvesteringarna kommit fram till att dessa endast kan tillåtas en långsam ökning under den närmaste femårsperioden. Detta måste innebära, att nuvarande otillfredsställande förhållanden kommer att bli bestående och eventuellt försämras ytterligare.

Som Industriförbundet tidigare framhållit i sitt yttrande över ett av delegationen för översiktlig vägplanering framlagt förslag till stamvägnät för Sverige, bör vägväsendet upprustas i takt med produktions- och distributionsutvecklingen samt det tekniska framåtskridandet. De aktuella förhållandena på vägområdet motiverar således en omedelbar ökning av investeringarna på detta område. Förbundet måste alltså med beklagande konstatera utredningens avvägning. Därest denna skall ligga till grund för väginvesteringarnas omfattning de närmaste åren, är det en oundgänglig förutsättning, att de medel som ställes till vägväsendets förfogande, användes på sådant sätt att de i största möjliga utsträckning kommer nyttotrafiken till godo. Som utredningen framhåller, framstår därvid förstärkning av vägar och broar samt investeringar, som ökar framkomligheten i och omkring de större tätorterna, såsom särskilt angelägna. Det är emellertid av vikt att förstärknings- och ombyggnadsarbetena utföres så, att de i största möjliga utsträckning kan utnyttjas vid den fortsatta, mera långsiktiga utbyggnaden av väg- och gatunätet. Förbundet vill därför understryka betydelsen av att planeringsarbetet bedrives med tillräcklig intensitet.

Bostadsbyggandet

Utredningen diskuterar bostadsbyggandet med utgångspunkt från ett av Bostadsstyrelsen skisserat minimiprogram. Enligt detta skulle under perioden 1956—65 erfordras en byggnadsverksamhet omfattande 650 000 nya lägenheter, samtidigt som en förskjutning mot större lägenheter inom totalproduktionen borde ske. Bostadsstyrelsens program skulle alltså bl. a. innebära ytterligare 15 000 nybyggda lägenheter per år utöver den genomsnittliga årsproduktionen efter kriget. I anslutning härtill framhåller utredningen, att en snabb avveckling av bo-

stadsbristen vore en av de viktigaste sociala reformerna under den närmaste framtiden. I fråga om ökningen av nytillskottet i lägenhetsbeståndet betraktar utredningen därför Bostadsstyrelsens program som ett minimum, emedan bostadsbristen inte ens vid denna ökning kunde väntas bli avvecklad till 1960. Däremot hade det starkt begränsade totala investeringsutrymmet under de närmaste åren tvingat utredningen att förorda en något långsammare förskjutning mot större lägenheter, än den Bostadsstyrelsen ansett önskvärd.

Industriförbundet finner det anmärkningsvärt, att utredningen helt och hållet underlåtit att diskutera bostadsefterfrågan och dess betingelser, när en avveckling av bostadsbristen uppställts som norm för investeringsverksamheten inom bostadssektorn. Med hänsyn till det utpräglat knappa investeringsutrymmet, vilket ju i annat sammanhang föranlett utredningen att understryka nödvändigheten av konsumtionsbegränsande åtgärder, hade det varit naturligt, om den bristande balansen mellan tillgång och efterfrågan på bostäder angripits också från konsumtionssidan.

Prisnivån på bostäder har under efterkrigstiden pressats ned på ett konstlat sätt genom generella subventioner och hyresreglering, vilket väsentligt bidragit till det efterfrågetryck, som utgör en framträdande faktor i den nuvarande marknadsmässiga bostadsbristen. Då man numera ej kan åberopa sociala skäl för generellt konsumtionsstimulerande åtgärder inom bostadssektorn, måste dessa successivt avvecklas, förslagsvis på det sätt som rekommenderas i Industriförbundets yttrande den 17. 12. 1956 över Bostadspolitiska utredningens betänkande. Först vid en sådan avveckling kan man med utgångspunkt från bostadsefterfrågan vid en hyresnivå, som täcker de verkliga bostadskostnaderna, ta ställning till bostadsproduktionens erforderliga storlek. Riktpunkten bör då vara att återställa jämvikten mellan tillgång och efterfrågan på bostäder, varvid den senare bestämmes med hänsyn till konsumenternas preferenser på grundval av de verkliga kostnaderna såväl för bostäder som för andra varor och tjänster i samhället.

Det av Bostadsstyrelsen utarbetade tioårsprogrammet för bostadsbyggandets omfattning vilket i stort accepteras av utredningen, utgår uppenbarligen från den nuvarande av statsmakterna direkt stimulerade efterfrågan på bostäder. Således förutsätter Bostadsstyrelsen bl. a. en starkt stigande hushållskvot för icke gifta personer samt ett kraftigt forcerat bostadsbyggande på landsbygden. Enligt Förbundets uppfattning bör därför Bostadsstyrelsens program bli föremål för en grundlig omprövning, innan det lägges till grund för en avvägning av bostadsinvesteringarna. En ny beräkning av lägenhetsbehovet bör således vidtagas med hänsyn till den hyreshöjning, som kan väntas bli följden av att Bostadspolitiska utredningens olika förslag genomföres. För att belysa osäkerheten i Bostadsstyrelsens antaganden, har Industriförbundet uppställt nedanstående räkneexempel med utgångspunkt från en friare bostadsmarknad.

Bostadsstyrelsen har förutsatt, att antalet hushåll till följd av höjda hushållskvoter kommer att öka med 120 000 under tioårsperioden. Ungefär en fjärdedel härav hänför sig till en ökning av hushållskvoten för gifta män så att de gifta parens lägenhetsefterfrågan därigenom blir mättad. Återstoden, ca 90 000 lägenheter, skulle erfordras som följd av en stegring av hushållskvoten för ogifta och förut gifta personer med 10 enheter. Denna stegring skulle innebära, dels att »eftersläpningen» av hushållskvoten

till följd av efterkrigsårens bostadsbrist komme att inhämtas, dels att hushållskvoten ytterligare tillväxte i samma takt, som den kunde tänkas ha gjort under efterkrigsåren, därest bostadsbristen ej verkat återhållande.

Eftersom Bostadsstyrelsen utgår från den stegring av hushållskvoterna, som skulle ha ägt rum och tänkes äga rum vid en subventionerad eller genom hyresreglering nedpressad bostadskostnadsnivå, komme lägenhetsefterfrågan för icke gifta personer vid en fri hyresmarknad sannolikt att öka avsevärt mindre än det beräknade antalet. Om man således i stället förutsatte en ökning i hushållskvoten för gifta och förut gifta personer med 5 enheter, dvs. den av Bostadsstyrelsen antagna verkliga ökningen 1946—55, skulle höjningen av hushållskvoterna medföra ett behov om 75 000 nya lägenheter i stället för av Bostadsstyrelsen beräknade 120 000.

Ökningen av hushållsantalet i landskommunernas tätorter uppskattar Bostadsstyrelsen till 43 % av den för städerna beräknade ökningen, och behovet skulle således utgöra ca 125 000 nya lägenheter. Nettoökningen har dock reducerats med 10 000 med hänsyn till att bostadsbristen är av mindre omfattning här än i städerna. En beräkning enligt Bostadsstyrelsens metod men på grundval av den framräknade nya siffran för lägenhetsbehovet i städerna ger ca 103 400 nya lägenheter. Reduceras denna siffra i samma proportion som Bostadsstyrelsens erhålles ett beräknat behov av 95 000 nya lägenheter i landsbygdens tätorter, dvs. 20 000 färre än enligt Bostadsstyrelsens uppskattning.

Bostadsstyrelsen uppställer vidare som målsättning en lägenhetsreserv 1965 om 2 % av bostadsbeståndet i samtliga tätorter. För detta ändamål skulle erfordras ytterligare 45 000 lägenheter. Med utgångspunkt från Industriförbundets redovisade beräkningar skulle för motsvarande lägenhetsreserv erfordras i runt tal 44 000 lägenheter.

Beträffande omfattningen av bostadsbyggandet på landsbygden framhåller Bostadsstyrelsen, att man saknar uppgifter för den senaste femårsperioden. Det skulle dock ha väsentligt understigit 10 000 lägenheter om året. För de närmaste tio åren anser styrelsen att bostadsproduktionen på landsbygden bör uppgå till 100 000, om det skall vara möjligt att inom rimlig tid uppnå en bostadsstandard jämförbar med tätorternas. Industriförbundet anser i likhet med Bostadsstyrelsen, att en viss ökning av nyproduktionen av bostäder på landsbygden är önskvärd, även om bostadsproblemet här, som styrelsen framhåller, till stor del kan tillgodoses genom ombyggnads- och förbättringsverksamhet. Förbundet delar emellertid utredningens i sammanhanget anförda uppfattning, att en så kraftig ökning av bostadsproduktionen på landsbygden, som den Bostadsstyrelsen föreslagit, knappast är realistisk, i varje fall inte vid en friare hyresmarknad. Byggnadsverksamheten på landsbygden synes analogt med det beräknade mindre behovet av nybyggda lägenheter i tätorterna kunna avvägas så, att nytillskottet under tioårsperioden 1956—65 blir ca 90 000 lägenheter, dvs. i genomsnitt 1 000 färre lägenheter per år än enligt Bostadsstyrelsens förslag.

Det enligt räkneexemplet approximerade behovet av nya lägenheter vid en friare bostadsmarknad skulle för den aktuella perioden följaktligen understiga Bostadsstyrelsens program med 76 000 lägenheter och alltså utgöra 574 000. I stället för en bostadsproduktion om genomsnittligt 65 000 nya lägenheter 1956—65 skulle alltså enligt räkneexemplet behövas en genomsnittlig årsproduktion om 57 400, vilket tal lämpligen kan avrundas uppåt till 58 000.

Industriförbundet har kommit till uppfattningen, att den naturliga avvägning av investeringsverksamheten inom bostadssektorn, som skulle åstadkommas genom en friare bostadsmarknad, leder till en avsevärt lägre ökning av produktionen räknat efter antal färdigställda lägenheter än vad Bostadsstyrelsen och utredningen anser nödvändigt för en huvudsaklig avveckling av den marknadsmässiga bostadsbristen. Det av styrelsen framförda önskemålet om en successiv förskjutning av bostadsbyggandet mot småhus och större lägenheter kan

Förbundet däremot biträda. Den stigande levnadsstandarden torde även vid en på de verkliga kostnaderna grundad hyresnivå medföra en viss förskjutning i bostadsefterfrågan mot större lägenheter. En förskjutning av produktionen mot större lägenheter, dvs. egnahem och radhus, är emellertid nödvändig framförallt i landskommunernas tätorter. Lägenheter i en- och tvåfamiljshus är här traditionellt den mest naturliga och lämpliga bostadsformen. Egnahemsbebyggelsen synes vidare erbjuda större möjligheter till bostadssparande än bebyggelse av annan typ. I motsats till utredningen kan Förbundet därför inte förorda, att förskjutningen sker långsammare än enligt Bostadsstyrelsens förslag.

Bostadsinvesteringarna måste givetvis anpassas till möjligheten att anskaffa erforderligt kapital. F. n. råder en svår kapitalbrist inom bostadssektorn, vilket i första hand förorsakas av att intresset för privat kapitalplacering i fastigheter starkt avtagit. Detta beror bl. a. på att statsmakterna strävar att främja kommunala och s. k. allmännyttiga företag genom diskriminerande belåningsgränser och räntesubventioner på högre lånebelopp. Även om den framtida bostadsproduktionen kommer att stanna vid något lägre nivå än enligt Bostadsstyrelsens program, är alltså en omprövning av bostadspolitiken i dess helhet nödvändig för att bostadssektorns kapitalbehov skall kunna tillgodoses. Härvid bör bl. a. vidtagas åtgärder i syfte att öka bostadssparandet, t. ex. genom skärpta regler för amortering och ökade kontantinsatser från de bostadssökande.

Industriförbundet vill vidare framhålla värdet av att det nuvarande systemet för statlig belåning lägges om. I stället för att tertiärlånemedlen fördelas med utgångspunkt från en på förhand fastställd lägenhetskvot, bör antalet färdigställda lägenheter i stället få anpassa sig till en fastställd lånevolym. Detta skulle medföra, att kommunerna finge direkt intresse av att stimulera till ökat bostadssparande samt vidtaga åtgärder i syfte att reducera byggnadskostnaderna.

Utredningen understryker nödvändigheten av att bostadsproduktionen organiseras i större sammanhängande enheter, som möjliggör användandet av moderna byggnadsmetoder. Därigenom skulle kostnaderna kunna hållas låga och behovet av arbetskraft begränsas. Förbundet vill härvid påpeka, att vad som framförallt är viktigt med hänsyn till en rationell användning av arbetskraft och maskiner, är att byggnadsföretagen anvisas mark och — i den mån byggnadsregleringen ej helt kan avvecklas — meddelas byggnadstillstånd på ett långt tidigare stadium än som nu är fallet.

Utlandstransaktionerna

Som målsättning för valutareservens storlek anger utredningen, att den skall tillväxa i takt med importen och alltså motsvara något mindre än tre månaders import. Utredningen har härvid frångått den föregående långtidsutredningen, vilken angav storleksordningen fyra månaders import som mål. Enligt Industriförbundets mening är en valutareserv, som endast motsvarar tre månaders import, i och för sig för låg, särskilt med hänsyn till att utrikeshandeln i vårt land svarar för så mycket som ungefär en fjärdedel av bruttonationalprodukten. Som utredningen framhåller, synes det dock som en följd av de begränsade resurserna icke möjligt att f. n. sätta målet högre. Det bör dock betonas, att en valutareserv, som endast motsva-

rar tre månaders import, utgör ett absolut minimum.

Utredningen anser sig icke böra ta ställning till om det vore önskvärt och möjligt att få till stånd en mera omfattande kapitalimport. Däremot anser utredningen rimligt att räkna med möjligheterna till en relativt begränsad kapitalimport, som skulle kunna påskynda utbyggnaden av valutaförtjänande eller valutabesparande svenska industrier i sådana fall, då det i utlandet upplånade kapitalet motsvaras av en snabb återinströmning av utländsk valuta.

Industriförbundet delar helt utredningens uppfattning i detta avseende. Statsmakterna har under senare år intagit en nära nog helt avvisande inställning till kapitalupplåning i utlandet, vilket icke varit till gagn för svensk industri. Övervägande skäl talar för att myndigheterna i fortsättningen bör visa en liberal inställning till kapitalimport, även om de aktuella projekten alltjämt måste prövas från fall till fall, tills hela kapitalimportfrågan underkastats en grundlig utredning. Förbundet vill härvid särskilt understryka nödvändigheten av att svenska företag medgivas rätt att låna kapital i utlandet i syfte att finansiera exportkrediter, för vilket numera goda möjligheter synes föreligga. En vidgad exportkreditgivning har nämligen blivit ett bestående drag i den internationella handeln efter kriget, och den svenska industrins konkurrensmöjligheter har försämrats på grund av bristande finansiella resurser.

Utredningen föreslår vidare, att man skall kunna tillåta invandring till Sverige av utländska företag på områden, där begränsningen i våra tekniska resurser hindrar utvecklingen. Industriförbundet kan för sin del inte inse, att det överhuvudtaget skulle finnas anledning att lägga hinder i vägen för en invandring av utländska företag till vårt land. I den mån utländska företag anser sig kunna utnyttja disponibelt kapital mera produktivt i Sverige än annorstädes måste detta betraktas enbart som en fördel, i all synnerhet i en tid med utpräglad inhemsk brist på kapital.

Arbetskraften

De av utredningen gjorda beräkningarna över arbetskraftstillgången visar, att de årliga tillskotten till landets hela arbetsstyrka blir dubbelt så stora under perioden 1956—65 som under tiden 1941—1955 vid samma nettoimmigration. Tillskottet till stadsnäringarna — genom minskningen av jordbrukets arbetskraft — avtar emellertid successivt, varför den årliga ökningen av stadsnäringarnas arbetsstyrka under de båda närmaste femårsperioderna blir av samma storleksordning som under 1940-talet men ungefär 50 procent större än under åren 1951—1955, då ökningen var exceptionellt låg. Särskilt anmärkningsvärt är härvid att stadsnäringarnas arbetskrafttillskott till ej mindre än en tredjedel beräknas bestå av kvinnor, medan motsvarande andel under perioden 1941—1955 var blott en femtedel. Den alltjämt relativt obetydliga ökningen av arbetskrafttillgången samt dess förskjutning mot större andel kvinnor kommer enligt utredningens uppfattning att ställa stora krav på anpassning av yrkesutbildning, produktion och arbetsmarknad.

Med avseende på anpassningen till det ökade kvinnliga arbetskrafttillskottet antyder utredningen önskvärdheten av att gränserna mellan manliga och kvinnliga arbetsuppgifter i produktionen elimineras i större utsträckning. Såvitt Förbundet kan bedöma, kommer möjligheten att

använda kvinnlig arbetskraft att öka i och med att det tunga arbetet alltmer försvinner inom flertalet industrier. Det är emellertid av vikt att denna fråga uppmärksammas, så att yrkesvägledningen och yrkesutbildningen för den kvinnliga arbetskraften smidigt kan anpassas efter de ändrade förhållandena.

Som utredningen framhåller, är det även av stor betydelse, att arbetskraftens lokala anpassning till näringslivets förändringar underlättas. Denna fråga blir av än större vikt, om de nu diskuterade planerna på införandet av en friare handel mellan Europas länder kommer att realiseras. Den av utredningen diskuterade möjligheten till »clearing» av arbetskraft från ett företag med arbetskraftöverskott till företag med arbetskraftbrist torde hittills ha prövats i första hand i samband med att företag i rationaliseringssyfte nedlagt tillverkningen på en viss plats. Företagen har då sökt att i möjlig mån bereda personalen en fortsatt sysselsättning vid någon annan av företagets anläggningar eller hos någon annan arbetsgivare. Huruvida en »clearing» kan genomföras, då det gäller mer eller mindre tillfälliga driftsinskränkningar, är svårt att bedöma, men frågan synes vara värd en närmare undersökning. Möjligheterna att omplacera arbetskraften torde emellertid i första hand bli beroende av en effektiv arbetsförmedling. Det av utredningen diskuterade förslaget, att arbetsmarknadsmyndigheterna skulle erhålla större befogenheter än för närvarande att lämna bidrag till flyttning och omskolning, är därför värt beaktande.

Industriförbundet vill särskilt understryka betydelsen av att man från myndigheternas sida söker befrämja rörligheten inom byggnadsarbetarkåren. Det torde icke kunna bestridas, att den nuvarande byggnadsregleringen delvis haft motsatt effekt och medverkat till att antalet byggnadsarbetare i vissa delar av landet är för stort i förhållande till det angelägna byggnadsbehovet.

Vad gäller frågan om ett effektivare utnyttjande av arbetskraftresurserna genom lokaliseringspolitiska åtgärder vill Förbundet erinra om, att arbetskraft- och samhällsförhållandena under senare år tillmätts allt större betydelse för industriföretagens bedömning av lokaliseringsfrågan. Ett betydande antal företag har sålunda flyttat en del av eller hela tillverkningen från de större städerna och andra områden med arbetskraftbrist till lämpligt belägna platser, där man haft gynnsammare möjligheter att rekrytera erforderlig personal. Samtidigt har antalet nystartade större företag varit obetydligt i storstäderna. Denna utveckling har underlättats genom den rådgivnings- och upplysningsverksamhet i lokaliseringsfrågor, som bedrives i samarbete mellan Arbetsmarknadsstyrelsen och Industriens Produktionsråd. Härigenom har det även varit möjligt att medverka till att de nya anläggningarna förlagts till sådana ur företagsekonomiska synpunkter lämpliga orter, där en expansion eller differentiering av näringslivet ansetts angelägen av sociala eller andra allmänna skäl.

Utspridningen av industrins anläggningar har samtidigt i betydande grad påverkat den industriella utvecklingen i storstäderna. Enligt en bearbetning på grundval av Kommerskollegii statistik sjönk sålunda antalet anställda inom industrin i de tre största städerna under åren 1950—1954 med 8 000 personer, medan industrin i landet i övrigt ökade personalstyrkan med 9 000 personer. Den såväl absolut som relativt sett största minskningen förelåg inom Stor-Stockholm.

Skulle ökade insatser från samhällets sida på lokaliseringsområdet anses motiverade, bör dessa enligt Förbundets uppfattning sikta till att förbättra förutsättningarna för näringslivets utveckling, exempelvis genom förbättrade kommunikationer inom sådana områden där så är önskvärt. Icke minst med hänsyn till de begränsade investeringsresurser, som står till buds, är det emellertid nödvändigt, att ifrågavarande åtgärder baseras på noggranna samhällsekonomiska överväganden. Uppenbart är att lokaliseringspolitiska åtgärder, som binder arbetskraften till områden, där förutsättningarna för en effektiv och lönsam produktion inte är tillfredställande, kan komma att påverka framstegstakten i för hela samhället ogynnsam riktning.

Utredningen berör helt allmänt behovet av en förbättring av den lägre yrkesutbildningen och framför diskussionsvis vissa förslag i syfte att undanröja en del av svårigheterna i samband med densamma. Vidgat samarbete mellan företagen och de kommunala yrkesskolorna, översyn av statsbidragsformerna samt skapande av kostnadsclearing mellan företag i samma bransch jämte intensifierat samarbete mellan arbetsmarknadsparterna i utbildningsfrågor skulle således vara de väsentligaste medlen för förbättring av yrkesutbildningen. Industriförbundet hälsar självfallet med tillfredsställelse alla åtgärder, som kan vidtagas för att stimulera denna utbildning. Förbundet saknar emellertid anledning att i detta sammanhang diskutera de endast antydningsvis framförda problemställningarna, vilka för övrigt nyligen blivit föremål för en mer ingående belysning i ett av Arbetsmarknadens yrkesråd avgivet betänkande »Yrkesutbildningen inom industrin».

Den offentliga konsumtionen

Utredningen räknar med, att den offentliga konsumtionen under den närmaste femårsperioden kommer att präglas av en fortsatt stark expansion, men att ökningstakten blir något långsammare än under den senaste femårsperioden. Ökningen skulle framför allt ha sin grund i automatik som följd av dels befolkningsutvecklingen, dels tidigare fattade principbeslut, dels planerade offentliga investeringar, dels planerade men ännu ej beslutade sociala reformer.

Det har givetvis inte legat inom ramen för utredningens uppdrag att närmare analysera betingelserna för den offentliga konsumtionens tillväxt eller att framlägga förslag till åtgärder för att begränsa densamma. Industriförbundet har heller inte på basis av utredningens material kunnat ta närmare ställning till de åtgärder, som bör vidtagas för att åstadkomma en nödvändig större återhållsamhet i de offentliga konsumtionsutgifterna. Förbundet kan emellertid med tillfredsställelse notera, att riksdagens revisorer i en skrivelse till Socialdepartementet i december 1956 understrukit behovet av att socialpolitikens olika former i skilda hänseenden underkastas en översyn.

Utredningen understryker, att man vid reformer på den offentliga konsumtionens område i samband med principbeslutens fattande bör utarbeta planer för motsvarande anläggningar och framlägga även dem för riksdagens prövning. Förbundet vill livligt tillstyrka detta förslag. Den offentliga konsumtionens starka expansion under senare år torde till icke ringa del få ses som en följd av att riksdagen fattat principbeslut om reformer, vars ekonomiska konsekvenser ej klart kunnat överblickas.

Vidare ställer utredningen frågan, om man inte bör se till att de principer för standardhöjning, som redan fastslagits, förverkligas innan man tar nya steg mot en än högre standard. Frågeställningen är tyvärr synnerligen berättigad. Därest man skall kunna förverkliga en reell standardhöjning i samhället, dvs. inom ramen för befintliga resurser vid ett stabilt penningvärde, är det nödvändigt att reformbesluten sker med tillräckliga tidsintervall, så att man hinner skapa sig önskvärd klarhet om de tidigare beslutade reformernas ekonomiska och sociala konsekvenser.

Industriförbundet vill i detta sammanhang peka på en möjlighet att på en betydelsefull punkt vinna en viss åtstramning av den offentliga konsumtionen. Den föreslagna sänkningen av kommunalskatten genom höjda ortsavdrag, vilken får ses som en naturlig följd av det försämrade penningvärdet, avses att under en övergångstid kompenseras av ökade statliga bidrag till kommunerna, vilket under de tre första åren beräknas kosta inemot 500 milj. kr per år. Om någon kompensation emellertid icke utginge till kommunerna, som Industriförbundet föreslagit i sitt yttrande den 4 januari 1957 över kommunalskatterevisionens förslag till nya kommunala ortsavdrag, skulle kommunerna tvingas till en välbehövlig omprövning av sin utgiftspolitik.

Avvägning av resursernas användning

Som utgångspunkt för sina avvägningar utgår utredningen från två alternativ för ökningen av bruttonationalprodukten utan hänsyn till verkningarna av en arbetstidsförkortning. Det lägre alternativet anger en genomsnittlig produktionsökning med 2,8 % per år och det högre 3,7 % per år. Utredningen anser sig våga räkna med det högre alternativet, och diskussionen kretsar följaktligen i huvudsak kring detsamma. Dessvärre tyder den ekonomiska utvecklingen under 1956 och den av nationalbudgetdelegationen beräknade produktions- och investeringsutvecklingen för 1957 på att det är mera realistiskt att räkna med det lägre alternativet. Såvitt Förbundet kan bedöma saknas möjligheter att fram till 1960 realisera det med utgångspunkt från den högre produktionsökningen framlagda investeringsprogrammet.

I sin diskussion om avvägningen mellan konsumtion och investeringar framhåller utredningen, att hur man än avväger prioritetsordningen för olika behov måste investeringarna hållas på en relativt hög nivå. En sänkning av investeringarnas andel i nationalprodukten vore således ej aktuell utan snarare en ökning. Industriförbundet kan konstatera, att utredningens redovisning av aktuella behov klart bestyrker denna ståndpunkt. Förbundet accepterar helt och hållet utredningens avvägning mellan konsumtion och investering. I likhet med utredningen anser Industriförbundet alltså att kapitalbildningen bör ökas i större proportion än konsumtionen, men att det knappast finns möjligheter att gå längre än det i utredningens tabell III:2 angivna medelalternativet för kapitalbildningskvoten.

Vad beträffar investeringarnas inbördes avvägning anger utredningen fem grunder eller värdepremisser, som borde tillmätas särskild vikt. För det första måste man acceptera genomförandet av de investeringar, som redan är bundna genom beställningar eller igångsättning. För det andra borde man ge prioritet för investeringar på sådana områden, där exceptionell köbildning förekommer.

För det tredje vore det angeläget, att investeringarna ej hölles tillbaka inom sektorer, där en kapacitetsökning kan väntas förstärka bytesbalansen. En fjärde grund för prioritering vore enligt utredningen sådana investeringsobjekt, där en begränsad insats medför betydande ökning av kapaciteten respektive minskning av åtgången på arbetskraft. Den femte prioritetsgrunden, slutligen, skulle gälla sådana områden där produktionstillskottet i förhållande till de gjorda investeringarna kan väntas bli relativt stort redan på kort sikt.

Industriförbundet förutsätter, att utmare diskuteras. Vad beträffar prioritetsgrunderna skall gälla strikt enligt den turordning, i vilken de återfinnes i betänkandet. Det första prioritetsmotivet synes självklart och behöver icke närmare diskuteras. Vad beträffar prioritering av de områden, där exceptionell köbildning föreligger, t. ex. bostäder, skolor, sinnessjukvård och fångvård, kan Förbundet instämma men med den reservationen, att till den del köbildningen är ett uttryck för en efterfrågan som stimuleras av en subventionerad eller eljest på konstlad väg nedpressad prisnivå — såsom i viss utsträckning inom bostadssektorn — bör vederbörlig hänsyn tagas härtill. I samband med den tredje prioritetsgrunden — områden där en kapacitetsökning kan väntas förstärka bytesbalansen — vill Förbundet understryka utredningens uttalande, att den självfallet avser högräntabla projekt såväl inom exportindustrin som inom den importkonkurrerande hemmamarknadsindustrin.

Den fjärde prioritetsgrunden avser, så vitt Förbundet kan bedöma, investeringar i rationaliseringssyfte, t. ex. automatisering, och den femte investeringar, där kapitalet har kort omloppstid. I praktiken synes det svårt att särskilja de investeringar, som vore att hänföra till den ena eller andra av dessa båda prioritetsgrunder; den gemensamma innebörden förefaller vara, att man borde föredra investeringar som visar sig lönsamma på kort sikt framför sådana, som visserligen ger god avkastning men företrädesvis på lång sikt. Enligt Industriförbundets uppfattning är man här inne på en företagsekonomisk bedömningsfråga, till vilken det knappast finns möjlighet att ta ställning annat än från fall till fall. Ur rent teoretisk synpunkt förefaller emellertid en koncentration på de kortsiktiga investeringarna samhällsekonomiskt rimlig i en tid med utpräglad knapphet på resurser för investeringsverksamhet, och då man samtidigt tvingas prioritera vissa speciellt långsiktiga investeringar, t. ex. bostäder och skolor, samt dessutom har att möta en expanderande aktuell efterfrågan för konsumtionsändamål.

Utredningens värdepremisser utgår i viss utsträckning från ett teoretiskt resonemang om kapacitetsökning och produktivitet. Som utredningen själv framhåller är det icke lätt att omsätta de principiella synpunkterna i ett praktiskt handlingsprogram. Utredningen utgår därför i stort sett ifrån, att frågan om investeringarnas finfördelning inom varje produktionsområde avgöres på ett decentraliserat sätt av investeringarnas rangordning i fråga om lönsamhet, brist på arbetskraft samt förhållandet mellan expansionsmöjligheter och finansiella resurser. Industriförbundet förutsätter, att näringslivets investeringsverksamhet alltså helt och hållet skall vara beroende av de enskilda företagens bedömningar och beslut. Förbundet vill således starkt understryka vad utredningen anfört samt tillägga, att en investeringsavväg-

ning som ger optimal avkastning bäst kommer till stånd vid en smidig penningpolitik och inom ramen för en funktionsduglig kapitalmarknad.

Vad beträffar den av utredningen siffermässigt preciserade avvägningen mellan investeringsverksamheten inom olika områden får Industriförbundet anföra följande. Förslaget till investeringsökning inom den egentliga industrin kan accepteras, vad gäller såväl alternativ A:2 som B:2, ehuru den torde utgöra ett minimum i synnerhet beträffande det förstnämnda alternativet. Förbundet kan i detta sammanhang konstatera, att därest Kommerskollegii beräkningar över genomförda och planerade industriinvesteringar för 1956 och 1957 visar sig riktiga skulle utredningens förslag förutsätta en årlig genomsnittlig investeringsökning inom industrin under åren 1958—60 med 270 milj. kr enligt A:2 och 470 milj. kr enligt B:2.

Beträffande kraft- och belysningsverk föreslår utredningen blott en genomsnittlig ökning under perioden 1956—60 av 105 milj. kr enligt A:2 och 130 milj. kr enligt B:2, under det att Vattenfallsstyrelsens och de privata kraftverkens utbyggnadsprogram under samma tid motsvarar en årlig genomsnittlig ökning av 215 milj. kr. Mot bakgrunden av vad Industriförbundet anfört om elenergiförsörjningen måste Förbundet förorda en investeringsverksamhet inom kraftverkssektorn i enlighet med vad närmast berörda parter anser nödvändigt. En ökning av investeringskostnaderna för fjärrvärmeverk måste då emellertid undvikas. Detta skulle innebära en ytterligare investeringsverksamhet inom ifrågavarande område med 110 milj. kr enligt A:2 och 85 milj. kr enligt B:2 utöver utredningens förslag.

I det föregående har Förbundet förordat, att kapitalupplåning i utlandet bör ske i syfte att trygga elenergiförsörjningen. Därest detta emellertid icke skulle visa sig möjligt, måste en motsvarande inskränkning på andra områden ske. Förbundet har tidigare visat att bostadsbyggandet under förutsättning av en friare marknad sannolikt icke behöver ökas i den omfattning utredningen gör gällande. Sålunda föreslås, att ökningen av bostadsbyggandet inskränkes från 200 till 120 milj. kr enligt alternativ A:2 och till 130 milj. kr enligt alternativ B:2. Vidare föreslås oförändrad investeringsverksamhet för garage och samlingslokaler enligt A:2 och en ökning med blott 10 milj. kr enligt B:2, varvid i båda fallen inbesparas 10 milj. kr. Slutligen tvingas Förbundet föreslå en något lägre investeringsökning för skolor m. m., dvs. med 20 milj. kr enligt det lägre och 5 milj. kr enligt det högre alternativet. En något lägre ökning av investeringarna i skolor torde kunna ske, utan att en begränsning av antalet nybyggda skollokaler måste komma till stånd. De föreslagna lägre investeringsökningarna skulle således motsvara den förordade investeringsökningen inom kraftverkssektorn. Vad avser övriga här icke berörda investeringsområden kan Industriförbundet biträda den av utredningen föreslagna avvägningen. Beträffande investeringsverksamheten inom jordbruket vill Förbundet dock notera, att denna bör kunna bli föremål för ytterligare överväganden i anslutning till en omprövning av hela jordbrukspolitiken, vilken lämpligen bör ske de närmaste åren. Den av Industriförbundet förordade förändringen i investeringsinriktningen i förhållande till utredningens förslag framgår av efterföljande tablå.

Industriförbundets förslag till ändringar i den av utredningen föreslagna investeringsinriktningen

Milj. kr i 1955 års priser

	Ny- o. reinvestering	Årlig genomsnittlig förändring 1956—1960 utöver 1955 års faktiska nivå					
		Alt. A: 2			Alt. B: 2		
		Enl. utredn.	Enl. förbundet	Skillnad	Enl. utredn.	Enl. förbundet	Skillnad
Egentlig industri	1 910	+ 180	+ 180	± 0	+ 300	+ 300	± 0
Kraft- och belysningsverk ...	745	+ 105	+ 215	+ 110	+ 130	+ 215	+ 85
Bostäder	2 095	+ 200	+ 120	— 80	+ 200	+ 130	— 70
Garage, vissa samlingslokaler m. m.	—	+ 10	± 0	— 10	+ 20	+ 10	— 10
Skolor m. m.	350	+ 100	+ 80	— 20	+ 100	+ 95	— 5

Den ekonomiska politiken

Om en ändrad avvägning mellan konsumtion och investeringar samt en viss förändring i investeringsinriktningen skall kunna genomföras under en balanserad samhällsekonomisk expansion, fordras en genomgripande omläggning av den ekonomiska politiken. Detta är så mycket mer väsentligt som utgångsläget är synnerligen ogynnsamt. Under 1956 har industriproduktionen, som tidigare framhållits, stigit med endast 2 % till skillnad från de närmast föregående åren, då den årliga produktionsökningen utgjorde 4 à 5 %. Under 1957 kommer industriproduktionen sannolikt att stiga med blott 1 % att döma av de beräkningar, som återfinnes i årets nationalbudget. Dessa förhållanden får ses mot bakgrund av att industrins investeringsverksamhet stagnerat under 1956, och att man närmast kan räkna med en viss tillbakagång under innevarande år. Vidare har vårt lands valutaförhållanden, som sedan länge varit synnerligen otillfredsställande, undergått en ytterligare försämring under 1956. Visserligen har valutareserven ökat ungefär i takt med importstegringen, men detta synes ha skett endast som en följd av den fortgående förskjutningen mellan varu- och betalningsströmmarna. Vårt lands internationella förmögenhetsställning torde således ha försvagats med ca 300 milj. kr.

Den ekonomiska politikens främsta uppgift under de närmaste åren torde bli att begränsa konsumtionen och samtidigt verka för en optimal produktionsökning genom en balanserad och till sin inriktning väl avvägd investeringsverksamhet. För närvarande är den restriktiva politiken huvudsakligen inriktad på att åstadkomma en avmattning av aktiviteten inom det enskilda näringslivet — vilket uppenbarligen lyckats — medan de konsumtionsbegränsande åtgärderna erhållit en jämförelsevis mycket ringa omfattning. I stället har enbart under senare år vidtagits eller planerats ett flertal generellt konsumtionsstimulerande åtgärder.

Den ekonomiska politiken bör självfallet syfta till att näringslivets investeringsverksamhet skall anpassa sig till en högre nivå för att därmed möjliggöra den nödvändiga ökningen av varuproduktionen. Således bör investeringsav-

giften och den förhöjda bolagsskatten snarast slopas, vilket framstår som särskilt påkallat med hänsyn till att dessa pålagor uttryckligen motiverats som tillfälliga åtgärder. Samtidigt som den tillfälliga skärpningen av företagsbeskattningen elimineras, måste också en omläggning av kreditpolitiken komma till stånd. Den samhällsekonomiska balansen skulle därvid kunna främjas genom att investeringsverksamheten finge anpassa sig inom ramen för en elastisk penning- och kapitalmarknad. Följaktligen bör det nuvarande s. k. utlåningstaket hävas och industrin medges rätt att emittera obligationslån. I stället för att låsa kreditmarknaden bör Riksbanken bedriva en mera rörlig räntepolitik för att därigenom reglera likviditeten på marknaden. Förbundet är medvetet om, att en sådan politik i nuvarande läge kan komma att innebära en icke oväsentligt högre räntenivå, särskilt med avseende på de korta lånen. Detta medför givetvis betydande påfrestningar för många industriföretag. En rörlig kapitalmarknad är emellertid, som utredningen framhåller, »av största betydelse» för att investeringarna skall erhålla önskvärd inriktning. En smidig och aktiv kreditpolitik medför att mindre räntabla investeringsprojekt får stå tillbaka för mera angelägna och lönsamma samtidigt som bärkraftiga företag kan erhålla erforderlig tillgång på rörelsekredit.

Industriförbundet vill vidare — i likhet med utredningen — kraftigt betona, att en begränsning av konsumtionen är nödvändig, om det föreliggande programmet skall kunna förverkligas. En viss konsumtionsbegränsande effekt torde erhållas redan genom den rekommenderade omläggningen av kreditpolitiken, eftersom en snabbare återbetalning av lån och även i övrigt större sparbenägenhet särskilt hos fysiska personer kan tänkas bli följden av såväl högre ränteläge som av ökat förtroende till penningvärdet. En begränsning av konsumtionen kan emellertid framför allt uppnås genom en successiv avveckling av de generella subventionerna, i första hand inom bostadsområdet. Samtidigt måste givetvis allmänt konsumtionsstegrande sociala reformer uppskjutas. Det är vidare angeläget, att skattesystemet omlägges så att dess nuvarande sparhämmande verkningar mildras. För att detta syfte skall vinnas, bör en omfördelning av skattetrycket från direkt till indirekt beskattning övervägas. Även direkt sparfrämjande åtgärder torde vara av visst värde, t. ex. skattelättnader för målsparande. Konsumtionsbegränsande åtgärder av här skisserat slag synes ligga helt i linje med utredningens intentioner. Förbundet vill i detta sammanhang notera, att dämpningen av konsumtionen bl. a. också torde få en naturligt dämpande verkan på aktiviteten inom företagssektorn, så att dess verksamhet lättare anpassas inom ramen för den balanserade expansionen.

Industriförbundet vill slutligen understryka utredningens uttalande, att en utgiftsbegränsande politik är oundgängligen nödvändig även vad beträffar det offentliga området. Om den ekonomiska utvecklingen under de närmaste åren skall kännetecknas av balanserad expansion, är det ofrånkomligt att man använder krafttag för att förhindra en ytterligare ansvällning av de offentliga utgifterna. Stockholm den 6 februari 1957.

Sveriges Industriförbund

L. E. Thunholm

Ingvar A. Petzäll

Sveriges Köpmannaförbund

Utredningen har i sitt betänkande förebragt ett material som belyser sambandet mellan olika faktorer i det ekonomiska skeendet under en femårsperiod fram till 1960 samt redovisat utrymmet för investerings- och konsumtionsökningar inom ramen för den beräkningsbara produktionsökningen under denna period med speciell hänsyn till de behov på investeringsområdet som anmälts från myndigheter och näringsliv. I enlighet med direktiven har utredningen vidare, mot bakgrunden av det förhållandet att samhället under den kommande perioden i osedvanligt stor utsträckning måste komma att belastas av investeringar som kan väntas bära frukt först efter en lång tid, sökt företaga en avvägning av hur det tillgängliga trånga investeringsutrymmet bör fördelas under perioden och även, skissartat, under en därefter kommande femårsperiod.

Vad gäller handeln, som för övrigt enligt förbundets mening fått en alltför knapphändig behandling i betänkandet, framhåller utredningen, att antalet sysselsatta inom denna näringsgren under de senaste årtiondena stigit snabbare än inom näringslivet i stort. Omsättningen inom detaljhandeln har samtidigt ökat med endast cirka 1 procent per år och anställd, medan motsvarande ökning inom industrin varit cirka 3 procent. Enligt utredningens uppfattning får detta förhållande ses i samband med den långsammare rationaliseringen av handeln jämfört med andra näringsgrenar. Emellertid är detta antagande både intetsägande och i hög grad en sanning med modifikationer. Fall förekommer sålunda där i praktiken distributionen visat en större produktivitetsökning än produktionen. Som närmare utvecklas i Varudistributionsutredningens betänkande »Pris och prestation i handeln» är det vidare av olika skäl icke möjligt för distributionen allmänt sett att åstadkomma samma produktivitetsökning som produktionen. Som skäl härför framhålls bl. a. att varuhandeln i större utsträckning än industrin påverkas av geografiska betingelser samt att det är omöjligt att mekanisera och automatisera distributionen på samma sätt som industrin. Därtill kommer att anspråken på service från varuhandelns sida, vilket även visas av erfarenheter från utlandet, med stigande levnadsstandard ökar i sådan grad att en i förhållande till andra näringsområden oproportionell ökning av antalet sysselsatta framstår som ofrånkomlig. Under dessa omständigheter kan ökningen i omsättningen per anställd icke anses ge en riktig bild av rationaliseringsläget inom detaljhandeln. Emellertid har i själva verket just inom distributionen skett en mycket omfattande rationalisering under åren efter det senaste världskriget. Det behöver här blott erinras om den ökade användningen av standardiserade fabrikspaketerade varor, djupfrysta livsmedel o. s. v. samt upprättandet av snabbköps- och självbetjäningsbutiker. Denna rationalisering har i första hand inriktats på att skapa förbättrad service, minskade lagerkostnader och rationellare utnyttjande av tillgängliga lokaler. För att någon större relativ minskning i antalet sysselsatta skall kunna uppnås krävs emellertid oundgängligen ökad investering i byggnader, framför allt vad gäller kontors- och lagerlokaler. På detta område har rationaliseringen onekligen, som även framhålls i betänkandet, blivit eftersatt genom begränsningarna i byggnadstillståndsgivningen. I motsats till vad utredningen antagit har det uppdämda

byggnadsbehovet icke heller i någon större utsträckning blivit tillgodosett genom den stegring av investeringarna för distributionen, som enligt vad som visats i betänkandet ägt rum under åren 1953—1955, då under ifrågavarande rubrik medtagits även andra investeringar i byggnader än dem, som direkt berör detta näringsområde.

Utredningen har förutsatt att vissa ökningar skall komma till stånd inom industriproduktionen och konsumtionen. Dessa ökningar ställer motsvarande anspråk även på distributionsapparaten. Samtidigt visas, att tillgången på arbetskraft under den aktuella perioden kan öka endast mycket obetydligt. Mot bakgrunden av vad ovan anförts synes det därför nödvändigt att distributionen ges möjlighet att i väsentligt större utsträckning än hittills inrikta sin rationalisering på arbetskraftsbesparande åtgärder, d. v. s. i första hand investeringar i byggnader. Det investeringsutrymme som utredningen i sin avvägning anvisat åt handeln och som innebär i stort sett ett bibehållande av 1955 års nivå kan enligt förbundets åsikt redan av dessa skäl icke betraktas som tillräckligt. Härtill kommer att ökade investeringsbehov för handelns del även kan beräknas uppkomma genom det utvidgade bostadsbyggande som förutses i betänkandet, med tillskapande av nya bostadsområden och sanering av befintliga stadskärnor. Liknande krav kommer även att resas genom införandet av en förkortad arbetsvecka för anställda. Det bör erinras om att planerna härpå för detaljhandelns del stöter på större praktiska och ekonomiska problem än för flertalet övriga näringsgrenar.

I detta sammanhang vill förbundet även peka på det intima sambandet mellan distributionen och transportväsendet. Enligt utredningens förslag ställs rationaliseringen av såväl järnvägarna som vägnätet i stor utsträckning på framtiden. Emellertid kan någon verklig effektivisering av distributionen knappast tänkas utan att samtidigt kommunikationslederna förbättras och förbundet vill därför föreslå, utan att närmare ingå på denna fråga, att även detta område ges ett ökat utrymme vid avvägningen av investeringsutrymmets fördelning.

Beträffande utredningen i övrigt kan framhållas, att direktiven förutsatt en undersökning av villkoren för utrikeshandeln, framför allt för exporten. I betänkandet har även allmänt framhållits vårt lands beroende av utlandet i ekonomiskt avseende. Därjämte har redovisats en summarisk prognos för utrikeshandeln, baserad på i betänkandet gjorda antaganden om produktionsutvecklingen. Någon närmare diskussion rörande dessa frågor med försök att inplacera den svenska utvecklingen i dess internationella sammanhang har dock inte kommit till stånd. Även om det kan väntas att dessa frågor kommer att behandlas i annan ordning, är denna brist i utredningens arbete beklaglig, då det vill synas som om produktionsökningen i flertalet västeuropeiska länder under de senaste åren skett i väsentligt högre takt än i Sverige. Om en sådan utveckling fortsätter, kan man befara att svårigheter uppstår för den svenska industrin att hålla jämna steg med konkurrentländerna på exportmarknaderna samtidigt som importen tenderar att öka. Sådana omständigheter skulle i väsentlig grad kunna ändra förutsättningarna för utredningens beräkningar. Förbundet vill med hänsyn härtill framhålla vikten av att den ekonomiska politiken utformas på ett sådant sätt att största möjliga lätt-

nader givs för produktionsökande investeringar inom alla näringsgrenar. Enligt förbundets uppfattning skulle man därvid även kunna taga fasta på de synpunkter utredningen anfört beträffande lämpligheten av att i större utsträckning medgiva import av riskvilligt utländskt kapital. Samtidigt synes den största återhållsamhet t. v. vara befogad vad gäller införandet av nya sociala förmåner av konsumtionsstegrande natur. Stockholm den 29 mars 1957.

Sveriges Köpmannaförbund

Arne Skarby

Sveriges Redareförening

Långtidsutredningen har visserligen icke satt som sin egentliga uppgift att angiva vilka mål, som böra eftersträvas inom den ekonomiska politiken. Den rent objektiva redovisningen av fakta och orsakssammanhang visar dock i åtskilliga hänseenden vad som bör vara ur samhällelig synpunkt önskvärt eller icke. Sålunda visar utredningen nödvändigheten av att i större utsträckning än hittills sörja för att produktionen stimuleras. Detta kan ske främst genom att investeringarna inom näringslivet uppmuntras. Investeringarna inom den offentliga sektorn böra begränsas och konsumtionen hållas inom de gränser, som kunna anses acceptabla med hänsyn till produktionsökning och investeringsbehov.

Redareföreningen delar i huvudsak den uppfattning, som långtidsutredningen framför i fråga om prioritetsbedömningen av olika investeringsönskemål. Särskilt vill föreningen ansluta sig till vad utredningen anför beträffande investeringar av betydelse med hänsyn till landets bytesbalans samt investeringar, som i betydande grad öka effektiviteten och minska åtgången på arbetskraft. Dessa båda kvalifikationsgrunder, vilka av utredningen tillmätas hög prioritetsgrad, föreligga i fråga om handelsflottans investeringar. Därtill kommer att en s. k. köbildning sedan länge rått i fråga om investeringar inom dessa områden. Sålunda får Redareföreningen hänvisa till att åtskilliga rederier sedan åratal tillbaka förgäves sökt erhålla lån för byggandet av fartyg. Dessa projekt avse i stor utsträckning mindre och medelstora fartyg, vilkas betydelse ur militär och samhällsekonomisk synpunkt framhållits bl. a. av den s. k. Lindberg-Petriska utredningen (SOU 1955: 2). Då man bedömer möjligheten att med önskvärd snabbhet bygga ut denna del av vår handelsflotta, måste man beakta de långa leveranstiderna vid varven. Det är högeligen önskvärt, att Statens lånefond för den mindre skeppsfarten samt Svenska skeppshypotekskassan — vilka bevilja lån till fartyg under 500 ton resp. mellan 500 och 2 000 ton — snarast beredas möjlighet att öka sin utlåning, så att den svenska handelsflottan inom rimlig tid kan tillföras erforderligt tonnage inom ifrågavarande storleksgrupper. — Men även de större fartygen äro i synnerligt behov av nyinvesteringar, därest den svenska handelsflottan icke skall sacka efter i utvecklingen och efter hand överflyglas av de länder, som i tid sett om sitt hus och försett sin handelsflotta med sådana fartyg, som fylla utvecklingens krav. Så snabbt som utvecklingen å fartygsteknikens område nu går, är det av största vikt att det svenska tonnaget efter hand kan placera sig bland det främsta, då det gäller betjänandet av kunderna å fraktmarknaden.

Investeringens betydelse med hänsyn till landets bytesbalans gör sig av naturliga skäl särskilt starkt gällande i fråga om handelsflottan. Drygt 55 procent av den svenska flottans intäkter härleda sig för närvarande från sjöfart mellan utländska hamnar och återstoden hänför sig till alldeles övervägande del till sjöfart mellan svenska och utländska hamnar; inrikessjöfarten svarar nämligen för mindre än 5 procent av de totala fraktintäkterna. En utbyggnad av handelsflottan är sålunda i särskilt hög grad ägnad att medföra en förbättring av landets bytesbalans.

I fråga slutligen om effektivitetsökningen satt i relation till inbesparingen av arbetskraft bör särskilt beaktas, att sjöfartsnäringen sysselsätter ett i förhållande till det investerade kapitalet relativt ringa antal anställda. Med hänsyn till knappheten på arbetskraft och nödvändigheten för vårt land att göra sig mindre beroende av den höga lönenivån är en förskjutning till förmån för de mer kapitalkrävande industrierna, däribland sjöfarten, en naturlig strävan. För att bibehålla och om möjligt höja levnadsstandarden måste lönekostnadernas relativa andel av produktionskostnaderna reduceras. Från denna synpunkt är sjöfartsnäringen ett naturligt svenskt sysselsättningsområde.

Långtidsutredningen berör även frågan om den utländska kreditgivningen till den svenska sjöfartsnäringen. I viss mån har dylik kreditgivning redan förekommit om än i begränsad omfattning. Det är möjligt, att fartygsanskaffningar framgent — såsom utredningen förutsätter — i större utsträckning kunna finansieras med utländska krediter. Emellertid ha de svenska statsmakterna hittills ställt sig i stort sett avvisande i fråga om enskilda företags strävanden att upptaga lån i utlandet. En mer liberal ståndpunkt i detta hänseende är helt säkert motiverad. Än viktigare för de svenska rederierna är emellertid, att kreditsituationen på den svenska marknaden lättar och att rederiernas möjligheter att med egna medel finansiera nybyggen förbättras genom en sänkning av bolagsskatten, avskaffande av investeringsavgiften och gynnsammare regler i fråga om avskrivning på kontrakt. I sistnämnda hänseende vill Redareföreningen framhålla, att övervägande skäl tala för att tillåta avskrivning på fartygskontrakt efter i huvudsak samma principer, som gälla beträffande avskrivningar på redan levererade fartyg. Föreningen avser att i särskild ordning närmare redogöra för de synpunkter, som göra sig gällande i sistnämnda hänseende.

Med hänsyn till de många och mycket osäkra faktorer, som under modern tid påverka utvecklingen av näringslivet och i all synnerhet sjöfartsnäringen, är det förenat med synnerliga svårigheter att förutsäga utvecklingen även för en begränsad tid framåt. De försök som därutinnan gjorts av långtidsutredningen äro emellertid ägnade att i sin mån giva en sannolik bild av utvecklingstendenserna inom den svenska samhällsekonomin.

Sjöfarten har i betänkandet givits en mycket summarisk behandling och det kan därför vara på sin plats att här nedan något beröra de huvudsakliga moment, som inom den ifrågavarande femårsperioden sannolikt komma att i större eller mindre grad inverka på dess utveckling. Därvid måste emellertid reservation göras för de mer eller mindre tvära omkastningar man inom denna näring erfarenhetsmässigt har att räkna med.

Alltsedan världskriget har sjöfartsnä-

ringen i stort sett — visserligen med en del avbrott och med reservation för vissa fartygsgrupper — haft en god konjunktur. Det torde emellertid vara alltför optimistiskt att räkna med att dessa konjunkturer skall bli bestående någon längre tid framåt. Tydliga tendenser tala för motsatsen. Rapporter inkomma dagligen till föreningen om det omfattande nybyggnadsprogram, som man har på dagordningen i ett stort antal länder. Skeppsvarvens antal och kapacitet har under de senare åren väsentligt utökats. Allt fler länder anser det med sina intressen förenligt, att i största möjliga mån skeppa export- och importvaror på det egna landets kölar. De stater, som hittills icke haft någon nämnvärd handelsflotta utbygga densamma alltmer för att därvid söka tillgodose dessa syften. Det totala handelstonnaget har sedan världskriget ökats med omkring 35 procent. Tankfartygsflottan har ökats med c:a 190 procent. Allt större fartygsenheter för transport av olja bygges bl. a. i syfte att söka göra transporterna oberoende av Suezkanalen, vars framtid, såväl med hänsyn till politiska påverkningar som säkerheten vid navigering genom kanalen, är mycket oviss.

Man måste räkna med att dessa förhållanden komma att medföra en ökad konkurrens å fraktmarknaderna. Förvisso ha de transporterade godskvantiteterna också ökat, men frågan är huruvida icke den ökade produktion på tonnage, som efter hand i allt större utsträckning synes komma att ske, medför ett överskott av fartyg med ty åtföljande konsekvenser.

Därtill kommer, att ett antal nationer gått in för statligt skydd av sin egen sjöfart genom att diskriminera andra länders fartyg. För de traditionella sjöfartsnationerna och särskilt för dem, som ha ett relativt stort tonnage i förhållande till landets storlek, kan detta komma att medföra betydande svårigheter. Åtskilligt har vidtagits för att bekämpa denna s. k. flaggdiskriminering och vissa resultat ha nåtts, men de äro långt ifrån tillfredsställande. Vid bedömande på längre sikt av den framtida utvecklingen av vår sjöfartsnäring kan man icke bortse från det inflytande, som dessa tendenser säkerligen komma att få.

Kostnaderna för drivandet av svensk rederirörelse ha alltsedan världskriget stegrats väsentligt och i en proportion, som är högre än i de flesta andra länder. Detta gäller icke minst i vad angår lönerna till de ombordanställda och övriga utgifter för sjöfolkets sociala välfärd. Även om man gärna ser, att svenskt sjöfolk har en hög levnadsstandard, är det likväl på sin plats att varna för att gå för långt. Då sämre konjunkturer inträffa säger det sig självt att de länders fartyg och framför allt Sveriges, som ha de största omkostnaderna, också komma i det sämsta konkurrensläget. Därest lågkonjunkturen skulle vara någon längre tid måste följden bli den, att en stor del av den svenska handelsflottan tvingas att ligga overksam. Säkerligen kommer också åtskilliga fartyg att försäljas till utlandet. Tidigare erfarenheter giva tillräckligt underlag för ett sådant bedömande. Då man ställer en framtidsprognos kan icke heller undgås att ta hänsyn även till en sådan utveckling.

Vidare kan man vid bedömandet av framtidsutsikterna för svensk sjöfart ej heller bortse från den mycket omfattande överföring av tonnage till vissa länder i främsta rummet Panama och Liberia, som under senare år skett. Detta tonnage, som för närvarande uppgår till över 12 000 000 bruttoton, kan — med

vidmakthållande av fullgoda sociala villkor för de ombordanställda — segla under betydligt gynnsammare förhållanden än andra länders, då de nära nog äro befriade från att erlägga skatter. Vad detta betyder i konkurrenshänseende ligger i öppen dag och utgör i själva verket en allvarligt hotande fara för de traditionella sjöfartsnationerna.

Slutligen bör man i detta sammanhang även beakta den snabbt ökade möjligheten till atomkraftens exploaterande även såsom drivmedel å handelsfartyg. Man lärer kunna räkna med, att det inom en framtid, som med hänsyn till utvecklingen å detta område förflyttas allt närmare, blir möjligt att ekonomiskt driva fartygen med hjälp av atomkraft. Blir detta förhållandet måste den svenska handelsflottan omkonstrueras, vartill mycket stora investeringar kommer att fordras. Göteborg den 27 april 1957.

Sveriges Redareförening

Eman. Högberg

H. F. Reuterskiöld

Sveriges Varvsindustriförening

Sveriges Varvsindustriförening vill med största möjliga eftertryck understryka den av de sakkunniga framförda meningen, att den ekonomiska politiken under perioden ifråga måste få en sådan inriktning, att industriens investeringar gynnas och att konsumtionen hålles tillbaka.

De svenska varven befinna sig i den situationen, att deras lönenivå torde vara den högsta i världen bortsett från U. S. A., vars varvsindustri endast kan erhålla en rimlig sysselsättning genom statliga stödåtgärder. Att den svenska varvsindustrien under sådana förhållanden kunnat arbeta för full kapacitet får tillskrivas i första hand varvens höga tekniska standard, men också den långvariga högkonjunkturen inom det internationella skeppsbyggeriet. Skulle denna konjuktur ebba ut, varför en del omständigheter tala, torde sysselsättningen vid de svenska varven snabbt kunna äventyras, om de icke i tid få möjligheter att kompensera sina alltför höga löner med en fortsatt rationalisering och därför erforderliga investeringar, vilka f. n. hållas tillbaka på ett olyckligt sätt genom byggnadsreglering och hämmande åtgärder på företagsbeskattningens område.

Investeringsbehovet vid varven har yttermera fått en ny dimension genom den under det sista året klart markerade trenden mot fartygstyper större än de svenska varven med sina hittillsvarande resurser kunna bygga. Även av denna anledning måste varvsindustriens kapitalutrustning kompletteras med nya bäddar och dockanläggningar liksom verkstäder till mycket stora belopp.

Dessa investeringsbehov i förening med kravet på en omfattande kreditgivning från varvens sida, som torde vara ofrånkomlig för att upprätthålla varvsindustriens export på dess traditionella marknader, komma att aktualisera finansieringsproblem för varven av så stor omfattning, att de knappast kunna mötas inom ramen för tillgängliga resurser.

Varvsindustriföreningen vill med hänsyn härtill ansluta sig till den av de sakkunniga berörda tanken, att exportfinansiering av den kortfristiga typ det här gäller skulle befrämjas genom att varven i lämplig form finge möjlighet att i händelse av behov upptaga krediter i utlandet. Göteborg den 19 mars 1957.

Sveriges Varvsindustriförening

G. Lundeqvist

W. Vollert

Tjänstemännens Centralorganisation

Utvecklingen av våra resurser och av vår produktion har under de senaste årtiondena gått i relativt snabb takt. Den ekonomiska debatten och politiken har speciellt efter kriget kommit att inrikta sig på frågan om fördelningen av landets resurser och vad som kan göras för att ernå en gynnsam produktionsutveckling. Den nu föreliggande långtidsutredningen liksom de bägge föregående har bl. a. haft till syfte att skapa ett bättre underlag för en sådan diskussion. Som utgångspunkt för utredningens arbete har legat ett flertal förutsättningar och målsättningar av vilka full sysselsättning och samhällsekonomisk balans varit de grundläggande. Dessutom bygger långtidsutredningen på vissa antaganden exempelvis ifråga om befolkningsutveckling, yrkesverksamhet, produktivitet och sysselsättning på olika områden, resursernas fördelning på olika användningsområden, valutareservens utveckling samt förskjutningar i inkomster, sparande och beskattning. Utredningen påpekar, att det vore lämpligt att de översikter av de mera långsiktiga utvecklingsmöjligheterna som utarbetats bl. a. i denna utredning successivt reviderades genom fortsatta undersökningar. TCO vill inledningsvis betona värdet av att utredningar av detta slag kommer till stånd och instämmer i att det vore värdefullt om problemen även kunde följas upp genom fortsatta delundersökningar, för att därmed ge underlag för en »rullande» framtidsbedömning och planering av samhällsekonomin i dess helhet. Enligt TCO:s mening synes detta lämpligen kunna ske i samband med det årligen återkommande nationalbudgetarbetet.

Utvecklingen mot en högre produktion och levnadsstandard hänger samman med om resurserna kan vara tillräckligt rörliga så att anpassningen till nya förutsättningar kan ske snabbt. Strävandena mot en gemensam nordisk marknad kan bli av betydelse för vår utrikeshandel och därmed medföra en gynnsam utveckling för hela samhällsekonomin. Även om den tekniska utvecklingen kan komma att medföra snabba framsteg för vår produktion, är det angeläget att man i förväg inte överbetonar automationens verkningar på vår ekonomi. Vaksamhet erfordras dock så att icke önskvärda konsekvenser undvikes på arbetsmarknaden. Åtgärder måste snabbt kunna vidtagas så att friställd arbetskraft vinner annan anställning. Stora krav reser sig därmed på arbetsförmedlings- och omskolningsverksamhet. TCO vill i detta sammanhang framhålla, att svårigheter t. ex. kan uppstå att omställa viss arbetskraft inom kontorsområdet, där under de närmaste åren databehandlingsmaskiner i stor utsträckning torde komma att införas.

I en expanderande ekonomi blir framstegstakten beroende av om kapital och arbetskraft är rörliga och genom offentlig och enskild företagsverksamhet kan sammanföras i ständigt nya kombinationer. Utredningen har räknat med möjligheten att genom en relativt begränsad kapitalimport påskynda utbyggnaden av den valutaförtjänande eller valutabesparande svenska industrin. TCO har inget att invända mot ett sådant förfarande, i synnerhet om det i utlandet upplånade kapitalet motsvaras av en snabb återinströmning av utländsk valuta. Önskvärt vore en marknad, där kapitalet är rörligt såväl inom landet som mellan respektive länder och strömmar i riktning mot de områden som ger största möjliga produktionsresultat. Ett resultat

av produktionsfaktorernas rörlighet är, att marginella företag nedlägges och resurserna i stället används till att utvidga räntabla näringar. TCO vill i detta sammanhang starkt betona vikten av att prisbildningen ges tillfälle att verka som regulator på marknaden och att de statliga åtgärderna inriktas på att åstadkomma en friare och effektivare konkurrens. Därigenom främjas också resursernas rörlighet och uppnås lättare balans mellan tillgång och efterfrågan på kapital och arbetskraft.

Rörlig arbetskraft förutsätter både lokal rörlighet och yrkesrörlighet. Utredningen har räknat med en fortsatt immigration under de närmaste åren. Viktigt är här att invandringspolitiken bedrives med varsamhet och att ingen diskriminering framför allt i lönehänseende kommer till stånd. TCO vill i detta sammanhang framhäva, att en förutsättning för att rörligheten skall kunna ökas är, att tillgången på bostäder förbättras. Ur den synpunkten är minskningen och avvecklingen av bostadsbristen inte bara ett socialt utan även ett samhällsekonomiskt problem. Bilismen kanävenledes bidraga till utvecklingen mot ökad rörlighet av arbetskraften. Beträffande yrkesrörligheten utgör utbildningen av den yngre arbetskraften ett viktigt led. De stora årskullarna från 1940-talet kommer under det närmaste årtiondet upp i yrkesverksam ålder. Tillströmningen till skolor och undervisningsanstalter är kraftig. Utvecklingen går i riktning mot förlängd skoltid och större frekvens för deltagande i yrkesundervisningen. Behovet av utbildad arbetskraft är också stort. Problemet är emellertid att nuvarande resurser på utbildningens område inte räcker till. Då det dessutom redan i viss utsträckning är för sent att vidtaga åtgärder för att förbättra undervisningsmöjligheterna för de äldsta av de stora barnkullarna, är det av desto större vikt att utbyggnaden av undervisningsväsendet inte ytterligare fördröjes. TCO anser det därför vara starkt motiverat, att man snabbt vidtager alla åtgärder för att utvidga undervisningsväsendet.

Utredningen har diskuterat nationalprodukten som mått på framstegstakten och i det sammanhanget redovisat beräkningar över olika alternativ för produktionsutvecklingen 1955—60. Gemensamt för de olika beräkningarna synes vara att de årliga ökningarna inte är så stora. Olika åtgärder ägnade att förbättra produktionsbetingelserna synes böra prövas. Med hänvisning till vad som ovan sagts, vill TCO härvid anföra, att en politik som underlättar strukturomdaningen inom näringslivet också möjliggör en snabbare framstegstakt. Föregående långtidsutredning föreslog, att man skulle eftersträva en betydande ökning av valutareserverna. Föreliggande långtidsutredning har en mera anspråkslös målsättning och föreslår, att man eftersträvar att valutareserven stiger i takt med ökningen av importen. Från TCO:s sida är man införstådd med att en expansion förutsätter en ökning av valutareserven. Målsättningen förefaller i detta fall icke orimlig.

Beträffande fördelningen av resurserna har utredningen hävdat, att investeringarna under de närmaste åren bör få öka på den privata konsumtionens bekostnad. Utredningen har undersökt ett flertal investeringsområden.

TCO är medveten om de stora investeringsbehov som finns på olika områden. De eftersläpningar i investeringsverksamheten som lett till vad utredningen kallar köbildningar bör elimineras. Detta gäller framför allt inom un-

dervisningsväsendet, bostadsbyggandet och hälsovården. Utredningen har vidare framhållit behovet av ökade investeringar inom näringslivet framför allt inom de områden där en kapacitetsökning kan väntas förstärka vår bytesbalans eller öka effektiviteten så att åtgången av arbetskraft kan minska, eller där gjorda investeringar kan väntas ge ett produktionstillskott på kort sikt.

TCO instämmer i princip med vad utredningen framhållit om behovet av ökade investeringar inom näringslivet, men vill också betona, att hänsyn måste tagas till tillgången på arbetskraft på olika områden. TCO ber i detta sammanhang att få hänvisa till en från Svensk Sjuksköterskeförening inkommen skrivelse, vilken bifogas yttrandet.

Långtidsutredningen har vidare framhållit, att den ekonomiska politikens centrala uppgift under de närmaste åren blir att begränsa ökningen av de privata konsumtionsutgifterna. Förslag föreligger för närvarande om genomförande av en arbetstidsförkortning jämte en höjning av folkpensionerna. Om den nu föreslagna förkortningen av arbetstiden genomföres under de närmaste fyra åren, betyder detta, enligt utredningen, att tillväxten av den totala privata konsumtionen måste hållas inom relativt snäva gränser. Ett särskilt problem är också hur konsumtionsökningen skall fördelas mellan olika konsumentgrupper. TCO vill i detta sammanhang hänvisa till vad organisationen uttalat i sitt remissvar över arbetstidsförkortningen:

»En arbetstidsförkortning bör ses som ett val mellan å ena sidan ökad fritid och å andra sidan ökad konsumtion. Olika löntagargrupper kan ha skilda önskemål i detta avseende. På vissa håll kan det komma att befinnas lämpligt att behålla den nuvarande arbetstiden medan på andra verksamhetsområden en förkortning av denna kan befinnas önskvärt. De sakkunniga har anfört den uppfattningen, att det är troligt att de grupper som inte kommer i åtnjutanav arbetstidsförkortning i stället kommer att sträva efter att på andra sätt skaffa sig delaktighet i det förbättrade produktionsresultatet. TCO vill understryka detta uttalande. Grundläggande för TCO:s uppfattning i detta avseende är nämligen det betraktelsesättet, att förbättringen av standarden för löntagarna möjliggöres genom en ökad produktion, som utgör ett resultat av alla anställdas insats i produktionsapparaten. Arbetstidsförkortningen är ett sätt för löntagarna att utta sin del av det förbättrade produktionsresultatet. Om vissa löntagargrupper väljer denna väg bör det vara möjligt för andra grupper att ta ut sin del på andra sätt.»

Långtidsutredningen har vidare uppmärksammat att en stor del av det tillgängliga konsumtionsutrymmet kommer att tagas i anspråk av de höjda folkpensionerna. I anledning härav vill TCO erinra om vad organisationen anförde i sitt remissvar över pensionsberedningens betänkande:

»den ökade grad av inkomstöverföring från den aktiva till den passiva delen av befolkningen, som skulle bli en följd av pensionsberedningens förslag, torde komma att medföra en minskad sparkvot för fysiska personer, som därest detta icke tillsammans med övriga anspråk på nationella resurser skall medföra en inflationistisk utveckling, kommer att ställa ökade krav på den ekonomiska politiken. Under i övrigt oförändrade förhållanden måste för undvikande av inflation en motsvarande minskning i efterfrågan från andra håll ägå rum. Vill man icke låta begränsningen drabba investeringskvotens storlek torde man tvingas att genom avgifter och skatter minska den aktiva befolkningens behållna inkomst med mer än vad som beloppsmässigt svarar mot den ökning i inkomstöverföringen, som beredningens förslag angående folkpensioneringen innebär. Detta förhållande är ägnat att ytterligare skärpa de psykologiska och samhällsekono-

miska svårigheterna vid förslagets genomförande. I sitt yttrande över pensionsutredningen anförde TCO, att det var angeläget, att en tidsbestämd plan framlades rörande folkpensioneringsskyddets utbyggnad. Enligt TCO:s mening måste försiktighet iakttagas vid fastställande av den takt i vilken förbättringen av det grundläggande pensionsskyddet bör äga rum och likaså vid fixerandet av de beloppsmässiga ökningar, som bör ifrågakomma. Det finns emellertid enligt TCO:s mening även andra förhållanden, som bör utgöra en bakgrund vid ställningstagande till de av beredningen föreslagna höjningarna av folkpensionerna.»

Utan att här ta ställning till det av långtidsutredningen framlagda räkneexemplet rörande utrymmet för en konsumtionsökning under de närmaste åren, vill TCO betona, att utvecklingen kommer att kräva en aktiv ekonomisk politik. Risk föreligger för att kraftiga spänningar i samhällsekonomin kan uppstå. TCO vill mot bakgrunden härav understryka betydelsen av den politik, där statsmakterna påverkar utvecklingen medelst generellt verkande finans- och kreditpolitiska medel. Beträffande skattepolitiken vill TCO hänvisa till sitt yttrande av den 9 november 1951 över föregående långtidsutredning. TCO vill dock understryka vad långtidsutredningen framhållit, nämligen att skatteprogrammet bör utformas så att inte sparandet minskar. TCO anser sig inte — i avvaktan på resultaten av stabiliseringsutredningen, vars uppgift är att »söka finna ut hur långt det är möjligt att vinna enighet kring målsättningen och metoden för den ekonomiska politiken på olika områden» — vidare böra ingå på frågan om den ekonomiska politikens utformning. Stockholm den 1 april 1957.

Tjänstemännens Centralorganisation
(TCO)
Valter Åman
Britt-Marie Bystedt

Svensk sjuksköterskeförening

Svensk sjuksköterskeförening, som icke tidigare varit i tillfälle att överlämna några synpunkter på betänkande avgivet av 1955 års långtidsutredning »Balanserad expansion» får härmed i förhoppning om att efterföljande synpunkter, trots den sena ankomsttiden, måtte bifogas Tjänstemännens Centralorganisations yttrande i ärendet, meddela följande.

Av ovannämnt betänkande framgår att utredningen icke är beredd att acceptera det investeringsbehov, som medicinalstyrelsens sedan lång tid upprepade framställningar borde föranleda. Sålunda anses icke nödvändigt, att öka utbyggnadsbehovet för hälso- och sjukvård förrän efter 1960. Medicinalstyrelsen har dock ansett följande ökning från 1956 nödvändig: för 1958 med + 30 miljoner, för 1959 med + 40 miljoner samt för 1960 med + 50 miljoner. Svensk sjuksköterskeförening, vars medlemmar har tillfälle att dagligen konstatera bristen på sjukvårdsplatser av olika slag såväl som på resurser för den öppna vården får härmed kraftigt understryka behovet av den av medicinalstyrelsen begärda utbyggnaden av sjukvården.

Det kraftigt ökade behovet av resurser för hälso- och sjukvård beror uppenbart på svenska folkets ökade levnadsstandard och därmed följande ökad upplysning beträffande vården av hälsan. Tyvärr har ej samhällets resurser ökat i takt med folkets kunskaper och behovet av denna vård.

Svensk sjuksköterskeförening finner speciellt bristen ifråga om ovannämnda resurser särskild kännbar inom sinnessjukvården, kronisk sjukvård, konvale-

scenthem samt öppen vård. Denna brist gäller för dessa områden beträffande den slutna vården antal sängar och beträffande den öppna vården speciellt antal kvalificerade befattningshavare och hjälppersonal.

Det gäller dock ej endast att bygga ut den slutna sjukvården, det gäller även och kanske framförallt att väl tillvarataga de dyrbara platser, som finns vid sjukhus av olika typ. Det gäller även beträffande den öppna vården att på detta område så planera arbetsuppgiften att bästa möjliga resultat vinnes. Enligt Svensk sjuksköterskeförenings åsikt har den stora bristen på sjuksköterskor på dessa områden framkallat s. k. flaskhalsar d. v. s. stoppat upp den behövliga utvidgningen av verksamheten. Att så skett beror framförallt på att yrkesgruppen sjuksköterskor är en praktiskt taget 100 %-ig kvinnlig yrkesgrupp med allt vad därtill hör av avgång på ett tidigt stadium på grund av giftermål—dubbelarbete.

Det är intressant att på s. 95 i betänkandet konstatera den stora stegringen av de gifta kvinnornas förvärvsarbete. För sjuksköterskornas del är denna stegring än större. År 1933 fanns sålunda knappast någon heltidsanställd gift yrkesarbetande sjuksköterska i landet. Enligt Svensk sjuksköterskeförenings medlemsstatistik har under år 1956 av 14 535 heltidsarbetande 4 267 varit gifta och av 1 043 deltidsarbetande har 946 varit gifta. Trots den sålunda kraftigt ökade tillgången på gifta sjuksköterskor, finns enligt föreningens åsikt och statistiskt alltjämt en kraftig reserv den 31 december 1956 på över 2 000 icke yrkesarbetande sjuksköterskor. Enligt medicinalstyrelsens sjuksköterskeregister är detta antal dessutom betydligt högre.

Enligt medicinalstyrelsens statistik intogs år 1937 i sjuksköterskeskolorna 719 sjuksköterskeelever. Samma år utexaminerades 595 sjuksköterskor. År 1955 intogs 1 595 sjuksköterskeelever och utexaminerades 1 564 sjuksköterskor. En mycket kraftig ökning av antalet utbildade sjuksköterskor hade sålunda skett under de senaste 20 åren.

Svensk sjuksköterskeförening har haft anledning att noggrant följa utvecklingen inom hälso- och sjukvården. Därvid har särskilt framkommit, att det ökade antalet tjänster inom den slutna vården huvudsakligen gällt specialavdelningarna. Inom de för verksamheten mycket viktiga vårdavdelningarna har ringa förstärkning av kvalificerad personal skett. Detta gäller såväl tjänstgöring på dagen som på natten. Alltjämt räknas härvid med cirka 2 1/2 sjuksköterska per vårdavdelning och 30 patienter. Av alla tillgängliga utredningar framgår dock, att sedan denna siffra godtogs på 1920-talet har antalet patienter å genomsnittsavdelning ökat, d. v. s. den s. k. liggtiden har minskat med 50 % och mera. Med anledning icke endast härav utan även på grund av den medicinska vetenskapens utökade möjligheter att genom behandlingar av olika slag påskynda tillfrisknandet, har arbetet för sjuksköterskegruppen stadigt utökats utan att motsvarande utökning av sjuksköterskegruppen kunnat äga rum, s. k. delat arbetstidsschema, okontrollerbar övertid i början och slutet av ett dagsprogram, ofta förekommande jour och beredskap har satt sjuksköterskekåren i en särställning i förhållande till andra yrkesgrupper. Kommer härtill en mot arbetsuppgifterna svarande synnerligen låg lönesättning, kan man kanske förstå, varför svårigheten att bibehålla vederbörande i yrkesarbetet är påfallande.

När nu balansering skall ske mellan

olika områden får Svensk sjuksköterskeförening framhålla sin övertygelse

att om man vid expansion av sjukvårdens resurser toge speciell hänsyn till behovet av välkvalificerade sjuksköterskor på olika områden, skulle även de investeringar, som sker inom alla områden, icke minst sinnessjukvården, på ett bättre och relativt billigare sätt kunna komma svenska folket tillgodo.

Svensk sjuksköterskeförening får, samtidigt som vi önskar understryka behovet av utökade investeringar ifråga om sjukhusbyggnader av olika slag, understryka nödvändigheten av högre utbildning inom sinnessjukvården samt tillvaratagandet av utbildade sjuksköterskor genom förbättrade anställnings- och arbetsförhållanden, varvid speciellt bör inrättas deltidstjänster med i alla olika avseenden ordnade anställningsvillkor.

Stockholm den 1 april 1957.

För Svensk Sjuksköterskeförening

Gerda Höjer
Ordförande

KUNGL. BIBL.
13 JUL 1957
STOCKHOLM

Statens offentliga utredningar 1957

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

JO och kommunerna. [2]
Fordringspreskription m. m. [11]
Förenklad byggnadslagstiftning. [21]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Statens instituts för folkhälsan arbetsuppgifter och organisation. [6]

Kommunalförvaltning.

Statens och kommunernas finansväsen.

Fullföljdsbegränsning i skattemål. [3]
Den statliga indirekta beskattningen. [13]

Polis.

Nationalekonomi och socialpolitik.

Allmänna pensionsberedningen. 1. Förbättrad pensionering. [7]
2. Remissyttranden. [16]
1955 års långtidsutredning. 2. Balanserad expansion. Bilagor. [10]
3. Remissyttranden. [22]
Beroende uppdragstagare. [14]

Hälso- och sjukvård.

Nordiskt samarbete inom näringsforskningen. [1]

Allmänt näringsväsen.

Oljelagring. [4]

Fast egendom. Jordbruk med binäringar.

Jordbruks förstärkande med skog. [8]
Markvård och erosionsskydd. [17]
Utredning med förslag till ny veterinärtaxa m. m. [20]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Industri.

Stommaterial från jord- och stenindustrin. [12]

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Trafiksäkerhet. II [18]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Krigsskada å egendom. 5]

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Församlingslag. [15]
Biskopsval. [19]

Försvarsväsen.

Örlogsvarvens organisation m. m. [9]

Utrikes ärenden. Internationell rätt.

ISAAC MARCUS BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG